RUGGERO ZANGRANDI
TRENUL
de
BRENNERO
junimea

RUGGERO ZANGRANDI

TRENUL DE BRENNERO

RUGGERO ZANGRANDI

TRENUL DE BRENNERO

roman

În românește de ADRIANA LĂZĂRESCU

Cuvînt înainte de GEORGE LĂZĂRESCU

EDITURA JUNIMEA, IAȘI

1974

Coperta:
M. PESCARU

„LA TRADOTA DEL BRENNERO"
© Feltrinelli Editore, Milano, 1956

CUVÎNT ÎNAINTE

Literatura italiană de după război s-a îmbogăţit cu apariţia unor opere literare de o autentică valoare documentară. Romane autobiografice ca „Agnese va a morire" de Renata Viganò, „La fabbrica parla" de Ezio Taddei, „Il cielo è rosso" de Giuseppe Berto, „Ciociara" de Alberto Moravia şi altele formează o serie de producţii literare care se pot încadra perfect în literatura celei mai veridice afirmaţii a vieţii. Personajele lor sînt reale pînă la confundarea cu cronica însăşi. Ele pun probleme, acţionează conform unei morale, se încadrează într-o mişcare progresistă, sînt, în sfîrşit, vii.

Romanele italiene apărute în continuare, în timpul din urmă, reflectă, cele mai multe, fie lupta oamenilor muncii pentru obţinerea celor mai elementare drepturi, fie lupta partizanilor pentru eliberarea Italiei de fascism, fie o parte sau alta a războiului împotriva naziştilor.

Ruggero Zangrandi, el însuşi combatant antifascist, arestat pentru prima dată în 1942 şi apoi transportat, pentru muncă forţată, în Germania, a ales un alt episod al războiului, şi anume ultimele zile ale capitalei Germaniei hitleriste şi începutul unei vieţi noi. Amănuntele — care alcătuiesc un roman-cronică de un realism autentic — sînt redate de un prizonier de război italian care a fost întemniţat de hitlerişti la Roma, la sfîrşitul lunii octombrie 1943, şi apoi trimis în Germania, la Berlin, pînă la eliberarea lui definitivă. Odiseea acestuia, ca şi a unui imens grup de deportaţi italieni şi de alte naţionalităţi, sau a zecilor de mii de bărbaţi şi femei, ţinuţi în condiţiile sălbatice ale lagărelor, atrocităţile

impuse prizonierilor, maltratarea acestora pînă la bestialitate, în sfîrșit, întreg regimul de persecuție alcătuiesc un argument acuzator evident și necruțător împotriva nazismului.

În octombrie 1943, cînd începe propriu-zis acțiunea romanului, după lovitura de stat a lui Badoglio împotriva lui Mussolini, Roma era în plină ocupație germană. În zilele acelea, închisoarea Regina Coeli *se umpluse și se golise, alternativ, de mai multe ori : cu ex-conducători fasciști, apoi cu antifasciști și fasciști „trădători", persoane suspecte, iar altele arestate pur și simplu din întîmplare, în timpul săptămînilor de confuzie generală.*

Condițiile transportului — trei zile de privațiuni și de tratament inuman — sînt pagini de un realism crud, care nu poate fi decît autentic. La coborîrea din dubă, lovituri, cîini-lup gata să se năpustească asupra prizonierilor, reflectoare puternice și orbitoare, urletele feroce ale naziștilor. Încă din primele zile, în temnițele de la Moabit, Alexanderplatz și Spandau, italienii asistă la scene bestiale, de neuitat. Noaptea, „sirenele păreau a fi strigătul a milioane de animale și păsări venite de pe lumea cealaltă să vestească ziua Judecății de Apoi".

Autorul cărții studiază, între timp, pe cîțiva prizonieri : caracterele, patimile, specificul naționalității lor diferite, condițiile de supliciu în care erau ținuți ; comportările grotești, denunțurile, amintirile, năzuințele, prieteniile spontane sînt, aici, aspecte frecvente în care umanitatea se prezintă ca în fața unei oglinzi revelatoare, fără perdea, în tot adevărul.

Paolo medita adesea : în ultimii ani, i se părea că înțelege ce înseamnă a fi comunist și își întărise această credință prin lectura cărților. Se convinsese astfel că în idealurile și în doctrina comunismului și-ar găsi împlinirea tuturor aspirațiilor lui. Aici, însă, la început, în lagăr, momentele de neîncredere și confuzie îi amplifică viziunea sumbră a viitorului, îi creează stări de desperare acută, fără liman, un pesimism exasperant.

Odată cu apariția, în lagăr, a altor prizonieri, se primeau de afară vești din ce în ce mai desperate pentru Germania. Milioanele de deportați umpleau închisorile pînă la refuz. Bombardamentele distrugeau orașe întregi, colosala mașină de război concepută de naziști se învîrtea în gol, sovieticii înaintau din toate părțile, sinistrații dădeau semne de revoltă, dezertorii intrau în rîndurile partizanilor ; violențele, distrugerile, ororile pe care naziștii le aduseseră poporului german începeau să fermenteze în conștiința unui număr din ce în ce mai mare de germani care constatau astfel vanitatea marii nebunii.

Paolo a cunoscut, în zilele de muncă, printre ruine și ruguri imense, după nopți apocaliptice, un grup de germani care se deosebeau de ceilalți printr-un oarecare aer de siguranță și prin raportul de confidențe. Unii dintre ei așteptau judecata, iar alții condamnarea la moarte. De la aceștia, protagonistul află de mișcarea de rezistență, care era în realitate foarte activă: „ajutorul roșu" funcționa asiduu, în infernul acela ajungea și poștă și hrană, repartizate de înșiși gardienii.

La închisoarea de la Charlottenburg, regimul a continuat în aceleași condiții. Îmbolnăvirea lui Paolo, în urma unei încercări eșuate de a evada, febra, halucinațiile și amintirile în asalt, momentele petrecute odinioară cu soția, cu tovarășii, tipărirea și difuzarea de manifeste antifasciste, analizarea unor greșeli comise în aceste acțiuni, toate îi accentuau stările potrivnice, îi maturizau experiența vieții și îl pregăteau avid pentru rezistență.

Eliberați, cei patru italieni, tovarăși de suferință, au posibilitatea să descrie tot spectacolul sinistru al Berlinului din zilele acelea: sînt însemnări aproape zilnice, pagini de documente istorice. Trenuri pline de evacuați înnebuniți, gări înțesate, prizonieri, acum liberi, într-un număr nesfîrșit.

În ziua de 29 aprilie, sovieticii au pătruns în oraș. Apariția lor este redată detaliat de un martor real. După ocuparea străzilor și a caselor periculoase, comunicarea cu populația Berlinului s-a făcut în chip generos, dar cu toată prudența și măsurile de prevedere necesare.

Reportajul intră în amănunte: asistăm la discuțiile în grup, la fapte diverse, întîmplări tragice sau comice, relatări fidele luate pe viu, furturi, răzbunări sau descrieri fugitive ale monumentelor în ruină. În ziua de 2 mai, în sfîrșit: „ajungînd în colțul străzii Wieland, cu dureri în picioare din cauza drumului lung printre ruine și cu mintea confuză de tot ceea ce văzuseră, Paolo și prietenii săi au aflat, fără aproape nici o emoție acum, că războiul se sfîrșise".

După aceea, în primăvara anului 1945, și apoi tot timpul verii și toamnei, „turme" de oameni rătăciți parcurg întreaga Germanie. Cu aceștia autorul are ocazia să vadă pe muncitorii înșelați, veniți de bunăvoie în Germania, pe colaboraționiști și chiar pe militarii de naționalitate negermană. Luni întregi, această mulțime incalculabilă s-a revărsat asupra Germaniei, ca miliarde de insecte înfometate, ieșite de sub pămînt, mulțimi abandonate în voia soartei, fără lege, fără frîne, formînd coloane și tabere mobile, cărora autoritățile de ocupație se forțau să le impună un minimum de ordine. Valuri-valuri, coloane nesfîrșite de bărbați și femei se îndreptau fie în interiorul Germaniei, fie înspre granițe, spre propriile patrii.

După autor, toți acești rătăciți erau uniți de două forțe: o nevoie firească de solidaritate și de expansivitate afectivă, și o primordială dorință de a afirma, în orice formă, propria vitalitate, bucuria de a trăi. Spectacolul acestui popor compozit, adunat de pretutindeni ca după un potop, redă perfect consecințele sinistre și teribile ale războiului. Sînt pagini de o forță descriptivă pe cît de firească, pe atît de rară, conform unei realități de mare intensitate, de Ev Mediu. Se descriu, cu anecdotica respectivă, grupuri, scene, instantanee, visuri, idile etc., toate de un omenesc crud, zguduitor.

Trenul cu deportați italieni — „la tradotta" — a plecat, în sfîrșit, din Braunschweig în ziua de 7 august 1945, spre patrie, traversînd pasul Brennero. Tren de marfă nesfîrșit, aducînd în Italia multe epave de oameni, supraviețuitori din atîtea orori, persecuții, munci forțate etc. Impresiile despre aceștia sînt cuprinse în prolog, cît și în epilog. Proiecte de viitor, la cei sănătoși, planuri mai mult sau mai puțin concrete, evocări îmbinate cu speranțe sau realizări imediate sînt prinse de autor, firesc și omenesc.

„Trenul de Brennero" este un roman plin de calități: autenticitate, frescă a unor zile de maximă încordare, într-un oraș imens, înainte și după un cataclism în care se simte mîna ucigătoare a unui regim terorist spus pe nume, cu instituțiile lui și aparatul administrativ — aspecte, cele mai multe inedite, instantanee sesizate cu ochi de cronicar obiectiv, partizan al unei dreptăți sociale efective.

Protagonistul este neîndoielnic un personaj pozitiv: în constatări, în replici date cu îndrăzneală celor care îl acuzau de comunism, în acuzarea însăși a ororilor războiului și a acelora care l-au provocat. Aparent pasiv, el este un martor ocular care suportă privațiunile, trăiește încordarea zilelor crunte și consemnează totul pentru posteritate. Credincios solidarității cu supraviețuitorii, el lasă să se înțeleagă că, după continuarea drumului, de la Roma spre sud, are loc o înrolare în rîndurile celor care cereau cu toată puterea drepturi bine meritate.

Ruggero Zangrandi, autorul cărții, născut la Milano în 1915, și-a povestit viața, ca și pe aceea a generației lui de luptă împotriva fascismului, în volumul Il lungo viaggio *(Lunga călătorie). În 1939, el a înființat Partidul Socialist Revoluționar, iar în 1942 a fost arestat pentru prima oară împreună cu treizeci de conducători ai acestui Partid și deferit unui Tribunal special. Eliberat la 25 iulie 1943, a fost închis din nou, patru luni după aceea, și deportat în Germania. Întors, după război, a aderat la Partidul Comunist Italian și s-a dedicat total vieții publicistice, politice. În 1951, împreună cu Marcello Venturoli, a obținut pentru* Dizionario della paura *(Dicționarul fricii) — frescă a vieții morale și politice a italienilor după al doilea război*

mondial — Premiul Viareggio. În 1962, editorul Feltrinelli a scos o nouă ediție a volumului Il lungo viaggio, *amplificat și mult îmbogățit cu documente, care de data aceasta a fost un adevărat* best-seller *al anului.*

În 1971, un nou volum, L'Italia tradita *(8 settembre 1943) — „Italia trădată" (8 septembrie 1943) — publicat de editorul Mursia, face cunoscut poporului italian și lumii întregi evenimentele din această lună fatală, în care abandonarea Italiei, a armatei și a poporului italian în mîinile naziștilor sînt reconstituite în tot adevărul lor, denunțîndu-se sacrificiul a sute de mii de italieni, cu cele mai revelatoare documente. Același eveniment a fost denunțat apoi, de Zangrandi, și într-o piesă de teatru —* 8 settembre *— lucrată în colaborare cu Luigi Squarzina și Enzo de Bernart și reprezentată la Teatre Stabile din Genova.*

Romanul Trenul de Brennero, *publicat de Feltrinelli în 1956 și tradus în mai multe limbi străine, este o mărturie vie asupra unor zile de care este legată însăși istoria întregii lumi ; Premiul Prato obținut de autor, pentru o operă asupra Rezistenței, a fost pe deplin justificat.*

Personalitatea scriitorului Ruggero Zangrandi, dedicat trup și suflet victoriei ideilor revoluționare marxiste în folosul patriei lui, este bine cunoscută în Italia. „Zangrandi — spunea unul din scriitorii militanți ai Italiei de astăzi, Paolo Alatri — nu se mulțumea să-și facă pur și simplu meseria, ci tindea tot mai sus, și tocmai pentru aceasta a dat atîta vigoare și sens roadelor sale de fiecare zi. Ceea ce îl interesa erau marile probleme ale vieții naționale, văzute prin prisma sincerității, a nonconformismului și a adîncirii critice". Stins din viață fulgerător în 1971, autorul romanului de față s-a bucurat de o largă, nemărginită stimă, în rîndul colegilor de presă de stînga, după cum pentru calitățile umane, profund democrate, închinate clasei muncitoare, fără rezerve, va rămîne ca unul dintre scriitorii combatanți neclintiți, prompt în permanență, la o datorie pe care o cunosc numai marile spirite.

GEORGE LĂZĂRESCU

Noaptea aceea, noaptea dinspre 20, fusese prima, după mult timp, în care Paolo reușise să doarmă profund, cîteva ore în șir.

Trenul o pornise pe data de 7 din Braunschweig, unde se formase o coloană de aproape opt sute de italieni. Ordinul de plecare, după un haos de știri alternative, sosise pe neașteptate, provocînd mare agitație în tabără. După o noapte întreagă de pregătiri febrile, cîntece, despărțiri tainice de prietene, în zorii dimineții, bărbații s-au aliniat în echipe, pe peronul gării.

Paolo își găsise un loc liber într-un vagon descoperit, împreună cu Aldo și vreo alți treizeci ; mai toți militari, care lipseau de acasă de mulți ani, iar unii civili, capturați în timpul raziilor din Italia. Fiecare ducea cu el raniță, valize, boccele, și tot felul de lucruri jefuite în orașele nemțești, în zilele eliberării.

Aldo și Paolo aveau puține lucruri : cîteva cărți, o legătură cu efecte personale, dacă puteau fi numite astfel, un pulover vechi, o aschie de săpun, cîteva lame de ras, o lingură, singurul obiect cu adevărat indispensabil într-un lagăr de prizonieri. Și pături și pufoaice. Lucruri luate și schimbate de mai multe ori în timpul peregrinării dintr-un lagăr în altul și totuși rupte și zdrențuite, impregnate de o stătută duhoare umană, și de miros de usturoi, ca urmare a dezinfecțiilor americane.

După ce-și găsiseră loc în vagonul descoperit, cei doi prieteni se arătaseră mulțumiți, spunîndu-și că era luna august — august 1945 — că trenul avea s-o pornească imediat spre Sud. Dar în ultimele trei nopți, traversînd munții austrieci, suferiseră de frig, aproape ca în timpul iernilor petrecute în închisoare. Totuși, în noaptea dinspre 20, Paolo dormise un adevărat somn de plumb, și fără vise.

Se trezise apoi, cu o senzație de frig și dureri acute în oase. Dar cu greu îi reveni cunoștința, provocîndu-i o stare de beatitudine, aidoma aceleia încercată după operație, cînd, în ciuda durerii și a buimăcelii, îți dai seama că ai depășit momentul greu.

De aceea, cînd se trezi de-a binelea i se păru că ceea ce fusese pînă în seara precedentă, aparținea unui trecut foarte îndepărtat, al său, stins pentru totdeauna, deși judecînd după înălțimea la care se vedeau stelele, încă strălucitoare pe cer, pesemne că nu s-o fi odihnit mai mult de patru-cinci ore. Și după acea puțină odihnă, o senzație de destindere și siguranță se instalase în locul agitației zilelor precedente.

Din acel moment, într-adevăr, începu să aibă impresia concretă că era în drum spre casă.

Preferă, prin urmare, să mai stea întins, înfășurat în pături, lenevind într-o stare de toropeală și mulțumire, senzații de mult neîncercate, de parcă și-ar fi tras puțin sufletul, după o cursă lungă și fără popas. Începu să privească cerul, stelele, evitînd să se mai gîndească la trecut.

O lumină magică, revărsată pe bolta cerească, și sclipirea aștrilor ce păreau că palpită, îi sugerau o idee nouă despre viață, detașată și senină, asupra căreia întîrzie puțin, dînd frîu liber fanteziei. Apoi în mod fatal, pentru a mia oară, își închipui scena pe care avea s-o trăiască la sosire.

Era o poveste veche, plăsmuită ani de-a rîndul, chiar de cînd reîntoarcerea apărea ca un gînd irațional. O poveste pe care și-o spuseseră unul altuia, și Aldo și Aristide, în lungile seri de prizonierat, și apoi împreună cu Giulio și alți tovarăși, după eliberare, pe drumul lung al reîntoarcerii.

Acum și-o imagina din nou, în amănunt, ca și cum ar fi fost vorba de amintirea unui fapt petrecut cîndva. Paolo își închipui sosirea lui în gară. Avea să se spele, să se bărbierească, să arunce toate lucrurile avute în acești ani (afară de puținele lui însemnări și de lingură), și avea să o pornească pe jos, pe străzi necunoscute ; știa că nu ar fi distrus plăcerea acelor ultime clipe printr-o grabă, devenită acum inutilă.

În piazza Fiume sau în piazza Quadrata, ar fi intrat într-un bar și ar fi căutat în cartea de telefon, în dorința de a verifica dacă anumite numere mai figurau în ea : ar fi telefonat, sau nu ? Nu, nu ar fi telefonat alor săi și Nandei, ca să-și anunțe sosirea. Poate că ar fi format doar numărul ca să le audă glasurile, apoi ar fi pus iute receptorul în furcă și și-ar fi reluat drumul, privind cu atenție în jurul lui. Dacă l-ar fi ajutat puterile, nici nu s-ar fi dus imediat acasă, ci ar fi continuat să rătăcească, descoperind locuri, altădată dragi, căutînd să reîntîlnească vechi cunoștințe (un băcan, un portar) să vadă dacă l-ar fi recunoscut în starea în care ajunsese.

În nălucirile din timpul nopților din Berlin, ajunsese să-și închipuie că va rămîne o zi, două, în oraș, înainte de a se arăta acasă. Dar acum știa că n-ar fi fost în stare.

La Berlin visarea aceea fusese un mod de a păcăli timpul și de a-și face curaj să poată rezista. Dar acest mod devenise o obișnuință morbidă încît și acum cînd îl mai despărțeau doar cîteva ore de sosire, îi simțea nevoia, întocmai cum simte un intoxicat nevoia de stupefiante.

Ridicîndu-și capul ca să-și aprindă o țigară și aruncîndu-și ochii pe grămezile de pături, vedea clar că nu toți dormeau. Ca și el, mulți stăteau liniștiți, încremeniți pe locurile lor, ca să se simtă cît mai singuri, să nu împartă cu alții fericirea fără seamăn a acelei sosiri, a primei întîlniri, a îmbrățișărilor și a schimbului emoționant și incoerent de impresii.

Acum totul devenise prea aproape ca să se mai poată vorbi despre asemenea lucruri cu tovarășii de drum. Și fiecare călătorea în trenul militar, tăcut, absorbit de propriile-i gînduri. Unii erau pe punctul de a sosi, alții sosi-

seră. Micul calabrez, analfabet, sosise la Palmi, unde avea să afle, în sfîrșit, dacă recolta de măsline din '44 fusese bună. Ilio, marinarul, la Spezia. Și, înaintea tuturor, cel mai înalt dintre cei patru vînători de munte, cel care trebuia să coboare la Bolzano, pentru a ajunge apoi în satul său, în munți.

Și cei care dormeau visau că erau în drum spre casă sau chiar că sosiseră. Și numai în vis reîntoarcerea se transforma în chinuri de coșmar. Suspinele, vaietele, care se auzeau de sub o grămadă de zdrențe sau alta, erau efectul primelor vești proaste, culese de la un trecător în drum spre casă. Sau al vreunei întîlniri ratate, sau al unei surprize și mai amare.

Trenul se cățăra încet și astmatic printre munți, oprindu-se brusc într-una din multele sale halte, cu un zgomot prelung de fierărie. În vagonul lui Paolo, patru-cinci persoane s-au ridicat și luptîndu-se cu amorțeala au sărit peste peretele vagonului ca să poată urina pe linia ferată.

Se trezi și Aldo și, văzînd că nici Paolo nu dormea, îi ceru o țigară. Plăcerea de a fuma țigări adevărate o redescoperiseră de puțin timp și se lăsau în voia acelei senzații plăcute, aducîndu-i elogii și amplificînd-o în discuții.

— Cred că nu mai e mult pînă în zori — spuse Aldo.

Și după o pauză, timp în care își umplu plămînii cu două guri de fum :

— Poate că am și ajuns în Italia.

În fundul vagonului, cineva a început să înjure frigul. Din celelalte vagoane, se auzeau voci, chemări, tînguiri ale răniților și ale bolnavilor.

Trenul își reluă drumul, cu smucituri puternice, greu la urcuș. Pe povîrnișuri, fugeau cei întîrziați, ca să se poată cățăra iute în tren. Unii continuau să alerge o bucată de drum după tren, închizîndu-și pantalonii și înjurîndu-l pe mașinist înainte de a se urca din mers.

Cineva din vagon îi mustră să fie atenți, să lase acrobațiile, ca nu cumva să ajungă sub roțile trenului. Și-au amintit de cazul unui militar care fusese strivit cu patru zile în urmă, pe cînd încerca să treacă dintr-un vagon în

altul. Toți au auzit cum i se striveau oasele, în timp ce trecea trenul peste el. Comentaseră îndelung, cu convingere și groază acest amănunt de necrezut.

După accident, trenul se oprise la jumătate de kilometru distanță și întrucît nefericitul călătorea împreună cu alți cîțiva consăteni, aceștia i-au adunat cadavrul, urcîndu-l apoi în ultimul vagon, ca să nu infecteze aerul pînă la sosirea la Bondeno, în provincia Mantova de unde era el. Tovarășii lui se pregăteau să-l ducă acolo cu ferma intenție de a-l preda rudelor, ca să-l îngroape cel puțin în pămîntul din satul lui.

Ceea ce făceau ei nu era totuși legal, deoarece se pare că în baza dispozițiilor date de Comisia aliată, li se permitea să ducă orice acasă, pînă și comoara din Deutsche Bank, dacă ar fi găsit-o, cu excepția morților și a femeilor străine. Șeful convoiului, un medic maior, se opusese prin urmare ca ceilalți să-i ridice trupul neînsuflețit. El cedase doar după lungi parlamentări și amenințări cu revolta, din partea a patru-cinci militari, precizînd că în caz de control din partea aliaților, el își declina orice răspundere.

L-au asigurat că nici o poliție din lume nu avea să descopere cadavrul chiar de-ar fi fost nevoie să-l poarte dintr-un vagon în altul, după cum nu ar fi găsit nici pe cele treizeci-patruzeci de femei germane și poloneze cu care călătoreau în același tren. La plecare, întregul convoi deținea taina și era solidar în complicitate. Cît despre faptul că mortul acela ajungea în satul lui, devenise prilej de onoare pentru toți ; de la mașinistul austriac pînă la însuși maiorul bolognez.

Cu păturile pe umeri și cu coatele sprijinite de peretele vagonului, Aldo și Paolo contemplau peisajul. Trenul trecea peste o vale adîncă, șerpuitoare. La lumina lunii, crestele abrupte ale munților se colorau de petele roșietice ale graniturilor cît și de verdele închis al pădurilor de brazi. Din cînd în cînd trenul trecea pe lîngă căscioarele nelocuite și amorțite sau pe lîngă zidurile caselor incendiate și prăbușite. De-a lungul povîrnișului se mai putea desluși cîte un schelet de vagon, dat la o

parte de pe șină, ca să permită reluarea traficului, după un schimb de focuri de mitralieră.

— Parcă ar fi Cadore — spuse Aldo.

— Eu sînt sigur că încă mai sîntem în Austria — răspunse Paolo.

— Ne-am fi dat seama dacă am fi trecut prin Brennero.

Mai rămaseră cîteva clipe tăcuți, scrutînd întunericul nopții și munții. Un pîrîiaș curgea fără murmur, ceva mai jos de calea ferată. Apa sclipea argintie, șerpuind prin albul fără contur al stîncilor.

Trenul se apropie de un felinar. Cînd vagonul trecu pe lîngă el, au observat doi soldați negri, înfășurați în burnuzuri.

— Marocani — spuse Paolo.

— Da, de la Innsbruck — explică Aldo. Călătorim în zona de ocupație franceză.

Cineva, de sub grămada de pături, protestă din nou împotriva frigului. Dintr-un vagon din față, ajunse refrenul unui cîntec rătăcit în noapte. *Quando se dice sí, tienilo a mmente* [1]... Și nimeni nu ceru să se facă liniște.

Cei doi prieteni ascultau fără să arate că o fac. Cînd un ropot de aplauze izbucni în tot trenul, au evitat în mod intenționat orice comentariu. Știau că se gîndiseră la același lucru: cîți asemenea „da" mai ducea cu el acest tren!

— Să încercăm să dormim, propuse Paolo.

Aldo dădu din cap afirmativ, fără să spună nimic, cu aceeași intenție de a rămîne singur, să viseze sub pătură.

De cînd călătoreau, pe măsură ce se apropiau de Italia, răriseră tot mai mult conversația. Toate speranțele, dorințele, visele care îi uniseră de-a lungul anilor, acum, cînd se apropiau tot mai mult, și erau pe punctul de a se concretiza, se deosebeau și cereau să fie gîndite, de fiecare, separat. Dealtfel, după atîta timp de cînd trăiseră sub același acoperiș, nu mai simțeau nevoia nici

---

[1] Titlul unei cantonete napolitane: „Cînd spui odată da, să ții minte".

să-și comunice ceea ce gîndeau, nici să-și explice reciproca tăcere.

Cînd trenul s-a oprit din nou, ajunseseră la Brennero. Vagoanele se însufleţiseră de glasuri, chemări, cîntece, și toţi cei care se puteau mișca, au coborît. Convoiul urma să se oprească mai mult timp acolo.

În gară, cîteva felinare luminau cu lumina lor crudă o panoramă de șine și vagoane, printre semnele de violenţă și pustiire lăsate de distrugeri. Aproape fiecare clădire se vedea lovită cînd trenul se oprise sub scheletul unei copertine de peron.

Un megafon îi invită pe oameni să nu se depărteze de tren : urma să li se distribuie o raţie de mîncare caldă, de fiecare vagon. Apoi o altă voce, lipsită de emfază, dar sigură, le ură prizonierilor bun venit în Italia. Un disc vechi intona *„La leggenda del Piave“* [1].

Pe peron, unde Paolo rămăsese lîngă vagonul lui, se făcuse liniște. Paolo simţi că-l trece un lung fior prin piele, și că un val de căldură îi arde obrajii. Îi veniră în minte vechile discuţii aprinse din tinereţe, credinţa internaţionalistă a celor optsprezece ani și ura puternică încercată la o vîrstă matură în faţa imaginii oficiale a Patriei. Și pentru prima oară, se gîndi că Italia spre care mergea acum, nu mai era aceeași pe care o lăsase. Ci era într-adevăr Patria lipsită de retorică și panașe, rănită și pustiită ca și gara aceea.

— După toate cele întîmplate, există totuși, încheie el, fără să fie nici indulgent, nici grăbit să se elibereze de o oarecare emoţie. Ghici că și Aldo care era alături de el, nutrea aceleași gînduri. Încît, încă o dată, nu au avut absolut nimic să-și comunice.

Animaţia, luminile din gară, muzica, îl făceau să se gîndească la o petrecere cîmpenească. Unii începuseră să joace în horă. Alţii cîntau în cor. Și alţii stăteau acolo, neclintiţi, lîngă vagoane sau pe bănci.

---

[1] Legenda rîului Piave, cîntec patriotic.

Pe peron sosi un cărucior cu mîncare. Militari și infirmiere de la Crucea Roșie distribuiau supă cu orez, pere și pîine albă italiană. Pe măsură ce oamenii întindeau gamele, blide, borcane, li se servea *minestra* [1] aceea din care ieșeau aburi. Unii luau și cîte două porții. Cei mai mulți însă, speriați parcă de generozitatea aceea, au refuzat. Alții au protestat împotriva acelui abuz. Dar infirmierele le-au răspuns cu blîndețe că puteau primi oricît ar fi vrut.

Rezemați de vagon, Paolo și Aldo mîncau în liniște, savurînd aroma italiană de pătrunjel. Unul din vînătorii de munte veni să-i anunțe, pe un ton șovăitor, între uimire și orgoliu, că puteau primi din supa aceea cu orez, la discreție.

— Sîntem în Italia — spuse el, încurajat, ca un fel de explicație.

„Pînă și acest lucru" — se gîndi Paolo — „este Patria". Și din nou simți că se înfioară, că i se zgribulește pielea de emoție, și că de astă dată, era necesar să-și ridice capul, și să-și înăbușe cît mai adînc gîndurile. Rămase cîtva timp să privească cerul, o imensă nemărginire, cu aceleași stele de mai înainte.

Vocea din megafon reîncepu să strige. Anunță pe cei ce voiau să trimită vești acasă, să se prezinte la comandamentul de etapă. Doar cîțiva s-au agitat. Aldo și Paolo nici nu s-au gîndit. Paolo mușcă din pîine și din pere, savurînd lent aroma lor nouă, și de neuitat. Era extraordinară puterea pe care o aveau de a trezi în el nebănuite amintiri, din copilărie și din indescifrabile vilegiaturi.

Înghițind o îmbucătură după alta, îi reveni pentru a treia oară gîndul la ideea de Patrie. Deoarece și asta înseamna Patrie : să mănînci pîinea din țara ta, împreună cu toți ceilalți din jurul tău, fără a fi silit să te ascunzi și fără a fi tulburat de gîndul că ești obligat să o împarți cu alții.

---

[1] Fel de mîncare specific italian pe bază de macaroane, orez sau legume. Modul ei de preparare diferă de la o regiune la alta a Italiei : pregătită ca supă sau ca mîncare densă.

Următoarea etapă a fost Bolzano. Se luminase de ziuă. La Bolzano, prin megafon se solicitau veşti despre prizonieri. Zeci de nume erau strigate pe peroane. Părea că s-ar fi căutat un ac în carul cu fîn. Numai printr-o întîmplare, era posibil ca printre cei opt sute de întorşi, să fie cineva care să recunoască numele vreunui tovarăş de pe lista scurtă, extrasă dintr-o grămadă de sute de mii.

Şi apoi, chiar dacă s-ar fi întîmplat ca cineva să-l recunoască, ce ar fi putut spune, dacă persoana căutată nu făcea parte din convoi ? Că îl cunoscuse cu şase luni în urmă într-un *lager* din Ravensbruk ? Sau că în urmă cu două săptămîni se afla într-un lagăr de triere din Wilhelmshagen ? Dar unde era acum ? Cine ar fi putut afirma cu certitudine că nu rămăsese în infirmeria vreunui lagăr, printre cei netransportabili ?

Dealtfel ce însemna un nume pentru oameni ca ei ? Poate că pe unii dintre cei al căror nume era rostit la megafon, îi cunoscuse şi Paolo, i-au fost prieteni, într-un bivuac sau altul, fără să-şi mai poată aduce aminte acum de numele lor. Sau poate că nici nu le-a cunoscut adevăratul nume, niciodată. Despre unul ar fi putut spune că avea o logodnică pe care o chema Maria şi că a avut cu el un copil, cu ani în urmă şi că locuia în Ferrara, pe strada X. Despre altul mai ştia că soţia lui era bolnavă de febră puerperală, într-un spital din Toronto, în timp ce-l prinsese razia. Despre un al treilea, că-l văzuse plin de răni la spitalul din Biesdorf şi că-i ascultase confidenţele din patul vecin şi un haos de ştiri confuze şi trunchiate în timp ce delira. Dar numele ? Numele acelor oameni nu mai existau în memoria lui.

„Micul toscan" şi „Roşul" alături de care trăise săptămîni în şir, în aceeaşi cameră de la Biesdorf şi Fürstenwalde şi cu care petrecuse seri de-a rîndul, discutînd la gura focului şi aflîndu-le toate greşelile şi toate tainele, cum se numeau oare în realitate ? Sau poate că ei nu-şi spuseseră niciodată numele... Astfel, din cei două mii care erau la Fürstenwalde, în perioada cînd primise conducerea acelui lagăr, foarte puţini, probabil, îşi mai aminteau de numele lui.

Se gîndea la deșertăciunea acelor întîlniri, cînd, pe neașteptate, în buimăceala care-l cuprindea totdeauna la fiecare oprire, încercă o senzație și mai ciudată. Dar fără îndoială că el cunoștea toate acele nume. Erau aceleași pe care le ascultase distrat, la apelurile făcute, în închisori și lagăre, pe care sergenții nemți, ruși și americani le stîlceau, fiecare pe limba lui. Și acum, auzindu-le strigate în zorii ireali ai acelei dimineți, pe pămîntul italian, într-o pronunție italiană, fiecare nume parcă îi reevoca un chip bine definit. Unul dintre multele întrezărite într-o curte sau într-o rariște mohorîtă.

Cu greu reuși să se smulgă din acea halucinație, în timp ce un grup de militari și civili, însoțiți de un preot, treceau prin fața vagonului, distribuind lapte. Aproape în aceeași clipă se apropie de tren și Aldo care aducea ziare.

— Costă trei lire — strigă el, cu o nuanță de dureroasă surpriză în glas.

Și se sprijiniră umăr de umăr, vrînd să le parcurgă cu aviditate, nu atît pentru știrile care îi interesau prea puțin în fond, cît pentru noutatea tonului.

„Sînt ziare libere" — se gîndi Paolo — „poate vor spune ceva rău despre fascism".

Și alții mai cumpăraseră ziare, formînd apoi grupuri, grupuri în jurul celor ce citeau cu glas tare.

Ziarele nu pomeneau nimic despre partid. Aveau o singură pagină, erau tipărite cu caractere mici, cerneală proastă, pe hîrtie aspră. Scriau despre capitularea Japoniei, de anumite măsuri ale guvernului pentru a combate șomajul și bursa neagră, despre un atac al unor soldați negri într-un spital de convalescență de fete, de la Florența. Mult spațiu era dedicat unor întîmplări complicate care aveau drept protagonist un general fugit de la spitalul Celio din Roma și un oarecare, acuzat de a fi ucis o prostituată. Lîngă Macerata se întîmplase un fapt grav, sîngeros, pus pe seama unor militari polonezi. Într-un mic chenar, dedicat știrilor privitoare la aprovizionare, se putea citi că pîinea se vindea cu douăzeci și două de lire kilogramul și că se distribuiau douăzeci de țigări pe săptămînă.

Majoritatea subiectelor abordate de ziare erau cu totul noi pentru foștii prizonieri. Nimeni nu auzise nicio-

dată de numele lui Parri. Cît despre separatism, însuși cuvîntul era greu de înțeles.

Un feroviar afirmă că Parri fusese șeful partizanilor și acest lucru făcea multora mare plăcere. Apoi relată că se formaseră șase partide, dar nici el nu a fost în stare să le explice care era deosebirea dintre ele. Un ceasornicar din Veneția, prinzînd din zbor unele cuvinte, păru că se luminează, și spuse că totdeauna fusese liberal. Dar din discuțiile purtate înainte, lui Paolo i se păruse că ar fi mai degrabă un anarhist.

Dealtfel, politica îi interesa prea puțin. Toți doreau vești despre războiul din Italia; dacă era adevărat că fuseseră multe distrugeri, că populația era flămîndă, că trupele de culoare își bătuseră joc de femei. Erau știri vechi, răspîndite în Germania de către nemți, cu un an sau doi în urmă, pe care nimeni nu reușise să le verifice încă.

Cei reîntorși au aflat vești noi de la feroviari. Din abundență, dar răzlețe. S-a înțeles doar că războiul fusese dur și îndîrjit pretutindeni. Răspunzînd unui vînător de munte, unii spuseră că naziștii și fasciștii dăduseră foc unor sate întregi, în provincia Veneto și în alte zone. Apoi reapăru zvonul că unele corpuri de armată nemțești, răzlețe, se mai învîrteau în zilele acelea prin munții din Alto Adige.

Se apropiară și doi soldați din armata de șoc și schimbul de întrebări și răspunsuri se înteți. Au vorbit despre prețuri și a urmat un cor de neîncrezătoare uimire. Feroviarii și soldații păreau încîntați că provoacă mirarea celor întorși și în cuvintele lor se putea surprinde o doză de trufie, de parcă faptul că se obișnuiseră cu cifrele enorme pe care le debitau, ar fi fost un indiciu de superioritate.

În ciuda acestor atitudini ostentative, cei întorși nu se rușinau să se arate total neștiutori. Ci continuau să întrebe insistenți, umili, neconvinși. Și dincolo de inutila repetare a întrebărilor, se dezvăluiau preocupările și părerile personale.

— Și pensiile? — întrebă sergentul de stradă, prins în timpul raziei de la Sampierdarena.

Un feroviar spuse că ele se măriseră și că se plătea și o îndemnizație de lăsare la vatră, partizanilor cît și celor întorși, în jurul a trei mii de lire. Anunțul îi înmărmuri și îi entuziasmă pe mulți, care nu se familiarizaseră deocamdată cu aceste noi valori. Apoi feroviarul spuse că, oricum, existau atîtea posibilități de a-și face o situație, odată ajunși acasă.

Pentru prima oară, au intrat în vocabularul învechit al foștilor prizonieri cuvinte ca *intrallazzista, segnorina, sciuscià* [1].

Trenul porni din nou. În dimineața clară, peisajul se deschidea treptat, treptat, și mai toți rămaseră tăcuți, contemplîndu-l ore în șir. Rareori cîte unul dintre cei tineri, comenta din nou știrile recente. Ceilalți răspundeau distrați, monosilabic.

Pe la unsprezece, a apărut o noutate, provocată de strigătele care se auzeau de la un vagon din față. Ajunsese zvonul că cineva înnebunise. Apoi s-a verificat : avusese o insolație. După aceea, s-au lămurit din nou că era vorba de un epileptic. L-au imobilizat și l-au potolit cu cîteva căldări de apă.

Urmă un popas de douăzeci și patru de ore, la Pescantina, dar tot timpul le-a trecut cu dușuri, dezinfecții, mese frugale, apeluri, rapoarte date de șefii de echipă. Nu s-au făcut controale serioase și nu s-a întîmplat nimic altceva, decît că foștii prizonieri s-au mîniat din cauza acelei încetineli, suferind puțin și de foame, deoarece sandvișurile și piersicile nu se prea potriveau cu aerul încă răcoros de munte.

La Verona, după alte șase ore de drum, li s-a distribuit mîncare caldă. Și odată cu ea și publicații difuzate de „Alianța Italică" (un alt partid, așa s-a crezut), și cărți poștale ilustrate, din partea Comisiei Pontificale de Asistență.

---

[1] Speculant la bursa neagră ; de fapt domnișoară, în sens echivoc ; o pronunție italienizată a expresiei americane *shoeshine* (boy), deci lustragiu copil.

Cîțiva preoți s-au suit în tren ca să se întrețină cu cei reîntorși în țară, punîndu-i în gardă asupra unor pericole pe care le-ar fi putut întîmpina la sosire, la care, ce-i drept, nimeni nu se gîndise. Se ivi astfel îndoiala că neașteptata, dar nu indispensabila activitate, ar fi prelungit popasul și la început un strigăt izolat, apoi un cor al tuturor celor din tren, au adresat mașinistului ordinul de pornire.

S-au repezit feroviari și soldați, dar fără animozitate. Au spus că trebuie să descarce răniții și pe cei grav bolnavi. Cu aroganță, un napolitan strigă că în trenul acela călătoreau doar morți, în afara celor vii, și nu bolnavi. Și că duhneau oribil. Prin urmare, să se ocupe de ei cît mai iute.

După o altă oră, trenul porni din nou fără să fi vrut să coboare un singur bolnav măcar. Soarele străbătuse cerul de la un cap la altul și pe seară aerul devenise răcoros. Trenul se oprea și din nou pornea în cîmp deschis, coborînd alene spre șes. Adesea nu era vorba decît de o încetinire.

Acum la fiecare popas cobora cîte unul care sosise acasă sau trebuia să continue drumul pe jos. Urmau vorbele de rămas bun și de urări, adresate din tot trenul. La un moment dat, s-a stabilit obiceiul ca cei ce plecau să fie salutați prin refrenul unui cîntec nemțesc, intonat de toți în cor, un cîntec vioi dar trist, și mai spuneau unii care se împotriveau acestei inițiative, că ar fi fost și piază rea, ca și cîntecul nostru *„Tornerai"* (Te vei întoarce), la care era interzis pînă și să faci o aluzie, în prizonierat. Refrenul spunea : *Auf wieder sehen*, adică „la revedere", făcîndu-le pe femeile germane, din trenul militar, să izbucnească în plîns.

La Modena și Bologna, începură să urce și civili, profitînd de acest tren militar, ca să se ducă în Romagna și în Marche. Și ei aveau multe noutăți de dat, și se arătau încîntați că cei reîntorși acasă erau dispuși să-i asculte, deși (dar ei nu-și rădeau seama) aviditatea pe care o arătaseră la prima întîlnire o înlocuiseră acum cu un fel de resemnare docilă, lăsîndu-i să le povestească lucrurile cele mai cutremurătoare și neverosimile.

Paolo și Aldo au discutat cu un funcționar care părăsise de curînd Roma. Au aflat de la el că orașul nu fusese atins de război (în schimb toate orașele pe care le străbătuseră pînă acum arătau foarte distruse), dar că în timpul ocupației germane, suferiseră mult de foame. O serie de alte vești în legătură cu situația care a urmat după sosirea aliaților, raporturile dintre ei și orășeni, disputele, polemicile, scandalurile, noile mode care se succedaseră în aceste luni, păreau de neînțeles pentru cei doi ex-prizonieri. Ba chiar plicticoase, la urma urmelor. De aceea a fost o ușurare pentru ei cînd omul a coborît la Forli.

Au întîlnit marea, ajungînd la Rimini, aproape de miezul nopții. Cineva spunea că nu exista orașul, dar foarte multe lumini apăreau în jurul lui, iar în față, Adriatica părea fosforescentă.

Fără o umbră de somn, Paolo și Aldo rămaseră să schimbe între ei impresiile asupra distrugerilor, deși discutau rar, și despre stele, iar din cînd în cînd, cîte ceva din puținul pe care reușiseră să-l înțeleagă din situația prezentată de diferitele persoane. Vorbeau însă vag, mai mult ca să-și înșele timpul.

Despre sosirea acasă nu mai pomeneau absolut deloc. Cît timp ținta nu li se păruse prea iminentă, apropierea de ea fusese spasmodică dar veselă. Acum că putea fi atinsă, toate gîndurile rele, îndoielile, presentimentele, îi asaltau.

Paolo se gîndi că pentru cei mai mulți dintre cei ce dormeau, trebuia să fie cu totul altfel această sosire. Mai toți soldați, țărani, muncitori, tineri sub treizeci de ani; pentru ei reîntoarcerea trebuia să fie un motiv de imensă bucurie. Și de aceea, mulți puteau cînta. Dar pentru Aldo și pentru el, nimic nu mai însemna întoarcerea, pînă cînd nu erau convinși că vor regăsi ființele dragi și lucrurile dragi.

„Cei umili", se gîndi el, „sînt mai egoiști", apoi se corectă, reflectînd că egoismul său și al lui Aldo, și al altor intelectuali ca ei, exista, numai că era ceva mai complex: se extindea la rude, la prieteni, la înșeși acțiunile lor, în funcție de o mai mare, mai egocentrică exigență a sentimentelor.

„Personalitatea noastră", se mai gîndi el „are pretenția de a se vedea amplificată și reflectată în alții". Și i se păru că-și dă seama că toată suferința aceea de ani și ani, din cauza alor săi, nu fusese de fapt altceva decît o suferință pentru acea parte din sine proiectată în ei.

Egoism sau altruism, orice ar fi fost, (nu-l interesa prea mult ce anume) îl întristă gîndul că deși nu mai lipseau decît doar cîțiva kilometri pînă acasă, nimic nu se redusese încă din vechea distanță. Nu sosirea conta, ci conta să-i găsească pe ei. Pînă ce nu ar fi știut ceva despre ai săi, fie și la cîțiva pași de casă, ar fi rămas pentru totdeauna dincolo de barieră.

Trenul se opri din nou în plin cîmp. Se iviră primii zori ai dimineții. Au coborît mai mulți, dispărînd prin perdeaua de copaci. Unii din ei se întoarseră cu fructe, dar cei din tren au protestat, spunînd că acum se aflau în Italia, așa că nu mai trebuia să fure. Unul dintre civili spuse că țăranii trăgeau cu pușca în hoții de fructe. Cu cîteva zile în urmă, muriseră doi oameni dintr-un tren militar ca și al lor, din același motiv.

Avîntul patriotic, unit cu recentele emoții trăite la frontieră, îi determină pe cei mai mulți, să considere dreaptă atitudinea aceea aspră. Unei nemțoaice, care își urmase bărbatul și se întorcea cu poala plină de struguri, i s-a poruncit să lase prada acolo unde se afla, pe taluz.

Imaginea celor doi, uciși pe pămîntul Romagna, pentru un banal furt de cîteva boabe de struguri, îl făcu pe Paolo să se gîndească, pe neașteptate, la Giulio.

Locuise cu Giulio în timpul exodului spre Italia, zece săptămîni, împărtășindu-și unul altuia amintiri și frămîntări. Înainte de a fi deportați, locuiseră pe aceeași stradă la Roma, și de la ferestre își putea vedea fiecare casa celuilalt.

Această împrejurare îi făcuseră pe cei doi să se convingă că soțiile lor, legate de aceeași soartă, se vor fi cunoscut, apropiindu-se din ce în ce mai mult, ca să-i aștepte împreună ca două bune prietene.

În visările lor treze, cu care își ocupau serile, își imaginaseră întîlnirile și scenele familiare dintre cele două femei. Poate că Nanda și soția lui Giulio, Bruna, hotărî-

seră să locuiască împreună pentru a face față, mai bine, greutăților acelor perioade triste, iar Bruna, care aștepta un copil, cînd Giulio fusese ridicat de nemți, fără îndoială că apelase la tovărășia prietenei sale. Existase chiar o discuție aprinsă între cei doi tovarăși pentru a stabili în care dintre cele două case găsiseră soțiile lor mai potrivit să se retragă.

La toate astea s-au gîndit ei doi, visînd cu ochii deschiși. Își închipuiseră scena reîntoarcerii. Și ce viață aveau să ducă, după aceea, toți patru, ba chiar cinci, împreună cu copilul.

Asupra modului de a-și apropia soțiile, aveau un plan precis, studiat în toate amănuntele. Fiecare avea să telefoneze soției celuilalt, comunicîndu-i că e un tovarăș de prizonierat al soțului, în trecere prin Roma. Aveau să le roage să vină în același loc, ca să nu mai piardă timp. Asupra acestui mijloc ingenios, ei reflectaseră îndelung, perfecționîndu-l și imaginîndu-și neliniștea celor două femei, așteptarea lor febrilă și, în sfîrșit, uimirea lor, de a-i vedea pe amîndoi sosind odată.

Giulio însă rămăsese cu o boală. Hrana și asistența medicală din ultimele luni nu reușiseră să-l învioreze. Nu avea nimic deosebit : numai că suferințele unui an de internare într-un *lager* de pedeapsă îl extenuaseră.

Paolo rămăsese aproape de el, observînd în fiece săptămînă că prietenul lui cîntărea mai puțin, ajungînd doar piele și os. Și în ceea ce privea caracterul, devenise un copil docil și credul. Se prăpădea fără să-și dea seama, continuînd să vorbească despre reîntoarcere, născocind zilnic un nou mod, mereu mai rafinat, de a se apropia de casă, de soție și de copil. În ultimul timp, scena sosirii se îndulcise parcă într-o viziune senină de convalescență.

„Voi sosi — spunea —„ și mă voi așeza imediat în pat, apoi o să vezi, că după cîteva zile voi începe să merg. Tu și Nanda veți veni să ne luați. Vom face multe plimbări pe străzile liniștite din cartierul nostru. Va mai fi soare. Ce crezi — se întrerupea el cu o umbră de îndoială — vom fi la Roma în septembrie ?"

Visa Roma, toamnele ei, și frunzele de-a lungul bulevardelor și propria-i vindecare miraculoasă.

Paolo a rămas mult timp la îndoială, în ultimele zile, dacă să-l lase să mai viseze astfel, deoarece asta îl împiedica să se gîndească și la cealaltă eventualitate, cea rea, și să-și exprime bărbătește propria-i voință, în caz că s-ar fi întîmplat inevitabilul. I se părea că făcîndu-i pe plac era ca și cum ar fi comis o acțiune nesăbuită, părăsindu-l la nevoie. De aceea a avut tentația să-l readucă la realitate, dar nu și puterea s-o facă. Aproape că nici n-a avut cînd. Visînd, Giulio murise fără să se fi îndoit vreodată asupra reîntoarcerii și fără să-i lase vreo vorbă pe care să i-o transmită Brunei.

Paolo îl înmormîntase înfășurat într-o pătură, într-un mic cimitir de țară, printre nemți, morți mai de mult.

Gîndindu-se din nou la sfîrșitul prietenului său și la testamentul pe care avea să-l comunice soției lui Giulio, Paolo n-a putut să nu constate, îngrozindu-se, ce trufie fantastică îl stăpînise totdeauna, după eliberare. Cu toate că văzuse atîtea ființe murind (fie făcînd baie în lacuri, fie aprinzînd un foc în lagăr, unde era îngropat un proiectil, fie într-o stupidă încăierare) el se considera întotdeauna imun. „Mie nu, mie nu mi se poate întîmpla" — se gîndise cu o instinctivă superstiție. Ceilalți cunoscuți, prieteni, chiar și Giulio putuseră să se ducă, „erau alții", pe el însă, îl proteja ceva. Poate că nu se gîndise chiar la asta, dar era ca și cum ar fi făcut-o, și poate că se gîndea acum, că fusese apărat de acel egoism excesiv care-l făcea să se închipuie deosebit de ceilalți.

De aceea, reflectînd acum asupra acestui lucru, se produse în el ca o răsturnare a superstiției : o teamă neașteptată de a fi stigmatizat și el cu stigmatul morții, tocmai acum, la sfîrșit, în pragul casei, cine știe cum ?

Avu o tresărire, un fior și se așeză : trebuia să doarmă, să înceteze să se gîndească și să se frămînte.

— Mi-a fost teamă că n-o să mai ajung — îi explică el cu o neașteptată sinceritate lui Aldo care-l privea surprins de jos în sus.

— Și mie mi se întîmplă — spuse el, ridicîndu-se și așezîndu-se alături de el ca să scruteze cîmpia. Sîntem sfîrșiți.

Cineva spuse că erau aproape de Jesi.

Se iviră primii zori ai dimineții, mai trecu o zi și, din nou, noaptea se strecură încet sub lumina lunii. Aldo și Paolo nu au mai dormit și aproape că nici nu au mai stat de vorbă. Vagonul se golise pe jumătate, încît te puteai plimba prin el.

Pe cînd se crăpa de ziuă, trenul începu să meargă printre ramificațiile din apropierea Romei. Se zăreau în depărtare, la lumina zorilor, grupuri de clădiri care dispăreau apoi în spatele unor ușoare denivelări. Calea ferată străbătea cîmpia pustie, dar din cînd în cînd, la o scurtă distanță, apăreau gospodării izolate, cărămidării, cariere de piatră. De la unele ferestre străluceau lămpi cu o lumină iritantă în acel ciudat contrast, creat de lumina electrică cu albul zorilor dimineții.

Trenul alerga exasperant de încet. Se putea coborî și urca din mers, fără nici o greutate. La cîteva minute, cel puțin pentru un moment, se oprea, păcălindu-i pe cei ce coborau, cu intenția de a-i lăsa să se îndepărteze puțin.

În sfîrșit începură să se deslușească, la o mică distanță, cartierele mărginașe ale Romei. Trenul însă părea că o ocolește, de parcă ar fi căutat o cale să poată ajunge la ea.

Fără să vorbească, Aldo scoase din legăturica lui o mașină de ras și începu să se radă pe uscat, întinzîndu-și pielea obrazului cu cealaltă mînă. Barba, crescută de mai multe zile, ceda cu oarecare ușurință în fața lamei proaste pe care Aldo, cu răbdarea prizonierului, o ascuțea continuu în palmă.

Cînd termină cu rasul, aruncă toate lucrurile și începu să-și pună hainele în ordine, să-și șteargă pantofii de praf și să-și împacheteze ceea ce intenționa să ia cu el. În sfîrșit, scoase, aidoma unui prestidigitator, o cravată pe care Paolo nu o mai văzuse niciodată și o înnodă cu grijă la gît. Apoi mai trase una din buzunar și o dărui lui Paolo.

Deși acest ultim gest i se păruse ridicol, Paolo nu ezită să-și imite prietenul, cu același teribil calm. Pînă cînd considerîndu-se gata de plecare, începură să contemple peisajul, luînd un aer de nepăsare, cum au adevărații călători după ce și-au coborît valizele din plasă, nemaiașteptînd altceva, decît să se oprească trenul pe peron.

Doi paznici de vite călăreau pe o cărăruie paralelă cu calea ferată, salutînd și primind vesele saluturi. Cîțiva i-au întrebat dacă mai era foamete în oraș și unul din călăreți își puse mîna pe burtă. Așa că nu s-a putut înțelege dacă gestul lui voia doar să stîrnească rîsul sau voia să spună că aveau suficientă mîncare.

Puțin după aceea, aproape pe neașteptate, trenul ajunse într-o zonă încărcată de șine, cabine cu instalații de bloc, depou de locomotive. Se aflau în gara Tiburtina. Trenul se opri și de îndată începu o însuflețită și sărbătorească coborîre din vagoane. Mulți sosiseră acasă și descărcau din tren raniție și bagaje în mijlocul unor încrucișări continue de chemări.

Paolo și Aldo se apropiară de o cișmea în jurul căreia începuseră să se încaiere între ei, cine să se spele mai întîi ; cînd le-a venit și lor rîndul, s-au spălat cu energie, goi pînă la brîu. Apa rece potolindu-le tensiunea nervoasă, le-a dat și o senzație de bine ca stare fizică, transformîndu-se aproape în optimism. S-au îmbrăcat cu grijă și în grabă, glumind pe seama propriei lor îmbrăcăminți. De-abia reușiseră să se îmbrace și trenul, pe neașteptate, dădu semnalul de plecare.

— De la Roma — observă Aldo — văd că se transformă în accelerat.

S-au întors spre tren ca să-și salute tovarășii care își continuau drumul. Mulți dintre ei au făgăduit să le scrie și să vină în curînd să-i viziteze. Convoiul se mișca încet, cu obișnuitul său zgomot de fiare vechi.

Mîinile unor necunoscuți s-au întins să strîngă mîinile lor, cu sinceră efuziune. Chipuri cunoscute de soldați și muncitori de care fuseseră apropiați în ultimele săptămîni, le-au trecut prin fața ochilor cu o viteză din ce în ce mai mare, trezind imagini fulgerătoare, și amintirea unor discuții și confidențe. Prin fața lor trecu Peppino Natoli care trebuia să ajungă în zona cea mai îndepărtată a Siciliei. Trecu marinarul de la Bari, neliniștit din cauza celor patru frați ai lui, împrăștiați de război, — ca el dealtfel. Au trecut cei doi napolitani de la Bagnoli, care doreau să deschidă un atelier de tîmplărie, de îndată ce vor ajunge acasă, dîndu-l afară în brînci pe samavol-

nicul care le ocupase prăvălia. Mai trecu și micul caporal din Lucca, cu soția sa bulgăroaică și cu o mare greutate pe suflet din cauza necunoscutelor pe care avea să le înfrunte din pricina ei.

Au mai trecut mulți alții, cu diferite destinații și speranțe, — care aveau să-i despartă în curînd —, și totuși cei doi, ajunși acasă, în emoția despărțirii, se simțeau uniți și egali cu toți ceilalți ; erau tovarășii care plecau, oameni prietenoși și solidari cu care te înțelegeai ușor, doar prin frînturi de cuvinte.

Privindu-se în față, după ce trenul se îndepărtase, Aldo și Paolo descoperiră o senzație de rătăcire pe care, ce-i drept, nu o prevăzuse. Apoi, ca și cum ar fi putut depăși slăbiciunea aceea printr-un efort, au început să meargă cu pas hotărît, traversînd peroane și linii de tren, luînd-o spre ieșire.

În Piața Gării, îi întîmpină o ceață de vînzători ambulanți care oferea sandvișuri, țigări, ciocolată, săpun și tot felul de lucruri. Și-au dat imediat seama că era vorba de o abundență precară. Nu au reușit să înțeleagă însă dacă aspectul de pustietate și de mizerie, pe care îl prezenta acea parte a orașului, era real sau era efectul stării lor sufletești de atunci.

Mulțimea și traficul i-au intimidat. În tramvai s-au temut chiar că lumea i-ar fi putut remarca, devenind astfel un obiect de curiozitate. Dar nimeni nu le-a dat atenție, nici lor, nici felului în care erau îmbrăcați, și nici semnelor de neconfundat ale prizonieratului, cu care erau stigmatizați.

La drept vorbind, mai toți păreau umili și neglijenți și ceea ce îi uimea era că toți erau cufundați în propriile lor gînduri, dominați de o inexplicabilă grabă. Țărănci și muncitori umpleau tramvaiele cu coșuri și boccele, îmbrîncindu-se cu grosolănie. Mulți coborau pe ușa din spate, dacă nu cumva și din mers. Taxatorul și manipulantul, într-o uniformă dubioasă și murdară, își făceau datoria cu un aer plictisit. Izbucneau certuri cu o surprinzătoare ușurință, dar scurte și rapide, aproape distrate.

Nu reușeau să înțeleagă faptul că durerile și privațiunile războiului, care provocaseră prizonierilor sentimente de resemnare și umilință, imprimaseră acestor oameni liberi doar asprime și ranchiună. Ba chiar un sentiment de ciudă și dispreț față de viață, de parcă viața prin ea însăși nu ar constitui un bun de neprețuit.

Alte roade așteptau de la libertate cei doi foști prizonieri.

Un semn al timpurilor noi liberale care îi consolă în schimb, era aviditatea cu care toți citeau ziarele. Și diversitatea acestora. Au ochit șase-șapte titluri mari de ziare dintre care numai cîteva repetau vechile știri.

Unele ziare erau organe ale partidelor, altele se declarau independente. Totuși toate, prin titlurile lor entuziaste, pe numeroase coloane, păreau că urlă și că declanșează invective. Fiind vorba însă de subiecte pe care Aldo și Paolo nu le cunoșteau, întorcîndu-și privirea de la un cititor la altul, li se părea că asistă la o dispută în care surprindeau cuvintele violente, dar nu și sensul lor.

Îi uimise un alt fapt. După bun venitul de la frontieră și asistența din ce în ce mai redusă din timpul drumului, nu se mai ocupase nimeni de ei. Nici la Roma, nu găsiseră pe cineva să-i întrebe cine erau, de unde veneau, ce vești aduceau despre ceilalți care rămăseseră în urma lor.

— Nu s-ar putea spune că ne așteaptă cineva — observă Aldo după ce au coborît din tramvai, întrucîtva din dorința lor (fiindcă doreau să meargă o bucată de drum pe jos) și într-o măsură duși de curentul acelora care se înghesuiau agitați, vrînd să coboare.

Merseră pe jos cîteva sute de metri, comentînd impresii, dar în curînd curiozitatea de a privi străzile, magazinele, lumea, îi îndepărtă de la subiectul acela amar.

Cu emoție, descoperiră locuri, cîndva familiare, străzi pe care merseseră cu indiferență, case și prăvălii pe care le revedeau acum, spre uimirea lor, neschimbate. Ca și cum, nu ei doi, ci acele locuri, străzi, case, ar fi trebuit să dispară între timp de pe suprafața pămîntului.

— În fond, nu s-a schimbat nimic — se minună Aldo. Cînd mă întorceam din vilegiatură, altădată, pînă și topografia orașului, mi se părea transformată.

— Lucrurile nu s-au schimbat — spuse Paolo — dar atmosfera îmi pare diferită. Mi se pare că respirăm alt aer, de parcă orașul și-ar fi schimbat latitudinea. Sau ne-am afla pe un podiș. Aerul este mai rarefiat, orizontul mai îndepărtat.

— E timpul — observă Aldo —. Nu cred să fie încă opt.

Apoi, după vreo zece pași, făcu o propunere, de multă vreme pe buzele amîndurora.

— Am putea să încercăm să dăm un telefon.

Paolo dădu din cap, dar continuară să meargă fără să ia vreo hotărîre.

Acum urmăreau cu privirea afișele decolorate, sfîșiate, atîrnate de pereți : altă noutate, în aparență ceva artificial, care le impresionase totuși neîncrederea lor instinctivă. Afișele aveau aerul că *strigă*, dar era clar că nu împotriva lor.

Se opriră să citească vreo cîteva rînduri. Și cuvintele acelea înflăcărate, apelurile, referirile la fapte și precedente necunoscute, îi întărise în senzația că erau doi străini.

Afișele, ca și ziarele și lumea care continua să treacă fără să-i observe, păreau că vor să-i convingă cît mai iute, cu iuțeala pe care o aveau toți în acțiunile lor, acum, că sosirea lor nu era prevăzută, ba chiar era bine să facă în așa fel, încît să ajungă cît mai repede la casele lor, să-și schimbe hainele și să renunțe la aerul acela rătăcit, de naufragiați, care inspiră milă.

Neliniștea cumplită a acelor ultime zile, atenuată deocamdată de preocuparea de a ieși din gară, de a se orienta, de a găsi un tramvai, de a face o serie de lucruri de care se dezobișnuiseră, le revenise acum, punînd stăpînire pe ei. Erau tulburați, nemulțumiți.

— Este posibil — izbucni Aldo arătînd spre persoanele care-i atingeau, fără să-i bage în seamă — ca nimeni să nu aibă o rudă prizonier !

Dar de-ndată se liniști. Paolo nu spuse nimic. Încetară orice discuție și după scurt timp intrară într-un bar, fără să-și fi comunicat însă această hotărîre.

Și-au cumpărat două fise și au început să răsfoiască prin cartea de telefon. Era o carte veche și faptul că amîndoi găsiseră în ea adrese, păstrate cu drag în sufletele lor, avea o valoare relativă. Aldo formă primul numărul.

Ținînd receptorul aproape de ureche, gata să-l treacă prietenului său ca să vorbească el în locul lui, după cum se înțeleseseră mai înainte, ascultă cîtva timp sunetele îndepărtate și ritmice ale telefonului la celălalt capăt al firului. În sfîrșit, cineva ridică receptorul și Paolo auzi o voce de bărbat, mînioasă, care striga : „Alo", de mai multe ori, deoarece Aldo tăcea și nu se hotăra să-i dea receptorul lui Paolo.

Odată cu primele cuvinte pe care ar fi trebuit să le rostească, întipărite în minte, Paolo se pregătea să intervină, cînd Aldo dădu drumul fisei și răspunse el însuși. A fost un act de curaj la care Paolo nu se aștepta. Rămase surprins și contrariat, de parcă Aldo ar fi încălcat un pact.

Deși cu broboane de sudoare pe frunte, Aldo nu s-a ferit totuși să-i spună fratelui său că era el la telefon și cu o precizie rece și reținută i-a cerut vești despre familie. În timp ce discuția se desfășura contrastată întrucîtva de încrucișările și repetările unor întrebări pleonastice, Paolo urmărea cu o vădită neliniște și cu o agitație atît de nestăpînită, încît se putea dezvălui că o tainică gelozie îi strecurase o dezamăgire, cînd aflase veștile bune primite de prietenul său.

Nu mai încăpea îndoială că după ce Aldo încheie convorbirea, între ei doi se crease o prăpastie adîncă. Ce mai conta tot ceea ce aveau în comun din moment ce Aldo sosise acum cu adevărat acasă, iar el ar fi putut afla peste cîteva clipe că sosirea lui e inutilă ? Se simți deodată singur, părăsit, de parcă faptul că prietenul său, Aldo, nu-i mai împărtășea incertitudinea, îl lipsea și de solidaritatea lui frățească.

Ceva din acest sentiment pesemne că intuise și Aldo care se îndepărtă de telefon, transpirat, dar și eliberat de o grijă. Paolo avu impresia că Aldo încerca să-și ascundă propria-i bucurie, străduindu-se să găsească, în

mod irațional, un motiv ca din veștile bune primite de el să poată spera și prietenul său. Și-n interesul pe care-l punea, îndemnîndu-l să telefoneze și el, părea că cere să fie iertat pentru bucuria lui.

La rîndul lui, Paolo formă și el numărul și aștepta. Telefonul sună de mai multe ori fără să răspundă cineva. În timp ce număra mecanic sunetele, ținîndu-și răsuflarea, de parcă ar fi spionat ceva, își încrucișă privirea cu Aldo, și-n ochii lui citi spaima pe care se străduia să i-o ascundă printr-o expresie încurajatoare a chipului, și prin mici semne pe care le făcea, să aibă răbdare, să mai aștepte, cît și prin cuvinte bolborosite, cărora Paolo nu le înțelegea sensul.

La al optulea sunet puse telefonul brusc în furcă, fără o vorbă, stîrnind uimirea și protestul prietenului său. Aldo izbucni vehement, de astă dată cu glas tare, vrînd să-i spună că soția lui dormea poate la ora aceea și nu i-a dat răgaz să răspundă la telefon și că el trebuia să aștepte, să insiste. Să formeze din nou numărul, să nu mai facă pe prostul.

O încăpățînare nebănuită puse stăpînire pe Paolo, determinîndu-l să respingă propunerea. Scurt, și cu răutate în ton, îi spuse că se va duce direct acasă. Că după toate probabilitățile, Nanda dormea la părinți. Și ca să încheie mai iute, se îndreptă spre ieșirea din bar, unde lumea începuse să le urmărească discuția aprinsă, mai mult dintr-o suspiciune, decît din curiozitate. Auzi (sau i se păru, deoarece nu mai avea mintea lucidă) că în timp ce ieșeau, unii comentau : „Sînt foști prizonieri", pe același ton pe care ar fi putut spune „sînt vagabonzi".

Încăpățînarea lui nejustificată și felul în care-i răspunsese, l-au iritat pe Aldo, care se revărsă cu reproșurile, acuzîndu-l deschis că era un laș. Apoi se liniști și își reluară drumul împreună, iar Paolo simți că mila prietenului îi făcea mult mai rău, decît mustrările sincere și legitime, rostite sub primul impuls. Nu știa să-și explice ceea ce i se întîmplase, și-și dădu seama că-l invidia pe Aldo. Mai mult decît pentru veștile bune primite, pentru actul de curaj prin care și le-a meritat.

Într-o piață veni momentul să se despartă. La urma urmelor s-au simțit amîndoi ușurați. S-au salutat în grabă, emoționați. Aldo i-a mai adresat urări și încurajări, dar fără să insiste, de teamă să nu-l enerveze. Paolo se gîndi că-i venea ușor să fie bun, în situația în care se afla, dar alungă rușinat acest gînd ofensiv și jignitor. Își îmbrățișă prietenul în dorința de a fi iertat și se despărțiră.

Cîteva sute de metri îl despărțeau pe Paolo de casă. Începu să-i parcurgă cu o încetineală studiată, preocupat că cineva l-ar fi putut recunoaște și i-ar fi putut da vești pe care prefera să le afle direct acum. Chiar și cînd se gîndea la primele cuvinte pe care ar fi trebuit să i le spună Nandei, se simțea iritat; fiece frază venită în minte îi suna banal, și de aceea nu putea fi rostită.

La cîțiva pași de poartă își aprinse o țigară. Văzu, fără să fie văzut, pe același băiat de prăvălie care era și cu mulți ani în urmă, ieșind din lăptărie. Ajunse pînă la el aerul încă înțepător al primelor ore ale dimineții. Parfumul florilor pe care-l simțise întotdeauna în locul acela al străzii. Ajungînd lîngă poartă, privi scara care dădea în grădină și-i recunoscu crăpăturile și petele de pe trepte. Vopseaua balustradei era coșcovită, întocmai cum își amintea. Trandafirii agățători de pe zid păreau mai deși, plantele de pe alei mai înalte. În schimb, pe margini nu mai erau stînjenei, iar din loc în loc se vedeau tufișurile de altădată, aplecate acum, și uscate.

Sună. Așteptă. Cineva, un necunoscut în cămașă, se arătă în pragul ușii cu un aer nedumerit, și fără să apese pe întrerupătorul electric care descuia poarta, îl întrebă pe cine caută.

Paolo avea impresia că nu mai înțelege nimic. Mormăi un nume, stînjenit ca un copil prins cu vreo năzbîtie. Ca și cum s-ar fi scuzat de ceva.

PARTEA ÎNTÎIA

Călătoria aceea ca și toată povestea începuse cu cîțiva ani mai înainte. Dacă am dori să căutăm un punct de plecare, l-am putea găsi în ziua cînd Paolo fusese ridicat de nemți, din închisoarea din Roma.

Era spre sfîrșitul lui octombrie 1943. Orașul se afla în mîna nemților de o lună și jumătate. În ultimele o sută de zile, închisoarea Regina Coeli se umpluse și se golise de mai multe ori : foști conducători fasciști, antifasciști, și fasciști „trădători", evrei, suspecți și chiar oameni arestați la întîmplare în timpul săptămînilor de haos.

Deținuții aflați în carceră la căderea fascismului rămaseseră aproape toți acolo. Și nemaisimțind protecția autorităților italiene, de care mai depindea totuși închisoarea, se răzvrătiseră de cîteva ori. Se aflase că în alte orașe, nemții luaseră ostateci din închisori.

Autoritățile italiene dăduseră asigurări și potoliseră între timp orice tentativă de răzvrătire, punînd să se tragă de după gardul de fier în cele două „brațe" ale rotondei. Fuseseră morți și răniți chiar și în celule unde gloanțele nu ajungeau direct, ci ricoșate. După reîntronarea liniștii, directorul, preotul, magistrații și ofițerii Tribunalului militar veniseră să-și îndeplinească misiunea de liniștire a spiritelor. Era nevoie de răbdare și calm pînă cînd aveau să fie rezolvate dosarele. Cu violența, îi asigura preotul, nu ar fi obținut nimic și le arăta urmele de sînge, lăsate de răniți și morți pe pasarele și în fața ușilor ciuruite de gloanțe.

Nu se luminase încă de ziuă în dimineața în care un temnicer bătrîn deschise celula lui Paolo și-i ordonă să iasă „cu toate lucrurile", formulă care însemna transferare sau punere în libertate. Spuse că el însuși văzuse ordinul de scoatere din închisoare.

Fiind trezit brusc, din somnul profund din primii zori ai dimineții, singurul lucru bun din închisoare de-altfel, Paolo se arătă buimăcit cîteva secunde, apoi înțelese despre ce era vorba, sări din culcușul lui de paie și începu să se îmbrace în grabă, în timp ce tovarășii ceilalți, doi italieni și un slav, îl ajutau să-și adune lucrurile. Împărți ceea ce i se păru de prisos ca să mai ia cu el și își notă în minte diferitele comisioane. Să scrie fratelui lui Feodor la Gorizia să-i trimită urgent bani ; să treacă pe la o doamnă pentru lenjerie de schimb, pentru Alberto ; să telefoneze avocaților pentru a grăbi acțiunile referitoare la libertatea provizorie : lucruri urgente ce nu suportau amînare.

Și în celulele vecine se răspîndise vestea, și mai mulți deținuți îi ceruseră temnicerului să le deschidă ușile, ca să-și poată saluta tovarășul. Se formase un mic grup pe palierul din fața celulelor. Și Paolo continuă să primească odată cu șoptitele cuvinte de adio, însărcinări, bilete, numere de telefon, adrese, pe care să se străduiască să le rezolve în ziua aceea, mesaje importante și delicate.

Paolo simțea totuși o mare confuzie în mintea lui. În timp ce termina de vîrît cărțile, alături de hîrtii și lenjerie în fața de pernă, îl irită gîndul că tramvaiele nu circulau și că trebuia să meargă pe jos pînă acasă. Nu reușea să-și reamintească itinerariul.

Cînd a fost gata și-a salutat tovarășii, împărțind oarecum la întîmplare ultimele îmbrățișări și a ieșit iute afară, grăbit de gardian. În fața porții de fier își aminti că nu-l salutase pe Sirello, francezul cu care stătuse în aceeași celulă, cîteva luni, și care-l încurajase în așteptare, învățîndu-l un întreg repertoriu de cîntece din țara sa : *„L'homme rouge"*, o invectivă la adresa războiului, *„Tout en fumant sa cigarette"* — povestea unui nevinovat, condamnat la ghilotină, și multe altele.

Îl rugă pe gardian să-l aștepte și dădu o fugă înapoi în închisoare, suind din nou scările și trecînd pe pasarela care dădea aripii clădirii un aer de transatlantic. Deschise vizeta și-și chemă prietenul, comunicîndu-i cu răsuflarea întretăiată că pleacă. Și cum nu-l putea îmbrățișa, își strecură mîinile prin strîmtoarea gratiilor și-i cuprinse fața, aspră, din cauza nebărbieritului, cum ar fi făcut cu un copil sau cu o femeie. Fugi după aceea, strigînd : „Rămîi cu bine !".

Cînd ajunse la ultima treaptă a scării, Sirello începuse să intoneze un cîntec de-al lui, vesel și totodată trist : Povestea unui pescar pe care curentul apei îl împinge în larg, de cîte ori e gata să atingă țărmul.

Poarta se închise greoaie și cei care-l însoțiseră pînă jos, întindeau brațele în semn de salut. Feodor scoase un strigăt foarte puternic, în limba sa, amplificat de ecou, cu care mulți dintre conaționalii săi trecuseră același prag, mergînd la moarte : „Moarte fascismului ! Libertate popoarelor".

Traversînd rotonda, Paolo încercă o neașteptată strîngere de inimă care îl împiedică să-și întoarcă privirea spre cei dinăuntru. I se păru în mod absurd o lașitate să poată pleca, în timp ce ceilalți rămîneau în închisoare. Și peste puțin timp, vor fi început să golească tinetele, să curețe celulele, să aștepte pîinea și cafeaua de dimineață. Apoi supa, plimbarea, sosirea poștei și după aceea nimic : noaptea, cu lumina slabă deasupra crucifixului și ploșnițele în pat.

Știa ce înseamnă să saluți dimineața pe un prieten care iese din închisoare. În timpul zilei se vorbește despre el, se reconstituie în celulă, cu ajutorul confidențelor trecute, ce-o fi făcînd în prima zi de libertate. Se știe că se va duce la cineva, la cimitir, sau se va îmbăta, sau după ce se va sătura de plimbare pe anumite străzi, îl va întreba pe un gardian cît e ceasul și se va culca cu femeia sa. Sînt bucuroși și triști pentru el și toți încearcă să-și imagineze emoțiile sale, vorbind despre ele, pînă ce paznicul de noapte le bate în ușă, ordonîndu-le să facă liniște.

Apoi, cînd se face liniște și fiecare se ghemuiește sub pătură se așterne o mare tristețe. Nu mai există loc

pentru prietenie, pentru sentimente nobile. O durere obtuză, primordială îi apucă parcă de gît, întrebîndu-se desperaţi „Mie de ce nu mi-a dat drumul ? De ce n-a fost rîndul meu ?“. Alteori rămîn treji pînă în zori, fără a încerca măcar să vorbească cu ceilalţi, deoarece gîndurile pe care le au în minte, în acele momente, sînt de necomunicat.

Lui Paolo i-au revenit din nou toate aceste gînduri, în timp ce-l conduceau spre magazie, fără să reuşească să se descătuşeze de o vagă senzaţie de vinovăţie. A scăpat de ea, doar în momentul cînd a văzut că-i dau înapoi cureaua, verigheta şi ceasul care alcătuiau un pachetel, marcat cu un număr, pînă atunci îngrămădit împreună cu multe altele. Cea mai puternică impresie i-a făcut-o ceasul, un obiect de care se dezobişnuise, pierzîndu-şi semnificaţia pentru el. Îi fixă arătătoarele cu curiozitate, de parcă ar fi trebuit să-i indice exact clipa arestării lui.

Formalităţile pentru „descărcarea“ din registrul matricol au fost îndeplinite în grabă. Oamenii din birou erau expeditivi şi prea puţin expansivi. Răsfoiau tăcuţi registrele, cu capul plecat, fără să-l privească.

Paolo încercă un presentiment apăsător şi puse o întrebare. Nimeni nu-i răspunse nimic. Apoi, un deţinut obişnuit, care avea funcţia de secretar, îi făcu semn cu degetul să stea liniştit, arătîndu-i spre uşă : afară, pe coridor, doi militari germani, în haine verzi, aşteptau nepăsători.

Înainte de a fi cuprins de groază, Paolo a avut un impuls de revoltă. Apucîndu-l pe gardianul şef de reverul hainei, şi scuturîndu-l cu furie, strigă că era o infamie. Dar cuvintele lui au sunat în gol, inutile şi emfatice. Gardianul nu deschise gura şi nici nu se apără. Ceilalţi abia au ridicat capul din registre, continuînd să scrie. Soldaţii de afară nu s-au clintit.

Lipsa unei reacţii l-a liniştit şi pe Paolo care slăbi strînsoarea, ruşinat şi uimit de el însuşi. Simţi că se resemnase, înainte de a-şi fi putut da bine seama de ceea ce avea să se întîmple. Citi mecanic o hîrtie pe care i-o întinse cineva. Tribunalul militar italian îl pusese

pe „deținutul mai jos menționat, închis în această Temniță Judiciară, la dispoziția Tribunalului de Război German". Formalitățile se încheiaseră. Paolo îi arătă unui gardian fața de pernă în care se aflau efectele sale personale și htîrtiile :

— Vă rog — spuse — dați aceste lucruri alor mei. Și pentru a evita unele complicații renunță să mai ia periuța de dinți. Apoi se îndreptă spre ieșire și unul din soldați se trase deoparte, lăsîndu-l să treacă și-i spuse : „*Loss !*". Repede, aproape cu amabilitate.

În cîteva minute ajunsese afară. Se opri o clipă buimac. Înainte însă de a-i veni în gînd să fugă, soldatul îl împinse spre portiera unui autocar, aflat în fața închisorii. În autocar mai erau nouă bărbați și șase femei (deținuți și ei, judecînd după aspect), alți doi soldați germani, un ofițer, un șofer și lîngă ei un civil care nu părea să fie prizonier.

După ce s-au suit și oamenii din escortă, autocarul a pornit-o și civilul de lîngă șofer se ridică și se adresă pasagerilor :

— Nu vi se va face nici un rău. Veți fi duși la Berlin unde autoritățile germane vor să vă interogheze. Din acest moment vă aflați sub protecția legii germane. Orice tentativă de revoltă sau fugă va fi reprimată prin împușcare. La prînz veți primi alimente.

Călătoria a fost lungă. În timp ce autobuzul străbătea orașul, Paolo își aruncă privirea pe străzile aproape pustii, la ora aceea. Era surprins că trecea prin apropierea cartierului unde locuise, și pentru cîteva minute trăi iluzia că vreun cunoscut l-ar fi putut observa. Poate că dacă l-ar fi recunoscut, i-ar fi înștiințat pe ai săi. Apoi, l-a uimit aspectul pantofilor din picioarele femeilor : aveau și talpa și tocurile de plută.

Autocarul o luă pe strada Salaria, înaintînd cu viteză mare. O primă oprire a făcut-o la Settebagni ; o gară mică și distrusă și apoi a pornit-o din nou la drum, oprindu-se și în alte gări. Unul din militari cobora, se consulta cu feroviarii și din nou se urca, făcînd semn șoferului să meargă mai departe. Era evident : căuta un loc de unde să se poată lua un tren.

Pe la unsprezece începuse să fie cald și au deschis ferestrele. Paolo care abia vorbise cîteva cuvinte cu vecinul său, un străin, își schimbă locul, mutîndu-se lîngă altcineva care-i inspira mai multă încredere. Îl întrebă cine era și de ce se afla acolo. Celălalt răspunse că nu știa. Era deținut pentru afaceri cu valută, era din Milano, bijutier, și se numea Aristide. Nici Paolo nu înțelegea de ce anume voiau să-l interogheze la Berlin.

Îl întrebă pe Aristide dacă-i cunoștea pe ceilalți, iar el îi spuse că toți fuseseră ridicați din închisori, cu o seară în urmă, petrecuseră noaptea într-o cazarmă și în zori îi urcaseră în autocar, și-i duseseră la Mantellate de unde le-au ridicat pe femei, apoi la Regina Coeli de unde l-au luat pe el. Despre ceilalți știa prea puțin. Trei erau italieni, doi polonezi, un austriac, un englez, un elvețian ; dintre femei, trei italience, două poloneze și o austriacă.

Mai tîrziu, în timpul zilei, Paolo află că polonezii erau dintr-o familie de nobili ; englezul fusese parașutat dincolo de linia frontului și imediat capturat ; elvețianul era un comerciant, stabilit de mai mulți ani în Italia și nu știa de ce-l arestaseră. Astfel afirmau toți italienii. Austriacul, un tip înalt și fantomatic, era singurul care fusese judecat și condamnat la optsprezece ani, pentru spionaj.

În sfîrșit, se făcuse noapte, cînd la Figline, au dat de un tren gata de plecare. Prizonierilor li s-a ordonat să coboare pentru a fi folosiți imediat ca hamali la încărcarea într-un vagon a unor pachete și lăzi care zăceau în gară. Pesemne că erau lucruri luate în timpul raziilor, iar nemții le expediau acum acasă : se ghicea după adrese, ambalaj și modul în care erau făcute pachetele. Probabil că tot trenul conținea asemenea marfă.

A fost nevoie de două ore pentru încărcarea lui completă. Pe la miezul nopții, prizonierii au fost înghesuiți într-un vagon prăpădit de clasa a treia, ticsit de bagaje, în timp ce escorta se retrase într-un compartiment vecin, despărțit de ei printr-o ușă. Mai tîrziu, se auzi de acolo zgomot de tacîmuri, de sticle sparte, cîntece și sunete de armonică. Prizonierilor nu li se dăduse nimic

de mîncare, nici la amiază și nici mai tîrziu. Dar parcă nici nu și-au dat seama de asta.

Cele șase femei și cei zece bărbați s-au înțeles să se așeze întinși pe banchetă, pe rînd. Nimeni n-avea chef de vorbă, așa că puține le-au fost schimburile de cuvinte. Apoi fiecare se ghemui în colțul său. Numai polonezii continuară să discute încet între ei.

În tren era întuneric și prin ferestrele sparte pătrundea aerul rece al nopții. La lumina stelelor, Paolo abia deslușea figurile tovarășilor săi, mai toți adormiți. Dormeau umăr la umăr, fie cu capul sprijinit de perete, fie aplecat în față. Doi dintre ei vrînd să-și țină capul drept, pe gîtul slab, și-l bălăbăneau la fiecare smucitură. Paolo făcu un efort ca să scape de impresia că dintr-un moment într-altul li s-ar fi putut desprinde de bust, ca și cum s-ar fi deșurubat.

Apoi a avut altă senzație, mai puțin ireală : că așa cum stăteau, în mijlocul sacilor și lăzilor, și ei, prizonierii, nu erau altceva, decît tot simple obiecte. Personalitatea lui se închisese în persoana lui fizică, nemaidînd nici un semn de vreo reacție. Nu mai existau afecțiuni, legături, amintiri. Ci doar sumbra presimțire că odată cu acea călătorie avea să se sfîrșească cu adevărat totul. Și o întristare fără seamăn, o milă față de el însuși, din cauza inutilei așteptări din anii aceia, din cauza speranțelor din ultimele luni.

La o oprire a trenului, — gara din Arezzo — i se păru că reușește să-și recapete pentru o clipă controlul asupra voinței. Se gîndi că ar fi putut sări pe fereastră, încercînd să fugă. Dar i-a fost teamă de consecințe. Dacă ar fi fugit, nemții s-ar fi putut răzbuna pe ai săi ; era un risc pe care nu și-l putea asuma. Renunță, ca la scurt timp după aceea, să pornească și trenul. Redevenise un simplu obiect, aidoma celorlalți de lîngă el.

Doar femeile nu i se păreau obiecte. Trecuseră mulți ani de cînd Paolo nu mai văzuse o femeie. Călătorind cu ele, fiind în apropierea lor, în cele două ore cît încărcaseră cu toții vagonul, ajutîndu-se să transporte sacii, le descoperise existența. Și fără să-și dea seama, îl tulburaseră.

Parfumul cărnii lor îi provocase o stare de buimăceală. Ar fi vrut să le atingă, dintr-o curiozitate aproape nevinovată. Privindu-le însă, îi păreau ființe lipsite de pudoare, la care nu se putea gîndi fără să nu simtă o confuzie de atracție și dezgust, o senzație pe care ar avea-o un bărbat normal, liber, dacă ar călători cu șase femei goale.

Ele stăteau acum acolo pe locurile lor. Cele două poloneze și o italiancă dormeau, și în abandonul somnului uitaseră de toate. Dormeau fără nici o rezervă, cu picioarele ușor depărtate, mîinile lăsate în poală, capul aplecat, respirînd puternic, toate odată, în același mod neplăcut. Austriaca într-un colț, moțăia într-o atitudine controlată. Din cînd în cînd începea să plîngă, dar înăbușit, fără să facă zgomot, apoi din nou atipea. Celelalte două italience stăteau cu spatele la el. Una era trează : fuma. Paolo vedea țigara scînteind din cînd în cînd. El își fumase de mult ultima țigară. Se gîndi să-i ceară chiștocul. Dar fata îi oferi o țigară. Îl invită să stea alături de ea, începînd să-i vorbească în șoaptă și repede. Era în închisoare de peste un an, și nici ea nu știa de ce o duceau la Berlin. Îi spuse că era despărțită de soț, un american, și că în trecut avusese o viață frumoasă. Apoi îi vorbi despre suferințele și speranțele ei din închisoare și cum la 26 iulie fusese pe punctul de a evada. Dacă ar fi știut ce o aștepta, nu ar fi ezitat să riște. Era sigură că în Germania îi vor ucide. Nu reușea să se resemneze în fața unui asemenea gînd.

Paolo a avut impresia că dacă i-ar fi cerut să se culce cu el, acolo pe întuneric, pe saci, ar fi făcut-o. Poate că era reflecția unei dorințe tulbure și inconștiente a lui, dar imediat simți o repulsie. Îl plictisea să asculte confidențele unei necunoscute. Căuta o scuză ca să se îndepărteze, cînd, pe ușa care era în spatele său, intră unul dintre oamenii escortei, cu o lanternă atîrnată de un buton al hainei, și trecu în revistă compartimentul.

Zărindu-l alături de femeia care se sprijinea de el, rosti pe un ton ironic și amenințător, o frază din care Paolo, înțelese numai cuvintele *„italienisch, schwein“ — porc italian* și *„badoghlic“*, pentru neamț însemnînd *trădător*.

Femeia însă vorbea nemțește și s-a arătat gata să răspundă, ridicîndu-se în picioare și apropiindu-se de soldat. Între ei a avut loc un schimb de cuvinte, apoi, rîzînd, el o însoți, împingînd-o cu mîna spre ușă, și dispărînd amîndoi într-un compartiment.

Paolo petrecu restul nopții într-un fel de veghe, năpădit mai mult de amintiri decît de neliniști. Îi reveniră în minte lucruri foarte îndepărtate ; episoade din copilărie, momente de gingășie față de mama sa, prima dată cînd cunoscuse adevărata societate și cînd o întrebase de ce existau săraci ; apoi, prima zi cînd ieșise cu o femeie, prima dată cînd fusese cu Nanda, prima dată cînd văzuse un mort.

Erau reminiscențe luminoase care îi străluceau în fața ochilor ca și cum ar fi privit într-un caleidoscop. Și din nou simți cît era de dureros și nedrept să se ducă astfel la moarte, fără ca măcar ai săi să fi putut ști asta. Mila față de sine puse stăpînire pe el, îndepărtînd pînă și posibilitatea amintirilor.

Spre ziuă, prizonierii începură să se agite, de cum se treziră din somn. Le era frig, le era sete, le era foame. Erau înțepeniți și mai înfricoșați decît cu o zi în urmă. Mai toți începură să-și desfacă legăturile și să scoată din ele pulovere și alimente.

Milanezul se așeză lîngă Paolo, desfăcu o boccea mare și scoase din ea marmeladă de gutui și pîine, oferindu-i și lui. Apoi îi dădu un pulover și o pereche de indispensabili lungi, de lînă, spunîndu-i :

— Am multe lucruri, mi le trimeteau de la Milano și lenjeria nu mi se schimba săptămînal. Ai dormit bine ?

Paolo îi mulțumi și-i răspunse că dormise bine. Apoi discuția, în mod inevitabil, alunecă asupra semnelor de întrebare care-i chinuia pe toți. Se apropiară și ceilalți italieni și englezi. Acesta vorbea curent italiana, și era cel mai optimist. Spuse că nemții făceau o grămadă de lucruri nutile și complicate (ca și ridicarea deținuților din închisori) fără ca apoi să fie în stare să le ducă pînă la capăt.

— Vom ajunge într-un lagăr de muncă — spuse el.

Ceilalți aveau păreri diferite. Unul dintre italieni, un tip scund, slab, bolnăvicios, care se numea Federico,

spuse că avea să le propună să lucreze pentru Germania și să-i trimită în Italia pentru unele misiuni. Ceilalți doi italieni, un avocat, pe nume Aldo, și un funcționar ce se numea Corrado, observară că în cazul acesta le-ar fi fost ușor să dispară. Federico însă le răspunse că nemții i-ar fi luat atunci ca ostateci pe membrii familiei.

Arthur, englezul, luă o expresie ironică și spuse că toate erau numai închipuiri. Singura problemă era să ajungă pînă la sfîrșitul războiului, scăpînd de foamete și bombardament.

Elvețianul, un anume Niederer, cu un chip ce părea sculptat în lemn, se apropie, urmat de cele două italience și de austriacă. Și, deoarece fiecare avea ceva de spus sau de întrebat, conversația se animă. Dar fără sens, deoarece nimeni nu știa nimic în realitate.

Cei patru polonezi rămaseră deoparte, mîncînd și discutînd între ei. Aveau pachete cu alimente de la Crucea Roșie internațională și Federico le dezvălui că unul din cei doi bărbați era un conte, înrudit cu nobilimea română, iar celălalt un diplomat, nobil și el ; cele două femei erau : una soția contelui și cealaltă, cumnata.

Numai austriacul, cu ochii mari ca de nebun, stătea nemișcat la locul său, părînd că nu vede pe nimeni. Federico spuse că era un vienez, un anume Von Patten, fost agent la *Intelligence Service,* condamnat în Italia și acum terorizat de gîndul soartei pe care i-o vor fi rezervat nemții. Veghease toată noaptea și Federico îl auzise vorbind singur cu glasul stins.

Cu puțin înainte de amiază, un om din escortă intră în compartiment, aducînd cutii de sardele și pesmeți. Era rația de alimente pentru ziua aceea.

— *Kein wasser* — Nu-i apă — îi preveni. Dacă trenul s-ar fi oprit, s-ar fi putut ca doi oameni însoțiți să meargă să caute ; între timp ei ar fi pregătit recipientele. Dar nimeni nu avea altceva, în afara unei cutii de galalit și a cîtorva pahare de aluminiu.

Trenul nu se opri. În amurg trecu de Brennero și deportații nu și-au dat seama decît după ce au mers cîtva timp pe teritoriul austriac. Vestea le-au comunicat-o polonezii.

Se făcuse iar noapte cînd, împreună cu omul cu lanterna, reveni alături de ei și fata care-l urmase în noaptea trecută, în celălalt compartiment. Îl căută pe Paolo cu privirea și veni să se așeze alături de el. Ceilalți se apropiaseră de ea, scutindu-l pe Paolo de plictiseala acelei urmărite intimități.

Femeia spuse că discutase îndelung cu soldații din escortă și cu interpretul. În ultimele săptămîni aceștia însoțiseră multe convoaie de oameni ridicați din închisorile italiene. Ceea ce voiau autoritățile naziste era mai ușor de imaginat decît de spus. Dealtfel, ar fi aflat în curînd, deoarece după alte 48 de ore aveau să ajungă la Berlin, dacă drumul ar fi continuat fără nici o piedică.

Într-adevăr femeia aflase că liniile de comunicație erau mult lovite de aviația aliată. Se resimțea în aprovizionare : alimentele și produsele de consum curent se reduceau pentru civili. Raționalizările se dovedeau a fi insuficiente. Apăruse vînzarea la negru. Nu-i fusese greu să înțeleagă că și moralul nemților era scăzut. Războiul nu va mai dura mult.

— Totuși — spuse — pentru noi nu se va sfîrși la timp.

Izbucni în plîns și toți se îndepărtară tăcuți. Paolo rămase s-o asculte pe femeia care plîngea în hohote, mușcîndu-și batista și trecîndu-și o mînă prin părul desfăcut și răvășit. Era plictisit ; nu reușea să-i inspire nici compătimire, și totuși nu a avut curajul să-și schimbe locul. Ceea ce-l îngrijora era că femeia se putea potoli, ceea ce însemna să înceapă din nou să vorbească. Încercă să scape de această teamă, prefăcîndu-se că doarme. După puțin timp, femeia îl zgîlții și-i oferi o țigară. Dar nu spuse nimic.

A doua zi călătoria continuă în inima Germaniei. Trecuseră de Nürenberg, Plauen, Leipzig, fără ca trenul să se oprească. Uneori se oprea în cîmp, pentru puțin timp. Prizonierii își potoliră setea într-o gară mică din Saxonia, ca prin minune neatinsă de război și plină de flori.

În după-amiaza acelei zile, acolo avu loc o descărcare de focuri de mitralieră, dar așa, pe neașteptate și trecătoare, că aproape nimeni n-a fost impresionat. De altfel, nici nu au fost victime. Numai ultimul vagon, plin cu marfă, a fost incendiat și patru prizonieri au fost duși acolo să-l desprindă de restul trenului. Paolo a fost printre ei, putînd să contemple avioanele engleze, cum zumzăiau sus pe cer, netulburate, fără să mai mitralieze.

În gara următoare convoiul se opri îndelung. Spectacolul naturii din jur era odihnitor.

Pe seară sosi interpretul, un om din provincia Veneto, cu o față de trădător, care spuse că pentru a simplifica formalitățile, la Berlin, era însărcinat să adune depozițiile deținuților și-i interogă pe rînd, pe fiecare, spunîndu-le să se așeze lîngă el, notîndu-și tot pe un carnețel, ca la interviu. Nu reuși să obțină decît generalități. Cît despre motivele pentru care se aflau în închisoare în Italia, toți spuneau că nu le cunosc. Numai Arthur declară, pe un ton disprețuitor, că fusese aruncat cu parașuta în spatele liniei frontului nemțesc. Interpretul nu se arătă deloc uimit. Nu se mînie pe nimeni, transcrise scrupulos toate depozițiile și se îndepărtă cu un aer ironic, aruncîndu-le o ultimă privire de compătimire.

După ce trenul își reluă mersul, un om din escortă veni să o cheme pe femeia care fusese în compartimentul alăturat, cu două nopți în urmă. Întrebă ceva, dar nimeni nu-i răspunse. După ce plecă, urmat de femeie, Federico le traduse vecinilor : întrebase dacă și alte femei mai doreau să meargă cu soldații să bea vin din regiunea Rinului.

Cu puțin înainte de zorii dimineții, femeia se întoarse și îl căută pe Paolo în noianul de trupuri și bagaje. Se așeză alături de el, îi dărui un pumn de țigări, apoi, în mare taină, îi șopti că în ultimul vagon, cel incendiat, se aflau documentele care-i însoțeau pe prizonieri. Acum, nemții nu știau despre ei decît ceea ce ei înșiși declaraseră interpretului.

Paolo nu făcu nici un comentariu : nu știa dacă femeia spunea un adevăr aflat de la soldați, sau născocea

din cauza exaltării ei evidente. Ea insistă, apucîndu-l de braţ :

— Nu înţelegi ? S-a întîmplat o minune. Sîntem salvaţi !

Apoi, văzînd că ei nu se tulbura deloc, tăcu. Paolo o auzi cum începu să se roage.

După trei zile, ajunseră, noaptea, la Berlin. Erau buimaci, suferinzi ; Federico şi Niederer aveau febră. Patten părea că se mişcă într-o stare de somnambulism.

Trenul se opri pe un peron, la Anhalter Bahnhof ; lui Paolo i se păru că ajunsese în ţara jucăriilor. Gara avea un aspect ireal, de basm. În depărtare, pe fondul unui cer albastru închis, un pod, suspendat în aer, ieşea în evidenţă cu scheletul său fin : peste el alergau, strălucind de lumini, maşini care le aminteau pe cele din Luna Park. În gară, sub copertina peronului, imensă, fără geamuri şi înnegrită de fum, era o agitaţie de trenuri, hamali, furgonete. Şi în mijlocul acelui huruit nu se mişcau oameni din carne şi oase, aşa cum se întîmplă în lumea reală, oameni care să gesticuleze şi să vorbească, ci o mulţime de automate, rigide şi multe care păreau că şi ele alunecă pe roate, pe trasee dinainte stabilite.

Totul apărea supranatural : o reconstrucţie minuţioasă a unei gări, într-o vitrină cu jucării, în seara de Crăciun. La o oarecare înălţime, totuşi, în mijlocul unui păienjeniş de reflectoare, iluzia decoratorului de vitrine era revelată de un aeroplan din foiţe de staniol, nemişcat şi tăcut, care părea atîrnat de un fir sub o boltă de stele artificiale. Era atît de nemişcat şi de regulat ca formă, încît putea fi luat drept o cruce.

În timp ce Paolo privea în jur, străduindu-se să scape de aburul dens şi alb al unei locomotive, pe neaşteptate, apăru pe peron o echipă de poliţişti. Erau vreo zece, cu chipiuri ridicole şi strălucind de arme, decoraţii, distincţii, galoane, şi alte false străluciri încîntătoare. Se mişcau sacadat ca marionetele, la ordinele date de doi civili, înfofoliţi în mantale. Uitîndu-se la ei, — reflectau *„risipa"* Berlinului — senzaţia lui Paolo era aceea

de a fi coborît pe scena unui teatru de operetă. Şi, într-adevăr, în urechile lui asurzite, după trei zile de călătorie, îi ajunse un sunet îndepărtat de clopoţel.

Unul dintre poliţişti îl apucă cu putere de un braţ, în timp ce el se clătina emoţionat, şi-l forţă să se oprească şi să se aşeze în rînd. Apoi, un soldat din escortă prezentă grupul celor doi civili :

— Şase femei şi doisprezece bărbaţi — spuse.

Un murmur neaşteptat izbucni din rînd, deoarece alături de prizonieri erau căpitanul şi interpretul cu o expresie enigmatică şi întunecată, prizonieri şi ei. Trebuie să fi fost declaraţi sub stare de arest la sosire, în mod surprinzător, sau aproape, (în realitate nu se arătau uimiţi, că se putuse întîmpla aşa ceva), pentru cine ştie ce învinuiri. Căpitanul era ungur, celălalt, un locuitor din Zara, care intrase în serviciul nemţilor : amîndoi, pesemne că fuseseră mai mult decît permitea legea, unor oameni de altă rasă.

La un ordin sec, micul pluton, precedat de civili, şi înconjurat de poliţişti o porni în pas de marş şi Paolo observă cu ce indiferenţă îi priveau călătorii şi feroviarii, în timp ce defilau.

În sală, la capătul unei scări înalte li se ordonă *„Halt !“* şi fiecare prizonier a fost pus în siguranţă, fiind legat prin cîte o cătuşă de mîna unui *Sciupo*, neamţ îngalonat. Apoi, rapid, în fugă, l-au tîrît şi pe Paolo pînă-n stradă unde îi aştepta o dubă, specială pentru transportul deţinuţilor. A fost împins înăuntru, înainte de a putea să contemple panorama de dărîmături, întinsă cît vedeai cu ochii.

Înăuntru era beznă. Maşina nu avea ferestre şi nici gratii. Cei optsprezece prizonieri au fost îngrămădiţi cu asprime şi maşina a pornit-o imediat.

Întrebări circumspecte s-au încrucişat în întuneric şi interpretul, pe un ton sigur, şi cu o nuanţă de răutate în glas, a murmurat :

— Ne duc într-un *lager* pentru carantină. După aceea în închisoare. În două luni vom fi judecaţi.

I se adresară şi alte întrebări : „Cum era în lagăr ?“. „Ce se prevedea în legătură cu soarta fiecăruia ?“. Dar

din cabina șoferului loviră violent în perete. O voce amenințătoare urlă : *„Ruhe !“*. Liniște ! Și nimeni nu mai scoase o vorbă.

Drumul a fost lent, deseori întrerupt de scurte opriri și de porțiuni de drum pe care furgoneta le străbătea la pas, pe un teren accidentat : se vedea în mod clar că șoselele erau distruse sau acoperite de dărîmături recente. Abia la urmă, duba merse fără poticniri, gonind pe un drum în afara așezărilor omenești.

Prizonierii, în picioare sau ghemuiți printre bagaje, simțeau dureri și crampe și mai ales că le era foarte frig. Femeile se văicăreau cu glas slab și bătrînul Niederer gemea.

În sfîrșit, furgoneta făcu o ultimă curbă și se opri. S-au auzit glasuri și lătrături. Apoi zgomotele unui grilaj greu care se deschidea. După o altă scurtă porțiune de drum, duba se opri din nou și de astă dată se deschise și portiera.

Noaptea era geroasă. Un reflector fixat asupra furgonetei îi orbea pe cei ce ieșeau moleșiți și șovăielnici dintre boccele. Intuiau că în jurul lor erau gardieni și cîini și întrezăreau o baracă luminată în interior. Dar oameni invizibili scoteau urlete, îmbrînceau în stînga și în dreapta, și loveau cu bastonul de cauciuc.

Clătinîndu-se și poticnindu-se, prizonierii se îngrămădiră să se alinieze în rînd. Niederer, avînd un picior amorțit, n-a fost destul de rapid și de aceea a primit o lovitură care-l făcu să se rostogolească printre picioarele celorlalți. Arthur schiță gestul să-l ridice de pe jos, dar se trezi și el cu o lovitură violentă și surdă în cap, fără să vadă cine i-o dăduse. În jurul grupului izbucneau îndemnuri guturale și amenințătoare și deoarece pentru Paolo erau lipsite de semnificație, păreau adevărate strigăte de oameni înnebuniți.

În aceste neîncetate insistențe, coloana se îndreptă spre baracă. Aici, la lumina unei camere mari care funcționa în chip de birou s-a văzut că femeile dispăruseră din grup. Repede, cu îmbrînceli și urlete, prizonierii au fost înmatriculați, percheziționați, dezbrăcați. Doi deținuți, îmbrăcați în vechi uniforme militare, apucau len-

jeria, o cercetau la lumina puternică a unei lămpi, scotocind prin cusături și cute, ca s-o arunce apoi fiecărui prizonier cu mișcări iuți și precise.

În cîteva minute coloana cea mică a fost recompusă și condusă afară, fără să i se fi luat cuiva ceva. Sub cerul liber, după un rapid și mînios apel, începu marșul pe un teren nisipos, întrerupt din loc în loc de bălți cu apă neagră și înghețată, mergînd și împotriva vîntului. Urmați de cîini, paznicii închisorii Sicherheit Dienst, în vîrstă și fără arme, însoțeau coloana.

Încet, încet, din întuneric, în fața ochilor prizonierilor apăru o nouă scenă. Barăci negre, joase, simetrice, complet întunecate, se profilau în dreapta, în timp ce în stînga se zărea un gard dublu de sîrmă ghimpată care la patru metri înălțime se apleca în partea interioară în chip de acoperiș. Din cînd în cînd, asemenea unor mașini de forat sonde de petrol, se ridicau turnuri de observație, numerotate cu cifre mari, albe. Din vîrful lor, reflectoarele proiectau în întuneric fîșii lungi luminoase, rotindu-se cercetător în jur. Pe această dîră luminoasă apăreau și dispăreau santinelele înarmate și dulăii fioroși.

Prizonierii, istoviți și somnoroși, sub îndemnul glasurilor răgușite și de neînțeles, înaintau cu greu, împiedicîndu-se și înfundîndu-se în nisip. Trecerea alternativă de la lumină la întuneric îi buimăcea și mai mult. Paolo vedea defilîndu-i prin fața ochilor imagini confuze, desfigurate, incomensurabile : de o parte barăcile, nesfîrșite și de partea cealaltă gardul de sîrmă ghimpată, răsucită în spirale. Iluminați din cînd în cînd de reflectoare, stîlpii de susținere ai rețelei de sîrmă se detașau, ridicîndu-se spre cerul întunecat, aidoma unor furci uriașe și solemne.

Ajunseră în fața unei barăci și un paznic descuie ușa ; intră, urmat de prizonieri și de escortă. Lumină interiorul cu o lanternă : era o cameră mare și lungă cu un schelet de lemn pe ambele laturi în care erau cuibărite priciurile înguste și suprapuse. La capătul fiecărei perechi de paturi stăteau în ordine un scăunaș, două lighene de fier, două pahare, două linguri și cîteva pături vechi.

Baraca nu era nelocuită. Un paznic strigă : *„Alles heraus !“*. Toți afară ! Și din umbră ieșiră șase-șapte ființe umane, înspăimîntate, care se aliniară în grabă.

A avut loc un fel de prezentare între vechii oaspeți și noii sosiți. Paznicul atrase atenția deținuților din baracă să nu cumva să vorbească sau să-și schimbe obiecte, sau să primească bileţele de la noii sosiți. Un avertisment analog îl adresă și acestora, instruindu-i apoi, pe scurt, asupra regulilor și obiceiurilor lagărului. În esență, orice abatare de la ordine, se pedepsea cu lovituri de vargă. Nesupunerea sau fuga cu moartea.

După ce-și încheie discursul, începu să scotocească, cu lanterna aprinsă în mînă, pat cu pat. A avut loc o întîmplare nebănuită : se auzi un fîșîit, ceva care se mișca pe furiș, în fundul camerei. Paznicii au înconjurat punctul suspectat. Întocmai ca un iepuraș apucat de urechi care se zvîrcolește tăcut și neputincios, cu aceeași mișcare inutilă și convulsivă a șalelor, apăru la lumină o fetișcană, un copil aproape. Un paznic o ținea de brațe, ridicată de la pămînt.

Era mică și firavă, cu părut tăiit, nu mai lung de un deget, cu ochii mari negri. Pe îmbrăcămintea sfîșiată, la înălțimea pieptului, avea cusută o stea cu șase colțuri de culoare galbenă.

Urmă un schimb de cuvinte agitat între paznici care se arătau mulțumiți de ispravă, totuși nu prea surprinși. Și-au tîrît apoi prada printre cele două șiruri de prizonieri : noi și vechi, stînd nemișcați față în față, iar cei din urmă au fost întrebați dacă nu cumva știau ceva. Două lanterne încrucișate luminau chipul micuței evreice ca să poată fi recunoscută.

Firește că nu vedea pe nimeni, dar privirea ei parcă ar fi căutat pe cineva care s-o ajute. Își rotea privirea uluită și-și ținea respirația, grea de emoție, de parcă s-ar fi temut și să respire. Paolo căută să-i fixeze ochii, dar ea nu-l putea observa.

Apoi, fără să se întîmple nimic altceva, paznicii tîrîră fata după ei și închiseră ușa cu cheia. Înăuntru rămaseră toți pe întuneric și fiecare se cățără pe dibuite într-un culcuș, căutînd să adune sub trupul mizer conținutul saltelei de paie și înfășurîndu-se în păturile zdrențuite.

A doua zi dimineață, oamenii din convoiul roman au fost treziți de paznicii care veniseră ca să înlăture obloanele din afară ale celor două ferestruici prin care pătrundea lumina în dormitorul comun. În ciuda frigului, dormiseră adînc cu toții, și trezirea lor într-un loc necunoscut, aproape ireal, li se păru o continuare a viselor și a coșmarelor din timpul nopții.

Lumina zilei dezvăluia extrema mizerie a acelei încăperi. Ceilalți ocupanți erau în picioare, făceau curățenie sau își vedeau de treburile lor. Nu a fost cu putință un schimb de știri între ei, deoarece doi paznici se năpustiră înăuntru cu un aer agitat și agresiv.

Imitîndu-i pe cei vechi, noii sosiți s-au aliniat în golul încăperii, de-a lungul celor două șiruri de priciuri. Paznicii veniseră să caute doi oameni pentru descărcarea *kübel*-ului. Era un recipient mare cît un butoi cu benzină de care se serveau prizonierii pentru necesitățile trupești (tinetă).

Un paznic îi făcu semn lui Paolo și lui Aldo să lasă în față : le dădu o prăjină pe care s-o treacă pe sub toartele tinetei, pentru ca apoi s-o ridice pe cîte un umăr, el luînd-o înaintea lor. Urmîndu-l cu greu, cei doi italieni trecură prin fața unui șir de bărăci. La ferestre se vedeau chipurile deținuților, lipite de geamuri.

Kübel-ul devenea din ce în ce mai greu și se clătina în mod înspăimîntător. Paolo și Aldo înaintau cu grijă, încercînd să păsească încet, dar paznicul îi îndemna să meargă mai iute. Lagărul era construit pe o întindere nisipoasă și se învecina cu o pădure de pini. A fost necesar să meargă o bună bucată de drum pînă să ajungă la o groapă, asemănătoare unui bazin, în jurul căruia terenul povîrnit era spurcat din cauza atîtor alte tinete descărcate acolo.

Paznicul se opri la limita zonei periculoase, dar le pretinse celor doi să meargă pînă la margine. După ce făcuseră ultimii zece metri, riscînd la fiece pas să alunece pe pămîntul vîscos, și să cadă sub greutatea tinetei, ajunsă de nesuportat, Aldo și Paolo trecură la cea mai dificilă operație, înfigîndu-și călcîiele în pămînt și ac-

ţionînd cu stîngăcie. Paznicul se neliniști și le strigă să se grăbească. În iuțeala aceea și în certitudinea terorizantă că dacă ar fi căzut în groapă, nimeni n-ar fi sărit să-i scoată, cei doi italieni deșertară tineta și se întoarseră grăbiți înapoi.

Cînd au ajuns la baracă, i-au găsit pe tovarășii lor aliniați în fața ei împreună cu deținuții din dormitoarele apropiate. Paznicii dezlegaseră cîinii lupi din lanțuri, și unii deținuți de drept comun îi supravegheau cu o atitudine feroce pe tovarășii lor.

Așteptarea dură puțin. Apoi, deodată, țîșni din spatele unei barăci un straniu cortegiu de paznici și îngrijitori care aduceau cu ei hîrdaie și polonice de proporții neobișnuite, coșuri cu felii de pîine de culoarea cenușii, trepiede pe care să așeze marmitele.

Văzîndu-i pe oamenii din acea corvoadă că sosesc cu ustensilele acelea, cu hainele cîrpite și chipurile învinețite de frig, te făceau să te gîndești la defilarea unor clovni. Și cum uniforma paznicilor semăna cu aceea a îngrijitorilor de la circ, Paolo era aproape convins că, de la o clipă la alta, micul pluton avea să înceapă o pantomimă impresionantă, întocmai ca cea de la circ, care umple intervalele dintre diferitele numere.

Dar corvoada se opri în fața unei barăci, își așeză pe jos coșurile și hîrdaiele iar prizonierii din fiecare dormitor comun formară o coadă ca să primească o felie de pîine și o lingură de torocală neagră. Operația se desfășura rapid, sub privirea vigilentă a deținuților supraveghetori, dotați cu bastoane lungi de vînă de bou, gata să se folosească de ele împotriva prizonierilor care întîrziau sau riscau să se arate împotriva măturătorilor, însărcinați acum cu distribuirea pîinii.

Cînd veni rîndul italienilor, agenții supraveghetori observară imediat că cei doi erau noi veniți acolo. Așa că, sub privirea indiferentă a paznicilor, se arătară aspri față de ei, dojeninlu-i că nu stăteau corect în rînd, că nu erau suficient de iuți cînd întindeau gamela, sau cînd luau pîinea care li se arunca, și nu intrau în baracă destul de iute, de teamă să nu verse zeama fierbinte. Niederer, contele și Aldo au primit cîteva cravașe amenințătoare, pe spinare și peste picioare, dar fără prea mare

violență. Aristide însă, care observase, în timp ce trecea prin fața coșului cu pîine, că feliile erau de grosimi diferite, fiindcă i-a șoptit și lui Federico care-i urma, a fost pedepsit cu mai mare severitate și hotărîre.

Masa a durat cîteva minute. Cei sosiți de la Roma terminaseră înaintea celorlalți, rămînînd într-o stare de nesatisfacție și uimire, flămînzi ca și mai înainte, privind în jurul lor și unii la alții. Apoi și-au îndreptat atenția spre cei mai vîrstnici. Erau patru pungași nemți, un învățător, tot neamț, care le spuse că fusese arestat pentru defetism, un țăran ceh care nu știa altă limbă, și un corsican care trăise totdeauna la Marsilia, pe nume, Simon.

El și învățătorul neamț îi studiau pe noii sosiți. Către ei doi se îndreptaseră deci noii veniți printr-o primă încercare timidă de apropiere, smulgînd de la ei unele informații generale. Se aflau în lagărul Grossbeeren, destinat în genere „reeducării sociale" și recuperării elementelor „viciate". Mai erau și unii deținuți în tranzit, ca și ei, destinați să fie primiți într-o închisoare de Stat, în rarele momente cînd accesul nu era interzis din cauza periodicelor epidemii care izbucneau acolo. Aceștia erau scutiți de „reeducarea socială" dar uneori comandantul îi supunea totuși și pe ei la o astfel de reeducare pentru a nu i se pierde efectele binefăcătoare.

Paznicii erau întocmai cum îi bănuiseră cu toții de la bun început. Măturătorii sau *calefactorii,* destinați mai multor servicii din lagăr, erau deținuți ca și ceilalți, în general buni, reușindu-se, cînd și cînd, să se facă cu ei unele negocieri avantajoase. Cei mai răi erau supraveghetorii, aleși anume dintre criminalii cei mai cruzi și sălbatici.

Cît despre viața și inconvenientele din lagăr, toate se puteau rezuma într-un singur cuvînt: foamete. La auzul acestui avertisment din partea celor mai vechi acolo, sufletele noilor veniți au împietrit, nemaifiind deloc în stare să continue vreo discuție. Tot restul zilei l-au petrecut schimbînd cîteva cuvinte între ei și îndeletnicindu-se sau prefăcîndu-se că se îndeletnicesc cu diferite treburi, că-și pun paturile în ordine, și cine avea, bagajele. Dar foarte iute și-au dat cu toții seama

că nu le rămînea altceva de făcut decît să aştepte venirea serii. Pe la ora trei, cu acelaşi ceremonial de dimineaţă, li se distribuise o a doua raţie care consta într-un litru de apă şi napi fără pîine. Deprimarea şi mizerabila lor stare sufletească se pronunţa din ce în ce mai mult.

În ziua următoare a fost mai multă mişcare. Dimineaţă, după cafea, toată echipa de deţinuţi a fost dusă pînă la un fel de adăpătoare, unde, în ciuda frigului, fiecare era forţat să se dezbrace totuşi pînă la brîu şi să se spele. Să alerge după aceea pînă la cearceafurile mari, spînzurate la rînd pe o sfoară, ca o cortină, umede însă, fiindcă mai fuseseră folosite şi de alte turme de deţinuţi.

După-amiază, tîrziu, după *„Suppe"* (zeamă), urmă o lecţie de reeducare socială. Tuturor oamenilor din dormitor li s-a ordonat să meargă în marş pînă la un loc deschis, unde fiecare a fost obligat să se oprească în faţa unei movilite. Trebuia ca fără nici o unealtă, ci slujindu-se numai de mîini şi haină (îmbrăcată anume cu faţa în spate pentru a o putea umple) să ia pămîntul şi să-l transporte pînă la celălalt capăt al pistei. De-aici, unde se forma o nouă grămăjoară de pămînt — venea partea ce mai educativă a exerciţiului — trebuia repetată operaţia în sens invers.

După ce s-a terminat această muncă inutilă, paznicii au inspectat traseul fiecăruia ca să vadă dacă rămăseseră urme de pămînt proaspăt. Deoarece doi dintre pungaşii nemţi, şi Federico, Aldo şi Patten, lăsaseră să cadă mai mult decît era admis, au fost imediat chemaţi deoparte şi invitaţi să-şi descopere spinarea. Fiecăruia i s-a administrat un număr variabil de cravaşe de către deţinuţii de drept comun, foarte conştienţi de munca lor de reeducatori.

După ce s-au reîntors în dormitor, Simon şi învăţătorul neamţ le-au explicat că în program intra şi un al doilea exerciţiu, mai elementar, care consta în a-i face pe prizonieri să alerge în cerc, cu obligaţia de a se arunca la pămînt şi a se ridica cu aceeaşi repeziciune, la ordinul paznicilor. Asemenea antrenament servea la insuflarea unui spirit militar, iar cei incapabili erau pedep-

siți pe loc cu obișnuitele cravașe ca „defetiști incorigibili".

În noaptea celei de a doua zile, se auzi pentru prima dată alarma : o tînguire prelungită și stridentă de sirene, foarte diferită de cele obișnuite în Italia, lugubră ca tot ceea ce trebuia să rezulte din fantezia diabolică a comandanților naziști. Auzind-o, noii prizonieri din *lager* săriră înspăimîntați din culcușurile lor, dar din comportamentul celorlalți înțeleseară că precauția aceea era inutilă, fiind mai bine să stea la căldură sub pături.

Rămaseră totuși terorizați de șuieratul acela obsedant, încît, cînd urmă bombardamentul, poate tocmai fiindcă era foarte departe, au încercat un fel de ușurare. Exploziile păstrau ceva natural și viu : era semnul sfîrșitului lumii, dar un sfîrșit dorit de ființele umane, din care se mai putea și scăpa. Totuși șuieratul sirenelor semăna cu strigătul milioanelor de jivine de noapte și părea că vine de pe lumea cealaltă pentru a vesti ziua Judecății de Apoi.

Și astfel, cu temeri și cu suferințe, prizonierii din noul convoi începură să se acomodeze cu situația.

O resemnare progresivă puse stăpînire pe ei, pe măsură ce slăbiciunea le dobora trupul, tocindu-le și voința. Tindeau tot mai mult să-și petreacă timpul în fața ferestruicilor de unde puteau să contemple întinderea deschisă și barăcile din față, chipurile celorlalți prizonieri care apăreau dincolo de geamuri și rarele mișcări ale acestora, precum și un petec de cer plumburiu, de deasupra barăcilor. Și deoarece deseori ploua, plictiseala se adăuga la tristețea zilei lungi și serbede.

În compensație, sub obsesia problemelor primordiale și urgente, preocupările de viitor, atît de acute în timpul drumului, își pierduseră încet, încet, interesul. După cîteva zile, deoarece nu venise nimeni să-i interogheze, aproape toți se liniștiră cu gîndul că acolo aveau să rămînă definitiv. Vestea adusă de Paolo, că dosarele lor fuseseră distruse în timpul incendiului izbucnit la ultimul vagon, (veste ce li s-a părut imediat verosimilă) îi îndreptățea să spere că nemții uitaseră de ei. Destinul lor s-ar fi confundat cu acela al milioanelor de depor-

tați. Prin urmare, problema se reducea, după cum spusese Arthur, numai la supraviețuire.

Ce-i drept, spre un asemenea suprem obiectiv începu fiecare să-și îndrepte fiece efort și gînd. Frigul mai putea fi înșelat cu pături, deoarece în dormitorul comun cu o capacitate de șaizeci de persoane, locuiau doar vreo douzeci-treizeci în zilele de vîrf. Foamei îi opuseră orele de somn și de nemișcare în pat. Din respect față de proverbul răspîndit imediat de Simon, potrivit căruia „*Qui dort, mange*" (cine doarme, mănîncă).

Începuseră să aibă loc misterioase furturi nocturne din rezervele de alimente aduse de unii din ei de la Roma. Încît, după cîteva zile, proviziile se epuizaseră, fie că fuseseră sustrase, fie că proprietarul le ținea ascunse. Cu excepția căpitanului, care avea cutii de conserve și biscuiți și se hrănea din ele, cu ostentație, nimeni n-a mai fost văzut mîncînd altceva, în afara supei și a pîinii, primite ca rație.

Instinctul de conservare care apărea și se ascuțea în fiecare zi, alteră încet, încet caracterul prizonierilor, creînd între ei o cortină de suspiciuni și invidii, limitînd spiritul de solidaritate numai la ceea ce putea fi de interes comun. În rest, fiecare rămase foarte repede singur și în multe lucruri se simțea întrucîtva dușman al celorlalți.

Numai unele afinități elective i-au determinat pe diferiții membri ai lotului să constituie, în relațiile curente, un număr oarecare de grupulețe.

Grupul cel mai puternic l-a format Aldo, Paolo, Aristide și Arthur care începuseră să-și petreacă mai tot timpul împreună, povestind fiecare despre trecutul său, și exprimînd pronosticuri confuze pentru viitor. Cu cît au reușit să-și consolideze mai trainic un raport de prietenie, cu atît mai mult, în mod fatal, au ajuns să se izoleze de ceilalți tovarăși.

Corrado și Federico au legat și ei o prietenie, dar, dat fiind caracterul lor, în curînd ea luă aparența unui acord, excluzîndu-i în mod deliberat pe ceilalți. În loc să discute cu melancolie despre trecut sau viitor, cei doi se

iroseau, ocupîndu-se cu o inutilă energie de prezent. Adesea se izolau pentru discuții lipsite de importanță, pentru a stabili atitudinea pe care trebuia s-o ia în unele chestiuni de interes comun, conform unor calcule evident oportuniste, chiar dacă în realitate erau lipsite de fundament. Așa încît, deși lipsea obiectul unei conspirații, cu modul lor de a fi, dădeau impresia că mereu complotează.

Federico, mai ales, avea în mod deosebit calitățile necesare unui intrigant. Folosindu-se de cunoașterea mai multor limbi, el mergea de la unul la altul, vînzînd și solicitînd confidențe și mici bîrfeli. Știa totdeauna multe lucruri despre fiecare, servindu-se de ele pentru a smulge contrapartide de defăimare, care-i erau necesare în inutilele sale urzeli. Și deoarece motivele de proastă dispoziție nu lipseau, fiecare ajungea să-și verse focul, discutînd cu el.

O altă tovărășie firească se stabilise între diplomat și conte. Deși mențineau raporturi corecte cu toți, cei doi polonezi erau mai degrabă legați printr-o solidaritate de castă decît prin solidaritate națională. Astfel se explica și faptul că, cei doi oameni de cultură și sensibilități diferite, suportau să fie uniți, în loc să-și aleagă fiecare tovarășul potrivit gîndirii lor. Diplomatul pesemne că ocupa, pe scara valorilor nobiliare, un rang inferior celui al contelui și aceasta se vedea din raporturile de subordonare pe care le respecta în mod spontan. Față de conaționalul său, el poseda totuși o cultură rafinată, de amprentă franceză, puțin decadentă. Așadar nu disprețuia discuțiile la un anumit nivel, cu cîte un italian, dar era gata să se retragă și aproape să-și ascundă cunoștințele cînd se angaja și contele în discuții.

Acesta nu era o persoană incultă, dar avea o formație scolastică superficială, tipică condiției sale, de asemenea gen, încît să-l expună deseori unor încurcături echivoce. Poseda totuși comportamentul și aplombul vechiului aristocrat. Se rădea în fiecare dimineață, (era singurul care avea mașină de ras) se îngrijea de îmbrăcămintea sa, de încălțăminte, de numeroasele cravate pe care le schimba zilnic, cu o reminiscență de cochetărie, în realitate nefăcînd altceva decît să-și exprime modul

de a contrasta cu tendința fiecăruia de a se resemna și a se lăsa în voia abrutizării acelei vieți. Era singurul care, din același motiv, continua să se plimbe ore întregi în spațiul gol al dormitorului, în pas de gimnastică și cu un aer concentrat, încît îi provoca pe ceilalți să-i murmure lui Aristide, ghemuit lîngă prietenii săi, în cîte un prici :

— Pare că într-adevăr cugetă !

Deoarece se mai întîmpla și ca cineva să fie, fără nici un motiv, bine dispus, Patten, austriacul, continua să fie total izolat, chiar dacă mai pierduse o doză din mutismul său și stabilise rare schimburi de cuvinte, de convenienţă, cu tovarășii săi. Numai Federico reușise uneori să discute mai îndelung cu el și relatase apoi că înainte de a fi arestat, Patten exercitase profesia de impresar și regizor de teatru. În realitate, se poate să fi fost de o fină sensibilitate, dar se înțelegea că recentele experiențe îl transformaseră. Mai petrecea încă ore întregi, închis în gîndurile sale, care păreau să fie obsesive, judecînd după privirea lui, mai totdeauna halucinantă.

De cu totul de altă natură era izolarea lui Niederer, elveţianul. El era un tip simplu, fără multe probleme, care avea, ce-i drept, raporturi de o egală amabilitate cu toți, chiar dacă nu simțea nevoia de a strînge legături mai apropiate cu cineva. Fusese primul care introdusese practica schimburilor. De vreo cîteva zile începuse să schimbe, cu Federico, resturile din *Ovomaltina* [1] lui, pentru cîteva linguri de *minestra*. Extinse mai tîrziu comerțul la îmbrăcăminte și la unele obiecte de uz comun, cu ceilalți membri ai grupului și cu alogenii.

În ciuda acestor schimburi și tratative, adesea laborioase, adevăratul motiv, pentru care el rămăsese izolat, trebuie căutat în paradoxala, dar ferma convingere, că printre italieni, polonezi, englezi, nemți, francezi, el, ca elveţian, era străin de disputele lor. Și desigur, ocrotit de legile internaționale. Nesigur la mers, din cauza piciorului țeapăn, plictisit de proteza care nu i se mai

[1] Numele unui praf, preparat pe bază de malț, lapte, ouă, cacao.

potrivea, forțat să și-o tot așeze, încît devenise aproape un tic, lentilele pe care și le ținea apropiate una de alta cu sfoară, trecea cu o expresie înțelepată și inocentă de la un grup la altul, arătînd o vădită indiferență și liniște, total „neutru" față de problemele care redeveniseră subiectul principal al conversației dintre tovarășii din dormitor.

O izolare netă de ei o mențineau căpitanul și interpretul. Primul, tot timpul disprețuitor devenea vorbăreț seara, cînd prizonierii se cuibăreau în pat, formulînd prevestiri nenorocite și afirmînd că membrii convoiului aveau să înfrunte pedeapsa capitală. Într-o seară, îndreptîndu-și atenția îndeosebi asupra romanilor, le spuse că știa că Comandamentul german avea să radă de pe suprafața pămîntului capitala Italiei, înainte ca aliații să intre în ea.

Despre el, Federico află confidențial, de la interpret, că era un ungur care comandase piața Grossetto și că fusese judecat pentru „unele abateri administrative". Dar știa că cel mai rău lucru ce i se putea întîmpla era acela de a fi retrimis pe front.

Cît despre interpret, spuse doar că era din Zara și că se afla acolo din cauza unor încurcături. Faptul că era o canalie și un denunțător, rezulta din plin, din figura lui și din felul de a acționa.

În timpul ședерii convoiului la Grossbeeren a fost singurul care a reușit să ia legătura cu comandantul *lager*-ului, ca după cîteva zile să fie angajat la birouri, nu se știe cu ce anume sarcină : probabil că pentru cea firească de spion, mascată de el sub denumirea de interpret.

Interesul lui Paolo s-a îndreptat, încă de la început, spre cei ce locuiau mai de mult în baracă și spre cei în tranzit, sosiți aproape zilnic, decît spre tovarășii de drum și prietenii săi.

Dintre aceștia și din întreaga companie, pe bună dreptate, Simon, corsicanul, era singurul om vesel. Un tînăr impertinent, arogant cu gardienii și dotat cu un noroc puțin obișnuit. După cum spunea el, era la a treia fugă de cînd nemții îl luaseră de la Marsilia, fără să-și fi pierdut viața. Pe de altă parte, toți puteau vedea cum reușea el, mai totdeauna, să smulgă o porție dublă de *mi-*

nestra, trecînd de două ori prin fața cazanului, fără ca gardienii și supraveghetorii să-l observe. Seara, făcea traficuri ciudate cu cei din dormitorul alăturat, de unde primea, prin găuri făcute în perete, bilete conținînd știri și țigări pe care le împărțea în mod egal cu tovarășii săi.

Între altele, Simon mai avea și o muzicuță la care, odată cu lăsarea nopții, începea să cînte cu măiestrie și pasiune. Gardienii, care-i auzeau uneori muzica, nu reușeau niciodată să-l prindă asupra faptului. Cînd intrau îndîrjiți să-l percheziționeze, (pentru că știau că el cîntă) muzicuța dispărea din îmbrăcăminte, din pat, din dormitor.

„Les oiseaux" — spunea el, neobrăzat, arătînd spre cer, vrînd să-i convingă și mai mult pe gardienii care intenționau să scotocească pretutindeni, că auziseră doar cîntecul privighetorii. Și de cum ieșeau gardienii cu abilitatea unui prestidigitator, avea din nou în mîini instrumentul și începea să cînte.

Se distra mîniindu-i pe *boches* [1] și înveselindu-și tovarășii. Niciodată n-a primit vreo pedeapsă sau lovitură și arăta că dacă i s-ar fi întîmplat ceva de acest gen, mai curînd sau mai tîrziu, părinții săi ar fi venit la Berlin să-l răzbune. *Boches-ii,* îi asigura el, îl știau după dureroasele experiențe avute în țara lui. Și istorisea minunate povești, pline de umor, despre necazurile pe care le întîmpinaseră nemții în Franța, odată cu ocupația.

După cîteva zile de prudență, Simon și învățătorul neamț (buni prieteni, într-o înțelegere perfectă, deși fiecare se exprima în limba lui) s-au arătat mai familiari cu italienii, dîndu-le unele informații asupra situației.

Au fost de acord, în primul rînd, în părerea că războiul nu va dura mai mult de două, trei luni. Asta îi făcea și mai cruzi pe naziști care își descărcau mînia asupra străinilor, tîrîți de ei înșiși în Germania. Circula un zvon, că înainte de a fi înfrînți, ar mai fi făcut încă, pe cît le stătea în putință, multe alte cruzimi, vrînd să extermine un număr cît mai mare de oameni, mai ales ruși, polonezi și evrei.

---

[1] Nume dat de francezi nemților, în sens disprețuitor.

În acest timp, condițiile de alimentație erau îngrijorătoare. La Berlin, în ciuda eforturilor de a reprima vînzarea la negru, ea se dezlănțuia orbește, și după cum afirma Simon, era practicată de orientali și napolitani (cu asta voia să adreseze un compliment noilor săi prieteni italieni). „Cunoașterea unui napolitan sau a unui chinez" — spunea el — „însemna obținerea oricărui lucru, de la cele mai rare tipuri de băuturi străine, pînă la ciorapii de mătase".

După Simon, traficul cel mai de preț era alimentat de înșiși aviatorii americani care în fiece noapte, împreună cu bombele obișnuite și incendiare, lansau în anumite zone bombe false, pline cu țigări, ciocolată, stofe, medicamente, pe care speculanții la negru, nemți, se străduiau să le recupereze și să le pună în vînzare.

Învățătorul povesti că prin împrejurimi circula zvonul că chiar guvernul german reușea să obțină prin Elveția furnituri de proveniență engleză și americană. Traficul clandestin de valută era totuși dezvoltat și se spunea că guvernul reușea să o speculeze în Suedia, Elveția, Spania și chiar în Anglia, servindu-se mai ales de femei.

Vorbind despre femei, Simon dădu asigurări că nemțoaicele erau neprețuite. Lipsite de bărbații lor, ele îi găzduiau cu plăcere pe străini. Îi adăposteau și îi îngrijeau, răsfățîndu-i ca pe copii, cerîndu-le doar să fie tratate ca femei. Ceea ce nemții, războinici de soi, nu erau în stare s-o facă, iar, italienii și francezii dimpotrivă, se pricepeau foarte bine, talentul lor fiind de notorietate mondială.

„După război", susținea Simon, „nu vor mai putea să se obișnuiască cu proprii lor soți. Va fi o problemă gravă, dar va însemna și sfîrșitul tuturor războaielor, deoarece vor fi mari migrații și amestecuri, între femeile din Nord și bărbații din Sud".

Știri mai puțin însemnate au aflat Paolo și prietenii săi. Le ajunse la ureche că Rezistența antinazistă devenise activă în ultimele luni. Era vorba de o rețea ce cuprindea toată Germania și se extindea pe diferitele fronturi. Se organizau sabotaje, greve neașteptate în fa-

brici, demonstrații de femei în piețe și chiar asalturi asupra depozitelor de alimente.

Naziștii erau cruzi și totuși neputincioși, împotriva „rebelilor". O bănuială sau un indiciu putea să coste viața. (Nemților li se tăia capul cu securea, iar ceilalți erau uciși prin procedee mai moderne și mai expeditive). Pe de altă parte, carcerele și *lager*-ele erau pline de milioane de deținuți și autoritățile nu aveau timp să se ocupe de toți. Justiția germană, metodică și scrupuloasă în felul său, nu reușea să mai facă față proceselor la care era solicitată.

Și printre naziști existau discordii și separatisme. O parte din militari era ostilă lui Hitler și, dimpotrivă, conducătorii partidului aruncau asupra generalilor responsabilitatea recentelor răsturnări. Se spunea că diverse personalități dintr-o tabără sau alta se întreceau în a lua contacte cu aliații și în consecință, teroarea ar fi atins cele mai înalte grade. Fuga lui Rudolf Hess în Anglia era atribuită scopului de a trata capitularea. Și, deoarece versiunea oficială îl prezenta pe Hess ca nebun, trupele cîntau un refern în care se tînguiau că-și luase zborul nebunul numărul doi al Germaniei.

Acestea erau zvonurile care circulau pe vremea aceea la Berlin, pînă la baraca lor ajungînd însă ciuntite și deformate. Prizonierii, cînd le aflau, se simțeau oarecum mai încurajați, în izolarea lor înfricoșătoare, cufundați în realitatea tragică a pămîntului pe care fuseseră deportați pe negîndite.

Poate din cauza asta, după cîteva zile, au început să se supună mai puțin paznicilor lagărului Sicherheit Dienst, în ciuda urletelor acestora. Ei erau, în general, oameni ai poliției locale, înarmați cu puști vechi ; mulți dintre ei, în timp ce mergeau anevoie, în bocancii lor mari și deformați, primiți din depozitele militare, dezvăluiau reumatisme și hernii de neascuns.

Spionîndu-i, din spatele ferestrelor, în lungile ore de serviciu, cînd erau singuri și se plimbau melancolici, cu pușca atîrnată pe umăr, și cu un aer distrat, recăpătau înfățișarea unor bieți țărani și zidari, smulși de la activitatea lor normală, pentru a fi transformați în războinici de completare. Inspirau un sentiment de milă, deoarece li se pretindeau fapte prea mari, crude și inutile.

Uneori, pe înserat, cîte un asemenea militar, istovit de singurătate, se apropia de fereastră, deschidea geamurile, și mai schimba cîte o vorbă cu prizonierii. Atunci se vedea bine că hainele aspre, de polițist, ascundeau un trup de fost muncitor, cu un suflet neliniștit, care nu izbutea să priceapă tot ce se întîmpla în jurul lui.

Într-o asemenea ocazie, Aldo îndrăzni să dăruiască o poză cu o imagine sfîntă, unui soldat robust și vîrstnic, care mărturisea că este catolic. Soldatul o vîrî iute în portofel, și spărgîndu-se astfel ghiața, căută să dea de înțeles că dezaproba excesele le care lua și el parte, exprimîndu-se mai mult prin suspine decît prin cuvinte, încheind puțin grăbit, cu o privire deznădăjduită spre cer și lovindu-se cu mîinile peste coapse. În timp ce se îndepărta, păru că dintr-o ultimă privire cerea iertare că nu putea face altceva decît să invoce resemnarea victimelor sub paza protectoare a Domnului.

În ciuda parantezelor de acest fel, a știrilor care izbuteau să se strecoare pînă la ei, a cîntecele și a glumelor lui Simon, atmosfera din dormitor deveni totuși repede apăsătoare. Un sentiment de neliniște, din ce în ce mai intens, începu să-i stăpînească pe toți, pînă și pe căpitanul ungur, care pe măsura scăderii rezervelor alimentare, deveni mai posac și mai puțin dispus să glumească. Într-a cincea dimineață a șederii lor în *lager*, prizonierii au fost duși din nou la izvor, ca să se spele, mergînd pe un traseu razant cu un gard de sîrmă ghimpată, dincolo de care se aflau barăcile femeilor. Contele și ceilalți din convoi se osteniră să privească dincolo de gard, cu speranța că le vor putea recunoaște pe cele două poloneze și pe celelalte patru femei, deportate odată cu ei. Dar abia se zăreau, în depărtate, unele figuri feminine, lucrînd în apropierea unei barăci și, în afară acestor slujnice, întreaga așezare părea pustie.

Evident însă că nu era pustiu acolo : pe un teren liber, se clătina în bătaia vîntului o prăjină, în vîrful căreia atîrna un trup de femeie, cu șireangul de gît, ca avertisment pentru celelalte femei prizoniere. Privindu-l, prizonierii au recunoscut-o pe micuța evreică, descope-

rită în baraca lor, și au rămas îndelung cu privirea aţintită la apariţia aceea sinistră. Spînzurata ţinea capul lăsat pe umăr, ochii îi erau ieşiţi parcă din orbite, limba învineţită, atîrnată. Văzută la înălţimea aceea, mică şi fără o formă precisă, cu picioarele chircite şi pîntecul umflat, amintea de păsările jumulite de pene, expuse în vitrina vreunui măcelar şi nicidecum de imaginea unei biete fiinţe umane.

Pe lîngă chinul stîrnit de foame, de frig, de „reeducarea socială“ iată cum, printr-o reprezentare concretă, a mai pătruns în mintea fiecăruia şi gîndul morţii. Din ziua aceea au început să vorbească în mod curent despre asta cu o mai mică reţinere şi parcă şi cu mai puţină teamă.

Dealtfel, după cîteva zile, moartea le-a dezvăluit un mod mai puţin brutal şi mai frecvent de a fi amintită. La ora unsprezece dimineaţa, ca de obicei, o mulţime de prizonieri stăteau la fereastră. Una din barăcile din faţa lor era folosită ca magazie şi adesea *calefactorii* veneau să ridice de acolo alimente, tacîmuri, ustensile. Pentru ei era un divertisment şi nimeni dintre prizonieri nu observase pînă atunci că printre lucrurile încărcate într-un car mare, tras anevoie, de vreo zece deţinuţi, se aflau şi coşciuge executate rudimentar.

Aristide făcuse descoperirea în dimineaţa aceea şi o comunică celor din dormitor ca pe un eveniment nemaipomenit. Prizonierii se îngrămădeau la ferestre, ca apoi să constate că lăzile de lemn urcate în care de *calefactori* avea într-adevăr forma de coşciug ; fără îndoială că ele serveşc celor ce muriseră în timpul nopţii sau în ziua precedentă.

Din clipa aceea un nou obicei macabru s-a instaurat acolo : în fiecare dimineaţă, la ora unsprezece, toţi, îngrămădiţi la ferestre, numărau coşciugele ridicate : „azi douăsprezece“, „azi optsprezece“ spuneau ei, oarecum iritaţi, atribuind, nu se ştie de ce, o mare importanţă acelei contabilităţi, ajungînd chiar să se certe în cazurile de divergenţă. Deşi nimeni nu renunţa să participe, spectacolul devenise un motiv de deprimare care revenea şi-i menţinea tăcuţi şi posomoriţi, pînă la ora distribuirii raţiei.

Într-o zi, s-a întîmplat ca distribuirea să nu aibă loc, prilej de a-și da seama în ce grad de deprimare ajunseseră.

De obicei, cînd se apropia ora mesei, vestită de forfota de la barăcile alăturate, pe toți punea stăpînire o agitație febrilă. Fiecare își căuta gamela, cu o teamă irațională, că s-ar putea să nu o găsească la timp, și și-o disputa cu tovarășul de alături, învinuindu-l că i-o schimbase ; o curăța de resturile uscate rămase de la masa precedentă. Apoi, cu vreo zece minute mai devreme, se așezau la rînd în spatele ușii, disputîndu-și locurile de la coadă, considerate de ei mai avantajoase, fără motiv în realitate, dar convingerea lor era că ultimele polonice de *minestră*, adică cele de pe fundul cazanului ar fi fost mai consistente. Uneori se întîmpla să se golească marmita la baraca dinaintea lor și trebuia să aștepte să revină cei cu corvoada cu o nouă marmită ; în cazurile acelea, așteptarea devenea enervantă, și-i făcea pe toți incapabili să-și adune gîndurile și să se controleze.

Într-o după-amiază *minestra* n-a mai ajuns deloc. Au petrecut ore întregi în spatele ușii, fără ca cineva să cuteze să-și părăsească locul și în acest timp comentariile, presupunerile, recriminările au înăsprit și mai mult sufletele. Federico leșină. Contele și diplomatul începură să se roage cu glas tare, ceea ce-l irită pe Aristide, pe Paolo și pe Simon. De la celelalte barăci s-au auzit strigăte de protest. În sfîrșit au venit cîțiva paznici înarmați, s-au îndreptat spre ferestre și le-au strigat : *„Später"* (mai tîrziu) pe un ton sălbatic, dîndu-le de înțeles că trebuia să mai aștepte.

În clipa aceea prizonierii au năvălit în centrul barăcii, îngrămădindu-se cu toții, unii vrînd să se întindă în culcușurile lor, iar alții să se strîngă în grup, pradă unei cumplite deznădejdi. Paolo și Aldo, Aristide și Arthur au început să discute între ei și împreună cu alții, căutînd să deducă motivele întîrzierii. S-au iscat dispute monotone și învrăjbite. Corrado și diplomatul s-au izolat, văitîndu-se amîndoi, cu glas tare, aroganți, de parcă erau doi copii cărora li se făcuse o nedreptate. Niederer, Federico și contele au început să treacă de la un tovarăș la altul, cu un aer frustrat și tragic cerînd consolare, de

parcă nenorocirea aceea li s-ar fi întîmplat numai lor.

Simon, cățărat în patul lui, începuse să cînte. De astă dată, pentru prima oară, notele lui erau furioase și agresive. Cîntă *Internaționala, Marseilleza,* apoi alte motive necunoscute, poate improvizate, tălmăcind prin ele un protest vehement. În cele din urmă se liniști și el, spunînd că vrea să doarmă și că puțin îi pasă lui, de mîncarea pe care ar fi primit-o sau nu, de la nemți.

— Acasă o să mă scald în supă de ceapă, mai adăugă el, ca după aceea, în tot restul serii să nu mai scoată o vorbă.

Se înnoptase de-abinelea, toți amuțiseră, cînd doi paznici, descuind pe neașteptate ușa, le-a ordonat prizonierilor să iasă toți cu gamelele. În furia de a se așeza cît mai uite la coadă, pe toți i-a cuprins o grabă nemaipomenită, o agitație, o alergare convulsivă. Afară, nu era obișnuita corvoadă cu *minestra.* Grupuri de deținuți ieșeau din alte barăci, paznici, supraveghetori, cîini, toți pradă aceleiași spasmodice agitații.

Sute de oameni au format o coloană, care a fost îndreptată spre un anume loc al lagărului, urmărită, pe măsură ce înainta, de mai multe reflectoare, care n-o slăbeau cu lumina lor neîntreruptă. Prizonierii din baraca lui Paolo, deși o porniseră alături la început, s-au pierdut apoi, printre ceilalți deținuți, zgomotoși, ciufuliți, zdrențăroși. O mare parte dintre ei purtau stigmatul unei flămînzeli mult mai vechi, și chipurile lor, cu ochii strălucitori în cearcănele adîncite, provocau o senzație de groază în sufletele celor înfometați doar de cîteva zile.

Erau oameni de toate naționalitățile. Mulți dintre ei aveau înfățișarea celor ajunși la capătul stăpînirii de sine. Fiecare purta cusut pe haină un semn distinctiv și evident, indicînd diferitele acuzații : comuniști, evrei, pederaști, delincvenți de drept comun, dezertori.

Coloanei ce mergea aproape în pas alergător, i s-au alăturat altele, venite din alte sectoare ale lagărului, și împreună au fost duse spre un con mare de lumină, pe un teren liber din fața bucătăriilor. Din zbor, printre glasuri, s-a putut afla știrea că se întîmplase o defecțiune la instalațiile de acolo, făcînd imposibilă pregătirea mesei.

Paznicii care-i însoțeau pe deținuți strigau parcă mai mult ca de-obicei, slăbind din cînd în cînd strînsoarea cîinilor pe care-i țineau de zgardă, pentru ca animalele să se apropie de coloană, mîrîind, și să-și înfigă colții în cei ce s-ar fi oprit din fugă. Supraveghetorii loveau cu vergile în cei întîrziați, deși sărmanii se osteneau să-și ajungă tovarășii. Cîțiva au căzut pe drum, sleiți de oboseală. Supraveghetorii și paznicii păreau un pluton de îmblînzitori care țineau din scurt și mînau cu cravașa spre menajerie, sute de fiare sălbatice, scăpate din cuști.

La locul de adunare, unde ajunseseră cu toții gîfîind, era o agitație de *calefactori* aferați, care mai de care în jurul cîtorva cazane. Prizonierilor li s-a ordonat să defileze prin fața lor ca să primească un pumn de cartofi fierbinți și în gamelă un polonic de sos negricios. Mulți s-au avîntat spre cazane, implorînd, protestînd, încăpățînîndu-se să stea acolo ca să obțină mai mulți cartofi. Supraveghetorii au intervenit cu vergile, dar în ciuda strădaniei lor, le-a fost destul de greu să-i smulgă pe cei mai îndărătnici, care continuau să țină mîna întinsă spre *calefactori*. Cei ce-și primiseră rația au fost îngrămădiți într-un colț ca să mănînce în grabă sub supravegherea paznicilor și a zbirilor, în timp ce veneau alte coloane.

Un vînt rece le biciuia fețele și mîinile și nori de nisip nimereau în gamele, intrîndu-le și în gură. Paznicii nu mai conteneau să strige deținuților să se grăbească, împingînd mereu în mijlocul lor pe fioroșii cîini lupi, întărîtați și ei, de atîta hărmălaie. S-ar fi putut spune că înnebuniseră și zbirii și animalele. Înnebuniți însă de groaza de a se afla în mijlocul unei mulțimi flămînde care și-ar fi putut dezlănțui și ea nebunia, răzvrătindu-se dintr-o clipă într-alta, în ciuda mitralierelor din vîrful turnurilor de observație, îndreptate asupra ei.

Au înghițit mîncarea pe nerăsuflate și echipa lui Paolo împreună cu altele a fost dusă înapoi, tot în fugă. De cum au ajuns în baracă s-au trîntit cu toții pe paturi, fără să mai comenteze : oboseala și emoția produceau același efect ca și sațietatea. Cei mai mulți s-au cufundat într-un somn adînc. Paolo și Aldo care dormeau alături, au mai schimbat cîteva impresii. Dar nu în legătură

cu cele văzute, ci despre adevărata lor cină, savurată acum de amîndoi, ghemuiți fiecare sub pătura lui, cu resturile de cartofi, de prin buzunare, care se mai păstraseră calzi.

În zilele următoare, prin baracă s-au perindat diferiți deținuți, în trecere, aducînd alte vești. În închisorile din Moabit, Alexanderplatz, Spandau, bîntuia tifosul. În oraș, la Berlin, populația era chinuită de două plăgi: bombardamentele, din ce în ce mai masive și carența progresivă de alimente. Mijloacele de comunicație erau într-o totală dezordine. Faimoasa, metodica organizare germană devenise o mașină care se-nvîrtea în gol, fără a reuși să ocupe cu folos milioanele de muncitori, care ar fi putut constitui încă un formidabil aparat productiv. Pretutindeni această colosală mașină rata lovituri importante și se împiedica, din cauză că fiecărui cetățean în parte îi renăștea voința, îndreptată în exclusivitate spre salvarea individuală.

Într-o seară, în dormitor au nimerit doi muncitori genovezi. Fuseseră prinși în timpul raziei de la Albaro și duși să muncească în Germania. Aici îndură seră foame și din cîte spuneau, la fabrică schimbaseră o pereche de pantaloni pentru cîțiva cîrnați, oferiți de un șef de secție neamț: acesta fiind și motivul arestării lor.

Toți italienii din convoi, Arthur, Niederer, contele, i-au asaltat cu întrebări pe noii veniți, ca să afle știri cît mai precise și mai demne de crezut. Genovezii au spus că avusese loc o nouă răsturnare de situații pe frontul de est și că puțini nemți credeau cu adevărat în victoria finală despre care vorbea propaganda. „Divizia albastră" a lui Franco, sosită din Spania, fusese primită cu ironie de populația orașului. În Germania erau instruite trupe de diferite naționalități, dar generalii germani erau primii care nu aveau încredere în ele, să le trimită pe front. Soldații întorși de pe diferite fronturi, bolnavi sau răniți, confirmau răspîndirea neîncrederii.

Nu era vorba numai de neîncredere în soarta războiului, ci în însăși cauza lui și scopurile sale. Violențele, distrugerile, ororile provocate de naziști, siguri de sine, pretutindeni începeau să fermenteze în conștiința multor nemți care intuiau zădărnicia atîtor nebunii. La Berlin, în fiecare zi, mai multe persoane își luau viața

fără vreo justificare aparentă. În urma unor bombardamente se semnalaseră manifestații ale unor sinistrați. Existau zone unde naziștii nu puneau piciorul cu plăcere. La Görlitz, Neukölln, pe lîngă docherii de la Sprea trăiau clandestin mulți dezertori și urmăriți.

Firește, italienii vorbeau și vești mai noi despre țara lor. Cei doi genovezi cunoșteau numai ceea ce se comenta printre italienii din Berlin. Se spunea că nemții nu se simțeau în siguranță în Italia și de aceea dezlănțuiau represaliile. Fasciștii ajunseseră oameni de nimic. În nord se înregistraseră sabotaje, în fabrici și în zonele de munte se formaseră grupuri de partizani. Pe front nu erau multe schimbări, se anunța ca iminentă căderea Romei.

Acestea și alte cîteva vești au readus discuția și preocupările italienilor în legătură cu ceea ce aproape în mod voit uitaseră în ultimele săptămîni : familiile, casele, sentimentele din toată viața lor. Contrar obișnuinței, cei cinci din convoi și cei doi genovezi au comentat pînă seara tîrziu, temerile care-i neliniștează pe toți într-un climat de reînnoită solidaritate. În urma acestor discuții pentru fiecare din ei a urmat o noapte tristă.

Noile experiențe ale deportării, chinurile pe care le includea, și tot felul de necunoscute, le îndepărtaseră pînă în clipa aceea, gîndul de la pierderea celor dragi, fiecare fiind absorbit de efortul de a se adapta la noua situație, cît și de atîtea alte temeri în jurul propriei lor persoane. Dar acum începeau să se obișnuiască și cu viața aceea. Chinuri, necunoscute, temeri, deși nu încetau și nu se atenuau, ajunseseră să facă parte dintr-o realitate de fiece zi, lăsînd cîmp liber și altor gînduri.

Pentru Paolo, noaptea aceea a fost un prilej de îndelungi meditații. Mai întîi s-a gîndit la ai săi : la mama lui, la Nanda, la ceea ce ar fi putut face acum după ce se vor fi obișnuit cu ideea de a-l ști deportat. Apoi, la toate neliniștile și durerile pe care le provocase alor săi, în mod inutil. După aceea se gîndi la inutilitatea vieții sale și la goana agitată din ultima vreme.

O goană care-l împiedicase să ducă o existență normală, să se lase în voia celor mai elementare dorințe, a micilor satisfacții ale vîrstei sale, pentru a atinge, cît mai repede o țintă pe care el însuși nu reușea s-o iden-

tifice. În fond ce voise el de la viață ? Și de ce anume se lăsase îndemnat ?

Își propusese, într-adevăr, după cum crezuse, un ideal de dreptate ? (dar ce ușor îi venea să-și dea această justificare !). Sau, cel puțin, acționase dintr-o revoltă instinctivă împotriva unor cazuri de suferință umană, fără să fie în stare să-și găsească remediul ? În acei ultimi ani i se păruse că devine comunist și își amintea că găsise o confirmare a acestei impresii în unele cărți. Era convins că în idealurile și în doctrina comunismului își găseau împlinirea toate aspirațiile sale confuze, chiar și cele mai depărtate și mai fragile din copilărie. Dar acum, cînd se simțea lipsit de un viitor al său și-l cuprindea dacă nu frica, — ceva mai rău decît frica — recalcitranța și disperarea în fața gîndului morții, se întreba ce valoare mai aveau idealurile sale.

De fapt cu el se sfîrșea tot. Nu lui i s-ar fi datorat dacă alții ar fi mers înainte, sau dacă idealurile lui s-ar fi confirmat și împlinit. Acum era și el la fel cu Aristide, Niederer, și cei doi aristocrați polonezi. Și nu făcea o diferență din faptul că aceștia trăiseră o viață normală și el o viață cu prea puține momente de relaxare. Poate că, într-o zi, și-ar fi amintit de toți împreună, de toți în același fel, milioane de victime, (oameni mai mult sau mai puțin conștienți, nu avea nici o importanță) în mijlocul cărora numele său, glasul său, nu s-ar fi putut distinge.

Într-o zi, cînd făcuseră aluzie la asemenea subiecte, diplomatul polonez le-a spus un proverb care conținea toată înțelepciunea lui cît și un înrădăcinat rafinat cinism în fața oricărui ideal : „E mai bine“ — spunea el — „să ai remușcări decît să ai regrete“.

Acum era plin de regrete, de nostalgii, de o nemaipomenită, mult visată dorință de a se întoarce înapoi, de a-și retrăi viața, de a reînvia clipele cînd fusese cu adevărat fericit, clipe pe care le lăsase să treacă însă fără să le fi acordat nici o atenție.

Înțelegea că nu era decît o criză : se aștepta la ea, dar nu atît de curînd ; era *criza* clipei de căință în care ar fi fost în stare să renege tot ceea ce crezuse că există. Dar întrebîndu-se dacă reluîndu-și viața da capo ar fi

putut trăi altfel, și-a dat seama că poate n-ar fi reușit. Și simți o oarecare consolare.

Din noaptea aceea, însă, l-au năpădit deseori asemenea gînduri. Mai ales seara i se întîmpla, cînd o mare parte a tovarășilor săi de dormitor tăceau și zăceau neclintiți în culcușurile lor, sau pe scăunașe, în fața ferestrelor, privind apusul soarelui.

Poate că fiecare era frămîntat în taină de sentimente asemănătoare cu ale lui. Se putea deduce din faptul că ora aceea cotidiană de reculegere devenise pe neașteptate un fel de obișnuință, fără nici o înțelegere prealabilă. Se părea că toți îi simt nevoia în clipa cînd posibilele întîmplări, sau vagi amăgiri de distracție se epuizau, nemairămînîndu-le decît o nemărginită așteptare a rației de a doua zi dimineață. În altă parte ar fi fost ora de rugăciune, ora *angelus*-ului. Și într-un anume fel, sfîrșitul acestei meditații lăsa aceeași seninătate lăsată de rugăciune, dacă nu din alte motive, din aceeași extenuare mintală a fiecăruia.

Semnalul era dat pe la sfîrșitul zilei, de un zbor de corbi care se ridicau din pădurea de pini din spatele barăcilor. Deținuții de lîngă ferestre își curmau rarele lor discuții ca să privească stolul cum se rotea deasupra cîmpului. Era singura distracție a zilei, nelegată de nici un aspect al vieții de prizonier.

Punctuali, corbii apăreau în fiecare seară, bătînd din aripi alene și zburînd încet în rotocoale, în timp ce scoteau sunete stridente ca și cum ar fi vrut să-și arate o pradă. Se înălțau și planau fără să se agite, în bătaia vîntului, vrînd parcă să cerceteze mai bine pămîntul, ca după cîteva rotiri să dispară, unul cîte unul, în pădurea de pini. De fiecare dată păreau că vin în recunoaștere pentru a controla dacă sosise momentul să coboare asupra vreunui stîrv al cărui miros îl adulmecaseră ei de mult în aer.

Alexanderplatz era o închisoare întunecată, uriașă, în cea mai renumită și animată piață a Berlinului. Numai unui neamț putea să-i treacă prin minte să ridice un asemenea monument în inima orașului.

Pavilioanele închisorii, cuprinse într-un vast perimetru, alcătuiau o fortăreață în care se găseau de toate, de la brutărie pînă la crematoriu. Erau din cărămidă de culoarea sîngelui, înalte pînă la nivelul unui bloc de șase etaje, majoritatea ferestrelor dînd în interiorul curților. Razant cu ele, pe un terasament de zid ridicat, trecea Stadtbahn, calea ferată care făcea, în locul acela, o curbă foarte mare.

O caracteristică a interioarelor acelor clădiri era strălucirea metalelor, mirosul de dezinfectant, aspectul îngrozitor. Echipe de *calefactori* erau folosite toată ziua la spălatul podelelor și al pereților, la lustruitul ușilor și balustradelor, țevilor, robinetelor, zăvoarelor. În ciuda acestei scrupulozități în ceea ce privea curățenia, închisoarea era mai totdeauna în carantină din cauza epidemiilor de tifos exantematic care izbucneau cu regularitate, la intervale aproape egale de timp.

O complicată rețea de coridoare, scări și pasaje subterane, asigura circulația între sutele de celule ale închisorii, de diferite mărimi, de la cele izolate, situate de obicei la subsol, la dormitoarele comune, cu o capacitate de trei sute de locuri. Cei înghesuiți în ele se numeau pur și simplu : *stück*, bucăți. Ceea ce era suficient pentru a da o imagine a modului în care erau tratați.

Convoiul care venea de la Roma sosi la Alexanderplatz într-o dimineață de noiembrie. Duba cu deținuți intră pe poarta mare în interiorul unei curți și numai după ce s-a ferecat din nou poarta li s-a ordonat prizonierilor să coboare. Ordinul de transferare, comunicat doar cu două ore mai înainte, a scos din nou la iveală starea de teamă și cumplită neliniște cu care veniseră toți la Berlin. Cînd li s-a deschis portiera dubei, unul dintre pungașii nemți din dormitorul comun, transferat împreună cu ceilalți, recunoscu închisoarea și pe un ton sigur și aproape satisfăcut, spuse : „Alexanderplatz !". Afirmația lui le-a dat celorlalți din convoi siguranța că sosise momentul interogatoriilor și al procesului. Și s-au simțit descurajați.

Dar nu au avut răgaz să-și exprime teama. De cum au coborît, au fost separați de ceilalți (inclusiv interpretul și căpitanul ungur) și li s-a ordonat să se alinieze alături de un alt șir lung de deținuți, aflați în curtea

închisorii. Aveau mîinile înghețate și învinețite, dar nu li se îngăduia să și le vîre în buzunar sau să și le încălzească, bătîndu-se cu palmele pe umeri. A încercat s-o facă Aldo, dar s-a ales cu o neașteptată lovitură de picior care mai mult l-a umilit decît l-a durut.

Pentru un moment, Paolo s-a temut să nu aibă un gest de revoltă și-i spuse imediat lui Aristide, care stătea între ei, să-l apuce de un braț. Un paznic se postă în fața grupului celor trei, cu un aer sfidător. Se uită chiorîș la ei. Văzînd că nu mai suflă, șuieră printre dinți obișnuita lor insultă :

— *Italiani badoghlio !*

Paolo nu reuși să se stăpînească :

— Nu *badoghlio,* spuse el — comunist !

Și, cum mai înainte nu se discutase niciodată despre un asemenea subiect, tovarășii săi or fi crezut că înnebunise.

Paznicul rămase cîteva secunde cu privirea ațintită asupra lui, ca și cum n-ar fi înțeles bine. Apoi pe un ton de aprobare parcă, spuse :

— *Ach, so !,* așa, prin urmare ! Și cu patul pistolului îl lovi peste maxilar.

Paolo scuipă sînge pe zăpada murdară și nimic altceva nu s-a mai întîmplat, decît că au rămas cîteva ore acolo unde erau.

Pe la amiază au fost introduși într-un birou. Era o încăpere luminoasă și confortabilă. O masă lungă și îngustă de care erau fixați cîțiva pereți despărțitori o făcea să semene cu o agenție de voiaj sau cu ghișeele unei case de bilete. În spatele ghișeelor vreo zece funcționari și funcționare mînuiau tot felul de fișe, dosare, registre, întocmai ca într-o bancă.

Prizonierii au fost uimiți în primul rînd de faptul că persoanele acelea în timp ce lucrau, mîncau. Din cînd în cînd, cîte unul scotea din sertar felii de pîine și cîrnați, sau se ridica și se ducea la un reșou electric și dintr-un ibric mare cu cafea își turna într-un pahar lichidul fierbinte din care ieșeau aburi.

Au stat mult timp acolo în cameră. S-au desfătat însă cu toții, datorită căldurii aceleia plăcute și a întorsăturii birocratice pe care părea s-o ia situația lor, suferind

acum, doar din cauza atitudinii aproape ireverențioase a celor ce mîncau sub privirile lor hămesite.

După o oră, au fost chemați pe rînd, cu o nepăsare care li s-a părut o amabilitate neobișnuită. Au depus obiectele de valoare, cravatele, curelele de la pantaloni, dar n-au fost percheziționați. Scrupuloși, cîțiva funcționari au luat date complete, de generalități și din privire și-au notat semnele particulare. Femeia care se ocupă de Paolo, văzîndu-i buzele umflate, îl întrebă îngrijorată dacă era *krank*, bolnav. Paolo răspunse *„nein"*, sec : dar numai pentru că nu prea știa alt cuvînt în germană.

După înmatriculare, li se ordonă din nou să se așeze pe o bancă, în fundul încăperii, și nu se mai ocupă nimeni de soarta lor. Așa că începură să discute între ei cu glas scăzut și toți apărură pe neașteptate ușurați de griji și optimiști. Federico spuse că trebuia să fie un tratament deosebit, rezervat numai lor, și era socotit un semn bun. Niederer făcu observația că, de astă dată, pesemne că s-o fi apropiat momentul eliberării sale din închisoare : nu puteau nesocoti poziția sa de cetățean al unei țări neutre. Contele, rezervat de obicei, ajunse să împărtășească și altora ideea că-i sosise recomandarea din partea Crucii Roșii pe care o aștepta pentru el, dar că, probabil, avea să se extindă asupra tuturor membrilor din convoi.

— Știți cum sînt nemții — explică el — practica noastră este unică și pentru a o disocia ar trebui să deranjeze cine știe cîte ministere.

Corrado și Federico se simțiră obligați să-i mulțumească. Arthur, dimpotrivă, comentă pe un ton ironic :

— Eu cred că de mine se interesează Comandamentul R.A F...

Discuțiile conteniră. Spre seară, ajunatul prelungit începu să se resimtă mai mult decît emoțiile zilei. Toți se întrebară neliniștiți dacă puteau considera rația ca și pierdută.

Atunci contele, care se simțea protectorul întregului grup, luă o hotărîre neașteptată, fără s-o comunice în prealabil și celorlalți tovarăși. Se ridică, se apropie de un ghișeu și spuse, în germană, pe un ton de respect demn, că prizonierii nu mîncaseră încă nimic.

Doi sau trei funcționari îl priviră cu un aer plin de uimire. Apoi, cel care părea să aibă gradul cel mai mare, răspunse repede, fără ezitare :

— *Morgen !* Mîine !

Și amînarea asta distruse moralul tuturor.

Mai tîrziu, în toiul nopții, au venit trei paznici să preia grupul. Merseră îndelung pe scări și coridoare întunecate, pînă în subterană, unde se aflau dușurile. Prizonierilor li s-a cerut să se dezbrace la piele ; au primit un prosop mic, umed și o bucată de piatră cenușie, pe care, au identificat-o după puțin timp : era săpun. Federico observă că pe el avea imprimată prescurtarea „J.F.S." ceea ce însemna *Jude Fett Seife :* săpunul era făcut din grăsime de evrei.

Se ordonă deținuților ca fiecare să se așeze sub un duș și la comanda unui temnicer, un om de serviciu învîrti robinetele și toți s-au trezit sub un jet de apă fierbinte și imediat rece ca ghiața, nereușind să priceapă dacă această situație se datora unei instalații stricate sau deținutului de drept comun care se ocupa de manometre și își bătea joc de ei.

Au fost siliți să se spele îndelung și minuțios, în aburul orbitor și în urletele paznicilor, întărîtați, pe neașteptate, la vederea prizonierilor care se zvîrcoleau de durere. După care, pe jumătate opăriți, li s-a permis să se șteargă. Apoi, în locul hainelor lor trecute prin autoclavă, pentru dezinfectare, li s-au dat uniforme vechi, umede, fără nasturi. Pesemne că erau uniforme luate de la morții de pe cîmpul de luptă, deoarece multe din ele aveau găuri și arsuri de gloanțe, iar pe dinăuntru mai păstrau urmele sîngelui vărsat de cei care le purtaseră.

Îmbrăcați astfel, nevoiți să meargă ținîndu-și pantalonii cu mîinile, cei zece oameni au fost, în sfîrșit, conduși într-o celulă de tranzit.

Înăuntrul ei nu erau paturi, ci doar un soi de bancă joasă și ușor înclinată, de-a lungul unui perete întreg, putîndu-se întinde unul lîngă altul pe ea. Ferestrele nu aveau geamuri. Era nespus de frig. Contele, pe același ton demn de totdeauna, mai înainte ca paznicul să le închidă ușa, i-a cerut pături. S-a ales cu un brînci și cu

același răspuns, pe un ton și mai aspru decît tonul primului care-i repezise :

— *Morgen !* ... Mîine !

Noaptea a fost cumplită. Nemîncați, aproape dezbrăcați, cu gerul care pătrundea pe ferestre, prizonierii au încercat să se odihnească, înghesuindu-se unul într-altul, ca să sufere mai puțin de frig. Scîndurile pe care zăceau îi făcea să se gîndească cu nostalgie la saltelele de paie de la Grossbeeren. Se auzi și o alarmă, dar bombardamentul se dezlănțui într-o zonă îndepărtată. S-a stins doar lampa albăstruie care lumina slab celula ; din păcate, aceasta a provocat un incident neplăcut.

Niederer se simțea rău : avea dizenterie și din sfert în sfert de oră se lăsa să alunece de pe banca aceea în pantă, ca să se așeze pe un soi de latrină, plasată ceva mai deoparte, gemînd și zvîrcolindu-se de crampe. Continuă acel du-te-vino și în timpul orelor de camuflaj, dar cînd se făcu din nou lumină, își dădu seama, sărmanul, că murdărise pantofii lui Corrado.

Se iscă o lungă dispută. Niederer protesta că nu era vina lui, dar Corrado îi arăta situația jenantă în care se afla : alți pantofi nu mai avea, deci nu putea renunța la acea unică pereche. Pe de altă parte nu era apă, nimeni nu avea o hîrtie. Dezinfectarea nu le lăsase din toată lenjeria, nici o batistă măcar. Era evident că nu-i rămînea decît să i-i curețe cu mîinile.

Logic era s-o facă Niederer și au convenit cu toții în acest sens. Așa că după o îndelungată tergiversare, el se resemnă și se apucă mînios și meticulos să-i curețe, vrînd parcă să le demonstreze că pentru un elvețian cumsecade, materia aceea nu era altceva, decît fecale umane, destinate să îngrașe cîmpurile.

În urma acestei întîmplări, pe lîngă ranchiuna care a rămas între cei doi protagoniști, lui Niederer i s-a dus faima de persoană nu prea curată, iar Corrado a fost ocolit săptămîni întregi, de parcă ar fi fost ciumat. Sau cel puțin ciumat, la picioare.

A doua zi, convoiul a fost instalat într-un dormitor comun, la etajul patru, cu paturi obișnuite — ca să le

spunem așa — scăunașe, masă, chiuvetă. Forma dreptunghiulară a camerei, scheletul priciurilor, podeaua de lemn, lampa firavă, protejată de o plasă, dădeau impresia că te găseai în cala unei nave.

Celula era pentru șaisprezece persoane și cînd au fost introduși acolo mai erau alți trei ocupanți : unul grav bolnav care abia se deșteaptă din toropeală, numai cînd au venit seara ca să-l ducă la infirmerie (atunci au înțeles că era francez și că-i era o teamă nemaipomenită de *sanitäter*-ii închisorii) și doi nemți care nu-și vorbeau unul altuia ; dealtfel erau și foarte deosebiți unul de celălalt.

Unul bine îmbrăcat, bine hrănit, cu un inel de briliante, de se întrebau toți cum de nu i-l luaseră la înmatriculare, părea un om de afaceri, arestat, poate, pentru nereguli la aprovizionarea orașului. Dealtminteri a și ieșit din închisoare după două zile fără să fi stat de vorbă cu nimeni.

Celălalt, un delincvent de drept comun, voinic, cîrn, cu o coamă de păr roșcat, brațe musculoase și păroase, tatuate ca la marinari, deși era berlinez.

A fost singurul care i-a primit cu bucurie pe noii veniți, încîntat că erau atît de numeroși. Cu cuvinte oarecum grosolane, totuși pe un ton de gazdă jovială, le-a explicat imediat obiceiurile, inconvenientele și avantajele acelui loc. Și n-a șovăit să le destăinuie că el se afla acolo fiindcă fusese surprins scotocind într-o casă pe jumătate distrusă, după un bombardament. Pentru ei era un *plünderer*, un jefuitor, și ca atare sortit să-și piardă capul, le spuse el pe un ton nepăsător, cu un aer de oarecare lăudăroșenie.

Avea douăzeci și trei de ani și totdeauna reușise să scape teafăr din orice. Evitase pînă și războiul, deoarece era un dezertor. Pentru el — le mărturisea — era de ajuns ce aveau. Apoi le povesti întîmplări fantastice despre jafurile făcute și de aventurile sale cu femei. Se lăudă că sechestrase timp de o săptămînă o minoră care se îndrăgostise atît de mult de el, încît a fost nevoit să recurgă la poliție ca să poată scăpa de ea.

Toată ziua n-a făcut decît să dea tîrcoale, ba unuia, ba altuia, vorbindu-le de parcă ar fi fost beat. La ora

mesei reuși să primească și zeama destinată muribundului, care stătea ghemuit în ultimul prici și o devoră odată cu porția lui, cu aviditatea unei fiare. Pe seară își întreținu cu voioșie „prietenii" pe tema decapitării. Despre acest subiect știa tot : felul cum era tratat condamnatul în ultima zi, cum îl rădeau la ceafă și-i dădeau un *snaps,* un păhărel de lichior, înainte de a-l conduce în fața călăului. Fără îndoială că el avea să facă rost de o porție dublă, iar călăului avea să-i spună : „Prietene, dă greș cu lovitura, și-ți voi aduce în fiecare seară cîte o femeie".

Le spuse și lor că regulamentul stabilea că dacă greșea călăul lovitura, grațierea era asigurată. Putea încerca deci și această soluție. Auzise de mai mulți care reușiseră, alegîndu-se doar cu o lovitură de secure la un umăr, sau la un braț. Totul depindea, firește, de călău. Cel de acum de la Plötzensee — închisoarea pentru condamnații la moarte unde aștepta să fie transferat — era din nenorocire un scrupulos și poate că nu-i va da ascultare. Cel dinaintea lui era un bețivan, nebun după femei, deși era mereu respins de ele.

Pe neașteptate, gîndul acestei situații contrarii îl făcu să izbucnească în plîns și timp de o jumătate de oră păru la limita desperării. Se liniști, apoi aruncă o privire tristă celor de față și începu să cînte tare și desperat *Rosamunde,* bătînd ritmul în masă cu două linguri. După puțin timp se urcă pe masă și cîntînd în continuare *Rosamunde,* se lăsă în voia unui dans deșănțat și macabru.

Cînd au apărut paznicii, ca dulăii, a fost necesară o violentă luptă corp la corp ca să-l captureze. În cele din urmă s-a lăsat cuprins de o criză epileptică, și a fost tîrît afară, în timp ce se zbătea și scotea spumă roșie pe gură.

După acest început agitat, viața la închisoarea Alexanderplatz a luat un curs lin, aproape lîncezit. Vremea trecea monotonă, și cum numai foamea scanda fiece zi, ziua părea nesfîrșită.

Foamea devenise un personaj : adevăratul protagonist al istoriei celor zece oameni. Totdeauna, prezentă în gîndul fiecăruia, foamea ajungea, din ce în ce mai

mult, subiect de discuții, dispute, certuri meschine, de ură, pe care o simțeau alternativ, unii față de alții. Foamea se insinua în mijlocul lor ca o femeie frumoasă, stîrnind gelozii și dușmănii.

Începuse, a doua zi, printr-o lovitură de teatru. În timpul distribuirii rației, în timp ce cei zece oameni împreună cu cei doi nemți stăteau aliniați pe coridor, cu gamelele în mînă, pregătiți să-și primească porția, paznicul-șef întrebă cine era *stübe-älter*-ul, adică șeful de dormitor, cel mai vîrstnic din celulă, ceva între responsabil și supraveghetor polițist.

Sarcinile acestui personaj se reduceau la reprezentarea forței în timpul distribuirii rației sau în momentul inspecției, la evidența bolnavilor, un fel de intermediar între paznici și deținuți. În realitate, autoritățile închisorii contau pe el ca persoană de încredere în fiecare dormitor comun, care să-i controleze pe prizonieri și, oricum, să le relateze cele din dormitor. Slujba nu conta ca sarcină în sine, ci ca dotă, deoarece se dădea o felie de pîine în plus, dimineața, și o jumătate de polonic de *minestra* la prînz. Aceasta era suficient ca să se creeze între prizonieri și *stübe-älter* o dezbinare și o ură peste care nu se putea trece.

La întrebarea paznicului șef, Patten făcu un pas înainte și se prezentă în poziție de drepți :

— *Ich bin Reichsdeutsche.* Sînt neamț de-al *Reich*-ului — spuse el. Cu acest preț moderat, înainte ca altcineva să-și dea seama ce se petrece, el își adjudecă învestitura. Cînd s-au lămurit de nerușinarea și trădarea lui în celulă, nu i-a mai vorbit nimeni. Din ziua aceea Patten deveni și mai solitar, mai tăcut și mai închis în sine ca pînă atunci.

Și în curînd începură și ceilalți să se suspecteze și să se deteste, fără nici un motiv. Asemenea sentimente și-au avut originea în convingerea — înrădăcinată pe măsură ce trecea timpul — că unul sau altul era mai favorizat, decît ceilalți, la împărțire. Uneori se întîmpla ca la distribuirea pîinii, feliile să nu fie de aceeași mărime, alteori cineva se nimerea să primească *minestra* cu mai mulți napi sau cartofi în ea.

Asemenea diferențe, imperceptibile pentru o ființă normală, căpătau o importanță nemaipomenită pentru cei înfometați, devenind prilej de defăimări, certuri, recriminări. Toți se spionau, își numărau unul altuia bucățelele de cartofi pe care și le duceau la gură din propriile gamele, făcînd aluzii provocatoare și proteste fățișe, cînd vreunuia i se părea că cineva întrece măsura obișnuită.

Federico a fost bănuit, și s-a murmurat îndelung că el reușise să se învoiască cu *calefactor*-ul, obținînd prin cine știe ce misterioase făgăduieli, un polonic de *minestra* de pe fundul cazanului, adică mai densă. Lui Niederer la început i se imputase mai mult decît o vină, norocul lui extraordinar de care părea că e favorizat la împărțirea rațiilor. Aldo, Paolo, Arthur și Aristide se înțeleseseră să aleagă pe rînd pîinea, cu scopul de a evita riscul să primească mereu felia cea mai subțire.

Într-o asemenea atmosferă, fiecare se obișnui, pe neobservate, să mănînce din gamelă pe furiș, ascunzînd și înghițind iute ce era mai bun în ea. Și masa, departe de a fi un prilej de comună alinare, ajunsese, în ochii fiecăruia, un spectacol dezgustător, prin felul cum mîncau ceilalți.

Intoleranța se extinse, într-adevăr, dincolo de norocul pe care-l dovediseră unii tovarăși la masă, ajungînd pînă la comportamentul lor. Cei lacomi și grăbiți — cum erau Corrado, Aristide, Patten — îi urau pe cei calici care sorbeau cu grijă fiece înghițitură — ca Niederer, Aldo, Paolo, diplomatul — iar aceștia din urmă îi disprețuiau pe primii, acuzîndu-i că se comportă ca animalele.

Fiecare se străduia să născocească, între diferitele feluri de a mînca, modul care i se părea lui mai potrivit de a-și înșela foamea. Contele și Paolo căpătaseră obiceiul de a sorbi zeama din *minestră*, pe vîrful lingurii și apoi de a mînca puținul care rămînea, uscat, pentru a simți plăcerea mestecatului. Elvețianul și diplomatul savurau lent rădăcinile de legume, rare și ele, doar de-or obține o amestecătură mai densă. Mulți păstrau pîinea de dimineață ca s-o fărîmițeze sau s-o pună în bucățele mici în *minestra* caldă, hăpăind totul cu lă-

comie, amăgindu-se că s-ar putea sătura măcar o dată.

Federico își confecționase dintr-o batistă, o pungă, împărțită în patru buzunare, unde își punea deoparte pîinea tăiată bucățele, de diferite dimensiuni (Aristide scosese dintr-o cutie de tablă, trei sau patru cuțitașe rudimentare, dar foarte ascuțite, fiindcă le tot pilea de pragul ușii) și apoi o usca pentru a putea s-o mănînce ca pe un pesmet, simțind-o crocantă între dinți.

Arthur, timp de o lună, și-a economisit cîte o felie de pîine zilnic, ca s-o mănînce, în fine, toată odată, o grămadă de pîine mucegăită. Și a fost nevoit s-o înghită dintr-o suflare, într-o noapte, pe furiș, ca să evite să-i facă să sufere pe tovarășii săi.

Cînd soseau noi arestați era o sărbătoare, deoarece, fie de emoție, fie din silă, renunțau la rație. Cum se întîmpla rar ca un bolnav să se priveze de masă, era imposibil să-și alunge fiecare gîndul că bătrînului neamț, bolnav de friguri, adus în dormitorul lor comun, cît și polonezului aruncat acolo, după ce primise în altă parte o ploaie de lovituri cu vîna de bou, le pieriseră cu adevărat pofta de mîncare.

Dificultatea și stînjeneala, în asemenea situații, constau în a-i convinge cu tact pe cei interesați să-și primească totuși porțiile, dar să le cedeze apoi tovarășilor de dormitor. Federico, cu felul său comunicativ și insistent care-l caracteriza, se specializase în această îndeletnicire, întreprinzînd opera de convingere dis-de-dimineață și angajînd ample discuții.

Dar foamea nu era singura cauză a antipatiilor și a discuțiilor contradictorii. Existența lor monotonă, închisă, imposibilitatea de a-și folosi ziua într-un anume fel, faptul de a trăi permanent unii lîngă alții, tendința incoercibilă de a descoperi la alții slăbiciunile și maniile pe care viața aceea le exacerba la culme, toate astea nu făceau decît să ascută incompatibilitățile reciproce. În fiecare mocneau uri înrădăcinate față de vecinul său, de prietenul său. Și se formau și se desfăceau tot felul de fracțiuni adverse cu o inconstanță inexplicabilă. Uneori, certurile izbucneau pe neașteptate și violente, din nimic. Totdeauna însă exista o veche ură, sufocată care se declanșa.

Cauzele acestei agitații interioare erau dintre cele mai neverosimile. Pînă și faptul că cineva părea să aibă o sănătate mai puțin șubredă atrăgea asupra sa invidia și disprețul. Dacă cineva își stăpînea propriile dureri, evitînd să se vaite, căutînd să nu vorbească de *minestra*, de pîine, de macaroanele suculente pe care le mîncase cîndva, era suficient ca să devină suspect. Și își dădea seama, după scurt timp, că tovarășii săi șopteau între ei, își schimbau priviri pline de înțeles, îl spionau pentru a-i descoperi taina. Și mai ales pentru a-l surprinde devorînd, pe ascuns, alimente primite cine știe de unde. Dacă altcineva, dimpotrivă, se plîngea în mod exagerat, sau protesta împotriva nenorocului său, sau se văita că n-o s-o mai ducă, atunci era acuzat cu dispreț că este un om slab. Și primea lecții de stoicism. Pentru că fiecare observa, la celălalt, cu sensibilitate rapidă și crudă, defectele pe care le detesta mai mult la el.

Comportamentul servil față de noii veniți constituia obiectul unor comentarii prelungite și al unor ostracizări implacabile. În întrecerea perfidă care se crea între cei mai întreprinzători, pentru a-și acapara simpatia celor ce, în aparență dădeau de înțeles că ar fi primit pachete de la familiile lor, polonezii, de exemplu, în mod neverosimil, încă mai reușeau să se folosească de prestigiul lor de nobili. Era extraordinară ușurința cu care descopereau puncte de contact și chiar cunoștințe comune cu unii deținuți în trecere.

Nu rareori, cîte unul se arăta dispus să facă patul noului sosit, sau să-l înlocuiască, în ziua cînd îi venea rîndul la curățenie în celulă, sub pretextul că are mai multă experiență. Și toți știau că aceasta aducea de regulă recompensa unui rest de mîncare.

Faptele de acest gen, deseori atrăgeau după sine, și săptămîni întregi, izolarea și disprețul ostentativ al celorlalți tovarăși. Dar cei care se pretau la asemenea manevre își făcuseră socotelile lor : tot mai mult, pe măsură ce treceau săptămînile, membrii convoiului, înfometați, prăpădiți, adesea bolnavi, pierdeau pînă și cea mai tainică posibilitate de a se bucura de vreun avantaj pe seama celorlalți. Și considerația lor nu valora jumătatea de felie de pîine pe care un pungaș de buzunare neamț o

arunca cu satisfacție, peste masă, *ausländer*-ului, adică străinului care-i intrase în grații sau îi adusese vreun serviciu.

De la început, cei cinci italieni căutaseră să stabilească o înțelegere între ei și să se ajute. Dar, mai târziu, Federico și Corrado, care cunoșteau limba germană, după multiple oscilații, alternative de alianțe și dușmănii, ajunseseră să se înțeleagă mai bine cu polonezii și cu Niederer, de vreme ce reușeau să exploateze cel mai bine, rarele conjuncturi favorabile. Paolo și Aristide se împrieteniseră între ei, înțelegîndu-se apoi și cu Arthur care, deși cunoștea limba, refuza s-o vorbească. Și Aldo, după unele ezitări și crize, ajunsese să se izoleze cu minoritatea „dezmoșteniților", potrivit unei afinități de sentimente și condiții care începeau să aibă o tradiție.

Patten, tot mai slab și mai temător, continua să rămînă izolat, fără să se familiarizeze cu nimeni, mulțumit de condiția lui privilegiată de șef de celulă. Din cauza funcției lui, își atrase ura tuturor, stabilindu-se în această situație unica formă de umanitate, posibilă în acel dormitor comun.

Crăciunul a fost ziua reconcilierii, zi de sărbătoare. În mod explicit s-a spus că trebuia ca toate neînțelegerile și diferendele să fie uitate și între ei să se stabilească un pact de fraternitate. Contele scoase din bagajele sale o cutie cu carne de pui, păstrată anume pentru ocazia aceea și o puse la dispoziția tuturor. Arthur oferi cîteva felii de pîine, din „rezerva" sa „secretă" pentru a se confecționa tartine.

Dimineața, fiecare se rase cu grijă, folosind mașina de ras a contelui, apoi fiecare se străduí să-și curețe și să-și netezească hainele, ca să redea o vagă demnitate umană propriei persoane. La această fervoare de pregătiri au participat și doi nemți și un francez, aflați de puțin timp în dormitor. Toți intuiau sincer solemnitatea acestei sărbători și în primele ore ale dimineții după terminarea curățeniei, rămaseră tăcuți, fiecare cufundat în propriile-i gînduri și amintiri.

Pe la orele unsprezece, ca în fiecare duminică, un dangăt îndepărtat de clopot ajunse pînă la ei, făcîndu-i să devină şi mai nostalgici. În liniştea apăsătoare a celulei toţi îşi ridicară capetele spre fereastră, pentru a desluşi mai bine acea chemare. Sunetul prelung şi rerepetat de clopote, care se apropia şi se depărta, după cum bătea vîntul, părea o halucinaţie sub cerul acela. Şi fiecare se gîndea la alte ceruri.

Pînă şi Paolo cedă sugestiei generale, nereuşind să i se sustragă. Se gîndi intens la mama lui, care se ducea la slujbă, la biserică, fără îndoială, la ora aceea. Se gîndi la Nanda, care se va fi dus şi ea poate, în ziua aceea, la biserică. Şi-o închipui în piaţa cartierului său, într-o atmosferă sărbătorească, în lumina soarelui care o însufleţea. O văzu puţin slăbită, cu o inimă închisă, traversînd piaţa în timp ce dangătul clar al clopotelor răsuna în cerul albastru al Romei. Aici în schimb, în închisoarea întunecoasă, dangătele clopotelor străbăteau aerul rarefiat, surde, chinuitoare, lugubre.

În vreme ce se plimba prin cameră ca să mai scape de această emoţie, contele îl trase deoparte şi-l întrebă direct de ce nu credea. Pe un aer cordial şi umil. Căută să-l convingă că, poate în felul lui, întîmpina moartea „ca un animal", lipsit de credinţă, deci fără speranţă, refuzînd Atotputernicului un act de supunere care l-ar fi putut salva cel puţin în viaţa de Apoi, şi poate că şi în viaţa asta.

Paolo rămase surprins. Nu se aştepta la asemenea discuţii. De aceea, cu amabilitate devie îndemnul lui, într-o conversaţie socotită inutilă. Fără să se fălească, îl asigură că nu era pentru prima dată cînd se afla în faţa acestor probleme şi că le rezolvase, de mult, în felul său. Totuşi îi aprecia gestul şi regreta că nu poate profita de îndemnul pe care i-l adresa.

Acest refuz (o foarte mare supărare a contelui, fiind faptul de a vedea imposibilă salvarea unui suflet chiar în acea zi) nu-l împiedică pe Paolo să participe, cu respect şi emoţie, împreună cu Niederer şi Arthur, protestanţi, la un fel de slujbă religioasă ce fusese pregătită şi încredinţată priceperii şi elocinţei lui Aldo.

Acesta, după ce-i invitase pe tovarăşi la reculegere şi rugă, pentru cîteva minute, ţinu o scurtă predică în care, epuizînd unele referiri liturgice sumare, începu să vorbească de condiţia lor de atunci, despre familiile lor de departe, despre aşteptarea acestora plină de încredere, căreia trebuia să-i răspundă cu orice preţ. Apoi, de credinţa ce trebuia să-i însufleţească. Şi despre desemnare, din care, de asemenea, se poate extrage uneori putere.

Vorbea bine, cu pasiune, fără să caute efecte. De aceea toţi l-au ascultat, bucurîndu-se de adînca emoţie din sufletele lor, pe care reuşeau s-o provoace cuvintele sale.

După ce sfîrşi, Niederer ceru şi el să vorbească, şi, într-o italiană stricată, încurcîndu-se şi întrerupîndu-se continuu, dori să-şi exprime sentimentul de fraternitate pe care-l încerca faţă de toţi, indiferent de naţionalitatea şi religia acestora. Ca elveţian şi protestant se simţise în acea vreme, diferit şi separat de ceilalţi, şi acum dorea să spună, spre propria-i umilire, că nutrea într-adevăr afecţiune şi camaraderism faţă de ei şi că, în fiecare an, de Crăciun, cît timp va mai trăi, va evoca întotdeauna în spiritul său, chipul tovarăşilor lui, aşa cum erau în clipa aceea, adunaţi în jurul mesei. Se ridică să dea un ocol mesei, cu pasul său stîngaci şi şovăielnic, îmbrăţişînd pe rînd, pe fiecare.

Veni apoi rîndul lui Paolo, căruia Aldo, în mod cordial, îi ceru să spună ceva, ce voia el în calitatea sa de ateu şi comunist. Paolo spuse doar că el nu se simţea deosebit de ceilalţi şi că şi credinţa lui putea să-i dea putere şi resemnare. Faptul că el se afla aici, cu ei, se datora aceleiaşi credinţe, pentru că şi el credea într-o lume a dreptăţii şi chiar spera să fie mai aproape şi mai sigură decît lumea cealaltă.

Apoi voi să le mulţumească tovarăşilor pentru ceea ce îl învăţaseră, chiar prin defectele lor. Şi că începînd cu el, oamenii sînt ceea ce sînt : un aluat din bine şi rău, acceptat cu intenţia de a deveni mai bun. Şi le mai vorbi de credinţă că totdeauna, pentru fiecare, în afara celor nebuni, poate veni şi o zi de Crăciun, sau

oricare altă zi, cînd să simtă nevoia şi bucuria de a alunga orice ispită spre rău, de a fi şi de a se simţi cu desăvîrşire buni.

Începutul anului a fost bogat în evenimente. El se anunţă prin cel mai puternic bombardament la care asistaseră pînă atunci.

Nu erau novici în această experienţă: în timp ce viaţa închisorii se desfăşura invariabil, reglementată de norme precise şi severe, la fel de scrupuloasă atît în ceea ce privea lustruirea robinetelor, cît şi în ceea ce privea scoaterea cadavrelor, Berlinul era distrus la fel de sistematic, cartier cu cartier.

Bombardamentele erau executate de formaţii care adesea atingeau şi două mii de avioane, şi alternau asupra obiectivului în valuri succesive, timp de o oră sau două, lansînd bombe de toate calibrele şi tipurile, de la bombele explozive, de calibru mic, pînă la cele cu fosfor, de la „tingirile" aproape inofensive care abia ciobeau acoperişurile caselor, (şi poate serveau drept ghid pentru celelalte) la bombele cu explozie întîrziată.

Aproape în fiecare noapte, Berlinul plătea artei militare a anglo-americanilor tributul cîtorva mii de victime. Întregi blocuri de locuinţe erau rase de pe pămînt în cîteva minute. Din craterele caselor spintecate se ridicau flăcări uriaşe, şi ore întregi, uneori zile, incendiile devorau edificiile şi străzile.

Prin gravitatea lor, aceste bombardamente de represalii, în urma unei tentative germane de a *„coventriza"* [1] Londra, constituiau un Apocalips artificial, studiat şi organizat ştiinţific de Înaltele Comandamente aliate. Şi după ce trecuse potopul, zorile îşi contopeau luminozitatea lor cu cea a incendiilor, în vreme ce asupra oraşului, nori de fum, negricios sau galben, mînaţi de briza slabă a dimineţii, lăsau să cadă o ploaie de cenuşă vîscoasă pe străzile şi pe pervazurile feres-

[1] A rade de pe suprafaţa pămîntului (*coventrizzare* (it.)) de la Coventry, oraş în Anglia, bombardat de nemţi la 14—15 noiembrie 1940.

trelor care nu fuseseră distruse de bombe. Uneori soarele nu reușea să străbată perdeaua pîcloasă pe care uriașele coloane de fum și foc mocnit o umpleau de reverberații roșietice. Și ziua era ca o aurore între o noapte și alta. Mîna unui ofițer anglo-saxon necunoscut șterse ziua aceea din calendar, nu numai pentru morți dar și pentru supraviețuitorii din Berlin.

Noaptea dinspre două ianuarie a fost o noapte de pandemoniu. A început ca toate celelalte cu prealarmă și alarmă. Șuieratul înspăimîntător al sirenei avea puterea de a otrăvi sîngele prizonierilor. Ca de obicei, ei au început să se îmbrace pe întuneric, adunînd obiectele cele mai dragi și indispensabile și rămînînd în liniște în culcușurile lor. Cînd au trecut primele formațiuni aeriene vuind foarte sus, pe cer, Arthur se exprimă asupra calității și a numărului aparatelor. Se anunța un bombardament puternic. Unul din deținuții nemți, sosit recent în celulă, spuse că, judecînd după cartierele luate drept țintă, în zilele precedente, probabil că, în noaptea aceea, urma să fie bombardat centrul Berlinului.

S-au auzit primele explozii, și, potrivit unui obicei înrădăcinat, au coborît toți din paturi, pentru a se așeza în spatele zidurilor și în deschiderea ușii, fiecare în locul mai dinainte ales, pe care nu și-l schimba niciodată, dintr-un fel de superstiție. Paolo, Aristide și Arthur au scos scîndurile de pe paturile lor, făcînd din ele un scut împotriva unor eventuale schije. Cei doi polonezi și Aldo, vîrîți în fundul patului, începură să se roage; Paolo se strecură în ultimul pat, cel mai îndepărtat de fereastră.

Puțin după aceea, începu simfonia de șuierături, explozii, bubuituri, vuiete, care nu păreau că vin de sus, ci de sub pămînt. Se auzi muzica ușoară a artileriei antiaeriene, ale cărei lovituri seci și rapide se pierdeau în văzduh, și ghiulelele, care lăsau urme, păreau că lansează în întuneric, prin alfabetul Morse, apeluri inutile, vînătorii nemțești. Închisoarea se afla în zona afectată.

În timp ce ploaia de bombe continua să cadă, prizonierii deslușiră, în scurtele răstimpuri de liniște, res-

piraţia grea a tovarăşilor, cu suflarea tăiată de groază. Şi la lumina primelor incendii şi-au întrezărit chipurile contractate şi umede de sudoare, ceea ce le-a sporit teama. Paolo se simţi chircit şi lipit de perete, încordat în fiece fibră, cu mîna încolăcită de braţul lui Aristide şi un urlet puternic îi încremenise în gît, nereuşind să izbucnească.

După primul val de bombardamente, urmă o pauză. Nimeni însă nu se mişcă de la locul său. Cîţiva rostiră două trei cuvinte cu o voce firavă. Niederer spuse ceva de care toţi se temeau : că noaptea aceea avea să fie ultima pentru ei.

Între timp sosiră avioanele de recunoaştere, rare şi zburînd la foarte mari înălţimi, lăsînd să cadă focuri de artificii care iluminau cerul şi peretele închisorii din raza lui, cu o lumină albă, azurie, roşie.

Apoi urmă un alt val şi bombardamentul reîncepu. Şuieratul bombelor se auzea de departe, se intensifica rapid şi părea că trebuie să se transforme, dintr-un moment în altul, într-o bubuitură şi o lumină orbitoare. Dimpotrivă, şuieratul continua să sfîşie văzduhul, tot mai aproape şi trecea necrezut de mult timp, mai înainte ca el să culmineze în rîvnita explozie, la sute de metri depărtare. Abia atunci reuşeau prizonierii să-şi tragă răsuflarea, şi gîfîind muţi şi enervaţi, fixau în continuare micul careu al ferestrei cu privirea în gol. Ca şi cum pe acolo ar fi urmat să intre moartea.

Cincisprezece oameni o aşteptaseră în timpul celor patru reprize în care s-a desfăşurat bombardamentul din noaptea aceea : zece din convoiul care venise de la Roma, doi olandezi, un armean şi doi nemţi. Dintre aceştia, unul era bătrîn şi bolnav, şi nu se mişca din pat nici în timpul alarmei. Moartea l-a surprins, fără zgomot, în timpul incursiunii aeriene. Prizonierii nu şi-au dat seama, decît după încetarea alarmei, cînd s-au îndreptat vlăguiţi spre culcuşuri. Înainte de a se căţăra în priciurile lor, Aldo şi Corrado s-au apropiat de patul neamţului. Era ţeapăn.

Noii sosiți, în trecere, (rămînînd în celulă cîteodată doar cîteva ore și altădată săptămîni) continuau să fie mijlocul prin care deținuții mențineau un contact oarecare cu lumea din afară. Prin știrile pe care le primeau, mai rar exacte și obiective, ei urmăreau evenimentele militare, situația de pe front, cît și tot ceea ce putea prezenta interes pentru ei, în locul acela și în condițiile acelea.

Desfășurarea războiului, era, în general, relatată cu optimism. Formula sacramentală continua să fie *„nur zwei monate"*, adică doar două luni ca și în momentul sosirii lor. Ce-i drept, după înfrîngerile suferite de naziști, mereu părea că situația ajunsese la capăt. Știrile despre Italia, totdeauna sumare și neprecise, spuneau că și în zona aceea, nemții pierdeau teren cu mare repeziciune.

Aceste ultime știri, apărute cînd și cînd, nu aveau doar darul de a provoca emoții în celulă, ci și de a răscoli, în fiecare, în taina nopții succesive unor după-amieze de disertații strategice, amintiri și nostalgii chinuitoare, presupuse de ei amorțite de săptămîni... dacă n-ar fi fost iritarea pe care le-o produceau veștile acelea.

Starea de slăbiciune fizică, sănătatea, din ce în ce mai șubredă, bună-știința că ar putea muri de la o clipă la alta, dădeau acelor reminiscențe o savoare de adîncă tristețe și lipsă de speranță. Paolo simțea adesea plînsul înăbușit și ascuns al cîte unui tovarăș care, pînă la ora de culcare, se arătase încrezător și senin.

Cît despre el, tot ceea ce-i amintea de trecut, i se părea că aparține altora, că nu mai are nici un fel de legătură cu propria-i persoană : cu ceea ce ajunsese persoana lui umilită de foame. Amintirile lui de acum nu mai erau reminiscențele unui trecut încă viu, ca la închisoarea Regina Coeli, ci amintiri de care îl separa un abis infinit de spațiu, de timp și deznădejdi. Și asta le făcea impersonale.

Era o senzație pe care o încerca aproape fără părere de rău, cînd privea starea lui actuală. Aceasta deriva din faptul că brațele și picioarele îi ajunseseră piele pe os și că mintea îi rămînea ore întregi amorțită, incapa-

bilă să exprime un gînd care să nu se refere la hrană, sau la văicărelile din adîncul sufletului său, demne de milă, în legătură cu suferințele imediate. În asemenea momente, Italia, Roma, familia lui și tot restul îi apăreau ca ceva văzut din altă lume. În fond, nici nu-l mai interesau.

Știa că același lucru se petrecea și cu ceilalți. Pentru ei ca și pentru el, singura realitate palpabilă rămînea mirosul de *minestra*, de la orele unsprezece dimineața, care se infiltra în coloane de aburi alburii, de la bucătăriile din subsol, dispuse sub celule, pînă în dormitorul comun. Doar atunci se mai dezmorțeau cu toții. Fiecare adulmeca, aidoma animalelor, și recunoștea, fără greș, felul de mîncare distribuit în ziua aceea. „Azi avem napi, sau cartofi, sau orz — spuneau ei.

Un eveniment extraordinar s-a petrecut pe la sfîrșitul lui ianuarie. Într-una din zile, paznicii au venit să-l ia pe Patten, la interogatoriu. Nu se mai întîmplase niciodată un asemenea fapt. După sosirea lor la Alexanderplatz, interogatoriile, procesele, condamnarea sigură s-au estompat din nou ca în ceață.

Odată cu revenirea lui Patten, după prima lui întîlnire cu Gestapo-ul, în celulă a pătruns și vechea și uitata frică. Imaginea ei o reprezenta Patten. Nu-l interogaseră numai în ceea ce-l privea: îl întrebaseră, poate în calitatea lui de *stübe-älter* și despre tovarășii săi de drum. Cine erau, ce făcuseră, în ce măsură dăunaseră Marelui Reich.

Patten îi înștiință că avea să fie din nou interogat, așa că spre interesul lor, era bine să-și destăinuie fiecare propriile-i secrete. El ar fi încercat să le aplaneze pe toate, punîndu-i pe toți în posibilitatea de a se salva. Dar în ochii săi, odată cu groaza, se putea citi și intenția de a deveni util și pe placul nemților. Toți au avut instinctiv bănuiala că Patten ar fi făcut orice, ar fi comis orice denunț și josnicie pentru a-i arunca pe ceilalți în ghearele Gestapo-ului, pentru a obține un avantaj pentru sine. Prin urmare fiecăruia începu să-i fie teamă; dar nu pentru ceea ce avea să-i destăinuie lui Patten — căruia nimeni nu s-a gîndit să-și dezvăluie propriile secrete — ci pentru ceea ce el avea să născocească pe

seama lor. Pe de altă parte, nimeni nu avea curajul să înfrunte fățiș, situația, să-și exteriorizeze suspiciunile și să-l amenințe pe austriac. Prea ușoare i-ar fi fost represaliile.

Începu astfel o polemică, o întrecere de minciuni și viclenii, prelungită mai multe zile : în total, trei săptămîni. Patten era chemat cînd și cînd și, de cîte ori se întorcea, toți se convingeau, din ceea ce le relata, că nemții se serveau de el ca să plăsmuiască acuzațiile pe care să le atribuie fiecăruia. N-au reușit niciodată să înțeleagă de ce nu erau chemați și cei interesați. Pesemne că asta depindea de faptul că Gestapo-ul presupunea că-și va atinge mai bine scopul, pe calea aceea indirectă și insidioasă.

Au putut ghici și că nemții, cu toate că nu prea știau cine știe ce despre ei, intraseră totuși în posesia unor elemente și informații mai importante decît cele pe care izbutea Patten să le smulgă tovarășilor săi. Nu odată se întîmplă ca Patten, revenind de la interogatoriu, să-i conteste vreunuia care se menținuse numai la generalități, refuzînd să-și recunoască vreo vină, împrejurări și fapte pe care Gestapo-ul le știa sau le intuia, evident din altă sursă. În asemenea cazuri, Patten protesta cu vehemență, din cauza situației penibile în care era pus, afirmînd că din clipa aceea el nu i-ar mai fi putut ajuta pe nici unul, fiindcă nemții nu i-ar mai fi acordat credit.

Dar ceilalți se încăpățînau să nu spună nimic, adesea puerili și fără viclenii. Și teama creștea, se contura și însuși Patten căuta să se folosească de această situație pentru a-i determina pe tovarășii săi la confesiuni mai ample.

După două săptămîni tensiunea ajunsese la maximum. Toți au simțit că s-a întîmplat ceva, că de la o zi la alta situația se va precipita.

Dar interveni neprevăzutul : Patten se îmbolnăvi serios. De cîtva timp, foamea, șocul suferit în urma bombardamentelor, groaza de care era stăpînit, încă de la plecare — poate și mai înainte — îl aduseseră în starea unei umbre de om. Descărnat, plăpînd și uscat, cu o țeastă mare triunghiulară, sprijinită pe un gît fi-

rav şi o coamă de păr alb, veşnic drept, sugera imaginea unui spectru.

Într-o noapte l-a năpădit o febră foarte ridicată. Delira, avea stări de agitaţie. Dimineaţă a fost întrebat dacă vrea să fie dus la infirmerie. Speriat, s-a opus, cerînd doar să fie anunţat paznicul şef că se semnalase un caz de gripă, ca să i se aducă în celulă obişnuitele pastile de aspirină.

Din punct de vedere sanitar, regulamentul prevedea trei feluri de boli : gripe, bronşite, pneumonii, tratate cu asemenea pastile albe. Dizenteria era tratată însă cu pastile negre, pesemne, pe bază de carbon, iar împotriva oricărei infecţii erau folosite pilulele roşii, tot atît de puţin identificabile.

Patten se mulţumi cu aspirine. Timp de trei zile, la ora distribuirii raţiei, printr-un efort supraomenesc, el se dădea jos din pat şi ieşea împreună cu ceilalţi, pe coridor, reprezentînd, ca de obicei, forţa. Nu voia ca nemţii să afle că era suferind.

În ultima după-amiază a fost chemat la interogatoriu. S-a dus. Seara l-au adus înapoi, pe braţe. Tîrziu l-a chemat lîngă el pe Federico ; îi vorbea de parcă i-ar fi încredinţat cine ştie ce secret sau sarcină : niciodată nu s-a ştiut exact. În timpul nopţii aceleia, cînd a început bombardamentul, el nici nu s-a clintit, cînd altă dată era primul care cobora din pat în asemenea ocazii.

Dar mai era încă în viaţă. Şi în bubuiturile asurzitoare ale exploziilor, în anumite momente se mai desluşea respiraţia lui greoaie. Şi mai tîrziu, mai distinct, se putea urmări, ore în şir, gîfîitul desperat al plămînilor săi. Celula înregistra respiraţia bietului om şi probabil că nimeni nu reuşi să doarmă. Dar nu era nimic de făcut, decît să aştepte clipa în care, în sfîrşit, să înceteze acel gîfîit de moarte.

Paolo, care dormea lîngă Arthur, schimbă cu el cîteva impresii, şi de mai multe ori împărtăşiră amîndoi speranţa că totul avea un sfîrşit. La un moment dat, s-au gîndit să-i ducă muribundului puţină apă, unicul bun de care dispuneau. Patten, poate cu totul inconştient, refuză, sau nu putu să înghită. L-au lăsat în pace.

în vreme ce respirația devenea tot mai slabă, liniștită și aparent normală.

Poate că puțin după aceea a murit. A doua zi dimineață era rece, cu ochii larg deschiși, încă plini de groază. I-i închise Aldo care, împreună cu diplomatul și contele, rosti cîteva rugăciuni. Paolo înțelese în mod clar în cursul zilei, discuția dintre cei doi polonezi, în care revenea frecvent cuvîntul „providență". Dealtfel, toți se gîndeau la același lucru. Și poate că a fost o simplă coincidență, totuși la Alexanderplatz nu s-a mai vorbit de interogatorii.

Cadavrul lui Patten a fost ridicat două dimineți mai tîrziu. Era firav și ușor ca al unui copil.

Dispariția austriacului deschise problema succesiunii la funcția de *stübe-älter* și respectivul apanaj.

Lovitura a dat-o contele, deoarece arătînduse și respectuos și zelos reușise să-i determine pe paznici să uite de naționalitatea lui și să-i confirme autocandidatura. Dar în celulă se ridică iute problema suplimentelor: intenționa oare noul investit cu această funcție, să le acapareze pentru sine, după cum făcuse și predecesorul său, sau avea să le împartă cu ceilalți tovarăși, ca un bun democrat?

Ofensiva l-a surprins pe conte, pe negîndite, lăsîndu-l contrariat și perplex. Fără milă i s-a impus o discuție sistematică, durînd toată după-amiaza aceea, la început moderată, apoi aprinsă și dramatică. Ore întregi, nouă oameni au dezbătut chestiunea dacă suplimentul de supă și pîine acordat noului *stübe-älter* trebuia sau nu, să fie distribuit și celorlalți. S-au etalat principii generale și considerații mărunte, studiate în amănunțime, contestate cu o bogăție de argumente și cu o îndîrjire pe care numai grăuntele de nebunie, existent în toți, o mai putea justifica.

Contele rezistă îndelung cu scuze și subterfugii. Spuse că sănătatea lui era precară, și asta, față de Federico, Niederer și Aldo care păreau trei cadavre așezate în jurul mesei pentru a face scena și mai impresionantă.

Apoi spuse că el dorește să hotărască singur, în afara oricărei constrîngeri morale. Singurul care l-a susținut, (cu o hotărîre și o vehemență mai mare decît a contelui însuși, și toți ghiceau de ce) a fost diplomatul.

Aldo a făcut apel la sentimentele religioase ale celor doi polonezi. Niederer cu zăpăceala care-l caracteriza, cu o violență neobișnuită la el, l-a atacat, afirmînd că în țara lui nu existau titluri nobiliare și, că de acum înainte, îi va refuza apelativul de *„Herr Graff"*, domnule conte, folosit pînă atunci, numindu-l mai degrabă *„schweine-hund"*, cîine murdar, epitet pe care-l merita. Au încercat să-l înduplece pe nefericitul om, făcînd uz de superstiția lui ; i-au amintit că lui Patten nu i-au adus noroc nici zeama și nici pîinea în plus.

În cele din urmă s-a înnoptat și, ca și cum ar fi fost vorba de vreo afacere de stat, contele a cerut douăsprezece ore de gîndire pentru a reflecta și a se sfătui cu conaționalul său. Adunarea a fost suspendată, în vreme ce doi nemți și un belgian, noi sositi în dormitor, schițau un rînjet malițios de pe scăunașele lor. Aristide, înfuriat, le atrase atenția că nu va trece mult timp pînă cînd să înțeleagă mai bine discuția lor.

A doua zi, contele se sculă cu un aer pocăit și inspirat, ca al celui ce așteaptă să fie miruit. Hotărîse : suplimentele vor fi împărțite cu toți ceilalți. Vestea provocă imediat un cor de aplauze și felicitări, apărînd clar că mulți căutau să-și ceară iertare pentru violența limbajului folosit în după-amiaza precedentă.

După vreo cîteva zile, Paolo a observat că avea păduchi. Se cuibăriseră în tricou, albi, grași, lăsîndu-se cu ușurință striviți sub unghii, fără să emane mirosul respingător de ploșnițe.

Dar față de ploșnițe, păduchii erau purtători de tifos, o boală care îi îngrozea pe prizonieri, în primul rînd fiindcă însemna izolarea bolnavului în secția de contagioși a infirmeriei.

Paolo nu spuse nimic. Îi era teamă ca vreunul din ei — fie și Aristide, sau chiar Arthur — să nu cumva să-l denunțe, de groază că primejdia și microbul s-ar

putea extinde. Pe furiș, în timpul nopții, profitînd de lumina care venea de la bombardamente și incendii, se dedică cu răbdare vînătorii și distrugerii paraziților. Tovarășilor le spuse că se simțea prea slăbit ca să mai părăsească patul. Știa foarte bine că ceilalți păstrau și ei secret în cazuri similare.

Dealtfel, nu trecuse nici o săptămînă cînd Aristide îl scoase din încurcătură. Referindu-se la scuza cu care își justificase rămînerea în pat, în timpul alarmelor, într-o noapte cînd bombardamentul se desfășura departe, îl luă în rîs, cu glas tare :

— Slăbiciune de asta cu erupții pe piele o cam au toți ! — glumi el.

Într-adevăr, întreaga celulă era molipsită și, în curînd, din cîte se află, întreaga închisoare. În cîteva dormitoare de femei izbucnise epidemia. Alexanderplatz era în carantină. S-au luat măsuri drastice de prevedere.

Într-o după-amiază, prizonierii au fost scoși din celule pentru baie. După ce s-au dezbrăcat, ca de obicei, de astă dată au găsit o noutate la dușuri : rasul. Fiecăruia i s-a spus să se urce pe o bancă, în fața căreia, patru deținuți frizeri, înarmați cu mașini de ras îi depilau, unul după altul, pe pacienți, ca pe niște berbeci, cu o repeziciune uluitoare. După o săpuneală rapidă, tot părul de pe corp era ras, cu excepția sprîncenelor.

Slăbănogi și demni de milă, în goliciunea lor, deținuții ieșeau din această operație, ca biete animale ciudate, de un alb spălăcit și plini de tăieturi. Momentul cel mai temut era al raderii pubisului și al testiculelor, deoarece frizerii păreau că se distrează, luîndu-se la întrecere ca viteză, la depilarea prin scurte și dese atingeri cu mașina de ras, din care puțini ieșeau nevătămați, în regiunea de mai jos de pîntece și a scrotului.

Această operație se petrecea într-un subsol luminat ca ziua, în aburii care veneau de la dușurile vecine, sub continuul, monotonul, inutilul urlet al paznicilor care-i îndemnau pe deținuți și pe frizeri să se grăbească, dîndu-le primilor palme și brînciuri. Și dacă vreunul avea slăbiciunea să se arate șovăitor, îl loveau cu piciorul, gol cum era, apucîndu-l apoi iute de un braț sau de păr, ca să-l forțeze să se urce pe bancă.

Cînd veni rîndul deținuților din celula lui Paolo, cîțiva paznici își spuseră unul altuia că erau italieni și-i țintiră cu privirea. Niederer și Federico aveau plăgi : de mai mult timp se formaseră cruste scîrboase pe trupul lor, mai ales în regiunea pîntecelui. Frizerii le-au tăiat scrupuloși și pe acelea, în timp ce nenorociții de ei urlau mai mult de frică, decît de durere.

Apoi i-au împins cu violență sub duș, unde i-a ținut și mai mult decît pe ceilalți, ca să se spele de sînge și să se oărească bine. Paznicii comentau, rînjind, că ceea ce se făcea era *„sehr gesund"*, foarte sănătos, schimbînd între ei informația că era vorba de porci italieni.

La care Niederer, roșu tot de sînge și arsuri, obiectă în germană că el era elvețian, dar ca răspuns nu s-a ales decît cu un picior în șezutul lui încrețit, și ca o consolare, insolentul și totuși apetisantul comentariu : *Ach, so, chocolade !* [1] Și l-au mai reținut în plus, sub jetul de apă fierbinte.

După ce au fost trecuți prin acel fel de descojire și jupuire, și și-au reprimit uniformele vechi și murdare, în loc de lenjerie și haine, prizonierii au fost azvîrliți într-un dormitor de la parter unde mai erau alți o sută de deținuți, îngrămădiți pe cîteva bănci sau pe jos, oameni de toate soiurile, între care și un grup masiv de polonezi, foarte tineri, scheletici și bolnavi de friguri care veneau dintr-un *lager*.

Italienii au început să caute eventuali conaționali ; dar n-au găsit decît unul singur, un napolitan suspicios și perfid, căruia nu-i prea plăcea să vorbească. Era la Berlin de mai mult timp și meseria lui, rentabilă dealtfel, era de a vinde stofe fără a avea vreun permis. N-a vrut să le spună de ce era arestat — poate că într-adevăr nu știa — și nici ce se întîmpla afară, în Italia sau chiar la Berlin. Războiul și toate celelalte păreau probleme cu totul străine intereselor lui, unica îngrijorare fiind faptul că femeia cu care trăia, o nemțoaică, nu-i mai adusese de mîncare de două zile.

Privindu-i pe ceilalți, Paolo observă un grup de nemți care se diferențiau net de rest, printr-un aer de sigu-

[1] Aluzie la renumita ciocolată elvețiană.

ranță și raporturile prietenești desfășurate între ei. Căută să intre în vorbă cu ei, dar fără succes. A doua zi a avut mai mult noroc, tocmai cu cel ce părea mai autoritar, și după unele referiri la condiția lor comună, începu să-i pună întrebări ciudate și nu prea clare.

Se numea Walter, fusese muncitor și stătea în închisoare de peste doi ani. Cu multă precauție, i-a dat mai întîi de înțeles, apoi a admis că este comunist, dealtfel ca și tovarășii săi. O parte dintre ei erau în așteptarea judecății, alții, condamnați la moarte. Dar rătăceau din închisoare în închisoare pentru că executarea se lăsa așteptată.

Paolo află alte vești despre mișcarea lor de rezistență care era foarte activă și ajungea pînă în închisoare. „Ajutorul roșu" funcționa și la Alex. Mulți *calefactori* erau comuniști, chiar și cîțiva paznici. În infernul acela ajungeau totuși poșta și alimentele, și măturătorii se angajau să le predea. Walter îl întrebă pe Paolo în ce celulă era, și-i promise că-i va trimite unele ajutoare. Avea să anunțe l'*organisation*.

Această promisiune cît și alte vești aflate, lui Paolo i s-au părut de necrezut. Totuși Walter avea o comportare calmă și ascunsă, departe de a fi a unui exaltat. Vorbea întotdeauna cu un aer glumeț, nemișcat pe cele două picioare și legănîndu-și întreg corpul înainte și înapoi cu abilitatea unui gimnast. Spuse chiar că era o gimnastică utilă pentru menținerea trează a voinței.

Paolo încercă și el, și își dădu seama că era imposibil de executat exercițiul fără un antrenament tenace. Walter îl învățâ diverse alte mijloace, apte pentru salvarea sufletului și a trupului chiar și în abrutizarea vieții de închisoare.

Între acestea „gimnastica stomacului" care consta în contractarea mușchilor abdomenului și tragerea înăuntru a diafragmei pentru a reduce treptat proporțiile pungii gastrice. „Servea" — afirmă Walter — „la înșelarea foamei".

Întîlnirea cu comuniștii nemți trezi în Paolo o anumită emoție. I se părea imposibil că ei puteau exista. Dar uimirea lui era abia la început. În ultima noapte pe

care au petrecut-o împreună, Walter l-a întrebat fără preambuluri dacă voia să fugă. Întrebarea era atît de nesocotită, încît Paolo se îndoi serios dacă nu are de-a face cu un nebun. Dar chipul lui Walter, cu trăsăturile unui om cu judecată, era normal, liniștitor, blînd.

În loc să-i răspundă, Paolo îl întrebă de ce nu fugea el împreună cu tovarășii săi. Iar Walter, fără să se tulbure, îi explică faptul că fuga putea fi încercată doar de cîțiva și că unii, pentru care se considerase oportun, o făcuseră. Cei care judecau asupra oportunității nu erau anumiți indivizi, ci *l'organisation*. Pentru el, ca italian, fuga putea fi utilă, pentru că mii de conaționali de-ai săi trăiau la Berlin și puteau fi apropiați cu folos de un comunist. Dacă ar fi fugit, *l'organisation* (Walter nu spuse niciodată partidul) l-ar fi îndrumat.

Deși, încă prea puțin convins, Paolo întrebă ce riscuri erau. Walter îl fixă cu privirea și apoi făcu cu mîna gestul de a-și tăia gîtul, dar spuse că era o problemă de unu la zece. Asupra faptului în care ar fi fost posibil să fugă nu preciză nimic.

Dimineața, în timp ce dormitorul se golea de toți cei care-l ocupau, Walter se apropie de Paolo și îi prezentă pe unul dintre tovarășii săi, Richard. Nu-i spuse nimic altceva. Paolo n-a avut timp nici să-l salute.

Celula era încă impregnată de mirosul de gaz asfixiant. Trebuia să fie pusă în ordine, să se aranjeze cearceafurile de pînză groasă și scîndurile paturilor, să fie adunate la loc saltelele cu paiele ieșite din ele, să fie puse în ordine și să fie curățate toate lucrurile. Pe paznici îi interesa în primul rînd să fie lustruite robinetele. Au venit de cîteva ori în inspecție. Apoi, după ce s-a terminat și această ocupație și au încetat și efectele gazelor, (care provocaseră totuși tuse, sînge pe nas, spută cu sînge, făcîndu-i să sufere mai ales pe Niederer, pe diplomat și pe Aldo, care s-au îmbolnăvit de afecțiuni bronhiale) toate lucrurile au revenit la normalul trist al acelei existențe în care și foamea, bombardamentele, flecăreala, certurile, însăși perindarea deținuților în tranzit, pierduseră valoarea de noutate.

După cîteva zile, Paolo începu să se îndoiască de ceea ce auzise și discutase cu Walter. Totuși acum nu se mai gîndea că Walter era un maniac sau un nebun : se gîndea că nebunul era el și că Walter, comuniștii, „Ajutorul roșu", l'*organisation* nu erau decît aiureli ale fanteziei sale tulburate. Totuși, cînd se simțea mai stăpînd pe sine, în puținele minute care urmau mesei, de exemplu, cînd nervii păreau mai destinși, știa că totul era adevărat.

Într-o noapte, în timpul unui bombardament, văzu ceva legănîndu-se la fereastră : un pachet legat de o prăjină lungă, aplecată în mod evident în afară, de la fereastra vecină. L-au observat și ceilalți și s-au apropiat să-l ia. Dar era prea departe, oricît s-au aplecat ei în afară, mai ales Aldo, care avea brațele mai lungi, totuși n-au reușit să pună mîna pe el. După cîteva minute, pachetul a fost retras.

Chiar și episodul acela, după cîteva ore, i-a părut un vis lui Paolo. Totuși, vorbeau toți de el, și deși nu știau să-și explice nimic altceva, erau siguri că era vorba de un pachet cu alimente. Ba chiar contele lansă ipoteza că era vorba de un pachet pentru el, că soția lui, sau Crucea Roșie, sau prietenii lui, din nobilimea nemțească, încercau o metodă prin care să i-l trimită.

Două zile mai tîrziu, Richard a fost aruncat în celulă ca deținut. Era un tip masiv, cu o figură robustă, deloc comunicativ. Răspunse monosilabic la întrebările noilor tovarăși și nu arătă că l-ar cunoaște pe Paolo. Pe seară, într-un moment cînd reuși să-l tragă deoparte, îi spuse în berlineză că era un cretin. Apoi se culcă.

A sunat alarma și în timp ce toți coborau din paturi și-și ocupau locurile lor obișnuite, Richard deveni brusc foarte vioi. Nepăsător față de ceilalți deținuți, rupse scîndura de la un pat, cu putere și pricepere, făcu din ea un ciubuc mic, la unul din capete împlîntă o altă bucată mică de lemn, formînd un cîrlig rudimentar și se așeză în pat în așteptare.

Începu bombardamentul și după puțin timp apăru iar pachetul în fața ferestrei. Richard s-a dat jos din pat, s-a dus la fereastră și într-o clipă, folosindu-se de

instrumentul său, a avut pachetul în mîini. Se așeză lîngă masă, înconjurat de ceilalți, deschise pachetul (înnăuntru era pîine și cîrnați) și fără să spună nimic le împărți celor prezenți. Dar cînd văzu că toți se grăbeau să ascundă partea primită, îi avertiză că totul trebuia să fie mîncat imediat și în grabă. Nu trebuia ca paznicii să descopere ceea ce se întîmplase.

Acest lucru i-a contrariat pe cei flămînzi, totuși, nici unul nu s-a opus ordinului primit. După cum, nimeni nu ceruse explicații ! Doar Arthur, după ce mîncase, întrebă cui îi datorau acel banchet. Richard, care desfăcuse cîrligul și se întinse din nou în culcuș, răspunse sec și cu un ușor ton ironic :

— *Roth Hilfe*. „Ajutorul Roșu".

La auzul acelor cuvinte, celor doi polonezi le rămase îmbucătura în gît.

Apoi Aristide, Federico, și chiar diplomatul au vrut să știe dacă ajutorul se va mai repeta. Richard le răspunse doar că s-ar putea. A doua zi a fost chemat afară și nu s-a mai întors.

În seara aceleiași zile, în timp ce toți așteptau neliniștiți bombardamentul, au auzit la un moment dat pași, apoi și-au dat seama că se opresc în fața celulei lor, odată cu bufnitura unui cazan așezat pe jos. Un paznic deschise ușa și mormăi deținuților să se așeze la rînd cu gamela în mînă. Afară, pe lîngă paznic, doi măturători erau însărcinați cu purtatul marmitei și distribuirea supei. Nu era însă supa obișnuită : era o *minestra* densă și gustoasă cu mulți cartofi și cu grăsime.

În timp ce-și lua rația, Paolo observă pe *calefactorul* care îi răsturna polonicul cu supă în castron, cum îl fixa intens. Deși nici unul, din cei doi, nici măcar nu a clipit, Paolo înțelese totuși că aceea trebuia să fie rația corpului de gardă, rămasă de la masă, care se distribuise seara, la discreția paznicilor, în diferitele celule. Și adesea, cei care îi conduceau pe paznici erau măturătorii, l'*organisation*.

Nu-și dăduseră niciodată seama pînă atunci, de existența acelei distribuiri suplimentare și semiclandestine de hrană. Începînd din seara aceea i-au intuit apropie-

rea, au recunoscut zgomotul pașilor și a marmitei, așezate în fața ușii unei celule, cu mult înaintea celulei lor și chiar cînd trecea prin fața ușii lor, fără să se oprească. Era o așteptare spasmodică, și putea dura ore întregi, adăugînd noi motive de discuții și certuri.

Totuși minestra corpului de gardă și pachetele au continuat să sosească cu o anume frecvență, timp de cîteva săptămîni. Apoi, într-o noapte, un fapt nou tulbură întreaga viață a celulei pentru un anumit timp.

Incursiunea aeriană a fost prelungită și masivă. Se aruncau și se auzeau căzînd în apropiere, bombe de calibru mic, bombe incendiare, mine cu explozie întîrziată și apoi ciorchini de bombe înlănțuite care se foloseau la bombardamentele „în covor". Se auzeau cum cad, lente, grele, de parcă se prăvăleau munți, aruncînd în aer blocuri întregi.

Zona închisorii Alexanderplatz era lovită din plin. Suflul de aer strivea oamenii de ziduri, le rănea timpanele, îi arunca uneori la pămînt, unul peste altul. Tocurile ferestrelor fuseseră de mult smulse : acum venea rîndul ușilor să fie scoase din țîțîni și brusc doborîte.

Alte bombe, toate odată s-au prăbușit pe o aripă a închisorii și de îndată s-a iscat revolta.

Au început-o femeile de la ultimul etaj. S-a auzit un prim strigăt inuman. Apoi, o sută, o mie, mii de guri au început să țipe și tot edificiul, toate vechile pavilioane ale închisorii, după ani de tăcere, au răsunat de un zgomot asurzitor care acoperea aproape bubuitul bombelor.

Urlete desperate, furioase, ajungeau din toate părțile : de la secțiile de femei, de la subsol, unde erau celulele de pedeapsă, de la clădirile mai îndepărtate. Și odată cu urletele și zgomotul terorizant al miilor și miilor de gamele, de scăunașe și scînduri de lemn, izbite violent de uși.

Unele uși păreau să fi fost sparte de explozii, altele, desprinse și rupte de deținuți. Mulți, poate că ieșiseră din dormitoarele cele mai numeroase, auzindu-li-se pașii cum alergau nebunește pe coridoare și scări. Se auzeau strigătele lor de chemare. Se ghicea că erau în conflict

cu paznicii ale căror ordine, răgușite și sălbatice, erau înăbușite de urletul continuu al răsculaților.

Deși bombardamentul continua și bombe de calibru mic cădeau din nou asupra închisorii, aproape nimeni nu-și dădea seama de asta în celulă. Toți își ascuțeau urechea pentru a urmări cele ce se petreceau în închisoare. Arthur, Aristide și Paolo smulseră de la pat câte o scîndură și o luaseră în mîini, încercînd să se servească de ea ca de un berbece împotriva ușii. Dar ușa era robustă, neatinsă : nu ceda. Cînd un grup de persoane — paznici în urmărire sau prizonieri în fugă — trecu, țipînd tare în fața ei ; cîțiva începură să lovească cu pumnii și să strige : „Deschideți !“ „Ajutor !“ — în italienește.

Cîteva minute mai tîrziu s-a auzit un pîrîit de mitraliere. Imediat se porniră pe tras și mitralierele din curtea spre care dădea celula, și cîteva gloanțe intrară pe ferestre, înfigîndu-se în tavan. Zgomotul armelor se auzea sumbru și răsunător în interiorul închisorii, acolo unde coridoarele lungi erau probabil lovite în flanc.

Strigăte de durere se contopeau acum cu celelalte, și erau strigăte bestiale ale unor ființe care nu mai aveau nici teamă nici nădejde. Asta a avut un efect nemaipomenit asupra răzvrătiților. Vacarmul răscoalei s-a potolit iute. Au urmat unele tentative de reluare, unele zvîcniri, dar au dispărut în curînd. Și cum bombardamentul se îndepărta, în cîteva minute se așternu o liniște deplină. În tăcere și în întuneric se deslușeau doar vaietele răniților și lumina incendiilor.

În zilele următoare se află — dar erau numai zvonuri — că peste trei sute de deținuți își pierduseră viața sub bombe sau secerați de mitraliere și că vreo douăzeci de paznici fuseseră uciși. Ca represalii nediscriminatorii, trei zile nu s-a mai distribuit nici o rație. A fost nevoie de cîteva săptămîni ca să fie reluate toate serviciile și ritmul normal al închisorii.

Emoția și, într-o măsură, consecințele acelui cataclism au persistat îndelung și în celulă. Nimeni nu s-a arătat uimit nici de faptul că pachetele „Ajutorului roșu“ ajun-

seseră o amintire efemeră. Și Paolo a căzut din nou într-o lîncedă toropeală, nemaigîndindu-se nici la prietenii săi nemți, și nici la cuvintele lui Walter. Pînă cînd într-o dimineață, Richard apăru în celulă ca oricare dintre atîția alți deținuți în tranzit.

Toți au vrut să-i mulțumească, dar el s-a arătat rezervat și plictisit, ca de obicei. Paolo înțelese că se grăbea să se izoleze cu el și de îndată ce a fost posibil, se apropie de el într-un colț. Richard, căutînd să se exprime într-o germană simplă, îi explică, cu o minuțioasă precizie, planul de fugă. În după-amiaza aceea deținuții aveau să fie conduși în curte, la plimbare. Ca întotdeauna, îi va supraveghea un singur gardian. De o parte a curții, în dreptul unei porți pentru intrarea și ieșirea carelor, se va afla un car acoperit cu o pînză. Trebuia să se strecoare fulgerător sub pînza aceea și apoi să aștepte.

Richard mai spuse că Paolo va trebui să petreacă o noapte în car, iar în zori, acesta ar fi ieșit și cineva avea însărcinarea să-l conducă la destinație. Nu trebuia să se preocupe de altceva. Important era ca la plimbare, în urma lui, să se afle cîțiva prieteni care să-i acopere spatele. Ceilalți nu ar fi observat dispariția lui, sau l-ar fi spionat cu greu. Cît privește santinela, era totdeauna un moment cînd se-ntorcea cu spatele la jumătatea rîndului care mergea în cerc. Acest sistem reușise în cazul unor deținuți în dormitoare de o sută sau două sute de persoane, unde absența unui deținut nu se putea observa imediat. Într-o celulă mică era nevoie de complicitatea tovarășilor. Dar, adăugă Richard, de asta se va ocupa el.

Paolo se simți cuprins de o neliniște febrilă. Uitase proiectul. În orice caz nu se aștepta ca o decizie de o asemenea importanță să-i fie comunicată pe neașteptate, fără să-i dea răgaz de pregătire. De netăgăduit, îi era frică. Nu reușea să lege ideile între ele și mai ales să se convingă de posibilitatea de realizare a planului de evadare. I se părea prea simplu și în același timp prea îndrăzneț. Și în orice caz, de asemenea natură, încît să necesite o doză de sînge rece și o cutezanță pe care el nu le poseda.

Se străduí să repete în minte diferitele faze ale operației. Încercă să-și aducă aminte de curte, de modul cum se desfășurase altă dată plimbarea celor o sută sau două sute de deținuți, din celulele de la etaj. Încercă să-și imagineze, punct cu punct, cum ar fi putut pune în aplicare instrucțiunile dezinvolte ale neamțului.

Dar se abătea de la plan. Se întreba ce-ar fi putut să ia cu el. E adevărat că nu avea nimic, dar trebuia totuși să-și ia cele cîteva cărți pe care le ținea în salteaua de paie. Trebuia să ia lingura. Nu ; afară nu i-ar fi folosit. Atunci, poate să fure ceva de la ceilalți ? Tricourile contelui ? Puțină pîine veche de la Federico și Arthur ?

Mintea nu-i mai mergea. Își dădea seama că ideile veneau unele după altele, absurde, fără ca el să reușească să le frîneze și să-și concentreze atenția asupra elementelor esențiale. Se simțea slăbit, istovit. Își atingea pieptul, brațele și nu găsea decît oase. Nu ar fi reușit. Nici măcar nu voi să încerce. Blestema momentul cînd îl întîlnise pe Walter. „Acești nemți nebuni !“ își spunea. „Acum“, se gîndea, „îl previn pe Richard că nu voi face nimic“.

Din cînd în cînd, un alt Paolo, din adîncul conștiinței sale, îi apărea ca să-i spună că era un laș. Dar imediat, Paolo pe care el îl simțea adevărat în acel moment, Paolo care reprezenta puțina sa carne, măruntaiele sale, sudoarea care îi acoperise de sute de ori fruntea, răspundea impasibil și obtuz : „Ce mă interesează ? Eu nu fug, nu risc. Nemți nebuni !“ Această frămîntare dură toată dimineața. Mîncă, pentru prima dată, după atîta timp, fără poftă. Se chinuia să înghită apa și napii. Nu avea curajul să întîlnească privirea lui Richard, care stătea chiar în fața lui și îl fixa. Cînd își dădu seama, avu senzația că îl cîntărea din priviri. Neliniștea lui crescu.

După ce-a mîncat, în ciuda ordinelor severe, se întinse în pat : spuse că se simțea rău. Apoi se gîndi că în starea aceea nu l-ar mai fi scos la plimbare.

Se ridică și începu să meargă prin celulă, în timp ce ceilalți stăteau, ca de obicei, nemișcați și extatici în jurul mesei, în fața gamelelor goale, ca și cum puțina digestie îi costa un chin insuportabil.

După o altă jumătate de oră i se păru că un anume calm pătrunsese în sufletul său, în mod miraculos. Se apropie de Aristide și îl rugă să se așeze în spatele lui în timpul plimbării.

— Apoi, îi spuse, orice s-ar întîmpla, să nu te uimești și să reacționezi astfel, încît ceilalți să nu reacționeze.

Tonul dramatic și faptul că Paolo știa de plimbare l-au impresionat pe Aristide mai mult decît explicațiile date și, deși nu înțelese mare lucru, îi promise că va face întocmai cum l-a rugat.

La un moment dat, lui Paolo i se păru că ajunsese la o seninătate completă. „În sfîrșit", își spuse, „ce mă interesează ? Este un risc ca oricare altul. Oricînd putea să moară. Patten a murit. Federico și Niederer sînt pe ducă. Chiar dacă m-ar costa capul, ar fi un mod de a scăpa o dată".

Dar cînd au venit să deschidă celula, țipînd la ei să iasă, din nou se simțea șovăitor și parcă nu mai avea nici o forță. Îi tremurau picioarele, îi clănțăneau dinții.

În timp ce se aliniau pe coridor, Richard se așeză în urma lui, strecurîndu-se între el și Aristide, și Paolo simți că în spatele lui, ar avea mai degrabă un dușman crud, care-l ținea sub focul pistolului, ca să-l forțeze să facă ce voia, decît un prieten și un protector.

Străbătînd un labirint de coridoare și de scări, ajunseră în curte și afară se aliniară în urma altor deținuți, care mergeau în pas de marș, repede și în cerc. Era zăpadă, frig, dar aerul curat de afară dădea o senzație de bine. Deținuții își umplură plămînii.

Paolo îl avea în față pe Arthur, și în spate pe Richard, Aristide și apoi Aldo și cei doi polonezi, urmați de deținuți necunoscuți, din alte celule. În total, cei care mărșăluiau erau vreo sută. În mijlocul cercului se plimba o santinelă singură, înarmată, supraveghind caruselul, dar fără să poată vedea niciodată mai mult de un semicerc. Cei care se aflau în spatele lui, dacă erau din celule diferite, schimbau între ei scurte fraze, știri. Cu lenevie în glas, din cînd în cînd santinela mormăia : *„Ruhe"* ! Liniște !, fără măcar să se întoarcă. Căruța de care vorbise Richard era sub o boltă, într-un colț, în umbră, alături de saci, cutii, unelte. Defilînd în cerc, treceau razant cu

carul. Întinzînd mîna, se putea atinge pînza grea și aspră care îl acoperea.

Paolo trecu pe lîngă el de trei, patru, cinci ori, studiind fiecare amănunt, calculînd cîte minute i-ar fi trebuit ca să se strecoare sub cort. Mai mult ca sigur că santinela nu l-ar fi observat. Dar era imposibil ca cel puțin vreo zece din deținuții care-l urmau, să nu observe dispariția sa, oricît de rapid s-ar fi petrecut. Totuși acum nu-i mai era frică. În mod fatal, poate desperat, era hotărît. Trebuia doar să găsească turul potrivit. Se gîndea tocmai la acest lucru, la cîțiva pași de car, cînd îl auzi pe Richard șuierîndu-i „*Weiter !*" hai ! Și apoi o zarvă ca o provocare de scandal.

Abia a avut timp să vadă că Richard îl atacase pe Aristide și era pe punctul de a-l lovi, și în timp ce toți priveau scena, se trezi, aproape fără să-și dea seama, sub foaia de cort, în beznă.

În două secunde făcuse un pas lateral, dispăruse în umbra boltei și se strecurase în car. De afară îi ajungeau la urechi strigăte, tîrșîituri și gălăgia pe care o făceau Richard și Aristide, luptîndu-se în mijlocul zăpezii. Dar zgomotul cel mai puternic pe care-l auzea Paolo era acela al inimii sale.

Plimbarea se întrerupsese și fiecare deținut rămăsese pe locul său. Santinela și alți paznici care ieșiseră din clădire, alergau spre cei care se încăierau și-i despărțeau. Paolo mai auzi unele lovituri surde. Înregistră strigătul feroce : „*Alles hinein !*", toți înăuntru, și urletele paznicilor, în timp ce-i împingeau pe prizonieri. Se temeau, probabil, de o revoltă. În cîteva minute curtea a fost goală. Zgomotele și urletele încetaseră mai devreme decît se așteptase.

Poate că reușise. Acum trebuia să aștepte, să stea nemișcat și să dorească să nu se observe lipsa lui în celulă. Dar în această privință Paolo nu-și făcea griji : Richard o fi aranjat totul. Fusese curajos Richard, se dovedise un adevărat bărbat. Paolo simți o mare admirație față de el. Totul i se ticluise cu atîta ușurință că părea aproape umilit, ca și cum tovarășii nemți ar fi luat asupra lor și temerile sale.

După puțin timp, aceste gînduri și căințe au fost copleșite de noi griji. Începea să obosească, stînd nemișcat în carul acela, unde erau îngrămădite obiecte pe care nu le putea distinge. Simți că veneau alți oameni ; un alt rînd de prizonieri. Acum, într-adevăr că nu se mai putea mișca. Deși nu vedea afară, înțelegea că cea mai mică schimbare de poziție ar fi putut să atragă atenția. Oamenii mergeau greoi, în pas de marș, căutînd să se încălzească.

Adesea, cei care treceau prin fața carului schimbau între ei informații rapide : erau nemți, polonezi, francezi. Paolo prinse cîteva fraze izolate de la cei din urmă. Înțelese că nemții avuseseră o nouă înfrîngere pe frontul de răsărit.

Fiecare serie rămînea circa trei sferturi de oră și s-au perindat trei serii. Imobilitatea devenise un chin. Alt chin era frigul pe care Paolo îl simțea atît de puternic, încît s-a temut ca nu cumva să-l trădeze tremuratul care-l cuprinsese.

Cînd s-a retras cea de-a treia serie, pesemne că se înnoptase. Cu precauție, Paolo îndepărtă pînza de cort : era întuneric. Se distingea numai albul zăpezii și luminile slabe care se strecurau de la etajul întîi. În curte nu mai era nimeni, probabil. Căută să-și schimbe poziția.

Între timp frigul devenise insuportabil. Nu-l mai zgîlțîia, nici măcar nu-i mai clănțăneau dinții. Avea senzația că e închis într-o coloană de ghiață. Zadarnic căută să se ghemuiască, să se încălzească cu propria-i suflare, să-și fricționeze picioarele. Foaia de cort nu-l apăra de frig : era țeapăn și înghețat. Vîntul, fără a sufla tare, ci aspru și rece, pătrundea în pînza de cort aducînd de departe miros de lucruri arse și de iarbă.

Situația asta dură multă vreme, ore întregi. Paolo aștepta să se întîmple ceva. Se gîndea că abia în zori căruța avea să iasă și că mai era mult timp pînă atunci. Poate că va rezista frigului. Simți gerul în tot trupul ca ceva de care nu s-ar mai fi putut elibera niciodată. Ar fi dorit să coboare, să meargă, să alerge. Dar lăsînd la o parte riscul la care se expunea, picioarele, după ce-i furnicaseră îndelung, nu mai răspundeau la comenzile

sale : trebuia să le deplaseze, luîndu-le cu mîinile, ca pe doi butuci.

La un moment dat, un gînd absurd îi trecu prin minte : se gîndi să strige, să sară din car, să se predea. Orice s-ar fi întîmplat, l-ar fi pus cel puțin la adăpost, nu ar mai fi suferit de frig. Din cînd în cînd se auzeau pași care traversau curtea. Se agăță de această idee, promițîndu-și să strige, de îndată ce va mai auzi un nou zgomot. Era ferm hotărît.

Între timp, fără să-și dea seama cînd începuse, o toropeală, ca de somn, începu să-i întunece mintea. Și chiar să-i atenueze întrucîtva suferința. Nu înțelegea dacă era pe moarte, pierzîndu-și simțurile, sau îl cuprindea somnul și atît. Trezindu-se dintr-o asemenea ațipeală, se gîndi încă o dată să strige. „Mă vor bate", se gîndi, „și mă vor batjocori, făcîndu-mă laș, italian josnic, trădător". Dar nu-l interesa. Puțin îi păsa de ceilalți tovarăși, de ce-ar fi gîndit, mai ales, Richard și Walter. Dădu deoparte foaia de cort și, deși nu putea să zărească cerul, văzu că era încă toiul nopții. Era o noapte frumoasă senină și plină de stele.

Din nou începură să-l doară picioarele, înăuntrul lor. Nu ca mai înainte, de frig, ci ca și cum ar fi fost bătute și cu oasele zdrobite. Și somnolența deveni mai greoaie Observa în mod confuz, că trebuie să treacă lungi intervale între un moment și altul ca să-și redobîndească cunoștința. Gîndurile sale apăreau și dispăreau, tot mai slabe și mai lenețe. Poate, se gîndea el, peste puțin timp carul avea să fie scos de acolo. Pe el poate că l-ar fi dus într-un loc sigur, la căldură. Poate aveau să-l pună într-un pat, să-i fricționeze picioarele, să-i dea ceva de băut, ceva fierbinte și alcoolic.

Vedea în fața lui o cameră mică, un pat bun, un pat adevărat cu plapumă de puf, așa cum obișnuiesc să aibă nemții, și o fereastră spre grădină, luminată de soare și deschisă, ca să intre căldura ușoară și plăcută a amiezii. Alături de el, pleca și venea să-l îngrijească, să-i aducă ceaiul, termometrul, o fată, o nemțoaică cu părul blond cenușiu, cu cărare la mijloc și înnodat la ceafă, simplă și neînsemnată : o fată care făcea parte din *organisation*, sigură pe sine și calmă ca Walter și Richard. Numai, în

mod firesc, mai amabilă și mai maternă. Era sigur că s-ar fi îndrăgostit imediat de ea.

Paolo deschise ochii fără să vadă nimic. Era întuneric, dar se afla undeva înăuntru. Era într-o cameră, într-un pat. Nu mai simțea atît de mult frigul, chiar dacă trupul îi era încă amorțit. Cum de nu era nimeni ? Și îl lăsau pe întuneric ?

Nu reușea să se gîndească, să-și amintească. În cap simțea parcă un ciocan care-l lovea într-una. Pesemne că avea febră mare. Încercă să-și miște mîinile și își dădu seama că era încă îmbrăcat, sub pătură. O pătură aspră și subțire ca aceea de la închisoare. Nu era plapuma de puf. Și patul era întocmai ca cele de la închisoare. Nici măcar o saltea de paie nu era : doar scîndurile.

Atunci, nu fugise. Poate că adormise, se prăvălise din car, în vreme ce carul ieșea, și îl prinseseră. Așa trebuie să fi fost. De aceea avea dureri acute în șale și în brațe, nu răzlețe ca mai înainte, dureri care nu se intensifică la pipăit : acum erau dureri localizate în anumite puncte și cînd le atingea, durerea creștea. În unele puncte, pe antebrațul stîng, de exemplu, simțea ceva umed : un lichid vîscos și dens. Poate că l-or fi descoperit și l-or fi bătut. Poate că îl loviseră cu piciorul ca să se trezească, și el leșinase. De aceea nu-și mai amintea nimic.

Gîndurile astea și reconstituirea a ceea ce fusese, apăreau în mintea lui cu o extremă încetineală, pe bucățele, ca într-o stare de somnolență. În concluzie, nu-l înspăimîntau : aproape că nu-l interesau. Dealtfel se ostenea mult gîndind. Prefera să rămînă inert, amorțit. Trecea enorm de mult între o încercare de reflecție și alta. Și atunci se simțea cel mai bine.

Cine știe după cîtă vreme, îl trezi zgomotul ușii. Intrară doi paznici, cu o lanternă oarbă și un sanitar în cămașă albă. Acesta îi luă pulsul, producîndu-i dureri la antebrat. Paolo preferă să simuleze o stare de inconștiență. I-au ridicat capul și i-au dat să înghită cîteva pastile. Observă că sanitarul nu-i lăsă capul jos dintr-odată, ci îl sprijini cu mîna, pînă ce atinse lemnul.

Puțin după aceea — deși putea să fi trecut și douăsprezece ore — paznicii se întoarseră cu o *minestra* și o felie de pîine, pe care le puseră jos, la îndemînă. Un paznic îl scutură și-i spuse : „*Essen !*“ mănîncă ! La ieșire, lăsară vizeta deschisă, ca să se poată furișa o lumină slabă. Mai tîrziu — poate după alte douăsprezece ore — s-au întors, au luat mîncarea intactă și au închis ușa și vizeta.

O astfel de stare de lucruri dură zile și nopți : Paolo n-ar mai fi putut să spună cîte. Își dădea seama doar de plecarea și sosirea paznicilor, care îi aduceau mîncarea, și de vizita sanitarului, care-i asculta pulsul și-l punea să înghită pastile. Uneori, dar departe, auzea alarma și bombardamentul. Aceste evenimente se succedau într-un ritm normal, nici încet și nici rapid. Parcă, înainte de a ajunge în conștiința sa, treceau prin filtrul febrei care îl ardea. Uneori sanitarul și paznicii îi vorbeau, dar el nu înțelegea ce voiau.

Într-o zi (sau o noapte : în celulă fiind totdeauna întuneric) a venit frizerul, un francez, însoțit de un paznic. Îi spuse că nu trebuia să fie îngrijorat. Cine știe cînd l-ar fi judecat. Între timp să se gîndească că trebuie să se însănătoșească. Paolo bolborosi cu greu o întrebare, în italiană : dacă era ceva foarte grav. Frizerul, făcînd cu ochiul, îi dădu de înțeles că da. Apoi spuse — sau cel puțin i se păru lui Paolo — că dacă ar mai fi rezistat o săptămînă, ar fi scăpat.

Fie din cauza acelui embrion de conversație, fie că începea să se simtă mai bine, cert este că din ziua aceea, Paolo deveni conștient că este un muribund. Și se înspăimîntă foarte tare. Nu voia să moară. Dar mai ales încerca o milă nemărginită față de sine. Ore întregi nemișcat, sleit de puteri, se compătimea. Adesea plîngea pe înfundate, cu lacrimi adevărate.

O amintire amară și trecătoare, o dorință neașteptată, o închipuire aveau forța să-l emoționeze : „Acum“, își spunea, „nu voi mai apuca vara“... Și deznădejdea îl ducea în pragul desperării. Ar fi dat orice numai să poată asista, mai întîi, la răsăritul de soare sau la un apus,

la mare. „Iată", se gîndea, „doar să mai pot revedea iarba. Sau o cîmpie întinsă, lanuri de grîu, în iunie. Sau munții".

Îi apăreau în minte imagini foarte îndepărtate și uitate, de cînd era copil. Își amintea cum dimineața, devreme, mergea pe țărmul mării și apa era liniștită și limpede la baza stîncilor marine. În anumite locuri, ascunse și liniștite, pietrele și cochiliile de melci, colorate, care zăceau pe fundul mării, se puteau vedea ca prin lupă. Și cînd ajungea soarele, se luminau și deveneau strălucitoare.

Îi veneau în minte numai imagini din natură. La ai săi, la trecut, se gîndea rar și cu detașare. Deveniseră interese prea complicate. Instinctul îl purta spre dorințe mai elementare. Nu regreta ceea ce fusese al său, poate că-i rămăsese numai ca o amintire ; regreta ceea ce aparținea tuturor oamenilor și aparținuse mereu, de milenii, tuturor. Dorea să moară, văzînd un izvor de apă care țîșnește din stîncă ; sau simțind că-i alunecă, în pumn, nisipul aurit de pe o plajă ; sau observînd spiralele unui fum ieșit de la un foc în aer liber, cînd este străpuns de o rază de soare. Acestea erau ultimele sale dorințe.

Uneori, dacă-l mai țineau puterile, încerca să se și pregătească de moarte. La Roma reușise. Trebuia numai să atingă o acceptare meditată, să se convingă că și moartea este un lucru normal, necesar și s-o golească de ceea ce putea să-i apară violent și nedrept.

Cu mai mulți ani în urmă, veghease trupul neînsuflețit al unui văr de-al său, mort în vîrstă de douăzeci de ani. Privind, o noapte întreagă, acel cadavru, atingîndu-i membrele țepene, sărutîndu-i fruntea albă, rece și rigidă, reușise să se convingă că și moartea făcea parte dintr-o ordine naturală de evenimente.

Astfel la Regina Coeli încercase să se obișnuiască cu ideea morții, cu cea a propriei sale morți, imitînd-o. Rămăsese o jumătate de oră nemișcat și înțepenit în patul de campanie, așa cum îl văzuse pe vărul său. Și se străduise să se închipuie mort, dedublîndu-se, să-și observe propriul cadavru. Fără măcar să miște pupilele își privea mîinile strînse pe piept, picioarele îndepărtate în prelungirea corpului, aliniate și slăbite în acea poziție anormală pe care totuși o capătă picioarele morților.

Se priveau intens, îndelung și spunea: „Voi fi așa, *sînt* așa". Și în mod sincer, după primele tentative, cînd încerca milă pentru *acel* mort, așa cum i se întîmplase la fiecare mort, nu mai simțise nimic: se convinsese că și faptul de a fi mort este un lucru firesc și cu nimic extraordinar.

Asemenea experimente, pe care le făcea la Roma cînd era sănătos, acum nu-i mai reușeau. Acum murea cu adevărat, cu o încetineală înspăimîntătoare, și nu mai era capabil de altceva, decît să dorească să trăiască. Imaginea întoarcerii la natură care izvora din fantezia sa dorința unui izvor sau a unui apus de soare, nu erau decît dorința de a se simți viu, aproape o luptă pe care o ducea cu moartea.

Această luptă dură nopți la rînd. Pînă cînd își dădu seama că nu mai era pe moarte. Pneumonia se vindecase. Dispăruse și febra. Acum simțea frig și durere în tot corpul. Dar cu toate astea încerca o stare de bine, nouă aproape de fericire.

Se vindecase, într-adevăr, și acum începea perioada de convalescență. Boala îl vlăguise rău de tot. Între altele, acum simțea și mai mult că-l supără scîndurile de sub el, cît și celula întunecată și lipsită de aer, urmele loviturilor primite. Mai ales sub antebrațul stîng, rana supurase și se transformase într-un buboi. Totuși, un simțămînt ce nu putea fi definit și exclusiv mintal, de beatitudine, îi permitea să petreacă ore întregi într-o stare de stupefacție euforică.

Amintirile trecutului, foarte duioase și lipsite de anxietate, îi țineau tovărășie. Retrăia episoade întregi din viața lui, în care — acum își dădea seama — fuseseră multe lucruri frumoase. Gîndul său plutea singur, separat de voință, dezordonat și incoerent. Era, ca și cum el ar fi fost spectatorul unei continue și întîmplătoare succesiuni de reevocări.

Fără o rațiune sau o legătură, îi revenea în minte o seară cînd mersese o bună bucată de drum pe ploaie, resimțea răcoarea ploii pe față, respirația ușoară și caldă a Nandei și unghiile mîinii ei, vîrîtă împreună cu a lui în buzunarul impermeabilului, chinuindu-i pulsul.

Apoi, deodată, ca pe un ecran, acestei imagini îi urma imaginea întîlnirii lor din pădurricea de pini din Viareggio

sub soarele ce lumina drept ca sulița, în parfumul de rășină, pe o pătură de ace de pini uscate și foșnitoare.

După aceea, imaginea zorilor dimineții, cînd părăsiseră clinica unde murise, în vîrstă de 19 ani, sora Nandei. Și uimirea lor cînd au văzut că se lumina de ziuă, că se întorc acasă, că o regăsesc așa cum o lăsaseră, că fac, ca și mai înainte, aceleași gesturi obișnuite, care n-ar putea suferi amînare, cum ar fi : să deschizi un robinet de la chiuvetă, să cauți o haină de culoare închisă în dulap.

Într-o zi, paznicii i-au spus lui Paolo că în curînd avea să fie transferat în celula comună și că procesul pentru tentativa de evadare se va desfășura în două, trei luni. Cele ce i s-au comunicat nu l-au tulburat. Simțea o durere din ce în ce mai insuportabilă la braț. Și îl chemă pe sanitar.

Acesta veni a doua zi și constată că trebuia operat. Paolo se temea că va fi transportat la infirmerie, dar medicul îl înștiință că acolo era plin. L-ar fi dus doar atîta timp cît avea să dureze intervenția chirurgicală. Acest lucru îl liniști. Îi rămase doar neliniștea pentru durerea pe care i-ar fi pricinuit-o. Nu înțelesese prea bine, în primul rînd, dacă avea să-i deschidă doar rana. sau dacă avea să-i amputeze brațul. De cîteva zile, nu mai putea deloc să-și miște mîna, umflată și lividă.

Cînd au venit să-l cheme, la două zile după aceea, era foarte slăbit. Se ridică cu greu și o luă înaintea paznicilor, clătinîndu-se pe picioare. După mai multe trepte, lumina puternică a zilei îl buimăci, împiedicîndu-l să meargă mai departe. Un gardian îl conduse de un braț, pînă într-o încăpere mare, unde bolnavii zăceau îngrămădiți, în așteptarea vizitei.

Paolo rămase mult timp așezat pe jos, fără să poată privi în jur. Apoi, încet, încet, căută să-și dea seama unde se află. Vreo șaizeci de oameni bolnavi, așezați pe scaune sau întinși, erau în jurul lui, dintre care unii în stare de inconștiență. Din cînd în cînd, din pragul unei uși alăturate, un sanitar chema cîte un bolnav. Chemările se făceau auzite la o diferență de cinci, zece minute, și Paolo a fost nevoit să aștepte cîteva ore pînă să-i vină rîndul.

Cînd i-a venit rîndul, a fost introdus într-o sală mare în care se găseau paturi, mese de operație, aparate, o mul-

ţime de medici şi sanitari, toţi în jurul a vreo zece pacienţi. Unii dintre ei erau în plină operaţie, totuşi nu se auzea nici un vaiet.

Paolo a fost condus lîngă unul din paturile libere ; i s-a spus să stea pe un scăunel şi i-au întins braţul rănit. Un medic tînăr, dar cu un aspect care-i inspira încredere, l-a examinat, i-a controlat părţile mai dureroase, şi i-a urmărit cu mîna durerea, pînă la subsuoară. N-au schimbat nici un cuvînt. Medicul, asistat de un sanitar, care-l ţinea pe Paolo de spate, i-a făcut o incizie în antebraţ, cu bisturiul, şi buboiul s-a deschis ca o băşică, ţîşnind puroi şi sînge ; apoi i-a introdus un tampon în adîncul rănii. Operaţia n-a fost dureroasă, şi a durat doar cîteva minute. Sanitarul i-a făcut un bandaj.

Vrînd să se ridice, Paolo a avut senzaţia de leşin, dar şi-a revenit. A trecut însă pe lîngă o masă pe care zăcea un pacient de o vîrstă incertă, cu faţa pămîntie, cu pîntecul deschis ; i-a văzut intestinele şi a simţit o gheară puternică în stomac. Stăpînindu-se, merse mai departe, urmîndu-l pe paznic, care-l conduse pe un drum lung şi istovitor, într-o celulă separată de la parter. Nu mai era celula de condamnat : aici era lumină, aer, un culcuş unde să se întindă.

Acolo, Paolo mai rămase o săptămînă, timp în care a fost însoţit de două ori în sala de operaţie, ca să i se schimbe pansamentul. După aceea l-au dus din nou în mijlocul tovarăşilor săi. Dar întîlnirea n-a mai avut loc în vechea celulă. S-a petrecut grabnic şi în agitaţie, pe coridor, deoarece convoiul era trimis în altă parte, chiar în ziua aceea.

Închisoarea în care au fost transferaţi era foarte deosebită de cea de la Alexanderplatz. Era vorba de o *dépendence* a comandamentului poliţiei, aflat pe Kaiserdamm, în inima cartierului Charlottenburg. *Präsidium*-ul îşi avea reşedinţa într-un palat mare, cu un aspect nu prea sever. Găzduia birourile poliţiei orăşeneşti, locuinţele agenţilor, depozitele, instalaţiile antiaeriene şi, într-o aripă care dădea în curte, închisoarea.

Închisoarea se întindea pe patru etaje, compusă din patru cămăruţe, una de fiecare etaj, cu o capacitate de

opt paturi și alte treizeci de celule separate, lungi și înguste, cu un pat rabatabil, ascuns în perete, care se ținea ridicat ziua, ca să nu împiedice trecerea.

Mai erau, de asemenea, și încăperile administrației închisorii, care erau încredințate unui simplu gradat, *Polizeimeister*, de care depindeau vreo zece agenți care făceau pe rînd, cu schimbul, și erau aproape toți rezerviști. Patru funcționare ale poliției feminine completau funcțiile, fiindcă cele trei etaje superioare ale închisorii erau rezervate femeilor.

Soția *meister*-ului, *frau* Emma, o femeie între două vîrste, grasă și vorbăreață, deținea monopolul asupra proviziilor și comandă, alternînd metodele militărești cu o neașteptată duioșie maternă, o echipă de *calefactori*, însărcinați cu pregătirea, gătitul și distribuirea rației, cît și alte treburi — așa-zise — gospodărești, ale comunității.

La fiecare etaj se afla o baie, unde erau conduși deținuții dimineața și seara, pentru curățenia și nevoile corporale. Halucinantele dușuri din Alexanderplatz erau înlocuite aici cu o cadă normală. Pivnițele fuseseră transformate în adăposturi, astfel încît la fiecare alarmă, trebuia ca prizonierii să coboare acolo, unde rămîneau, adesea împreună cu corpul de gardă, ore în șir.

Pe timp de pace, închisoarea din Charlottenburg servea pentru persoanele „reținute" în cursul zilei și găzduite provizoriu, în așteptarea eliberării sau a trimiterii lor în închisorile preventive. Odată cu izbucnirea războiului, totul s-a schimbat. Și acum era desigur un du-te vino zilnic de deținuți, dar mai erau și diverși oaspeți stabili, motiv să creadă că șederea lor în acel loc constituia un tratament preferențial.

Cînd convoiul a ajuns la închisoare, a fost oprit în biroul *meister*-ului pentru obișnuitele formalități. *Meister*-ul avea privirea obtuză și rece, ca a paznicilor din Grossbeeren și din Alex, dar alți doi gardieni care erau cu el s-au arătat blînzi și politicoși. În timp ce se desfășura înmatricularea și predarea obiectelor interzise au discutat chiar amabil cu prizonierii, adresîndu-li-se cu Dumneavoastră. Aceasta le-a făcut o impresie frumoasă noilor veniți care, fiind obișnuiți să dea proporții ori-

cărei noi senzații, au dedus de aici prevestiri încurajatoare, creîndu-se o stare de plăcută euforie.

Așa că, după ce au fost instalați în cămăruța de la etajul întîi, unde nu erau decît opt paturi disponibile, dintre care trei ocupate, Aristide, Arthur, Corrado și Paolo, fiind și cei mai tineri au fost nevoiți să se adapteze situației și să doarmă pe jos, inconvenientul părîndu-li-se absolut de neluat în seamă.

În celulă erau trei deținuți în vîrstă, un neamț și doi străini, și de îndată s-a văzut că, din orice punct de vedere, erau oameni demni de respect.

Allan, un englez cu obrajii trandafirii și durduliu, capturat în Alger și considerat prizonier de război, era un om tăcut, dar în aparență plin de umor. Primea pachete din partea Crucii Roșii internaționale, și împărțea din conținutul lor și gardienilor. Mai puțin generos era cu tovarășii săi. Aștepta de la o zi la alta, să fie transferat într-o tabără de prizonieri, și de aceea, poate nu considera că e bine să aibă legături cu noii veniți, nici măcar cu compatriotul său. Mai tîrziu, s-a aflat că era bolnav de tuberculoză, într-un stadiu foarte avansat.

Neamțul era un profesor de vreo cincizeci de ani autoritar și misterios. În fiecare zi, prietenii săi mai apropiați îi trimiteau alimente, lenjerie, țigări, cărți. Se numea Schmidt și gardienii îl tratau cu un oarecare respect. Veneau mereu să-l cheme, deoarece, fiind medic, era rugat de funcționarii *Prăsidium*-ului să facă consultații, vizite și mici intervenții.

Acest lucru îi dădea independență, prestigiu și capacitatea de a-i ține pe tovarășii săi la curent cu evenimentele internaționale și nu mai puțin cu pălăvrăgelile din închisoare. Debarcarea în Normandia și vindecarea *domnului Maior* de o plicticoasă afecțiune venerică, au fost anunțate pe același ton, ușor disprețuitor, și cu aerul sigur al celui ce a prevăzut și aproape a contribuit, la unul sau la altul din evenimente.

Schmidt se arăta față de tovarășii săi din celulă distant și cîteodată chiar răutăcios. Și-au dat seama cu toții, imediat, că nici de la el nu se puteau aștepta la vreo consolare, în afară doar de cine ar fi vrut

vreo conferință de arheologie, materie în care se spunea că ar fi mare expert.

Al treilea prizonier era un olandez, Waldeman, neverosimil de miop și blînd. Fusese profesor la Amsterdam. Firește că nu primea pachete, dar s-ar fi spus că se hrănește din gînduri, într-atît înfățișarea lui, deși diafană și vlăguită, dădea impresia de distincție. Era încîntat să discute filozofie și politică, fie și în timpul mesei. Comportamentul său îi făcea pe ceilalți să-l considere ușor anormal. Schmidt îl socotea, fără îndoială, un nebun.

Olandezul era condamnat la moarte, dar își aștepta execuția cu seninătate. Lucrul cel mai incredibil — deși povestirea era fără îndoială sinceră și adevărată — era motivul acestei pedepse. Waldeman, singur, făcuse să sară în aer un tren cu muniții, în regiunea în care se refugiase, după distrugerea Amsterdam-ului. În zadar, timp de două săptămîni, pentru ca să evite represaliile, s-a prezentat la *Kommandatur*, acuzîndu-se de atentat. Nu l-au luat în considerație. A fost necesar să facă să explodeze un depozit de armament, fără victime umane, de astă dată, și să se ducă în aceeași seară la comandamentul german cu două modele de mine, confecționate de el, pentru a fi crezut. Abia atunci s-au hotărît să-l aresteze și după aceea l-au condamnat. Totuși, departe de a executa sentința, l-au expediat la Berlin, în așteptarea — se spunea — a unor verificări aprofundate. Nu-l credeau încă în întregime, și mai ales nu credeau că nu ar fi avut complici la pregătirea celor două atentate.

Schmidt, Waldeman și Allen au arătat, imediat, noilor lor tovarăși, avantajele oferite de Charlottenburg, față de alte închisori. În afară de mulțimea din dormitor care făcea imposibilă trecerea și temerară orice mișcare, exista posibilitatea de a te întinde pe paturi, chiar în timpul zilei, de a citi sau a scrie — compatibilă cu prezența stînjenitoare a altora — și, mai ales, nu se temea nimeni de asprimea regulamentului și de persecuția gardienilor care erau în general indulgenți și blînzi. Chiar și *meister*-ul, care venea uneori să inspecteze dormitorul, nu făcea decît să dea din cap (tuns chilug) legănîndu-și odată cu capul, tot trupul său masiv și viguros, de țăran.

Dar noii veniți au descoperit repede alte laturi pozitive, cît timp au stat acolo. Chiar în seara sosirii lor, un gardian veni să cheme pe patru dintre ei, ca să transporte mașinile de scris de la *Präsidium* pînă la adăpost. Deși obositoare, era vorba de o plimbare plăcută prin birouri și coridoare, frecventate de funcționarii care arătau un anume interes față de deținuți. La terminarea lucrului, gardianul le distribui celor patru oameni cîte o felie de pîine ; ceea ce li s-a părut de necrezut beneficiarilor, entuziasmîndu-i. Numai că gardianul le-a spus s-o mănînce imediat, sau să o ascundă. Aceasta dovedea că el era conștient de condițiile în care se aflau deținuții și nu voia să-i mîhnească pe cei rămași în celulă.

A doua zi de dimineață, un alt gardian intră în dormitor, îi trecu în revistă pe cei prezenți, și din ochi îi alese pe Aristide și pe Corrado, spunîndu-le să iasă puțin. Cînd, s-au întors după mai multe ore, au povestit că fuseseră conduși la *Präsidium,* ca să efectueze unele reparații la panourile pentru camuflaj, dispuse în fața ferestrelor, și au adus cu ei cîteva resturi de țigări din scrumierele din birouri, fără să-i dojenească nimeni. N-au spus dacă au primit drept răsplată pîine și alte alimente, dar cei ce fuseseră cu o zi înainte n-au avut îndoieli asupra acestui lucru. Mai surprinzător a fost faptul că, în momentul distribuirii *minestrei,* Corrado și Aristide au primit în mod oficial o jumătate de lingură supliment, ca o recompensă a muncii efectuate.

Într-o altă zi, aproape toți cei ce se aflau în dormitor au fost duși în curte, ca să descarce trei camioane cu legume, cartofi, cutii de conserve de carne, marmeladă, destinate corpului de gardă. În ziua aceea, toți au primit un supliment de *minestră.*

Un eveniment și mai neobișnuit a avut loc cînd, *frau* Emma, însoțită de un gardian, a venit în dormitor, și a aruncat o privire asupra celor prezenți, și i-a indicat pe Aristide și Paolo, care i se păruseră ei cei mai robuști. Cei doi prieteni au fost scoși afară și împreună cu Emma și gardianul au ieșit din închisoare : erau destinați pentru corvoada tîrguielilor.

Emma i-a condus pe la furnizorii din împrejurimi, făcîndu-i să străbată o porțiune de drum, în mijlocul

mulțimii și al traficului. Emma și gardianul mergeau în urma lor, discutînd între ei, de parcă n-ar fi fost nimic deosebit, iar Paolo și Aristide, emoționați de noutatea situației, mergeau fără să vadă nimic din ceea ce era în jurul lor, îngrijorați parcă de a nu lăsa să se creadă că ar avea vreo intenție s-o ia la fugă, atît de ușoară li se părea posibilitatea de a o face.

Femeia se opri să discute cu cîțiva negustori, în timp ce băieții de prăvălie făceau pachete cu cîrnați și slănină, și puneau cartofii și napii în sacii pe care Paolo și Aristide i-au cărat apoi în spinare.

Aristide, începînd să se descurce oarecum în germană, riscă o observație glumeață, în timp ce Emma îi înmîna pachetele cu cîrnați. *„Das ist nicht für uns"* ... — spuse el „astea nu-s pentru noi".

Femeia rîse, și cu felul ei iute de a vorbi, îi explică faptul că dimpotrivă, cîrnații și slănina serveau pentru pregătirea *minestrei* pentru deținuți, constituind condimentul. Ba chiar se arătă jignită, că ei nu și-au dat seama de asta.

„Fünf Gramme..." — cinci grame repeta continuu, însoțind cuvintele cu gestul mîinii întinse, vrînd parcă să sublinieze cu o nuanță de dojană, că fiecare prizonier o costa cinci grame de grăsime pe zi.

La întoarcere, gardianul îngădui prizonierilor să se oprească din loc în loc, pentru a se odihni. În timp ce toți patru așteptau nemișcați pe trotuar, un grup de băieți se apropie și, fără sfială, ceru ceva femeii. Emma scoase dintr-un sac, trei patru napi mari, și îi împărți. Aristide comentă cu Paolo, în italiană, că generozitatea trebuie apreciată ca fiind făcută în numele și pe seama deținuților din Charlottenburg.

Această primă ieșire a fost îndelung comentată și cu animație în dormitor. În continuare, din zece în zece zile, sau din cincisprezece în cincisprezece zile, au avut loc altele și deseori s-a întîmplat ca ele să se încheie cu scurte opriri într-o berărie din apropierea închisorii, cu condiția ca unul din prizonieri să fie în stare să-i mărturisească Emmei că din nebăgarea de seamă a gardianului, desemnat cu percheziția, i s-a mai strecurat în buzunar două trei mărci totuși.

Încă din a doua noapte, noii sosiți au făcut cunoștință cu adăpostul. La prealarmă, gardianul veni să-i anunțe să se scoale și să se îmbrace. Puțin după aceea, se auzi pe scări tropăitul și zgomotul de voci al unei mulțimi : erau femeile de la etajele superioare care coborau printre primele. Cînd a fost deschisă ușa dormitorului, ultimele mai zăboveau pe trepte, în timp ce din fiecare celulă ieșeau deținuții izolați, cu boccelele lor și cu un aer indolent și somnoros.

Între timp, din apartamentul Emmei, *calefactorii* transportau coșuri, valize și alte obiecte, croindu-și drum prin mulțimea prizonierilor și anunțîndu-se prin cuvinte glumețe. Bărbați și femei se dădeau în lături, ca să-i lase să treacă înainte și înapoi. Cîte o femeie răspundea ironiilor măturătorilor, fără a fi deloc intimidate de prezența gardienilor și a *wachtmeisterin*-elor, adică a paznicelor șefe.

Adăpostul era alcătuit din două subsoluri mari, proptite cu bîrne, și cu bănci : în ultima încăpere luau loc femeile și lîngă ieșire, la o mică distanță de locul unde stăteau gardienii, cei douăzeci sau treizeci de bărbați aflați în închisoare.

Prima dată, cînd Paolo și tovarășii săi au coborît în adăpost, au fost din nou surprinși că se găsesc amestecați, apoape în mod familiar, cu toată lumea aceea, deținuți și temnicieri și nu și-au putut ascunde uimirea, la sosirea lui *frau* Emma, venită ultima, aferată și vorbăreață ca întotdeauna, cu o cască pe cap, o lanternă cu geamuri opace care-i atîrna pe piept, între sînii ei opulenți, și două genți umflate, sub braț. Lamprecht, gardianul care-i însoțea pe prizonieri, văzînd-o, spuse pe un ton prietenos că gențile acelea conțineau „tezaurul" lui *frau* Emma.

Femeia se așează pe unul din cuferele sale și începu să discute veselă cu gardienii și deținuții, tăcînd numai cînd se comunicau, la radio, pozițiile avioanelor dușmane, și zonele în care se dezlănțuia bombardamentul. Gardienii se înveseleau la flecărelile ei, și *meister*-ul de lîngă ea, îmbufnat și viclean, o lăsă să vorbească. Dar cînd soția lui, începu să-i întrebe pe cîțiva din noii deținuți de aventurile lor sentimentale, de parcă ar fi fost

vorba de un joc de societate, el îi făcu semn să tacă. *Frau* Emma l-a ascultat, umilă, dar nu mai mult de cinci minute.

Mediul înconjurător și distracțiile oferite de Charlottenburg mai mult decît de Alexanderplatz, după primul val de euforie și rapida aclimatizare, s-au dovedit a fi o biată amăgire. Cei nouă din convoi aduseseră cu ei toate nenorocirile.

Foamea era mereu autoarea atîtor nenorociri ; ea îi făcea irascibili, certăreți, împotriva oricărei propuneri mai bune. Uri și ranchiune de demult au reînceput destul de iute să se insinueze în sufletul lor, găsind un stimulent în noile condiții de viață.

Paolo, Aldo și Aristide s-au certat imediat cu Arthur, bănuind că el s-ar fi împrietenit cu Allan. Fără îndoială că Arthur se gîndise să se împrietenească, pentru cîtva timp, cu compatriotul său și numai atitudinea rece a acestuia l-a făcut să revină la vechii săi prieteni. S-au iscat discuții și explicații prelungite și complicate, privitoare la ezitarea lui. Apoi prietenia celor patru s-a reconsolidat, datorită aversiunii comune față de polonezi, care se puseseră sub protecția lui Schmidt, obținînd din asta oarecari avantaje modeste, cu prețul unor grave umilințe.

Neamțul era un tip ciudat. În calitatea lui de *stübeälter*, acaparase cel mai bun pat (cel de la primul etaj de lîngă fereastră) și pretindea ca unghiul format de pat, pervazul ferestrei și masa să rămînă totdeauna la dispoziția lui. Își așezase acolo efectele personale (cărți, hîrtii, alimente) și toate întinse într-o relativă comoditate chiar cînd încăperea găzduia alți doisprezece sau patrusprezece deținuți, care erau nevoiți să se înghesuie în spațiul rămas liber, fără a-l invada pe cel pe care însuși Schmidt îl definea „spațiul său vital".

Obiecte și alimente stăteau înșirate pe masă și pe pervazul ferestrei. El le lăsa la vederea tuturor, cu o vădită malițiozitate, convins că nici unul din prizonieri n-ar fi îndrăznit să se atingă de ceva, în timpul prelungitelor sale absențe, deoarece se controlau unii pe alții. Cînd se reîntorcea, le dădea cîteva informații, cu un aer sigur, mai chema pe cîte unul care nu era în regulă

cu disciplina de carceră, mai mult ca să-şi consolideze autoritatea, şi se aşeza la locul lui, în timp ce toţi cei de faţă începeau să vorbească în şoaptă.

Mai totdeauna, înainte de a începe să citească sau să scrie, îşi pregătea o gustare, întinzînd meticulos margarină pe o felie de pîine pe care o mînca pe îndelete cu cîrnaţi, în timp ce lăsa să se creadă că era absorbit de ceea ce făcea. Doar cîteodată, cînd era sătul, — sau lăsa să se întrevadă că ar fi — îi întindea o jumătate de felie unuia din polonezii săi.

Într-un interval de cîteva zile, ei deveniseră, aproape fără să-şi dea seama, slujitorii săi. Începuseră prin a încerca să stabilească cu el raporturi amicale, dar felul de a fi al neamţului îi respinsese pe un plan de servilism. Schmidt discuta cu ei numai cînd simţea el nevoia şi cu un aer de oarecare bunăvoinţă. La o primă tentativă a contelui de a-i cere să citească o carte de a lui, îi răspunsese sec şi fără explicaţii cu un *„nein"*, care a marcat o dată pentru totdeauna distanţele.

Cu şantajul foamei, i-a constrîns apoi la servicii şi mai umile. Cerea să i se facă patul, să i se cureţe hainele şi pantofii, să fie ras. Era evident că, în loc să preţuiască avantajele imediate, neamţul ţinea să-i umilească şi să-i degradeze pe cei doi străini, cu o deosebită satisfacţie, ştiindu-i şi nobili de origine.

Răutatea lui se manifesta în felul în care-i răsplătea. Uneori îi făcea să aştepte zile întregi, înainte de a le da ceva. Alteori le dădea alimente alterate (pe care cei doi le îngurgitau, prefăcîndu-se că nu-şi dau seama). Alteori, folosea o tactică şi mai rafinată. Se aşeza la masă, la ora prînzului, plîngîndu-se că nu are poftă de mîncare. Şi, cum în afara raţiei de deţinut, mai mînca ceea ce i se trimitea de acasă, era de presupus că nu ar fi putut mînca toată *minestra*. În asemenea cazuri polonezii se simţeau în bună dispoziţie şi deveneau foarte guralivi. Neamţul îi ţinea mult timp în emoţii, pentru ca după ce terminau toţi ceilalţi şi se retrăgeau în paturile lor încet şi în silă, să-şi soarbă şi el toată supa. Apoi, continuînd să stea de vorbă cu cei doi, încremeniţi la masa lui, ca să-i ţină tovărăşie, deschidea pachetele şi borcanele primite de dimineaţă, protestînd împotriva monotoniei şi a

proastei calități a alimentelor. Începea să le guste cu un aer plictisit și suspicios, într-un anume fel, aproape distrat, prefăcîndu-se că n-ar observa deloc privirile plîngătoare ale comesenilor. După ce termina totul, se ridica să se tolănească, fără o vorbă de comentariu. Și diplomatului, cît și contelui, nu le rămînea altceva de făcut, decît sarcina de a clăti recipientele goale.

Această operație cerea să fie îndeplinită fără întîrziere, solicitînd multă atenție, deoarece trebuia ca ei să se rezume la puțina apă din cana de care se serveau prizonierii ca să-și potolească setea în timpul zilei. Polonezii, nepăsători la disprețul tovarășilor lor, se duceau în colțul unde era *kübel*-ul, îi luau capacul (ceea ce făcea să se răspîndească în celulă duhoarea conținutului) și, în timp ce unul ținea cu două degete vasul de curățat, celălalt vărsa un fir de apă. O dată, contelui îi scăpă din mînă un borcan, și deși îl prinse iute, cufundîndu-și jumătate din braț în tinetă, n-a fost totuși destul de abil, încît un hoț de neamț, care-l spiona din înălțimea patului său să nu-l observe și să nu-i trîntească o frază ironică și mojică.

Comportarea servilă a polonezilor continua să fie obiectul micilor bîrfeli, inepuizabile. Ceilalți nu se mulțumeau doar să reînnoiască în fiecare zi plăcerea de a-și arăta unul altuia fiece gest de slugărnicie al celor doi și de a-l comenta, ci nu pierdeau ocazia de a lăsa să se audă și să se manifeste propriul lor dispreț față de cei doi nenorociți. Cu excepția unor contacte pe care continuau să le mai păstreze cu ei, Corrado și Federico (și care au dat totuși motiv unor aspre critici), practic vorbind, polonezii au fost ostracizați. Și chiar și o mare parte dintre cei ce erau în tranzit, conduși în dormitorul comun, deși rămîneau doar cîteva zile se asociau ostracizării, și luau parte activă la repetatele manifestări constante ostile ale veteranilor celulei.

O ocazie care a dat posibilitatea de a marca și mai bine această diviziune, consacrîndu-se aproape într-o formă solemnă, a fost așa-zisul „ritual al spinelului".

Se întîmpla ca cei ce ieșeau ca să lucreze în birourile *Prăsidium*-ului, să găsească pe jos sau în scrumiere, res-

turi de țigări. Aldo se specializă să „prelucreze" chiștocurile, dedicîndu-li-se ore în șir, cu pasiunea expertului și lentoarea și meticulozitatea tipică a condiției prizonierului. Separa grijuliu țigări de diferite mărci, desfăcea fiece chiștoc, dînd de o parte tutunul ars, umezea ceea ce recupera, și amesteca tutunul în așa fel, încît să formeze, asigura el, *mélanges*-uri de un gust deosebit. Aportul lui erau paginile unui mic dicționar italian-german. Le răsucea cu abilitate în jurul unei cantități minime de tutun și păstra „spinelurile" într-o cutie numită „monopol".

De acolo, în fiecare seară, se scotea cîte un „spinel" (ceea ce însemna o țigară lungă și densă, pe jumătate cît una obișnuită și ascuțită la extremități) și apoi se trecea la aprinsul ei. Instrumente indispensabile, procurate cu greutate și șiretenie, erau o cutie plină cu tifon carbonizat, o aschie de lemn care avea o pietricică fixată în vîrf, și o bucată de sticlă. Specialist în această operație era Aristide : dibăcia lui îl făcuse să-și merite calificativul de „fochist". El așeza bețigașul în mijlocul cutiei și începea să frece pietricica de sticlă, pînă cînd o scînteie dădea foc unei bucățele de tifon. Atunci, cu mare iuțeală, în timp ce micuțul trăndafir incandescent lua proporții, apropia o extremitate a „spinelului" și aspira cu putere, în așa fel încît să înceapă să se aprindă.

Între timp, toți cei din dormitorul comun, cu excepția celor doi polonezi și a lui Schmidt — care fuma țigări adevărate —, a lui Federico și a lui Niederer — care nu fumau deloc —, se așezară în jurul lui, formînd un cerc. Și începea ritualul. „Spinelul" era transmis din mînă în mînă, pentru ca fiecare să fumeze. Regula permitea o gură de fum în gol și alta în plin, și era considerată drept incorectitudine o aspirare prea adîncă și prelungită. „Spinelul" dura patru sau cinci fumuri de fiecare, depinzînd de numărul participanților, dar era suficient ca să dea voluptatea dorită.

Cîteodată, fie din cauza calității ingredientelor (Aldo nu-și făcea scrupule să amestece tutunul cu mici doze de paie sau frunzulițe de tei), fie că se fuma pe stomacul gol, trei sau patru guri de fum provocau amețeli.

În ocazii deosebite se aprindeau chiar mai mulți „spineli" sau, dacă „monopolul" era bine asortat, ajungeau

să distribuie un „spinel" de fiecare. Niederer și Federico, deși nu erau fumători, aderau la grupul celorlalți și luau parte la distracția lor, în asemenea situație. În schimb, polonezii, în mod tacit excluși, se prefăceau indiferenți. Dar era clar că se simțeau și mai jigniți decît în restul zilei, cînd deveneau obiectul aluziilor și al ironiilor pline de cruzime. Deoarece, lăsînd deoparte plăcerea de a fuma împreună, ritualul acela devenise o obișnuință care servea și la risipirea stărilor depresive și a necazurilor.

După asemenea orgii, fiecare se retrăgea în culcușul lui, buimac, urînd tovarășilor din jur, noapte bună. Și Paolo, aidoma celorlalți, se afla în condiția cea mai propice de a se lăsa pradă reevocărilor și nălucirilor sale. în așteptarea somnului.

În centrul gîndurilor lui era totdeauna sfîșietoarea amintire a Nandei. Se întreba, în fiecare seară, ce se întîmplase oare cu ea ; ce putea face ea în zilele acelea, în clipa aceea anume ; și ce mai rămînea din legătura lor de altădată.

De asta, de cele mai multe ori, se străduia să nu cadă în ispita de a se gîndi la ziua de azi, cufundîndu-se în trecut. Ore întregi, nopți de-a rîndul, rămînea dus pe gînduri, reevocînd episoade, momente, stări sufletești pe care n-ar fi bănuit să le mai păstreze vreodată în amintire, și poate că o parte din ele erau imaginare.

Revedea și retrăia amănunte din viața lui, tăinuite în adîncul său, și în fond neînsemnate : o masă luată în bucătărie, după o zi de muncă intensă și riscantă ; o întîlnire la reîntoarcerea dintr-una din călătoriile sale ; o după-amiază dedicată tipăririi manifestelor antifasciste, ajutat de Nanda. Își amintea că vrînd să evite să lase amprente pe foi, foloseau leucoplaste care se pun pe micile zgîrieturi sau răni. În amintirea lui, chiar și un fapt banal sau un gest neînsemnat, luau proporții. Și multe împrejurări, foarte obișnuite în viața de zi de zi, căpătau valoarea unor presimțiri.

Calvarul acelor reminiscențe erau ocaziile pierdute. Acum își dădea seama că renunțase la lucruri care i se păreau de neprețuit, că pe Nanda, din grabă, n-o luase în considerație, că-i impusese severități, renunțări, din

cauza cărora, după atîta vreme, el însuși pătimea, ca în urma unor pierderi ireparabile. Ar fi vrut să se întoarcă înapoi, să reia totul de la capăt, să-și refăurească întreaga viață. Și nu ca să se cruțe de asemenea concluzii — de altfel întocmai cele firești — ci ca să evite multe erori din care fusese plăsmuită viața. Era nemaipomenit, cît de ușor putea acum să-și înțeleagă greșelile de atunci. Și să vadă clar în ce fel le-ar fi putut ocoli.

Deși fusese stăpînit de asemenea gînduri și regrete, în timp ce viața de detenție se desfășura și la Charlottenburg într-un ritm leneș și stagnant, un ciudat gol sentimental umplu sufletul lui Paolo de amărăciune. Poate că era de vină boala, convalescența, din care abia ieșise, poate contactele mai frecvente pe care se întîmpla să le aibă cu femeile, poate o nevoie neașteptată de afecțiune, și o instinctivă reacție în fața chinurilor umilitoare din ultimii ani ; fapt e că în perioada aceea Paolo a trecut printr-o stare de permanentă îndrăgostire.

Era o stare de spirit pe care n-o putea mărturisi nimănui, și în virtutea căreia descoperi, nu fără a se îngrijora, (poate că era un simptom de nebunie), că simțea tresăririle și ardoarea unui tînăr, la primele lui experiențe. Vederea femeilor în adăpost îi provoca palpitații ridicole. Dacă *frau* Emma, în timp ce deținutele defilau prin fața lor, se hazarda cu o aluzie glumeață, simțea că i se îmbujorează obrajii. Ore întregi, în timp ce bombardamentul se dezlănțuia asupra orașului, nu reușea să-și desprindă privirea și gîndul de la femeile acelea.

Un alt indiciu și mai grav al aberației lui, l-a putut deduce, constatînd cum, de mai multe săptămîni, începuse să-și petreacă o bună parte din zi la fereastră. Ea îi permitea să vadă o porțiune scurtă din stradă și, la vreo sută de metri, un colț al clădirii și o poartă mare a Schloss-ului, din strada Sophie, colț cu Charlotten Platz. Era o clădire foarte elegantă, ferită parcă de bombardamente, unde locuiau familii din burghezia înstărită.

Aproape fără să-și dea seama, tot spionînd, Paolo își făcuse o idee asupra chiriașilor, asupra vieții lor și

chiar și asupra dramelor lor. Era aproape sigur, de exemplu, că perechea vîrstnică de la etajul trei, care ieșea în fiecare dimineață la zece, își pierduse probabil un fiu în război, deși nu purta doliu ca toți bunii patrioți. Era convins că distinsul domn pe care-l aștepta mereu o mașină care îl ducea și-l aducea de patru ori pe zi, era un funcționar superior. Mai mult ca sigur, între el și cele două doamne de la etajul întîi, mamă și fată, în mod vizibil, nu existau bune raporturi, fiindcă bărbatul nu le saluta pe femei, și ele se opreau adesea pe trotuar rămînînd să privească în direcția în care dispăruse mașina.

Latura cea mai condamnabilă a curiozității sale, era că Paolo se uita cu un ochi de îndrăgostit, fie la cea mai tînără dintre cele două femei de la etajul întîi, fie la o doamnă care locuia singură la etajul patru, mama unui copil de cinci șase ani, și fără îndoială văduvă (asta, da, purta doliu) fie, în sfîrșit, la o funcționară care locuia, probabil, într-un apartament din centrul clădirii de cărei ferestre nu intrau în raza lui vizuală. Pentru fiecare din aceste femei, Paolo născocise o poveste, destul de simplă și de verosimilă, al cărei singur punct slab era că el figura în rolul protagonistului masculin.

Fragment de fragment, în lungile după-amieze de veghe, surprindea cîte un indiciu, sau cîte o idee, din mișcările fiecărei femei, își construise și își povestise acele presupuse întîmplări pentru propria-i plăcere, ca să-și mai înșele timpul, spunea el, în realitate, pentru a-și satisface morbida nevoie de a-și transfera adevărata libertate, care-i era negată, într-o liberă și neînfrîntă născocire, în care dragostea — pe care și-o imagina el acum : sentimentală, romantică și castă — avea un rol dominant.

Acea grotescă și alarmantă formă de dongiovanism cerebral se încheie, din fericire, cu începutul unei perioade de viață activă și de noi experiențe care, printre alte avantaje, au slujit și la desprinderea lui Paolo de halucinațiile sale, restituindu-i dimensiunea realității.

S-a întîmplat, într-adevăr, ca unul din paznici, Petoh, să înceapă să țină la el în mod deosebit, și să-l cheme

aproape în fiecare zi să facă reparații în birourile *Prăsidium*-ului. Tuturor, mai curînd sau mai tîrziu, le venise un asemenea noroc, ceea ce însemna cîteva ore de semilibertate, contacte cu funcționarii, și, mai ales, o ocazie de a primi mici daruri și alimente.

În viața civilă, Petch era tapițer. Norocul lui Paolo a provenit din faptul că paznicul descoperise în el nebănuite calități de reparator de mobile. Ori de cîte ori era Petch de pază în timpul zilei, intra în dormitor și, fără să-l cheme măcar pe nume, cu un simplu semn din cap (care intenționa să simuleze un gest imperios), îl convoca pe Paolo, ca apoi să-l conducă într-un birou sau altul, dîndu-i pe mînă dulapuri spintecate, mese și scaune fără picioare, biblioteci distruse, obloane șubrede pe care să le repună în ordine.

Fără să vorbească, îi înmîna uneltele trebuincioase reparației aceleia, cîteodată îi mai dădea și cîte o felie de pîine, sau cîte o țigară, și-l lăsa singur, revenind după mai multe ore, ca să constate progresele reparațiilor. Nu se avînta niciodată în aprecieri clare și amănunțite, dar se arăta mulțumit de munca lui Paolo. Și nici nu-i cerea pentru ea, un anume timp determinat. Ceea ce făcea Paolo în timpul zilei, dacă era bine executat, era bine: nu era nici o grabă. Deși, ce-i drept, exista o normă, care în ciuda precipitării evenimentelor, conta cu toată precizia pentru nemți.

Arareori, Paolo era condus în birouri, unde, în momentul acela lucra cîte cineva. În asemenea cazuri, discuțiile erau improbabile și oricum neînsemnate. Cel mult îl întrebau de unde era, cîți ani avea, dacă avea familie. Mai ușor era cînd, în timp ce se îndeletnicea cu cîte ceva, într-o cameră sau într-o magazie, se întîmpla ca cineva — un paznic sau un funcționar — să fie pe acolo și să se oprească să schimbe cîte un cuvînt cu el.

Atunci, cuvintele cu care se interesau despre el deveneau mai calde, mai puțin impersonale, deși din cauza dificultății limbii, discuția se desfășura în mod elementar, cu cuvinte izolate, gesturi, suspine, expresii de încurajare. Nu era ceva excepțional, ca un interlocutor să se întoarcă după cîtva timp, cu o felie de pîine, trei sau patru cartofi fierți, vreo două țigări. De mai multe ori,

o funcționară îl duse pe Paolo cu ea, într-un birou, și în ciuda prezenței colegilor, îi oferi o ceașcă cu ceai cald și o felie de pîine unsă cu margarină.

Ei nu erau nemții cu care era obișnuit Paolo, și după o oarecare neîncredere, ajunse la concluzia că poate aceștia erau adevărații nemți : bărbați și femei ca oricare alții. Ceva, reflectase el, reușea să transforme lumea aceea, aliniind-o la nivelul celor mai răi, numai cînd mașina militarismului o prindea în angrenajul ei.

Manifestări, fie ele minime, și indirecte, de asemenea contradicții, puteau fi ușor surprinse de un ochi expert, ca al lui. Era de ajuns să-i privească pe diferiții funcționari de acolo. Totdeauna ieșeau în evidență, dintre ceilalți, desprinzîndu-se net, rămînînd — chiar fizic izolați — două tipuri în care Paolo recunoștea militarul și funcționarul de partid.

Primul, deși îmbrăcat civil, se mișca și se comporta de parcă ar fi purtat carîmbi și centiron : avea un comportament solemn și mișcări brusce, ostentînd dispreț față de preocupările birocratice cu care era silit să se ocupe. Dar nu totdeauna acest gen de nemți îi inspira antipatie netă : cîteodată i se păreau numai fanfaroni, cărora nu le lipseau jovialitatea.

Și celălalt tip împrumuta un aer milităresc, dar se vedea că aceasta nu era adevărata lui fire. Înaltul funcționar avea o atitudine ipocrită, suspicioasă, instabilă ; nu-i privea, și totuși părea că-și supraveghează tovarășii. Avea un aspect odios, de cum îl vedeai. S-ar fi spus că era vorba de persoane cu o constituție nesănătoasă (hepatici, gastrici, paranoici, în majoritate) sau, și de persoane care ascundeau vreun defect fizic de neneglijat.

Intrînd într-un birou, Paolo individua, după fler, cu instinctul celui persecutat, exemplarele acestor două tipuri, dacă erau acolo, și manevra în așa fel încît să nu le atragă atenția. Dar cel mai ciudat era faptul că recunoștea în toți cei prezenți o prudență și o antipatie, nu prea deosebite de ale lui. Cîteodată, însăși senzația de cumplită răceală pe care o simțea în apropierea cuiva, îi dezvăluia tipul periculos.

Era de ajuns prezența unui asemenea tip ca să înghețe atmosfera. El împiedica pe oricare altul de acolo

să-și arate vreun interes față de deținut. În afara unor rare excepții, chiar și cei ce în alte ocazii se arătaseră amabili, se prefăceau că nu-l cunosc sau evitau să-l privească.

Funcționarii care exercitau o asemenea influență nefastă asupra colegilor, cînd reușeau să prindă momentul potrivit, îl tratau cu ironie și cruzime. Îi adresau fraze aluzive (aceleași, cu care acești nemți, dealtfel obtuzi și lipsiți de fantezie, îi insultau totdeauna pe italieni), îi puneau întrebări stînjenitoare, sau îi dădeau știri vădit false, al căror scop era de a provoca în el anxietăți și umilințe.

În asemenea cazuri, Paolo evita orice discuție cu ei, baricadîndu-se în spatele unei totale neînțelegeri a limbii. Își vedea cu încăpățînare de treaba lui, pînă cînd îi obosea pe acești zbiri mediocri. Cînd Petch venea să-l ia ca să-l conducă din nou în celulă, și se întîmpla să asiste la ironiile și aluziile răutăcioase cu care-l salutau cei din jurul lui, nu spunea nimic. Dar pe coridoare și pe scări, în timp ce se întorceau spre celulă, făcea aluzie la așa-zisele manifestări de amabilitate, pline de grosolănie. Și Paolo îi răspundea cu aceeași rezervă, căutînd să-l facă să înțeleagă că nu era cazul să se necăjească din pricina lui, sau să se simtă stînjenit: el înțelesese ce soi de fiare erau oamenii aceia, și că nu toți nemții erau plămădiți din același aluat.

Cînd nemții nu erau cruzi pînă la ferocitate, deveneau chiar timizi, stînjeniți față de prizonieri, manifestîndu-și poate, în felul acela, propria lor tainică rușine de a-i fi lipsit de orice condiție umană. Simțeau, în primul rînd, supremația pe care o păstrau, asupra metodelor lor brutale, anumite forme de solidaritate superioară oricărei alte legături de care mulți prizonieri dădeau dovadă.

Într-o zi, în timp ce se afla în plin lucru, vrînd să repare un dulap, îi apăru în față una din deportatele rusoaice, care se îndeletnicea cu curățenia. Zeci de mii de asemenea femei erau angajate la Berlin la munci grele. Locuiau în *lager*-ele din împrejurimi, și în fiecare zi erau duse în oraș, unde li se atribuiau munci pe la diferite clădiri de stat și municipale, acordîndu-li-se o

consideraţie şi condiţii de sclave. Poate că acest lucru mîngîia orgoliul rasial al multor nemţi. *Polizeipräsidium*-ul luase în primire trei sau patru duzini de astfel de ucrainence, toate la fel ca înfăţişare şi stigmatizate cu un mare „Ost" pe sîn, care indica faimoasa lor proveniență.

Femeia din faţa lui Paolo, îmbrăcată în zdrenţe şi cu capul înfăşurat într-o basma, în felul în care şi-o pun ţărăncile, fără să-i pese de cei de faţă, îi întinse, o bucată de pîine şi o roşie, alimente rare şi preţioase în Germania, ajunse în mîinile ei, pe cine ştie ce căi ascunse.

Paolo, care stătea de-a buşilea, ridică neîncrezător capul, şi rămase cu privirea fixă asupra rusoaicei, înfricoşat de cutezanţa ei. Era o fiinţă fără vîrstă şi aproape fără sex. De la încălţămintea ei militară, scîlciată, şi pînă la şuviţele de păr cenuşii, ieşite din basma, persoana ei inspira milă. Şi totuşi în gestul şi în imobilitatea în care rămăsese, era ceva solemn care trebuia să-i fi impresionat şi pe nemţi, tăcuţi, dar nu distraţi. Pe chipul ei aspru şi brăzdat, ochii îi sclipeau vii şi inteligenţi. Şi în privire, îi strălucea o scînteie de mîndrie.

Într-o manieră vădită, de parcă n-ar fi fost şi alţii s-o audă, slujnica îl întrebă pe Paolo dacă era italian :

— *Italianski ?* — rosti ea cu un glas nebănuit de melodios.

Şi prin întrebarea aceea, dăruirea roşiei căpăta o semnificaţie deosebită a unui dar rezervat anume lui, datorită naţionalităţii sale.

Paolo îi făcu un semn afirmativ şi primi mîncarea, apoi, cu dezinvoltura specifică acelor umili, între ei, îi ceru ceva de fumat, în rusește, sau mai bine zis, în acea specie de esperanto care era limba prizonierilor din Germania :

— *Sa curit ?* — întrebă el.

Femeia scoase de sub zdrenţele ei un pumn de resturi de ţigări pe care i le răsturnă cu grijă în palmă ca să nu se risipească nici un fir de tutun. Apoi, continuînd să se arate indiferentă faţă de privirile funcţionarilor nemţi, care îşi încetaseră lucrul ca să observe scena dintre cei doi, îl întrebă în germană de cîţi ani era prizonier.

— *Wieviel ?* — întrebă ea lapidar.

Cînd Paolo i-a enumerat, cu o minuțiozitate de contabil, anii, lunile și zilele detenției sale, și-a acoperit fața cu amîndouă mîinile și a plecat. Era o rusoaică necunoscută, o măturătoare oarecare. Nemții rămaseră cîteva secunde cufundați în tăcere. Apoi, unul dintre ei, înainte de a-și relua lucrul, îl chemă pe Paolo la el, și-i puse în mînă șase țigări, evitînd să-l privească.

Pe măsură ce lucrurile mergeau din ce în ce mai rău pentru Germania, în *lager*-e și în închisori, se îngrămădeau din ce în ce mai mulți prizonieri. Erau străini și nemți, cîteodată și militari. Cele mai neobișnuite forme de infracțiuni erau urmărite cu neliniște, într-o dezordine din ce în ce mai mare.

Foamea — care bîntuia și în afară — și bombardamentele, sporeau numărul jefuitorilor. Șacalii ruinelor, care fuseseră judecați cu severitate de opinia publică la începutul ofensivei aeriene, constituind atunci cazuri izolate de delincvență, deveniseră acum legiuni întregi. Adesea era vorba de femei și bătrîni care, după încetarea alarmei, se aruncau printre dărîmături, ca să recupereze tot ceea ce mai era cu putință. Grupuri de locatari se vîrau printre ruinele fumegînde : case, magazii erau devastate, adesea, cu riscul vieții.

Jefuiau ? Era greu de spus. Desigur că nu aveau nici un respect față de drepturile de proprietate. Iar numărul cadavrelor pe care echipele de prim ajutor le găseau despuiate, fără pantofi, fără haine, era în creștere. Dar, generalizîndu-se, infracțiunea de jaf pierduse în fața conștiinței publice dezaprobarea și repugnanța pe care le avuseseră la începutul războiului. Și pentru că autoritățile continuau să urmărească aceste jafuri, cei ce erau surprinși asupra faptului, erau considerați mai degrabă victime, decît vinovați. S-au ivit cazuri de revoltă și conflicte cu schimburi de foc între bandele de jefuitori și poliție.

În mod analog, traficanții de bursă neagră mișunau. Respectul tradițional al nemților față de legi se pierdea încetul cu încetul. Numărul celor care ascundeau mărfuri

alimente, provizii, și făceau comerț cu ele, creștea proporțional cu înmulțirea decretelor și a ordinelor. Raziile și perchezițiile erau la ordinea zilei.

Pe de altă parte, circula zvonul continuu că fiecare familie cu un anume venit, păstra în casă, în adăposturi, în vile, rezerve de tot felul. Și din această cauză, jefuirea clădirilor bombardate devenise frecventă. Lumea făcea să circule zvonurile cu multă ușurință. Și faptul că alergau atîția să scotocească, întărea ideea absolvirii de pedeapsă. Deseori, jefuitorii indicau poliției depozitele de alimente, descoperite sub dărîmături, opunînd un delict altui delict.

De asemenea, creștea mereu numărul celor care se opuneau încorporării, dezertorii, defetiștii, oameni acuzați sau suspectați de crimele cele mai extraordinare. Mașina represivă a Marelui Reich îi descărca neîncetat pe toți acești răufăcători în locuri de detenție, dar după aceea era incapabilă să rezolve procesele. Mulți dintre arestați rămîneau în închisori puține zile ; unii zăceau uitați acolo ; alții erau judecați și pedepsiți în timp record. Totul, ajunsese la voia întîmplării.

Și închisoarea Charlottenburg, cît era de mică, se resimțea de pe urma acestei situații, și fluxul și refluxul arestaților, căpătau un ritm convulsiv. Zeci de persoane au trecut prin dormitor în ziua aceea. Allan plecase după puține săptămîni, fără să lase regrete. Waldeman, absorbit și îndatoritor, se împrietenise cu Aldo, Arthur și Paolo, cu care discuta seara. Doctorul Schmidt, mereu misterios și disprețuitor, se plimba încolo și încoace prin închisoare, și cînd era în celulă, scria și citea, fără să se întrețină cu nimeni.

Cea mai mare parte dintre deținuții în trecere erau străini. Unii francezi, cîțiva polonezi, un irakian și un manciurian rămăseseră mai multă vreme.

Cei doi orientali s-au distins printr-o oarecare rezervă și politețe. Erau foarte controlați, chiar în felul de a-și manifesta nerăbdarea, comună tuturor, cînd se aducea mîncarea. Cît timp au stat ei, lucru verificat în diferite momente din zi — deși nici unul dintre cei doi nu știa italiana (care era limba oficială a dormitorului) încetaseră eternele disertații cu caracter culinar. Con-

tele și Aldo isprăviseră cu născocitul rețetelor, sau, mai bine zis, nu se mai îngrijeau de a lor „*opera magna*", făcută să cuprindă 365 *menu*-uri de gustări și dejunuri, de publicat, după terminarea războiului, în triplă ediție, franceză, italiană și poloneză. Paolo, Aristide și Corrado, suportară consecințele, pentru că fără să arate că își dau seama, luau și ei notă de mîncărurile studiate de cei doi experți, nu pentru a le face concurență pe plan editorial, ci cu mai puțin ambițioasa hotărîre de a le experimenta în familie, imediat ce se vor întoarce acasă.

Odată, a sosit un tînăr polonez ; nu avea mai mult de șaisprezece ani, venit de cine știe unde, și cine știe din ce motiv fusese arestat. El însuși, în mod sincer, nu știa de ce era acuzat și era așa de speriat, încît lăsă impresia că ar fi comis cine știe ce prostie. Prezența lui a fost scurtă, dar a fost de folos, pentru că a readus puțină umanitate în grup și a modificat sentimentele diplomatului și ale contelui, care, spre uimirea tuturor, au fost generoși cu conaționalul lor, ajungînd pînă la a-i ceda și o parte din propriile *minestre*.

O altă sosire care a produs emoție, a fost aceea a unui soldat rus, debarcat la Charlottenburg, în mod provizoriu, după cine știe ce nenorociri, și prin cine știe ce mistere ale formalităților. Nu s-a aflat, pentru simplul motiv că omul nu era în stare să vorbească. Pe tot corpul purta semnele torturilor suferite și nu s-a putut înțelege din ce altă greșeală sau echivoc, *meister*-ul l-a instalat în dormitorul comun, în loc să-l ascundă privirii, în vreuna dintre celulele izolate. A rămas trei sau patru zile, dovadă vie a ororilor pe care deținuții din Charlottenburg aveau privilegiul să nu le cunoască, pe pielea lor. Și numai în ultima zi, scriind în limba lui — pe care diplomatul o cunoștea — a spus că este un militar capturat într-o luptă. Dar n-a spus deloc de ce l-au adus în starea aceea.

Un personaj extraordinar, care a rămas în mod stabil alăturat grupului, a fost un francez, priceput la toate vicleniile și, probabil, la multe vicii : Polò. A venit în celulă, avînd ca scrisoare de recomandație un pachet întreg de țigări, ascuns în haine, și sustras în timpul

percheziției. Spuse că e prizonier de război și că e locotenent de rezervă, ca civil exercitînd meseria de descoperitor de zăcăminte de petrol, și că fusese arestat ca suspect de a fi aparținut unei organizații *golliste*, existentă printre prizonierii francezi. Totul era puțin demn de crezare.

În realitate avea un aspect echivoc și un mod de a fi, sigur pe el, lipsit de o minimă modestie, tipică atitudine a unui anume gen de francezi. Îndrăgea discuțiile care alunecau pe panta pornografică și glumele. Și cum era un tip vesel, reuși în foarte scurt timp să se facă simpatic. Cu timpul deveni prietenul lui Arthur, Paolo, Aldo și Aristide, fiindcă și ceilalți din convoi deveniseră curînd victime ale glumelor lui, și ale imitațiilor lui caricaturale. Îl imita cu cruzime pe elvețianul care șchiopăta în mers, și cu mai mare fidelitate, reproducea gesturile mieroase și servile ale celor doi polonezi față de Schmidt.

Cu acesta din urmă a avut imediat o ciocnire. S-a întîmplat ca neamțului să nu-i fie pe plac să-și vadă protejații luați peste picior și i-o spuse pe un ton arogant, după cum obișnuia el. Polò se năpusti asupra lui, cu o serie de injurii, într-o berlineză perfectă. Apoi, apucîndu-l de haină, îl ridică la o palmă de pămînt, dîndu-l de pereți și, proptindu-i un genunchi între picioare, îl atrase atenția că și el, adică Schmidt, era un deținut ca toți ceilalți și că nu trebuia să-și dea atîtea ifose. Dacă era medic, nu avea decît să vindece sifilisul Domnului Maior, fără să-și scoată din sărite tovarășii, pentru că altfel, el, Polò, avea să-i frîngă gîtul.

Reacția aceea i-a entuziasmat pe cei prezenți și a fost salutară. De nebănuit, Schmidt a acceptat totul, și nu a recurs la paznici. A manifestat dispreț față de insolent, dar din ziua aceea, a renunțat la semeție și mitul său a fost distrus.

Cu toată ticăloșia sa fățișă, francezul avea un farmec, o putere de atracție care depășea ceea ce era la el antipatic și sinistru (sau poate se amestecau toate). Influența lui descumpănitoare se exercita tocmai asupra celor mai buni. Era de necrezut cum îi cucerise pe acei prizonieri

care mai păstrau o umbră de umanitate în ei (și cu aceș tia devenea blînd, generos, afectiv, luîndu-și chiar un aer de protector, în care se întrezărea vocația lui de *souteneur),* în timp ce elementele cele mai necioplite și odioase — de care desigur că se apropia mai mult — aveau calitatea de a-i stîrni fondul turbulent și tulbure al caracterului său și de a-l face batjocoritor, tiranic, violent cu aceeași promptitudine cu care se declara și se demonstra mare prieten al celor pe care-i numea „bunii săi camarazi".

Cu prietenii făcea mari proiecte pentru viitor. Avea în special, ideea, ca după război, să deschidă la Berlin un local mare de distracții în care lumea ar putea, în sfîrșit, să uite necazurile și ororile din ultimii ani. Știa o clădire pe jumătate distrusă în Kurfüsterdamm, care putea fi utilizată drept *cabaret,* cu săli de spectacol, bar, restaurant, piste de dans.

Studiase proiectul pe loc și acum se arăta hotărît să-l realizeze în asociație cu noii prieteni, dîndu-i fiecăruia dintre ei sarcini precise. Era vorba, spunea el, să ocupe clădirea, cu un atac prin surprindere, în momentul eliberării. El își lua obligația să obțină autorizația necesară, ba chiar și finanțări, din partea americanilor. În cîteva luni, cei cinci camarazi aveau să fie stăpînii celui mai fantastic local de divertisment din Europa.

Și, fiindcă amănuntele proiectului său erau atît de multe și de complexe, discutarea lor, detaliată, cu el, devenise un alt mod de a mai trece timpul.

Aceste paranteze camaradere ști plăteau și despăgubeau, în parte, daunele provocate de multiple motive de certuri ce durau de atîta timp, alimentate totdeauna și în primul rînd, de continua preocupare a mîncării, care îi deprima pe deținuți.

Nu arareori, antipatii și ranchiune se dezlănțuiau în incidente penibile.

La baie, unde prizonierii erau duși în fiecare dimineață și seară, era depozitat un coș în care se adunau gunoaiele din închisoare și resturile de mîncare de la

bucătărie. Se puteau găsi aici frunze și cotoare de varză, coji de fructe, napi, cartofi, sfecle de proastă calitate și, uneori, și alte alimente, oarecum alterate. Se făcuse obiceiul ca, în timp ce alții mergeau în grup, fiecare să scotocească pe rînd și să-și umple buzunarele cu resturile acelea, apoi să le curețe și să le aleagă în celulă, folosindu-le ca să-și completeze masa.

Din pescuitul acela murdar, contele și diplomatul fuseseră excluși, în mod tacit, ca de obicei. O dată, cînd diplomatul încercă să pună stăpînire pe furiș, pe un morcov de toată frumusețea, a fost oprit cu violență și cu cuvinte grele. Și acest fapt a fost elocvent, clarificîndu-se situația, în sensul că era lucru hotărît că el și conaționalul lui, din cauza comportamentului lor față de Schmidt, pierduseră dreptul la pradă care revenea doar oropsiților.

În două ocazii, lui Paolo i se ivi modul de a-și dovedi propria-i intoleranță față de polonezi. O dată a fost față de conte, din cauza rufelor pe care fiecare deținut și le întindea în colțul rezervat anume în celulă. Rîndul lui Paolo venea după cel al contelui ; acesta, spălînd și lenjeria neamțului, avea nevoie, totdeauna, de mai mult timp, de cît era îngăduit, ca s-o poată usca. Într-o dimineață, într-o măsură dintr-o reală necesitate, și într-o măsură din dorința de a-i face și în necaz, Paolo strînse „lenjeria spălată" a polonezului, ca să și-o întindă pe a lui. Și, cum rufele erau încă umede, iar spiritele înfierbîntate, izbucni un scandal printre cei din convoi, cum nu se mai pomenise niciodată pînă atunci. Demn de spălătorese, observă contele, cu un involuntar umor.

Ciocnirea cu diplomatul, dimpotrivă, s-a desfășurat într-o desăvîrșită reținere, pe un ton potolit.

În acel soi de cod cavaleresc, care se formase în comunitate, și care conținea instrucții precise, făcute noilor veniți, defecarea în celulă reprezenta una din infracțiunile cel mai puțin tolerabile ; era considerată o dovadă de lipsă de caracter și deși fiecare, în mod periodic, era victima dizenteriei, o severitate plină de răutate îl unea pe toți împotriva celui care, se afla în clipa respectivă în situația aceea fără ieșire. Nici Federico, fiind

grav bolnav, cînd recurgea la *kübel* de mai multe ori pe zi, nu era scutit de această lege. Nici o considerație și nici o milă nu exista pentru el. Era tratat drept un indolent, un egoist, și i s-ar fi pretins, din moment ce nu era în stare să-și domine tulburările digestive, să renunțe la mîncare.

S-a întîmplat ca, într-o zi, Paolo și diplomatul să fie cuprinși amîndoi de o diaree violentă. Își dăduseră seama de respectivele condiții, printr-o ușoară intuiție, și nenorocirea comună, în loc să-i facă solidari, le exacerbase reciproca antipatie existentă. Se stabili între ei un fel de întrecere de rezistență, fără știrea celorlalți tovarăși de suferință. Se priveau pe furiș, pieziș, anxioși, vrînd să descopere pe chipul adversarului, semnele suferinței. Și, pentru a nu-i da satisfacție rivalului, fiecare continua să ostenteze o atitudine firească, stînd nepăsător, plimbîndu-se dezinvolt, pînă la ora culcării.

Diplomatul dormea deasupra patului lui Schmidt, iar Paolo deasupra lui Aldo, în partea cealaltă a dormitorului comun. Stînd într-o rînă, se puteau vedea bine și, în noaptea aceea, își încrucișară privirile, ore în șir, spionîndu-și toate mișcările, care nu erau decît reciproce zvîrcoliri reprimate. Pînă și în penumbra celulei, adversitatea dintre ei contiuă aidoma unui duel. Era ca și cum și-ar fi adresat injurii și blesteme : „Scoală-te și du-te la tinetă !“, fiecare poruncea în gînd, cu o răutate, devenită și mai acută din cauza suferinței fizice.

Primul care a cedat a fost diplomatul. În toiul nopții, s-a sculat, s-a grăbit spre *kübel*, și s-a servit de el, în protestele tuturor. Paolo simți că exultă, într-atît, încît uită parcă de propriile-i dureri. Și victoria lui se transformă în triumf cînd, în ultima parte a nopții, diplomatul a trebuit să se scoale din nou, de două-trei ori.

Cînd au venit să deschidă celula, Paolo se aruncă din pat ca să alerge la baie (pătimise toată noaptea, cumplit), dar nu reuși să ajungă la timp. Viscerele l-au trădat de-a lungul coridorului și diplomatul îl ajunse din urmă în momentul supremei sale umilinți. Apoi, în tot restul zilei, nu l-a slăbit o clipă cu privirea prin care — fără să fi rostit un singur cuvînt — părea că vrea să-l nimicească, prefăcîndu-l în scrum.

O aspirație constantă la care tindeau prizonierii din dormitorul comun era aceea de a fi transferați în celule de cîte o persoană.

Timp de cîteva zile, cînd deținuții în tranzit erau în supranumerar, mai multora li se întîmplase să stea separat și să rămînă cu impresia că se trăia mai bine izolat. În afara avantajului de a se sustrage vieții comune, aveau mai multe ocazii de a fi chemați să lucreze și mai multe contacte cu măturătorii și paznicii. În sfîrșit, ar fi însemnat pentru ei o condiție mai privilegiată care ajunsese mitică, în fantezia atîtora care aspirau la ea. Ca să și-o poată împlini, fiecare avea grijă să vorbească politicos cu paznicii sau să se prefacă bolnavi. Din această stare, deriva o atmosferă de continuă tensiune, intrigi, flecăreli răutăcioase.

Cînd cineva era transferat singur într-o celulă, provizoriu, asupra lui se descărcau acuzațiile cele mai grave și rușinoase. Familiaritatea cea mai accentuată pe care el o căpăta cu ceilalți deținuți din celule și cu măturătorii — în genere nemți — era considerată aproape o trădare. În adăpost, unde se întîlneau toți, mai în fiecare noapte, cel ce venea din celulele separate era tratat cu răceală, chiar și de cel ce-i fusese pînă atunci prieten. Iar ceilalți comentau între ei simptomele unei stări mai bune pe care aveau impresia că le descoperă pe chipul lui. Sau indicii, chiar și mai banale, cum ar fi cantitatea de bagaj purtată cu el, (care conținea pesemne fabuloase rezerve alimentare) sau o mai mare intimitate cu paznicii, cu *frau* Emma, cu *meister*-ul (semn nedoielnic de compromisuri vinovate). Apoi, cînd, — conform regulamentului — bietul om revenea în dormitorul comun, nimeni nu-l credea că le spune adevărul în legătură cu avantajele de care beneficiase. Și ranchiuna lor dura multă vreme.

Dealtfel, între deținuții din dormitorul comun și cei din celulele izolate, oricine ar fi fost ei, exista mai mult decît o rivalitate, o instinctivă antipatie : un fel de sentiment de grup, alimentat de bîrfe, răutăți, pînă și de anecdote scornite pe seama lor. Cei din dormitorul comun erau numiți „vandali" și cei din celulele separate,

„domnișori", și cînd se întîlneau în adăpost, era un frecvent schimb de persiflări și replici. „Vandalilor" li se aducea acuzația de pederastie, „domnișorilor" acuzația de onanism. Învinuire, cel puțin în ceea ce-i privea pe deținuții de o anume vechime penitenciară, cu totul nefondată din cauza condițiilor de totală vlăguire în care-și tîrau zilele.

Extraordinar, totuși, era faptul că antipatiile și ranchiuna mai feroce izbucneau în mijlocul celor ce se cunoșteau mai bine și al celor ce stăteau mai mult împreună. Invidia față de deținuții din celulele izolate, oricît de ostilă și răutăcioasă, nu ajungea niciodată la violența resentimentelor care îi animau pe unii împotriva celorlalți, dintre cei ce locuiau în dormitorul comun. Cînd ajungea aici un nou venit, pe chipul căruia se vădea traiul bun, care primea pachete de acasă și mînca mîncarea fără s-o împartă cu vreunul, acesta nu provoca o ură atît de turbată, pe cît își atrăgeau asupra lor contele și diplomatul, de exemplu, prin modul cum înghițeau cu lăcomie mizerabilele resturi lăsate lor de Schmidt Waldeman observase că și în viața normală, oamenii nu-i invidiază atîta pe cei care o duc, într-adevăr, mai bine decît ei, dacă aparțin unei alte clase sociale, pe cît îi invidiază pe semenii lor, care dacă o duc doar cu puțin mai bine decît ei, pare că jignesc sentimentele bune sau rele pe care le nutrește fiecare.

Un alt motiv de rivalitate și uneltiri era, lăsînd deoparte lucrul sporadic la care se întîmpla să fie chemați, aspirația constantă de a fi admiși în calitate de *calefactori* de către *frau* Emma.

Măturătorii din Charlottenburg erau cinci, la care se adăugau din cînd în cînd alți cîțiva, în chip de ajutori de măturători. Erau angajați să curețe birourile și localurile publice, să descarce proviziile care soseau, și mai ales, la bucătărie. Pentru rația zilnică, erau de curățat cartofi și napi, de așezat căldările greoaie pe plite, și de transportat apoi în fața fiecărei celule. Apoi, trebuia tăiată pîinea, controlată greutatea pe cîntar, și fiecare felie trebuia unsă cu margarină sau marmeladă.

Acestea din urmă erau sarcini de încredere, care, împreună cu împărțirea *minestrei*, reveneau șefului mă-

curătorilor sau ajutorului său. Numai ei, dealtfel, aveau liberă trecere prin interiorul închisorii și prin apartamentul lui *frau* Emma, unde era bucătăria. Șeful măturătorilor avea de asemenea în păstrare cheile magaziei și ale dulapurilor, unde se ținea pîinea și margarina. El era, fără îndoială, personajul cel mai important, dacă nu și cel mai autoritar al închisorii. De la el, mai mult decît de la *meister*, puteau veni multiple favoruri și protecții.

Cînd convoiul din Roma a ajuns la Charlottenburg, această funcție era deținută de un oarecare Heute, un tînăr vioi din Hamburg, care se folosea de excepționalele lui puteri, cu obiectivitate. Lucru extraordinar, nu făcea diferență între nemți și străini, și își alesese ca ajutor, pe un rus, poate din cauza dimensiunilor sale și a forței; se chema Niccolai; împreună cu el împărțea o celulă relativ confortabilă cît și toate celelalte privilegii.

Față de deținuții mai bătrîni, Heute avea o comportare omenească și se străduia să-i favorizeze, pe cît îi era posibil. Intervenea pe lîngă *frau* Emma și pe lîngă gardieni. Avea grijă, ori de cîte ori se ivea ocazia, să acapareze rația rămasă corpului de gardă al *Präsidium*-ului, ca s-o împartă prizonierilor (ceea ce se întîmpla cînd se pornea cîte un bombardament în zori și majoritatea gardienilor erau trimiși departe de cazarmă). Lui Heute îi revenea sarcina de a sugera numele ajutorilor de măturători și se străduia s-o facă în așa fel încît fiecăruia să-i vină rîndul și nici unul să nu fie exclus de la acest privilegiu. Între altele, el aducea veștile din afară, mai mult decît ziarele cu care era aprovizionat dormitorul de către unii gardieni, mai îngăduitori, punea să se deschidă poarta celulei comune și începea să relateze tuturor zvonurile care ajunseseră pînă la el și bîrfelile din închisoare.

Candidatura la sarcina de măturător fusese înaintată de toți. Și, cum era evident că numai unul sau doi oameni din convoi puteau fi aleși, întrecerea deveni cruntă, fără a fi excluse loviturile.

Deoarece o calitate esențială o presupunea forța, era demn de milă cum fiecare se arăta, în orice ocazie, pri-

ceput la muncile grele. În acel du-te-vino zilnic între dormitor și baie, prin fața gardienilor și a lui *frau* Emma, care era ușor de întîlnit prin coridoare, deținuții mergeau grăbiți, încercînd să-și ascundă orice meteahnă și slăbiciune. Cînd erau chemați afară, în schimb, nu exista o muncă oricît de grea, să n-o poată suporta vreunul. În adăpost, dacă trebuia mutat din loc vreun cufăr, sau dacă era de aranjat vreo grindă, toți se arătau săritori și zeloși.

Dar, în afara acestor competiții fățișe, erau intrigile și vicleniile la care recurgea fiecare pe ascuns. S-a aflat că contele intervenise pe lîngă *meister*, pentru a-și depune propria candidatură, în concurență cu italienii, pe care îi ponegrise, descriindu-i drept leneși și hoți. Aceștia, în ciuda unei tentative inițiale de înțelegere își trăgeau unul altuia chiulul cum puteau, aproape fără să-și dea seama. În timp ce Niederer, în candoarea lui, nu înceta să-și revendice dreptul la un tratament preferențial, și, în așteptarea repatrierii, cerea liniștit să fie transferat într-una din celulele izolate și să i se atribuie în același timp o muncă mai ușoară, la bucătărie. Printre noii veniți, doar cîțiva nemți care ajunseseră la o vechime de cîteva săptămîni se gîndiră să stîrnească zizanie, făcînd apel la factorii rasiali. Heute era, mai mult decît paznicii, în centrul manevrelor și al intrigilor și dovada cea mai bună a caracterului său frumos, a fost că nu și-a arătat niciodată dezgustul, dîndu-și seama din ce stare de abjecție materială se dezlănțuiau toate acestea.

Odată cu sosirea verii, diferite evenimente au dezmorțit viața din dormitorul comun și au fracționat în parte convoiul. În sfîrșit, Niederer a obținut să fie trimis într-o celulă izolată. Federico a fost dus în afara închisorii, într-un spital, Aristide a avut nesperata fericire de a fi angajat ca măturător de *frau* Emma. Dar faptul cel mai senzațional a fost că toți deținuții din convoi au fost duși să lucreze în mod permanent, în afara închisorii, de dimineață pînă seara.

În după-amiaza în care li s-a comunicat știrea, în celulă plutea o emoție și o animație cum nu se mai pomenise niciodată pînă atunci. Prizonierii, grijulii, se grăbeau

cu pregătirile. Cîrpeau, după cum se pricepeau, haine și pantofi, adunîndu-și în limita posibilului, tot ceea ce credeau că le-ar putea fi de folos, ca pentru o expediție, ajungînd pînă și la înfășurarea gleznelor și a încheieturii mîinii, cu moletiere făcute din lenjeria sfîșiată, deoarece fuseseră înștiințați că îi aștepta o muncă grea.

Mulți dintre ei mai ieșiseră și-n alte dăți pentru cîte-o corvoadă, cerută de *frau* Emma, fără să se fi aventurat însă în împrejurimi prea depărtate. Locul unde trebuia să se ducă acum era Kaiserin Augusta Gymnasium și se afla în Cauer Strasse, dincolo de Berliner Strasse, la o jumătate de oră de drum de închisoare.

În dimineața primei ieșiri, toți erau nespus de emoționați. Cu excepția lui Niederer, Aristide și Waldeman, fiindcă ei rămîneau în închisoare și a lui Federico care era în spital, cei șase bărbați din convoi au fost încolonați împreună cu Polò, Niccolai și doi deținuți nemți. Îi escortau Japke și Lamprecht, cei mai buni paznici din închisoare, doi soldați rechemați la arme, de o vîrstă mijlocie, ai căror fii luptau pe front și care aveau o mare și vădită dorință de a vedea sfîrșindu-se cît mai curînd tragedia țării lor, indiferent cum.

După ce ieși din *Präsidium*, coloana o porni în pas de marș, luînd-o pe Bismarck Strasse, de la Schloss pînă sus la Opernhaus. Au traversat cartierul care fusese unul dintre cele mai frumoase ale Berlinului, un Berlin civilizat, curat, departe de imaginea pe care și-o făcuse fiecare despre capitala războiului. Clădirile maiestuoase, cele rămase încă în picioare, deși nici una intactă, respirau un aer de bună stare și de armonie. Străzile largi și adesea străjuite de pomi erau plane, odihnitoare. Întîlneai grădini, piețe spațioase, monumente, biserici și pretutindeni domnea ordinea și liniștea care nu contrastau cu stigmatele continue ale distrugerii, venite să facă parte — s-ar fi spus — din peisajul citadin.

Chiar și clădirile, lovite în plin și pe jumătate prăbușite, prezentau totuși un aspect armonios și nu sinistru, prin perdelele și florile de la ferestre. Alături de gropile adînci, lăsate de bombe, molozurile fuseseră strînse deoparte și aproape ascunse privirii. Magazinele erau redate în folosință așa cum se putuse, fără pretenții, dar în ciuda

unui fundal de devastare, ele ofereau privirii trecătorului, prin vitrine de format redus, mărfuri frumos expuse.

În toate lucrurile apăreau dovezile unei vitalități tenace și imperturbabile. Chiar atunci cînd dădeai de clădiri izolate, rase de la pămînt și transformate într-o singură grămadă de moloz, impresia de dezolare era atenuată de meticulozitatea cu care fusese curățată toată strada, formînd un fel de ziduri din cărămizi vechi. Se putea crede că miile de nemți, îngropați acolo dedesubt, s-ar fi sculat noaptea pentru a îndeplini munca aceea absurdă, și pentru a-i cruța pe supraviețuitori de spectacolul propriilor lor morminte.

Nu mai puțin surprinzătoare erau manifestările de vitalitate pe care le oferea natura. Nu numai pe trunchiurile arborilor rupți, crescuseră ramuri noi (a căror vegetație, adesea, la cîteva palme de pămînt părea neobișnuită) dar pe molozuri, în craterele bombelor, în jurul scheletelor clădirilor prăbușite și golite, iarba și florile prinseseră rădăcini și se întinseseră, ca o dovadă vetustă a acelei distrugeri, și-n acest caz, a resemnării cu care oamenii le părăsiseseră în voia soartei.

Mersul în aer liber le făcea bine. Gardienii mergeau în pas de marș, în coada micii coloane, distrîndu-se de mirarea pe care o manifestau prizonierii pentru tot ce zăreau în jur și glumind cu ei. Japke, cu aerul său de vechi învățător, slujea și de ghid, în timp ce Lemprecht, indica perechii din față, pe unde anume trebuia s-o ia mai departe, pe la răscruci : *„Rechts“*, *„Links“*, *„Weiter“* (dreapta, stînga, mai departe), urla cu o voce cruntă, ca să poată fi auzit de trecători. Era un fel de joc, condus în complicitate cu deținuții, care înțelegeau că ei își făceau gustul, caricaturizînd manierele militariste ale unora din colegii lui.

În realitate, în ciuda acestor comenzi militărești, lumea dădea puțină atenție deținuților, și numai cîte un bătrîn sau cîte-o femeie, se întorcea să-i privească, deși aspectul lor și îmbrăcămintea, în alte vremuri, ar fi atras curiozitatea generală.

Puține persoane circulau pe străzi, la ora aceea. Foarte puțini bărbați. În parcuri, în schimb, grupuri de copii erau

atenți la jocurile lor, și, în decorul acela, păreau o viziune ireală. La fel de ireali păreau bătrînii pensionari, care stăteau pe bănci, citeau micile ziare de cartier sau se bucurau de soarele dimineții.

Grupuri de muncitori, desigur prizonieri de război, lucrau la repararea sau la demolarea completă a clădirilor periculoase, lovite de curînd. Printre aceștia, Aldo și Polò au recunoscut o echipă de soldați italieni, sus pe schele, și nu s-au putut reține să nu le lanseze un strigăt de salut. Lamprecht, prefăcîndu-se că s-a supărat, îi atrase atenția că nu era permis. Și adăugă un comentariu umoristic în legătură cu sentimentalismul italienilor.

Multe femei întîlneau în calea lor, dintre care multe plăcute, deși cu o înfățișare modestă și cu un aer obosit, comun tuturor. Cîte una răspundea cu seriozitate salutului impertinent, șoptit de Polò. O doamnă bătrînă se opri să privească, și-i întrebă pe paznici cine erau. După ce află, păru liniștită și-și văzu de drum. Acesta a fost singurul episod în care s-a manifestat interesul trecătorilor față de prizonieri. La drept vorbind, toți păreau grăbiți, și distrați, dînd impresia că trăiesc ca într-o precară vacanță, deschisă între două paranteze de coșmar : bombardamentele, cu care lumea se resemnase, dar nu se obișnuise.

Mai mult decît față de lume, de clădiri și monumente, ilustrate de Japke, atenția prizonierilor era îndreptată spre prăvălii. Vitrinele în care erau expuse alimente îi halucinau. Încît la un moment dat, imitînd tonul instructiv al lui Japke, Lamprecht începu să le ridice în slavă :

— În stînga voastră — spuse el — puteți admira o splendidă măcelărie plină de carne, cîrnați și *schnitzel.* Dar nu vă faceți iluzii : e vorba doar de *ersatz,* (surogat).

Apoi, ceva mai departe, întrerupîndu-și colegul, care descria minunățiile muzeului de arhitectură, repetă :

— Ceea ce vedeți acum este o brutărie : aici se confecționează chifle, grisine, și brioșe. Dar sînt din tărîțe și nu din grîu : un josnic *ersatz.*

Și, iarăși, mai înainte ca Japke să-și poată relua discursul, glumi în legătură cu un florar, care se afla la o mică distanță de ei.

— Să nu cumva să trimiteți acele minunate lalele olandeze logodnicelor voastre. Sînt *ersatz*. Le fabricăm noi, aici, la Berlin, pe cale chimică.

În ciuda ironiilor lui Lamprecht, în fața magazinelor de alimente, prizonierii simțeau cum îi cuprinde ameteala, comentînd febril între ei și arătînd cu degetul diferitele specialități. Și celelalte prăvălii, precum și tot ceea ce amintea de existența unei vieți civilizate — un factor poștal, un chioșc de ziare, un cinema — în fața lor apăreau aproape neverosimile, trezindu-le uimirea, puerilă, parcă, a deținuților.

Cînd au ajuns la *Rathaus*, Primăria, Japke și-a luat revanșa. Arătînd pe grațioasa clopotniță, marele orologiu baroc, care confruntat cu ceasul de la mîna lui, arăta încă ora precisă spuse :

— Merge, ca și-acum cincizeci de ani. Totul e în ordine la Berlin, *meine Herren*.

Kaiserin Augusta Gymnasium era o clădire măreață, în colțul străzii Cauer, la o mică distanță de Sprea. Zidurile exterioare mai erau încă în picioare, dar bombele săpaseră în interior, pînă la parter. De departe, fațada cu ferestrele care se deschideau spre cer, de partea cealaltă părea un fundal gigantic de teatru. De jur împrejur, casele erau prăbușite și puținele ziduri, rămase încă întregi, nu treceau de al doilea etaj. Numai un garaj mare, spintecat în mijloc, lăsa să se vadă automobile găurite și pocite pînă la al patrulea etaj. Cîte unul rămăsese agățat pe un rest de podeț șubred, și cîțiva oameni, evident prizonieri, se străduiau să-l facă să cadă, trăgîndu-l cu frînghii de pe celălalt trotuar.

Coloana intră în curtea-grădină a școlii unde se pomeni în fața unei fete de vreo douăzeci de ani, extraordinar de bine făcută. Părea o spaniolă, și era — s-a aflat mai tîrziu — fica comandantului unui mic sector sanitar militar, instalat în subsolurile clădirii.

În lipsa altor șefi, Japke prezentă onorurile, femeii, nu fără o oarecare stînjeneală. Și cum și deținuții erau în mod vizibil impresionați, Lamprecht, care stătea în

spatele lor, îi anunță în șoaptă, de astă dată într-o italiană mizerabilă, făcînd aluzie la formele fetei, că și de astă dată era vorba tot de surogate.

Veni și căpitanul și explică celor doi paznici felul de muncă la care aveau să fie folosiți prizonierii. Clădirea fusese curățată de moloz : parterul proptit și întărit cu grinzi. Acum era nevoie să fie acoperit în întregime cu ciment, cărămizi și pietriș, pe o grosime de un metru și jumătate ca să se poată face un *bunker*. Mai tîrziu aveau să vină să le dea o mînă de ajutor și cîțiva infirmieri de la postul de prim ajutor. Între timp, ca prim lucru, era nevoie să meargă să facă rost de cărămizi de la clădirile din împrejurimi, servindu-se de o căruță pe care s-o tragă cu propriile lor forțe, deoarece, firește, nu mai existau cai.

La ordinele lui Japke și Lamprecht, imediat, cei zece oameni au împins carul pe stradă, și s-au îndreptat înspre cele mai apropiate grămezi de moloz, de pe Frauenhofer Strasse. Deținuții s-au risipit care încotro, să adune cărămizi, dar în curînd au încetinit ritmul muncii, atrași și parcă fascinați de dărîmăturile acelea. Faptul că se adînceau între pereții semidistruși a ceea ce fusese cîndva o clădire, și că scotoceau în mijlocul ruinelor, obiecte și relicve de orice fel, îi impresiona peste măsură, dîndu-le o stare de confuzie, copleșiți de uimire și morbid.

Zeci de locuințe se prăbușiseră în locul acela, tîrînd după ele mobile, vase, tablouri, obiecte de tot felul, tot ceea ce se poate găsi într-o casă. Acum, toate acestea apăreau printre dărîmături și vederea lor le stîrnea emoția puternică a unei explorări printre vestigiile unui vechi oraș, unită cu tulburarea de a se afla în fața dovezilor unei vieți recente, ajunsă cioburi și pulbere, prin violența unei bombe de două mii de kilograme.

Sute de bărbați și femei mulți dintre ei, pesemne, încă în viață, își trăiseră în locurile acelea o parte din propria lor existență. Tot ceea ce o făcuse civilizată, demnă de prețuit, patrimoniul lor, obiceiurile lor, însăși intimitatea lor familiară, toate erau acum, mai rău de-

cît măturate, violate și expuse privirilor unor străini.

Mișcînd cărămizile din loc, înaintea ochilor lor apăreau resturile unui pat, cu cuvertura aproape neatinsă, doar puțin decolorată din cauza intemperiilor; un instrument muzical, o statuetă de alabastru, un cîntar de noi născuți, un abajur, o grămăjoară de cărți. Poate că în mai puțin de șase luni, ploi și zăpezi imprimaseră obiectelor acelora o patină de vetust; dar era de ajuns să le observi cu atenție, să le atingi ușor, ca să fii cutremurat de sentimentul profanării.

Japke și Lamprecht urmăreau din stradă mișcările prizonierilor și-i lăsau în plata Domnului, prea puțin îngrijorați, dacă munca decurgea lent dar, deodată, ghicindu-le parcă emoțiile, le-au atras atenția cu o voce neliniștită, prevenindu-i să nu atingă nimic. Bineînțeles că nu din bănuiala că și-ar fi putut însuși vreunul ceva, ci dintr-un sentiment confuz de pudoare și gelozie, la vederea acelor străini care se învîrteau curioși printre ruinele unor case germane.

Pe un ton dezolat și trist, cînd Paolo și Corrado s-au apropiat de ei, și au sărit de pe o movilită de pămînt pe trotuar, cu cîteva cărămizi în mînă, Lamprecht spuse:

— *Alles kaput in Deutschland... Tucto rocto...*[1]

Și, cu tristețe, arătînd spre ruine, cu un gest amplu al brațului, păru că vrea să adauge că era bine să lase ruinele acelea în pace.

Înspre amiază, prizonierii efectuaseră abia trei transporturi, și totuși oboseala începu să se resimtă. Între timp, la școală, munceau o mulțime de *sanitäter*, în liniște, frămîntînd ciment și descărcînd roabe peste *bunker*-ul în construcție. Își scoseseră haina de pînză verde, cu însemnul lui Esculap pe petliță, și, doar în cămăși, curățau cu lopata alene, discutînd între ei. Erau oameni între două vîrste, și din comportarea lor, nu puteau fi socotiți războinici.

---

[1] Totul e distrus în Germania... *Tutto rotto* (în italiană — totul distrus).

Cînd s-a ordonat încetarea, au depus uneltele și s-au strîns sub copacii din grădină, în același loc în care erau mai înainte deținuții, așteptînd ca *frau* Emma să le trimită supa de la Charlottenburg. Au început să vorbească, pe un ton aproape camaraderesc, și au arătat interes pentru problemele personale ale fiecărui prizonier și curiozitate, deoarece printre ei era și un englez și doi nobili polonezi, al căror patronimic era cunoscut și în Germania.

Paolo și Aldo s-au întreținut cu un anume Körner, compozitor, în viața civilă, care s-a arătat foarte politicos cu ei. Au cunoscut și pe un fost funcționar, tot din Berlin ca și Körner, și pe un brandemburghez voinic, fost țăran, cu manifestări stîngace și violente.

Cînd a sosit rația sanitarilor — o *minestră* bună și o mîncare de pește sărat și uscat — a fost împărțită fără mare ceremonial, tuturor. În momentul acela, voracitatea prizonierilor stîrni mare interes sanitarilor. În mod prietenesc, uimiți și totodată amuzați, i-au îndemnat pe ciudații lor tovarăși de lucru să-și potolească foamea și i-au trimis să ceară un supliment de *minestra*. Între timp veni și Heute, însoțit de un măturător și de un gardian, aducînd două cazane cu douăzeci de litri de supă. Cînd deținuții trecură și la asaltul suplimentului, uimirea și amuzamentul sanitarilor crescu și mai mult.

Masa se transformă într-un fel de competiție sportivă. Sanitarii, paznicii, căpitanul cu fata lui, și alți nemți care locuiau probabil acolo, se așezară în jurul deținuților, ca să asiste la festinul acela excepțional, vrînd să vadă cine avea să reziste mai mult timp. Polò și cei doi deținuți nemți s-au retras la a treia gamelă, în timp ce polonezii, italienii, Arthur și Niccolai continuau metodic, ajungînd la al cincilea litru.

Mai degrabă de teama de a nu se simți rău, decît din sațietate, Paolo, și cei doi polonezi s-au oprit la această cotă. Aldo și Corrado au atins a șasea rație și s-au dat bătuți și ei. Au rămas în competiție, stîrnind mari emoții celor de față, Arthur și Niccolai, care, și prin înfățișarea lor (Arthur era înalt de un metru nouă-

zeci, Niccolai aproape cît el, dar mult mai corpolent) promiteau să se țină tari pe poziție.

Spre surpriza tuturor, ce-i drept, au îngurgitat și al șaptelea și al optulea litru, nepăsători. Apoi, Niccolai a cerut voie să doarmă și se cufundă brusc, într-un somn adînc. Multor glasuri care-l mai întrebau dacă nu se săturase, Arthur le răspunse cu o flegmatică ironie că mai avea încă loc pentru o altă jumătate de rație. I-a fost servită, și el o devoră fără a da semn de oboseală.

Cînd și-a depus lingura în gamela goală, cineva dintre cei prezenți i-a cerut să se ridice în picioare, și fără vreun efort aparent, englezul făcu și această dovadă, revelînd brusc și protuberanța monstruoasă a abdomenului.

Acest *exploit* n-a fost o bravadă inutilă și periculoasă. După ce le-a trecut emoția acelei întreceri și amuzamentul, aproape toți nemții au fost probabil impresionați de înfometarea deținuților. Aspectul lor debil, edemele pe care le arătau pe corp Aldo, Arthur, diplomatul, nu avuseseră eficacitatea convingătoare a acelei ghiftuieli.

De atunci, civilii și militarii nemți s-au luat aproape toți la întrecere, nu numai în a dărui deținuților mîncarea pe care le-o puteau da, dar și în a le demonstra propria bunăvoință și solidaritate. Într-o zi Körner oferi tuturor cîte o înghețată. Altă dată, un infirmier aduse cu el o sticlă de lichior și a vrut ca sanitarii și prizonierii să cioc-nească pentru pacea care avea să vie în curînd. Mai ales cei șapte din convoi, care inspirau o simpatie mai puternică, au fost copleșiți de atenții. Au primit lame de ras, haine uzate, dar prețioase, în vederea iernării, cărți și reviste franțuzești sau englezești, și în fiecare zi *Volkischer Beobachter* și cotidianul local.

O tînără brutăreasă, numită de către prizonieri „*la fornarina*" care avea prăvălia la cîțiva metri de școală, începu să vină în fiecare seară cu o traistă de pîine de grîu sau pîine de graham (resturi de la cartele pe care renunța să le vîndă la bursa neagră) și se oferi să pună în ordine cîte ceva din îmbrăcămintea deținuților.

Pînă și munca a fost atît de redusă și de facultativă, încît printr-o tacită înțelegere între sanitari și paznici a devenit un simplu pretext, pentru a le da pri-

zonierilor posibilitatea să iasă din închisoare. Dar cînd erau de serviciu paznici mai puțin toleranți, munca trebuia să fie prestată cu o anume angajare, și unele dintre generozitățile mai vizibile dispăreau.

Într-o dimineață, la 21 iulie, escorta n-a mai venit să-i ia pe prizonieri. În dormitor, o jumătate de oră a durat o stare de perplexitate și de alarmă. Apoi, au observat de la o fereastră, că în curte și la ferestrele birourilor din fața lor era mare zarvă și discuție între paznici. Polițiștii citeau împreună și comentau ziarele, sau stăteau în grupuri, discutînd foarte agitați. Probabil că se întîmplase ceva excepțional, și, deși prizonierii nu puteau să ghicească ce anume, imediat gîndul lor a fugit la încetarea războiului.

S-au făcut multe presupuneri. Schmidt, de obicei destul de informat, a fost întrebat cu insistență, dar nu știa nimic. Petch, de asemenea, care a venit să deschidă celula cu o întîrziere remarcabilă, ca să-i conducă pe prizonieri la baie, a fost asediat de întrebări, dar s-a demonstrat, în mod neobișnuit, rezervat. În coridoare și în biroul *meister*-ului erau mai mulți paznici ca de obicei. Toți păreau preocupați și s-au arătat foarte reținuți și ei față de deținuți, care au fost conduși repede, înapoi în celulă.

La începutul lui iunie, înainte de a ajunge pînă în dormitor, vestea căderii Romei și a debarcării în Normandia preanunțase evenimentele tot printr-o tulburare a paznicilor, cît și a funcționarilor *Präsidium*-ului. Era deci ușor de dedus că se petrecuse ceva similar sau și mai grav. Discuțiile și ipotezele au pus stăpînire pe toți, ore în șir.

Pe la orele unsprezece, sosirea în curte a unui batalion de paznici, pe picior de război, a făcut să crească neliniștea și curiozitatea generală. Ofițerii s-au adunat la raport, în jurul unui colonel și convocarea a durat ceva mai puțin de o oră. Înainte de amiază, soldații s-au adunat din nou și au început să iasă în mici plutoane.

Această ultimă împrejurare i-a făcut pe prizonieri să ajungă destul de aproape de adevăr. Le-a fost revelat,

în clipa distribuirii supei, de către Aristide, care, îi comunică lui Aldo foarte emoționat, în cîteva cuvinte, că avusese loc un atentat împotriva lui Hitler. Și, pentru că Aldo nu putuse să înțeleagă dacă atentatul reușise sau nu, agitația crescu, insistentă, pînă seara, cînd Heute și Aristide au fost însoțiți în dormitor. Aveau la ei un ziar de după-amiază în care se spunea că atentatul nu reușise, că unii dintre responsabili fuseseră chiar pedepsiți și că datoria de a descoperi scopul exact al complotului era încredințată în mîinile sigure ale Gestapo-ului.

Emoția rămăsese vie în toți și, în timpul nopții, în curte continuă un du-te-vino vigilent al pichetelor înarmate. A doua zi s-a arătat mai normală, dar măsurile de urgență au continuat. Grupuri de oameni înarmați intrau și ieșeau, prin curte, și așa s-a aflat că orașul era fortificat ca o cetate, că alți complotiști fuseseră capturați, că va avea loc un proces senzațional. Hitler era ușor rănit și însetat de răzbunare. Complotul care trebuia să-l suprime, pornise din mediul militarilor, și epurarea, în sectorul acesta, avea să fie făcută fără milă. După atentat, la Cartierul general din Berlin fusese o mică revoltă și numai printr-o serie de contratimpi a putut fi înăbușită revolta.

Cu o volubilitate extraordinară, însă, în ciuda veștilor senzaționale, încă de a doua zi, principalul interes al deținuților a revenit, asupra muncii lor, neștiind dacă aveau s-o mai continue sau nu.

Împotriva oricărei așteptări și temeri, în schimb, după doar trei zile de repaus, au reluat lucrul. Și, cînd au fost însoțiți la școală, prizonierii n-au observat nimic excepțional pe drum. Nu se vedeau patrule, și lumea își vedea de treabă, grăbită, distrată, ca întotdeauna. Doar printre sanitari s-a putut descoperi un anume ferment, dar nimeni nu comentă evenimentele cu prizonierii, și, la rîndul lor, și ei au tăcut, din discreție, ca și cînd ar fi fost vorba de un doliu în familie.

De mai multe zile totul decurgea ca și mai înainte, cînd Paolo a avut un ghinion. A avut o entorsă la o gleznă și Japke, deoarece el supraveghea echipa în ziua aceea, l-a trimis înapoi la închisoare, însoțit de doi măturători care-l duseseră de brat. Pe la ora patru după-amiază,

Paolo se afla în celulă, singur, suferind și mai ales mîhnit : ghinionul avut îl priva de avantajele noii sale condiții de *stark arbeiter,* adică de muncitor de muncă grea.

A doua zi de dimineață, a asistat profund mîhnit, la pregătirea tovarășilor săi care se duceau la muncă, în timp ce el rămînea în dormitorul comun cu un nou sosit neamț, care după ce încercase să se sinucidă într-o altă închisoare, fusese legat cu lanțuri de încheieturile mîinilor și de glezne, de picioarele de fier ale patului.

Doctorul Schmidt fusese eliberat cu o săptămînă în urmă, pe neașteptate și plecase de acolo fără nici o umbră de emoție, nici măcar din partea polonezilor, urîndu-le tuturor „rămas bun" și cedîndu-i contelui, bastonul de polițist al șefului de dormitor, adică succesiunea în slujba de *stübe-älter.* Waldeman, de cîteva zile, era însoțit în fiecare dimineață la sediul Gestapo-ului, unde voiau din nou să-l interogheze. Venea seara înapoi, vizibil obosit, dar fără semne de lovituri. Spuse că făceau cercetări în legătură cu Rezistența din Olanda și îi pretindeau o sumă de știri pe care el, realmente, nu era în stare să le dea ; și poate că tocmai din cauza acestei tăceri a lui, totale, îl luaseră — bănuia el — drept un conducător, tratîndu-l chiar cu oarecare respect.

Prima zi de ședere în închisoare a fost foarte nesuferită pentru Paolo. O conversație cu noul sosit nu era ușoară, fie din cauză că neamțul avea o vădită stare de indispoziție, fie că vorbea într-o germană greu descifrabilă. Din puținele știri pe care le-au aflat unul de la celălalt, Paolo înțelese că era — sau susținea că e — un judecător, că pierduse doi băieți în război, și pe soția lui într-un bombardament și că fusese arestat sub acuzația injustă a unei infracțiuni dezonorante.

În poziția incomodă în care stătea, avea deseori nevoie de ajutor și Paolo, neputincios cum era și el, căută să i-l dea în limita posibilului. Dar omul îi era vădit antipatic, în ciuda nenorocirilor lui, mai cu seamă pentru că în după-amiaza aceea a vrut intenționat să sublinieze că el era un nazist convins și că credea în victoria finală a Germaniei. Poate că simula, de teamă ca Paolo să nu fie vreun spion.

Pe seară Aristide a venit însoțit în celulă. Era pașnic, satisfăcut, optimist. Însuși caracterul lui se transformase ;

sau, mai bine spus, revenise, poate, cel care fusese în viața lui normală : vioi, vesel, puțin fanfaron.

Îi povesti o sumedenie de lucruri. În primul rînd că mult dorita candidatură a lui Paolo la postul de măturător era asigurată. El, Aristide, era în raporturi optime cu Emma, care îi dovedise o reală predilecție. Îl chema în casă, îl reținea să discute cu el, și știind că era bijutier, îi arătase o mică comoară de lanțuri, inele, coliere, cerîndu-i să le aprecieze el, în dolari.

Era — spunea Aristide — o femeie cumsecade, excepțional de vioaie, în ciuda greutății sale impresionante și foarte influentă asupra morocănosului ei de soț, în fața căruia reușea să-și impună totdeauna voința, chiar și în conducerea închisorii. Trăia în casă, cu cele două fete ale ei care erau căsătorite, soții amîndorura fiind pe front, două tipice exemplare de femeie germană : muncitoare și sentimentale. În plus, puțin prostuțe. Cîteodată, cînd *meister*-ul era de serviciu, îl chemaseră ca să le vorbească despre Italia. Și reușiseră să-l facă pe el, milanez de douăzeci de generații, să intoneze încet cîteva motive de cantonete napolitane, în vogă pe vremea aceea.

Cea mai mare, Esther, avea, după cum reieșea din povestirea lui Aristide, o vădită atracție față de părul lui încărunțit, vioiciunea, și amabilitatea lui de italian. Era căsătorită cu un măcelar și în Aristide vedea idealul de bărbat, grijuliu și romantic. Într-o seară, scoțînd, cine știe de unde, un rînd de haine de ceremonie, îl hotărîse să le îmbrace și apoi, așa, în haină neagră, cu cravată *papillon*, pantofi de lac, a fost silit să se lase admirat, insensibil în fața ridicolului acelei mascarade. Esther spunea că Aristide ar fi fost un extraordinar tenor și că ar fi făcut o impresie nemaipomenită pe scena din Schiller Theater.

Dar inima lui Aristide era angajată. Și acest lucru i-l mărturisi lui Paolo. Era îndrăgostit de o jugoslavă care locuia la etajul al treilea, într-o celulă izolată. Era vorba de o femeie foarte frumoasă (și Paolo o remarcase în adăpost) care părea că răspunde sentimentelor sale. Născută la Lubljana arestată pentru spionaj, era ținută la închisoare, fiind suspectă că ar ști multe lucruri. Aristide se ducea aproape în fiecare seară s-o vadă, grație tăcerii totale a cîtorva paznici, și îi ducea cîte ceva de-ale gurii.

Paolo înțelese că prietenul lui era pe punctul de a intra în bucluc, și pînă una alta, își explică de ce multiplele făgăduieli făcute de a-și ajuta tovarășii nu fuseseră respectate. Dar nu îndrăzni să-i spună nimic. Aristide era fără îndoială un exaltat, crezînd că se poate căsători cu jugoslava, de îndată ce vor fi eliberați, ducînd-o cu el la Milano, în sînul numeroasei sale familii. Milka îi spusese însă că posedă pămînt și moșii în împrejurimile Lubljanei, în afară de un soț, fără îndoială mort în război. Ea insista să se stabilească la țară, pe moșiile ei. Așa că marele chin al lui Aristide era acum faptul că se afla într-adevăr în dilema unei alegeri irecuzabile între iubită și Milano.

Paolo nu-și exprimă nici măcar bănuiala că croàta îl lua peste picior, exploatîndu-l pentru favorurile și darurile pe care i le făcea. Numai cînd află că Milka se servea de el pentru a transmite bilete în afara închisorii, printr-un compatriot care venea să-i aducă lenjeria de schimb, căută să-l prevină.

Următoarele zile de rămînere forțată în dormitorul comun, Paolo le petrecu în tovărășia lui Waldeman, care terminase interogatoriile. Spunea că totul decursese bine, deoarece Gestapo-ul nu reușise să-i scoată din gură nici măcar o știre, și în sfîrșit hotărîseră să-l împuște.

Mai mult decît de această perspectivă, de propriile sale fapte, și chiar de război, olandezului îi plăcea să discute probleme generale, politice și filozofice. Conversația cu el, deși Paolo nu făcea decît să-l asculte, întrerupîndu-l arareori și mai totdeauna fără rost, era prin urmare puțin obositoare.

În prima zi cînd rămăseseră singuri (judecătorul german fusese transferat) discuția a alunecat, firește, asupra tovarășilor absenți și a antipatiilor, ranchiunelor, care contribuiau la o viață nefericită în comun. Waldeman evită orice părere directă, dar plimbîndu-se în sus și în jos începu să expună o teorie fondată pe psihanaliză, după care orice om posedă în adîncul propriei conștiințe un „depozit" de materiale ereditare: instincte,

pasiuni primordiale, impulsuri brutale și multă ticăloșie. Acest material se agită în adîncul psihicului, ca în adîncul unui vulcan stins, pe al cărui crater se extinde un lac limpede și liniștit, care e conștiința. Cîteodată, impulsurile primordiale ies la iveală și fac să clocotească apele, dar sînt din nou alungate de un factor care se găsește între conștiință și inconștient : totalitatea frînelor morale dobîndite prin educație, civilizația. Numai cînd aceste frîne nu funcționează, apare o erupere a inconștientului în sfera conștiinței și omul revine la instinct, aroganță, sălbăticie.

Tulburări ca acelea ale războiului sau experiențe ca cele din închisoare, — susținea olandezul — dau ușor loc la erupții masive ale inconștientului, dezlănțuind impulsurile, primul dintre ele, fiind instinctul de conservare. De aceea oamenii din dormitorul comun deveniseră ceea ce erau acum : brutali, josnici, necinstiți, în contrast cu ceea ce trebuia să fie personalitatea lor într-o viață normală. Indivizii cei mai rafinați, prin educație și printr-o profundă cultură, se autocontrolau mai bine ; sau, cel puțin, mascau în forme politicoase dezlănțuirea propriilor impulsuri. Alții, cu o natură mai necioplită, se lăsau pradă instinctelor, fără a mai da atenție formei. Aceasta se recunoștea la deținuții de drept comun : nu pentru că ei ar fi fost mai răi decît ceilalți, ci doar pentru că fragila lor „cenzură", autocontrolul, cedase total.

Discuția, judecînd după dezinvoltura cu care Waldeman o susținea, de parcă s-ar fi aflat la catedra lui din Amsterdam, ar fi putut dura mult timp, dacă nu năvăleau în dormitor cei reîntorși de la muncă, toți încă excitați de noutățile zilei. Mîncaseră ca de obicei din abundență, „Brutăreasa" le adusese un carton cu prăjituri ; i-au dat cîteva lui Waldeman și cîteva lui Paolo. Apoi, Körner li se alăturase lor, la întoarcere, insistînd pe lîngă paznici ca să admită să se oprească cu toții o jumătate de oră acasă la el, unde fusese fericit să le ofere o cafea veritabilă, filtrată în stil italian ; le pusese cîteva discuri de muzică clasică și le dăruise cărți și reviste ilustrate.

Cînd Paolo s-a putut întoarce la lucru, n-a găsit prea multe schimbări. Masa mai abundentă, era ceva firesc

acum. Politețea sanitarilor se transformase într-o formă curentă de camaraderie. „Brutăreasa" *(la fornarina)* venea în fiecare seară cu daruri, rămînînd după aceea la discuție cu ei. Körner devenise prietenul lui Aldo și Arthur cu care nu mai făcea nici un mister din sentimentele sale antinaziste. Deși după atentatul din 20 iulie au urmat represiuni nemiloase, despre care ziarele, chiar din acele zile, dădeau detaliate dări de seamă, aversiunea pentru Hitler și război devenise din ce în ce mai evidentă, chiar și printre ceilalți soldați, rechemați la arme, din secția sanitară. Și, — poate că nu a fost o simplă întîmplare — singurul lucru care nu realizase nici un progres era *bunker*-ul.

Într-o zi, întorcîndu-se de la lucru, convoiul a aflat două noutăți : Federico se întorsese de la spital, aproape în aceleași condiții în care intrase ; și locotenentul Kroll îi aștepta pe deținuți într-una din celulele izolate, transformată cu acest prilej în birou.

Locotenentul Kroll era un tînăr funcționar al Gestapo-ului, rece și pedant, care își atribuia un fel de a fi în limitele principialității. Paznicii totuși îi arătau o teamă reverențioasă, ceea ce a făcut să crească agitația prizonierilor. Ofițerul îi convocă pe rînd, unul cîte unul, nepăsător față de ora tîrzie, ca să le comunice, cu ritualul cuvenit, că îi fuseseră încredințate dosarele situației convoiului italian și că el avea cea mai bună dispoziție de a pune la punct fiece lucru.

Pentru interogatorii se folosea de un tînăr militar care vorbea modest italiana și avea un fel de a fi cam distrat. În schimb Kroll era foarte atent, meticulos, și nu lăsa să-i scape nimic din cuvintele, din expresia, din mișcările deținutului aflat în fața lui. Metoda lui era de a intercala cu o impasibilitate birocratică, întrebări banale cu întrebări insidioase. Începea prin a cere să i se prezinte cu nume, prenume, profesie. Apoi întreba generalități despre cel interogat, pe care le transcria cu scrupulozitate, încet, de parcă sarcina lui s-ar fi epuizat acolo. Apoi, se informa dacă interogatul știa de ce fusese arestat la Roma, și în

timp ce manifesta o indiferență politicoasă, aduna date cu aerul celui ce știe multe, mai multe decît lăsa să se întrevadă că ar ști. În continuare, sărea dintr-una într-alta, fără a pierde răbdarea de a primi răspunsuri „defensive" pe care le devia cu promptitudine, evitînd să le treacă în procesul verbal, revenind iute cu noi întrebări, mai adecvate circumstanței.

Mai înainte de a începe trecerea în revistă, Waldeman ieșind, poate pentru prima dată, din sfera sa olimpică, li se adresă tuturor :

— Nu negați și nu povestiți minciuni. Spuneți numai ceea ce ați spune unui copil care v-ar întreba cum a venit pe lume.

Primul chemat a fost contele, ultimul, Paolo. Cînd Paolo a fost introdus în fața lui Kroll, era noapte tîrzie. Spuse imediat că nu înțelege germana, ca să aibă avantajul să asculte de două ori întrebările. Inchizitorul începu pe un aer blînd, întrebîndu-l cîți ani avea, ce meserie avea, și dacă era antifascist. Paolo răspunse fără dificultate, cu franchețe.

Kroll îl întrebă atunci de arestarea lui în Italia și Paolo îi răspunse că nu cunoaște motivele precise. Celălalt, liniștit, de parcă l-ar fi informat, în sfîrșit, asupra unui amănunt necunoscut, îi spuse că era vorba de *„umsturzen organization"* (organizație subversivă). Paolo manifestă uimire, fără a mai spune ceva : nici da, nici nu. Germanul interpretă tăcerea lui ca pe o acceptare și cu aerul unei simple curiozități, a vrut să știe care era numele partidului din care făcea parte Paolo. La întrebare, Paolo răspunse că nu era vorba de nici un partid : el singur și în mod personal era potrivnic fascismului.

Ofițerul se lansă pe această temă, și lui Paolo i se păru că interpretul, un tînăr cu o expresie inteligentă, chiar dacă incontinuu vădea un aer distrat, (dar poate că și acest aer de distrat făcea parte din punerea în scenă) făcea efort să-i traducă întrebările, punîndu-l la curent cu acelea ce puteau fi mai periculoase. Dar avînd încredere numai în el însuși, evită orice răspuns care ar fi putut da adversarului posibilitatea de a intra mai adînc în situație.

Văzînd atunci că nu ajungea la nici un rezultat, Kroll îi puse o întrebare directă, care nu i-ar fi putut îngădui nici un tertip de parare a răspunsului.

— Și ce idei ai dumneata în legătură cu *Marele Reich?* îl întrebă el.

Paolo rămase mult timp tăcut. Să-și exteriorizeze propriul gînd, (pe care, dealtfel, interlocutorul său îl cunoștea perfect), însemna să se expună unor eventuale represalii. Să mintă, însemna să dea satisfacție nazistului. În timp ce șovăia să răspundă, descoperea pe figura celor doi oameni, din fața lui, o oarecare tensiune. Lui Kroll i se adîncise o anumită cută în colțurile gurii, ca și cum ar fi fost încîntat de tăcerea aceea.

— Nu înțeleg întrebarea — spuse Paolo, în cele din urmă, făcînd efortul de a părea dezinvolt și politicos.

Cuta din colțul gurii lui Kroll se accentuă. Făcu un semn interpretului, care-i repetă întrebarea, căutîndu-și cuvintele ca s-o redea cît mai elementar, ca și cum i-ar fi vorbit unui copil sau unui ignorant. Dar Paolo, fără să deschidă gura, măcar, luînd chipul unei false dezolări, continuă să dea de înțeles că nu reușea să priceapă ceea ce-l întrebau.

Kroll nu era tipul omului care să-și piardă ușor cumpătul. Schiță un zîmbet sardonic, deschis, și din nou interveni, rugînd pe interpret să-i traducă *ad litteram.*

— Noi vrem să cunoaștem — l-a făcut pe interpret să spună — care sînt sentimentele dumitale față de Germania. Avem ordin să eliberăm pe prizonierii care ne dau garanția că nu vor să înfăptuiască acte de ostilitate împotriva *Marelui Reich.* Răspunde dumneata cu franchețe. Vom controla răspunsul, și dacă va rezulta sincer, nu vom avea nimic altceva de adăugat. Dumneata poți declara și că urăști din toată inima *Marele Reich* — mai adăugă el aproape ergolios. În asemenea situație nu ți se va întîmpla nimic neplăcut, cît timp vei fi la dispoziția noastră.

Interpretul i-a tradus silabisind, frază cu frază. Era dificil acum să se mai poată sustrage de la strîmtoare. Totuși Paolo știa, din experiența avută la Regina Coeli, că există o metodă pentru a-i dezarma pe inchizitori : răs-

punsurile idioate. Discuțiile lungi, menite să creeze o confuzie sau să acumuleze justificări, se încheie totdeauna lăsînd o urmă de semi-acceptări în procesele verbale. În schimb, cînd izbutea să se poată menține pe terenul stupidității pînă la sfîrșitul unui interogatoriu, funcționarul își pierdea răbdarea, ridica glasul, dar în cele din urmă urla înfuriat la culme subofițerului care întocmea procesul verbal : „Scrie : la întrebarea... răspunde că nu știe etc. etc...".

Era metoda care trebuia să fie experimentată și cu Kroll. Paolo se prefăcu, prin urmare, că deodată se luminează, și dintr-o suflare răspunse, ostentînd o uimire cordială :

— Sentimentele mele față de Germania ? Dar eu sînt italian, domnule !

Kroll pricepu că are de a face cu un om versat în domeniul interogatoriilor. Încetă să mai zîmbească, dar spre deosebire de polițiștii italieni, nu se înfurie. Lăsă să treacă o scurtă pauză, vrînd parcă să dea de înțeles că se lasă bătut la punctul acela, fără a se considera totuși învins. Apoi o luă da capo :

— Rezultă — spuse el — că dumneata ai încercat să evadezi din închisoarea de la Alexanderplatz. De ce ?

Paolo răspunse că acest lucru a depins de faptul că nu i se dădea de mîncare. Și mai adăugă că și acolo, la Charlottenburg, mîncarea lăsa de dorit.

Locotenentul Günther Kroll era un inchizitor de înaltă clasă. Nu se lăsă scos din minți nici de impertinența aceea. Îl fixă pe Paolo cu aerul celui ce se distrează la joc, tocmai pentru faptul că se joacă cu stil, și, cu un calm desăvîrșit, îl întrebă pe adversar dacă era dispus să-i relateze numele acelora care-l îndemnaseră la fugă.

Paolo se simți ispitit de a relansa : vorbind cu lentoare, cu greutate, rosti numele comandantului închisorii din Alex și al cîtorva paznici, precizînd că ei, prin tratamentul lor, îl hotărîseră să încerce să evadeze de acolo.

De astă dată Kroll pierduse un punct, expunîndu-se ridicolului : începuse să-și ia notă de numele acelea, cînd și-a dat seama de batjocură. A avut un gest de ciudă. Bătu cu pumnul în masă și izbucni, fără să se mai adre-

seze interpretului, într-o exclamație berlineză a cărei semnificație Paolo o cunoștea ; se întreba ce fel de joc mai era și acela ?

La care nici el nu s-a mai putut obține să nu răspundă, fără a se mai adresa interpretului, convins că nu poate fi tălmăcit :

— La Roma s-ar spune că ne jucăm de-a batjocura, care din noi e mai tare... Kroll n-a dat atenție cuvintelor acelea. Cu un ușor tremurat al mîinilor, începu să pună ordine în hîrtii. Apoi se ridică cu un aer milităresc, cu pieptul scos în afară, și-l concedie pe Paolo cu un „*Auf Wieder sehen !*“ care nu promitea nimic bun. Paolo se ridică și el, manifestînd o vădită stînjenire și se retrase fără a mai saluta.

Nici nu ajunsese la scări și începură să șuiere sirenele de alarmă. Începu exodul spre subsoluri. Heute, Aristide, și alți măturători au apărut somnoroși, pe palierul unde Paolo fusese reținut de Japke. Au dat o mînă de ajutor la dosarele din birou și la coșurile lui *frau* Emma, în timp ce apăreau *meister*-ul și ceilalți paznici care începeau să descuie celulele de la etajele superioare.

Cîteva zeci de femei, în majoritate țărănci rusoaice, au coborît grăbite, gălăgioase, încărcate de boccele și pachete. Defilau prin fața lui Paolo, care le putea observa nestingherit. O văzu și pe jugoslavă, și imediat după aceea, ca din întîmplare, pe Aristide care mergea pe urmele ei, purtînd pe umeri o valiză voluminoasă. Mai erau diverse franțuzoaice, care făceau cu ochiul cu un aer de subînțeles. Au trecut italiencele și polonezele din convoi care l-au salutat cu efuziune. Impunătoare ca o regină, a coborît și o circhiză care era subiectul poveștilor din închisoare : avea pielea de alabastru. Kroll, care se oprise lîngă Paolo, o observă cu interes. Paolo îl fixă și zîmbi : ofițerul n-a știut ce reacție mai potrivită ar fi putut avea, decît să-i răspundă în același fel.

Apoi au fost deschise celulele bărbaților. Au ajuns, în dezordine, cu boccelele lor, „vandalii“, cărora li se alătură și Paolo.

La subsol, ca și altădată, femeile se aflau în partea dinăuntru, iar bărbații într-o înfundătură îngustă, înțesată cu grinzi, și, oarecum deoparte, *frau* Emma și corpul de gardă, la care se alăturase, impunînd mult respect, locotenentul Kroll împreună cu aghiotantul său.

Alarma a durat mult. Agitat cum era, Paolo a urmărit fazele ei cu mai mare atenție decît altă dată, cînd coborа în subterană într-o stare de amorțeală, aproape insensibil la diversele mișcări din adăpost, la anunțurile de la radio și chiar la explozii.

În timp ce privea femeile cu mai mult interes, decît de obicei, atras de picioarele lor, luminate violent de o lampă care lăsa în umbră restul corpului, i-a venit ideea că ele erau detașate și expuse întocmai ca ciolanele de vită dintr-o măcelărie. Era tulburat, dar nu de priveliștea aceea, ci de tensiunea nervoasă a interogatoriului. Privi spre Kroll și își dădu seama că și el îl observa cu atenție. Cînd privirile li s-au întîlnit, și-au zîmbit cuviincios.

La radio s-a anunțat că formațiuni rapide dușmane se apropiau dinspre Nord-vest :

„*Schnell verbanden zum Berlin fliegen . . .*“, spuse vocea crainicului, mecanică și somnolentă.

Japke și Petch, ca de obicei, se strecurau printre rețelele de sîrmă, de la un prizonier la altul, pentru a le împărți tîrnăcoape și cazmale. *Frau* Emma, cu coiful ei de luptă pe cap, trona călare pe un cufăr, discutînd în șoapte cu Strempel, care era un paznic nici bun, nici rău, mai de grabă dispus să nu se sinchisească de serviciu. Se întrerupea numai ca să asculte o comunicare mai importantă la radio.

„E ora două și patruzeci și șapte“, spuse crainicul, „primele cîteva avioane dușmane au ajuns deasupra apărării antiaeriene a Berlinului“ . . .

Paolo privi în jur, observînd fiece amănunt, de parcă atunci le vedea prima oară. Zidurile erau oribile, fără tencuială. Grinzile de susținere, dese și sucite. Trunchiuri groase, încă acoperite cu scoarță, susțineau grinzile, în mijlocul cărora șerpuiau rețele de țevi de toate mărimile. În lumina orbitoare a lămpilor, alimentate de dinamul *Präsidium*-ului, mari pînze de păianjen luceau mătăsoase și

prăfuite, în hexagoane aproape regulate. Şi în umbră, în labirintul grinzilor, se profilau chipurile tovarăşilor, palide şi supte, încît te făceau să te gîndeşti la pădurea dantescă în care stăteau cocoţate, nemişcate pe ramuri, păsări fără pene, numai ochi.

„Orele două şi cincizeci şi patru : avioanele noastre de vînătoare au angajat lupta cu avioanele duşmane. Bombardierele au trecut de apărarea din afara oraşului. Încearcă să forţeze barajul artileriei antiaeriene", — se anunţă iarăşi la radio. Şi acum din obişnuinţă toţi şi-au încordat atenţia.

Paolo simţea că îl doboară somnul, cînd au început să se audă în depărtare primele răpăieli de *flak*-uri, seci şi aproape consolatoare. Cu ochii întredeschişi, pierdut în halucinaţia sa, Paolo vedea monştri infernali cum se mişcau încet, în ungherele luminate : o lume informă de coşmar. Încercă să se trezească, fixînd capetele tovarăşilor, şi străduindu-se să-i recunoască rînd pe rînd. Dar, din nou, îi veni ideea că acele capete erau izolate, desprinse de bustul care era în umbră, întocmai cum erau mai înainte, picioarele femeilor.

Vocea crainicului anunţă lugubru :

„Acum avioanele bombardează partea de vest a oraşului..."

„Acum sîntem noi la rînd, Charlotterburg", se gîndi Paolo fără nici o emoţie deosebită.

Se auzeau într-adevăr şuieratul şi bufnitura bombelor în depărtare. Zidurile se cutremurau. O şuierătură mai apropiată şi prelungă încetă brusc într-o explozie scurtă, fără să se cutremure pămîntul : trebuie să fi fost un *schrapnell*. Pentru un moment s-a produs o slăbire a luminii. S-a auzit un bîzîit de motor care cobora extrem de iute. Apoi o explozie apropiată, din ce în ce mai apropiată, foarte apropiată, un lanţ întreg de explozii. Cineva spuse :

— Au lovit închisoara !

Petch a replicat pe tonul unuia care se pricepe.

— Au căzut la cel puţin cinci sute de metri.

„Achtung ! Achtung !" atrase atenţia între timp, difuzorul." „Este ora două şi cincizeci şi nouă... Cîteva

bombe în împrejurimile străzii Neue-Kant nu au explodat. Eliberați împrejurimile."

Și după o lungă și chinuitoare pauză :

„În direcția Knie și Opernhaus, bombele au provocat incendii. Avioanele dușmane se îndepărtează. O nouă formație e semnalată dinspre Braunschweig, cu direcția Berlin..."

Paolo își ridică ușor capul dintre mîini și privi spre femei. O oarecare agitație era în jurul bătrînei paralitice care era adusă în adăpost, pe un scaun, în fiecare noapte. O *wachtmeisterin* (șefă gardiană) veni să caute apă. Se gîndi că se simțea rău. Această *wachtmeisterin* îi spuse lui *frau* Emma că bătrîna se temea pentru soarta fetei ei care locuia în împrejurimile străzii Neue-Kant.

A urmat o perioadă de liniște. Apoi la radio se anunță :

„Este ora trei și zece. Un avion dușman în flăcări se prăbușește asupra Berlinului".

Paolo începu să se gîndească la pilot, la ceilalți care ar fi putut fi morți. Cineva trebuia să fie totuși într-un alt colț al lumii care-i aștepta. Peste trei ore — își închipuia el —, în necunoscute, îndepărtate, liniștite case englezești, lîngă un cămin în care arde focul, poate în Sussex, poate în Cornwall, cineva mai aștepta încă. Va aștepta pînă tîrziu, pînă la sfîrșitul zilei, apoi, un telefon de la minister va pune capăt așteptării „Avionul nu a revenit la bază, se așteaptă în continuare vești" ... se va spune. Și vor mai aștepta și ei — se gîndea — : Va începe și pentru mamele și soțiile englezoaice, lungul calvar al așteptării nesigure. Și formal (pentru că tragedia altcuiva îl lăsa aproape indiferent) a încercat să se emoționeze pentru ele.

Sirenele au sunat încetarea alarmei.

„Este ora trei și treizeci și cinci" — se anunță la radio: „Incursiunea asupra Berlinului s-a terminat. Formațiile dușmane rapide înaintează în direcția Leipzig".

„Noapte bună, Leipzig" — se gîndi Paolo. Și se îndreptă cu turma, beat de somn, spre scări. Împreună cu ceilalți tovarăși, ajunse cu greu pînă la celulă. Înainte de a se aprinde lumina, era nevoie să fie pus la punct camuflajul. Îi lăsă pe ceilalți s-o facă. Se cățără în pat, se înfășură în pături și gîndul îi zbură la Nanda.

După cum începuse, pe neașteptate și fără explicații, tot astfel s-a și încheiat lucrul din afara închisorii. Paznicii care erau mai prietenoși cu deținuții, le-au adus la cunoștință anumite dispoziții generale care interziceau ca deținuții politici să fie conduși în afara închisorii. Chiar și pentru motive de lucru. Într-adevăr, a existat o oarecare înăsprire a regimului în închisoare, concomitent cu încetarea lucrului în afara închisorii. *Meister*-ul a venit să percheziționeze dormitorul comun și a sechestrat obiectele care constituiau patrimoniul „domestic" al prizonierilor : cărți, ziare, creioane, lame, cuțite de tinichea, cutii și chiar un ceas vechi care a existat totdeauna acolo în celulă, reparat de Paolo cît s-a priceput el de bine, și care servea, cu mare aproximație, să măsoare orele. Mai mult ca oricînd, acum, cînd erau aruncați din nou în mizeria de nedescris a vieții de deținuți, ceasul acela le-ar fi fost de folos.

Lovitura, deloc ușoară, i-a deprimat pe toți, accentuîndu-se și mai mult, datorită altei împrejurări și mai dureroase. De mai multe zile, poate de săptămîni, Aristide aducea vești alarmante despre Federico, instalat într-o celulă izolată. În realitate, bietul om agoniza, dar nimeni nu-l lua în serios, fiindcă trecuse un an, de cînd Federico părea pe punctul de a se duce pe lumea cealaltă. Pînă atunci dovedise o rezistență și o vitalitate de salamandră. Lupta tuturor era mult prea îndîrjită ca să se poată înduioșa de durerile și melancoliile tovarășului pe care-l bănuiau că dorea numai să fie compătimit.

Din ce cauză a murit Federico la sfîrșitul lui august, n-ar fi putut spune nimeni. Era un trup în descompunere ; avea toate bolile după spusele lui. În ultimele săptămîni nu mai ieșise deloc din celulă. În ultimele zile, încetase de a mai vorbi. Aristide îl observase zile întregi întins, pe salteaua de paie, fără să-și fi schimbat măcar poziția. Îl întrebase chiar, dacă avea nevoie de ceva și Federico îi făcu semn din cap că nu. Doar o singură dată întrebase dacă-l poate vedea pe Aldo. Aristide își luase obligația de a vorbi el *meister*-ului, dar Federico se căi imediat. Cu o voce stinsă, istovită, spusese : „N-are importanță, e inutil" — și-și salutase prietenul, printr-un gest al mîinii.

Totuși, nu muri în ziua aceea, ci mai trecuseră cîteva zile, și în dormitorul comun se răspîndi, din nou, convingerea că avea să scape și de astă dată de la moarte. În schimb, cînd nimeni nu mai considera iminent evenimentul, muri într-o noapte, Dumnezeu știe cum. Vestea a fost dată de Aristide dimineața. Deschiseseră ceva mai devreme celulele izolate, pentru curățenie și-l găsiseră pe Federico rigid, cu picioarele contractate, jumătate de piept în afara patului și brațele întinse ca într-un extrem efort de a ajunge să ia ceva: poate vroia să ajungă la fereastră, deoarece era în direcția aceea, sau la tinetă care se afla dedesubt. Dintr-un amănunt anatomic, Aristide descoperise că era evreu. Nu făcuse această mărturisire niciodată, nimănui.

Meister-ul chemă doi măturători și le dădu ordin să așeze cadavrul cum se cuvine și în timp ce deținuții din dormitor erau duși la baie, cioclii improvizați căutau să-l așeze pe o scîndură îngustă și nu reușeau să-i țină capul nemișcat, deoarece se bălăbănea cînd într-o parte, cînd într-alta. Cadavrul era gol, cu sternul proeminent, sugerînd o vrabie fără pene.

L-au luat de acolo, pe acea targă improvizată și acoperit cu o pînză. Efectele personale și cîteva acte i-au fost încredințate lui Aldo. Nu s-a știut unde a fost îngropat, dacă a fost totuși îngropat.

Moartea aceea îi impresionă mult pe ceilalți, pe supraviețuitorii convoiului din Roma, mai mult decît se întîmplase cu von Patten. Și nu atît că ar fi fost mai legați sufletește de Federico decît de celălalt, cît pentru că în momentul acela, dispariția lui căpăta simbolul unei prevestiri. Ajunseseră la un asemenea grad de deznădejde, încît oricare din ei se putea sfîrși de la o zi la alta, printr-o lungă agonie, ca aceea a lui Federico, sau pe neașteptate.

Acest gînd, concretizat acum printr-un fapt real, se insinuă în mintea tuturor, și deși nimeni nu vorbea de asta, — dimpotrivă, tocmai de aceea — s-a creat în dormitor o atmosferă nouă de stînjeneală și obsesie care dură multă vreme. Între timp, fie dintr-o autosugestie, fie din ivirea primelor zile friguroase, fie din cauza chinurilor

acumulate, în dormitor, mai multă lume se simțea rău. Aldo o tărăgăni luni de zile cu o bronșită, care-l doborî. Și diplomatul care avea o grijă deosebită în a-și îngriji propria-i sănătate, a avut o prăbușire rapidă : în numai cîteva săptămîni, ajunse un bătrîn ramolit care inspira milă. Arthur continua să fie torturat de edemele foamei : avea chipul și picioarele tumefiate, oferind un spectacol dezgustător. Paolo își pierduse mulți dinți care-i căzuseră în serie, aproape fără durere. Suferea însă, din cauza unor buboaie care-i ieșeau unul după altul, ca furunculele mari, pe picioare și pe brațe. Ar fi trebuit să le facă incizii, dar în închisoare nu era infirmerie.

Din septembrie pînă în noiembrie, mai mult decît de dureri fizice, Paolo suferi din cauza unei mari depresiuni morale. În ciuda veștilor optimiste care soseau zilnic, războiul nu se mai sfîrșea. Locotenentul Kroll nu-și mai făcuse apariția, deci nu mai era cazul de frămîntări și neliniști din cauza acelui om. Și totuși, mai mult decît teama de vreo întorsătură neprevăzută, oricît de tragică ar fi fost, tocmai acea lîncezeală totală din viața monotonă a lui Paolo, îl sufoca. Simțea că nu mai rezistă. Coșmarul foamei devenise, mai ales, atît de obsedant, încît îi invada toate gîndurile.

Reîntoarcerea bruscă la regimul alimentar din carceră, după paranteza muncii în afara lagărului, a fost cumplită pentru toți. Binefacerea alimentației din perioada aceea se resimțise în organism, care mai primise puțin oxigen, dar fuseseră de ajuns două săptămîni de hrană normală la Charlottenburg ca să reaprindă vechiul chin. Dimpotrivă, probabil că readaptarea la rațiile lui *frau* Emma devenise și mai dureroasă, atît din punct de vedere fiziologic, dar și psihologic. Acum, foamea ajunsese ca o fiară sălbatecă pe care fiecare o avea cuibărită în el și simțea cum îl sfîșie.

Paolo pătimea poate mai mult decît alții. Era cel mai tînăr și în spatele lui avea o perioadă mai lungă de prizonierat. Rămînea ore în șir, neclintit, incapabil de a formula alt gînd și de a avea o altă imagine, care să nu fie

aceea a mîncării. Aceasta îi procura în afara suferinţii fizice, ruşine şi ciudă. Ziua trecea înfricoşător de încet, închisă toată în aşteptarea puţinelor îmbucături de *minestră* care nu serveau la potolirea foamei, ci doar la a o stîrni şi mai mult ; aproape c-o trezea din amorţeala provocată, în cele din urmă, de postul forţat.

Foamea îl orbea şi îl buimăcea, făcîndu-l aidoma unui animal. Ca un animal, scotocea şi adulmeca în sacii cu gunoaie, la baie. Ca un animal, simţea nevoia de a sta deoparte, ca să scape de controlul altora, cînd mînca resturile din coş pe care reuşise să le dibuiască ; sau însăşi raţia, de parcă s-ar fi simţit în mod constant, supravegheat. Şi, mai rău decît un animal, îşi îndrepta toate resursele născocirii sale ingenioase, spre descoperirea tuturor expedientelor şi trucurilor ca să-şi înşele foamea.

Aceea nu era foamea pe care o simte cineva cînd rămîne, pe neaşteptate, nemîncat cîteva zile. Foamea pe care o pătimea el şi tovarăşii săi era veche, furioasă, acumulată de luni întregi de denutriţie. O foame care pornea din viscere, din sîngele anemiat şi leneş, din tot organismul. Şi apoi era foamea nervilor, foamea cerebrală, care-l lovea în ceafă, cînd visele îl deşteptau cu violenţă. Visa că era legat în cala unei nave încărcate cu alimente ; sau că stătea în faţa unei mese îmbelşugate, aşteptînd oaspeţii care nu soseau ; sau că era închis într-un frigorifer printre enorme ciozvîrte de vacă.

Îşi dădea seama că este la limita degradării, poate a demenţei. Şi, poate că, mai mult din teroarea de a ajunge la acest final, decît dintr-o reală forţă sufletească, a vrut să facă o tentativă de a-şi reveni, la începutul iernii. Cu camarazii nu discuta aproape de nimic altceva. S-a hotărît să se dea drept bolnav, în aşa fel, încît să se sustragă discuţiilor, şi să rămînă la pat toată ziua, închizîndu-se în sine şi lăsîndu-se pradă crudei reverii, cum mai făcuse şi la Alexanderplatz, retrăind întîmplări şi episoade din trecut. Violenţa amintirilor îl ajuta să se sustragă gîndului dominant din zilele acelea.

Reevocă vremea cînd, fiind student, în fiece seară, după apusul soarelui se plimba cu Nanda, pe o anumită stradă. Era o stradă de la periferie, în partea de sus a

Romei. Pe zidurile caselor înflorea iasomia și în luna mai, licuricii apăreau și dispăreau de-a lungul gardurilor de mărăciniș. Pe furiș, rarii trecători se cufundau în umbră. De la jaluzelele îndepărtate, în spatele grădinilor, se strecura o fîșie de lumină, sau răzbătea sunetul unui pian, plînsul unui copil sau soneria unui telefon. Se auzeau glasuri de chemări și de adio de pe praguri necunoscute.

Mergînd tăcuți, pe lîngă casele acelea de bogătași, Nanda și Paolo se simțeau săraci și părăsiți, lipsiți de un adăpost. Era ca o poveste pe care și-o istoriseau fără cuvinte. Pentru ca apoi să simtă mai vie bucuria de a se îmbrățișa și de a-și promite fericirea unui cămin.

Se gîndi la casă : la casa pe care, cu cîțiva ani mai tîrziu și-o clădise împreună cu Nanda, puțin cîte puțin, începînd într-un iulie însorit, cînd s-au ocupat mai întîi de grădină, și vrînd să planteze trandafiri sălbatici își aminti că s-au zgîriat. Camerele, erau pe atunci încă goale și răsunau de pași și glasuri. Apoi, cînd și-au aranjat mobila și celelalte, au căpătat un glas de neconfundat : glasul cald și prietenos care-i primea seara, mai înainte ca Nanda să vină să-l întîmpine din bucătărie.

Își aminti de seara cînd s-au instalat. Pe atunci era numai mobila din bucătărie și două paturi. La cină au venit părinții lui și au mîncat în jurul mesei de marmură. Apoi au rămas să discute la lumina lămpii. Domnea o atmosferă calmă de sărbătoare și seninătate.

Într-o altă seară, îi reveni în minte atmosfera de acasă, după cîteva luni de la ziua aceea. Stătea cu Nanda, comod, în fața ferestrei, care dădea în grădină. În grădină, un vînt ușor sufla printre trandafiri. În casă liniște și umbră. În trupul lui simțea însă o neliniște, o aversiune, o melancolie inexplicabilă. Era istovit. De parcă își vedea limitele propriei vieți. I se părea că a munci, a lupta, a te chinui — totul e zadarnic. La ce servea ? Licuriciul și steaua pe care le întrezărea prin fereastră — aveau aceeași palpitație. Și el și ea se îndreptau spre moarte. Fiindcă totdeauna și oriunde se moare — se gîndea el — și viața nu e decît o paranteză, perceptibilă doar prin faptul că încetează în fiece clipă, între două stări de liniște. O mare dorință de liniște îi cerea cu im-

periozitate sufletul. Un simțămînt de seninătate și mulțumire de a fi făcut ultimul pas din drumul său.

În acel moment, Nanda îl trezi din toropeală, cu o propunere banală : era ora cinei. El își dădu seama că ea intuise felul de sinucidere filozofică ce se petrecea cu el. Și cînd își ridică privirea spre ea, avu o stranie impresie. Pentru prima dată își dădu seama, brusc, că Nanda îl privea cum numai o singură femeie îl mai privise. Și trezindu-se, după un somn de secole, copil, se uimi, fixînd-o în ochi, că nu întîlnește ochii mamei sale.

Încă de atunci pricepuse el cît de indispensabilă și dragă îi era Nanda. Poate de aceea, la diferență de ani de zile, nu reușea de loc să se despartă de ea cu gîndul. Încercase s-o facă să nu mai sufere. Își spunea că Nanda, la ora aceea, putea fi moartă. Sau în brațele altuia. Dar de cîte ori reușea să se ridice deasupra deprimării lui, nu putea să n-o urmărească cu gîndul, și să-și închipuie unde putea fi exact în clipa aceea.

Inventase, tot dînd frîu liber imaginației, o poveste a lui, o realitate a lui care-i îngăduia s-o „vadă" pe Nanda, acum. Erau zile, aniversări, cînd probabilitatea ca realitatea și fantezia să coincidă, îl încuraja în reconstruirile lui. Și atunci se cufunda, încă din zorii dimineții, în vis și o urma pe Nanda în fiece mișcare a ei, de parcă într-adevăr ar fi fost lîngă ea s-o spioneze. Ieșea frînt din această iluzie, seara, dar fericit, de parcă i-ar fi fost îngăduit să asiste la un film în care era reprodusă toată ziua Nandei.

În dimineața de două noiembrie (era la capătul puterilor și chiar al acelei tentative de a lupta împotriva chinului foamei, prin chinul amintirilor) își povesti ceea ce făcea Nanda, de parcă ar fi privit-o printr-un telescop.

O văzu ieșind dis-de-dimineață și luînd-o spre stația tramvaiului. Și la Roma ploua în dimineața aceea, ca și la Berlin. Și Nanda purta impermeabilul albastru cu bereta de marinar. În tramvai, se așezase mai deoparte, pe un scaun de lîngă coborîre și începuse să citească. La piața Verano coborîse și o pornise pe drumul care ducea spre intrarea în cimitir. Cumpărase un buchet de crizanteme. Apoi o luase pe aleea cu pietriș. Se ducea s-o caute pe Gabriela.

Mulțimea îndurerată mergea pe lîngă ea, departe de sufletul ei, în tăcere, pe lîngă chiparoșii negri, încărcați de apă. În stînga și în dreapta aleii se vedeau mormintele, plouate, albe, cu inscripții de despărțire și elogiu. O miasmă de flori care putrezesc plutea în atmosferă. Nanda mergea liniștită și gînditoare, luînd-o la dreapta și urcînd din nou dîmbul care ducea la colina unde era îngropată sora ei. Apoi, iată că suia scara abruptă și se oprea în fața marmurei modeste pe care o văzuse în timp ce era lucrată, într-o dimineață îndepărtată, însorită. Încă o dată, în mod mecanic, citea puținele date, indicii, epitaful : „Aici numai trupul..." Apoi depunea buchetul de flori, lăsîndu-se pe un genunchi.

Acum se ridica și rămînea dreaptă în picioare. Picăturile îi lăsau dîre pe fața ei nemachiată, și poate că îi plăcea gustul acela de ploaie, care semăna cu gustul lacrimilor. Poate că începuse să plîngă, cînd deodată observase ceva lîngă ea, ceva mai în spate, învăluit parcă și ascuns, în perdeaua subțire a ploii care izbea pămîntul și piatra cu un clipocit dens : ceva ca o prezență sau ca o suflare omenească. Era el, Paolo, el stătea lîngă ea, cu capul plecat, sub apa binefăcătoare a toamnei. El, care în sfîrșit, după atîta timp, a putut-o întîlni, acum, cînd știa unde s-o găsească.

Asemenea extravagante imaginații i se întîmplau în săptămînile acelea, cu frecvență. Nu înseamnă că-și imagina reîntoarcerea, sosirea la Roma, ceea ce era ceva știut și firesc. În nălucirile lui, care-i creau aceste fantezii, între vis și realitate, își închipuia eroismele propriei fantasme. Era ideea, sugestia morții, care găsiseră cum să se insinueze și atunci în tentativele lui de evadare. Dar, nu-i era teamă, nu era alarmat de ceea ce i se întîmpla : avea doar un presentiment.

Poate că într-adevăr avea să înnebunească din cauza foamei și a desperării. Dar un mic eveniment transformă acel puțin care îi satisfăcea cursul vieții sale de deținut.

Trăise cîteva săptămîni cufundat în starea aceea de fantezie și la drept vorbind, timpul trecuse mai iute. Între

timp se petrecuseră diverse fapte, dar el le urmărise ca printr-un geam opac, cu detașare, sau mai bine zis, ca și cînd mintea lui ar fi fost rătăcită.

Evenimentul cel mai impresionant a fost reîntoarcerea lui Aristide în dormitorul comun, dat afară din sarcina de măturător, din cauza relației sale cu Milka, jugoslava. Aventura lui de dragoste ajunsese pînă la urechile *meister*-ului și cîteva deținute, geloase de avantajele pe care le avea tovarășa lor, au protestat, în mod oficial. Printre atîtea zvonuri născocite, se mai auzise și că un paznic — și s-a rostit numele lui Lamprecht — l-ar fi însoțit pe Aristide în celula femeii, noaptea, după alarmă.

Aristide a fost foarte deprimat de nenorocirea asta, nu numai din cauza consecințelor sentimentale cît și din cauza acelor matrapazlîcuri alimentare. Zile întregi n-a făcut decît să se vaite prietenilor, încît toată povestea lui ajunsese o mare plictiseală (nimeni nu era, la drept vorbind, dispus să-l consoleze) și Aldo, într-un moment de exasperare, i-o spuse clar și răspicat. În fond, ce voia? Avusese luni întregi, un noroc excepțional. Profitase din plin. Acum trebuia să stea liniștit și să respecte necazurile, mult mai grave și mai vechi, ale tovarășilor săi.

Dar a fost un conflict banal. Aldo, Aristide, Arthur și Paolo și-au refăcut vechiul grup, ca pe vremuri, reluînd ritualul „spinelului". Aristide venise cu o rezervă frumoasă de tutun și de alimente, și din fericire nu avea poftă de mîncare.

Nenorocirea lui reaprinse pînă una alta, în dormitor, speranțele și rivalitățile pentru succesiune. Contele, diplomatul, Corrado reîncepuseră să se agite, parlamentînd cu diferiți paznici.

Un alt eveniment, care spori nădejdile aspiranților la sarcina de măturător, a fost plecarea lui Heute. Nici nu trecuse o săptămînă de la reîntoarcerea lui Aristide în celulă, că a și venit ordinul de transfer al lui Heute, la Hamburg. Într-o seară, a venit să-și salute tovarășii, și în sfîrșit, s-a aflat că fusese condamnat la cinci ani, fiindcă-și rănise un rival în biroul unde lucra. Îi mai rămîneau de executat doi ani și pînă una alta, posibilitatea de a se întoarce în orașul său îl făcea să radieze de bucurie.

Cine apărea mai deznădăjduită era *frau* Emma care-și pierdea mîna ei dreaptă (după ce-și pierduse, prin Aristide, mîna stîngă). I se plînse soțului ei și pînă și domnului Maior. Ar fi vrut să mai întîrzie transferul, dar Heute o implora să-l lase să plece. Văzînd că toate eforturile ei sînt zadarnice, femeia se gîndi la o soluție care dovedi din nou neobrăzatul noroc al lui Aristide : ceru și obținu ca acesta, în ciuda celor petrecute, să fie, nu numai reangajat ca măturător, ci repus în funcțiile lui Heute.

Faptul provocă scandal. Toată închisoarea a rămas consternată, discutîndu-se apoi despre acest lucru, zile în șir. Femeile, cînd l-au văzut reapărînd pe Aristide la distribuirea *minestrei,* și punînd mîna pe polonicul care fusese sceptrul lui Heute, s-au răzvrătit, amenințînd cu greva foamei, pe care *meister*-ul pe bună dreptate n-o luă în serios.

Agitația dură mai multe zile. S-au scris petiții împotriva lui Aristide. S-a cerut ca cel puțin Milka, mobilul scandalului, să fie îndepărtată de acolo. Apoi, femeile s-au împărțit în două tabere. Un număr din ce în ce mai mare începu să simtă o simpatie față de omul extraordinar care reușise să transforme în succes o nenorocire atît de scabroasă. I-au rămas ostile italiencele și vreo zece din celelalte : „cele mai urîte" — spunea Aristide, care-și regăsise buna lui dispoziție și aerul dezinvolt și oarecum arogant.

Polò spuse că el plătise scump acea nouă dovadă de noroc, făcînd aluzie la predilecția pe care i-o arăta *frau* Emma. Și începu să rîdă de *meister* de cîte ori îl vedea, vorbind în franceză, dar exprimîndu-se într-un fel chiar prea fățiș, cu o mimică internațională pe care numai topîrlanul nătîng (Polò îl numea acum *le grand cocu,* marele încornorat) nu o pricepea, sau se prefăcea că nu o pricepe.

Oricum, deși era gratuită această insinuare, Aristide ieși din ea cu faima unui formidabil ganimede. Și, în zadar, zile în șir, se strădui Polò să atace această faimă, atrăgînd atenția femeilor în adăpost, și exprimînd prin gesturi de o eficacitate și o vulgaritate descumpănitoare, asigurarea că răsfățatul lor era foarte diferit de ceea ce credeau ele.

În timp ce se desfășurau asemenea evenimente, în dormitorul comun continua un du-te vino al deținuților. Mai mult decît alții a fost reținut unul din S.S., de naționalitate elvețiană, care a trezit uimirea tuturor și umilința lui Niederer, ca elvețian (în realitate era o pușlama de nici douăzeci de ani, care le spuse că zeci de tineri, compatrioți de ai lui, se înrolau în armata germană ca să simtă emoțiile războiului) ; era un vînzător de înghețată din Veneto care trăia în Germania de mulți ani și nu avea nimic interesant de comunicat (decît adresa a două restaurante italiene situate în apropiere) și un neamț spectral și sinistru, care le provoca tuturor o stare de stînjenire.

Era înalt, adus de spate, cu ochi de nebun asasin. Stătea deoparte, tăcut, în timpul zilei, răspunzînd cu un soi de grohăituri la puținele întrebări care i-au fost adresate la început. Cînd sosea ora de culcare, se comporta într-un fel atît de suspicios și terorizant, încît imediat trezea și în ceilalți suspiciune și teroare. Într-o noapte cînd contele, care avea obiceiul să vorbească și să se vaite în somn, scoase un geamăt mai tare ca de obicei, s-au trezit speriați trei sau patru, convinși că neamțul încerca să-l stranguleze.

Cu totul alt interes au provocat, în schimb, doi westfalieni de o vîrstă foarte fragedă, arestați din cauză că se afiliaseră Societății Watchtover, o organizație protestantă pacifistă — refuzînd să presteze jurămînt ca militar și să poarte armele, ca respect față de ideile predicate de secta căreia îi aparțineau. Erau la locul lor și senini, deși asupra capetelor lor plana sentința capitală ; ei s-au apropiat de toți, fără nici o deosebire. Plecarea lor lăsă un mare regret și o neliniște îngrozitoare, pentru că toți erau convinși că nu aveau cum să scape de condamnare.

Între timp, în mod stabil, se atașase companiei, un alt personaj, care inspira puțină încredere, deși inofensiv : un fel de brută care, în loc să provoace spaimă, suferea el îngrozitor de frică : Emil Rangosch. Venise în

închisoare într-o stare de iritare impresionantă. În primele trei zile, renunță la rație, motiv de bucurie pentru toată lumea, și motiv în plus de a se interesa de situația lui. Dar omul era neîncrezător și temător ; avea un fel de gîfîit care făcea și mai persuasivă asemănarea lui cu un animal fugărit, cu sufletul la gură.

Avea un cap de animal, pometii obrajilor proeminenți, fruntea îngustă și un fizic de nesuferit. Poate că ascundea o maladie de nemărturisit. Era îmbrăcat cu un costum foarte vechi, nu avea lenjerie, și după cîteva zile de la intrarea lui în dormitorul comun, se lipsi și de vestă, ca să-și poată cîrpi pantalonii în spate și la genunchi. Murdăria lui înnăscută nu însemna nimic față de înveteratul năravde a-și sufla nasul cu mîna, și de a-și șterge cu colțurile hainei proteza lui mobilă și disgrațioasă, sus și jos, de-a lungul dinților. Și-o scotea și și-o punea într-o clipă, de multe ori pe zi, ajungînd să aibă aproape un tic din asta. Și cînd rămînea fără ea, lua aspectul unui bătrîn, deși nu avea mai mult de treizeci de ani.

Cînd se bucură de o oarecare încredere, mărturisi că e terorizat de gîndul procesului pe care avea să-l înfrunte. Povestea lui era un amestec de adevăr și minciună, greu de crezut, deoarece nenorocitul — care era analfabet și se exprima într-o mizerabilă germană — nu știa nici măcar să mintă și se încăpățîna, cu insistența idiotului, să susțină fapte și amănunte absolut neverosimile.

În versiunea integrală, oricum, povestea lui era aceasta. În satul lui, Rangosch fusese totdeauna brutar și țăran, deoarece tatăl său îi lăsase un cuptor și un petec de pămînt (după spusele lui, 500 hectare). Odată cu izbucnirea războiului, ca să scape de serviciul militar din țara lui, urmînd exemplul altor țărani, se înrolase totuși în Germania, într-un corp de armată pe care nu știuse să-l definească, dar care era însărcinat cu supravegherea *lager*-elor. Astfel începuse peregrinarea lui de la un K.L. *(Konsentrationlager)* la altul, unde asistase la multe orori. Și bunătatea lui — explica el — îl pierduse.

Colegii, oameni de tot felul (nemți, ukraineni, walloni, balcanici, baltici) începuseră să-l urască, fiindcă nu lua

parte și el la orgiile lor de brutalitate. Odată într-un lagăr de femei, se revoltase împotriva violențelor pe care le înfăptuiau tovarășii săi asupra celor internate. Îl bătuseră la sînge și-l denunțaseră ca dezertor. În timp ce se afla sub arest, fugise, în speranța de a se putea reîntoarce în țara lui, unde-l așteptau doi băieți lăsați în grija mamei lui, fiindcă rămăsese de mult timp văduv. În acest loc al povestirii, printre lacrimi, arăta o fotografie boțită care părea extrasă dintr-un tratat de psihiatrie, într-atît arătau de monstruoși cei doi nevinovați deși fotografia era voalată : erau mongoloizi — spunea el — fiindcă în familia lui era și sînge tătăresc.

Restul era de intuit : capturat, fusese dus la Berlin, unde avea să suporte procesul, după care fără îndoială că aveau să-l spînzure. Din acest motiv era el atît de desperat.

Nimeni din dormitor nu luase povestea lui drept reală, chiar mai înainte de a-și fi dat vreunul seama că Rangosch avea, mai mult decît năravul, chiar o nevoie bolnăvicioasă de a minți. Spunea minciuni, le încurca, apoi camufla faptele cu cea mai incredibilă neobrăzare. Nega evidența chiar și cînd nu exista nici un motiv s-o facă. Cincizeci la sută din răspunsurile sale începeau printr-un grăbit : „nu e adevărat". Era totdeauna pe poziția de apărare, în alarmă, absorbit de un enorm efort cerebral care tindea să nu lase să se înțeleagă nici unul din secretele lui absurde. Și cum odată cu timpul, devenise și indiscret și plicticos, întristîndu-și tovarășii cu necazurile lui, cu temerile lui, — și de îndată ce putea — cu bîrfeli ridicole prin care căuta să-i întărîte pe unii împotriva altora, fusese poreclit „Cesira". Și mai ales ca să nu priceapă cînd vorbeau despre el, cînd se întîmpla să fie nevoiți s-o facă.

Faptul că firea lui Rangosch era nenorocită, s-a putut constata și în timpul șederii lui la Charlottenburg. El însuși își căuta cu lumînarea necazurile, din cauza naturii lui, croită anume parcă pentru intrigă și eterna, vicleană, căutare a vreunui expedient care, după calculul său, i-ar fi putut ameliora situația.

În dormitorul comun, studiase îndelung ca să poată să-și dea seama, care era omul sau grupul, într-un fel

ceva mai autoritar, în slujba căruia să-i convină să intre. Într-un prim moment, în necunoștință de precedente ale tovarășilor, lăsîndu-se înșelat de aparențe, se orientase spre cei doi hoți nemți, în trecere, pe care căutase să-i captiveze, obsedîndu-i cu anxietatea lui, și vorbindu-i de rău pe *ausländer*-i, adică pe străinii care se aflau în celulă și făceau, pe cît le era cu putință, viață separată. Dar cei doi pehlivani nu-l luau în seamă, nici pe el și nici insinuările lui răutăcioase, și în curînd au și fost transferați. Faptul acesta l-a lăsat pe „Cesira" dezorientat și înfricoșat. Se temea că ceilalți se puteau răzbuna acum și se comporta întocmai ca un ciine fără stăpîn.

Adulmecînd, încercă să-și găsească un nou protector și i se păru lui că-și găsește omul în Arthur. Englezul putea, în primul rînd, să-i ofere avantaje pentru mai puțin apropiatul viitor. Îl abordă, după cîteva zile de încruntată meditație, luîndu-l pe neașteptate deoparte și dezvăluindu-i, în mare taină, că descoperise că italienii din dormitorul comun, cu care Arthur se arăta în mai mare familiaritate, urzeau ceva împotriva lui. Ca să-i descrie pretinsele sentimente ostile ale lui Aldo și Paolo, făcu uz de unele *slogan*-uri ale propagandei împotriva Angliei pe care le învățase de la naziști, dar fără alt efect decît de a-l amuza pe Arthur, el rămînînd din nou fără apărare.

Atunci își îndoi spinarea mai întîi în fața lui Waldeman, fără succes, apoi în fața celor doi polonezi. În realitate, pentru cei doi nutrea o aversiune instinctivă, bazată pe prejudecăți rasiale înrădăcinate. De aceea, la început stătuse la distanță de ei. Dar, negăsind ceva mai bun, depășise propria-i reticență și se avîntase asupra lor cu hotărîre, adulîndu-i și arătîndu-se îndatoritor ca o slugă ticăloasă. Dealtfel, contele era nominal, șef de celulă și, deși această sarcină nu avea la Charlottenburg importanța avută la Alexanderplatz, pentru „Cesira" era totuși un titlu care conferea prestigiu și se împerechea bine cu acela nobiliar care, pentru multă vreme l-a făcut pe Rangosch să-l considere doar o ironică poreclă de închisoare. Și, cînd a fost convins că *„Herr Graf"* era un

conte adevărat, rămase ca o stană de piatră, de parcă i s-ar fi spus că în celulă se afla și Sfîntul Petru.

Încă de la început, toți au înțeles că Rangosch, între altele, urmărea să-și captiveze și paznicii. Pentru asta, căuta să se servească de sistemul socotit de el, drept cel mai logic și curent : să facă pe spionul pe seama tovarășilor săi. Activitatea aceea nu era îngrijorătoare, la Charlottenburg, dar reușea totuși să devină odioasă și, dată fiind exasperarea din sufletele tuturor, atrăgea asupra nefericitului, nu mila pe care o merita, ci reacțiile, adesea violente, ale victimelor micilor lui bîrfeli.

Prima lecție „Cesira" a primit-o de la Aristide. Concepuse, nici mai mult nici mai puțin, decît planul de a-l priva de sarcina sa de măturător șef. Primitiv, necioplit cum era, și obișnuit cu legile în vigoare din *lager*-ele comandate de SS, era probabil convins că dacă ar fi reușit să-l denunțe pe Aristide, acesta ar fi fost pedepsit, i-ar fi revenit de drept, succesiunea în îndatoririle sale.

Pretextul pentru a declanșa ofensiva, era dat de faptul că seara, adesea, Aristide ruga să i se deschidă ușa dormitorului și venea să petreacă vreo cîteva ore în compania italienilor. Folosind acest prilej, „Cesira" începu să raporteze paznicilor comploturi fanteziste pe care italienii le-ar fi urzit pe tăcute. Aristide, avînd o poziție avantajoasă, era sufletul conspirației. Și cum paznicii cărora li se adresase nu dădeau atenție denunțurilor sale, într-o zi, în timp ce se întorcea de la baie, se îndreptă direct spre biroul *„meister"*-ului, ca să-i dea raportul. Acolo dezvălui o serie de născociri împotriva lui Aristide, a italienilor și chiar împotriva cîtorva paznici pe care spunea el, i-ar fi luat de partea lor. Ajunse să mărturisească și că ar fi văzut o armă în mîna lui Aristide și că e convins că acela o ascundea în celula lui.

Celula măturătorilor se afla pe coridorul care ducea la baie, lîngă celulele de izolare și era totdeauna deschisă. Aristide a fost convocat în birou, și în timp ce era reținut acolo, împreună cu Rangosch, i s-a percheziționat patul, unde într-adevăr s-a găsit un revolver de ordonanță. Pistolul îi lipsise de cîteva minute lui Strempel, în timp ce-i supraveghea pe prizonieri la baie ; vrînd

să ajute doi măturători să mute un dulap greu, își scoase centura și haina.

Era evident că „Cesira" urzise intriga și mai înainte ca *meister*-ul să ia vreo hotărîre, Aristide i-a sărit în spate și a început să-i dea pumni în neștire. Paznicii nu au intervenit și *meister*-ul consideră că prin pedeapsa aceea, administrată sub ochii lui, povestea putea fi socotită închisă. Și-i trimise pe cei doi oameni, pe fiecare la locul lui.

După cîteva săptămîni (era sfîrșitul lui decembrie) episodul s-a repetat, avînd ca protagonist pe Paolo. Ducîndu-se la baie, el în înțelegere cu Arthur și Polò, ca de obicei, pe lîngă faptul că scotoci în coșul cu resturi, mai scotoci și în cîțiva saci, aflați într-un colț, reușind să se întoarcă în celulă cu vreo zece cartofi cruzi în buzunar. Asemenea furturi erau tolerate de paznici, de cele mai multe ori, prefcîndu-se că nu observă. „Cesira" rămase în urmă, în timp ce tovarășii intrau în dormitorul comun și făcu pe spionul cu Wilmar, un paznic nici bun, nici rău, dar, care ținea cont de regulament. În urma denunțului, înainte de a închide ușa, îl chemă pe Paolo care nu avusese timp să se elibereze de pradă, și-l făcu să-și întoarcă buzunarele pe dos, fără nici o pedeapsă, decît că-și recuperă furtul.

Nici nu terminase bine trasul zăvoarelor însă, că Paolo, susținut de Arthur și Polò, se și năpustise asupra denunțătorului, lovindu-l cu toată puterea. Rangosch încercă să se împotrivească, dar pumnii lui Arthur erau noduroși și puternici. Pe scurt, trădătorul a avut în scurt timp chipul transformat într-o mască. În timp ce paznicii alergau spre zarva stîrnită de încăierarea lor, el se lăsă să cadă pe jos și în parte simulînd, începu să gîfîie de parcă și-ar fi dat sfîrșitul. Seara, Paolo, Arthur și Polò au fost transferați în celule. Ceea ce departe de a fi fost o pedeapsă, era o instalare îndelung rîvnită.

Pentru Paolo a început astfel o perioadă nouă și dacă s-ar fi putut spune, fericită. Pentru cel care după luni de tovărășie forțată și promiscuitate, nu se temea de

izolare, singurătatea din celula de o singură persoană, era un balsam.

Această izolare era dealtfel atenuată de contacte frecvente cu măturătorii și paznicii. De mai multe ori pe zi, pe la diferite ore, Aristide îi trecea lui Paolo, prin vizeta celulei, un „spinel" gata aprins. Aproape în fiecare seară, rămînea să mai discute, și nu rareori chiar cu paznicii : Petch, Japke, Lamprecht, Strempel se întreţineau cu el cu cordialitate și familiaritate. Petch profita de noua situaţie, pentru a veni deseori să-l ia și să-l ducă să lucreze, ca pe vremuri, la *Präsidium*. Lamprecht îi dădea ziare și rămînea cîteodată să comenteze știrile, informîndu-se de situaţia antifascismului în Italia și de ceea ce Paolo prevedea că avea să se întîmple cu Germania, după război.

Mai mult decît aceste avantaje, cel mai mare beneficiu pe care l-a avut Paolo în ședereа aceea, a fost liniștea de care s-a putut bucura. Se scula dis-de-dimineaţă și mai înainte de a fi chemaţi la baie, își ridica patul de campanie, își îndrepta mica etajeră care-i servea de masă și începea să scrie. (Aristide îl înarmase cu hîrtie și creion). Își nota tot ceea ce-i trecea prin minte și scria despre experienţele și părerile pe care și le făcuse în lunile acelea.

Această activitate intelectuală, după abrutizarea din ultima vreme, îi insufla o senzaţie de satisfacţie și de echilibru recucerit. Se simţea mai calm, și mai normal. Pînă și chinul foamei i se diminuase. După-amiază continua să scrie, sau se gîndea, fie întins pe patul de campanie, fie plimbîndu-se în spaţiul strict și îngust al celulei.

Reflecţiile sale, acum, nu mai erau frînturi de gînduri care-i abăteau mintea, nelegate între ele, furioase în atmosfera confuză din dormitorul comun. Erau raţionamente cursive și proiecte de viitor (pentru care redobîndise, pe neașteptate, încredere), care i se păreau acum înţelepte și realizabile.

La cîteva zile după intrarea lui în celulă, găsise o ocupaţie neașteptată și pasionantă. Răscolind în salteaua de paie ca să vîneze insecte, găsise un soi de cărţulie,

făcută din foi mici de hîrtie, acoperite cu o scriere mărunță. Era jurnalul de zi al unui francez care trăise în celula aceea, cine știe cînd, fiindcă densele adnotări indicau ziua și luna, dar nu și anul și se opreau la 29 septembrie, care putea fi chiar și cel trecut de curînd, dar nimic din cele scrise nu indicau cu certitudine.

Descifrarea originalului palimpsest dură cîteva zile; pe lîngă că era scris cu o caligrafie microscopică și, în cîteva locuri decolorată, era plin cu prescurtări, fraze convenționale, referiri aluzive, expresii în argou.

În documentul acela erau conținute viața, aventurile, gîndurile, deznădejdile, speranțele, confesiunile unui deținut ca el, într-o perioadă de aproape doi ani. Destul de frecvent se puteau recunoaște în el, senzații și stări de slăbiciune pe care Paolo bănuise că numai lui i-ar putea aparține. Erau acolo răbufniri mînioase împotriva tovarășilor de temniță, indicați cu o majusculă, apeluri desperate, adresate unei femei, arătată pur și simplu cu un *„toi"* (tu) dar ale cărei întîmplări și trăsături apăreau clare, pe măsură ce se înainta în lectură. Era și motivul obsedant al foamei, care revenea continuu în fiecare pagină și o desperată, monotonă, invocație, către *„bon Dieu"* (bunul Dumnezeu) care rămînea neascultată de la o lună la alta.

Jurnalul se întrerupea pentru scurte perioade, în general, concomitent cu o transferare (din cînd în cînd figurau indicații sumare, ca *„Champ de B."* (lagărul B.) sau *„Prison de S."* (închisoarea S.), în timp ce alteori, necunoscutul înceta să mai scrie, dintr-o neașteptată lipsă de obiecte necesare scrisului, sau fiindcă ajunsese la un nivel de depresiune morală paralizantă, sau din cauza unui eveniment tragic (moartea unui tovarăș, boala compilatorului, o pedeapsă, un interogatoriu).

Aceste incidente erau în mod punctual relatate în paginile care urmau, în care cel ce-și scria jurnalul de zi debuta cu o recapitulare a evenimentelor pe care le trăise în timpul perioadei, cînd nu putuse să le redea în scris. În mod nefericit, evenimentele de mai mare interes, erau tocmai cele rezumate (o călătorie lungă, o perioadă de muncă în mină, o tentativă de evadare, un pro-

ces) în timp ce adnotările care se succedau zi de zi, cu regularitate, pe perioade de cîteva luni, reflectau mai ales gîndurile și neliniștile autorului.

Paolo rămase emoționat după lectura aceea, făcînd cunoștiință cu un om, într-un fel cum nu se putea mai profund și mai intim, din cîte ocazii i se oferiseră pînă atunci, cu toți tovarășii săi de închisoare.

Îi cunoștea acestui necunoscut fice gînd, oricît de tainic ar fi fost el. Știa că el își înșelase femeia iubită cu o prietenă a ei și că suferea acum din cauza acelei vechi înșelăciuni și de gelozie. Îi cunoștea teroarea pe care o avea de bombardamente și viziunile sale nocturne. Știa că fusese un dezertor, dar că se opusese, ca prizonier, să presteze muncă voluntară pentru nemți. Știa că la 14 august (1942 sau 1943) devorase cu lăcomie supa unui tovarăș muribund, lăsîndu-l s-o caute zadarnic. Și mai știa că exact după un an, se lipsise de porția lui de pîine, pentru a i-o ceda unui alt tovarăș, grav bolnav. Știa ce cîntece îl făceau să suspine de nostalgie și ce temeri îl făceau să se cutremure de mînie neputincioasă. Dar cel mai tare l-a impresionat cînd a descoperit cît de mult îi semăna, cîte sentimente, gînduri, deliruri avea în comun cu acest necunoscut.

Niciodată, pînă la experiența aceea, nu i se mai întîmplase să se poată vedea și judeca cu atîta detașare. Parcurînd paginile necunoscutului, i se părea acum că se înțelegea pe sine mai bine, reușind să dea o prețuire mai echilibrată pasiunilor și impulsurilor sale. Impresii care i se păruseră importante, păreri pe care le considerase prețioase în trecut, acum îi apăreau comune și lipsite de interese. Orgoliul lui, prezumția, neluată de el în seamă, de a fi un om sensibil, dotat cu intuiție și cu o umană înțelegere, îi apăreau umilite. Era un om oarecare. Manuscrisul francezului în afară de puține variante, l-ar fi putut așterne el, cu aceleași cuvinte.

Își amintea că-i trecuse prin gînd să facă ceva asemănător și că elanul îi fusese sufocat de împrejurările defavorabile. Acum putea să-și închipuie că se afla în fața paginilor *sale* și că le valorifică cu seninătate, dealtfel ceea ce și făcea. Din toate acele adnotări, nu ră-

mînea decît o vagă mărturie de durere, înăbușită într-o mare de resentimente și văicăreli. Destul de puțini oameni ar fi găsit interesantă ideea de a le parcurge. Foarte puțini le-ar fi crezut reale.

Dar Paolo nu-și încheiase socotelile cu Franța. În afara experienței pe care i-o datora necunoscutului, care scrisese jurnalul acela, o deosebită și romantică întîmplare îl îndatoră și mai mult față de țara aceea civilizată.

Trăia de trei săptămîni în celula izolată, cînd într-o seară, printre numeroasele voci care se auzeau de la fereastră, deslușì și glasul unei femei care cînta „*Je suis seule* („Sînt singură").

Probabil că femeia se afla într-una din celulele de la etajele superioare, și stătea — așa și-o imagina Paolo — lîngă fereastră, scrutînd cerul care se întuneca, privindu-l în grăbitul asfințit de soare berlinez. Un soare palid și îndepărtat mai aprindea reflexe trandafirii pe țiglele clădirii de peste drum, dar de la o clipă la alta, umbra se pregătea să invadeze curtea închisorii. Dinspre curte și dinspre stradă pătrundeau, amortizate de stratul de zăpadă, zgomotele obișnuite.

Într-un moment de neașteptată liniște, vocea scandă versurile cîntecului și vîntul le goni spre fereastra la care Paolo alergase dintr-un impuls instinctiv și prins de bare, fără să simtă frigul, asculta. Cîntecul spunea :

„Le jour tombe — ma joie s'achève,
tout se brise — dans mon coeur lourd.
Je suis seule ce soir — avec ma peine,
j'ai perdu l'espoir — de ton retour...

(Ziua trece — bucuria-mi se stinge
totul se sfarmă în inima-mi grea.
Singură astă seară — cu durerea mea
am pierdut speranța — de a te revedea).

Mai înainte de a se putea controla, Paolo strigă în franceză, printre bare : „Cine ești ?".

Și glasul îi ieși atît de violent, încît ecoul i-l repetă de trei ori : „*Qui es tu ?... qui es tu ?... qui es tu...*“ alterat, și din ce în ce mai slab.

Dar numai ecoul. Liniștea a urmat cîntecului și strigătului în curtea închisorii. Și poate zeci de persoane de la ferestrele lor erau cu urechile ciulite să poată auzi răspunsul.

Răspunsul sosi în seara următoare printr-un bilet agățat de o sfoară pe care Paolo o văzu legănîndu-se în fața ferestrei celulei, în timp ce franțuzoaica din nou cînta : „*Je suis seule*“. Biletul spunea : „*Je suis Jacqueline. Mon mari a été fusillé à Toulouse. Moi, je suis condamnée à mort, mais je m'en fiche. A bas les boches ! Qui es tu ?* (Sînt Jacqueline. Soțul meu a fost împușcat la Toulouse. Eu sînt condamnată la moarte, dar nu-mi pasă. Jos cu naziștii ! Cine ești tu ?).

Paolo îi răspunse, servindu-se de sfoara care rămăsese agățată în fața ferestrei. Prinse biletul de ea și o smuci puțin. Sfoara a fost trasă și după cîteva minute, femeia a reînceput să cînte, și lui Paolo i s-a părut că vocea ei devenise mai caldă, mai intensă, mai puțin impersonală. Cînta pentru el, după cum ar fi putut-o face și Nanda.

Prin acest sistem, în fiecare seară, la apusul soarelui, în puținele minute în care lumina nu mai era suficientă, pentru ca manevra lor să fie descoperită din curte și mai înainte totuși de a se fi întunecat de tot, cînd sentinelele vegheau ca să fie perfect camuflajul, Paolo și Jacqueline au început să-și schime mesajele.

Femeia era o patriotă. Rămasă singură, după moartea soțului ei, trăia cu credința de a vedea renăscînd Franța. Pentru ea, își ura doar să poată sosi timpul cînd să asiste la pedepsirea dezertorului trădător al grupului din care făcuse parte soțul ei.

În ciuda acestor sentimente puternice, ea păstrase o feminitate delicată care i se dezvăluia cînd se lăsa transportată și desprinsă cu totul de realitate. Îl consola pe Paolo care-i mărturisise neliniștea lui pentru Nanda, după un vechi și instinctiv joc de dragoste. Și se înțelegea că în efortul de a-i insufla încredere acorda

femeii sentimentele și senzațiile pe care le încerca ea. Evident că nu pentru Paolo, ci pentru idealul de bărbat, întrevăzut în el, și care în tulburarea provocată de suferințele din anii aceia, era un amestec de amintiri, în legătură cu soțul mort, și de sentimente pe care Paolo, prin ceea ce scria, îi inspira aproape fără să-și dea seama.

De fapt, și el, scriindu-și scrisorile în timpul zilei, se adresa ei și în același timp Nandei, fără a izbuti să deosebească într-adevăr cui i se adresau de fapt anumite efuziuni ale lui. Îi vorbea de lucrurile pe care numai Nanda le-ar fi putut înțelege. Îi cerea să cînte cîntece franțuzești care-i plăceau Nandei. Îi schița vag proiecte pentru viitor, pe care ar fi vrut de atîta timp să le expună Nandei. Și între timp, pe neobservate, o amăgea, i se adresa ei, Jacquelinei, pentru ceea ce era ea și ceea ce știa el despre ea. În onesta intenție de a-i reda încrederea în viață, în ciuda dispariției soțului ei, îi vorbea de posibilitatea de a regăsi afecțiune și căldură lîngă un alt om. Și independent de acest lucru, îi spunea că poate într-o zi aveau să se întîlnească.

Aspectul cel mai singular al acelei aventuri a fost că Paolo și Jacqueline nu s-au cunoscut niciodată. Prin Aristide, Paolo încercase să afle cine a fost și cum a fost Jacqueline. Primise unele vagi informații, dar insuficiente, ca s-o fi putut identifica. În adăpostul unde se întîlneau totuși, în aproape fiece noapte, nu reuși s-o deosebească, dintre cele o sută cincizeci de femei care coborau acolo. Nici ea n-a făcut niciodată nimic, ca să se poată lăsa recunoscută. Sau, la rîndul ei, poate că a încercat să-l identifice în mijlocul celor treizeci patruzeci de deținuți, îngrămădiți la intrarea în pivniță.

Paolo o vedea pe Jacqueline întruchipată în vreo zece femei, cel puțin, în care, de fiecare dată crezuse c-o putea recunoaște, călăuzit de indicațiile sumare ale lui Aristide. Avea caracteristici sigure : era subțire, zveltă, bine făcută, cu părul negru, îngrijit îmbrăcată. Dar chipul rămînea o enigmă, ba chiar mai mult, un amestec de diferite chipuri.

Și mai înainte ca Aristide să fi reușit, după diverse tentative eșuate, să născocească un sistem pentru a o

putea identifica, Jacqueline dispăru. A fost transferată pe neașteptate, dat fiind că în ultimul său bilet nu lăsa să se întrevadă această eventualitate. Dimpotrivă, vorbea de ziua în care aveau să iasă din acea închisoare împreună. Aristide reuși să afle doar că ordinul venise de la Gestapo și că un paznic o însoțise pînă la clădirea elegantă de pe strada Prinz Albrecht, unde-și avea sediul Gestapo-ul.

Închizînd această paranteză, care-l exaltase puțin, dar îl și sustrase ideilor lui fixe și năravului fanteziilor sale, cărora se lăsa pradă cu atîta ușurință, Paolo reveni la normal într-o altă stare de spirit. În ciuda nefericitei și poate tragicei concluzii a idilei sale cu Jacqueline, totul i se părea acum mai puțin negru și mai ușor de suportat. Și, prin revenirea acelei fărîme de încredere, păru că și soarta lui avea să i se schimbe.

Japke descoperise că el era un bun ceasornicar și după ce-i încredințase vreo două ceasuri vechi deșteptătoare, aflate în inventarul corpului de gardă, începu să-i aducă ceasuri de toate tipurile și formatele, și înzestrîndu-l cu instrumentele necesare, i le lăsa săptămîni întregi să le repare. Era o muncă migăloasă, de răbdare, care continua să-l sustragă realității. Toată ziua, cît timp era lumină, deschidea cutii, deșuruba limbile de la ceasuri, demonta și monta mașinăriile delicate ale acelor „cepe" care depășiseră probabil jumătate de secol, nereușind să priceapă de unde le mai dibuia și Japke, într-un număr atît de mare.

Specializarea aceea îl făcu în curînd celebru în toată închisoarea, procurîndu-i clienți noi. După Japke, și alți paznici, și apoi *meister*-ul și în sfîrșit, *frau* Emma, i-au adus ceasuri la reparat. Aceasta din urmă a vrut chiar să-i repare și o pendulă foarte veche. Și cum nu era cu putință să i-o aducă în celulă, a obținut de la soțul ei autorizația cu care Paolo să se poată duce în camera unde se afla ceasul.

Paolo a făcut ca munca aceasta să dureze trei zile (nemții nu se mirau niciodată de prelungirile acestea,

dimpotrivă, vedeau în ele seriozitatea datoriei) și astfel a putut să devină familiar cu stăpîna casei și cu cele două fete ale ei, atît de mult, încît să aibă senzația că Aristide se simte întrucîtva jignit.

În realitate, fetele erau puțin comunicative. Nu s-au interesat de el și nu i-au cerut niciodată nimic care să-l privească personal. Doar uneori, cea mai mică dintre fetele Emmei, s-a oprit să discute cu el pentru a afla anumite informații despre Italia ; o țară, care după cunoștințele ei aproximative, era total diferită față de țara ei. A mai vrut să știe, de exemplu, dacă era adevărat că Vezuviul erupea, și unde își petrecuse viața Caruso.

Cînd și-a terminat munca, drept recompensă, *frau* Emma l-a oprit pe Paolo la masă, profitînd de faptul că soțul ei mînca în biroul lui. A fost o masă obișnuită, nemțească, pe care Paolo ar fi preferat s-o mănînce singur, în celulă, pentru că prezența celor trei femei îl stînjeneau. Nu știa ce să spună și cum să se comporte, și-l plictisea să facă pe prostul sau să se arate prea curtenitor. La sfîrșit, a venit să-i scoată pe toți din încurcătură *meister*-ul, care nu se aștepta să-l găsească oaspete la el acasă și n-a părut să aprobe deloc ideea soției. Fără prea multă politețe, i-a adresat un „*Was machst du ?*“ mirat, care voia să însemne : „Ce cauți tu aici ?“ și l-a trimis la loc în celulă, clătinîndu-și capul său mare.

O altă specializare care i-a adus lui Paolo destule avantaje a fost cea de electrician. L-au chemat de mai multe ori să facă reparații, fie la *Präsidium*, fie în închisoare, la etajele femeilor.

Cu această ultimă ocazie, a avut prilejul să se întîlnească cu șase prizoniere din convoiul din Roma. Erau la cel de-al treilea etaj, în celule separate, dar puteau să se deplaseze de la una la alta, ca și cum ar fi locuit într-un apartament. Celulele lor erau confortabile, dispuneau de mai multe mobile decît cele cu care erau dotate celulele deținuților obișnuiți și erau înfrumusețate cu șervețele brodate și dantele.

Cele două poloneze, mai ales, stăteau bine și nu aveau deloc aerul istovit. I-au făcut o primire cordială, în timp

ce el repara ceva la lumina de pe coridor. Contesa nu l-a întrebat nimic despre soțul ei, semn că putea comunica normal cu el, prin gardieni.

Întîlnirea cu italianca, pe care o cunoscuse în timpul călătoriei a fost călduroasă. Îmbătrînise vizibil, dar nu mai arăta neastîmpărul și groaza care o cuprinsese în clipa deportării. Dimpotrivă, i-a spus lui Paolo că războiul e pe sfîrșite și că vor fi repatriați în curînd de către americani. Important era să nu fie mutilați între timp și să nu fie schimbat comandantul Gestapo-ului de care depindeau.

De obicei era foarte informată. I-a spus că știe că Himmler ordonase comandanților Gestapo-ului să-i suprime pe deținuții politici, oriunde înaintarea dușmană provoca teama că ar cădea în mîinile aliaților. Știa, însă, că comandantul sectorului lor, cel care-l trimisese pe locotenentul Kroll să-i interogheze, făcea un joc dublu și că ar fi călcat ordinul în ultimul moment. Cea mai tînără dintre poloneze, o prințesă, fusese chemată la el de mai multe ori, în secret, și-și luase sarcina să intervină în favoarea lui pe lîngă aliați, prin propriile-i rude.

În afara acestor vești — în măsura în care puteau fi demne de luat în seamă — Paolo s-a întors de la celulele femeilor cu o grămadă de daruri : pîine, cartofi fierți, marmeladă, un pulover și chiar o iconiță pe care o acceptase, fiindcă i se păruse că ar fi fost nepoliticos s-o refuze pe contesă.

Cînd să înceapă să mănînce și el o cină creștinească, a sosit Petch ca să-l anunțe că trebuia să se mute chiar în seara aceea : se aștepta sosirea unui convoi de deținuți pe care trebuia să-i țină izolați. A fost o lovitură de măciucă. A înghițit totul ca să nu intre în dormitor cu lucrurile acelea și, pe cînd mînca cu furie, așteptînd să se întoarcă Petch să-l mute, mîncarea îi era și mai înveninată de ideea de a trebui să se vadă din nou în abrutizarea muncii colective, să reînceapă aceeași conviețuire obositoare, intrigile, neînțelegerile, așteptările extenuante. N-ar mai fi putut scrie, nici gîndi. Se sfîrșise, sau era pe sfîrșite, posibilitatea de a munci și de a se plimba prin închisoare, cu pretextul reparațiilor. Se

dusese senzația aceea de om normal pe care o dobîndise în mod reflex în timpul lunilor în care putuse să stea pe contul său.

În dormitorul comun a găsit o situație haotică și încordată. Odată cu sosirea sa și a altor deținuți din celule (printre care Niederer, foarte supărat) numărul ocupanților ajunsese la paisprezece : cu șase mai mult, decît paturile disponibile.

Dezbinările și ranchiunele păreau a se fi accentuat între timp. Aldo și Polò, oricît de puțin aveau în comun, se sprijineau și-și țineau tovărășie, izolați de ceilalți. Corrado își ducea singur viața, cu cîte o tentativă de înțelegere cu polonezii. Waldeman era totdeauna absorbit de meditațiile lui și cînd începea vreo discuție, era numai ca să trateze subiecte angajante care îi oboseau pe interlocutori. Rangosch era de mai multă vreme în serviciul polonezilor, care au avut de partea lor o șansă : de cîteva săptămîni, primeau regulat, pachete de la Crucea Roșie, destinate prizonierilor de război (Paolo a legat faptul de veștile pe care le primise de la prințesă).

Aceste pachete conțineau toate bunătățile din lume : carne, brînză, unt, cafea, ciocolată, ceai, țigări. Cei doi oameni trecuseră printr-o dublă criză, primindu-le, după cîte i-au spus în mod detaliat lui Paolo, Aldo și Polò. Pe de-o parte se bucuraseră peste măsură (și apoi, de-a lungul întregii zile, n-au făcut decît să vorbească despre asta între ei, să deschidă și să compare cutiile, să miroasă conținutul, să-l guste). Pe de altă parte au fost cuprinși de scrupule și de teroarea că trebuie să împartă ceva cu tovarășii, măcar cu cei cu care veniseră de la Roma.

Asupra acestei probleme au discutat mult, rezolvînd-o pînă la urmă printr-un dar, *una tantum*, lui Aldo și Corrado (singurii din convoi aflați în dormitor) ; o mică cantitate de provizii și țigări și o gustare pentru ceilalți deținuți mai vechi : Waldeman, Polò, „Cesira". Apoi. le ținuseră tuturor un discurs explicativ, încurcat dar hotărît. Esența era că, dacă ar fi procedat la împărțirea nor-

mală, nimeni n-ar fi simțit un beneficiu real, în timp ce Crucea Roșie reușise să le facă să ajungă pînă la ei, nu fără oarecare dificultate, pentru ca în iminența sfîrșitului războiului, să poată fi eficiente pentru sarcinile pe care aliații înțelegeau să le încredințeze lor.

După care, din momentul acela, s-au detașat definitiv, și, acum, glumind pe seama vechilor certuri, au adoptat o atitudine de totală separare de toți. Desigur — și Paolo a putut s-o experimenteze —, situația privilegiată a polonezilor devenise într-o măsură centrul atracției pentru toți. Deși discursul lor ar fi trebuit să spulbere orice iluzie, nimeni nu era pe deplin convins și resemnat că, mai curînd sau mai tîrziu, cei doi nu vor avea un moment de căință.

De aceea, în timp ce toți se coalizaseră împotriva celor doi, în mod platonic, să-i vorbească de rău, folosind o ură comună, fiecare mai spera totuși, în inima lui, să poată trece de partea cealaltă. Și era atent și grijuliu față de orice manifestare de politețe sau destindere.

Pînă și cei mai serioși și mai orgolioși și tot nu reușeau să-și stăpînească propriile slăbiciuni și tentații ascunse. Chiar Arthur, Aldo, Paolo, sau Polò, dacă, din întîmplare, contele sau diplomatul le oferea, în mod excepțional, puțină carne, o țigară, o ceșcuță de cafea, erau incapabili să-i opună un refuz. Și-și atenuau umilința, numai împărțind ceea ce primeau cu ceilalți trei.

În realitate, polonezii duceau o politică de dezbinare și șantaj. Cu o viclenie calculată, dădeau fiecăruia cînd și cînd, cîte ceva din propriile provizii, cu scopul de a genera gelozii și suspiciuni și de a păstra întreg dormitorul sub propria lor hegemonie. Lăsînd intact dreptul de proprietate, după cum era hotărît, ca principiu, le venea poftă să facă excepții, uneori însemnate, și în aparență întîmplătoare, dar care aveau scopul de a le afirma și mai tare dreptul lor.

Nemaipomenit era faptul că, după cîteva săptămîni, ei reușiseră să și-l facă recunoscut și să-i reducă pe toți cei din dormitor, pe nesimțite, la o stare de supunere. S-a întîmplat ca mulți să ajungă să le fie cu adevărat recunoscători pentru extraordinarele daruri oferite ; și

cu ocazia zilei de naștere a contelui, cînd a fost împărțit un pachet întreg, pe lîngă ceremonialul și formulele de rigoare „oficiale", destui au părut, în mod sincer, convinși de generozitatea sărbătoritului.

Comentînd fenomenul cu prietenii săi, Paolo l-a luat drept exemplu, ca să ilustreze ceea ce survine și în raporturile sociale. Privilegii nedrepte, care ajung să se afirme de-a lungul vremii ca drepturi, provoacă o stare de injustețe, încît pînă și cei interesați ajung uneori să n-o recunoască, încît, dacă vreunul din cei puternici renunță la o mică parte din propriile avantaje, se poate întîmpla ca dezmoșteniții să considere gestul ca o dovadă de mărinimie.

Acest fel de discuții nu era pe placul lui Aldo care, cu toată afecțiunea sa pentru Paolo și poate tocmai pentru a nu-l expune riscurilor, evita orice conversație pe temă politică.

Dealtfel, totdeauna a vorbit puțin despre sine și puține mărturisiri i-au ieșit din suflet. Un prilej de mai mare intimitate a avut, la începutul lunii martie, cînd o boală gravă l-a doborît la pat. Una din acele boli fără nume și fără tratament care era efectul unei vlăguiri generale, al chinurilor, al durerilor de nesuportat, care apăreau și dispăreau, neașteptate și ciudate, și uneori luau cu ele pe unul din tovarășii de suferință, așa cum se întîmplase cu Patten și Federico.

Împotriva lor, nu era nimic de făcut și nu numai fiindcă lipsea posibilitatea unei îngrijiri. Chiar dacă s-ar fi găsit altceva, decît obișnuitele pilule albe, negre sau roșii, la un moment dat, toți ar fi rămas să asiste neputincioși la lupta care se desfășura în organismul celui bolnav, în realitate, o luptă între instinctul vital și boală, între voință și deprimare, între încredere și desperare. O luptă care nu a încetat o clipă, de cînd au ajuns în Germania, și în care apariția unei stări proaste sau a unei boli, însemna numai un moment de mai mare tensiune, o fază mai acută.

O mare importanță, în bătălia aceea neîntreruptă împotriva morții, o aveau dîrzenia, puterea de rezistență, dorința însăși de a supraviețui. Trebuia să te supra-

ghezi continuu, să reacționezi împotriva descurajării, să nu cedezi nici o clipă depresiunii morale care se transforma repede într-o degenerare fizică, și revela, cu o extraordinară repeziciune, ca și cînd s-ar fi produs o prăbușire subită, o descompunere a corpului. Federico, de exemplu, care se pare că nu a dus lipsă de alimente în ultima vreme, murise probabil pentru că renunțase la orice speranță, nu mai avusese deloc voința necesară de a supraviețui. Nu avea, ce-i drept, multe legături de prietenie sau afecțiuni și, cu excepția mamei lui, în vîrstă de optzeci de ani, — care o fi și murit între timp — nu-l aștepta nimeni la Roma.

Cumplită, în schimb, și foarte plină de resurse și de expediente a fost lupta celorlalți. Corrado și Paolo, mai tineri și mai robuști, au acționat asupra propriei constituții, sănătoasă și viguroasă la început, impunîndu-și, chiar atunci cînd se simțeau doborîți, să facă exerciții de gimnastică, ceea ce apărea ridicol în condițiile acelea, dar absolut necesare, fiind mai puțin vlăguiți decît tovarășii lor. Din cînd în cînd, chiar și Arthur, Aldo, diplomatul și pînă și Niederer, urmîndu-le exemplul, acționau în chip analog, mai ales cînd frigul era prea mare. Dar cu un mai mare sacrificiu și mai puțin succes.

În mod cu totul diferit, unul prin intermediul superstiției, iar celălalt printr-o fervoare sinceră, contele și Aldo găseau o reconfortare și o putere de rezistență în credință. Chiar și diplomatul se alătura compatriotului său în rugăciunile zilnice, dar în realitate, el era un sceptic și se dăruia acelor practici religioase, doar pentru a-i face plăcere prietenului său, fără nici o încredere în eficacitatea medicamentului aceluia. Niederer, în sfîrșit, reacționa cu o combativitate nebănuită, continuînd să pretindă de la nemți unele favoruri (pe care, de bine de rău, pînă în cele din urmă le obținea). Și, cu infirmitatea de la picior și cu minusculul chip zbîrcit, era și mai ridicol din cauza ochelarilor ținuți cu sfoară, reușind a fi o figură patetică și în același timp amuzantă.

Cînd Aldo s-a prăbușit, a fost atacat de febră, dizenterie, bronșită, dureri acute de cap. În cîteva zile slăbise mai mult decît în toate lunile dinainte. Chipul i se sco-

fîlcise, luînd o culoare pămîntie. Iar ochii i se măriseră înspăimîntător. Şi caracterul i se schimbase radical, luînd forme cît mai variate. De obicei înţelegător şi discret, Aldo devenise mai întîi irascibil şi exigent faţă de tovarăşii care-l îngrijeau ; apoi se domolise într-o condescendenţă pasivă, care dădea şi mai mult de gîndit.

Aristide, Paolo, Arthur, Polò au luptat alături de el şi chiar împotriva lui. Aristide îi aducea în fiecare seară suplimente de supă şi alte alimente, nepăsător faţă de tot ce se spunea în dormitor. Arthur şi Paolo se străduiau să-i ţină de urît prietenului lor, ferindu-l de a cădea pradă tristelor lui meditaţii. Polò se sacrifica să-l ţină bine dispus, inventînd mereu alte jocuri şi glume, asigurîndu-l — şi nu degeaba — că umorul era singurul lucru care le mai putea ridica moralul, în situaţia lor.

Mai ales faţă de Paolo, Aldo începu să se destăinuie, vorbindu-i — cum nu mai făcuse pînă atunci — despre soţie, despre copii, şi despre fratele lui de care era legat printr-o profundă afecţiune. Era relativ liniştit cu privire la soarta lor : numai că, acum, şi fără a o admite în mod explicit, se îndoia că va mai ajunge să-i revadă. A vrut să-i arate şi cîteva fotografii şi scrisori pe care le păstrase cu mare grijă. Şi, odată, a vrut să-i dea chiar şi unele instrucţiuni care să le parvină lor, în caz că Paolo s-ar fi întors la Roma singur, fără el. Să nu le spună — îl rugă — ceea ce pătimiseră cu toţii. Să le spună, în schimb, că el, Aldo, se stinsese cu gîndul la ei, şi cu încrederea neclintită că într-o zi îi va reîntîlni în lumea de dincolo. Să-i asigure, de asemenea, că el murise împăcat cu toţi şi cu Dumnezeu şi în sfîrşit, să le ceară să se roage să-i fie iertate păcatele.

La sfîrşitul lunii, bolnavul declarat de un infirmier din închisoare intransportabil (practic, socotit pierdut) în mod imprevizibil, începu să-şi revină cu o nesperată rapiditate. Dar tocmai în perioada aceea, o întîmplare tristă provocă consternarea tuturor. Waldeman a fost transferat în grabă de acolo, aşa cum se întîmpla totdeauna în asemenea împrejurări.

Într-o seară, au venit doi agenţi ai Gestapo-ului şi la început toţi s-au gîndit că era vorba de un nou intero-

gatoriu. Dar olandezul, în timp ce-și aduna în grabă lucrurile și-și lua rămas bun de la cei din jur, spuse că era cu totul altceva. După ce a plecat, într-adevăr, Japke, speriat și el, veni să aducă vestea că cei doi veniseră cu ordinul de execuție și că aceasta fusese fixată pe a doua zi dimineața. Îl duceau direct la locul execuției.

A urmat o noapte peste măsură de tristă, întreruptă de comentariile dezolate ale celor de față și de o alarmă, mai lungă decît de obicei. Puțini au reușit să doarmă. „Cesira", mai mult decît să deplîngă soarta lui Waldeman, a fost stăpînit de o criză demențială de frică. Spunea peste tot că au început execuțiile și că peste puțin timp va veni și rîndul lui. Se zvîrcolea și gemea ca sub efectul unei dureri fizice și nu voia să înțeleagă să tacă, pînă cînd Paolo și Polò au fost siliți să-l amenințe ca să-l convingă să-i lase în pace pe toți ceilalți tovarăși.

Cînd a răsărit palidul soare berlinez și lumina zorilor a pătruns în dormitor, un fior de gheață i-a cuprins pe majoritatea celor de acolo. Waldeman nu fusese legat de nimeni, în mod deosebit, dar în figura lui suptă și diafană, în demnitatea lui socratică, fiecare a văzut ceea ce ar fi vrut să fie : tot ce era mai bun în ei, aproape simbolul acelei umanități pe care naziștii au încercat să o anuleze, trecînd prin foc și sabie întreaga Europă, și care totuși supraviețuia, în ciuda furiei lor.

La începutul lunii aprilie nu mai exista nici o îndoială, nici chiar la Charlottenburg, că mai era o chestiune de cîteva săptămîni, poate de zile. Se știa că anglo-americanii și rușii înaintau în inima Germaniei și se îndreptau, din direcții opuse, spre Berlin. Mare parte din teritoriile ocupate și cîteva mari orașe germane erau acum în mîna armatelor eliberatoare. La periferia Berlinului se făceau ultimele pregătiri de apărare.

Veștile militare ajungeau acum în dormitor fără întîrziere. Gardienii aduceau, în fiecare dimineață, ziarul raionului încă proaspăt de sub tipar. În minutele distribuției *minestrei* și în timpul băii de seară, se comunicau informațiile cele mai recente. Aproape în fiecare seară,

după terminarea lucrului, Aristide venea în celulă și aducea tovarășilor ultimele noutăți, aflate de la *frau* Emma, de la gardieni, sau direct de la radio.

Odată cu noutățile militare mai ajungeau și alte vești, nu totdeauna încurajatoare și vesele. Printre altele, cea mai neliniștitoare, era aceea a unor posibile transferări în alte închisori, sau chiar în afara Berlinului. Se mai subînțelegea că s-ar fi putut trece și la executarea planului lui Himmler care privea exterminarea prizonierilor politici. Gardienii, interpelați asupra acestui zvon, se arătau reticenți, șovăitori și ei.

Alte vești se refereau la rezistența Berlinului, care s-ar fi străduit să se apere pînă la ultima stradă, cu participarea întregii populații. Se spunea că Statul Major se și instalase într-o zonă apropiată, la Zossen, și că de acolo dirija lupta. Că toți oamenii, fără nici o deosebire, ar fi fost angajați, iar corpuri de armată SS i-ar fi forțat să intre în luptă împotriva dușmanului, la momentul potrivit. Ultimele numere ale micilor ziare raionale nu conțineau decît apeluri la rezistență, somații către bărbații și femeile din Berlin de a nu se preda inamicului în nici un caz, și alte vești înfricoșătoare, publicate cu abilitate, relative la uciderea în masă a unor civili germani, care ar fi avut loc în unele orașe, căzute în mîna dușmanului.

Zvonuri mai puțin controlabile, pe care le aduceau ultimii arestați, priveau situația din Berlin, starea de spirit a populației, zvonuri de fugi și sinucideri ale căpeteniilor naziste sau ale cetățenilor.

Ce-i drept, grupuri mari de oameni și femei părăseau orașul. Dar nu știau încotro să se îndrepte. Cine putea, fugea spre Nord, în direcția Mecklemburg și în Pomerania. Sau chiar în Scandinavia și Danemarca. De la Tempelhof și de pe alte aeroporturi civile, decolau continuu avioane care transportau în afara pericolului, cunoscute personalități : conducători politici, mari industriași, oameni de afaceri, artiști, înalți demnitari. Cu zecile de mii, berlinezi din burghezia mijlocie căutau scăpare înspre vest, apropiindu-se cu orice mijloc, chiar și pe jos, de

frontul occidental, cu convingerea că era de preferat să se gîndească în zona de ocupație anglo-americană decît în cea rusă. În același timp, din Est soseau refugiați, din orașele evacuate sau căzute în mîinile inamicului.

În privința intențiilor celor care rămîneau în Berlin, de a rezista pînă la ultimul, se spunea că erau reale, ele fiind fondate de psihoza exterminării, creată de propagandă, în caz de invazie a dușmanului. Mulți civili se declarau gata și, oricum, resemnați să aștepte pe inamic fără a se preda și mai circula zvonul că singura salvare posibilă consta în a rămîne rănit în timpul luptelor din oraș.

Un alt aspect al acestei psihoze era epidemia de sinucideri care secera victimele cu un crescendo înspăimîntător. Zeci de persoane, în fiecare zi, își luau viața la Berlin, în prima parte a lunii aprilie. Se povesteau amănunte înfiorătoare asupra diferitelor forme de moarte care erau alese. Mulți se expuneau dinadins primejdiei bombardamentelor. Alții se înecau în rîul Sprea sau se aruncau de pe poduri și de pe faimoasele ziduri, renumite chiar în timpuri normale, pentru atracția pe care au exercitat-o asupra aspiranților la sinucidere. Cei mai mulți, totuși, preferau să moară între zidurile propriei case dacă mai aveau vreuna, împușcîndu-se sau otrăvindu-se, după ce petreceau o noapte întreagă scriind sau îmbătîndu-se.

După una din spusele lui Aristide, destul de sigură, din cîte afirma el, într-un adăpost chiar al *Präsidium*-ului, rezervat familiei Domnului Maior, acesta (care, într-adevăr, nu mai fusese văzut de mai multe zile) fusese găsit, în urma unui bombardament, într-un lac de sînge. Alături de el zăceau soția și doi copii, cărora el însuși le luase viața. Se mai știa în mod sigur, pe de altă parte, că unul din paznicii care făceau serviciu la Charlottenburg, mai de mult, își trăsese un foc de revolver în inimă, în clipa cînd i-a sosit vestea că singurul lui fiu căzuse în Normandia.

Semne ale gravității situației se verificau în mod direct și asupra prizonierilor. Încă de la sfîrșitul lunii martie, orașul era bombardat și în timpul zilei. Aceste bombardamente, întocmai ca și cele nocturne din ultima

vreme, deveniseră mai puțin masive și ucigătoare, dar mai frecvente și, practic neîmpiedicate de nimeni. Adesea, acum, era vorba de incursiuni de cîteva avioane nu numai bombardiere, dar și de vînătoare și de observație.

Într-o dimineață, pe cînd deținuții își făceau plimbarea într-o curte interioară îngustă, unde erau duși din cînd în cînd și numai în lunile cînd nu era iarnă, după capriciul *meister*-ului, Lamprecht care era cu ei, le arătă, la o înălțime foarte mare, pe cerul acela de aprilie, un avion, abia vizibil și strălucitor ca o libelulă. Spuse că era un avion de recunoaștere rusesc. Rușii nu bombardaseră niciodată orașul, nu ajunseseră chiar niciodată deasupra Berlinului cu aviația lor de vînătoare. Dar, de o săptămînă, adăugă Lamprecht, trimiteau în plină zi „berzele" lor, pentru a supraveghea mișcările. Se aflau în apropiere de Kustrin, la numai cîteva zeci de kilometri de capitală. Noaptea, cînd vîntul era favorabil, se puteau auzi focurile artileriei lor.

Spectacol dramatic, la care se putea asista de la ferestrele dormitorului, era acela pe care îl ofereau ultimii încorporați în armată, siliți să aștepte ore întregi în curtea *Polizeipräsidium*-ului. Era vorba de oameni în vîrstă, din armata teritorială, rămași la dispoziție pentru cazuri de forță majoră, și adunați acum într-o formație specială, *Volkssturm*, un fel de „gardă a poporului", destinată desigur apărării desperate a orașului. Erau echipați prost, neînarmați și trădau, în toată comportarea lor, imaginea tradițională a soldatului neamț.

Rareori se hazarda vreun sergent să-i facă pe nenorociții aceia să execute cîteva exerciții militare, pe loc sau în marș. În majoritatea timpului, cei chemați în armată stăteau lîngă raniță și lîngă bagajele care ocupau tot terenul, în grupuri mici, în așteptarea rației zilnice de mîncare, și discutînd în șoaptă. Nu se auzea nici un glas, nici un strigăt de comandă, și nici un cîntec, în toată curtea.

Pe seară, însă, de la ultimul etaj al închisorii, ajungea pînă la acele grupuri de oameni, cîntecul prizonierelor rusoaice. Era un cîntec cu care deținuții de la Charlottenburg se obișnuiseră : domol, lin, ca o ninsoare cu fulgi

mari și mai puțin jucăuși. Coruri populare și cîntece monotone care se fredonează, în lungile seri de iarnă, în izbe, trezind, în mintea toropită, viziuni de puste nesfîrșite.

Dar acum, în serile de primăvară, cîntecul deportatelor rusoaice, enigmatice și impasibile, cu chipurile îmbrobodite în basmalele lor mari, pentru cei de jos, care se pregăteau pentru ultima bătălie, căpăta semnificația unei tînguiri funebre. Semăna cu salutul pe care pămîntul Rusiei, de nepătruns și vechi ca și chipurile femeilor, îl trimitea ultimilor soldați ai Reichului, înainte de a se întîlni cu trupele infanteriei lui Koniev, ajunse acum la periferia Berlinului.

Aceste vești și impresii nu dispuneau deloc, în chip fericit, sufletul prizonierilor. Simțeau ca o ghiață în suflet, presimțeau o tragedie. Situația urma să se schimbe vertiginos și pentru ei. Paznicii înșiși admiteau că, de la un moment la altul, putea să vină ordinul de evacuare a închisorii.

Pînă și ei se gîndeau să dispară. Petch nu mai apăruse deloc, pur și simplu, iar Strempel lăsă să se înțeleagă că se îmbolnăvise de o boală al cărei prim efect era acela de a părăsi uniforma. *Frau* Emma făcea pregătiri febrile pentru a ajunge lîngă fiicele ei, dispersate la țară. Și *meister*-ul, de cîteva zile, era copleșit de punerea în ordine a hîrtiilor și a împachetării arhivei închisorii. Evident, de la o clipă la alta, se aștepta să vină dispoziția, mai mult sau mai puțin secretă, că edificiul trebuie să fie părăsit cît mai repede.

O altă săptămînă trecu, pentru toți, într-o confuzie și o agitație sufletească de nedescris. Printre deținuții dormitorului se simțea o neașteptată destindere. Neînțelegerile, fricțiunile, vechile uri încetaseră pentru a face loc discuțiilor și disputelor asupra noilor probleme care apăreau, ajungîndu-se chiar la salutări de rămas bun și viitoare întîlniri — la Berlin, la Roma sau la Paris — în eventualitatea că se vor despărți.

În ziua de Paști, polonezii au pus la dispoziția tuturor, o bună parte a rezervelor lor și, în timp ce afară și în în-

chisoare avea loc o frenetică circulație de vești alarmante și o desperată acțiune de pregătiri, în dormitor s-a organizat un fel de masă de adio. La cină, Aristide și paznicii au fost invitați să închine în sănătatea tuturor cu o cafea adevărată.

Primul semn de demobilizare a fost în ziua de nouă aprilie, seara. Aristide veni ca fulgerul în dormitor să anunțe că un funcționar al Gestapo-ului sosise s-o ia pe principesă și pe contesă și că aceasta din urmă îi dăduse sarcina de a-l înștiința pe soțul ei că ele vor pleca în aceeași seară, cu avionul, la Stockholm.

Vestea trezi mare emoție. Singurul care nu s-a pierdut a fost contele ; ieșind dintr-o rezervă neașteptată la el, aduse la cunoștință celorlalți că, în mod progresiv, toți membrii convoiului vor fi puși în libertate. Crucea Roșie internațională se interesa de ei toți, datorită unei intervenții a lui.

Au urmat zile și nopți de așteptare spasmodică. Nu se mai vorbea decît de iminenta eliberare. Polò era oarecum neîmpăcat că prietenii lui italieni, aparținînd convoiului și fiind membri ai suitei contelui, îl vor părăsi curînd, rămînînd ca el să putrezească, așteptîndu-i pe ruși în groapa aceea. Nici un Bernadotte nu s-ar fi interesat de el, bombănea. Cunoștința cea mai influentă pe care putea conta, spunea, era primarul din orașul lui, dar își vorbeau încă cu dvs. înainte de a fi deportați amîndoi în Germania.

„Cesira" se prostise de tot. Se ținea scai de cei doi polonezi, convins, mai mult ca niciodată, că are de-a face cu două autorități și că numai ei îl puteau proteja în viitorul apropiat. Nu-i părăsea din ochi o clipă, temîndu-se că-i vede volatilizîndu-se subit. Făcea eforturi vizibile și supraomenești pentru a le descifra vorbele, deși în atîtea luni, nu a învățat de la ei nici o expresie poloneză decît aceea de *„barzo goronzo"* cu care, în fiecare seară, stăpînii lui comentau satisfăcuți sosirea cănii cu cafea, adusă mai întîi de Heute și apoi de Aristide, pentru a însemna că băutura era, cel puțin, foarte caldă.

În ziua de 14 aprilie, Lamprecht veni în dormitor să anunțe că cei doi polonezi trebuiau să se pregătească de

plecare. Cînd reuși să înțeleagă acest lucru, „Cesira" amuți. A avut loc un salut grăbit, și nu lipsit de oarecare jenă. După cîteva minute, ușa se deschise din nou și contele îl chemă de o parte pe Aldo și îi spuse că în ziua următoare vor fi eliberați și ceilalți. El și diplomatul plecau imediat în Suedia.

În ziua următoare, în schimb, nu se întîmplă nimic. Ziua trecu într-o stare de tensiune, pe care nici schimburile de impresii nu reușeau să o facă mai puțin anxioasă. Agitația ajunsese la maximum. În noaptea aceea nu a dormit nimeni.

Numai în dimineața zilei de șaisprezece, Japke, fericit ca și cînd vestea ar fi fost pentru el, veni să comunice italienilor că vor fi eliberați imediat. Chiar și Niederer și femeile urmau să plece. Numai lui Arthur nu se știa ce soartă îi este rezervată. Polò, ca și „Cesira" și ceilalți deținuți de drept comun, rămîneau acolo, pentru un moment.

Puțin după aceea, sosi Aristide cu bagajul lui. Era emoționat și foarte agitat. După miros, se simțea că a băut ceva. Își luase rămas bun de la *frau* Emma și de la paznici.

Aldo, Paolo și Corrado și-au adunat cele cîteva lucruri personale, buimăciți. Era teribil să te gîndești că totul se termina. Dar mai teribil era să încerci să ghicești ceea ce se va întîmpla mai departe. Paolo își amintea de clipele în care își pregătise lucrurile și-și salutase prietenii în închisoarea Regina Coeli din Roma.

Urmă o jumătate de oră în care totul păru suspendat și nimeni nu rosti un cuvînt. Părea cu neputință ca cei cinci, gata de plecare, să nu mai aibă nimic de spus lui Arthur. Și, deși arătau o oarecare dezinvoltură, să nu găsească nimic de comunicat nici între ei. Chiar și Polò amuțise. „Cesira" stătea deoparte, de parcă era pedepsit pe nedrept. Din cînd în cînd, Niederer și Aristide își făceau de lucru, potrivindu-și bagajele cu mîinile tremurînde. Aldo se lungi din nou în pat, fiindcă era copleșit și se temea că nu va putea suporta eforturile la care va fi supus în continuare.

În sfîrșit, Paolo propuse să se fumeze. Aldo dispunea de o apreciabilă rezervă de tutun în vechiul „monopol",

mulțumită resturilor de țigări americane pe care i le oferiseră în dar contele și diplomatul. Se ridică, apoi confecționă iute șapte sau opt „țigări", încredință lui Arthur ceea ce rămase în cutie, iar Aristide, care poseda cîteva chibrite, le aprinse. Toți începură să fumeze în tăcere.

Urmă urarea de rămas bun, lui Arthur și lui Polò. Puțin după aceea, sosi Japke și comunică celor pregătiți de plecare că pot părăsi dormitorul. Au fost conduși în biroul *meister*-ului. Acesta le restitui obiectele personale și banii pe care îl dețineau în momentul intrării lor la Grossbeeren, cu optsprezece luni în urmă. Se mai aflau acolo două baloturi puse deoparte : ale lui Paten și Federico.

Odată terminată această operație, intră în birou, impecabil și însoțit de doi civili, locotenentul Kroll. Se așeză în fața celor cinci deținuți și le ținu un discurs neverosimil. Le spuse că autoritățile germane au hotărît să-i elibereze, cu condiția ca ei să-și ia angajamentul de onoare de a nu comite nimic împotriva Marelui Reich. Pretindea un răspuns precis.

Deținuții l-au privit înmărmuriți. Apoi, privind pe fereastră, au contemplat o panoramă de dărîmături. La urmă s-au privit pe ei înșiși, propriile lor chipuri spectrale, îmbrăcămintea în zdrențe, tremurul mîinilor. Aldo și Niederer păreau doi muribunzi. Cel dintîi, totuși, tresărind după un efort vădit de recăpătare de energie, își impuse o poziție de drepți și rosti, în italiană :

— Nu e nevoie.

Kroll se prefăcu că nu aude. Rămase într-o atitudine de așteptare ca și cînd ar fi vrut o asigurare.

Pe toți, îi scoase din încurcătură Niederer. Paznicii, la rîndul lor, erau vizibil uluiți. Trecu la contraatac, hotărît. Cu aceeași insistență indiscretă ca a ofițerului, dar vorbind probabil serios, întrebă care erau garanțiile oferite de nemți prizonierilor, aruncîndu-i afară din închisoare în condițiile acelea, în timp ce orașul era asediat. Unde se vor adăposti, cine le va da de mîncare, cine îi va proteja de pericolele luptelor de stradă, iminente. Unii dintre ei, adăugă el, făcînd aluzie la italieni, nu cunoșteau nici măcar limba.

Kroll nu se aștepta la acest răspuns ; se arătă derutat. Sau cel puțin lăsă să se înțeleagă că e derutat. Fără a mai da cuvîntul și celorlalți, spuse că voia să-l prezinte pe Niederer la sediul Crucii Roșii Internaționale, la Wannsee. Cît despre cei patru italieni, vor fi conduși într-un lagăr al refugiaților străini, din împrejurimile Berlinului, unde vor primi hrană, adăpost și asistență medicală. Apoi, în zilele următoare, în funcție de restabilirea comunicațiilor, autoritățile germane își vor lua obligația să-i repatrieze.

Paolo ar fi vrut să-i răspundă că prin asemenea discuții, continua, în poziții inversate, „jocul de-a batjocura" din colocviul primei lor întîlniri. Dar nu era momentul de glumă. Toți nu doreau altceva, decît să ia sfîrșit această comedie.

Meister-ul a dat deținuților ordinul de a se alinia și, cu Japke, i-a escortat pînă la ieșire. Căuta în grupul de chei pe cea potrivită, desferecă zăvoarele și ajutat de paznic, descuie poarta cea grea. Apoi s-au dat amîndoi deoparte, în timp ce deținuții ieșeau în șir, fără a-i saluta, ci doar răspunzînd din ochi privirilor de rămas bun ale celor doi nemți.

Afară, printr-o poziție militărească, Kroll îi încredință pe italieni pe mîna a doi civili, care le-au dat ordin să traverseze piața în direcția Bismarck Strasse, în timp ce el, alăturîndu-se lui Niederer, se îndreptă cu pas grăbit spre Kaiserdamm.

Întorcîndu-se, după ce au ajuns pe celălalt trotuar, cei patru italieni au văzut silueta robustă a ofițerului și pe aceea adusă și șchiopătîndă a elvețianului, sub povara baloturilor lui inutile, îndepărtîndu-se, unul lîngă celălalt. Părea scena finală a unui film comic.

PARTEA A DOUA

Berlinul era un cîmp de ruine și un cîmp de tranșee. Cît vedeai cu ochii, îți apărea numai scenariul distrugerilor. De-a lungul întinsei Berliner Strasse, se mai vedeau și clădiri parțial nevătămate, dar la dreapta, pe Windscheid și înspre gara Charlottenburg, era o imensă întindere de dărîmături.

Vechea panoramă, care făcea ca această parte a orașului să semene cu Milano de odinioară, dispăruse. Rămîneau din ea numai grămezi de cărămizi și schelete negre ale fostelor clădiri impunătoare din care se mai țineau în picioare doar zidurile perimetrale nici ele întregi. În unele părți, în loc de case și ruine, se vedeau vaste zone acoperite de iarbă, puțin ridicate, și ici și colo mari cratere. Numai străzile, ca și cînd ar fi fost acum trasate printre grămezile de resturi de zidărie, mai desenau încă planul urbanistic al cartierului.

Mai bine decît clădirile, fie chiar și cele mai masive și solide, au rezistat monumentele. Mari statui ecvestre sau pe un piedestal, de condotieri sau filozofi, de la înălțimea lor continuă să arate berlinezilor, calea victoriei și a speculației pure, cu spada scoasă din teacă sau desfășurînd suluri de pergamente, cu gesturi solemne. Uneori, în spațiul gol, creat de jur împrejur, părea că un împărat, un sfînt sau un om de știință continuau, la distanță, o dispută asupra căreia, după decenii, nu găsiseră încă punctul de înțelegere. Chiar statuile doborîte, așezate pe un flanc sau înfipte în pămînt, păstrau o

demnă impasibilitate. Numai cîte una căpăta un aspect ridicol în noua postură.

În picioare și ele, în ciuda bombardamentelor, la încrucișări, felinarele continuau să indice, deși strîmbe și scorojelite, prin tăbliile lor smălțuite, numele vechilor străzi (Frietsche Strasse, Kaiser-Friedrich Strasse, Rücker Strasse) care nu mai existau. Poate că o mulțime de fantome se opreau seara sub aceste tăbliță, înainte de a apuca pe o stradă sau pe alta, îndreptîndu-se într-o direcție sau dispărînd în ceea ce fusese înainte un gang, în căutarea altor fantome care, au locuit cîndva, în acele case.

Cei vii, în schimb, parcurgeau străzile distruse fără nici un scop plauzibil, cu un aer aparent liniștit, ca și cînd totul era normal. Intrau în puținele magazine, improvizate în *rez-de-chaussée*-ul (parterul) clădirilor bombardate, cumpărau ziare sau cîrnați la vreun chioșc, rămas întreg și, uneori, se opreau în fața panourilor unui cinematograf, unde Marika Röck își arăta picioarele, soldaților, și imagini din Paris și Varșovia, străbătute de tancurile germane, le aminteau că fusese o vreme cînd berlinezii puteau privi propriul viitor cu alte sentimente.

Cinematografele, acum, nu mai erau deschise. Oamenii mergeau repede pe străzi, cu boccele și coșuri, trăgînd după ei, uneori, mici cărucioare în care încărcaseră lemne, mobile, obiecte de bucătărie. Îngrijorați cum erau, nici nu luau în seamă distrugerile.

Străbătînd Bismarck Strasse, se întîlneau militari și membri ai partidului nazist în uniformă, care salutau cu brațul întins, spunînd „*Heil Hitler*". Și pînă și acest lucru era dintre cele mai firești din lume. Din cînd în cînd, grupuri de persoane se opreau în fața unor panouri și afișe, pentru a citi ultimele dispoziții asupra raționalizărilor, orariile distribuirii energiei electrice, cele mai recente restricții.

Cîteva afișe scrise cu litere mari, care se citeau ușor, fără ca cineva să se oprească în fața lor, avertizau că Führerul era alături de ei și că pregătea marea contraofensivă. O fotografie, lipită pe un perete, de curînd, îl arăta pe Hitler, înconjurat de Statul Major, cum studia o hartă întinsă pe masă. Textul spunea : „Totul este pregătit pentru apărarea Berlinului. Berlinul nu va capitula".

Pretutindeni, într-adevăr, printre dărîmături și la colțurile străzilor, erau construite mici fortificații și *bunker*-e cu postări de artilerie și metereze, dispuse în așa fel încît să privească în orice direcție. Arme nu erau acolo, și nici sentinele care să le păzească, dar se recunoștea că fuseseră construite în zilele acelea. Pe un mare *bunker*, așezat chiar în mijlocul străzii Bismarck, încă proaspăt de var, o mînă necunoscută — mîna unui dușman al poporului — scrisese: *„Das ist der Blitz Krieg!"*: acesta este războiul fulger. Și nimeni nu-și luase asupră-și plictiseala de a o face să dispară.

La unele răscruci staționau tancuri de diferite tipuri, izolate, cu cei patru sau cinci oameni ai echipajului care ședeau pe șenile și pe cuirasă, și priveau trecerea civililor. La colțul străzii Wilhelmsdorfer, vreo zece tancuri manevrau greu și zgomotos ca să se alinieze și să nu împiedice circulația. Le mînuiau oameni din Corpul de Armată din Africa, cu uniforme kaki și pantaloni scurți, la comanda unui căpitan cu chipul dur, deloc înnobilat de monoclul pe care îl purta ca pe o decorație.

Din cînd în cînd, cîțiva băieți din Hitlerjugend, cu mitraliere în bandulieră, staționau în mijlocul trotuarului și nu se înțelegea dacă se aflau acolo ca să-l aștepte pe dușman, sau ca să fie cu ochii ațintiți asupra civililor, care treceau, ocolindu-i cu respect. Paolo și Aldo au încetat să mai vorbească, văzînd că se apropie de ei, de teama de a nu fi secerați de o rafală de gloanțe, fără alt motiv, decît că vorbeau limba italiană.

Puțin mai încolo de Opernhaus, cei doi din escortă s-au decis să ia un mijloc de locomoție. De acolo, se părea că funcționa pe o bună porțiune, calea ferată subterană. I-au îndrumat pe cei patru prizonieri spre intrarea *U-Bahn*, au coborît scara aglomerată, au cumpărat biletele și au rămas pe peron, în așteptarea formării unui convoi.

După o jumătate de oră, datorită ordinelor și contraordinelor personalului, cîteva vagoane au fost aduse de-a lungul peronului și luate cu asalt de o mulțime de călători, mai puțin liniștiți și disciplinați, care călătoreau fără bilete. Au avut loc schimburi de cuvinte grele și insulte pentru a sui în tren pachete și bagaje. Aceasta

a fost o ușurare pentru cei șase oameni care, fără dificultate, au găsit cîte un loc pe bancă.

Cînd convoiul de vagoane s-a pus în mișcare, cu repeziciune, Aristide a avut curajul să pună unele întrebări călătorilor. Aceștia, evaziv, au răspuns că merg la țară ; cît despre ei, să fie liniștiți. Dar însăși comportarea lor era puțin convingătoare și puțin sigură. S-ar fi spus că nici ei nu erau prea bine informați de locul unde aveau să se ducă.

Trenul s-a oprit de trei ori scurt, la Knie, la Zoologische Garten și la Wittemberger Platz, descărcînd și încărcînd o mulțime de oameni. Aici, cei doi din escortă au făcut semn că trebuiau să coboare și, într-o grabă nemaipomenită, îi conduseră pe așa-zișii protejați ai lor spre o gară a orașului.

Iute, i-au însoțit pînă la un tren gata de plecare ; s-au urcat toți și au luat bilete în vagon, de la conductor. Trenul gonea în parte la nivelul șoselei și în parte pe o ridicătură de teren care atingea și depășea acoperișurile caselor, printre străzi și cartiere populate, oprindu-se puțin la fiecare gară.

Panorama era aproape pretutindeni aceeași : pe jumătate clădiri avariate, pe jumătate moluz și dărîmături. Din cînd în cînd, se vedeau grupuri de case neatinse, și multă lume pe străzi, dar și zone întregi, unde toate clădirile erau la pămînt. Pretutindeni, mai ales de-a lungul căii ferate, se ridicau poziții militare și *bunker*-e și în multe locuri, echipe de muncitori construiau de zor.

Trenul traversă un canal, merse de-a lungul lui o bucată de drum, pînă la Belle-Alliance Platz, unde mai domina coloana păcii cu Victoria înaripată în vîrf ; trenul continuă de-a lungul unei zone de fabrici și uzine de gaz, aproape în întregime intacte. Depăși un alt canal, pătrunse într-un cartier popular, oprindu-se în mai multe gări și, trecînd peste Sprea, într-un punct în care albia fluviului era largă și albastră ca un lac, ajunse la Warschauer Bahnhof.

Aici au coborît toți. Grupul ex-deținuților a fost condus de cei doi agenți printr-o piață unde trebuia să fi fost un mare depozit feroviar cu magazii mari și *docks*-uri, acum devastat, spre Schlesischer Bahnhof, care era

o imensă gară unde se întîlneau marile linii interurbane cît și trenurile din orașe și cele locale din împrejurimi.

Cei doi din escortă s-au îndreptat înspre peronul Stadtbahn, unde i-au urcat pe prizonieri într-un trenuleț care era gata de plecare. Apoi, unul dintre ei se îndepărtă, dispărînd în mulțimea de civili, militari și refugiați care dădea gării aspectul gărilor în vreme de război. Dintr-un nesfîrșit tren-spital se descărcau sute de răniți.

Trenul era aproape gol și o porni imediat, parcurgînd o scurtă distanță urbană, pînă la Stralau, la o mică depărtare de Sprea, și apoi pătrunse în periferie și, în sfîrșit, în cîmp deschis.

Dimineața, în miezul ei, plină de lumină era o splendoare. Aerul era călduț, iar pe lîngă cîmpuri, copaci înfloriți. De la ferestre se zăreau mari întinderi, cultivate cu un fel de mătură și orz ; și păduri mici, pinete, sătuelețe dichisite, cu case cu două etaje, înconjurate de grădini și cu acoperișurile înclinate, de ardezie, și suple campanile gotice. Rare femei lucrau pe cîmp, în grupuri. De-a lungul drumurilor de țară, care agricole erau trase de cai robuști, cu coame lungi și cozi de culoare roșietică.

Omul din escortă, devenind mai vorbăreț, de cînd era singur, spuse că avea ordinul să-i însoțească într-un lagăr la treizeci de kilometri de Berlin. Dar că nu vor rămîne mult acolo pentru că tocmai aceea era o zonă pe unde înainta linia frontului. Rușii erau aproape de Kustrin. la nu mai mult de șaizeci de kilometri de lagăr și, după ce vor trece Oderul, vor ajunge în capitală în numai cîteva zile.

La Karlshorst, prima oprire după Berlin, gara era plină de refugiați în așteptarea trenurilor care mergeau spre oraș. Mulți aflînd că convoiul ajunge la Erkner pentru a se întoarce înapoi de acolo, s-au urcat cu tot felul de boarfe și bagaje. Cu ei, și cu relatările lor, pe toți îi trecu un fior de groază.

Erau sleiți de oboseală, buimăciți. Veneau de dincolo de Oder, și văzuseră războiul. Rușii intraseră în satele lor cu cîteva nopți în urmă și se retrăseseră în zori, dîndu-le posibilitatea de a fugi. Autoritățile care interzi-

seseră locuitorilor să-și părăsească așezările pînă cu o zi înainte, dispăruseră, iar militarii germani, sosiți în timpul dimineții, nu se ocupau de civili. Știau că în seara aceea nici ei nu vor mai fi acolo. S-au gîndit să doarmă în paturile largi din frunze de porumb, din cocioabele din jur, părăsite.

Mulți dintre refugiați veneau din sate care rămăseseră izolate, în afara oricărui contact. Germanii le părăsiseră, înainte ca rușii să intre în ele. Au suportat bombardamentele uneia și celeilalte dintre armate, iar noaptea, incursiunile de patrule care veniseră să tragă înnebunite pe străzi și în grajduri, fără nici un motiv, ca să dispară imediat după aceea.

La Köpenik, un orășel industrial, nu departe de Sprea, bombardat numai în parte, se respira din plin atmosfera de război. Trenurile care soseau din Est aduceau refugiați și răniți. Gara era plină de soldați germani, pregătiți de luptă, în drum spre front: aparțineau unor diferite corpuri de armată și *Volkssturm*-ului. Mulți păreau să fi fost dintre cei lăsați la vatră, dar adunați apoi în grabă pentru a forma întăririle batalioanelor din prima linie. Erau alții care fuseseră ușor răniți și care purtau cu ei arme ca și ceilalți.

Trenul se opri pentru cîteva minute, după aceea își continuă drumul: Hirschgarten, Friedrichshagen, Rahnsdorf. Imediat după Friedrichshagen, trenul trecu printr-o pădure deasă cu un lac, Müggel-See, de-a lungul căruia nimic — hoteluri, stabilimente, cabane — nu mai păstra un aspect normal. Pretutindeni, pecetea războiului era prezentă. Ceea ce nu era distrus, era părăsit, pustiu. Și tot ce ar fi putut să constituie o oarecare rezistență, fusese transformat într-o întăritură, un spațiu potrivit pentru o mitralieră, o tranșee.

În lungul șoselei, care alerga aproape paralelă cu linia ferată, erau posturi de blocare și șiruri de obstacole antitanc care se întindeau de la malul lacului pînă în interiorul pădurii. O trecere îngustă, ce putea fi blocată în ultimul moment, permitea circulația vehiculelor care se înfunda de fapt în porțiunea aceea: căruțe și mașini se opreau, în așteptarea clipei cînd să se poată continua drumul. Pe cele două margini ale șoselei, fu-

seseră săpate șanțuri adînci, din care ariergărzi, dispuse pentru sacrificiu, ar fi lansat faimoasele *panzerfaust* împotriva tancurilor adversare. Coloane de refugiați și coloane de soldați se încrucișau, îndreptate în direcții opuse, ca și cînd ar fi fost destinate să se schimbe unele cu altele. O liniște adîncă apăsa odată cu soarele de amiazi, pe unii și pe ceilalți.

La Wilhelmshagen, omul din escortă spuse că trebuiau să coboare și, după ce-au ieșit din gară, el o apucă pe o cărare croită între cîmpuri și garduri de mărăcini. Puține case în depărtare indicau așezarea.

De-a lungul drumului, care dură un sfert de oră, se întîlneau mici ferme izolate, în aparență pustii. Erau cîmpuri de cartofi și de floarea soarelui, încă neînflorite. De la cîteva grămezi de bălegar venea cîte un iz puternic, de țară, plăcut totuși. Șerpuiau pîrîiașe molcome și adînci, printre malurile ierboase. Din nou, o atmosferă de pace părea că vrea să pună stăpînire pe natură. Dar desăvîrșita absență de ființe omenești și animale crea totuși o neliniște.

Omul Gestapo-ului mergea repede și era enervat că Aldo și Corrado, îngreunați de baloturile lor, rămîneau în urmă. Era evident că se grăbea să se întoarcă și probabil se temea că nu va găsi un tren care să-l ducă înapoi la Berlin.

Erau ceasurile două (Paolo poseda, după atîta timp, un ceas) cînd au ajuns în fața lagărului de la Wilhelmshagen : un *Durchganglager,* un lagăr de tranzit, care se întindea cît vedeai cu ochii, în interiorul pădurii de pini. Cîteva clădiri, lîngă intrare, erau în cărămidă. Restul, barăci și iar barăci.

Familiarizat cu locurile acelea, omul a fost recunoscut cu ușurință de sentineală, care se îndreptă înspre o construcție cu un etaj, încredințînd prizonierilor foile matricole și dispăru în interior. Singurul lucru pe care l-au priceput cei patru, în momentul acela, a fost un pătrunzător, plăcut miros de supă care plutea prin aer.

Trecuse o oră și agentul nu se mai întorsese : poate că îi părăsise definitiv. Mulți internați intrau și ieșeau

în biroul înaintea căruia se opriseră italienii. Se hotărîră să treacă și ei pragul. Înăuntru era multă învălmășeală : trei civili și doi militari rezolvau cîteva hîrtii, în timp ce în spatele unei mese, o mică mulțime vocifera agitată, și cerea să fie ascultată. Deși era vorba de un birou de poliție, atmosfera nu era ca aceea din închisori și lagăre. Au aflat că era un lagăr de recuperare a celor rătăciți și fără de lucru, în care se furnizau documente celor ce nu aveau.

Aristide avea o mică rezervă de țigări, oferite de conte, și se apropie de unul din funcționari, întinzîndu-i cîteva împreună cu foaia matricolă. Omul era italian, un oarecare Lucchesi din Verona și, îndată ce văzu că ceilalți îi erau compatrioți, se și oferi să le fie folositor. Le explică imediat că lagărul era pe punctul de a se închide : numai patru sau cinci sute erau internați, din zece mii cîți putea cuprinde, și așteptau documentele pentru a putea pleca în altă parte. Fără documente era primejdios să te aventurezi în zonă sau la Berlin. El se însărcina să le întocmească actele cît mai repede, în cîteva zile, cu condiția să-și facă rost de fotografii. Cabinetul fotografic al lagărului funcționa doar cînd era curent electric și aceasta se întîmpla numai cîteva ore din zi, fără program. Să fie atenți, să nu piardă momentul.

Reconfortați de această întîlnire, cei patru prieteni au pornit-o prin *lager*. Împărțirea porției de mîncare se terminase și trebuia așteptată rația de seară. Au căutat o baracă în care să se instaleze : de la magazia pavilionului au obținut o duzină de pături și obișnuita dotare cu gamele, căni de băut și linguri. În haosul și în graba aceea, cei puțini cu care se întîlneau nu se arătau deloc dispuși de conversație.

Numai un singur turc le acceptă compania. Trăise mult timp la Hamburg unde își pierduse familia într-un bombardament, cu doi ani înainte. Era în *lager* de trei luni, așteptînd să i se dea ceva de lucru, dar nu mai voia să rămînă acolo, pentru că, de la o zi la alta, localitatea Wilhelmshagen urma să fie ocupată de trupele rusești. Nu reușise să obțină documentele dorite și aceasta îl nemulțumea peste măsură, pentru că nu se putea lipsi de ele, cu atît mai mult cu cît înfățișarea sa, care îl fă-

cea să semene cu un evreu, îi pricinuise în trecut multe neplăceri. La Berlin nu avea pe nimeni, în afară de un vechi prieten, șeful bisericii daneze, despre care nu știa dacă se mai află în oraș. Pentru orice eventualitate, în schimbul unei intervenții a italienilor pe lîngă Lucchesi, le dădu o scrisoare de prezentare pentru pastor, dacă ar fi avut nevoie să se refugieze la el.

La masa de seară, cei patru au alergat cei dintîi la porții. Lucchesi le furnizase o duzină de bonuri pentru supă și ei le-au folosit pe toate deodată. Aceasta le pricinui o dispoziție euforică și le provocă un somn adînc. Puțin după aceea, în baraca pe care și-au ales-o, dormeau în neștire. Numai în timpul unei alarme, țipătoare și mînioase, care reușise să-i trezească, și-au dat seama că de la Est venea un îndepărtat bubuit de tunuri.

În zorii zilei de 17, după ce-și înfrînseră oboseala și li se mai limpeziseră ideile, începu să le apară situația în toată gravitatea ei. Străini, epuizați, lipsiți de mijloace și relații, se găseau între două armate care așteptau să se înfrunte de la o clipă la alta. A rămîne în *lager* era absurd și poate că ar fi fost chiar imposibil după cîteva zile. Se întrebau, totuși, în ce direcție trebuia să se îndrepte. Să meargă înspre front, la ruși? Nu o dată, ci de zeci de ori, nemții i-ar fi oprit. Să se întoarcă în Berlin, însemna să fugă, dar nu să scape de război: ba chiar să se trezească în mijlocul lui, tocmai cînd pericolul era mai mare.

Au dezbătut aceste întrebări cu un crescînd simț de neliniște. În sfîrșit, Aldo propuse să se intre în legătură cu Crucea Roșie Internațională. Ea fusese aceea care îi eliberase din închisoarea de la Berlin. Probabil că le cunoștea numele. Poate că le-ar fi găsit vreun mijloc de protecție.

S-au hotărît să încerce. Merseră la Lucchesi și obținură un *urlaub,* un permis, valabil de la orele 9 la orele 19 și chiar un *fahrgenehmigung,* o autorizație de călătorie pentru metrou și calea ferată din oraș. Trebuiau să ajungă la Wannsee, unde Lucchesi le spuse că s-ar afla sediul Crucii Roșii Internaționale.

Au mers din nou pe același drum de țară pe care l-au străbătut cu o zi înainte, întîlnindu-se de astă dată

cu cîteva țărănci care le-au răspuns politicos la salut. La gară nu era nici un tren, și nici nu știa nimeni dacă va veni vreunul în cursul dimineții, de la Erkner și de la Fürstenwalde.

După indicațiile lui Lucchesi trebuia ca ei să ajungă la Stralau, să urmeze Ringul, linia de centură, pînă la Grünewald, și apoi să schimbe din nou, luînd drumul spre Potsdam : vreo șaptezeci de kilometri cu totul, în afara unor piedici și surprize datorate nesiguranței cu care se desfășurau acum activitatea mijloacelor de transport la Berlin.

Refugiați, țărani, soldați răniți, așteptau împreună cu ei. După o jumătate de oră, sosi un convoi, dar era un tren militar, plin cu răniți, care nu se opri. După un alt ceas de așteptare, megafonul anunță că la Erkner se formase un tren pentru civili și că ar fi stat în gară numai un minut : să fie toți pregătiți.

Au trecut cîteva momente de tensiune. Mulțimea se pregătea să dea asaltul și imediat s-au ivit litigii pe peron, cînd trenul sosi, din fericire, pe jumătate gol. În el, oameni care călătoriseră toată noaptea și veneau din spatele frontului, soldați cu uniforma sfîșiată și murdară de pămînt, pe care s-au tîrît poate pentru a scăpa cu viață. Erau fără arme, fără chipiuri, unii fără petlițe și epoleți, pentru că s-au temut să nu cadă prizonieri. Mulți dintre ei pierdeau sînge prin fețele procurate la întîmplare.

Trenul care se umplu într-atît, încît unii s-au urcat cu bagaje cu tot pînă și pe acoperișurile vagoanelor, porni cu o relativă rapiditate, oprindu-se numai cîteva secunde, la fiecare gară și lăsînd în urmă persoane în prada desperării și a panicei. La Stralau, nu a fost greu să-l schimbe și să ia un altul, cu direcția Treptow, Neukölln, Tempelhof, cartiere și suburbii meridionale ale Berlinului, unde bombardamentele au făcut mai multe ravagii.

La Schöneberg, au fost nevoiți să coboare, pentru că linia era întreruptă, și să parcurgă o distanță pe jos, printre grămezi de dărîmături din cauza cărora nu mai puteai distinge străzile. S-ar fi spus că zona aceea, spre diferență de altele, fusese părăsită înadins de locuitori. Devastarea era totală. Locuințe nu mai existau, nici piv-

niţe măcar, nici prăvălii, nici ţipenie de om care să circule pe acolo.

În ceea ce fusese cîndva Torgauer Strasse, o gară improvizată, consimţi călătorilor să ia un tren, care aştepta, tocmai, această transbordare. Puţin mai departe, la gara Friedenau, acordînd încredere sfatului unuia din trecători, cei patru au coborît pentru a străbate un drum de cale ferată care ar fi trebuit să fie mai scurt: o linie directă, care trecea prin Steglitz şi Zehlendorf şi ajungea la Wannsee.

Locurile acelea erau încîntătoare. O regiune cu păduri şi lacuri, vile ascunse printre plante verzi, mici restaurante însorite pe mici moviliţe din jur sau la întîlnirea a două ape, cabane şi hoteluri graţioase pentru îndrăgostiţi, în desişul vegetaţiei sau pe ţărmul unor minuscule şi limpezi lacuri.

Grunewald este o imensă pădure de pini, mare cît tot Berlinul la un loc, în care berlinezii obişnuiesc să se ducă primăvara, vara sau toamna, petrecîndu-şi acolo duminicile şi vacanţele. Se mărgineşte cu Havel, care este un lac lung, plin de golfuri şi afluenţi, şi se întinde pînă la marginile meridionale ale oraşului, unde casele se înfundă treptat, treptat în pădure, odată cu noile cartiere Lichterfelde şi Lankwitz.

Între acestea şi Havel, în plină pinetă, apar numeroase centre urbane izolate. Zona, aşadar, nu e agricolă. Este mai degrabă un parc mărginit în care vegetaţia, lăsată în stare naturală, vine în contact cu formele cele mai avansate ale civilizaţiei moderne. Mari autostrăzi traversează pădurile şi o deasă reţea de drumuri leagă diversele centre locuite şi grupurile de vile. Staţii de benzină, chioşcuri, restaurante, stabilimente balneare apar sau, mai bine zis, apăreau în toate locurile.

În zilele acelea, deşi nu se vedeau urme directe ale războiului, regiunea era ocupată de berlinezi, care căutau acolo adăpost, şi de refugiaţi din Est, îndreptaţi acolo şi instalaţi în fiece clădire utilizabilă. Se spune că în inima pădurii se vor construi alte grupuri de locuinţe. În toată zona — după unele păreri — se aflau aproape două milioane de persoane.

În gări, mulțimea asalta orice tren ; era un spectacol obișnuit. Totuși, în oamenii de aici nu se vedea disperarea și panica extraordinară care-i terorizau pe cei de la Erkner. Aici, mulți citeau încă ziarele, care păreau scrise numai cu literere mari, numai titluri, într-atît erau de impunătoare și imperative pentru a-i mobiliza pe toți la rezistență. Alții discutau cu o relativă liniște. De două sau trei ori, în timpul călătoriei, Paolo și Corrado au putut să intre în vorbă cu cîțiva localnici. În general, se arătau calmi și resemnați. Spuneau că războiul s-a terminat, că trebuiau să aștepte concluzia oficială. Și lăsau să se înțeleagă că speră într-o intervenție din afară, un armistițiu neașteptat, care să-i scutească pe toți de o bătălie finală.

Zvonuri nemaipomenite își găseau credit în legătură cu toate astea. Se vorbea despre unele tratative secrete în curs, cu anglo-americanii ; despre o hotărîre pe care Goering ar fi luat-o cu privire la ruși, ducîndu-se pe calea aerului, în spatele frontului, într-un ținut din Pomerania, unde își avea sediul Marele comandament sovietic. Fiecare avea știrea lui și părerea lui pe care și-o exprima fățiș, în mod cu totul neobișnuit, chiar în mijlocul unei mulțimi necunoscute. Numai că, în toate acele discuții, se subînțelegea că nazismul va rămîne în ființă și că bunele sale temeiuri în dezlănțuirea războiului vor fi recunoscute de aliați. Nimeni nu lăsa să se întrevadă bănuiala că s-ar putea ivi problema pedepsirii crimelor comise de naziști.

Vorbind cu italienii, călătorii aveau aerul că deplîng nenorocirea nemeritată, suportată de cele două popoare. Unii mai regretau încă trădarea lui Badoglio și a regelui, fiind siguri că italienii de față erau de aceeași părere. Alții susțineau că războiul a luat o întorsătură greșită cînd, în 1941, nu s-a trecut canalul Mînecii și nu s-a dat o lovitură de moarte Angliei.

Doi soldați, care luptaseră pe frontul oriental, spuseseră că, după părerea lor, nu trebuia pornit războiul împotriva Rusiei. Mulți au replicat că pacea separată va fi încheiată de cealaltă parte, în schimb, pentru a-i putea urmări pe „bolșevici" pînă în Urali. Soldații au răspuns cu un gest de plictiseală, dînd de înțeles că s-au săturat de asemenea baliverne.

Alte zvonuri și păreri completau din plin conversația. După unii călători, în pădure se găseau probabil instalat batalioanele alese dintre SS-iști, cei cu uniforma neagră din serviciul personal al Führerului. Erau ținuți în rezervă, pentru a interveni în apărarea Cancelariei la momentul oportun, pînă la ultimul om. În prezent — se spunea — erau cazați în hoteluri și vile, tratați cu toată atenția, izolați de orice contact cu restul lumii. Aveau la dispoziție, reținute acolo cu ei, femei foarte frumoase, voluntare și selecționate cu grijă, pentru a nu putea influența negativ, din punct de vedere sentimental, asupra acelor războinici. Unii spuneau că ar fi văzut cîțiva din aceștia, în timp ce se scăldau într-un lac : înalți, blonzi, tineri, pînă la douăzeci de ani.

În tren, în gări și pe tot drumul nu se zăreau mulți soldați. Și în această zonă, erau fortificații în curs de construcție și, pe șosele, grupuri de muncitori de la firma Todt. Dar nici unul înarmat.

În gara din Zehlendorf, trenul se încrucișă cu un lung convoi militar care venea pesemne dinspre Vest. Oamenii și trenul apăreau în bune condiții și, lucru neobișnuit acum, se auzeau cîntece din vagoanele ocupate de trupe. Pe vagoane se vedea scris cu cretă, mai de mult, cuvinte din care se putea extrage pe scurt istoria militară a celui de al treilea Reich, din ultimii cinci ani. Se puteau citi cifre, destinații ; fraze închinate unei victorii, cuceririi unei capitale, mobilizării unui contingent. Pe pereții unui vagon de marfă două mîini diferite scriseseră, la distanță de cine știe cît timp, două fraze : *„Nach Athen !“ „u. zurück“* (La Atena. Și retur).

La Wannsee, cînd au coborît, cei patru italieni au deslușit în mulțimea aceea o pereche de „uniforme negre“, elegante și aproape efeminate, care păreau că așteaptă pe cineva. Oamenii evitau să-i atingă și să-i privească cu atenție.

Wannsee este un fel de centru balnear, așezat într-o cotitură a rîului Havel, cu vile și parcuri care coboară pînă la marginea apei. Sus, pe colină, în mijlocul unei vegetații bogate, înconjurate de grădini, sînt semănate ici-colo multe vile. Într-una din ele își avea sediul Delegația din Germania a Comitetului Internațional al

Crucii Roșii din Geneva. Cînd cei patru prieteni au ajuns acolo, vila părea părăsită. O liniște deplină domnea de jur împrejur. În grădină, unde se ajungea printr-o poartă deschisă, erau flori de toate culorile, alei și un leagăn vechi.

Aldo sună la ușă și, neașteptat de iute, un servitor sau un șofer veni să deschidă. Au întrebat de delegat și au fost introduși într-un salonaș sobru, frumos mobilat cu tapiserie și mobile de valoare. Pe pereți erau agățate cîteva diplome, stampe și farfurii de ceramică. Dintr-o cameră alăturată, separată de o ușă de stejar, întredeschisă, se auzea țăcănitul unei mașini de scris. În rest, liniște și cald. Cei patru s-au lăsat cufundați într-o stare confuză de stupefacție și beatitudine.

Doctorul Emil Boesch era un elvețian în jur de treizeci de ani, bronzat și distins, cu maniere elegante, amabil dar ferm. Se prezentă ca șef al Delegației, ultimul rămas în acest sediu și nu se arătă deloc surprins de aspectul mizer și obosit al vizitatorilor săi. Își amintea de numele lor și de pătimirea lor, dar adăugă în mod peremptoriu că nu va putea face prea mult pentru a-i ajuta.

Situația era foarte gravă. Numai la Berlin, mii de persoane ar fi trebuit să fie ajutate ; și asta era cu neputință. De mult, aprovizionările cu pachete, care ajungeau pînă acolo pe calea aerului, încetaseră ; autoritățile și birourile germane care ar fi trebuit să colaboreze cu Crucea Roșie erau de nereperat sau se aflau în plin haos. Boesch, în sfîrșit, nu putea face nimic altceva decît să le ofere cîte un pachet de persoană, cu hrană suficientă pentru o săptămînă, cîteva pachete suplimentare de țigări (echivalente — explică el — cu bani lichizi, la Berlin) și cîteva documente care să ateste identitatea lor, recomandîndu-i oficiului de aprovizionare să le ofere cartele de alimente. Le mai sugeră, totuși, să se întoarcă la Wilhelmshagen și să obțină pașapoartele germane deoarece dat fiind momentul, pentru ei era singura garanție reală de integritate, cel puțin față de germani.

Despre situația militară și despre cea internațională n-a vrut să spună nimic, afirmînd că nu este informat. Avea prea mult de făcut pentru a mai putea asculta și comunicatele radiodifuzate. Peste trei săptămîni, a ținut să precizeze cu un zîmbet puțin convins, avea să citească în ziarele elvețiene, ceea ce se va întîmpla la Berlin și în împrejurimi, în timp ce el se va afla acolo. Conța că va fi rechemat de la un moment la altul.

La o insistență timidă a lui Aldo de a se ocupa și de repatrierea lor, răspunse cu un rîs nestăpînit : numai înalții demnitari naziști mai puteau părăsi acum solul Germaniei neocupate. Ultimii străini plecați cu avionul fuseseră cei doi polonezi. Niederer, deși elvețian, a trebuit să rămînă, și acum se afla, într-una din vilele din împrejurimi, cu alți cîțiva compatrioți. Arthur fusese eliberat chiar în dimineața aceea și însoțit la ambasada americană, pusă sub protecția Elveției, care se găsea în Pariser Platz, în inima Berlinului. Boesch nu mai era sigur dacă englezul avusese timp suficient să se alăture funcționarilor elvețieni cărora li se lăsase sub protecție clădirea și care or fi plecat poate înainte de sosirea lui. Dactilografa aduse certificatele. El le semnă și șoferul le înmînă cele patru pachete.

Cu bagajul acela, după un salut grăbit, cei patru italieni luară calea întoarcerii, preocupați acum să reușească să facă tot drumul înapoi, înainte de lăsarea serii și fără întîmplări neplăcute. Pachetele Crucii Roșii puteau constitui ele însele o atracție primejdioasă.

Călătoria se desfășură, în schimb, destul de calmă și chiar în bune condițiuni. Trenurile spre Est plecau fără orar, erau aproape goale și uneori nici nu opreau în gări.

La Köpenik, un centru urban care părea liniștit, Aristide propuse celorlalți să coboare, ca să vadă dacă se poate găsi vreo locuință. Era ora patru după-amiază și ar fi putut relua drumul mai departe înainte de șapte. La nevoie, chiar pe jos : Wilhelmshagen nu putea fi mai departe de zece kilometri.

După Aristide, era o idee bună, de a găsi adăpost într-o mică localitate, în timp ce toți ceilalți fugeau. Războiul ar fi putut să treacă ușor pe aproape, și apoi iute să continuie în altă parte. Mai bine așa, în orice caz, decît

să intre de bunăvoie în bolgia din orașul Berlin, unde în mod sigur nemții ar fi continuat să lupte cu îndîrjire.

Aldo și Corrado nu erau de aceeași părere. Nu pentru că se depărtau de la programul stabilit, dar pentru că se simțeau prea obosiți pentru a încerca să-l realizeze mergînd pe jos. Paolo și Aristide bănuiau că ar fi vorba de un motiv și mai banal: acela de a nu pierde distribuirea celei de a doua porții, în *lager*.

Ajunseră la un compromis: Aldo și Corrado ar fi continuat drumul, ducînd și pachetele prietenilor pentru a-i ușura de povara aceea, și Aristide și Paolo ar fi întreprins o recunoaștere prin Köpenik, pentru a-și face o idee despre loc și a vedea ce posibilități li se oferă.

Singuri și fără pachete, cu vaga teamă de a nu le mai vedea din cauza vreunui oarecare contratimp, aceștia din urmă (care au luat totuși cu ei cîteva pachete de țigări) au avut o clipă de rătăcire, după ce-au ieșit din gară.

Orășelul nu era frumos. Avea aspectul unei suburbii industriale, înnegrite de fum și cam murdară. Clădirile erau, în genere, de tip popular, nici vechi, nici noi: mai curînd învechite înainte de vreme. Pe străzi, prăvălii sărăcăcioase, taverne, ganguri întunecate și trecători cu tipicul aspect muncitoresc, cu șepci de pînză ceruită neagră.

Aristide și Paolo mergeau la întîmplare, pătrunzînd pe străduțele obscure, împinși de curiozitatea explorării lor. Lumea avea aerul liniștit. Nu părea pregătită să-și părăsească propriile locuințe. Poate că aștepta evenimentele cu mai multă resemnare sau încredere decît aceea a populației din orașele mari.

Aristide se hotărî să vorbească cu o femeie în vîrstă care, stătea în pragul unei prăvălii, și începuse să-i privească curioasă. O întrebă dacă s-ar fi putut găsi un loc unde să se poată dormi, un hotel sau o cameră. Femeia păru destul de nedumerită.

— Nu, domnule, răspunse politicos. Orașul este rechiziționat de armată. De la un ceas la altul putem primi ordinul de a lăsa casele, soldaților noștri.

— Ah! făcu Aristide, nemulțumit. Apoi mai întreabă: Cum merg lucrurile pe aici? Nu vă gîndiți să plecați mai înainte de a ajunge războiul pe meleagurile astea? Nu vă temeți de ruși?

Femeia îi privi bănuitoare, chiar fără nici o simpatie. Apoi răspunse sec:

— *Keine Angst, meine Herren*... Nici o teamă, domnii mei...

Nu se înțelege dacă o spunea datorită revenirii la o mîndrie teutonică față de străini, sau pentru a sublinia, realmente, că sosirea rușilor nu o neliniștea cîtuși de puțin.

Paolo și Aristide se gîndiră că au greșit și tonul și tema discuției. Au intrat într-un local și au întrebat dacă se putea mînca ceva fără cartelă. Fata care servea la mese, *kellerina* le aduse imediat un fel de zeamă lungă sau sos, pe care n-au reușit să-l identifice, nici măcar după ce-au cerut insistente informații. Fata pronunța cuvinte care nu intrau în vocabularul lor limitat și le surîdea într-un mod echivoc.

La întrebarea dacă puteau să înnopteze acolo, nu răspunse nici da, nici ba. Îi întrebă cîți bani aveau, acordîndu-le puțină încredere după aspectul lor. Îi răspunseră că ar fi plătit cu țigări americane și propunerea nu trezi nici o surpriză. Fata se îndepărtă, intră pe o ușă și se întoarse, puțin după aceea, cu un răspuns precis: un pachet pentru o noapte, pentru două persoane, și fără glume proaste.

Prețul era fabulos, ținînd seama de puterea schimbului (o țigară americană se plătea trei sau patru mărci) și cei doi au avut impresia că sînt luați în batjocură. Nu aveau nici o intenție să încheie tîrgul. Totuși, din curiozitate, au vrut să meargă pînă la capăt. Spuseră că pentru prețul acela ar fi dormit în cel mai bun hotel din Berlin și, ca să ușureze tratativele, scoaseră un pachet de Chesterfield, oferiră o țigară fetei și luară și ei cîte una. Cînd au vrut să aprindă, tînăra se eschivă, puse țigara în buzunar și îi lăsă din nou singuri.

Se întoarce și le spuse că puteau dormi în schimbul a cinci țigări de fiecare. Și de astă dată se arătă mai binevoitoare.

Paolo și Aristide au găsit că prețul era totuși mare. S-au ridicat și au lăsat o țigară pentru cele două supe. Fata, crezînd că procedează astfel pentru a obține o altă reducere, îi urmări pînă în stradă și le propuse o nouă reducere.

Se înnopta. Străzile luaseră un aspect mizer, sinistru. Puțini oameni treceau grăbiți. Prăvăliile închideau, deși nu era încă ora șase. Acum, atmosfera devenise într-adevăr aceea a unui oraș în stare de asediu. Paolo și Aristide s-au temut că nu vor mai găsi drumul pînă la gară și că se vor rătăci în labirintul străzilor înguste. Ar fi vrut să alerge, dar nu au îndrăznit, pentru a nu trezi bănuieli. Deodată se întîlniră cu un grup de soldați care ieșeau în acel moment pe o poartă, cu aerul pe care îl au soldații cînd ies dintr-o casă de toleranță. Nu-i observară pe cei doi civili și se îndepărtară, vorbind tare.

Clădirea din care au ieșit, avea un aspect plăcut. Părea să fi fost locuită de o familie înstărită. Cei doi italieni, ca să-i evite pe soldați, au rămas nemișcați, într-o stare de rătăcire. În clipa aceea un bărbat — portarul sau stăpînul — apăru în poartă și îi invită să intre. Împinși de o neașteptată curiozitate, Paolo și Aristide uitară de graba lor și fără a mai reflecta intrară.

După o oarecare distanță, la capătul unui coridor lung, se aflară într-o sălița lipsită de ferestre, cu o canapea lungă și nici o altă mobilă. Sala era goală. Pe perete două „*Anmeldung*" dădeau cîteva avertismente vizitatorilor : probabil, cu privire la regulile casei și prevenirea de boli venerice.

Portarul sau stăpînul le spuse într-o germană stricată că fetele vor veni îndată. Luau masa. Paolo și Aristide, regretînd că au acceptat să intre, au făcut gestul de a se îndrepta spre ieșire, dar omul le spuse că nu era cazul, prezența lor nu tulbura pe nimeni, era vorba numai de cîteva minute de așteptare. În zăpăceala care urmă, mai mult prin gesturi decît prin cuvinte, se arătă dezolat că nu-i poate servi cu solicitudine pe cei doi domni distinși. De necrezut, nu era deloc alarmat de aspectul lor, de costumele roase și mizerabile, de probabilitatea că nu aveau nici un ban. Dimpotrivă, părea

că se teme să nu plece și se așezase lîngă ei, mai mult cu aerul de a-i supraveghea decît de a le ține companie.

Cei doi italieni erau în prada desperării. Îl asigurau pe omul acela că nu-i supăra faptul că nu era un moment prielnic și că vor reveni, și încercară să se îndrepte spre ieșire. Dar el îi reținu, prinzîndu-i de mînecă, insistent. Se depărtă o clipă, de-a lungul coridorului, și se întoarse cu cîteva reviste pornografice franceze. Se așeză într-un colț, în sfîrșit satisfăcut. Trecură cîteva minute de liniște. Apoi se auzi o voce feminină, care chema dinăuntru. Omul, fără a se mișca de la locul lui, răspunse iritat, pe un ton foarte deosebit de acela de pînă atunci : probabil, ca să grăbească, fiindcă erau așteptate.

Reluîndu-și însă tonul mieros, le spuse celor doi că fetele vin de la o clipă la alta și că erau cîteva tinere evreice, nemaipomenite.

Dar mai trecu încă mult timp, penibil. Atunci omul se ridică brusc și se repezi înfuriat pe coridor, pînă în pragul unei scări, de unde strigă cu același glas înrăit de dinainte.

A fost deajuns pentru ca Aristide și Paolo să se repeadă spre ușa de la ieșire. Ajunși în stradă, au alergat într-un suflet la gară, acum ușor de recunoscut de la distanță, fiind singura zonă luminată.

Au sosit în *lager* ceva mai tîrziu de ora opt, dar nu au întîmpinat nici o dificultate din partea sentinelei. Ora mesei trecuse. Aldo și Corrado, care își luaseră porția de *minestra,* stăteau în baracă, într-o stare de beatitudine, completîndu-și masa cu alimentele din pachete. Cei întîrziați îi imitară, cu o foame furioasă, înainte de a da sau a cere vești.

A fost o cină consumată în tăcere, fără ca nici unul să reușească să-și înfrîneze tentația de a deschide o cutie sau alta, ca să guste puțin din toate. La sfîrșit, în ciuda acestei nestăpîniri colective au devenit din nou izolați și ranchiunoși, ca de obicei : Aristide și Paolo i-au acuzat pe ceilalți că sînt meschini (dar, în realitate, erau nemulțumiți că și-au consumat, mai mult decît ei, propriile rezerve) ; Aldo și Corrado, dimpotrivă, i-au mustrat pe

cei doi că au demonstrat că sînt lacomi și deloc precauți (contrariați, de fapt, de grija că dacă vreunul și-ar fi terminat pachetul, după multiple polemici și mustrări, tot nu l-ar fi putut lăsa flămînd, bineînțeles). Pacea a fost restabilită cu o țigară bună, fumată afară. Noaptea era senină și aerul încă mai era cald. Și-au comunicat reciproc veștile. Aldo și Corrado fuseseră la Lucchesi : formalitățile pentru pașapoarte înaintau, dar rămînea nerezolvată problema fotografiilor. Apoi, la masă, cunoscuseră un grup de francezi, aproape toți internați civili, buni cunoscători ai Berlinului și la curent cu multe lucruri.

După părerea lor, șederea în lagăr nu mai era recomandabilă. De la un moment la altul, vreun șef german din zonă ar fi putut da ordin ca străinii să fie înregimentați pentru a fi trimiși să sape tranșee și să întindă rețele de sîrmă ghimpată sub focul artileriei rusești. Asemenea lucruri se mai întîmplaseră.

Soluția francezilor era, așadar, aceea de a părăsi imediat lagărul chiar și fără documente. Dar nu la Berlin : să se avînte în cîmpul deschis și să caute ospitalitate în vreo căsuță țărănească, în așteptarea rușilor. Pe plan militar, într-adevăr, francezii știau bine că nemții băteau în retragere peste tot. La nord, rușii ocupaseră Wriezen și Eberswalde, dincoace de Oder, și coborau spre Berlin. La sud, se îndreptau spre Dresda, Leipzig, Halle, fără a întîmpina nici o rezistență. Numai la est, adică în zona în care se aflau ei, nemții luptau cu înverșunare în jurul ruinelor din Kustrin, care era calea de acces în capitală. Cu toate astea, în cursul zilei, rușii atinseseră cîteva puncte de dincolo de Oder, la nord și la sud de întăriturile de rezistență, și se zvonea că un grup de care blindate ar fi și ajuns la Seelow, în spatele Kustrin-ului, 25 de kilometri mai înăuntru, pe autostrada spre Berlin. Din acest punct pînă la Berlin mai erau aproximativ șaptezeci de kilometri.

Cei patru italieni și-au petrecut ultima parte a serii, afară, întinși, privind bolta cerului. Propunerile și știrile francezilor le bîzîiau insistent și plicticos în urechi, trezindu-le o mare confuzie și o senzație de neputincioasă și fatalistă spaimă din cauza prăpădului care urma să-i

zdrobească și împotriva căruia se simțeau nepregătiți ; cum să-l evite ? Dramaticele și vijelioasele evenimente, prezente în fața lor și în conștiința lor, erau în absolut contrast cu starea de seninătate și de calm care le venea din cer. Și, asta, în loc să-i liniștească, le intensifica tulburarea.

Într-un tîrziu veni lîngă ei și turcul, aducîndu-le alte vești. Din cîte auzise, lagărul s-ar fi demobilizat în cîteva zile. Dar nu era o noutate. Nou, în schimb, dacă era adevărat, era faptul că la primăria din Wilhelmshagen fusese lipit un afiș în care se spunea că populația din jur trebuia să se considere mobilizată și supusă legilor războiului. Era greu să te gîndești că astfel de dispoziții nu-i priveau și pe străinii care se aflau în localitate.

Aerul nopții se răci, și toți s-au retras să doarmă. Au fost treziți, în zori, de o mare zarvă. Se auzeau voci, strigăte, oameni care alergau și zgomote de căruțe. Într-un prim moment, amintindu-și de vorbele din ajun, s-au temut că ar fi venit rușii. Sau nemții, ca să rechiziționeze oameni.

În realitate, o coloană de refugiați venită de dincolo de Oder, la Erkner, fusese îndrumată spre lagărul acela, ca să înnopteze acolo. Era vorba de patru sau cinci sute de persoane, în majoritate femei și copii, care trăgeau după ei vreo patruzeci de căruțe, împinse și cu mîinile pentru că animalele lor de tracțiune le fuseseră rechiziționate de un comandament german.

Drumul de la Erkner la Wilhelmshagen durase toată noaptea, pentru că le fusese interzis să ocupe drumurile cu vehiculele lor grele, silindu-i să meargă peste cîmpuri. Căruțele, supraîncărcate, se înfundaseră în pămînt, fiind nevoie să le despotmolească continuu. Între lacurile Dämeritz și Flaken forțați să treacă prin două cursuri de apă, cîteva căruțe s-au desfăcut.

Refugiații, care povesteau aceste întîmplări, fără a ști măcar cu cine vorbeau, erau zdrobiți de oboseală, sfîrșiți, murdari și uzi. Mulți copii dormeau în brațele mamelor sau pe saltelele strînse sul. Alții plîngeau, dar încet, fiindcă or fi plîns mult înainte, și nu mai aveau putere. Erau și unii răniți, dar nu grav. Cei cîțiva oameni, toți în vîrstă, erau supraagitați și se mișcau de la

un grup la altul fără motiv, ca și cum ar fi continuat mecanic un efort pe care nu mai erau în stare să-l oprească fără a se cufunda într-un somn adînc. Femeile apăreau mai calme și resemnate, dar toate aveau chipul îmbătrînit într-atît, încît nu se mai deosebeau. Nici una nu plîngea și nu se văita.

Vreo sută de bărbați și de femei care locuiau în lagăr ieșiseră între timp afară din barăci și se apropiaseră de cei veniți. Și, după un prim schimb de întrebări și răspunsuri, au început să-i ajute : descărcau căruțele, transportau lucrurile, îi duceau pe bolnavi și pe răniți în barăci.

Francezi, olandezi, ruși, greci le-au dat o mînă de ajutor, cu toții, în tăcere, folosind numai cîteva cuvinte indispensabile, pentru a se face înțeleși și utili : cuvinte germane care, așa izolate și pronunțate pocit de guri străine, păreau că fac parte dintr-un limbaj primordial de care oamenii se servesc, ori de cîte ori au nevoie de un ajutor.

Femei franceze și poloneze luau copii din brațele mamelor germane și îi legănau la propriul lor sîn. Altele le sprijineau pe refugiate și le ajutau să-și lepede îmbrăcămintea care trebuia să se usuce. Fiecare oferea cîte ceva din ce avea : păturile lagărului, dar și haine și încălțăminte și alții chiar alimente. Țăranii ofereau, la rîndul lor, felii de pîine albă și castraveți. Spre dimineață se formase o tabără mare și, fiindcă refugiații, după ce s-au stabilit, picau de somn, străinii s-au îndepărtat, unul cîte unul, pentru a-i lăsa să se odihnească.

La opt, cei patru italieni și turcul se aflau în fața lui Lucchesi ca să afle cum mergeau formalitățile pașapoartelor. Totul era gata. Lucchesi le arătă documentele, împreună cu cartea de muncă, de pe care lipseau numai timbrele și semnătura comisarului : operațiune foarte simplă, care nu putea fi totuși rezolvată înainte ca pașapoartele să aibă pe ele fotografiile.

Problema acestor fotografii devenea, deci, capitală. Turcul, care le avea, prezentă două exemplare. Apoi îi însoți și pe italieni în baraca unde era instalat cabinetul fotografic. O tînără cehoslovacă se ocupa de ele : spuse că în două ore ar fi fost în stare să le ofere fotografiile,

dacă ar fi putut dispune numai cinci minute de curentul electric.

Curentul lipsea de mai multe zile și, probabil, în continuare. Fata, totuși, bănuia că lumina va reveni odată cu alarma. Cum alarmele sunau mai ales noaptea, le indică italienilor baraca în care dormea și le spuse să o caute de îndată ce vor auzi șuieratul sirenei. Perspectiva era destul de vagă.

Paolo și prietenii lui reîncepură să-și dezbată problemele. Sugestia francezilor de a o lua pe cîmpuri, le părea temerară. Anii de detenție creaseră în ei o serie de complexe : de la acela al foamei (pe care se temeau că nu vor reuși să o domolească) la acela al persecuției și deci al legalității, de a se găsi în regulă cu dispozițiile și interdicțiile nemților. Gîndul că ar putea fi lipsiți de documente, îi speria mai mult decît chiar ideea de a se afla descoperiți în mijlocul unei bătălii. Tot astfel, în inima lor, preferau ca în loc să se arunce într-o aventură, cu riscul de a nu găsi de mîncare, să rămînă la Berlin cu cartelele de aprovizionare în buzunar.

Foamea, groaza de foame, mai mare decît toate celelalte, a fost cea care i-a hotărît să ia măsurile cele mai potrivite. Pentru a obține cartelele de aprovizionare, le trebuia cartea de muncă, pentru carte, pașaportul, pentru pașaport, fotografiile. Pentru toate, o grămadă de formalități în cine știe cîte birouri și cine știe dacă ele mai funcționau. S-au hotărît totuși pentru formalități : să meargă la Berlin, să caute un fotograf. Puteau profita de drumul acesta pentru a căuta pe pastorul danez despre care le vorbise turcul și cele două restaurante italiene care știau că există în cartierul Charlottenburg. În fine, puteau încerca să intre în contact cu Arthur, acum că știau noua lui adresă : ambasada americană din Pariser Platz.

Au pornit-o la drum, înainte de amiază. La gară, aceleași scene. În trenuri, obișnuitele chipuri speriate de refugiați și fugari : familii întregi. Și soldați răniți, cufundați într-o lungă tăcere. Mai erau acum unii civili, izolați, care aveau aerul de a fi dezertori. O arăta vîrsta lor, hainele civile nepotrivite pentru talia lor, lipsa oricărui bagaj. În plus, aveau ceva suspect și alarmat în

privirea lor, și un fel de spaimă, care se vădea pe chipurile lor, deosebită de spaima celorlalți. S-ar fi spus că în timp ce ceilalți arătau o spaimă pentru ceea ce trăiseră, în aceștia se vedea o neliniște și o agitație pentru ceea ce trăiau în acele momente și ceea ce aveau să întîmpine.

La Schlesischer Bahnhof, trenul începu să se golească. Dar, deoarece continua pînă la Charlottenburg, italienii s-au hotărît să meargă în acel cartier, pe care îl cunoșteau puțin. Au părăsit pentru un moment ideea de a-l căuta pe Arthur și pe pastorul danez și s-au gîndit numai fotografii și la restaurante.

După Jannovitz Brücke, trenul se opri la Alexander Platz. Vechea închisoare, în care fuseseră deținuți cinci luni, era acum un mormam de cărămizi roșii. Calea ferată mergea de-a lungul ruinelor gonind pe un nivel mai înalt, într-o curbă pe care o cunoșteau bine, fiindcă au ascultat șuieratul a sute de trenuri, ziua și noaptea. Le părea cu neputință, un vis, că acum erau liberi, într-unul din trenurile acelea, în timp ce, în piață și pe străzile din jur, treceau încă aceiași polițiști de acum un an și jumătate.

Trenul alunecă repede spre Friedrich Strasse, în paralel cu rîul Sprea, intră în partea occidentală a Tiergarten-ului, ajunse în gara Zoologische Garten și, după cîteva minute, se opri în Savigny Platz. Erau locuri aproape familiare pentru cei patru ex-deținuți, care le auziseră pomenite de atîtea ori în închisoare. La Savigny un fotograf.

Spre deosebire de alte zone ale orașului, partea aceea era încă în bune condițiuni : jumătate din clădiri mai erau încă în picioare, multe prăvălii erau deschise și chiar cîteva localuri de lux. O mulțime de civili și militari străbăteau trotuarele celebrei străzi, cu aerul unora care se plimbă.

Era ora patru și mulți stăteau la mesele cafenelelor, afară, discutînd și citind ziare. S-ar fi spus că nu știau că se găsesc la numai vreo cincizeci de kilometri de front. Ofițeri impecabili, civili bine îmbrăcați, femei frumoase, își schimbau zîmbete și amabilități.

În timp ce treceau printre mese, un rîs gălăgios îi făcu pe cei patru italieni să-și întoarcă spatele : un domn și o doamnă îi priveau în mod ostil, ofensați de ținuta lor neurbană. Pentru un moment, Paolo s-a temut că se va ivi un incident. Îi împinse pe prietenii săi să-și grăbească pașii. Trebuia să evite să atragă atenția, în mijlocul acelei lumi elegante.

La un chioșc au vrut să cumpere un ziar, pentru a-și da seama de știrile pe care le aveau cei de la mese, deși erau puțin verosimil ceea ce publicau ziarele. Micul cotidian în două pagini, conținea două buletine, absolut mincinoase, ale Cartierului General și cîteva corespondențe de pe front, și mai fantastice și mai slabe pentru a fi crezute. Se vorbea de contraatacuri victorioase, de o rezistență avantajoasă, de pregătirea unei contraofensive locale, care ar fi trebuit să ușureze Berlinul de presiunea din Est. Multe din localitățile despre care italienii auziseră la Wilhelmshagen că ar fi căzut de cîteva zile, figurau încă în mîinile nemților. Indicațiile erau artificial imprecise, dar — după ziar — rușii se aflau încă dincolo de Oder. Kustrin era prezentată ca o citadelă inespugnabilă.

Alte știri informau despre activitatea guvernului, în efortul de a da impresia că totul se desfășura în ordine, în perfectă normalitate. Se relata că Führerul acordase, personal, prompt, cîteva decorații într-o localitate indicată cu un semn, după vechea rezervă militară, care era foarte potrivită acum pentru a împrăștia baliverne. Goebbels petrecuse cu o zi înainte, 17 aprilie, o dimineață foarte activă : primise multe persoane, prezidase diverse reuniuni, ținuse un discurs unui grup de muncitori din Todt. După-amiază, se dusese cu avionul să inspecteze un sector al frontului, fusese primit de soldați cu *Sieg-heil*, strigătul victoriei.

În rest, ziarul repeta unele dispoziții de aprovizionare, instrucțiuni pentru populație și o scurtă listă a localurilor recomandate.

Căutarea fotografului se dovedi a fi o expediție desperată. Cei trei pe care-i găsiseră nu erau în măsură să facă fotografii din același motiv : lipsa de energie electrică. Aristide și Corrado insistară să li se reproducă

instantanee afară, oricum, numai să semene a fotografii. Dar negustorii, doi bătrîni și o femeie, dădeau din cap, neînduplecați. „*Unmöglich*“ continuau să repete : imposibil. În tot Berlinul nu ar fi găsit pe nimeni care să le execute fotografii pînă seara.

Decepționați și îngrijorați, au pornit-o în căutarea restaurantelor italiene. Cel cu numele de „Bella Napoli“, care, după părerea lui Aristide trebuia să se afle pe lîngă Kant Strasse, nu era de găsit. Au descoperit însă, destul de ușor, „Peppino“ în Grolman Strasse, la cîțiva pași de Savigny Platz. Era un local pretențios, nu lipsit de eleganță, cu două săli mici mobilate cu gust, tablouri pe pereții îmbrăcați cu un lemn de culoare închisă și lampadare, tot în lemn, de modă veche. Pe mese, fețe de masă imaculate, tacîmuri și cristale de preț, mici lămpi cu abajururi roșii.

Proprietarul, un oarecare Luigi Toscano, nu se arătă prea entuziast la vederea compatrioților săi, atît de prost îmbrăcați. Avea neplăcerile lui și cînd auzi că cei patru căutau locuință și sperau să primească de la el și mîncare, le dădu de înțeles că nu era de acord cu optimismul lor. Chiar și mirajul unor merite mult răsplătite în Italia pe care i le-au promis Aldo și Corrado l-a lăsat indiferent. Era la Berlin de mai mulți ani și intenționa să mai rămînă. Se ocupa de meserie și nu se interesa de politică. Ar fi făcut ceva pentru ei, dar era mai bine să nu-și facă iluzii.

Aristide nu era tipul care să se lase ușor dezarmat. Vorbindu-i italienește, el care era obișnuit să se facă înțeles pînă și de nemți, a fost atît de dîrz și vorbăreț încît i-a smuls lui Toscano promisiuni mai consistente, un schimb avantajos de țigări în mărci și, deocamdată, o farfurie de *minestra* și o sticlă de vin pentru a cimenta prietenia aceea forțată.

Apoi se strecură în bucătărie și descoperi că bucătarul era din Como : ca milanez, cu unul din Como, i-a fost mai ușor să se înțeleagă. Omul spuse că se va interesa îndată să le găsească o cameră prin apropiere și făgădui că, la întoarcere, vor găsi ceva și pentru a-și potoli pofta de mîncare.

În mare, expediția nu fusese zadarnică. Cei patru prieteni au pornit-o în altă parte, ușurați la gîndul că au găsit un punct de sprijin. Bine sau rău, chiar și fără documente, ar fi putut reveni oricînd la „Peppino" și treptat, odată cu înrăutățirea situației, rezervele și rezistențele lui Toscano s-ar mai fi atenuat.

Fiindcă se înserase, s-au grăbit să ajungă la gară. Pînă la Stralau, călătoria a fost incomodă și cu multe neplăceri. Mulțimea lua trenurile cu asalt și era neobișnuit de nervoasă. Xenofobia era vădită și puțini străini circulau. Să te fi auzit cineva vorbind într-o limbă care să nu fie germana, ar fi fost imprudent. La Bellevue i-a surprins alarma și au fost nevoiți să se oprească într-un imens și înfricoșător adăpost de lîngă gară. Se auzeau exploziile bombardamentului în depărtare, și după părerea celor experți, ar fi distrus orașul Neukölln.

De la Stralau la Wilhelmshagen, trenul a gonit cu viteză, cu puțini pasageri. Era noapte și de la ferestre nu se distingeau decît contururile copacilor și ale caselor rare. Deodată a apărut luna și cîmpul a fost inundat de o penumbră argintie, cu scînteieri frecvente. Totul apărea calm. Numai în stații, mulțimea refugiaților și a soldaților murmura, pradă unei mari agitații.

Lagărul era cufundat în liniște și părea că este părăsit. La intrare nu era nici măcar sentinela. Refugiații ajunși cu o noapte înainte, plecaseră. În barcă au găsit un bilet lăsat de turc prin care îi anunța că și el plecase. Le fixa o întîlnire vagă la Berlin, la pastorul bisericii daneze. Într-un post-scriptum, mîzgălit în grabă, într-o franceză pocită, îi avertiza: „Atenție: se rechiziționează bărbații".

Noaptea a fost nemaipomenit de rece, și cu toate păturile, care serveau și de saltele, cei patru prieteni au suferit mult de frig. Aldo începuse să se simtă rău și se temea să nu-i revină bronșita de care de-abia scăpase. Au adus apă și au aprins un foc în interiorul barăcii, fiind atenți să nu lase să fie văzută lumină sau să nu incendieze totul. Au încălzit apoi un ceai.

În timp ce sorbeau din el, stînd ghemuiți în jurul jăratecului, cu păturile pe spate, auziră clar bubuitul îndepărtat al tunurilor. Era ca un muget, lung și surd,

care se distingea la intervale aproape regulate și nu provocau nici o frică, spre diferență de bombardamentele aeriene, care se auzeau chiar cînd erau departe. Ceva familiar și de demult, chiar, se insinua, odată cu glasul acela, în somnolența lor.

— Parcă ne-am întors la războiul de la Carso, spuse Aristide.

— Eu am în urechi acest zgomot de parcă l-aș fi auzit cu adevărat în trecut, observă Paolo.

Aldo îi răspunse că, îl auzise probabil la cinema sau la radio, în evocările bătăliilor de odinioară. Apoi constată că rușii nu puteau fi la mai mult de treizeci de kilometri. Paolo observă că avanposturile trebuiau să fie și mai aproape, fiindcă artileria grea, din cîte auzise, se înșiră de regulă la zece kilometri, în spatele liniei frontului. Erau pe punctul de a se întoarce în paturile lor, cînd sună alarma. Aristide și Paolo s-au hotărît să meargă pe loc în căutarea cehoslovacei.

În timp ce alergau, începură să audă primele explozii dinspre Berlin. Erau foarte departe și potolite. Și chiar și lumina care se vedea în direcția aceea și în unele momente devenea de un alb orbitor, apărea ca un fenomen natural. Sau un foc de artificii care se desfășura la cîțiva kilometri de Müggel-See. Uneori, se zăreau într-adevăr rachete colorate : numai că, în loc să se ridice de la pămînt, cădeau lent din cer.

În ansamblu, spectacolul nu era impresionant, de la distanța aceea. Dar sîngele lui Aristide și Paolo, otrăvit de alte zeci de bombardamente, fierbea. Ca întotdeauna cînd le-a fost frică, și acum simțeau în cerul gurii un gust amar ca de fier, de neconfundat.

Baraca în care dormea cehoslovaca era departe, într-un alt sector al *lager-ului*. Au ajuns acolo, dar nu au mai găsit-o pe femeie. S-au temut că greșiseră și au început să o caute în alte barăci, toate la fel. Au făcut drumul de mai multe ori, controlînd punctele de orientare și pierzînd destul timp. Apoi s-au convins că baraca ei trebuia să fie aceea pe care o cercetaseră prima. S-au mai uitat din nou prin alte cîteva camere și într-una au zărit-o pe fată, în brațele unui bărbat. Amîndoi dormeau adînc.

Aristide nu crezu potrivit momentul pentru politeţe : bătu în peretele de lemn, de mai multe ori, pînă ce bărbatul şi femeia s-au trezit. La început au părut speriaţi. Apoi fata îi recunoscu şi, deloc jenată, murmură în germană : *„Ach so : es gibt alarm !"* (Aha : Alarmă !)

Fără a se arăta şovăitoare, aruncă de pe ea pătura şi ieşi goală din pat. O trecu un fior de frig şi începu să se îmbrace. Bărbatul nu se mişcase, observînd scena, indiferent, ca şi cînd nu-l interesa nimic.

Fata veni la Paolo şi Aristide care aşteptau nerăbdători la uşă, şi se scuză pentru întîrziere. Avea un glas limpede, aproape vesel.

Se îndepărtară repede, fără nici un cuvînt. Făcuseră însă o bună bucată de drum cînd alarma încetă. Acum, de cîteva săptămîni, alarmele erau frecvente, dar scurte. Consternată, cehoslovaca bătu cu mîna peste picior, şi zise :

— *Schade !* (Păcat).

Apoi adăugă, conciliantă :

— *Morgen.* (Mîine).

Şi se întoarse în baraca ei.

A doua zi, lagărul a fost răvăşit de o încercare de razie, organizată de cîţiva soldaţi nemţi.

Deşi nu mai erau internaţi acolo decît trei sute de oameni, vreo douăzeci de soldaţi din armata teritorială s-au prezentat în lagăr dis-de-dimineaţă, cu intenţia de a lua cît mai mulţi bărbaţi. Au mers din baracă în baracă cu o înfăţişare feroce şi cu puştile lor vechi întinse. Bărbaţii din lagăr au reuşit însă uşor să se ascundă şi să fugă, urmărirea lor devenind aproape ridicolă : erau mai multe barăci decît internaţi şi, în timp ce soldaţii îi fugăreau pe unii, chiar încolonaţi fiind, ei scăpau prin partea opusă. A fost un lung joc de-a v-aţi ascunselea. S-au tras şi focuri de armă, fără consecinţe. Pînă la urmă au fost ridicaţi doar vreo douăzeci de nefericiţi.

Cei patru italieni au fost luaţi prin surprindere. Baraca lor era printre primele, la intrarea în lagăr. Nu simţiseră apropierea nemţilor. Erau la micul dejun, în jurul mesei ; în pahare aveau cafea adevărată, pe bu-

căţile de pîine întinseseră unt curat, iar cutiile cu carne, brînză, somn, erau împrăştiate peste tot.

Doi soldaţi vîrstnici, cu aspect ameninţător dar obtuz, intrară în cameră deschizînd uşa cu o lovitură de picior. La început nu au băgat de seamă ce aveau înaintea ochilor şi unul din ei urlă, stăpîn pe el :

— *Los ! Lassen sie die Sache ! Kommen mit !* (Afară, lăsaţi tot şi veniţi cu noi !).

Somaţia era peremptorie ; dar, fie pentru felul neprevăzut în care le-a fost adresată, fie că se aflau în timpul mesei, în loc de a se îngrozi, cei patru au avut o reacţie la care nici ei înşişi nu s-au aşteptat. Nu s-au pierdut : i-au privit pe noii veniţi cu un aer uimit, fără ca măcar să se ridice în picioare. Apoi Aristide, care învăţase felul în care pot fi trataţi nemţii şi în acel moment avea curaj, îi apostrofă ca pe doi subordonaţi :

— *Was wollen sie ?* Ce vreţi ?

Soldaţii au rămas înlemniţi. Îşi fixaseră ochii pe masa abundentă şi nu reuşeau să şi-i ia de pe bunătăţi. Era posibil ca în acel moment să se întîmple ceva destul de grav. Dar cei doi oameni făceau parte din armata de rezervă, a celor în vîrstă, şi nu primiseră o educaţie adecvată nazistă.

Aristide nu-i lăsă să-şi revină din surpriză. Le făcu cunoscut într-o germană pocită — totuşi înţeleasă de cei doi pentru că era urlată în felul lor — că se aflau în faţa unor membri ai Crucii Roşii Internaţionale. Şi le vîntură certificatul lui Boesch.

Soldaţii rămaseră înmărmuriţi, fixînd pe cele patru personaje şi proviziile lor. Pînă una alta, fără să-şi dea seama, lăsaseră armele în jos.

Sosi repede şi un gradat, chemat de strigătele lor, şi el tot atît de bătrîn şi încărunţit. Avea chipul unui dulău.

— *Was los ?* urlă. *Alles 'raus ! Schnell !* (Ce se întîmplă ? Afară ! Imediat !)

Atitudinea celor doi inferiori a fost primul lucru care-l domoli. Apoi cei patru dublară tactica. Aldo se ridică şi el de la masă şi vorbind deliberat în franceză îl atacă pe gradat. Înalt cum era, îl domina, impunător, cu toată slăbiciunea lui înspăimîntătoare. Aristide se în-

dreptă spre dulău cu hîrtia Crucii Roșii în mînă și i-o puse sub nas. Apoi se întoarse și arătă cutiile de carton pe care erau imprimate inscripțiile Crucii Roșii și cele scrise în franceză și germană. Lovind deasupra cu încheieturile degetelor, urlă :

— *Rote Kreuz ! Verflucht dumm ! Verstehe du nicht?* (Crucea Roșie, cretin blestemat : nu înțelegi ?

Era limbajul cel mai potrivit. Știa că nemții nu reacționează la injurii, cînd sînt pronunțate cu autoritate și violență.

Deși nu înțeleseseră prea bine, cei doi soldați și acum chiar și gradatul, priveau uluiți, cu gura căscată. Aristide nu le-a dat timp să răspundă. Urlă, spunîndu-le că făceau o enormă greșeală, „*ein gross Fehler*" și că îi va costa scump. Se va adresa comandantului lor, va crea un incident internațional, va face raport la Geneva :

— *Genf,* striga, *Switzerland. Verstehen das?* (Geneva, în Elveția, înțelegeți ?)

Nemții începură să se retragă. Poate în capul lor se strecurase gîndul că pun într-o situație proastă Germania. Nu era cazul. Mai ales, nu voiau încurcături. Sau poate că le era indiferent. Acționau așa prin forța inerției, dar orice altă reacție, în situația creată, i-ar fi potolit.

Văzîndu-i acum supuși, Aldo completă opera și cu un gest despotic le întinse o cutie de unt pe jumătate plină și jumătate de pachet de țigări. Nu era o răsplată, ci un bacșiș. Gradatul îl acceptă și ordonă celor doi soldați să iasă. Salută cu oarecare siguranță și dispăru.

Italienii rămaseră să privească puțin în tăcere. Apoi, ca o reacție față de gestul acesta de curaj necugetat, i-a cuprins o frică îngrozitoare. Rîdeau, felicitîndu-l pe Aristide, dar tuturor le tremurau picioarele. Au căzut de acord că un singur lucru mai era de făcut : să plece cît mai iute.

După incursiunea nemților, în *lager,* a avut loc o răzvrătire în toată legea. Circa două sute de bărbați și femei au luat cu asalt birourile comandamentului și a reclamat documentele. Intrarea era închisă cu un drug de fier și, de la o fereastră, comisarul striga să rămînă toți pe loc.

Două sentinele, care constituiau poate tot corpul de gardă, ieșiră cu puștile întinse, dar n-au impresionat pe nimeni. Mulțimea le apostrofa în mai multe limbi și mulți spuseră că, peste puțin timp, rușii vor ști să încheie toate socotelile.

Comisarul își scărpina craniul plesuv și părea că reflectează. Se întoarse la biroul lui, vorbi cu funcționarii, apoi se arătă din nou și spuse că pînă la sfîrșitul zilei, hîrtiile tuturor vor fi gata. Dar să rămînă toți afară. Mulțimea păru că se liniștește, dar nu se mișcă. Un francez spuse :

— Așteptăm aici.

Și toți rămaseră acolo.

Acum, era imposibil ca cei patru italieni să ajungă la Lucchesi. Pe de altă parte, chiar dacă anunțul comisarului era adevărat, pe ei îi interesa relativ. Ce valoare ar fi avut pașapoartele, lipsite de fotografii ? Să se servească de ele, așa, în oricare birou ar fi apărut false. Poate că le-ar fi fost mai mult dăunătoare decît inutile. S-au hotărît să părăsească *lager*-ul și să se întoarcă la Berlin, la întîmplare, fără să mai aștepte pînă seara.

S-au dus la gară și au găsit același haos. Nimeni nu știa dacă mai trece vreun tren. Multe femei, sosite în timpul nopții din Est, erau cuprinse de panică. Spuneau că i-au văzut pe ruși. Cîțiva țărani, ieșiți din fire și agitați, confirmau că rușii ajunseseră la Fürstenwalde. Bărbați și femei dormeau oriunde, pe baloturi, sau pe jos. Mai mulți soldați răniți îngrămădiți toți la un loc stăteau liniștiți, fără a se văita, privind în jur, cu o expresie absentă.

Un membru al partidului nazist, în cămașă kaki, cu o banderolă pe care era imprimată svastica, circula prin mulțime vrînd să calmeze spiritele. A fost și un incident. Un grup de refugiați l-a atacat cu voce tare, insultîndu-l.

Pe bancă era întins un cadavru, acoperit cu o pînză. Lumea se apropia și îi descoperea fața. Apoi se îndepărta îngrozită.

Oamenii de la căile ferate și biroul șefului de gară erau asediați de grupuri de persoane care voiau să afle știri și care le cereau trenuri la dispoziție. Să se telefoneze la Erkner, la Köpenik, la Berlin! Să se facă cunoscut că acolo, și în alte părți, mii de persoane căutau o salvare. Nu puteau fi părăsite.

Pe la amiază, sună alarma. Lumea nu se sperie prea mult. Dealtfel, adăpostul gării ar fi putut cuprinde numai o minimă parte din mulțime. Apoi, se răspîndi fulgerător zvonul că era mai bine să se împrăștie pe cîmp. Cei care se temeau de bombe ieșiră în masă, repede. Cei care se temeau că vor pierde un ipotetic tren, rămaseră.

Aldo propuse să se întoarcă la lagăr, ca s-o caute pe fotografă: cine știe dacă nu vor avea noroc, de data asta. O porniră în grabă. După puțin timp, Aldo gîfîia, nemaireușind să se țină după ceilalți. Le spuse să se ducă înainte: îi va ajunge și el din urmă.

Paolo și Aristide sosiră cu sufletul la gură la baraca unde era cabinetul fotografic. Cehoslovaca îi aștepta. Era curent electric. Unul după altul, îi așeză pe un scăunel, fixă pe perete, lîngă capul lor, cîteva numere mobile și declanșă fotografiile. Ajunseră, la timp și Corrado și Aldo. Și chipurile lor au fost fotografiate cu ajutorul vechilor plăci galbene.

Apoi fata trecut repede la lucru, retrăgîndu-se în camera obscură. Se auzea cum manevra lighenașe și lichide. Din cînd în cînd ieșea și le spunea că trebuie să aștepte puțin.

În așteptare, se întreținu cu italienii. Era din Pilsen. Cînd au venit nemții, ea era fugită la țară, unde intrase în mișcarea de Rezistență. Nemții au capturat-o în timpul unei razii, dar nu au ucis-o. O trimiseseră în lagărul acela, unde obținuse permisiunea să lucreze ca fotograf. Mii de chipuri i s-au perindat pe dinaintea obiectivului: ruși, polonezi, francezi, italieni, greci și cehi. Omul cu care fusese surprinsă, cel din baraca, era un ceh. Nu se iubeau, dar se trăiește mai bine în doi.

Cînd le întinse fotografiile, încă umede, cei patru italieni îi mulțumiră, fără a reuși să-și disimuleze graba. Fata arată spre părul încărunțit al lui Aristide și Aldo

și îi salută cu un zîmbet melancolic. Păru că vrea să spună : „Vă mai interesează deci viața, ferice de voi !"

În birou, unde se putea intra acum, învălmășeala era de nedescris. Vreo optzeci de persoane așteptau documentele în spatele unor grilaje, vociferînd și împingîndu-se. De cealaltă parte, funcționarii lucrau într-un ritm febril. De îndată ce Lucchesi îi văzu pe italieni, se îndreptă spre ei. Înțelesese repede că erau în posesia fotografiilor. Le luă și dispăru în interior. După cîteva minute reveni cu documentele în regulă.

Italienii aruncară o ochire : era vorba de *Vorläufiger Fremdenpass,* adică de pașapoarte provizorii pentru străini. Corrado avu un semn de perplexitate pentru acel „provizoriu". Lucchesi zîmbi, deschise documentul și arătă timbrul care indica scadența : 18 aprilie 1947. I se părea suficient. Cît despre faptul că sînt valabile numai pentru interior și nu dau dreptul la trecerea frontierei, observă că, în momentul cînd vor întreprinde acest pas, nu vor mai fi cu siguranță vameși nemți care să controleze actele.

Apoi deveni serios. Spuse că în dimineața aceea, venise ordinul să fie părăsit *lager*-ul. În birou, comisarul și doi funcționari ardeau arhive și orice fel de formular. Pașapoartele lor fuseseră eliberate ultimele.

Despărțirea a fost puțin cam ciudată. Aldo spuse ceea ce gîndeau și ceilalți : de ce Lucchesi nu venea cu ei ?

Omul zîmbi liniștit.

— Eu rămîn, spuse. Locuiesc într-o vilă frumoasă și am o soție încîntătoare.

Nu au înțeles dacă glumea. Au fugit, pentru că era ora patru și voiau să ajungă la Berlin înainte de ora camuflajului.

La gară, mulțimea și învălmășeala păreau mai potolite. Trecuseră două trenuri și, peste puțin timp, era așteptat al treilea. A trecut un ceas pînă să apară, ticsit de refugiați și de soldați. Împreună cu cele trei sute sau patru sute de persoane, cei patru italieni luară cu asalt trenul, țintind acoperișul unde mai era încă loc liber. După cîteva clipe, fără alte semnale, trenul porni.

Se opri la Köpenik și apoi la Karlshorst. După care continuă direct spre Berlin. Călătoria era nesuferită în condițiile acelea. Vîntul le biciuia fețele și părea că le smulge hainele de pe ei. Corrado își pierdu pachetul. Aldo se simțea rău.

S-au dat jos la Jannovitz Brücke și au continuat pe jos spre Potsdamer Platz, cu intenția de a face o haltă la pastorul danez. Depășind Spittel Markt, o apucară pe strada Leipziger, o stradă largă și solemnă, mărginită de clădiri mari, ministere și teatre. Lumea mergea cu același aer distrat față de ceea ce era în jur, fiecare preocupat de ale lui. Prin ferestruicile *bunker*-elor, acum, ieșeau afară arme și lîngă fiecare întăritură, staționau sentinele în ținută de război. Erau gardieni uriași, bine echipați, cu înfățișare solemnă. Poate că fuseseră aleși pentru a inspira încredere populației.

Pregătirile militare se împleteau cu viața civilă în chip cu totul original. Lîngă un post întărit cu mitraliere în poziție de tragere, o frizerie continua să-i servească și pe militari și pe civili, care ieșeau de acolo, trandafirii, pomădați și parfumați. Sub ochiul indiferent al unui soldat cu un ciorchine de bombe la centură, două femei cu o coșniță pe braț se întrebau reciproc unde ar mai putea găsi zarzavaturi fără cartele. Poșta centrală, din Wilhelm Strasse, pe colț, era aglomerată de lume care se grăbea să expedieze recomandate și pachete pe care nimeni nu avea să le trimită mai departe.

Cei patru italieni se comportau cu prudență, căutînd să țină ascunse pachetele, în mulțimea care-i uluia prin imposibilitatea ei. Și totuși, Paolo și prietenii lui îi cunoscuseră bine pe nemți, cuprinși de panică și de desperare. Desigur că erau plămădiți dintr-un aluat special, capabili de a trece de la o stare sufletească la alta, brusc : era ca și cum s-ar fi ținut strîns de o funie, deci cînd funia se rupea, în aceeași clipă, cădeau și ei total vlăguiți. În buimăceala pe care i-o dăduse călătoria de la Wilhelmshagen, Paolo se uita în jur, ca și cum mergea în vis în mijlocul unui du-te-vino de marionete. Și parcă vedea ceva ca o foarfecă enormă care venea dinspre Est și asta era gata să se închidă deasupra capetelor lor.

Potsdamer Platz era în întregime ocupată de militari. O coloană de infanteriști era plasată acolo în așteptarea trimiterii într-o destinație necunoscută. Soldații păreau obosiți, depuseseră armele și ranițele și acum stăteau în tăcere, așteptînd ordine. În jurul lor dădeau tîrcoale zeci de civili, dar se înțelegea că nu obțineau multe satisfacții. Cereau vești în legătură cu războiul și despre direcția în care avea să pornească regimentul. Voiau să fie asigurați că acești soldați îi vor apăra pînă la sfîrșit. Dar soldații dădeau din umeri și ridicau capul plictisiți, ca și cum ar fi spus : „Cine știe ?".

La un moment dat un colonel dădu un ordin care răsună metalic pe deasupra mulțimii din piață. Toți civilii erau obligați să părăsească spațiul acela. Și toți civilii se îndepărtară supuși, aproape fericiți că pot da un exemplu de disciplină.

Paolo și prietenii săi au pornit-o pe marginea pieții pînă la gară, apoi au intrat în Köthener Strasse, în împrejurimile căreia trebuia să se găsească Biserica daneză. Nu reușiră să o descopere : indicațiile turcului fuseseră destul de vagi. Întrebară pe unii trecători și negustori, dar nici unul nu știa nimic. O bătrînică le sugeră să se ducă într-o parohie presbiteriană, nu departe de acolo : poate că vor obține informații mai precise.

Se duseră la parohie. Era o clădire mică, roșie, cu poarta închisă. Bătură. Un civil le deschise, îi ascultă și îi introduse într-un coridor întunecat și rece, sub o boltă foarte înaltă. Veni un om într-un halat, din care se vedeau pantalonii negri și gulerașul alb de preot. Le spuse că parohia era folosită ca spital și că Biserica daneză fusese bombardată cu mai multe luni în urmă. Poate că pastorul pe care îl căutau se găsea într-un colegiu religios la Gesundbrunnen, în periferia de Nord a Berlinului.

Doborîți și descurajați, cei patru italieni au pornit-o pe străzile întunecate și pustii. Numai cîte un mic restaurant, ici și colo, ținea obloanele ridicate, constituind un miraj. Cu puțin înainte de o piațetă, Aristide se opri în fața firmei unui hotel : Ascanischer Hof. Se consultară între ei, unul mai agitat ca altul și pînă la urmă

se hotărîră să intre. Dealtfel, aveau acte în regulă și bani.

Era un hotel vechi, foarte bine întreținut. În sala de așteptare nu era nimeni. În *office*, un portar galonat îi privi oarecum surprins. L-au înfruntat fermi, fluturîndu-i pe dinainte pașapoartele, certificatele Crucii Roșii, țigările și cutiile. Omul păru că se lasă convins, cu o nesperată ușurință. Pretinse un preț rezonabil pentru trei camere, una din ele cu două paturi. Îi conduse pe o scară și de-a lungul unui coridor scurt, unde pașii erau amortizați de o traversă de linoleum. Era o mare liniște ; și miros de ceară. Corrado și Paolo au ales camerele cu un pat ; Aldo și Aristide pe cea cu două paturi, cu baie.

De ani de zile, Paolo nu mai văzuse așa ceva. Camera era mică, dar confortabilă. Avea draperii galbene, cu floricele albastre și, pe pereți, erau agățate stampe englezești cu scene de vînătoare. Mobilele de mahon, de culoare închisă, erau sobre și elegante. Un pat monumental, cu lenjerie de pînză de in fin, cuverturi de lînă și o plapumă de puf, îmbrăcată în atlaz, ocupa un colț întreg. Fereastra, ascunsă de draperii grele, avea cartoane în locul geamurilor, dar păstra intacte perdelușele de tul roz. Într-o parte, în spatele unui paravan pliabil, o chiuvetă mare, cu tot ce trebuia pentru o toaletă rafinată, și un bideu.

Paolo privi de jur împrejur fără să reușească să creadă că-i aievea ceea ce își vedea ochilor. Încercă patul cu o mînă și văzu că se înfundă plăcut. Se simțea copleșit de o senzație de bine și de amețeală. Se așeză pe un scaun și închise ochii. Îi veniră îndată în minte Charlottenburg, Alexanderplatz, Grossbeeren. Revăzu lagărul de la Wilhelmshagen, părăsit de numai cîteva ceasuri și totuși atît de departe, gara cu mulțimea refugiaților, casa de toleranță de la Köpenik, cehoslovaca, turcul. Lucchesi. Apoi deschise ochii și observă fiecare amănunt.

Ieși ca să se ducă la Aldo și Aristide. Erau în aceeași stare de beatitudine. Se învîrteau prin cameră, intrau și ieșeau din baie, scoteau exclamații de fericită uimire. Cu toată febra, Aldo nu se urcase încă în pat.

Tot el a propus să sărbătorească solemn evenimentul printr-o masă bogată.

L-au lăsat liniștit pe Corrado, care dormea probabil și oricum, față de el nu se simțeau atît de apropiați. Și-au deschis tot felul de cutii, au mîncat biscuiți, au băut cîte o cafea bună, dizolvînd praful de cafea solubilă într-o cană cu apă rece. O bucurie copilărească le stăpînea sufletele. Uitaseră tot ceea ce se întîmpla afară sau ceea ce avea să se întîmple în ziua următoare. Ca în prada unei beții, au mîncat, au fumat și au pălăvrăgit mult timp.

Era miezul nopții, o oră neverosimilă, cînd Paolo se întoarse în camera lui. Se simțea ca după vechile beții studențești. Sughița. Dacă ar mai fi fumat, poate că ar fi vomitat. Se dezbrăcă cu greu și se strecură sub cearșafurile parfumate, acoperindu-se cu plapuma de puf.

Era noaptea de 21 aprilie. Șaisprezece armate sovietice se îndreptau în același timp spre Berlin și ultimele bastioane ale rezistenței din afara orașului — Wriezen, Seelow, Lebus, Zossen — cădeau una după alta.

A doua zi, Aldo, Aristide, Paolo și Corrado erau alți oameni. De cum s-au trezit, s-au ras cu vechile lor lame, au îmbrăcat hainele uzate cu aceeași meticuloasă grijă cu care și-ar fi pus un costum nou, au șters de praf și au lustruit cît mai bine încălțămintea scîlciată. Ieșind, au răspuns la salutul portarului cu demnitatea unor adevărați domni.

Afară, aerul de dimineață era înțepător, stîrnind pofta de mîncare. Problema era acum de a obține cartele de alimente. L-au întrebat pe un „*sciupo*“ dacă Hauptwirtschaftsamt-ul, adică oficiul de aprovizionare, se afla în Kloster Strasse, în apropiere de Alexander Platz.

S-au îndreptat într-acolo cu pas grăbit. Pe străzile din centru era o mare animație. Și o oarecare nervozitate. Poate că între timp acești trecători grăbiți aflaseră vești neplăcute.

Cumpărară un ziar. Comunica știrea căderii Kustrinului, dar spunea că nemții contraatacau. Un comunicat al Ministerului de Interne îndemna populația să nu dea crezare zvonurilor alarmiste.

Martori oculari făceau cunoscut celor ce se adunaseră în grupuri, că nu trecuse mult de ora zece, cînd în Potsdamer Platz căzuseră primele bombe rusești.

Biroul pe care îl căutau cei patru era în Rathaus, primăria Berlinului, un palat enorm care ocupa tot spațiul izolat, între König Strasse și Kloster Strasse. Era lovit numai în parte. Un mare număr de persoane intrau și ieșeau.

Urmărind curentul, intrară cu îndrăzneală, dar se rătăciră într-un labirint de săli, scări și coridoare aglomerate. Panourile și afișele cu cuvinte multe care se terminau în *-amt, -dienst, -beamte,* erau aproape indescifrabile. Nu exista nici un ușier de la care să poată afla ce-i interesa.

Au rătăcit mult, înainte de a intra într-o sală care părea cea căutată. Dar prima victorie rezulta efemeră, fruct al unui echivoc banal: se adresaseră la ghișeul unde se comunicau nașterile.

Reluară totul de la capăt; obosiți și zăpăciți, din cauza deplasării de la un capăt la celălalt al uriașului palat. În sfîrșit, se pomeniră înaintea ghișeului căutat.

Prezentară pașapoartele. Funcționarul le controlă cu atenție, privindu-i pe titulari de sus pînă jos, pe după ochelarii cu lentile tari. Era bănuitor, pedant, evident nesatisfăcut de ei. Avea aerul că ar spune: „Ia te uită alți străini care vor să ne mănînce pîinea". După vreo zece minute, restitui pașapoartele împreună cu un formular, pe care să-l prezinte la un alt ghișeu.

Operația nu a fost deloc ușoară. Înainte de toate, nu aveau cu ce să scrie. Au fost nevoiți să ceară ceva de scris de la trei sau patru persoane, pînă ce o bătrînă le împrumută un stilou și cu răbdare le explică cum trebuia completat formularul, la fiecare întrebare.

Cînd ajunseră la celălalt ghișeu și prezentară formularele completate, funcționarul aruncă un ochi asupra lor și le restitui. Întrebările erau greșite. Părea că știa dinainte. Bineînțeles că bănuise asta, văzîndu-i cînd înaintau odată cu ceilalți din rînd și auzindu-i vorbind o limbă necunoscută.

Reluară totul de la început. Primul funcționar, cel cu ochelari, cînd îi revăzu, schiță un zîmbet satisfăcut

și își mîngîie mustățile cărunte și mari. Apoi, cu lentoare, repetă interogatoriul pentru partea care îl privea direct și pe care o scria pe hîrtie și în registru : *Name, Vorname, Staatsangehörigkeit, Geburtsort, Geburstag, Beruf* etc. (Nume, prenume, naționalitate, locul nașterii, data nașterii, meseria).

Din nou, completară cererea, verificînd-o cu ajutorul a doi nemți din rînd și reveniră la al doilea ghișeu. Funcționarul controlă formularele cu atenție, retușînd cu indulgente trăsături de stilou incertitudinile grafiei. Păreau în ordine. Să arate acum pașapoartele. Erau bune. Să arate cărțile de muncă.

Acestea fuseseră completate de Lucchesi, aproape la întîmplare. Prezentîndu-le, s-a iscat un moment de confuzie. Reieșea că Paolo se născuse la Roma, în timp ce pe pașaportul său scria că orașul său natal era Milano. Despre Aldo, apoi, din ștersăturile comise în grabă pe *Arbeitskarte*, se înțelegea că nu era *Männlich* (adică de gen masculin),ci *Weib* (adică femeie).

Funcționarul le contesta inexactitățile, cînd sună prealarma. Scoase ceasul din buzunar, ca și cînd ar fi vrut să-i verifice punctualitatea, apoi ciuli urechea. Departe, acum cînd se făcuse liniște desăvîrșită, se auzeau bubuituri rare și regulate. Cînd trecu iar la lucru, observă că în afara greșelilor, hîrtiile nu purtau indicația domiciliului solicitanților.

Din nou au avut o senzație de rătăcire. Aristide încercă să spună că locuiau de cîteva zile la restaurantul „Peppino", pe Grolmann Strasse, „din cauza lipsei de locuințe", adăugă el conciliant.

— Și unde este certificatul de reședință al sectorului de poliție ?" insistă omul.

Vedeau bine că prea multe lucruri nu erau în regulă în formularele acelea. Totuși el nu voia să le creeze dificultăți. Ar fi trecut peste adresă. Deci, acești domni munceau. Lucchesi scrisese că locul lor de muncă Arbeitsstelle, era „*Comité International de la Croix Rouge à Genève — Delegation en Allemagne. Berlin-Wannsee*". Funcționarul păru impresionat de cuvîntul „Genève". Părea că reflectează. Părea că ar vrea să spună : dar atunci, dacă munceau la Geneva, ce naiba voiau de la el ?

Corrado îi veni în ajutor :

— *Delegation en Allemagne : Delegation, Abordnung in Deutschland* — explică — *Hier in Berlin, am Wannsee*". Aici în Berlin... la Wannsee.

Iată, în sfîrșit, punctul nevralgic, păru că se luminase funcționarul, fixîndu-i. Din moment ce biroul lor era la Wannsee și nu rezulta că locuiesc la Berlin, de ce nu s-au adresat primăriei din acel oraș ? Era evidentă bănuiala, riscul ca ei să intre în posesia unor cartele alimentare duble. Cu toată bunăvoința, el nu putea să se preteze la așa ceva.

Cei patru prieteni se îndepărtară de ghișeu, pentru ca să se sfătuiască. Paolo și Aristide insistară slab pentru o ultimă încercare. Dar ceilalți erau neîncrezători. Ar fi fost mai bine să caute altă posibilitate pentru a mînca, sau să meargă la „Peppino".

Ieșiră din Rathaus, unul după altul, tăcuți, prin mulțime. Hotărît, nemții pierdeau războiul văzînd cu ochii, dar în sectorul birocrației, repurtaseră în dimineața aceea o triumfătoare victorie : la Berlin fuseseră distribuite patru cartele de alimente mai puțin.

Că nu era deloc glumă s-au convins îndată. Fără cartele, nu se putea mînca nicăieri. Au rătăcit în toată zona Alexander Platz și Sprea, care era plină de localuri, atîtea cîte mai rămăseseră în picioare după multiplele bombardamente ; restaurante de lux, ospătării, cîrciumi. Tot ceea ce au obținut a fost o farfurie cu moluște, un fel de melci.

Situația se prezenta alarmantă. În afara faptului că tot ceea ce privea hrana era totdeauna foarte important pentru ei, acum efectiv nu mai aveau nimic : ajutoarele Crucii Roșii, ținînd cont de ceea ce consumaseră și de ce-au distribuit ca plată sau în dar, le mai consimțeau o autonomie de două sau trei zile.

În hotel, unde au intrat foarte deprimați, au hotărît să-și petreacă după-amiaza în chip util. Și-au împărțit sarcinile : Corrado avea să se ducă la Wansee, pentru a obține de la Boesch certificatele necesare în vederea completării documentelor pentru cartelele de alimente ;

Aristide se va duce la „Peppino" și la *frau* Emma; Paolo îl va căuta pe Arthur, iar Aldo va rămîne în hotel, pentru că era obosit și nu se simțea bine.

Misiunea lui Paolo reuși mai ușor decît credea. De la Ascanischer Hof se îndreptă spre poarta Brandemburg în jurul orei cinci. Străbătu Budapester Strasse, un magnific bulevard înverzit, și cu lume puțină aproape fără nici un semn de distrugere. Pe stînga, în Tiergarten, copiii se jucau în lumina ultimelor raze de soare. În zece minute ajunse la Brandemburger Thor. Monumentul colosal rezistase unui bombardament susținut. Deși plin de găuri și avariat în toate părțile, rămînea în picioare ca o sfidare. În spate, la începutul Tiergartenului, devenea tot mai întunecat edificiul Reichstag-ului: și el fusese lovit de mai multe ori, dar volumul său pachidermic domina tot orizontul.

Paolo își continuă drumul spre dreapta, în Pariser Platz, și găsi imediat ambasada americană. Se îndreptă spre ea cu pas sigur pentru că locul era plin de soldați și nu voia să le devină suspect. Intră pe poartă, urcă pe scări și bătu la cîteva uși. La una din ele, îi deschise chiar Arthur, vizibil alarmat.

Cînd îl recunoscu, se lumină și îl primi ca pe un reînviat din morți. Rămăsese singur în tot palatul pentru că elveții care îl păzeau plecaseră în dimineața sosirii lui, lăsîndu-l stăpîn pe un apartament de zece camere, cu o cămară încă plină și o bogată garderobă.

Făcu onorurile casei, cînd agitat, cînd distrat. Se îmbrăcase cu un costum care, deși incomplet, îi dădea aerul unui perfect diplomat. După o vizită sumară în sediul ambasadei, își invită prietenul într-un salon și pregăti o farfurie de orez și un pahar de ceai: bucătăria lui nu era prea variată. Între timp, îl întreba despre prieteni și îi reda aventurile lui, într-o confuzie euforică.

Se complăcea chiar în a intensifica dezorientarea lui Paolo. Luă în mîini un vas de porțelan, în timp ce sta întins pe divan și ridicîndu-se îl lăsă să-i cadă pe jos, ca dintr-o neatenție. Instinctiv, Paolo avu un gest de contrarietate. Dar Arthur izbucni într-un rîs sinistru.

— S-a sfîrșit totul ! Din toată această clădire, și din tot Berlinul nu va mai rămîne nimic peste puțin timp. *Alles kaputt !* spuse el. Nemții au inventat jocul și mai au puțin ca să-l termine !

Se ridică, apucă ceainicul și-l aruncă în șemineul aprins. Apoi se întoarse spre Paolo și schimbînd tonul :

— Voi ce vreți să faceți ? întrebă. Doar n-oți fi vrînd să rămîneți în oraș ! ?

Arthur era îngîndurat. După părerea lui, riscurile care îi așteptau, rămînînd unde erau, nu vor întîrzia să se arate deasupra oricărei imaginații. El spera să plece mai departe, într-o zi sau două, imediat ce se va restabili. Pentru un moment, dormea, mînca și nu se mișca din casă. După aceea se va arunca într-o aventură, riscînd să-și piardă viața undeva, afară, decît să rămînă prins în capcana aceea. Zona în care se afla ambasada, între Reichstag și Cancelarie, va fi apărată pînă la ultimul soldat, cu lupte de stradă și de la o casă la alta.

Era sigur de aceste perspective fiindcă fusese informat din surse fără greș. De trei zile asista de la ferestre la pregătirile nemților : văzuse aducîndu-se acolo multe arme și calcula că în zona aceea, în clădiri și în pivnițe se concentrau efectivele unei divizii întregi. Nutrea, în plus, bănuiala bine fondată, că întreaga zonă fusese minată. Dar în afară de asta, avea un informator secret, despre care îi va vorbi ceva mai tîrziu. Ba chiar îi va face cunoștință cu el.

Paolo nu împărtășea aceeași impresie, și știa că prietenii lui gîndeau ca el. O fugă, în condițiile în care se aflau, apărea desperată. Încercînd să treacă liniile, riscau să fie împușcați de nemți sau să se trezească în mijlocul unei bătălii în cîmp deschis.

Îi expuse lui Arthur situația de la periferie : haosul, refugiații, pregătirile pentru apărare. A căuta scăpare în afara capcanei, însemna să intri (el, Aldo și ceilalți meditaseră îndelung) fie în linia de apărare germană, fie în direcția contrară avanposturilor aliate, ruse sau anglo-americane. A găsi o breșă, o cale de ieșire, în imposibilitatea de a avea știri precise, era ca și cum s-ar fi aruncat de pe o stîncă în speranța de a cădea într-o groapă plină cu apă.

Desigur, conveni Paolo, nu era cazul să rămînă acolo. în Pariser Platz. Dar se puteau adăposti oriunde în altă parte, în vreun cartier periferic ; cel puțin se puteau depărta pas cu pas de pericol. El și prietenii lui așa gîndeau. În nici un caz Aldo nu ar fi putut înfrunta un marș de zeci de kilometri. Și ceilalți nu-l puteau părăsi.

Dezbătură posibilitățile, rămînînd fiecare la propria-i convingere. La sfîrșit au ajuns la concluzia că era inutil să discute în continuare și că în asemenea circumstanțe, fiecare trebuie să-și urmeze inspirația și nu putea să-i impună semenului propria-i părere. Se vor despărți, așadar, apucînd-o fiecare pe drumul care i se părea mai potrivit.

Înainte de asta, totuși, Arthur voia să-i facă altă surpriză lui Paolo. Îl invită pentru masa de seară la Hotel Adlon, care se afla la doi pași. Adlon era cel mai bun local din Berlin. Arthur îl rugă chiar pe Paolo să nu-i trădeze personalitatea : era bine cunoscut aici, reluă el pe un ton hazos, pe care-l avusese încă de la început. Paolo trebuia, așadar, să se radă, să-și schimbe garderoba, servindu-se fără jenă de tot ce-i plăcea din casă, să-și ia în sfîrșit un aer adecvat împrejurării. Se putea întîmpla să dea piept în piept chiar cu Goebbels sau cu un alt personaj măreț, de cea mai mare autoritate. Luau masa, desigur, la cel mai luxos restaurant din Berlin unde se întîlnea floarea aristocrației politice și militare. prezentă încă acolo.

Avariat numai în parte, Adlon funcționa la etajele inferioare și la *parterre,* unde era și restaurantul. Aici. chiar și fără cartelă se putea obține o cină pe bază de *delikatessen* și șampanie. Era puțin scump, desigur, dar Arthur nu se uita la cheltuieli în acele momente : înainte de a pleca elvețienii îi lăsaseră cîteva sute de mărci.

După o toaletă generală îngrijită, Paolo își urmă prietenul, din ce în ce mai înmărmurit. Arthur îl conduse o bună bucată de drum, după care își făcu intrarea în local într-un mod *habitué,* precedîndu-l, printre săli și coridoare, tapisate cu stofă, pînă la salonul restaurantului. Își luase un aer puțin obosit, de om plictisit.

Localul era somptuos. Tapete, covoare, lampadare, mobilă, ornamente, erau ca ale unui mare hotel internațio-

nal. În lumina difuză și sugestivă a lumînărilor, predomina culoarea roșie a țesăturilor de damasc, a draperiilor și a fotoliilor. Mesele erau aranjate cu gust, strălucind de argintărie și cristale de valoare. *Maîtres* și chelneri ireproșabili se înclinau ușor, făcînd cîțiva pași înapoi, la trecerea lor.

Sigur pe el, Arthur se îndreptă spre o masă puțin izolată, lîngă un perete, și luă loc împreună cu Paolo, în timp ce doi chelneri se grăbiră să le potrivească scaunele. Așteptă să se îndepărteze și făcu semn unui *chéf*, care alergă zelos, aplecat spre el. Discret și cu amabilitate, îi spuse :

— *Wie gewöhnlich,* ca de obicei, ca și cînd ar fi fost un vechi client.

Celălalt ascultă și se îndepărtă imediat, pentru a nu-i tulbura.

Salonul nu era aglomerat. Erau vreo sută de persoane — ofițeri superiori, cîțiva civili, femei elegante — care mîncau și conversau liniștiți, cam cinci sau șase, la fiecare masă. Vreo zece ofițeri, singuri, priveau înainte, ducînd lingura la gură fără a se apleca. Doi sau trei citeau, în timp ce mîncau. Cu excepția cîtorva femei, majoritatea celor prezenți erau în vîrstă, persoane distinse, care vorbeau încet. Nu s-ar fi putut spune că erau îngrijorați de ceva sau că erau tulburați de gînduri neplăcute. Apăreau, doar, serioși, triști, preocupați, după temperamentul fiecăruia. Din cînd în cînd, se auzea clinchetul paharelor ciocnite.

Arthur îl informă pe Paolo cu prudență că omul cu care vorbise era omul lui de încredere. Prima seară cînd îndrăznise să iasă, cu trei zile mai înainte, *chéf*-ul i se adresase în engleză. Spre surpriza lui, îi spusese că îl luase drept englez (ca și cînd prezența unui englez, în acel moment, ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume) și se scuzase pentru greșeală. Dar apărea limpede că în sine își menținea convingerea. Îl fixase cu o privire deschisă, pătrunzătoare, ușor ironică.

Era un bătrîn *chéf*, cu trăsături nobile și expresia inteligentă. La cîteva întrebări ale lui Arthur răspunsese, fără a avea aerul că s-ar încrede prea mult, că a trăit

douăzeci de ani la Londra, înainte și după primul război mondial. Se întorsese la Berlin în 1937 (și în clipa aceea, Arthur începuse să aibă îndoieli că ar lucra în *Intelligence Service*) și a lucrat fără întrerupere la Adlon. Vorbind, continua să-l privească cu o expresie ciudată, aruncîndu-și ochii intenționat asupra mîinilor umflate ale oaspetelui și asupra unor părți din îmbrăcăminte pe care Arthur nu avusese cum să le înlocuiască la Ambasadă.

Prefăcîndu-se nemulțumit, Arthur îi adresă o întrebare directă : drept cine îl lua ? Și omul îi răspunse, calm și sigur, din nou în engleză :

— Dumneavoastră sînteți un prizonier englez, domnule. Scăpat de curînd. Iar eu sînt prietenul dumneavoastră.

Arthur înlemnise. Dar cu toate astea, i se părea imposibil ca, în situația creată la Berlin, nemții să mai risipească vreun cartuș pentru unul ca el, pe care îl eliberaseră cu cîteva ore mai înainte. Se hotărî să fie deschis, cu atît mai mult cu cît risca puțin : foaia de înmatriculare pe care o avea în buzunar, era în regulă. Îi declară *chéf*-ului tot adevărul.

Omul dădu din cap, doar și spuse că dacă nu avea motive speciale să rămînă (era, fără îndoială, din Intelligence Service, și îl trata ca pe un coleg), îi convenea să plece din Berlin cît mai iute. Și nu mai adăugă nimic.

În a doua și a treia seară, venind să-l servească el însuși, îi dădu cîteva explicații. În esență, nemții — șefii supremi, evident — aveau două planuri precise : să se opună înaintării rușilor cît mai mult cu putință și să însceneze o apărare a Berlinului care să rămînă drept exemplu în istorie și să servească la exaltarea generațiilor viitoare. Cu atît mai bine, dacă prețul ar fi fost exterminarea întregii populații : aceasta ar fi întărit mai mult rădăcinile național socialismului.

În timp ce Arthur îl punea la curent pe Paolo cu ultimele noutăți, *chéf*-ul se apropie de mai multe ori pentru a pune pe masă două cești de supă de o culoare trandafirie, care avea un vag gust de vișină, două farfurii cu pește în saramură, două porții dintr-o prăjitură indefinibilă și o sticlă de șampanie franceză.

După ce au consumat toate bunătățile, Paolo făcu gestul de a ridica paharul, dar Arthur îl opri la timp, aruncînd o privire bănuitoare în jur. De cîtva timp, cîțiva nemți de la o masă începuseră să se uite la ei cu atenție, atrași de aspectul lor. Ar fi fost deajuns ca unul din ei să întrebe cu glasul ridicat dacă cei doi indivizi ciudați, de la masa de lîngă perete, erau străini, pentru a provoca un incident. Nu era exclus nici ca unul din acei ofițeri importanți, cu stomacul plin, să se ridice și să vină înspre ei, să-i întrebe dacă erau nemți și să scoată pistolul pentru a-i ucide pe loc cu două gloanțe. Atmosfera era calmă numai la suprafață.

Nimeni nu văzuse gestul lui Paolo, și Arthur, din nou prompt, se grăbi să-și oprească prietenul, în timp ce acesta tocmai voia să-i ofere o țigară americană.

— Dacă o aprinzi, îi spuse, luîndu-i-o cu naturalețe din mînă, e ca și cînd a-i aprinde fitilul unei bombe.

Chemă pe *chéf* pentru plată. Cînd se apropie, îi spuse în engleză că putea vorbi : Paolo era un prieten. *Chéf*-ul nu se mai îndoia. Zîmbi cu expresie de consimțire și comunică celor doi că nemții (cei mari, desigur) calculau că rușii vor ajunge la periferia orașului în ziua de 24 aprilie. Se prevedeau primele incursiuni dîn Nord, Est și Sud. Drumurile spre Spandau și Potsdam mai puteau fi străbătute încă patru sau cinci zile. Dar, începînd de a doua zi, comunicațiile feroviare cu acele cartiere mărginașe vor înceta. Se părea că trecerea cea mai ușoară spre Vest ar fi între Magdenburg și Dessau. De-a lungul acelei porțiuni, a fluviului Elba, nemții creaseră intenționat un gol, nu atît pentru a da posibilitate anglo-americanilor să avanseze, cît pentru a consimți refugiaților să le iasă în întîmpinare. După încetarea comunicațiilor aeriene, toți înalții demnitari care căutau să se salveze, luau direcția aceea.

Chéf-ul își încheie raportul său, cu o scurtă înclinare, ca în timp ce se ridicau cei doi, să pronunțe cuvintele : „Nu așteptați ultimul moment", ca și cum ar fi vrut să exprime clienților o recunoștință demnă de un bacșiș.

Afară era noapte adîncă și Paolo se ținea cu greu pe picioare. Arthur îl invită să rămînă să doarmă la el, dar el nu voia să-și pună pe gînduri prietenii. Spuse că aerul nopții îi va face bine : dealtfel, avea de mers numai cîteva sute de metri, nu mai mult de un sfert de oră. Se salutară repede, pentru a nu fi observați, cu înțelegerea că Paolo va reveni a doua zi, împreună cu ceilalți.

Rămas singur, se îndepărtă cu pas iute, fiindcă îi era frig. Șampania îi învîrtea capul, dar îi dădea în același timp o oarecare euforie : dacă l-ar fi oprit, i-ar fi tratat pe nemți așa cum făcuse Aristide la Wilhelmshagen.

Relua acum în minte discuția cu Arthur și cu *chéf*-ul și cu un fel de absurdă mulțumire, vedea că nu sînt multe probabilități de scăpare. Desigur, a pleca era un act de curaj. Și, dacă ar fi fost vorba să o pornească pe jos pînă la Dessau, în momentul acela, ar fi făcut-o. Dar tot restul îl făcea să se mai gîndească. Și apoi, la ce servea tot efortul acela de a căuta o cale de ieșire ? Totul, de fapt, depindea exclusiv de întîmplare. Această certitudine îl consola de inerția cu care, în loc de a se zbate ca Arthur, se îndrepta spre hotel, bucuros că se poate culca într-un pat atît de frumos.

Ideea lui Arthur, de a trece liniile, îl făcea să zîmbească. El întrevăzuse frontul. Nu văzuse chiar frontul, ci spatele frontului. Și chiar dacă la Vest, luptele ar fi fost mai puțin dîrze, nu era încă sigur că nemții și americanii foloseau confete în loc de proiectile. Cît despre americani, el văzuse în cei doi ani în ce fel considerau populația civilă și pe străinii care își aveau reședința în Germania. Americanii înaintau cu *confort*-ul lor și cînd soseau, ofereau țigări tuturor, o știa el bine. Dar în intervalul dintre una și alta, dintre sosire și țigări, nu făceau prea mult caz de amănunte.

Acum, tocmai acest interval de timp trebuia umplut. I se părea că-l vede pe Arthur, noaptea, ridicîndu-se cu statura lui înaltă, dintr-un cîmp, pe care se tîrîse ore întregi, în fața unui avanpost american și strigînd în limba lui : „Sînt un prieten !“ Dacă în spatele lui s-ar fi mișcat două trei frunze, ar fi tras totuși. Apoi, dacă

l-ar fi căutat în buzunare, i-ar fi spus : „Ia te uită, era un englez !“ În fond, și un englez este un european.

Mergea, urmărind aceste imagini cu mintea înceţoşată, și abia traversase Potsdamer Platz, cînd, la întretăierea cu Königgrätzer Strasse, cineva îi ordonă să se oprească. Se opri brusc, clătinîndu-se puţin. De-abia în clipa aceea și-a dat seama unde se află, și-i veni sîngele în cap, de spaimă. Simţi un fel de căldură în partea superioară a toracelui și a feţei. Deși noaptea era limpede, distingea cu greu.

Glasul venise din stînga. Se întoarse într-acolo și în golul care se crea, zări înainte de toate edificiul în care își avea sediul Gestapoul. Foarte aproape de el, pe marginea străzii, doi băieţi din Hitlerjugend, cei care îl înfricoșau cel mai mult, așteptau răspunsul.

— *Wo gehen Sie da?* întrebă un glas aproape de copil.

Nu reușea să răspundă. Dar mai ales nu avea încredere în cele cîteva cuvinte germane. Tinerii se apropiau tot mai mult, poate surprinși mai de grabă de înţepenirea, decît de tăcerea lui.

Cînd s-au apropiat de el, aceeași voce peremptorie îi strigă :

— *Urkunden !* Documentele !

Paolo duse în mod mecanic mîna la buzunarul pantalonilor unde ţinea *Fremdenpass-ul,* dar gestul lui nu a părut natural. Cei doi băieţi îl imobilizară cu mîinile la spate, evident pentru a vedea dacă purta arme. Printr-o reacţie instinctivă, Paolo îi respinse, întinzînd braţul și se clătină.

Un pumn îl lovi în stomac. I se păru că pămîntul se ridica sub picioare învîrtindu-se. În același timp, simţi o puternică greaţă și avu gura plină de o apă dulceagă. Vomită ceva și apoi se prăbuși.

Cei doi tineri se feriră la timp. Recunoscuseră damful vinului. Paolo auzi limpede pronunţîndu-se cuvintele *„Ein Betrunken-!“* un beţiv, cu dispreţ. Primi o lovitură groaznică de picior în coaste. Pricepu atunci că cei doi se îndepărtează, părăsindu-l, după ce l-au făcut de rîs. După care leșină.

Cînd își reveni, simți încă efectul vomitării. Nu trebuie să fi trecut multă vreme. Privi ceasul : era numai zece. Simțea o greutate în stomac și la cap și o durere, nu prea mare, la șold. N-a putut să nu se gîndească atunci că a comis un adevărat păcat, batjocorind masa oferită de Arthur.

Privi în jur, precaut, înainte de a se ridica. Nu era nimeni. Atunci se ridică, aruncă o ochiadă spre Prinz-Albrecht-Strasse, unde era palatul Gestapo-ului, și o porni încet, accentuînd mersul de om beat.

În cîteva minute ajunse la Ascanischer Hof. Deschizînd ușa, luă altă ținută și un mers mai sigur. Întrebă pe portar, care stătea în scaunul lui, melancolic și singur :

— Prietenii mei sînt sus ?

Omul se ridică, somnoros, și răspunse tare, în franceză :

— Vă așteaptă domnule.

Fraza răsună ca o bombă sub bolta *office*-ului și se răspîndi pe scările pustii ale hotelului.

În camera lui Aristide și Aldo, cei trei prieteni îl așteptau îngrijorați. Paolo le expuse pe scurt aventura și fiindcă era foarte obosit, îi rugă pe ei să-i prezinte un raport sumar al după-amiezii lor. Corrado fusese la Wannsee și-i lăsase lui Boesch, care nu era acolo, un bilet în care îi cerea faimoasele declarații pentru cartelele de aprovizionare. Trebuia să se întoarcă să le ia de la el. Aristide avusese noroc mai mult. Se întîlnise cu *frau* Emma, care, îl primise bine și îi oferise o pîine și patru *Würst* (crenvurști). La „Peppino" totul normal: bucătarul le căuta o cameră și dădea asigurări că merge pe un drum sigur. Toscano se arătase mai maleabil. Nimic altceva. Nici unul din ei nu aflase știri mai importante. Aldo se odihnise și acum se simțea bine. Se culcară apoi cu toții.

Paolo reuși cu greu să descifreze ora pe cadranul fosforescent al ceasului pe care îl purta la mînă. Era două și a sunat alarma. Neștiind ce să facă, bătu în peretele camerei în care se aflau Aristide și Aldo. I-au răspuns. Se treziseră și ei. În hotel, o liniște deplină : nu se mișca nimeni. Dacă nemții nu coborau în adăpost, puteau rămîne și ei în paturi.

Paolo rămase în așternut, sub muntele de plapumă, într-o dormitare fără sfîrșit. Dar după zece minute se auzi o detunătură de bombă apropiată, care îl făcu să sară din pat. Bătu din nou cu degetele în peretele despărțitor. Îi răspunseră cu o lungă și iute insistență.

Cu mare greutate, se desprinse Paolo din cearșafuri și se îmbrăcă. Își luă lucrurile și ieși din cameră. Aldo și Aristide erau în coridor. Merseră să-l caute pe Corrado, care era gata, și iată-i în fine împreună. Din celelalte camere nu ieși nimeni. Era evident că o porniseră spre adăpost mai devreme, la prealarmă, pe care ei, nici măcar, nu au auzit-o. Nu mai era nici portarul.

Afară, noaptea era luminată de explozii : se bombarda de la distanță apropiată. Se auzea chiar și șuieratul bombelor. Cei patru prieteni s-au îndreptat spre Anhalter Bahnhof, unde era o gară a căii ferate subterane. Mulți se îndreptau într-acolo.

Adăpostul era aglomerat. Poate că erau două sau trei mii de persoane, și totuși mai rămînea încă mult spațiu. Sub bolțile imense se putea respira și fuma ca în aer liber. Iluminatul permitea chiar să se citească, dar cu greu. La un chioșc se vindeau ziare, cărți, ilustrate, și țigări pe cartelă. Funcționa și barul unde mulți beau bere și un surogat de cafea. Mari afișe publice, în culori vii, confereau mediului un aspect aproape festiv : invitau la o vizită turistică în Turingia și recomandau aspirina Bayer. Din gurile căii ferate, negre și pustii, veneau valuri de vînt rece.

Cea mai mare neplăcere a mulțimii s-ar fi putut spune că era plictiseala. Desigur că mulți dintre ei erau îngrijorați pentru casele lor și toți speriați de ploaia de bombe care putea ajunge pînă la ei. Dar erau atît de obișnuiți cu aceste stări, încît pentru ei bombardamentul ajunsese o inutilă plictiseală. De ce mai risipeau anglo-americanii atîtea muniții, cînd peste puțin timp rușii vor rade de la pămînt tot orașul ?

Mulți dormeau pe scaune, pe baloturi, sau pur și simplu, pe jos. Alții dormitau pe scara de la intrare și pe peroane, cu picioarele atîrnînd pe șine. Alții se plimbau sau discutau în grupuri. Căutau să-și înșele așteptarea.

Cei patru italieni s-au plasat mai deoparte, cu aceeași intenție, de totdeauna, de a nu atrage atenția. Dar au văzut că mai erau și alți străini. Nu aveau nici un chef de a începe o discuție. Corrado și Paolo, chiar, căutau să adoarmă din nou. Aristide mergea în sus și în jos în căutarea unui italian, dacă era posibil, milanez. Aldo scoase din buzunar o carte de rugăciuni, nu pentru că momentul era dramatic, dar pentru că de multă vreme nu-și mai manifestase cucernicia.

Un băiat curios veni să vadă pachetele pe care ei le puseseră deoparte, în așa fel încît să nu se vadă însemnele Crucii Roșii și Aristide, care nu-l scăpa din ochi, se hotărî să-i dea cîteva bomboane colorate care făceau parte din dotarea fiecărui pachet. Băiatul mulțumi, surprins, și reveni cu mamă-sa, care voia să-i mulțumească și ea. Încercară să vorbească cu ea, dar nu le-a răspuns decît prin suspine și gesturi de consternație.

După aproape o oră, alarma încetă, dar puțin după aceea șuieră din nou. Serviciile antiaeriene lăsau de dorit de o bucată de vreme. Nici radio nu-i mai informa pe cetățeni în ce parte se îndreptau bombardamentele și cum se desfășurau.

Mulțimea năvăli din nou, ca un val, în galeria subterană, cu vociferări de nerăbdare și înjurături. Deplasîndu-se și ei, cei patru italieni se treziră lîngă doi nemți, cu înfățișare de muncitori. Paolo își aminti că i-a mai văzut undeva. Poate în Alexander Platz. Poate erau tovarăși de-ai lui Walter și Richard. Dar se înșela desigur.

Fără să vrea se duse cu mintea la vechii lui prieteni. Și la ce putea face acum *l'organisation*. Cum oare, în loc de a vîna restaurante italiene și cartele de aprovizionare, nu se gîndise să caute pe vreunul din *organisation*? Dar, reflectînd bine, ar fi fost o acțiune disperată, fără nici un punct de sprijin.

Cei doi muncitori, acum, îl scrutau ei pe el. Paolo se străduí să se gîndească ce anume le-ar fi putut spune pentru a rupe ghiața, dar nu găsi nimic. Continuă insistența cu ochii, aproape provocîndu-i. În sfîrșit unul din ei se hotărî:

— *Italiener?* întrebă.

Paolo răspunse prompt :

— *Ya...*

Iar cei doi, drept răspuns :

— *Ach so...*

Discuția se termină aici. Erau, de bună seamă, doi tipi perspicaci.

Bombardamentul se apropiase, între timp. Și se apropia mereu, pînă ce acoperi zona aceea. Lumea, acum, dădea semne de nervozitate. Toți se ridicară, ascuțindu-și auzul, deși era ultimul lucru de care aveau nevoie. Vacarmul era nemaipomenit. Venea de sus, des și înfundat, de pe scara de acces, cu plesnituri clare, din cele două tuneluri de la extremitățile adăpostului, ca un ecou de bubuituri care s-ar fi produs sub pămînt. Din cele două tuneluri, în sincronie cu bubuiturile, se simțea și deplasarea curentului de aer.

Lumea căuta să distingă șuieratul bombelor care sfîșiau aerul și se precizau în mijlocul zgomotului general. Cînd șuieratul se apropia, tot mai mult, toți își băgau capul între umeri și rămîneau în tensiune pînă ce auzeau explozia. Semăna cu o puternică lovitură a unui ciocan uriaș, căzut pe întregul adăpost care făcea să se cutremure pavaj, ziduri, pilaștri și producea un vînt violent. Mulți își pierdeau echilibrul și pe cei de lîngă pereți, suflul îi lipea de ei. Unele femei exclamau *„euh ! euh!"* și copiii plîngeau. Marea masă rămînea în liniște și părea că-și ține respirația pentru a nu face zgomot.

Cei patru prieteni nu mai asistaseră la un bombardament într-un adăpost public. Își închipuiau că în asemenea situație, mulțimea este cuprinsă de panică, începe să urle și să fugă înnebunită. Că se deda unor scene de desperare și isterism. Absența totală de reacții era uluitoare. După cum era greu de spus dacă mulțimea aceea avea nervi de oțel sau îi avea tociți complet.

Cînd bombardamentul se sfîrși și încetă alarma, avu loc totuși o debandată de nedescris, la ieșirea din galerie. Înghesuiala deveni înspăimîntătoare și sufocantă și se auziră vaiete și proteste. Multe din persoane se grăbeau să vadă dacă propria casă mai era încă în picioare.

Afară era o pîclă groasă produsă de moloz, și miros de praf de pușcă și sulf. Ici și colo izbucniseră incendii.

Panorama, în ansamblu, nu apărea schimbată și cu greu se distingeau, prin întunerîc și fum, noile de vechile distrugeri. Scheletul gării Anhalter era încă vertical, deși poate mai înnegrit și mai spectral și în unele locuri mai contorsionat și sinistru. Alte clădiri fuseseră de asemenea lovite și în parte doborîte.

Ceea ce nu mai exista, era Ascanischer Hof. Sau mai bine zis, în locul lui erau dărîmături fumegînde și în fața lor, portarul cu uniforma neatinsă, nu prea tulburat, dînd impresia că ieșise de sub zidărie pentru a-și întîmpina oaspeții.

Înaintea atîtor ruine, gîndindu-se la frumoasele paturi pierdute, italienii au fost cuprinși și ei de desperare. Blestemau cu glas tare, gesticulau, loveau cu picioarele pietrele. Portarul îi observa impasibil, cu un aer perfid.

Cînd se îndreptară spre el, luă o înfățișare de circumstanță, vrînd aproape să se scuze. Desfăcu brațele, dezolat, pentru a spune că, în fond, nu era vina lui. Italienii îl apostrofară tocmai pentru atitudinea lui calmă și resemnată.

— *Ganz egal* spuse el : mi-e tot una.

Le explică imediat că el nu locuia acolo și că nu-i displăcea, în realitate, să se poată întoarce acasă. Hotelul fusese rechiziționat de un corp de SS-iști care i-l încredințaseră în custodie. Nu locuia nimeni în el. El le acordase ospitalitate italienilor, pentru că avea toate motivele să creadă că cei din SS nu se mai întorceau acolo ; și oricum, urma să-i avertizeze la timp. Nu le-a spus nimic înainte, ca să nu-i sperie. Acum totul s-a terminat: custodie și ospitalitate.

Își frecă mîinile, ca și cum ar fi dus la bun sfîrșit o lucrare plictisitoare și se îndepărtă spunînd : „Noapte bună !“.

Noaptea a fost un canon. Neștiind unde să se adăpostească, cei patru prieteni hotărîră să se întoarcă în adăpost. Dealtfel, se părea că mulți își stabiliseră locuința acolo, aducîndu-și cu ei de-ale gurii și valize. Unii dormeau înfășurați în cîte o pătură, adesea în două, pentru a se încălzi mai bine. Cîteva femei încropiseră un foc și

își încălzeau cafeaua. Familii întregi se pregăteau să ia masa.

Cu puțin înainte de șase — nu se luminase încă de ziuă — cei patru s-au plictisit să mai aștepte și au pornit-o spre Charlottenburg : la „Peppino". De acolo vor vedea ce se va mai putea face.

Au luat-o de-a lungul canalului Landwehr, pînă la începutul Kurfürstendamm-ului. Cursul apei era plumburiu și ducea fel de fel de reziduuri și de murdării. În unele puncte, dărîmăturile împiedicau drumul, formînd un obstacol din crengi, lăzi, sticle, mărăcini, îngrămădite toate acolo. În alte părți, digul se prăbușise și canalul se împrăștia în bălți și mlaștini. Toată zona aceea trebuie să fi fost mizerabilă chiar și înainte de a fi lovită atît de crud de bombardamente.

De cum au intrat pe Kurfürstendamm, începu să plouă. Strada se întindea între grămezi de ruine și Zoologische Garten : nu oferea nici un adăpost. A fost nevoie să fugă pînă la Auguste-Viktoria Platz pentru a se refugia în ceea ce mai rămăsese dintr-o mare biserică. Era Kaiser-Wilhelm Gedächtnisskirche, o construcție romantică foarte amplă, golită de bombardamente, dar cu fațada și cîteva nave încă întregi.

Se opriră să-și refacă puterile cu resturile unor cutii de conserve, într-un colț al bisericii, la adăpost de ochii indiscreți. Apoi observară mișcarea de pe stradă.

În ciuda ploii, la ora aceea, circula multă lume. Mai ales, femeile mergeau să-și facă cumpărăturile. Apoi, funcționari, băieți, soldați. Toți mergeau grăbiți, fără a-i vedea pe cei patru indivizi care se izolaseră între ruine. Numai doi sau trei civili s-au oprit să-i privească, cuibărindu-se și ei, pentru un moment, la adăpost de ploaie. Unul îi întrebă dacă erau străini și la răspunsul lor afirmativ făcu un semn vag și neostil care putea însemna și „ferice de voi !".

Pe la ora opt auziră un zgomot puternic de șenile și motoare înspre Charlottenburg. O coloană de care blindate cobora în mare viteză. Au numărat o sută. În general, tancurile erau închise și dădeau impresia că ar fi uriașe animale mecanice care aleargă fără conducător. Altele, în schimb, aveau turelele deschise și unul

sau doi oameni își scoseseră capul afară, printr-o despictură făcută într-o pînză impermeabilă care acoperea toată deschizătura. Păreau decapitați care priveau în jurul lor cu mirare.

Coloana venea probabil, de departe și părea să nu fi făcut nici o oprire, judecînd după noroiul care acoperea cuirasa și armele. Trecătorii contemplau defilarea lor cu un aer nu prea încrezător. Poate faptul însuși că acel numeros contingent traversa centrul orașului, în direcția Est, le spunea cît de gravă trebuia să fi fost situația.

Tancurile își terminaseră defilarea de un sfert de oră cînd, din direcția opusă, ajunseră vreo zece autocare pline cu civili, cu baloturi și pături : refugiați. Împreună cu ei erau mai mulți soldați, bandajați în pripă.

Trecu altă jumătate de oră fără ca să se întîmple nimic.

Pe cer apăru un avion de proporții modeste care zbura jos și încet. După semnele deslușite pe cînd survola deasupra capetelor lor, și-au dat seama că era rusesc. Nu fusese nici o alarmă.

Urmăriră curioși avionul, care se îndreptă înspre Nord-Vest și apoi în direcția gării Charlottenburg, făcu o curbă amplă, schimbînd ruta. Se întoarse înapoi, zburînd ici și colo în mijlocul norilor joși, ca și cum ar căuta ceva. Cînd a fost din nou deasupra lor, în direcția Schöneberg, a început să lase bombe mici care explodau fără prea mult zgomot, deasupra clădirilor mai impunătoare. Pentru a atinge mai bine obiectivul, se lăsa în jos înaintea fiecărei lansări, de părea întocmai ca o insectă care își depunea pur și simplu ouăle.

Puțin după aceea, așa cum venise, dispăru netulburat, la orizont. Mulți trecători nici nu și-au dat seama măcar de cele întîmplate. Se opreau, mirați, auzind exploziile aproape, și rămîneau un moment să asculte : nu se gîndeau la o incursiune aeriană ; mai de grabă la canonadele rusești. Și grăbeau pasul.

Cei patru prieteni începură să se teamă că pierd prea multă vreme. Cerul era tot acoperit și ploaia nu arăta că ar vrea să înceteze. Trebuiau să meargă undeva : peste

puțin timp avea să fie ora zece. Au pornit-o și în douăzeci de minute au ajuns la „Peppino", uzi leoarcă de parcă s-ar fi scăldat.

Se uscară în bucătărie și băură ceva cald. Bucătarul le spuse că așteaptă un răspuns la prînz : poate că le va găsi o locuință chiar pe strada aceea.

În așteptare, pe Aldo, fiindcă fusese din nou cuprins de friguri, l-au lăsat să se culce într-un pat din interiorul localului. Corrado ieși să cerceteze împrejurimile, sub o umbrelă împrumutată de la un chelner, și Paolo și Aristide au început o discuție cu Toscano și cu cîțiva italieni care locuiau pe acolo și veneau la „Peppino" ca să se simtă între ai lor.

Erau italieni care se aflau în Germania dinainte de război : erau croitori, sau aveau magazine de confecții ; unul fusese proprietarul unei cofetării, între timp distrusă. Mulți dintre ei și-au găsit casele numai ruine, iar membrii din familie le-au fost uciși în ultimii doi ani. Nu se pricepeau la politică, dar era deajuns să-i asculți, ca să înțelegi că erau mai mult de partea nemților, decît de partea aliaților. Îi urau pe englezi și se temeau de ruși, ca mai toți nemții.

Propaganda nazistă le-a fost injectată în conștiințele lor, și acum, regretau trecutul, mai mult decît îl blestemau. Singurul lucru pe care i-l reproșau lui Hitler era de a fi vrut războiul acela, fiindcă în zece ani de „expansiune pașnică" Germania și Italia tot ar fi putut domina Europa. După aceea, poate, și cu alte posibilități, s-ar fi putut porni un război împotriva Rusiei, care era un imens teritoriu de civilizat și de exploatat din punct de vedere economic.

Paolo și Aristide nu voiau să se amestece într-o discuție de acest fel. Cu atît mai mult cu cît interlocutorii lor vedeau expansiunea italo-germanică în funcție de amplificarea comerțului lor : ca să vîndă mai multe costume și mai multă înghețată.

Paolo se răzbună, totuși, pentru proasta dispoziție pe care i-au produs-o discuțiile acelea, confirmînd că, nu era de glumit cu rușii. Totdeauna vor merge îmbrăcați în zdrențele lor și un croitor la modă nu va mai găsi de lucru nici pentru un actor de cinema. Cît despre înghe-

țată, la ei fiind treizeci de grade sub zero, va fi mai bine să vîndă limonade calde, în cofetăria lui.

— Vedeți, spuse apoi, pentru a-i întărîta : ignoranța distruge. Dacă Führerul vostru ar fi ținut seama de buletinele meteorologice, nu ar fi comis greșelile pe care i le reproșați acum.

Mai mulți, dintre cei prezenți, îl luară în serios.

Apoi discutară despre știrile și problemele zilei. Toți au fost de acord că nu se mai puteau îndepărta de Berlin și se plînseră că autoritățile germane pretindeau, în ciuda gravității momentului, ca magazinele să rămînă deschise și fiecare să facă ceea ce a făcut totdeauna.

— Cine vreți să-mi comande un costum de haine acum ? se întrebă unul. De trei luni nu mai văd un client. Alaltăieri duc puțină stofă de la prăvălie în adăpostul casei și mă cheamă la *Polizeirevier*. Comisarul îmi spune: „Dacă dumneata vrei să închizi, te arestez pentru defetism“...

— Se comportă astfel pentru că nu vor să lase impresia că au pierdut războiul, observă un altul.

Un al treilea spuse :

— Nu, vor într-adevăr ca totul să meargă oarecum normal pînă la sfîrșit. Vor ca Berlinul să „cadă în picioare“. Nu v-am spus oumva de discuția cu cel de la partid care locuiește în aceeași clădire cu mine ? Ieri, cînd toți știau de căderea Kustrinului, mă oprește și îmi spune : „Am pierdut războiul, *Herr* Capecce, dar lumea trebuie să se înspăimînte aflînd cum am știut să-l pierdem. Toate capitalele din Europa, cînd le-am ocupat noi, au căzut în genunchi. Berlinul trebuie să cadă în picioare. Lumea va înțelege, și în felul acesta, că sîntem o rasă superioară“.

— La urma urmelor, chiar trebuie să fim exterminați cu toții ? Și noi, care nu aparținem acestei rase superioare ? întrebă primul.

Iar prietenul înaltului demnitar îi răspunse :

— Nu. În ultimul moment vor ceda. Știți cum sînt berlinezii. Nu cred în partid și-i consideră pe șefi drept provinciali care își dau aere. Cînd se va vorbi despre ultima rezistență, vor pune steagul alb la ferestre.

Problema steagului alb era, în zilele acelea, coşmarul berlinezilor. Toţi vorbeau de asta. Autorităţile şi propaganda, mai întîi cu o oarecare precauţie şi apoi deschis, i-au prevenit pe toţi că cel ce se va preda inamicului va fi tratat ca un trădător. „Pe nici o clădire din Berlin", — spuneau — „nu trebuie să fluture un steag alb". Lumea repeta în public această mîndră lozincă dar adesea, în particular, slăbea vizibil dîrzenia hotărîrii. Aşa încît bănuielile reciproce apăreau atît în discuţii cît şi în priviri. Fiecare se îndoia că vecinul lui, prietenul, n-ar avea intenţia să scoată steagul alb, ca să se salveze în momentul culminant. Psihoza era atît de acută, încît o batistă albă de buzunar putea să devină motiv de nenorocire.

Pe la ora unu, bucătarul de la „Peppino" aduse vestea că două camere erau la dispoziţia protejaţilor săi, la cîţiva paşi distanţă, în apartamentul văduvei Henning, la numărul 32 de pe Grolmann Strasse. Trebuia să meargă imediat acolo.

Clădirea era una din puţinele aproape nevătămate de pe strada aceea şi se află între Savigny Platz şi Kurfürstendamm. Era un edificiu frumos cu aspectul solid şi nobil, cu balcoane sobre şi garduri în fier forjat. Numai la ultimul etaj, faţada se prăbuşise pe o întindere de mai multe camere şi purta încă semnele unui incendiu.

Doamna Henning locuia la etajul al treilea, singură, într-un apartament vast, plin de mobile şi de obiecte frumoase, în vogă la începutul secolului. Era o bătrînică vioaie, deşi o paralizie o constrîngea să se ajute cu bastonul şi îi împiedica, într-o măsură, folosirea braţului stîng. Îşi rezolva singură, totuşi, toate treburile, îşi pregătea de mîncare şi păstra casa în mare curăţenie.

Încăperile destinate pentru închiriat erau o cămăruţă cu cîteva mobile frumoase, cu un singur pat şi un fost birou mare, cu trei divane cu lenjerie, pături, cuvertură. Amîndouă dădeau în curte.

La sosirea celor patru străini, bătrîna rămase vizibil decepţionată. Nu se aştepta la asemenea musafiri. Îi privi de sus în jos şi îi interogă îndelung, mai ales pe-

tru a se convinge că erau cel puțin persoane de încredere. Dorea să rămînă numai în camerele lor, să folosească baia cît mai puțin și să nu pună piciorul în bucătărie. Consimți ca numai în prezența ei să se ducă să-și încălzească o cafea și să-și fiarbă cîte ceva, dar să-și procure singuri combustibilul.

O discuție mult mai susținută au avut asupra chiriei. Doamna înțelegea să trateze totul pe cîte o lună, cu un evident optimism. Pretindea 18 mărci pentru camera cea mică și 32 pentru cea mare. Cifra, în realitate, era derizorie, dată fiind inflația în curs și dat fiind că Paolo și prietenii lui dispuneau de cîteva sute de mărci.

Fără a-și da seama de motiv, ei se pomeniră vîrîți într-un soi de contract care avea ceva grotesc. Ședereа aceea s-ar fi prelungit, cel mult, una sau două săptămîni, cu condiția ca o întîmplare străină de voința celor prezenți să nu o întrerupă chiar înainte. Dar doamna Henning nu voia să știe de nimic. Insista pentru cele 18 și cele 32 de mărci pe lună : toți lichizi și anticipați. Chiar la propunerea unei chirii săptămînale sensibil majorate, nu a vrut să cedeze o centimă.

Cu aerul celui care acceptă constrîns de împrejurări (ceea ce păru că dă o oarecare satisfacție bătrînei) cei patru renunțară la alte insistențe, așa că li s-a admis să-și ia în primire camerele. Corrado se instală în cea mai mică, iar ceilalți trei rămaseră împreună.

Asupra unui alt punct, doamna Henning fusese categorică : prezentarea la poliție. În aceeași seară (altfel nu i-ar fi primit să înnopteze la ea) trebuia ca cei patru străini să se întoarcă cu certificatul *Polizeirevier*-ului care să ateste înscrierea lor oficială în registrele autorităților.

Cu cele patru pașapoarte în buzunar și unele aprehensiuni în inimă, ei se duseră, așadar, la comisariat și prezentară cererea. S-au supus cîtorva formalități anacronice. Pașapoartele, de dată atît de recentă, au trezit unele nedumeriri. A trebuit ca ei să răspundă la unele întrebări delicate, cum ar fi locul de proveniență, perioada de timp în care intenționau să rămînă la noul domiciliu, propria credință religioasă și mărturisirea pe

conștiință că nu făceau parte din nici o organizație legată de apărarea antiaeriană (nici de *Luftschutz Polizei*, nici de *Luftschutz Wacht*, nici de *Werkluftschutz*) și că nu aveau raporturi nici cu *Feuerwehr*, organzația pompierilor voluntari.

În cele din urmă au ieșit din birou (un ușor bubuit de tun se auzea dinspre Vest, și cei bine informați susțineau că cele trei cartiere, Weissensee, Lichtemberg și Neukölln se aflau sub tirul artileriei ruse) cu *Ammeldung*-ul proaspăt de timbre, vize, și iscălituri autorizate. Documentul era valabil pînă la 21 aprilie 1947, scadență în intervalul căreia trebuia reînnoit cu o toleranță de 24 ore, fiind vorba de străini, în timp ce pentru nemți era prevăzută o prelungire de trei zile.

Cu toate actele în regulă, prin urmare, cei patru italieni s-au prezentat din nou, pe la șapte, la doamna Henning, care-i consideră în posesia definitivă a camerelor destinate lor. Nici o formalitate ulterioară nu le-a mai fost cerută, pentru o matinală solicitare a băii și nici mai tîrziu, pentru accesul la bucătărie, unde se duceau cei patru să-și pregătească puțin ceai, sub ochiul vigilent al proprietăresei, care a fost cordial invitată să soarbă un pahar cu ei.

Atmosfera festivă favoriza familiaritatea și după ce oaspeții au răspuns unui interogatoriu suplimentar, dar nu explicit, doamnei celei pline de elan, au putut afla că ea rămăsese văduvă, încă de la precedentul război, că după aceea avusese un prieten, comerciant englez, care pînă acum cîteva luni găsise un sistem de a-i trimite pachete cu alimente și îmbrăcăminte, și că văduva Henning se bucura, între altele, de o pensie privilegiată, care reprezentase principalul impediment al căsătoriei ei cu admiratorul din Liverpool.

Cît despre situație, doamna avea idei puține, dar clare. Compatrioții ei aveau să piardă războiul, fiindcă-l jigniseră pe Dumnezeu, prin unele acțiuni necugetate față de popoarele catolice, cum erau polonezii și belgienii (catolicii din Franța nu erau în schimb prea demni de laudă, lăsînd deoparte faptul că majoritatea lor aveau sînge mixt, *mestezes*), dar în primul rînd comiseseră imprudența, dacă nu chiar sacrilegiul, de a scrie pe cata-

ramele centiroanelor trupelor combatante, cuvintele „*Gott mit uns*“ (Dumnezeu cu noi) care în lumina unor episoade ajunse pînă la urechea doamnei Henning, apăreau și mai deplasate. În legătură cu perspectivele apropiate, doamna nutrea aprehensiuni și mai serioase, nu atît pentru desfășurarea finală a conflictului, cît în privința sosirii rușilor.

După cină, favorizați de alarmă, oaspeții văduvei Henning și-au putut lua rămas bun, ca să se retragă în propriile lor camere, în timp ce proprietăreasa avea grijă să închidă cu cheia pe toate celelalte.

Noaptea, în ciuda bubuiturilor de tun îndepărtate și a cîtorva bombe aruncate din avioane, și auzite prin împrejurimi, trecu liniștită. Aldo, Paolo și Aristide au dormit pînă la nouă. La ora asta, după ritualul cuvenit al spălatului, s-au ocupat de potolirea foamei, într-o stare de euforie. Aldo își luă obligația de a cere, cu tact, doamnei Henning ouale și crătiți, invitînd-o la masă, pentru un mic dejun, pe bază de ceai, marmeladă, unt, și ultimele resturi dintr-o fabuloasă cutie de *bacon* (șuncă) confecționată la Chicago din cei mai buni porci din crescătoriile din Illinois.

Italienii se hotărîseră să petreacă toată ziua în casă, vrînd să se refacă, după alergăturile istovitoare din zilele precedente, dar hotărîrea lor nu a durat pînă seara. Pe la patru s-a stabilit ca Aristide să se ducă la *frau* Emma, Paolo să se aventureze pînă la Arthur, în timp ce ceilalți doi să-și dezmorțească picioarele, cu o recunoștere prin împrejurimi.

Paolo înfruntă drumul, cunoscut acum, într-o atmosferă mai destinsă. Pe stradă, lume puțină, multe magazine închise și zgomotul surd al bubuitului de tun în depărtare. Cerul fiind acoperit, s-a făcut întuneric înainte de ora șase.

Fără incidente, dînd de multe grupuri de oameni înarmați care n-au făcut obiecții la trecerea lui, Paolo ajunse la Pariser Platz. În spatele lui, arcul Brandemburg, cenușiu și rece, aștepta defilarea învingătorilor. În față, Adlon oferea privirii un du-te-vino de persoane distinse, neverosimile, date fiind împrejurările. În hol, o femeie frumoasă își aștepta cavalerul și cînd Paolo începu s-o

observe, avu o mișcare de contrarietate, luînd o atitudine de ființă stînjenită și vinovată.

Arthur mai era încă în ambasadă, dar își făcea bagajele. Avea să plece a doua zi în zori : direcția Vest, prin Spandau-Ratenhow-Magdemburg. Era preocupat și nervos. Îl primi pe Paolo într-o stare de agitație cumplită, care-i curmă intenția oricărei expansivități, prezentîndu-i din nou oportunitatea ca el și prietenii lui să se îndepărteze de Berlin. Cînd Paolo îi spuse că aceasta era considerată de toți patru inoportună, își luă aerul unuia care ar vorbi cu un condamnat la moarte. N-a încercat totuși, mai mult, ca să-i schimbe convingerea.

Dîndu-i o serie de recomandări, îl întovărăși o vreme. Cerul era presărat de nori încărcați de ploaie și un vînt puternic sufla spre răsărit. Pămîntul ud al grădinilor, emana un miros plăcut. În perspectivă, o priveliște de dărîmături, Brandemburger Thor și Reichstag-ul. Numai femei și soldați treceau grăbiți, fără să dea atenție celor doi străini care își luau rămas bun.

A fost un ultim schimb de vești, de recomandări și de acorduri și cîteva clipe de jenă. Apoi Arthur și Paolo s-au îmbrățișat. Englezul, cu o siguranță neașteptată, i-a spus în grabă, înainte de a se îndepărta :

— Imediat ce ajung la Londra, voi scrie la Roma ca să transmit vești despre tine...

Instinctiv, Paolo rosti o invocație împotriva unei eventuale rele prevestiri și-i spuse că el spera să ajungă înaintea veștilor. Apoi își urară „noroc bun" și se despărțiră, evitînd amîndoi să se întoarcă.

La „Peppino", prietenii îl așteptau proaspeți și odihniți. Mediul era primitor și atmosfera caldă. Masa pregătită, abajurul roșu, lumina lumînărilor, dădeau o senzație de intimitate. Erau puțini clienți înăuntru, tăcuți și izolați. Mai tîrziu, însoțit de o doamnă, și-a făcut apariția un ofițer, dar fără ostentație.

Luă loc la o masă, dintr-un colț, și ceru să fie servit cu ceva, în stil italian. Vorbea binișor limba : probabil că fusese în Italia. Celor patru prieteni care în-

cepuseră să-l observe, le-a adresat un zîmbet politicos, pentru ca apoi să se dedice femeii.

Cina celor doi a fost o cină patetică, de adio. Părea că amîndoi joacă rolul amanților care sînt gata să se despartă, așa cum i-au prezentat întotdeauna filmele despre celălalt război. Bărbatul o privea intens pe femeie. Îi turna vin cu o galanterie controlată și tristă. Femeia, care amintea și prin îmbrăcăminte de protagonistele filmelor franceze din jurul anului 1918, avea un aer languros și trist. Răspundea rar vorbelor șoptite ale partenerului ei, iar în momentele de mai mare emoție, îi strîngea mîna și rămînea multă vreme neclintită, cu privirea fixă în gol.

Pe la orele unsprezece, se auziră cîteva tunuri prin apropiere, readucîndu-i pe cei prezenți la realitate. Luigi Toscano, care venise să se așeze la masa italienilor, mai întîi s-a alarmat, apoi a cerut chelnerului să-i aducă o sticlă din rezerva secretă : făcea el cinste, la naiba cu războiul !

Și ofițerul ceru încă o sticlă. A vrut s-o desfunde el însuși, și după ce a umplut paharele, s-a ridicat să cioc-nească, îndreptîndu-se spre italieni. Aceștia au făcut la fel. Apoi neamțul se îndreptă spre partenera lui și bău cu ea, cu o oarecare solemnitate. Puțin după asta, după ce plătise și îi salutase pe cei de față, se îndreptă spre ieșire, ținînd-o pe femeie de mijloc, cu aerul oarecum confuz, al celui care a băut.

Cînd au ieșit și cei patru prieteni, noaptea era întunecoasă, rece, înspăimîntătoare. De la Tiergarten, în spatele lor, se auzeau aproape ritmic bubuitul tunurilor îndepărtate. Toscano spusese că sectoarele orientale ale orașului se aflau în bătaia tunurilor. Au traversat cu o oarecare neliniște, Savigny Platz, complet pustie. Corrado și Paolo s-au oprit să bea dintr-o fîntînă care era în parc și s-au grăbit să-i ajungă pe ceilalți. Răzoarele și aleile erau intersectate de o rețea de tranșee săpate de curînd.

În puține minute, au ajuns acasă, au urcat scările și au deschis precauți ușa apartamentului. Camera doamnei era încă luminată, și proprietăreasa a întredeschis ușa, imediat ce i-a auzit trecînd prin coridor. Fără să

răspundă la vinovatul lor „*Gute Nacht*", a stat să-i privească, trecînd unul după celălalt, de parc-ar fi vrut să-i numere și, mai ales, să-și exprime propria-i dezaprobare pentru ora tîrzie la care se întorceau.

A doua zi, doamna Henning încă mai era posomorîtă. Cînd Aldo dădu de ea în bucătărie, unde se dusese ca să-și prepare ceaiul, i-a făcut o primire foarte rece. și i-a refuzat sec puținul combustibil de care avea nevoie. În ciuda opoziției, ba chiar a sabotajului ei, italienii au decis să-și dedice dimineața pregătirii unui prînz bun. Lăudîndu-se cu calitățile lui de bucătar, Aldo promisese cîteva feluri de mîncare excelente și aceasta îi entuziasmase pe înfometații aceia cronici.

Uitînd de orice alt lucru, au trecut la treabă, făcînd naveta între camera lor și bucătărie, unde doamna Henning, alarmată, mărea paza propriilor rezerve. Regretul ei că îi găzduise pe străinii aceia era evident. Cu manifestările lor joviale și pasiunea lor fără măsură pentru mîncăruri bune, într-un astfel de moment, italienii aceștia îi erau vădit antipatici.

Ei nu s-au lăsat dezarmați de dezaprobările și de rezistențele ei. Acum erau obsedați. Aldo, ajutat de Aristide, conducea operațiile, în timp ce Paolo și Corrado le stăteau la dispoziție pentru sarcinile cele mai umile. Rînd pe rînd (sare, două castroane, o supieră, vreo zece cartofi, o felie transparentă de slănină), cerînd împrumut sau luînd, după caz, și nu fără o negociere laborioasă în prealabil, Aldo și Aristide au reușit să-i smulgă doamnei Henning tot ce au vrut. Bătrîna la fiecare apariție nouă a lor era asaltată de un fel de teamă și-și lua imediat poziția de apărare, opunînd refuzuri, dinainte stabilite pentru fiecare cerere. Apoi, în fața insistențelor, uneori chiar amenințătoare, ceda pe nesimțite, luîndu-și un aer de căință. Pe la amiază, au fost nevoiți să-i ceară să le dea voie să pună la foc diversele mîncăruri preparate de ei ; Aldo se îndreptă spre bucătărie, protestînd că își simte sufletul ca al unui Raskolnicov.

Bătrîna era ghemuită pe un fotoliu de răchită, lîngă cuptorul stins. Renunțase să gătească pentru ea, după

cum preferase să nu-și părăsească locuința pentru obișnuitele ei cumpărături cotidiene. Cînd italienii i s-au așezat înainte cu oale și tăvi, cerîndu-i în modul cel mai inocent *„ein wenig feuer"*, puțin foc, a cuprins-o un frison în tot corpul ; nu se putea spune dacă de indignare, sau de teamă.

Desigur, spuse că nu mai avea cărbuni. Dar Aristide se îndreptă spre o ladă pe jumătate ascunsă în cămară, și-i arătă că greșea. Aproape cu sălbăticie, fără ca măcar să aștepte o permisiune formală, răsturnă o parte din conținut în mașina de gătit, în timp ce Paolo și Corrado își făceau de lucru în jurul ei, pregătind șomoioage de hîrtie.

Bucătăria a fost invadată de fumul care a făcut-o pe bătrînă să tușească și să lăcrimeze ; totuși, nu se urni din loc. Mîncărurile păreau foarte bune. Aldo trecea de la o cratiță la alta, amestecînd, adăugînd apă, luînd cîte o cratiță de pe foc, ca să nu se ardă ceva din bunătățile acelea. Dădea ordine peremptorii și agitate, și, la un moment dat, a pretins să se mai adauge de urgență o felie de slănină în tigaia în care se rumeneau cîteva chiftele, care îi costaseră multă trudă, mai ales cînd a trebuit să obțină pesmetul prin care le trecuseră.

Aristide luă slănina de unde era, fără să-i spună nimic doamnei Henning care rămăsese împietrită, cu ochii la ei. Apoi, cînd înțelese intențiile lui își murmură, aproape sieși, cu o expresie de spaimă, care se referea acum, în afara jafului, a cărei victimă se considera, și la jaful culinar al lui Aldo : *„Noch Speck"* altă slănină.

La masă a fost o oarecare destindere. Doamna Henning, bineînțeles invitata lor, s-a arătat chiar că apreciază una dintre mîncărurile pregătite de Aldo. Redeveni vorbăreață. Flecări pe seama chiriașilor, cu care era mereu în ceartă, fără excepții. Stigmatiza comportamentul femeilor care se împrieteneau cu străinii. Unele își primiseră amanții chiar în casă. Soția unui subofițer, care locuia pe același palier, trăia cu cineva pe care toți din casă îl numeau „americanul", și după chipul său brun și expansiv părea să fie de prin America de Sud. Era un om distins, implicat în cine știe ce problemă importantă și aducea multe acasă : chiar lucruri care nu se găseau, ca sticle de vin, ciocolată, rochii de mătase.

Descrierea „americanului" a impresionat fantezia lui Aristide și a lui Paolo. Puteau să-i ceară o sticlă. Aristide n-a întîrziat să facă o încercare. Bătu la ușa de alături, întrebă de omul acela, și fără preambul îi propuse să cumpere vin.

„Americanul" era un tip jovial, plin de viață. Imediat ce a auzit că e vorba de italieni, s-a oferit să le țină companie, luă cu el trei sticle și o luă și pe prietena lui, o nemțoaică slavizată și timidă care l-a urmat, fără să scoată nici un cuvînt. Aceasta a fost primită destul de rece de doamna Henning, care se așezase pe un divan, hotărîtă să nu se miște, ca să nu-și piardă partea ei de vin. Toată seara a rămas totuși închisă în mutismul său ostil, care — se vedea chiar exagerat — era acum îndreptat, mai mult decît spre străini, spre tînăra compatrioată care fusese adusă în casa ei, fără nici un rost.

În fața celor două femei tăcute, cei cinci oameni s-au apucat să bea și să vorbească într-una, confidențial, pe jumătate în italiană, pe jumătate în spaniolă. „Americanul" era de fapt un spaniol „roșu" care, după victoria lui Franco, se adăpostise în America și apoi venise în Germania „pentru afaceri" spunea el, din nenorocire, chiar în ajunul războiului. N-a avut neplăceri, nici chiar cu ambasada franchistă, și o dusese destul de bine în anii aceia dificili. Acum aștepta sfîrșitul conflictului, încrezător în viitor. Avea și un pașaport din Statele Unite pe care a ținut să-l arate fără teamă. N-a spus nimic despre activitatea lui la Berlin, dar s-a arătat foarte informat.

Era sigur că armata va rezista cu tenacitate și și-a exprimat părerea că Hitler s-a sinucis în Cancelarie, cerînd să i se ardă cadavrul, pentru ca nimeni să nu-l descopere. Grupul de SS-iști din Schwarz Korp a asistat la ritual, sacrificîndu-se pînă la ultimul om. Spaniolul — care spunea că se numește Camilo, — era convins, de asemenea, că berlinezii vor ceda totuși, refuzînd să participe la apărarea extremă a orașului, în ciuda ordinelor și a amenințărilor comandanților.

Avea un ziar de dimineață, o mică foaie raională tipărită la o mașină plană, care aducea ultimul mesaj de la

radio al lui Goebbels. „Fiecare berlinez" — spunea — „este răspunzător de casa proprie și de apartamentul lui. Casele care își vor înălța steagul alb nu vor avea drept la protecția și ajutorul comunității, și vor fi tratate în consecință". Ziarul dădea și știrea că rușii ajunseseră la Fürstenwalde, Königwunsterhausen și Zossen : practic, în suburbiile capitalei. Dar Camilo spuse că erau mult mai aproape. Puțin mai înainte, pe data de 11, artileria sovietică începuse să tragă în centrul Berlinului : Alexander Platz și chiar Grădina Zoologică intraseră sub focul lor. Și dinspre Grolmann Strasse se auziseră explozii.

Ospățul se lungi pînă pe la orele cinci. Doamna Henning aținise și prietena lui Camilo nu vorbise deloc, dînd doar semne de mai mare atenție cînd omul nostru, care vorbea spaniola, vorbea despre situația orașului. Pe înserate, Camilo se retrase, luîndu-și femeia cu un aer de protecție afectuoasă. Era înalt, brunet, frumos, întru totul similar ideii pe care o are fiecare despre un *torero :* un adevărat „hidalgo", uscățiv și mlădios, deși îi trosneau articulațiile de parcă erau balamale.

În ciuda acestor paranteze conviviale, condițiile italienilor nu erau liniștitoare. Totuși, într-un cadru general extrem de dramatic (tunul, spre seară reîncepuse să se facă auzit foarte aproape), problemele lor personale păstrau o importanță remarcabilă. Dată fiind condiția psihică la care îi reduseseră doi ani de înfometare, ei considerau alarmantă mai ales problema rezervelor alimentare. În primul rînd, gîndul că ar fi putut să rămînă fără provizii îi înspăimînta. Fiind lipsiți de cartele de alimente, conștienți că „Peppino" ar fi putut închide de la o clipă la alta, iar pachetele de la Boesch cît și proviziile primite de la *frau* Emma fiind pe terminate, se simțeau în derută. S-a stabilit că măcar doi dintre ei să se întoarcă la Wannsee.

A doua zi, 23 aprilie, situația suferise o agravare sensibilă. Dimineața constataseră că nu mai venea apă în casă. Trebuia să se ducă s-o ia de la fîntîna din Savigny

Platz, făcînd o coadă lungă afară. Cercetătoare sovietice zburau netulburate, la o înălțime joasă, deasupra cartierului și, din cînd în cînd, ajungea pînă acolo cîte o lovitură de tun izolată. Gara din Savigny Platz fusese lovită în mai multe rînduri, în cursul nopții.

Pentru prima corvoadă la apă au fost orînduiți Aldo și Corrado, în timp ce s-a stabilit ca, la începutul după amiezii, Paolo și Aristide să îndeplinească o ultimă explorare în închisoarea din Charlottenburg, ca să ia toate rezervele reperabile, pentru că auziseră la „Peppino" că edificiul fusese abandonat definitiv. Expediția la Wannsee a fost fixată pentru a doua zi și urma să fie îndeplinită de Paolo și Corrado, fizic cei mai potriviți să înfrunte pe jos un drum care se lungea pe cincizeci de kilometri dus și întors.

Cu lipsa de apă, raionul intrase într-o stare de emergență. Viața civilă, care păstrase o aparență de normalitate pînă cu o zi înainte, era practic terminată. Aproape toate magazinele se vedeau închise, nu mai erau ziare, lumea — care stătea ferecată în casă de obicei — ieșise în stradă să aducă apă sau să se ocupe de alte necesități primordiale. Apăruseră bucătăriile populare de front, care distribuiau *minestre* oricui venea cu tichetul din ziua respectivă.

Între timp, bubuitul tunurilor devenea mereu mai intens și mai apropiat. Fie chiar și neregulat, se auzeau zgomotele proiectilelor care spintecau aerul la o mică înălțime. În colțul Kurfüstendamm-ului, pînă unde ajunseseră de dimineață Paolo și Aristide, zăcea pe trotuar trupul unei femei, lovită de schijele unui *shrapnell*. Lumea trecea pe lîngă ea, grăbită, o privea iute, pe furiș, dar fără să manifeste emoție.

În fața fîntînilor și a bucătăriilor se formaseră rînduri de femei și de bătrîni, cu vase de tot soiul în mînă. Era multă agitație și dezordine, și din cînd în cînd, se auzeau strigăte și înjurături împotriva vreunui străin care dorea să se ascundă în spatele șirurilor. Pe străzi, de-a lungul itinerariului pe care l-au făcut Aristide și Paolo ca să ajungă la Charlottenburg, femei și copii se mișcau în toate direcțiile, transportînd, febril, tot felul de lucruri : hîrdaie de lemn, traiste, mobile, materiale de

construcție. Părea că se asistă la un jaf. Sau, mai bine zis, la pregătirea paroxistică dinaintea unui asediu.

Comandamentul zonei respective dăduse ordin ca magazinele alimentare să lichideze orice rezervă, autorizînd populația să se aprovizioneze cu tot ce era în vînzare, pînă la concurența cartelelor pe aprilie. De aceea, lumea se răspîndise pe străzi și lua cu asalt prăvălii și magazine.

La fiecare răscruce, cîte doi militari de la *Volksturm* supravegheau forfota, intervenind, cînd mulțimea se aglomera prea mult. Nici un serviciu public nu funcționa și nu era trafic de vehicule pe străzi. Numai din cînd în cînd, treceau în mare viteză, anunțîndu-se cu sunetul neîntrerupt al clacsonului, mașinile armatei.

Aristide și Paolo intrară în *Polizeipräsidium* pe ușa principală, larg deschisă, și constatară că edificiul fusese transformat în tabără. Probabil că stătuse aici vreun regiment de tranzit. Urmele ocupației aceleia erau proaspete. Totul era devastat, mese răsturnate, paie, grămezi de pături vechi indicau locurile unde dormiseră soldații. Ici și colo fuseseră aprinse focuri, deasupra cărora părea să se fi aruncat apă, care forma acum pete de noroi negricios.

Și celulele închisorii fuseseră transformate în dormitoare și apartamentul lui *frau* Emma era răvășit. În sufragerie, erau resturi de mîncare. Cutii goale și vase sparte zăceau pe podea. Bătrîna pendulă, pe care o reparase Paolo, era răsturnată. Dulapurile și sertarele din dormitor fuseseră forțate și lenjeria și hainele erau împrăștiate peste tot. Pe patul desfăcut și murdar două sutiene fabuloase ale lui *frau* Emma nu-i făceau o reclamă prea frumoasă. Aristide o luă spre subsol. Dulapurile, unde se găsea pîine pe vremuri, erau larg deschise și goale. Dar, într-un loc ascuns, fostul *calefaktor*, descoperi cinci franzele mari și vreo zece kilograme de cartofi.

Cu o asemenea pradă o porni iute spre casă. Aldo și Carrado însă nu se întoarseră. Doamna Henning spuse că erau așteptați la „Peppino". Părea abătută. Nu fusese în stare să iasă și să înfrunte înghesuiala ca să-și facă

provizii. Își descărcă sufletul văicărindu-se, pînă cînd Aristide îi dărui o pîine și un pumn de cartofi.

La „Peppino" nu era nimeni. Restaurantul era baricadat. Pe poartă, o hîrtie în germană și în italiană îi anunța pe clienți că localul era „închis temporar". Paolo și Aristide au fost foarte contrariați de asta : un punct de sprijin important se pierduse !

Se înserase. Lumea se împuținase pe străzi. Aproape toate magazinele se închideau. O bucătărie de front distribuia rațiile. În clipele de liniște, se putea auzi, în afară de bubuitul artileriei, tot timpul perceptibil, și țăcănitul intermitent al rafalelor de mitralieră.

Puțin după aceea, cei patru italieni de la doamna Henning s-au consultat asupra a ceea ce aveau de făcut, ca urmare a închiderii restaurantului lui „Peppino". Aristide a propus ca pentru un moment, să înceapă să caute un restaurant chinezesc pe care-l observase în Kant Strasse.

Restaurantul nu era departe și a fost imediat reperat. Era un local de foarte proastă calitate, plin de străini. Un fum dens și un miros acru de prăjeală ți se oprea în gît. În jurul a vreo zece mese, fără fețe de masă pe ele, o mulțime de clienți, zgomotoși și pitorești, mîncau cu un aer grăbit. Un rîndaș și două fete chinezoaice făceau naveta de la bucătărie la mese, aducînd cești și farfurii. Folosirea cartelelor era necunoscută.

Italienii s-au așezat la o masă ocupată de alții. Fără să spună nimic, și în timp ce încă mai priveau în jurul lor, una dintre fete le puse în față patru farfurii cu un fel de mîncare nedefinită și patru căni pline cu un lichid trandafiriu care avea gust de pepene verde. Au mîncat și au băut grăbiți ca și toți ceilalți, deoarece noii clienți continuau să sosească, așteptîndu-și rîndul la mese. Cele două lămpi cu petrol, atîrnate de tavan, răspîndeau mai mult miros decît lumină. Aerul devenise de nerespirat. Au plătit și au ieșit.

Afară, au dat de o noapte senină și răcoroasă. Canonada se distingea clar. Spre răsărit, dar în plin oraș, se recunoștea lumina orbitoare a exploziilor. Au pornit-o cu

pas grăbit, încrucișîndu-se cu puțini trecători. În dreptul străzii Schlüter, zona a fost cuprinsă de salve de tun care cădeau fără să producă multe pagube, înfundîndu-se în fațadele clădirilor și în asfalt, cu zgomote surde.

După exemplul cîtorva nemți, cei patru prieteni au intrat pe poarta unei clădiri pe jumătate distrusă, pierzîndu-se în întuneric. Într-o curticică interioară, împrejmuită de un portic, au stat cîteva minute, așteptînd ca să înceteze bubuiturile. Ceva mai departe erau vreo douăzeci de soldați care discutau agitat și fumau. Pesemne că erau recruți, poate pentru prima dată sub bătaia focului.

Aristide intră în vorbă cu unul dintre ei, fără a fi fost prea precaut, în germana lui nesigură. Tînărul părea emoționat : spuse că escadronul lui abia ajunsese la Berlin și că se și rătăcise, în căutarea cazărmii care-i fusese destinată. Aristide s-a oferit să-i furnizeze cîteva indicații și un caporal chemat confidențial pe nume, se apropie de el și-i spuse care era strada pe care o căutau. Era vorba de o stradă laterală care se făcea din Kurfürstendamm, ceva mai departe de Grollmann Strasse. Dat fiind că bombardamentul încetase, au ieșit cu toții împreună, și italienii au însoțit grupul de războinici inexperți pînă acasă.

Abia intraseră, cînd Camilo le-a bătut la ușă. Aducea două sticle și le-a propus să-și petreacă restul serii împreună. S-au așezat în camera cea mare, înfășurîndu-se în pleduri și în plăpumi de puf, pe întuneric, ca să economisească puținele lumînări pe care le aveau.

Camilo le-a comunicat știrile zilei. Bătălia ajunsese să se dezlănțuie chiar în Berlin. Suburbiile Kottbus, Luckenwalde, Marienfelde, Trebin erau în mîna rușilor. Mai avusese loc și o invazie în partea meridională a orașului, dar năvălitorii fuseseră respinși. După unele zvonuri, focuri trase de tancuri ajunseră la Unter den Linden și la Wilhelm Strasse, dar fuseseră respinse cu mari pierderi de ambele părți.

La Treptow, în apropierea frontului, o secție a celor din Volkssturm se răzvrătise. Revolta fusese înăbușită într-o jumătate de oră de un batalion din S.S. care trecuse la executarea comandantului și la decimare, lăsînd

cadavrele într-o piață. Cetățenii din cartier, ținuți departe în timpul execuției, fuseseră apoi solicitați să se ducă să contemple spectacolul.

Un alt zvon, pe care Camilo pretinde că-l auzise în seara aceea era că Himmler, fie cu acordul lui Hitler sau împotriva voinței lui, încercase să înceapă tratative cu occidentalii pentru a negocia o pace separată. Zvonul era vag și luat drept prea puțin posibil, în mediul de nemți, frecventat de Camilo.

După această dare de seamă, discuția atinse alte subiecte cu caracter politic sau personal. Dar mai tîrziu, Paolo le aminti că a doua zi el și Corrado ar fi trebuit să se ducă la Wannsee. Aldo din nou nu se simțea bine. Prietena lui Camilo venise să-l solicite de două ori, cu un aer supus. Reuniunea se încheiase cu urările de „somn ușor", în ciuda perseverenței bombardamentelor de artilerie.

— E o muzică — mai comentă Camilo — care-mi provoacă vise plăcute.

Și plecă elastic și zvelt în pasul său săltăreț.

A doua zi, dis-de-dimineață Paolo și Corrado au pornit-o la drum. Bombardamentul încetase, și orașul părea părăsit. De-a lungul străzii Kurfüstendamm pe unde trebuia s-o ia cei doi, cîțiva soldați somnoroși formau gărzile în fața posturilor respective.

Abia după jumătate de oră de mers, ajunseră cei doi prieteni în afara zonelor locuite. Au luat-o pe lîngă Halen-See, un lăculeț pe malul căruia se întindea un mare Luna Park, acum părăsit. Apoi au mers în pas de marș, printre plantele și copacii falnici din Grünewald.

Localitatea era splendidă și liniștită, la ora aceea, de parcă nimic nu se întîmplase, băieții lăptarilor depuneau sticlele cu lapte în fața caselor. La ferestre, fete, abia trezite din somn își pieptănau lungile plete blonde, respirînd aerul proaspăt al dimineții. Oameni vîrstnici, reținuți și serioși, unii împingînd o bicicletă, ieșeau din curți, le închideau cu grijă și o porneau spre Berlin. Mulți răspundeau la salutul celor doi străini cu acea amabilitate specifică pe care o găsești la țară cînd te întîlnești

cu un trecător străin. Un tip, un funcționar de neconfundat, întrebă, fără să arate vreo emoție, dacă rușii ajunseseră la Alexander Platz. Poate că voia să știe dacă mai era cazul, sau nu, să se ducă la serviciu.

După cartierul acela, începea pădurea Grünewald, solitară, și sonoră datorită cîntecului păsărilor. Autostrada care străbătea pădurea era parcursă de vehicule militare și foarte frecvent întreruptă, lovită de bombardamente. Pasarele provizorii, deasupra unor gropi enorme, consimțeau totuși traficul.

La un moment dat, cei doi italieni au început să dea de blocade stradale, posturi și tranșee conduse de militari, care opreau vehicule și trecători. Aceste măsuri de apărare priveau zona de Sud-Vest, în direcția Potsdam. Mitraliere și tunuri antiaeriene erau așezate spre cerul de culoare liliachie. Servanții și lăzile cu muniții erau lîngă fiece armă.

Și în pădurea de pini, semnele războiului apăreau cu frecvență. Mulți copaci erau răniți sau doborîți. Din loc în loc, exploziile creaseră adevărate pajiști. Printre pini, se ridicau tabere, la îndemîna oricui. La Dahlem, o suburbie a Steglitz-ului, un regiment de artilerie se ocupa cu ridicarea corturilor. Soldații se agitau cu încărcatul furgonetelor și ofițerii dădeau ordine și făceau să șuiere fluierele, cu graba și repetarea insistentă, folosită în asemenea ocazii.

Paolo și Corrado mergeau în pas de marș, de oproape trei ore, cînd au ajuns lîngă un han izolat în pădure, *Onkel Toms Hüte,* Coliba unchiului Tom, vechi loc de excursii duminicale și refugiu de îndrăgostiți. Localul era deschis și nu părea să fi fost rechiziționat. Cei doi italieni s-au hotărît să facă un popas acolo, să se mai odihnească puțin. Întinși pe șezlonguri, au comandat bere unui bătrîn chelner cu favoriți, în stilul lui Franz Josef și cu un șorț alb deasupra unui vechi frac, de părea reclama vie a unei cunoscute mărci de bere.

Mai erau și alte două tinere *kellerine,* chelnerițe, într-un costum pe care cei doi italieni l-ar fi numit tirolez, care s-au apropiat de ei, oarecum vesele, ca să le ceară vești despre Berlin. După ce au avut confirmarea că cei doi călători veneau dintr-acolo, s-au lan-

sat în întrebări și expresii de uimire de parcă orașul s-ar fi găsit într-un alt continent. Cînd Paolo le-a spus că rușii păreau să fi ajuns destul de aproape de Alexander Platz, au rămas nespus de uimite. Văzuseră trecînd spre capitală atîta armată și mijloace de transport, cît nu-și închipuiseră că ar putea exista.

După ce le-a trecut surprinderea, una dintre cele două depășii o vizibilă reticență, ca să-i întrebe dacă războiul, cel puțin, avea să se termine în scurt timp și fără prea multe pagube. A spus că în Italia războiul se sfîrșise (logodnicul ei era în Italia deși nu mai primise știri de cîteva săptămîni) și că Italia avea să se descurce fără îndoială mai bine decît Germania.

— Voi l-ați avut pe Badoglio și pe partizani. Noi, germanii, sîntem mai legați de sentimentul de onoare — spuse ea, dar fără vreo intenție de jignire.

După Paolo onoarea însemna cu totul altceva, dar nu era cazul să desfășoare aici o discuție pe această temă. Au plătit cîțiva *pfennig*-i pe bere, și au plecat.

Ceva mai tîrziu, erau la Zehlendorf, un orășel modern și vesel, nu prea lovit. Magazinele erau deschise, populația circula liniștită, la un chioșc încă se mai vindeau ziare. Cotidianul local dădea știri inutile și răsuflate. Un articol lung ilustra progresele armelor secrete. De la Tempelhof, la Sud de Berlin *Vau 1* și *Vau 2* puteau ușor lovi Londra și isca panica între fricoșii englezi. Nu se așteptau decît ordinele Führerului.

Lumea nu mai credea în asemenea povești. Se remarca acest lucru din aerul resemnat cu care-și vedea fiecare de treburile lui, ocupîndu-se de lucru în magazinele de artizanat, sau în curți și pe locurile virane din jurul lor, se îndeletniceau cu repararea uneltelor și a vehiculelor, cu îndîrjirea încăpățînată, specifică nemților, dar care apărea în momentele acelea ca un pretext ca să-și sustragă atenția de la alte gînduri.

Cei doi italieni au hoinărit prin orășel, curioși, căutînd, fără succes, să înjghebe vreo discuție. Apoi au luat-o pe drumul spre Nikolasee. Traseul traversa acum grupuri de vilișoare care se succedau aproape fără întrerupere.

Pe la unsprezece, fără nici o alarmă, pe deasupra șoselei a trecut un avion pe care puținii trecători de lîngă Paolo și Corrado l-au recunoscut a fi drept avion englez. Aparatul a trecut de punctul acela, a ajuns la Zehlendorf și a început să bombardeze. La o mică distanță se auzeau bubuiturile antiaerianei. În dimineața senină, afară, totul se desfășura fără dramatism, aproape cu naturalețe.

Avionul se reîntorcea pe ruta lui, urmărind șoseaua și mitraliind din cînd în cînd grupurile de persoane care priveau în sus fără să se gîndească să se retragă într-un adăpost. Cînd ajunse deasupra capetelor lor, la o înălțime de două sau trei sute de metri, nu a mai mitraliat : comandantul, probabil, considerase inutil să-și irosească prețioasele cartușe pe grupul acela mic de civili. Ceva mai departe, însă, din nou se auzi zgomotul mitralierelor și pe asfaltul străzii, s-au văzut, pe o distanță de vreo cincizeci de metri, exploziile provocate de bombardament.

În locul acela, se aflau regrupați vreo treizeci, patruzeci de civili, care la auzitul răpăitului de arme, s-au împrăștiat prin pădure, dar nu toți la timp. Cînd Paolo și Corrado au ajuns cu nemții din grupul lor, la fața locului, au văzut în marginea șoselei doi morți și patru răniți, cărora tovarășii s-au grăbit să le dea ajutor medical. Cîțiva dintre ei i-au întrebat pe noii veniți dacă nu era vreunul medic. Au primit un răspuns negativ, au clătinat din cap contrariați, dar fără să le arate vreo iritare. Era ca și cum ar fi cerut o informație oarecare : ce oră e, de exemplu, și parcă ar fi aflat că e tîrziu.

La amiază, cei doi prieteni se aflau pe un drum care domina golful din Wannsee, un braț al Havel-ului, în josul căruia, colinele înflorite de vegetație se pierdeau cu repeziciune, ajungînd la o scurtă dîră, înclinată cu multe *cottages* (vile) și grupuri de clădiri. Locuințele din Wannsee mai risipite decît cele din Zehlendorf, se extindeau pe întreg amfiteatrul natural, ascuns în păduri și în mijlocul unei plantații bogate.

Vila Crucii Roșii Internaționale, aflată pe una din coline, mai era încă locuită, și doctorul Boesch era acasă. Îi primi pe cei doi vizitatori cu amabilitate ca întot-

deauna. Le înmînă imediat documentul pentru care veniseră, și, fără să fi fost solicitat, alte două pachete pe care să le împartă cu ceilalți tovarăși. Apoi, evitînd o risipă de vorbe, își luă rămas bun de la ei.

Călătoria reîntoarcerii a fost lipsită de întîlniri sau surprize. Doar că, în timp ce mergeau pe calea ferată, ca să poată sosi mai devreme, au fost ajunși din urmă și depășiți de un convoi militar care înainta cu o viteză moderată, ducînd cu el tunuri și tancuri. Soldații stăteau pe tunuri sau în vagoane, privind pe fereastră. Erau istoviți și tăcuți. Doar cîțiva dintre ei, luîndu-i drept nemți, le-au făcut semne de salut, fără să deschidă gura.

Cînd au ajuns la ramificațiile Berlinului, atmosfera întunecată și tragică a orașului s-a făcut simțită ca un rău fizic. Au încercat senzația de a se adînci într-o capcană. Paolo își exprimă părerea că ar fi fost mai bine să se refugieze într-una din suburbiile din Vest, sau în plin cîmp. Dar Corrado obiectă că grupuri de soldați ruși se aflau la Teltow, la Sud de Berlin, și la vreo zece kilometri de Wannsee. Se prea putea ca să intenționeze să-i ia pe nemți pe la spate. Cine ar fi putut să prevadă unde avea să se aprindă ultima bătaie ?

Au traversat cartierele de la Sud-Vest, ale orașului, odinioară sărace, iar acum prăpădite de bombardamente. Ici și colo, în mijlocul molozului, cîteva locuințe, la parter sau în subsoluri, constituiau singurul semn de viață. Puținii trecători lansau celor doi italieni priviri suspicioase și speriate : în timpuri normale despre toți ai fi spus că sînt cerșetori sau pungași de buzunare.

Numai în cartierul Wilhelmsdorf, lumea reîncepea să capete un aspect normal, fără a lăsa evidentă, pe chipuri, amprenta panicei și a desperării. Și panorama apărea mai puțin tragică. Multe magazine alimentare erau încă deschise. Pe porțile mari de la intrare și la ferestre, se vedeau grupuri de soldați, plictisiți că trebuie să poposească în locuințele acelea provizorii. Priveau acel du-te-vino al civililor și adresau complimente fetelor.

Aldo și Aristide nu se mișcaseră din casă. Le-au spus că bubuiturile de tun se auzeau din ce în ce mai aproape, în timpul zilei ; și că vreo cîteva proiectile căzuseră prin

apropiere. Circula zvonul că peste o zi-două avea să fie declarată zonă de război și Grolmann Strasse. Pe seară, l-au căutat pe Camilo, dar nu se întorsese. Atunci, încă înainte de ora nouă, s-au dus la culcare.

Acum, rafalele de tun treceau pe deasupra capetelor lor cu un lung șuierat. Experții din casa unde se aflau îi asiguraseră că nu era cazul să se îngrijoreze nimeni din cauza asta, pentru că proiectilele erau îndreptate asupra gării din Charlottenburg, la o jumătate de kilometru în spatele lor.

Ziua de 25 aprilie a fost o zi foarte activă. Dimineață, devreme, cei patru italieni s-au dus la oficiul de aprovizionare și mulțumită actului lui Boesch au obținut cartelele de alimente. De-a lungul drumului, la întoarcere, s-au oprit la un brutar, au stat la rînd de trei ori (recunoscuți ca străini, fuseseră alungați de la coadă) și, în sfîrșit, au intrat în posesia cîtorva kilograme de pîine. În timp ce se dedicau acestor îndeletniciri, canonadele au început să bubuie prin apropiere, dar lumea nu înceta să umble ca să-și facă ultimele cumpărături și să-și procure apă.

Cînd au ajuns acasă, Aristide — care era totdeauna cel mai informat în materie — spuse că de multă vreme ochise un restaurant de lux în Kurfüstendamm și că acum, cu cartelele în mînă, își puteau îndeplini dorința să se ducă să mănînce acolo. Ideea n-a displăcut.

Restaurantul exista, și mai funcționa încă. Era un local vechi și renumit, la parter, cu saloane mari și draperii de valoare. Nu era prea multă lume, și serviciul era ireproșabil. Pe o masă mare, în mijlocul unei săli, erau prezentate, carne, fructe, ca în timpuri normale. Și pentru că nu puteau înțelege de unde proveneau, cei patru prieteni s-au apropiat de ele ca să se convingă că nu era vorba de ceva artificial, făcînd imediat impresia unor provinciali.

S-au așezat la masă, au consultat lista și, persistînd în comportarea lor, foarte puțin nobilă, au comandat prînzul cel mai scump posibil. Paolo și Aldo au primit, ca garnitură, dacă nu chiar ca felul întîi, iofca, dar necondimentată. Aristide și-a primit șnițelul milanez, aici

purtînd numele de vienez. Toți și-au încheiat masa cu o prăjitură.

În timp ce mîncau, loviturile de tun făceau să vibreze pereții și să se audă clinchetul cristalelor de pe mese. De două ori au căzut pe jos stucurile aurite din tavan, ridicînd praf și făcîndu-i pe mesenii cei mai apropiați să se îndepărteze. Imediat, doi chelneri au început să curețe molozul, și lumea a reînceput să mănînce, liniștită.

Mulți dintre cei prezenți erau militari: ofițeri superiori. Și Paolo remarcă faptul că nu mai aveau aspectul și aerul acelora pe care-i văzuse la Adlon. Cei mai mulți nu se răseseră de multă vreme. Toți păreau obosiți și nervoși. Mîncau singuri, în grabă, și puținii care erau însoțiți de colegi, civili sau femei, discutau animat, deși în șoaptă. Uneori, se auzeau voci, izbucnind de la vreo masă, imediat înăbușite, iar în grupurile cele mai numeroase, probabil că izbucneau conflicte, judecînd după comportarea iritată, chipul contractat, gesturile nesupravegheate ale unora dintre interlocutori.

Chiar și perechile care stăteau în colțurile cele mai izolate, aveau un aspect mai puțin romantic, decît perechea pe care o văzuseră italienii la „Peppino". Majoritatea femeilor mîncau cu lăcomie, fără să respecte eticheta. Ofițerii cu care erau, în timp ce mîncau, vorbeau continuu, cu mîncarea în gură, pe tonul fals și agresiv al discuțiilor picante. Le fixau cu aerul malițios și insinuant pe care bărbații obișnuiesc să-l folosească față de femeile pe care nu le respectă. Unii, vădit amețiți, mîngîiau obrazul, gîtul, umerii, însoțitoarelor lor, fără să le pese că erau priviți.

În ciuda aparenței unui local de elită, multe femei păreau, și se comportau, aidoma unor prostituate de lux. Unele stăteau singure, așteptînd clienți. Două stăteau la mesele alăturate celei ocupată de italieni, și în curînd începură un joc de priviri și zîmbete. A fost suficient ca Aristide să recurgă la vechea viclenie cu aprinsul țigării, pentru ca amîndouă, în același timp, să-și părăsească locurile, ca să vină să-și termine masa în compania lor.

A fost un moment de stînjeneală, apoi Paolo le-a reamintit prietenilor, în italiană, că averea comună dis-

punea de mai multe sute de mărci, cu care n-ar fi avut ce face mai tîrziu. Puteau deci înfrunta situaţia, fără să dăuneze reputaţiei naţionale.

În privinţa asta, Aldo a obiectat, glumind, că din datoria de a fi leal faţă de prieteni, trebuia să-şi decline orice răspundere. Să aibă deci grijă Corrado şi Paolo care erau cei mai tineri. Dar Aristide se arătă supărat că era exclus şi aminti că, la Charlottenburg ştiuse să ţină piept la o sută cincizeci de femei. La care Corrado a replicat că pierduse lovitura cea mai importantă, capitulînd în faţa lui *Frau* Emma, dacă era adevărat ceea ce susţinuse întotdeauna.

Auzindu-i vorbind în italiană, cele două fete şi-au făcut o datorie din a-şi exterioriza propria mulţumire pentru întîlnirea asta.

— *Italiener, feuering Menschen !* (Italienii, oameni înflăcăraţi), spuse cea care părea mai în vîrstă : o brunetă, de vreo treizeci de ani, de o frumuseţe meridională, cam trecută. Avea o carnaţie închisă la culoare şi catifelată, sîni mari şi frumoşi, mîini delicate.

Tovarăşa ei părea mult mai tînără. Era un tip banal : blondă, diafană, pistruiată. Dar şi modul ei de comportare era impertinent. Deschisese discuţia, cu o expresie trivială din jargonul berlinez, furioasă că în timp ce-şi aranja farfuriile şi tacîmurile răsturnase un pahar.

Au comandat fructe, prăjituri şi două sticle de vin. Femeile începură să se plîngă de restricţiile războiului, mai mult ca să spună ceva. Dar vorbeau, cum ar fi făcut-o cu un an înainte, de parcă războiul mai era încă pe Don, la Marea Mînecii şi la Garigliano.

Aldo le întrebă de unde erau, şi cum de se aflau la Berlin, într-un moment ca acela.

Amîndouă erau din oraş. Blonda spuse că e studentă, iar bruneta că e văduvă. Bărbatul ei murise ars, într-un tanc, cu patru ani în urmă. Le arătă o fotografie de-a lui, punînd în evidenţă faptul că fusese un bărbat frumos. Relicva făcu înconjurul mesei, fără să suscite emoţii. Aristide, dimpotrivă, o întrebă pe femeie, aproape cu insolenţă, ce-a făcut după dispariţia caporalului ei.

— După caporali, urmează sublocotenenţii şi căpitanii — a replicat, cu acelaşi ton cinic şi dispreţuitor, fata.

— Și acum la ce grad ai ajuns ? se grăbi italianul.

Bruneta, cu un aer sfidător, spuse că dormise cu comandantul adjunct al orașului. Și replica îi păru foarte spirituală, prietenei ei.

— Atunci — interveni Paolo — poate ți-a spus cînd se va sfîrși războiul ?

Femeia tăcu, descumpănită. Se înțelegea că ar fi vrut să răspundă tonului cu o altă impertinență. Dar nu-i venea în minte replica, și, făcînd un gest de dispreț, izbucni într-o grosolănie și o tăie brusc, revenind la concret.

— *Scheisse !* exclamă. Unde ne duceți să dormim, mai degrabă ?

Urmă o pauză de gheață. Paolo, în ciuda contrarietății evidente a prietenilor, a insistat cu răutate :

— De ce, întrebă, nu vrei să ne vorbești despre război?

Fata îl privi fix, strîngînd buzele. Aldo își exprimă teama pe care au avut-o toți în clipa aceea.

— Ești imprudent, — îl mustră pe Paolo. Acum, asta cheamă pe cineva și ne denunță. Schimbă discuția.

Între timp, fata crezuse că reușise să găsească replica justă :

— Femeile, spuse, fac războiul în pat. Și învîng totdeauna. Chiar și două contra patru.

Blonda care terminase de mîncat, interveni cu un aer obosit și împăciuitor. Spuse ceva de neînțeles prietenei, și apoi, adresîndu-se italienilor :

— Pe noi, explică ea, pe noi nu ne interesează războiul. Terminați cu cearta și înțelegeți-vă unde mergem să dormim.

Aldo răspunse că nu era ora de dormit și că puteau să-și dea întîlnire pentru seara aceea. Cele două fete se arătară contrariate, și bruneta, tot cu un ton voit vulgar, accentuînd pe cuvinte, remarcă faptul că ele *dormeau* și după amiază, și că n-aveau timp de pierdut.

O explozie de tun răbufni în stradă, chiar în fața restaurantului. Se auziră cîteva strigăte și forfota lumii care fugea. Doi bărbați și o femeie se zbăteau pe trotuar.

Și înăuntrul sălii a fost o oarecare zăpăceală. Diverși clienți s-au ridicat și s-au îndreptat spre ușă și spre ferestrele fără geamuri. S-au auzit fraze de compătimire.

Cei trei răniți au fost aduși înăuntru și așezați pe divane. Doi pierdeau mult sînge și au fost bandajați cu șervete. Al treilea, un bătrîn, nu părea rănit nicăieri, deși se văita groaznic. După cîteva secunde, se ridică în șezut, cu chipul vînăt, apoi se prăbuși jos de pe divan, căzînd cu fața în sus. Din mijlocul spatelui, se porni brusc un șuvoi de sînge, care mînji podeaua.

Nu toți cei de la mese se mișcaseră, mulți dintre ei continuînd chiar să mănînce nestingheriți. Alții au așteptat ca răniții să fie transportați în altă parte, ca să-și reia locul. Cinci minute mai tîrziu, episodul părea uitat.

La masa italienilor reîncepură tratativele. Aristide care administra averea comună, plăti socoteala și pentru femei, apoi le propuse un aconto, în vederea întîlnirii de seară. Femeile insistaseră ca afacerea să se încheie imediat. Dar cu manifestări deloc încurajatoare, dimpotrivă, bruște și fățișe.

Episodul cu sîngele, desfășurat sub ochii lor, le transmisese tuturor o ciudată dispoziție sufletească : aveau poftă de ceartă și se simțeau prost dispuși. Cu un dispreț nejustificat, Paolo și Aristide au tăiat scurt discuția, spunîndu-le femeilor că, plătind anticipat, aveau dreptul să dicteze condițiile. Să spună prețul.

Bruneta lăsă să-i scape o observație înțepătoare :

— Iar crezi că vorbești despre război, spuse.

Apoi, plictisită și cu o antipatie evidentă, ceru o sumă enormă. Aristide făcu semn prietenilor să stea liniștiți. Nu ridică obiecții. Dar, în momentul înmînării grămezii de bancnote, ținu să-și facă gustul să rupă banii în două, ca să le necăjească pe fete.

— În anumite afaceri, spuse, se face așa ! Cealaltă jumătate la înmînarea mărfii.

Bruneta se ridică furioasă și începu să protesteze cu voce tare, atrăgînd atenția. Aldo și Corrado interveniră să aplaneze disputa. I-au întrebat pe ceilalți doi dacă nu cumva înnebuniseră. Dîndu-i femeii banii din mîna lui Aristide, se îndreptară spre ușă. Și, pentru că era clar că nu se vor mai întîlni, blonda îi apostrofă de departe cu cuvinte injurioase.

Mai mult decît insulta, îi îngrijora faptul că fuseseră calificați ca italieni. Mulți dintre meseni îi priveau, în-

tr-adevăr cu ostilitate. A fost un noroc că au reușit să ajungă la ușă, înainte ca vreunul să le blocheze drumul. Imediat ce-au ajuns afară, au început să alerge, apropiindu-se de ziduri, pe strada aproape pustie.

Nimeni n-a făcut caz de fuga aceea, pentru că rafalele de tun loveau ici și colo, la intervale scurte. Chiar în colțul străzii Grolmann, două cadavre erau aliniate pe trotuar cu un cartonaș pe piept. Unul avea scris numele nemțesc al mortului. Pe celălalt scria : *„Unbekannt Ausländer"*, străin necunoscut.

Lumea circula, alergînd din poartă în poartă, ca să fie cît mai puțin posibil descoperită. În holul de la numărul 32, un grup de trecători discutau animat în jurul a doi oameni care spuneau că vin dinspre partea Berlinului ocupată de ruși. Ceilalți schimbau vești între ei pe un ton tulburat. Prefăcîndu-se că se opresc, cei patru italieni se uniră grupului și rămaseră să asculte.

Ceva mai sus de Alexander Platz, se desfășurau lupte de stradă în tot cartierul. Străzi și piețe erau cucerite și pierdute de mai multe ori pe zi. Progresele reale se petreceau noaptea, cînd rușii, după ce loviseră cu artileria lor, realizau salturi substanțiale, luînd cu asalt fiece clădire cu pușca cu baionetă. Înaintau cu tancurile, cît le era posibil. Apoi lansau la atac patrule cu șase sau șapte oameni, și lupta se fragmenta în multiple duele.

Tunurile încetau să tragă asupra punctelor unde se desfășurau ciocnirile, și atacanții și apărătorii începeau să se joace de-a v-ați ascunselea, spionîndu-se, urmărindu-se, atrăgîndu-se în mici ambuscade. Se trăgea dindărătul molozului și de la ferestre, cu mitraliere și pistoale. Cînd vreunul din grupuri, sau chiar vreun soldat singur, rămînea încercuit și blocat într-un loc închis, reușea să se descurce cu grenade. Dar nici una din părți nu lua prizonieri și, de aceea, luptele acestea izolate continuau ore în șir, pînă cînd una din cele două patrule era exterminată, sau pînă cînd veneau întăriri.

Un război care văzuse înfruntîndu-se mase de milioane de oameni se termina într-o mulțime de încăierări individuale, care — din cîte spuneau cei doi nemți veniți din

Berlinul de Est — luau forme și manifestări ce aminteau de felul cum luptaseră oamenii din secolele trecute.

Uneori se întîmpla ca, printr-o înțelegere tacită, să se instaureze scurte armistiții ; și pe cele două laturi ale străzii, în spatele zidurilor dărîmate, rușii și nemții se așezau să mănînce, să fumeze o țigară, să soarbă o înghițitură de coniac. Apoi reîncepeau să tragă unii într-alții și să se urmărească. În timpul pauzei, ascultaseră unii vocile celorlalți și zgomotul lingurilor din gamele. Cutiile goale de carne fuseseră aruncate dincolo de adăposturi și zăceau alături, pe asfalt.

Efortul cel mai mare al rușilor consta în a reuși să înconjoare o zonă sau măcar o singură clădire. Atunci cruțau viețile propriilor oameni și chiar ale inamicilor, pe care-i făceau prizonieri, în asemenea cazuri, și-i trimeteau în spatele frontului. Cînd amenințarea unei încercuiri era iminentă, dacă mai aveau timp, nemții se retrăgeau pe tăcute, semănînd terenul cu mine.

De aceea se întîmpla ca, pe linia frontului, una sau mai multe străzi să rămînă pustii, fără atacanți și fără apărători, chiar jumătăți de zile. Avanposturile celor două armate le controlau din pozițiile respective și în timp ce la o sută de metri distanță, la stînga și la dreapta, bătălia și luptele corp la corp erau în plină desfășurare, acolo nu se mai petrecea nimic.

Apoi, deodată, din partea rușilor, pornea cîte o herghelie de cai, sau o turmă de boi întărîtați și lansați spre pozițiile adversarilor. Animalele galopau liniștite, pînă cînd începeau să calce pe mine. Exploziile le întărîtau să înainteze și cele mai norocoase ajungeau chiar în fața tranșeelor sau baricadelor nemțești, și acolo rămîneau să privească în jur cu ochii holbați și injectați de sînge. Uneori începeau să mănînce iarba de pe răzoare și scoarța copacilor. Apoi zgomotul tancurilor rusești care avansau pe pistele lor, și exploziile luptei care se reaprindea, îi puneau din nou pe fugă.

Era și-un alt aspect, chiar mai impresionant decît al luptelor din Berlin, despre care cei mai mulți povesteau că erau la curent cu certitudine. Erau ciocnirile din galeriile metroului și din canale, unde rușii coborau cu intenția de a-i lua pe la spate pe cei ce se apărau.

Aceștia erau avizați și contracarau. Atunci se încingeau lupte înfricoșătoare în adîncul pămîntului, pe întuneric, în mijlocul apei : și pentru că asemenea bătălii se petreceau în punctele din spatele liniilor deținute de nemți la suprafața pămîntului, multor berlinezi li s-a întîmplat, ca stînd în adăposturi sau pe străzi, să audă zgomotul surd al împușcăturilor care veneau din pămînt, de sub picioarele lor.

La stația de metrou de la Senefelder Platz, în Nord-Estul orașului, locuitorii, atrași de loviturile și de bubuiturile care nu mai conteneau de douăsprezece ore, în subsol, s-au pomenit, pe neașteptate, în fața a vreo zece ruși care, după ce înfrînseseră rezistența germană, se cățărau pe scara dinspre ieșire, negri și înfricoșători ca toți dracii. O întreaga divizie a Volkssturm-ului înconjurase ieșirea și rușii au fost masacrați, unul cîte unul, ca în exercițiile de tragere la țintă.

Într-o altă gară din Est, nemții puseseră în mișcare o garnitură de metro ca să-l lanseze într-o galerie în care avansa o patrulă rusească. Trenul, după ce și-a îndeplinit misiunea sa de ucigaș, deraiase la stația următoare, omorînd cîțiva civili, aflați cu totul întîmplător acolo, neștiutori, care nu se așteptau la sosirea aceea în afara programului.

În timp ce ascultau aceste povestiri, cei patru italieni o văzură pe doamna Henning coborînd și apoi îndreptîndu-se spre pivniță, cu o traistă mare. Îi chemă ca să-i roage s-o ajute să facă mutarea. Hotărîse, ca și ceilalți chiriași din casă, să se mute în adăpost, începînd din noaptea aceea.

Adăpostul fusese amenajat în pivniță. Aici se ajungea, trecînd prin două uși etanșe și blindate, iar interiorul era proptit cu bîrne care susțineau o rețea de grinzi de fier. Amenajarea aceea, construită anume pentru bombardamentele aeriene, nu mai avea nici un scop acum și totul fusese aranjat în așa fel, încît să permită șederea stabilă a vreo optzeci de persoane.

Fiecare familie avea spațiul ei, în care așezase tot felul de lucruri : mobile, tablouri, văsărie și, desigur, saltele și

păturí. Cei mai întreprinzători reuşiseră să obţină dintr-un spaţiu redus, un apartament în miniatură, cu toate cele necesare de dormit, de mîncat, o masă, ca să poată sta în jurul ei să citească la lumina unei lămpi de petrol sau să joace şah. Multe culcuşuri erau aşezate pe trei etaje. Podeaua era acoperită cu covoare şi păturí. Pe pereţi o diversitate de etajere şi dulapuri permiteau să se ţină într-o oarecare ordine cele mai diferite obiecte.

Două guri de aer care dădeau în curte, serveau la aerisirea interiorului. Două hîrdaie mari conţineau rezerva colectivă de apă. Într-o încăpere alăturată, fusese instalat un closet. Se mai găseau acolo diferite aparate de radio, gramofoane, cîteva instrumente muzicale cu coarde, şi un echipament bogat de tîrnăcoape şi lopeţi.

Chiar şi la ora aceea, pe cînd cei patru italieni transportau ultimele mobile ale doamnei Henning, era frecventat refugiul. Aproape fiecare familie, din clipa în care îşi transferase obiectele cele mai scumpe şi preţioase pusese pe cineva de pază: bătrîni, copii, fete. Cea mai mare parte îşi făcea de lucru, aranjînd propriul său colţişor. Cei mai harnici erau copiii care se agitau să pună la punct fiecare lucru : băteau cuie, tăiau scînduri, mutau mobilele dintr-un loc într-altul. Şi poate în acea învălmăşeală mai găseau încă mijlocul de a se distra, de parcă acele pregătiri ar fi fost un joc grandios şi aventuros la care cei mai în vîrstă se hotărîseră în sfîrşit să participe.

Pe cei zece metri pătraţi ai doamnei Henning era înghesuit cel mai ciudat asortiment de piese de muzeu. Singurele obiecte utile, care-i consolau pe italieni, erau două saltele făcute sul şi trei fotolii mici de nuiele, acoperite cu o mulţime de perne. Bătrîna îşi rugă oaspeţii să rămînă pe rînd de strajă, pînă cînd avea să se înşereze şi să se stabilească definitiv. Dar nimeni nu se simţi în stare s-o mulţumească. Aldo îi transmise rugămintea unei fete care stătea tolănită într-un hamac, ceva mai departe. Doamna Henning nu se arătă nici mulţumită şi nici liniştită şi începu să bombăne împotriva italienilor. Se sui totuşi din nou cu ei şi de cum intră în casă, se închise în camera ei.

Canonada nu încetase deloc ; pe înserat, din stradă se auzi un zgomot neașteptat de vehicule și trupe. Deoarece ferestrele dădeau în curte, Aristide și Paolo s-au hotărît să coboare ca să vadă ce se întîmplă. Grolmann Strasse ca și întreaga zonă era invadată de soldați. Atît spre Savigny cît și înspre Kurfüstendamm se vedeau camioane și *tank*-uri, care manevrau cu motoarele ambalate.

Mașinile erau plasate în ganguri, în prăvălii și în curți. Tancurile dărîmau portaluri, distrugeau obloane, demolau porțiuni întregi de zid pentru a face posibilă trecerea autocamioanelor. Apoi, dispăreau și ele, retrăgîndu-se în gangurile caselor.

Între timp soldații erau ocupați cu descărcarea camioanelor, puneau la adăpost paie, lăzi de muniții, ranițe, și așezau tunuri și mitraliere grele în locurile indicate de ofițeri.

În fața numărului 32, vreo zece soldați coborau cu băgare de seamă, dintr-un camion, o întreagă baterie de mortiere. Intrarea fusese blocată de un camion militar mic și lat, vopsit cu pete, de culoare ocru, care-i dezvăluiau proveniența africană.

În fața lui, strada era ticsită de oameni și mașini în mișcare. Orice obstacol era dat la o parte și distrus. Stîlpi și felinare, dinainte încercate de bombardament, erau doborîte la pămînt și făcute țăndări. Pavajul trotuarului plesnea și ceda sub greutatea șenilelor. Tot ceea ce putea constitui o piedică în calea manevrei era înlăturat. În jurul pozițiilor de artilerie, în schimb, se improvizau un fel de ziduri de apărare și se dărîmau colțurile caselor pentru a amplifica raza de acțiune a mitralierelor.

Părea că se năpustise o furtună devastatoare asupra străzii de unde, în penumbra crepusculului, se ridicau strigăte de comandă, huruituri și bubuituri, într-o confuzie înfricoșătoare.

Deasupra acoperișurilor caselor continuau între timp să șuiere proiectilele artileriei ruse, îndreptate mai departe cu vreo două trei străzi.

Pesemne că rușii nu-și dăduseră seama de operațiunea în curs, din acea zonă, altfel ar fi rectificat tirul. Ora aleasă de nemți și iuțeala desperată folosită de ei în exe-

cutarea manevrei, indica pe de altă parte că ei se bazau pe factorul surpriză, pentru a ajunge să se instaleze acolo, înainte ca artileria dușmană să le poată produce vreo neplăcere.

Era clar că pregăteau o puternică rezistență în acel sector. Sau, mai de grabă, observă Aldo, se ascundeau, pentru a realiza o breșă cînd rușii aveau să ajungă în împrejurimi. Fără îndoială că în tot orașul erau în curs zeci de asemenea operații.

Această ultimă ipoteză păru să-și găsească confirmarea în faptul că nici nu trecuse o oră, și strada se cufundase din nou, într-o relativă tăcere. Aristide și Aldo care coborîseră însoțiți de Camilo pentru a arunca o privire, au constatat că totul revenise aproape la normal. *Tank*-uri și autocamioane stăteau la pîndă în dreptul porților și al magazinelor iar în praguri, grupuri de soldați discutau și fumau. În stradă, necamuflate, dar lîngă ziduri sau în spațiul creat de clădirile distruse, rămăseseră doar cîteva piese de artilerie și cîteva sentinele.

Camilo urcă din nou și le spuse că a doua zi nu avea să mai iasă din casă. Activitatea lui se încheiase — explică el — fără a preciza de ce fel de activitate era vorba. Mai tîrziu, în timp ce luau masa împreună, își informă prietenii în legătură cu ultimele noutăți militare.

Capitala era acum complet încercuită. Koniev cu trei armate dislocate de grosul trupelor rusești înainta spre Elba, la sud de Berlin, în direcția americanilor. Executase o operație de încercuire a unor trupe germane în cîmpia Fläming, și acum se îndrepta spre Dresda și Magdemburg. Autostrăzile Dresda și Leipzig fuseseră tăiate.

În oraș, linia frontului trecea pînă la amiază, prin apropierea lui Friedrich Strasse. Unter den Linden și Leipziger Strasse erau transformate în cîmpuri de luptă și, cu toate că pe multe străzi mai retrase, se lupta încă, și puncte de rezistență se aflau răspîndite pretutindeni, jumătate din Berlin (aproape toată partea veche a orașului) practic era acum în mîna rușilor. Cu cîteva ore mai devreme, pe înserat, două grupuri de tancuri rusești traversaseră tot Tiergarten-ul, ajunseseră la Knie în capătul străzii Bismark și la grădina zoologică, în capătul străzii

Kurfürstendamm ; la cîțiva kilometri de unde se aflau ei, în linie dreaptă.

Noaptea, în ciuda acestei situații, a trecut liniștită. Canonada a fost mai puțin intensă decît în noaptea precedentă și amestecul de zgomote care veneau din văzduh sau de pe drum, dădea impresia că bătălia stagna, sau mai de grabă că toți își îngăduiau un moment de respirație.

Și ziua următoare, 26 aprilie, trecu neînsemnată.

Dimineață, Paolo și Corrado s-au dus să ia apă din Savigny Platz, fără să observe vreo noutate. Șirul de oameni era neliniștit, fiindcă piața era bombardată continuu, și din zece în zece minute cîte un proiectil cădea în apropiere, fără a provoca multe pagube, dar fără încetare, și de aceea putea ucide oameni, oriunde ar fi nimerit, în mijlocul mulțimii.

Timp de o oră și jumătate, cît a durat pînă să le vină rîndul, acolo, a fost un singur rănit, de partea cealaltă a pieții : un soldat abia ieșit dintr-un mic *bunker* poate pentru a lua o gură de aer, a fost lovit și aruncat la pămînt de explozia unui *shrapnell*. Se ridică singur, deși pierdea sînge, în timp ce doi camarazi veneau spre el ca să-l transporte la adăpost.

Trei sau patru bombe au căzut la cîțiva metri de unde stăteau la rînd, provocînd dezordine. Dar imediat, s-a restabilit ordinea, fără ca cineva să fi renunțat la locul său. N-au fost manifestații de ostilitate împotriva străinilor. Doar doi nemți care erau în spatele lui Paolo și Corrado, auzindu-i vorbind în italiană, au bombănit ceva, dar n-au pretins să le cedeze locul.

După ce au mîncat, Aristide și Paolo s-au hotărît să facă o expediție pînă la Cauer Strasse, în căutarea „brutăresei" pentru a obține de la ea, eventual, puțină pîine. În afara gîndului obsedant, de a rămîne fără provizii, care continua să-i persecute pe cei patru foști deținuți, Paolo și Aristide căutau un pretext pentru a-și justifica neliniștea pe care o aveau de a da o raită ca să vadă și să mai afle cîte ceva.

Și-au încheiat traseul și s-au întors în mai puțin de o oră, traversînd străzile aproape pustii, sub ploaia bombelor. Rarii trecători ieșeau grăbiți de la un adăpost ca să intre într-altul.

În afara acestora, li se mai întîmpla destul de des să dea de cîte un mort, întins pe trotuar, sau lîngă zid. Mai toți purtau pe piept un cartonaș cu numele lor. Fără îndoială ca urmare a ordinelor militare, sau din cauza unei necesități apărute în acele zile ; cadavrele găsite pe stradă erau lăsate pe loc, pentru ca rudele să le poată da de urmă. Și poate pentru a ajuta la recunoașterea lor, cei ce-i găseau primii (sau vreo organizație dintre numeroasele existente în Berlin) se însărcinau să le verifice identitatea și să le-o noteze pe cartonașele acelea improvizate.

Paolo și Aristide, în timpul scurtei lor plimbări, au zărit vreo zece asemenea morți, care dădeau orașului un aspect sinistru, de cimitir, prin felul în care erau așezați și identificați. Spre marea lor surpriză, pe doi dintre ei i-au găsit alături, în pragul unei prăvălii, unde căutaseră poate, în clipa aceea, adăpost. Stăteau unul lîngă altul și după nume se putea trage concluzia că erau rude. Cel mai bătrîn era palid ca ceara și uscat, cu un ochi întredeschis, încît părea că face cu ochiul, rudei sale, sau ca și cum ar fi făcut efortul să-l recunoască. Celălalt, deși mai tînăr, se umflase și avea fața tumefiată și învinețită fără nici o trăsătură.

Pe Cauer Strasse, prăvălia „brutăresei" era baricadată. Paolo și Aristide au întrebat de ea prin împrejurimi, în diverse case, dar n-a fost cu putință să afle ceva precis. Doar un bătrîn meșter le spuse că își amintește că femeia se refugiase de mai multă vreme la țară. Paolo se simți parcă ușurat de vestea aflată.

La întoarcere, au schimbat drumul, în speranța de a se îndepărta de zona bombardată de artilerie. Dar mereu și peste tot ajungeau canonadele, fie chiar și rărite. Străzile și clădirile purtau semnele acelei grindine și multe edificii păreau arse de curînd. Un mare magazin, de pe Wilhelmdorfer Strasse, ardea în toată înălțimea celor cinci etaje ale sale. La prima vedere părea chiar că și ființele umane căzuseră pradă flăcărilor, dar nu erau decît manechine. Puținii trecători, ajunși în apropiere, traversau strada, și-și vedeau de drum, abia aruncînd o privire spre ferestrele uriașe de la care se înălțau spre cer, limbi

lungi de foc și în mijlocul lor, manechinele continuau să ardă contorsionat.

Acasă, Aldo, Corrado și Camilo discutau fără nici o poftă. N-aveau nimic altceva de făcut, decît să aștepte ; situația care începea să-i scoată din sărite, în condițiile acelea. Atîta vreme cît se preocupaseră și se agitaseră pentru probleme minore, de interes imediat, reușiseră să se detașeze de problemele mai grave. Acum, inerția și neputința de a acționa într-un fel, îi făceau să simtă cît de mult erau în voia soartei.

Pe înserat, doamna Henning se întoarse din adăpost, ca să-și termine ultimele pregătiri în odaia ei (păru că ar fi ars hîrtii și altele). Profită de ocazie pentru a-și grăbi oaspeții să treacă și ei la adăpost, urmînd-o în pivniță. Mai mult decît o grijă față de ei, pe bătrînă o frămîntau neliniștea că ei puteau rămîne stăpîni netulburați ai apartamentului ei.

Faptul că nu greșise prea mult, a fost confirmat la scurt timp. Nu că italienii și spaniolul ar fi început să scotocească prin camere, toate bine încuiate cu cheia. Dar la ora mesei, și-au manifestat starea lor mizerabilă și nervozitatea, aprinzînd focul sub fereastră, cu mobila doamnei Henning.

Îndeplinire actul acela de vandalism fără să-și explice motivul. Se terminase cărbunele, dar se putea renunța la încălzirea ceaiului, și se putea mînca pîine goală. În schimb, Aristide și Camilo au luat etajera drept lemnul necesar pentru aprinderea focului, și-au pus să fiarbă apa.

Focul inspira totodată o senzație de bucurie, și frenezia distrugerii. Văzuseră multe incendii, mai ales în ultimele zile (Paolo și Aristide mai aveau încă în fața ochilor rugul marelui magazin) și chiar în momentul acela, putea fi ușor observată, de la fereastră, strălucirea incendiilor nu prea îndepărtate.

După ce și-au băut ceaiul, au căzut de acord cu toții că era frig, dată fiind lipsa geamurilor. Aristide puse pe foc și rafturile bibliotecii care începură să ardă trosnind, apoi, imitat de ceilalți, zvîrli în jăratec scîndurile de la dulap, un vechi fotoliu de răchită, un sertar și rogojini, hîrtii, cărți.

Spre seară bătu la ușă și intră prietena lui Camilo care venea ca întotdeauna să-l caute, discretă și supusă. Dar, cînd ajunse în cameră, rămase uluită.

— *Sind Sie verrückt ?* — întrebă ea : Ați înnebunit ?

Și-i privi pe cei cinci bărbați care stăteau în fața ei, foarte tulburați, cu privirile îngrozite.

Camilo izbucni într-un hohot de rîs răsunător, care rupse tăcerea curții și ricoșă pe peretele opus, amplificat, în mod sinistru, de ecou. Se duse apoi să-i pună un braț pe umăr, cu aerul lui protector, și solemn (o depășea cu un cap) și spuse în spaniolă :

— Da, draga mea, am înnebunit, lumea întreagă înnebunește de bucurie că se apropie sfîrșitul nazismului.

Dar nu era o adevărată veselie în izbucnirea lui, ci o mînie ascunsă, care se manifesta în felul acesta, fiindcă distrugerile la care asistaseră de ani de zile și contactul direct cu războiul, cu ticăloșiile și cruzimile lui, în acel moment culminant, dezlănțuiseră în ei o dorință absurdă de participare la nebunia generală, de parcă ar fi vrut să se dezintoxice.

Și Aldo spusese adevărul, cînd se pregătiră să se ducă la culcare, că aceea fusese o reacție — ce-i drept — dar o reacție nesănătoasă și aproape desperată. Din care s-ar fi putut chiar intui, cu toate cuvenitele invocări, de a o respinge, o prevestire rea.

Nu mai lipsea mult pînă la ivirea zorilor, cînd italienii au fost treziți de prietena lui Camilo. Tînăra nemțoaică îl căuta pe prietenul ei, care plecase de mai bine de două ore. Credea că era cu ei, deși ipoteza apărea neverosimilă. Aldo și Paolo, surprinși, au cerut informații mai precise. Femeia nu-și ascundea propria-i neliniște. În cele din urmă spuse că în fiecare noapte Camilo părăsea casa pentru a reveni peste o oră sau cel mult două. Nu știa unde anume se ducea, dar în fața insistențelor italienilor preciză că pleca înarmat și că în casă erau ascunse arme și muniții.

Dezvăluirea ei aruncă dintr-o dată o lumină de tragedie asupra absenței prelungite a spaniolului. Încordarea prie-

tenei sale apărea mult mai serios justificată. Camilo era un franctiror. Auziseră de existența unor asemenea temerari la Berlin, încă de cînd erau la Charlottenburg, dar nu dăduseră crezare zvonului. Se spunea că acești franctirori aparțineau unei grupări care-și recrutase membrii mai ales dintre străini, de preferință orientali sau balcanici. De aceea germanii care erau la curent cu aceasta o numeau „*der Gelb Mörder*" (Asasinul Galben).

Reale sau născocite, aceste vechi povești, fapt era că prietenul lor, Camilo, se dedica prigoanei nocturne a naziștilor, ca membru al „*Gelb Mörder*-ului" sau pe cont propriu ; asupra acestui lucru nu existau îndoieli. Cît despre destinul care-i putea fi hărăzit în noaptea aceea, era în orice caz nu prea liniștitor. Se hotărîră, oricum, să aștepte primii zori ai dimineții, ca apoi să o pornească în căutarea celui dispărut. Era de presupus că nu se depărtase prea mult. Și se putea întoarce între timp, fie chiar și rănit.

Au rămas toți în așteptare, în tăcere, supraveghind fereastra, în timp ce femeia, cuibărită într-un pat, plîngea, căutînd să nu o audă nimeni. Erau foarte frămîntați, urmînd tot felul de gînduri întortochiate.

În sfîrșit, cu puțin timp înainte de ora șase, au coborît cu băgare de seamă. La intrare se afla în permanență un tanc, al cărui echipaj dormea în camera portarului. Au ieșit în stradă fără să fie văzuți, și de îndată ce-au ajuns afară deslușiră, sub grămada de moloz alburiu, adică tot ceea ce mai rămăsese din clădirea din față, trupul lui Camilo, imens, cu brațele larg deschise și picioarele ușor desfăcute.

Au alergat spre el. Era îmbrăcat cu un impermeabil și între el și haină îi atîrna, la șold, un pistol-mitralieră. Deși mort, mai era totuși cald și în patru le-a fost ușor să-l ridice și să-l transporte iute în spatele ușii de la intrare și apoi sus în casă.

Din fericire, nu-i observase nimeni. Și un alt noroc a fost să-i găsească cadavrul mai înainte de a-l fi văzut alții. Fiind înarmat, germanii ar fi putut percheziționa casele dimprejur și descoperi pe aceea în care locuise Camilo și depozitul de arme de care vorbise prietena lui.

Ea nu s-a arătat nici surprinsă și nici desperată, cînd

i-a văzut sosind. Poate că știa de moartea lui Camilo, poate că asistase la scenă de la fereastră, în timp ce se uita la prietenul ei cînd ieșea din casă. Și tocmai de aceea, ca să fie recuperat la timp, trupul lui neînsuflețit, venise să-i anunțe.

Continua să plîngă și o luă înaintea lor spre apartamentul în care trăise cu spaniolul, conducîndu-i pînă în dormitor.

Patul era neatins ; depuseră cadavrul pe el. Femeia, continuînd să plîngă, luă asupră-și grija de a-l așeza cît mai bine, mai înainte de a deveni țeapăn. Îl atingea și-l mîngîia liniștită, fără a se lăsa pradă deznădejdii. Gesturile ei erau măsurate și solemne, fără să vrea.

Înfășurat în impermeabilul subțire cu brațele încrucișate pe piept și cu picioarele lungi înțepenite, Camilo era acolo înaintea lor, peste măsură de palid și neclintit. Chipul îi devenise prelung, părea mai tînăr decît era în viață, păstrînd în trăsăturile gurii și ale bărbiei o nuanță de ironie, iar mai sus, ochii și fruntea purtau pecetea inteligenții. Era un andaluz neliniștit, foarte ager. Deși părea încă neverosimilă dispariția lui, neașteptat de iute, el murise la Berlin, după o viață aventuroasă.

Și în ce fel murise, dacă din cauza nemților sau din cauza vreunui proiectil căzut alături de el, n-a fost cu putință să se afle exact, dată fiind lipsa de experiență a tovarășilor săi în aprecierea rănilor. Urmele celor trei împușcături din piept puteau fi, după părerea lor, trei schije sau trei gloanțe, fără a face o deosebire netă între ele.

Dealtfel nu avea importanță. Acum important era să reușească să scape de mortul acela, liniștit și sobru, așezat pe pat, care era mult mai impresionant decît toți morții pe care-i întîlniseră, chirciți și răsuciți, pe străzi.

Îi lăsaseră pe Camilo și pe iubita lui de o jumătate de oră, cînd, ca o izbucnire neașteptată de voci, după un dialog lent și scandat, artileria începu să tragă cu toate forțele, după ce, în timpul nopții, obișnuitele lovituri izolate căzuseră ici și colo de parcă ar fi sondat terenul.

Acum zgomotul devenise formidabil și bubuiturile seci ale canonadei se auzeau aproape în același timp cu exploziile provocate de proiectilele care cădeau. S-ar fi crezut că în timpul nopții, rușii și-ar fi împins înainte propriile baterii și că ar fi bombardat zona aceea de pe o stradă paralelă, nu prea îndepărtată. Era posibil ca ei să fi pregătit un atac forțat.

O ploaie de proiectile se abătuse pe Grolmann Strasse, cuprinzînd-o în toată lungimea ei. În cîteva minute, fiece porțiune de stradă, fațadă de clădire, fusese atacată fără încetare. Proiectilele care străbăteau zidurile produceau un zgomot surd, pneumatic, dar dacă nimereau într-o fereastră, explozia care urma era asurzitoare.

Timp de un sfert de oră, cerul răsună și pămîntul se cutremură de acel răpăit neîncetat. Apoi, intensitatea loviturilor scăzu, pînă aproape de nivelul normal. A avut loc o ultimă dezlănțuire, intensă, ca de vîrtelniță și în cele din urmă furia tunurilor păru să se liniștească pe mai mult timp. În atmosferă persista fumul și mirosul de pulbere.

Numărul 32 de pe Grolmann Strasse fusese lovit de mai multe ori, mai ales la etajele superioare. Cîteva lovituri dărîmaseră fațada chiar și ceva mai jos. Alte clădiri învecinate suferiseră avarii mai serioase, iar una rămăsese incendiată. Ca o ripostă la dezlănțuirea rușilor, cîteva minute mai tîrziu, din stradă se auzi zgomotul tancurilor germane care-și pregăteau atacul. Treceau peste porți și ieșeau din prăvăliile unde stătuseră cuibărite, coborau pe trotuar și manevrînd cu abilitate, defilau pe dreapta, spre Kurfüstendamm, spre care o porneau cu mare viteză, după ce cotiseră pe stînga în direcția Tiergarten-ului.

În urma lor veneau automitralierele blindate și artileria mecanizată. Motocicliști și motociclete cu ataș dotate cu mitraliere se înșirau nebunește printre alte vehicule mai grele, în timp ce cîteva zeci de soldați alergau în șir indian, razant cu zidurile, tot în direcția Kurfüstendamm.

Timp de vreo zece minute, strada răsuna de strigăte de comandă, zgomote de motoare, huruit de șenile și scîrțiit de frîne. Apoi a trecut potopul, risipindu-se din

ce în ce mai departe. Şi în restul dimineţii, totul a reintrat în liniște.

Văzînd că situaţia se agrava, și că în casă nu se mai găseau rezerve de hrană, italienii au hotărît ca Paolo și Aristide, profitînd de pauza creată, să facă o ultimă incursiune la închisoarea din Charlottenburg pentru a dibui altă pîine și cartofi.

Expediţia începu în jurul orei două. Aerul era călduţ iar cerul senin și albastru. În grădinile din Savigny Platz, copacii care supravieţuiseră, începeau să înmugurească. Poate că era prima zi de primăvară.

Trebuia totuși să procedeze repede, fără să zăbovească în contemplaţie, fiindcă focul de artilerie era intens. Străzile apăreau răvășite și pretutindeni era o mare agitaţie de civili și mitraliere, care săreau de pe un trotuar pe altul, se ascundeau în spatele rarelor porţi, continuau să alerge în grabă cîteva zeci de metri pînă la cel mai apropiat adăpost, păşind aplecaţi și, pe cît era posibil, razant cu zidurile.

Din loc în loc cadavre sfîșiate sau întregi zăceau pe jos, în poziţii ciudate ; în două locuri Aristide și Paolo s-au împiedicat chiar de corpuri strivite, aidoma unor ornamente multicolore, păstrînd doar conturul mărit de trupuri umane : poate că trecuseră tancurile peste ele.

Le convenea să părăsească arterele principale și să ocolească pe străzile laterale, deși lungeau drumul. Era de preferat să meargă în zig-zag, străbătînd cu toată iuţeala străzile longitudinale, care erau acaparate de înșiruirea artileriei, pentru ca să o cotească pe cele laterale cît mai repede, și să parcurgă unele porţiuni de drum, relativ adăpostite, mergînd pe trotuarul din dreapta.

Erau în faţa lui Bismark Strasse, cînd un obuz a căzut alături de ei. Lui Paolo i s-a părut că explozia se produsese în aer, înainte ca proiectilul să atingă pămîntul. În mod instinctiv se aruncă la pămînt, și în timp ce se ridica îl văzu pe Aristide cum alerga, șchiopătînd, în direcţia unei porţi. Îl ajunse din urmă în cîteva secunde și se adăpostiră amîndoi. O schijă îl rănise pe prietenul său în coapsă.

Nu pierdea mult sînge, dar era speriat. Cîteva femei, aflate la intrarea imobilului, i-au sugerat să-i lege

piciorul deasupra rănii. Apoi au adus o cuvertură și au spus că se putea transporta astfel rănitul la Opernhaus, la vreo sută de metri depărtare, unde se găsea un post de prim ajutor.

Paolo și una dintre femei l-au așezat pe Aristide pe cuvertură și au pornit-o într-acolo. Dar în felul acela, transportul era foare obositor și după puțin timp, femeii i-a fost teamă să continue să meargă pe Bismark Strasse, unde focul artileriei lovea neîncetat. Însuși Aristide spuse că prefera să încerce să meargă singur, și-și trecu un braț pe după gîtul lui Paolo, pășind apoi destul de bine. În cîteva minute au fost la intrarea marelui teatru.

Edificiul era devastat, dar la parter și în subterană multe încăperi erau încă folosite. Pretutindeni se găseau acolo, pe coridoare și în camere, o mulțime de răniți, muribunzi sau chiar morți, majoritatea militari. Mulți zăceau de-a lungul pereților, pe jos, sau pe tărgi improvizate. Răniții care se puteau ține pe picioare, stăteau la rînd. În diferite camere, medici și infirmiere pansau, coseau rănile, bandajau febril. Domnea o confuzie îngrozitoare și atmosfera era încărcată de urlete și vaiete, și mirosea a dezinfectante.

Cînd Aristide și Paolo ajunseră în spatele unui șir de oameni, au fost nevoiți să-i urmeze cursul. Înaintea lor era un soldat căruia îi curgea sînge dintr-o rană de la cap ; la dreapta și la stînga, rezemați de perete, un bărbat și o femeie nu dădeau semne de viață, alți doi soldați stăteau acolo năuciți, un om își apăsa pieptul, vociferînd și cerînd ajutor, și un alt soldat părea mort.

Rîndul înainta iute. Infirmierii și sanitarii își făceau loc, ducînd medicamente și dînd ordine pe care nimeni nu le urma. Din cînd în cînd doi brancardieri veneau să ia cîte o targă și-i duceau pe răniți într-o cameră ceva mai depărtată, făcîndu-i să treacă înaintea celor ce înaintau pe cont propriu.

În poartă, un infirmier în uniformă militară bara trecerea și introducea răniții, pe măsură ce se făcea un loc liber. Înăuntru, patru sau cinci medici și vreo zece sanitari și infirmiere se ocupau de șapte sau opt pacienți, cu o iuțeală și un automatism impresionant trecînd din-

tr-un loc într-altul, luîndu-și din mînă instrumentele chirurgicale, sticlele, fețele, împiedicîndu-se unul de altul.

Ajunși în apropierea camerei, Paolo și Aristide au simțit cum li se intensifică teama care-i cuprinsese încă de cînd se aflau pe coridor : erau singurii străini în mijlocul unei mulțimi nemaipomenite de nemți.

Ceea ce era mai impresionant era totuși faptul că medicii îi respingeau pe cei prea ușor răniți, și își pierdeau cumpătul cînd infirmierii îi aduceau pe cei prea grav răniți. De îndată ce terminau cu îngrijirea unui pacient, se repezeau fără să mai respire, spre noul pacient, aruncau o privire asupra rănii și dacă la acea primă observație sumară, considerau că pot face ceva, acționau, fără o clipă de răgaz. În caz contrar, treceau mai departe, la alții și făceau semn infirmierilor să-l ia de acolo pe cel incurabil sau pe cel ce putea fi îngrijit sumar de ei.

În această situație, dacă cel respins mai era conștient, se lăsa pradă unor proteste violente : văzîndu-se condamnat la o moarte aproape sigură, începea să se agite, să strige, să implore. Și trebuia luat de acolo pe sus, cu mari eforturi, după rapide și inegale altercații.

În anumite situații, medicul-judecător, sau unii din colegii săi, cedau rugăminților sau blestemelor și se întorceau către rănit, apucînd bisturiile și foarfecele ca pe arme, aprinși la față, de iritare. Lăsau impresia că se năpusteau asupra pacientului și că în locul unei intervenții chirurgicale săvîrșeau o crimă. Tăiau în carne vie, introduceau tampoane și tifoane, coseau rănile la loc, reașezau la locul lor membrele fracturate, bandajau capetele rănite, ca posedații. Și pacienții care urlaseră pînă cu o clipă mai înainte, se linișteau ca prin farmec și se lăsau torturați fără să clipească. Alteori, era evident că aceste intervenții reprezentau doar o farsă : medicii se limitau să facă două trei mișcări cu bisturiul, însărcinînd apoi pe infirmieri să bandajeze rănitul, numai cu scopul de a scăpa de cei mai certăreți.

Cînd se apropie rîndul lui Aristide, infirmierul de la ușă, depistîndu-i pe cei doi italieni, începu să strige :

— *Kein Ausländer !* (nici un străin) strigă el, făcîndu-le semn să se retragă.

Paolo era șovăitor, dar Aristide reacționă cu violență, gesticulînd și agitînd pumnii spre infirmier. Situație neașteptată, acesta se dădu de-o parte, și cei doi italieni au reușit să intre. Unul dintre medicii din apropierea ușii aruncă o privire spre piciorul rănitului, și-l împinse pe Aristide ceva mai încolo, pentru a face loc altuia.

— *Zu leicht !* (prea ușoară... rana).

Aristide nu se dădu bătut. Stînd tot în ușă, agățat de gîtul lui Paolo, continuă să protesteze, insultîndu-i pe nemți în italiană, în milaneză și chiar pe limba lor.

Apoi, apucînd violent de braț pe o infirmieră, cu tenacitatea care-l caracteriza, o făcu să înțeleagă că vrea să fie îngrijit, că vrea cel puțin un bandaj.

Femeia a avut un moment de ezitare, apoi i-a spus să stea deoparte, întins pe jos, i-a apucat piciorul lovit și i-a sfîșiat pantalonul. Rana, rotundă, vînătă și deschisă, pierdea puțin sînge. Era clar că însăși schija servea de tampon. Infirmiera palpă porțiunea dureroasă, descoperi bucata de schijă din carne, le dădu să înțeleagă că era imposibil s-o extragă, și după ce a aplicat un tampon de vată în deschizătura adîncă a rănii, a făcut un bandaj sumar. Apoi, cu un fir asemănător unei corzi de vioară, a legat strîns pulpa deasupra rănii.

Paolo și Aristide au mulțumit și, cu greu, și-au croit drum spre ieșire. Au fost nevoiți să traverseze din nou coridoarele și intrările ticsite de o mulțime care urla și se agita, încît cînd s-au apropiat de ieșire, unde nu încetau să curgă proiectilele, li s-a părut că au dat de un loc liniștit.

Problema de a ajunge acasă era acum cea mai importantă. Au traversat bulevardul și s-au strecurat pe Krumme Strasse, care le oferea un oarecare adăpost. La început, Aristide se tîrî, pășind oarecum sigur, dar curînd, începură să-l lase puterile, îngreunîndu-i-se mersul. Nici nu ajunsese pînă la jumătatea drumului, cînd nu mai reuși să facă un pas.

Paolo încercă să-l ducă în spate, dar înaintau clătinîndu-se și poticnindu-se : nu era în stare să-i suporte

greutatea. S-au hotărît ca Aristide să rămînă în gangul unei intrări, în timp ce Paolo să continue drumul pînă acasă, de unde să revină cu ceilalți prieteni în ajutor.

Canonada era din ce în ce mai intensă. Cînd aveau de traversat o stradă sau zonele descoperite, era de preferat să aștepte să explodeze un proiectil, în locul acela, sau ceva mai departe, mai înainte de a-și continua drumul.

A fost nevoie de un sfert de oră, ca Paolo să ajungă la numărul 32 din Grolmann Strasse și vreo douăzeci de minute pînă cînd împreună cu Aldo și Corrado să se întoarcă în locul unde-l lăsase pe Aristide.

Cînd au ajuns la destinație cu sufletul la gură, Aristide nu mai era acolo. Paolo nu reușea să se dumirească : era convins că aceea era poarta. Pătrunseră înăntru. Clădirea avea doar două etaje intacte, dar în apartamente nu era nimeni. Coborîră în adăpost și apoi intrară într-o cameră mare, ticsită de lume, aidoma unui grup de naufragiați care ar aștepta ajutoare (și totuși unii din ei aveau aerul că așteaptă sfîrșitul lumii). Nimeni nu văzuse nici un italian.

Se întoarseră înapoi în stradă, aruncînd cîte o privire primprejur : nici urmă de Aristide. Să fi rămas afară, ar fi fost nespus de periculos. S-au hotărît să se reîntoarcă acasă, nemaifiind altceva de făcut, în speranța că Aristide încercase să-și continue drumul singur.

Ce-i drept, după ce deznădăjduiseră că l-ar mai fi putut găsi, simțindu-se din ce în ce mai vinovați, pe măsură ce se apropiau de casă, în sfîrșit au dat de el pe scară. Se tîra, ajutîndu-se de mîini și genunchi. Dar nu ajunsese de unul singur, ci reușise să oprească un soldat pe motocicletă și să-l determine să-l însoțească pînă la intrare.

L-au condus înăuntru, l-au așezat cu grijă în pat, și cum se plîngea că nu-și mai simte piciorul rănit, s-au hotărît să-i lărgească bandajul. Apoi Aldo s-a dus s-o întrebe pe prietena lui Camilo dacă era posibil să găsească vreun medic prin apropiere. Femeia i-a spus că se afla unul chiar în clădirea alăturată și s-a oferit să-l însoțească.

În cîteva clipe, Aldo se întoarse însoțit de doctor care deși obstetrician, l-a consultat pe rănit, i-a refăcut bandajul, i-a luat temperatura care, după cum era de așteptat, era mare, și a spus că situația nu era îngrijorătoare. În afară de ipoteza unei infecții care se putea manifesta abia peste două zile, rana s-ar fi putut vindeca într-o săptămînă chiar și fără extragerea schijei. Pentru asta era necesară o intervenție chirurgicală pe care el nu era în măsură s-o efectueze.

Deși rănitul nu era grav, el reprezenta acum un impediment. Nu s-ar mai fi putut deplasa de acolo, dacă ar fi fost necesar. Fiecare înțelegea ce consecințe putea aduce după sine situația creată, și în primul rînd, Aristide. Din patul său, își fixa tovarășii cu aerul celui care ar vrea să fie iertat dar și, fără să-și dea seama, cu aerul celui ce se teme de a fi părăsit. Privirea lui era rugătoare și totodată bănuitoare.

Pe seară, îi clănțăneau dinții și delira. Dar mai ales, din cauza stării sale, nu se mai simțea sigur în casă, cerînd să fie dus în adăpost. După o dîrză rezistență, ceilalți trei i-au satisfăcut dorința și aproape de miezul nopții au coborît cu el.

Intrarea lor a fost considerată de nemți drept simptom al agravării situației. Unii s-au apropiat ca să afle știri. Paolo spuse tovarășilor săi că fiind nevoiți să împartă cu nemții locul acela, era bine să-i lase să creadă că sînt foarte bine informați. Așa că le-au dat cîteva știri la întîmplare, născocite, totuși verosimile, știind că în asemenea împrejurări era suficient să se arate siguri pe ei. Apoi își întrebă interlocutorii ce anume aflaseră aceștia.

Cît despre noutăți, cei îngropați de vii erau mai la curent decît s-ar fi putut crede. Spuseră că în timpul zilei se desfășuraseră lupte grele în Frankfurter Alee și în Alexander Platz. Ministerul de Interne, poșta centrală din inima orașului, fuseseră ocupate. Era anunțată o contraofensivă germană de eliberare, dar nimeni nu-i acorda importanță.

După știri, zvonurile. Se presupunea că soarta rezervată persoanelor ticsite acolo în pivniță, în jurul cifrei de o sută, avea să depindă de felul în care rușii ar fi ajuns în acest punct al orașului. Era greu de crezut că lucrurile aveau să decurgă lin, dacă ei aveau să ajungă acolo, în urma unei lupte crîncene. În schimb, dacă ar fi străpuns un alt punct, fie și la abia o sută de metri depărtare, ajungînd acolo cu întăriri, forțe proaspete, neîncercate de luptă și nici abrutizate, mai mult ca sigur că toți cei prezenți și-ar fi salvat viața.

Multe depindeau totuși și de atitudinea nemților. Vai de cel ce ar fi comis imprudența să iasă din adăpost! Și, mai ales, vai de acel fanatic sau nebun, care ar fi tras, fiindcă ar fi fost exterminați cu toții! Asemenea întîmplări — se spunea — se mai petrecuseră.

De aceea, odată cu frica, neîncrederea se strecura și ea în grupul acela de oameni. Se supravegheau și se îndemnau reciproc la calm. În mici grupuri discutau situația, antecedentele, intențiile posibile ale colocatarilor mai puțin cunoscuți. Apoi se duceau la ei în delegație, pentru a desfășura acțiunea de sondare și convingere.

— Nimeni nu-i nebun printre noi — îmi închipui — declamă deodată un funcționar bătrîn, privind în jurul lui, cu aerul întrebător și oprindu-și cu insistență privirea asupra celor care, trîntiți pe saltele, se prefăceau că dorm sau chiar dormeau de-a binelea. Încet, încet, toți, mai puțin cei ce dormeau, și-au înclinat capul, în semn de consimțire și resemnare.

Cu toate astea omul nu a părut satisfăcut. Toate veștile alarmante, relatate de Paolo și faptul că bubuitului artileriei i se adăugase de vreo două ore și răpăitul mitralierelor, îi făcea să se gîndească că situația era pe punctul unei rezolvări rapide. Se sfătui cu vreo zece locatari, printre cei mai vîrstnici și se duse cu ei în mijlocul pivniței. Apoi, după ce le-a cerut tuturor să se trezească, a vorbit cu o oarecare solemnitate :

— Domnilor, nu mai e cazul să ne facem iluzii. Ne aflăm la marginea cea mai îndepărtată a orașului unde orice rezistență din partea populației ar însemna o nebunie. Din nefericire nu mai trebuie să ținem seamă de ordinele Führerului nostru.

Cuvintele lui au răsunat sinistru sub bolta pivniței, provocînd o vizibilă stînjenire pe fețele cîtorva.

Bătrînul continuă și mai emoționat :

— Dacă vrem să ne salvăm, cel puțin, viața, — spuse el — trebuie să ne pregătim să ieșim din acest adăpost, cînd va fi momentul, cu steagul alb. Această hotărîre a fost luată de domnii aici prezenți, capii de familie cei mai vîrstnici din clădire. Noi vom ieși primii în delegație, pentru a trata capitularea. Femeile și copiii vor rămîne în adăpost pînă la terminarea acestor tratative. Sper ca toți să fie de acord. Dacă cineva nu-i de acord, s-o spună și să renunțe de a face cumva gesturi nesocotite ale căror consecințe se vor abate asupra tuturor. Trăiască Germania !

Discursul era rezonabil și nimeni n-a găsit de făcut obiecții. Dimpotrivă, părea că se remarcă o anumită destindere în suflete, de parcă s-ar fi risipit un coșmar.

Atmosfera rămase totuși greoaie, încărcată de teamă. Pe rînd, unul din ei urca scara și se uita pe stradă, să vadă dacă apare ceva nou. Grupuri de persoane se rugau. Multe femei duceau o operă de convingere reciprocă, discutînd îndelung între ele și căzînd de acord asupra comportamentului pe care să-l aibă în respectiva situație. S-ar fi spus că aveau de gînd să se pregătească pentru un sacrificiu tacit.

Pentru italieni, starea aceea devenea din ce în ce mai insuportabilă. Nu tolerau atmosfera închisă, trupurile din jurul lor, toate figurile acelea speriate. Se simțeau molipsiți parcă de muta, obsedanta teroare a nemților.

Paolo și Aldo s-au înțeles că nu riscau un pericol mai mare dacă stăteau în casă, decît dacă rămîneau în adăpost. Era lesne de înțeles că nemții nu voiau să fie găsiți izolați, pentru a nu risca să fie luați drept franctirori. Dar pentru ei, ca străini, era altă situație. Și oricum, orice risc era de preferat obsesiei pe care le-o dădea faptul de a rămîne în vizuina aceea.

Aristide ațipise și fără să mai dea explicații nimănui, ceilalți trei italieni l-au ridicat de acolo și l-au dus înapoi în apartamentul doamnei Henning, la etajul trei.

Deși aerul era impregnat de mirosul incendiilor și al exploziilor, totuși aerul care se respira acolo, era neîmbîcsit, era aerul proaspăt din primele ore ale dimineții.

Nu s-au mai mișcat toată ziua, dormind în cea mai mare parte a timpului, ca să-și revină din oboseală și din emoții, cît și ca să-și mai înșele foamea. Aristide avea încă temperatură mare, dar odihna îi făcuse totuși bine: starea lui era liniștitoare.

Pe seară, Aldo și Paolo au dat o raită pe stradă și în adăpost. Afară, continua să plouă cu bombe, nici mai dese și nici mai rare. În adăpost, mulțimea părea mai palidă și mai sleită decît fusese de dimineață. Aldo și Paolo au aflat de la cîțiva nemți, care pretindeau că au informații de la cineva venit de afară, (în realitate, în adăpost, mulți ascultau la radio, pe furiș, buletinele de știri ale posturilor ruse și engleze) că Spandau, Potsdam și Rathenhow fuseseră ocupate. Centrul Berlinului mai rezista doar în zona cuprinsă între Tiergarten și Westend, al cărui nucleu era Charlottenburg. De la o oră la alta, se aștepta atacul final și asupra acestui punct. Rușii — se spunea — doreau să sărbătorească victoria la 1 mai.

În timpul nopții de 29 aprilie părea că rușii sînt într-adevăr pe punctul de a sosi. Artileria își intensifică din nou focul, în mai multe reprize. Clădirea a fost lovită de cîteva ori, pînă și la etajele inferioare. Clădirea alăturată, unde locuia doctorul care-l îngrijea pe Aristide, luase foc înspre dimineață, continuînd să ardă toată ziua și noaptea următoare. Din stradă, în repetate rînduri, au auzit zgomotul vehiculelor care se deplasau cu repeziciune, și al luptelor. Strigătele și scurtele rafale de mitraliere răsunau la intervale mici de timp. S-ar fi spus că germanii și rușii, izolați, se vînau între dărîmăturile și porțile caselor. La un moment dat, din golul scărilor se ridică, amplificat de ecou, zgomotul unui răpăit de mitralieră, tras în hol. Salva s-a repetat de trei ori, la scurt interval, pentru ca apoi să nu se mai audă.

Era vorba de scurte ciocniri. Puțin timp după ivirea zorilor, cînd de mai bine de o oră, în afara bubuitului de tun, totul părea cufundat în tăcere, Aldo, Corrado și Paolo au coborît cu prudență să vadă ce mai era. În fața numărului 32, imobilizată de o lovitură de tun era

o bucătărie ambulantă germană : un camion vechi, acoperit cu o pînză de cort și cu un burlan de sobă. Părea un miraj în lumina ireală a zorilor.

Vehiculul era rupt în două, la înălțimea cabinei șoferului și în spate, se rostogoliseră marmite și butoiașe. Prin sfîșieturile pînzei se zăreau saci de alimente și pîini, în mijlocul fierăriei răsturnate.

Fără să se simtă obligați să schimbe vreo vorbă între ei, cei trei prieteni s-au năpustit asupra acelor resturi, și după o privire strategică, au luat un sac de legume uscate, altul de făină, patru pîini și o cutie mare de ton.

Fiecare lucru l-au dus în casă și s-au reîntors stăpîniți de o emoție care nu-i lăsa să mai gîndească logic. În jurul camionului, între timp, se adunaseră șapte sau opt germani, veniți din adăposturile alăturate, în timp ce doi soldați înaintau dinspre Savigny Platz. Soldații au trecut, fără să fi dat atenție grupului de civili, dar a fost necesar ca italienii să împartă prada cu alții. În ciuda acestei limitări a merindelor, Paolo și prietenii săi au reușit să transporte, în casă, rezerve de hrană pe o lună.

Norocul neașteptat, i-a dispus pe toți cei de acolo. Chiar Aristide, care scăpase de febră, păru că se reface la vederea tuturor acelor alimente. Cel puțin n-ar mai fi murit de foame.

Reconfortați astfel, fără prea mare logică, de această certitudine, au petrecut toată dimineața discutînd și făcîndu-și planuri de viitor — ceea ce nu li se întîmplase de multă vreme, — în timp ce lupta continua să se desfășoare deasupra capetelor lor, și din stradă ajungea pe negîndite zgomotul unor ciocniri apropiate. Apoi, într-o stare de plăcută moleșeală după un prînz îmbelșugat, s-au lăsat în voia somnului.

Erau atît de deprinși cu bubuitul tunului, încît și loviturile cele mai apropiate nu aveau altă putere decît să-i trezească pentru cîteva clipe, făcîndu-i să tragă cu urechea, cum ar fi făcut în condiții normale în caz că ar fi vrut să se convingă, dacă bătuse cineva la ușă. Aristide nu făcea altceva, decît tresărea și gemea slab. După masă, a început din nou să-l doară piciorul rănit. Aldo, cum dormea lîngă peretele care-i lega de clădirea

incendiată, ar fi trebuit să vegheze, măsurînd căldura cu mîna, pentru ca situaţia să nu devină periculoasă, mai ales din cauza schimbării direcţiei vîntului. Dar această obligaţie el şi-a îndeplinit-o cu o sîrguinţă discutabilă.

Încă o dată, mai tîrziu, cei trei, care se puteau mişca, şi-au făcut inspecţia lor rituală, lăsîndu-l pe Aristide într-un somn fericit.

În stradă nu se înregistraseră lucruri noi. Doar în două trei puncte se puteau recunoaşte semnele distrugerilor mai recente: înseşi dărîmăturile, care formau un decor bine definit, pe o rază de o sută de metri, apăreau răvăşite de noile explozii şi atacuri. Clădirea alăturată continua să ardă. Apartamentele de la ultimele etaje erau prăbuşite, tîrînd după ele şi o parte din faţadă.

În adăpost, situaţia devenise şi mai dramatică. Diverşi alţi „refugiaţi" din clădirea vecină se adăugaseră celorlalţi şi faţă de ei, străinii păreau într-o situaţie privilegiată. Se mai aflau acolo şi cîţiva indivizi în care Aldo şi Paolo credeau că recunosc militari în civil, evident dezertori. Aldo a vrut să se convingă, şi de aceea se apropie de unul care părea cel mai volubil. Se prefăcu că-l confundă cu unul dintre refugiaţii din cealaltă clădire, şi-l întrebă dacă în adăpostul acela se găsea vreun italian, dintre prietenii lui, căruia îi pierduse urma.

Omul avea o figură deschisă, bronzat de obişnuinţa de a sta îndelung în aer liber. La început s-a ferit, spunînd că venea din altă parte. Apoi, ca şi cum ar fi reflectat mai bine, preciză cu naturaleţe că este ofiţer şi că aparţine unui corp militar pus să conducă gara de lîngă Charlottenbung. Timp de patru ani, îşi făcuse datoria de soldat. Acum ştia că mulţi ofiţeri superiori lăsaseră Germania în voia soartei şi în fiecare unitate, gradaţi şi soldaţi se eclipsau pe furiş. În timpul unui tur de inspecţie, patrula lui vizitase un apartament în care reuşiseră să găsească haine civile. Soldaţii, toţi capi de familie, îl întrebaseră din ochi. Războiul era pierdut şi acea ultimă rezistenţă inumană părea o nebunie fără

scop. El consimțise dînd exemplu : costumul cu care era îmbrăcat aparținuse unui distins profesionist care se gîndise bine, cînd părăsise Berlinul din timp.

Uimiți de atîta sinceritate, Paolo și Aldo au simțit dorința de a exprima ofițerului dezertor solidaritatea pe care oricare persoană lucidă ar fi simțit-o pentru el. Apoi au profitat, ca să-i ceară vești.

Ofițerul nu era prea informat. Presupunea că rezistența în acel sector ar fi putut dura cel mult încă două, trei zile. Despre alte sectoare nu știa. Legăturile erau mai toate întrerupte și unitățile militare izolate executau ultimele ordine, adică acelea de a nu ceda nici o palmă de teren.

Un zvon care revenea, și prin care se căuta ridicarea moralului celor ce luptau, era că autoritățile germane duceau tratative de armistițiu cu americanii. O altă veste mai verosimilă, însă, care circula printre soldați în timpul nopții de 29, era că Reichstag-ul fusese cucerit de ruși după o luptă sîngeroasă, care durase trei zile. Mulți dădeau asigurarea că văzuseră, în depărtare, steagul roșu fluturînd pe edificiu.

Informații mai precise, deținea ofițerul acela, despre rezistența din jurul Cancelariei unde erau asediați Hitler și Statul său Major. După el, rezistența aceea nu era voită. Rușii descoperiseră tunelele subterane care duceau de la Cancelarie spre diferite ministere din zonă, inclusiv cîteva galerii săpate în secret, care dădeau în clădiri nesuspectate, chiar la o distanță mai mare. Era vorba de două legături subterane între Cancelarie și consulatul Columbiei din Friedrich Strasse și între Cancelarie și Metropol Theater, în Beheren Strasse. Odată barate aceste căi, șefii naziști erau prinși în cursă și de aceea îndemnau armata și populația să reziste pînă la capăt.

A mai trecut o noapte în acea expectativă spasmodică. De cîteva ori, artileria își intensifică tirul în zonă, lăsînd nădejdea unor iminente ofensive. Pe la trei, din stradă s-au auzit strigăte și focuri de armă apropiate, care s-au

prelungit multă vreme. Aldo, Paolo și Corrado s-au sculat, au forțat ușa uneia din camerele care dădeau în stradă, să vadă ce se întîmplă. Dar noaptea era întunecată și se deslușeau doar la dreapta și la stînga flăcările armelor automate, insuficiente ca să lumineze persoanele care le mînuiau. Cîteva secunde, în zona aceea, au trecut în goana mare, vreo zece oameni, aproape încovoiați în două. Nu s-a putut ști, totuși, dacă erau ruși sau nemți.

Dimineață, cei trei italieni au ieșit în recunoaștere. În primul rînd aveau nevoie de apă. Pe stradă domnea din nou liniștea și chiar bubuiturile de tun se auzeau la intervale mai lungi. Mai mulți nemți ieșiseră din același motiv, profitînd de pauza aceea și reușind să ajungă, înaintea lor, la fîntînă.

De-a lungul drumului, în golul unei clădiri prăbușite mai de mult, deasupra grămezii de moloz, cadavrele a cinci soldați ruși zăceau într-o stare de descompunere. Doi militari erau carbonizați, ceilalți îmbrăcați într-o uniformă kaki mizerabilă, cu petlițe verzi și fireturi roșii. Nu aveau arme lîngă ei și nici căști pe cap. Pesemne că nemții ieșiți mai înainte, le luaseră acele obiecte. Acum se formase un mic grup care-i privea de la distanță.

Cîțiva bărbați și femei și-au arătat uimirea și emoția. S-a așternut o lungă tăcere. O femeie tînără care rămăsese privind corpurile inerte, ținînd două găleți pline cu apă, murmură în cele din urmă ca o concluzie interioară a unui raționament sfîșietor :

— *Die sind so kleine !* (Ce tineri sînt !).

Apoi, plecă grăbită, poate ca să ducă vestea aceea familiei și vecinilor.

Un bărbat care stătuse pînă atunci alături de ea, rupse și el tăcerea cu o observație care voia să pară firească, dar în realitate exprima uimirea simplă a unui supraviețuitor :

— Seamănă — spuse el — cu toți ceilalți soldați.

Și un altul, negăsind o observație mai bună de făcut, obiectă :

— Sînt rași pe cap.

— Apoi grupul se împrăștie.

Paolo simțea o inexplicabilă dorință de a se apropia de acele trupuri, de a scotoci prin buzunarele lor, căutînd

hîrtii și fotografii. Un cadavru, lîngă trotuar, din cauza poziției rigide și nefirești, părea un manechin. Era un soldat care nu mai era tînăr, a cărui figură păstra în afara palorii morții, galbenul roșcat al pămîntului ars ; deși contractată, figura dezvăluia o frunte brăzdată de o întortochetură de cute. Pesemne că fusese un țăran. Totuși mîinile lui, de o culoare alb murdar, păreau mici și delicate.

Cînd Paolo, copleșit de impulsul său, s-a apropiat de el și a căutat să-i lase în jos brațul suspendat în aer, întregul corp i s-a răsucit, de parcă ar fi fost o statuie, opunînd degetelor rezistența lemnului. Buzunarele conțineau cîteva proiectile, un pachet de țigări, cîteva hîrtii indescifrabile.

Cîțiva nemți s-au apropiat și ei, ca să scotocească și poate și ca să despoaie cadavrele. Dar vocea unui bătrîn care trecea cu un vas de apă, i-a oprit pe profanatori :

— Lăsați morții în pace ! — a spus.

Rușii au ajuns la numărul 32 din Grolmann Strasse în ziua de 1 mai, la amiază. Nu avuseseră loc lupte, nici în timpul nopții și nici dimineață. Un calm relativ caracteriza acele ultime ore. Doamna Henning urcase din adăpost, ca să arunce o privire în apartament. Italienii s-au dus s-o întîmpine, foarte îngrijorați, vrînd să o împiedice să intre în camera lor, să nu observe semnele focului de sub fereastră. Găsise totul în ordine. Ușa forțată a uneia din camerele care dădeau în stradă, unde fiece lucru era totuși neatins, a fost justificată de nevoia de a alerga în camera aceea, ca să constate valoarea pagubelor provocate de o lovitură de tun, care pur și simplu făcuse o breșă în zid, de mărimea capului unui om. Bătrîna păru satisfăcută. Și, dispusă la mărturisiri euforice, le spuse oaspeților săi că, după sfîrșitul războiului, avea să cîștige o mică avere din închirierea camerelor ei frumoase. Firește că la scadența contractului încheiat cu ei.

Italienii tocmai mîncau, așezați la masa alăturată de patul unde zăcea Aristide, cînd, din curte s-au auzit gla-

suri confuze. Apoi, distinct, cuvintele : *„Davai ! Davai !“* Cornado a spus că veniseră rușii, și că somația aceea însemna „Hai“ !

S-au repezit la geam, chiar și Aristide, sărind pe piciorul sănătos. Jos, în curte, o duzină de soldați ruși cu armele întinse, se uitau în jurul lor. Cîțiva țineau sub observație ferestrele, și grupul mai mare sătea neclintit în fața intrării în adăpost. Unul dintre soldați îi descoperi, și țintì arma. După un semn de salut strigară :

„Italianski !“.

Omul rămase în continuare cu privirile asupra lor. Apoi coborî pușca făcîndu-le semn să nu se clintească din loc.

În clipa aceea au ieșit primii nemți din pivniță. Erau cu părul în dezordine și nerași. Înaintau în curte cu brațele ridicate, și cîțiva țineau în sus bastoane, în vîrful cărora era legată o batistă sau o cîrpă albă.

Rușii se așezaseră pe două laturi, asistînd în tăcere la defilare, mereu cu armele sub braț.

Purtau caschete de modă veche, cu o plasă deasupra lor, și un fel de manta tăiată în rotund, impermeabilă, care împiedica să se vadă, de sus, restul uniformei.

Nemții ieșeau afară cu un aer îngrozit, cu figurile buimăcite și livide. Rămîneau o clipă în fața intrării, șovăind între prudență și surprindere, urmîndu-i pe ceilalți, fără să se grăbească. Toți aveau aceeași expresie, făcînd aceleași gesturi. Păreau că nu observă nici măcar micile lovituri pe care un soldat rus începuse să le dea pe la spate, cu țeava armei. Grăbeau doar puțin pasul. După cîteva clipe, un alt soldat i-a făcut semn primului să înceteze. Ieșiseră vreo treizeci de nemți.

Defilarea mai continuă cîteva minute. Apoi urmă o întrerupere. Un rus se arătă pe poartă și repetă cu glas iritat :

— *Davai ! Davai !*

Cîteva minute nu se întîmplă nimic. După aceea, cu un pas și mai șovăielnic, începură să iasă femeile. A fost un moment de mare tensiune. Nemții aliniați în curte, cu mîinile pe cap, femeile care ieșeau încet afară din adăpost ; cei patru italieni, îngrămădiți la fereastră, s-au gîndit precis la același lucru.

Rușii poate că nu observaseră senzația de spaimă care plutea în atmosferă. Cel de mai înainte începu să lovească cu țeava puștii în popoul femeilor care primeau lovitura supuse, fără să-și întoarcă măcar capul. Cîte una mai făcea cîte un mic salt în față.

Soldații schimbară două trei fraze pe un ton hazliu, rupînd o tăcere sufocantă pe care o păstraseră toți pînă în clipa aceea. Era semn bun și nemții demonstrau că-l sesizaseră. Mulți din rînd începură să-i privească pe ruși cu curiozitate.

În sfîrșit, păru că ieșiseră cu toții afară. Atunci, se vîrîră în adăpost doi soldați, luînd cu ei o lanternă. Alți patru au rămas afară, cu puștile îndreptate în direcția adăpostului. Cei rămași au înconjurat grupul nemților care se menținea compact în mijlocul curții și unul a spus în germană :

— Țineți mîinile în jos. Sînt cumva soldați printre voi sau în adăpost ?

Nemții, bărbați, femeii, copii, au executat ordinul, dar fără să răspundă nimeni.

Rusul i-a avertizat din nou :

— Dacă sînt soldați chiar în civil, e mai bine să o spună. Altfel îi împușcăm.

După o clipă, au ieșit din grup șase oameni, aceiași pe care Paolo și Aldo îi identificaseră cu două seri în urmă. Ofițerul cu care discutase se apropie de rus, salută militărește și spuse ceva care nu a fost cu putință să se audă.

Rusul i-a făcut semn lui și celorlalți să se dea deoparte și vorbind cu doi soldați, le ordonă să-i ia în pază. Un soldat îi făcu unuia dintre ei o percheziție sumară, fără să descopere arme asupra lui.

Cei doi oameni care coboriseră în adăpost se întoarseră înapoi : purtau pe brațe un civil cu fața plină de sînge. Provocă o șovăire și un murmur. Nu se auziseră focuri, nici în minutele acelea și nici mai înainte. Se poate ca rușii să-l fi surprins pe om, în timp ce încerca să opună rezistență. Sau ca el să se fi sinucis în timp ce tovarășii lui ieșeau din adăpost. Nu s-a putut înțelege ce a fost, dar a doua ipoteză era mai plauzibilă, din moment ce rușii care purtau cadavrul erau liniștiți și țineau puștile pe umăr.

După ce l-au depus într-un loc, i-au spus ceva celui ce părea să fie ofițerul lor.

Acesta i-a întrebat pe nemți cine era cel decedat. Nimeni nu-l cunoștea. Dar mulți dintre ei nici nu se uitaseră în direcția aceea. Atunci, ofițerul dădu un ordin și toți se îndreptară spre ieșirea din curte.

Puțin după aceea, s-au auzit pe scări zgomotul pașilor și glasurile nemților care urcau în propriile lor case. Cu ei, urcau și soldații ruși. Brusc, de jos, s-au auzit rafale de pușcă mitralieră, insistente și metodice.

Aldo și Paolo au alergat la ușă, au întredeschis-o și, observîndu-i pe nemții care urcau relativ liniștiți, discutînd îngrijorați, ieșiră pe palier. Rușii, servindu-se de *parabellum* [1] ca de un fierăstrău circular tăiau împrejurul încuietorii ușilor, de la apartamentele rămase fără proprietari. Apoi le deschideau larg cu o lovitură de picior și intrau înăuntru cu băgare de seamă. Căutau militari germani.

Paolo și Aldo au lăsat deschisă ușa apartamentului doamnei Henning și au început să bată la ușa casei lui Camilo. Au strigat-o cu glas tare pe prietena tovarășului mort, ca s-o facă să înțeleagă că erau ei. Femeia a apărut chiar în clipa în care pe palier ajungeau patru soldați. Avea fața trasă, diafană și proaspătă. Și datorită pieptănăturii și simplității cu care era îmbrăcată, părea o liceană. Abia atunci Paolo observă că era frumoasă.

Au intrat cu toții în casă și soldații nu au găsit cu cale să spună nimic despre incursiunea italienilor, cărora li se adăugase Corrado, chemat în ajutor, fiindcă mai înțelegea puțin rusește. Le puse solemna întrebare :

— *Niemetzki saldat ?*

Voiau să știe dacă erau acolo militari nemți.

Precedați de femei și urmați de italieni, scotociră prin camere. Cînd au ajuns în dormitor, unde zăcea încă, în aparență nealterat, cadavrul lui Camilo, nu au părut prea surprinși. S-au apropiat, ca să se convingă că era vorba de un mort real, și au plecat de acolo, fără să ceară explicații. Probabil că erau obișnuiți cu asemenea scene.

[1] **Tip de pistol automat, de fabricație germană.**

Deosebită a fost însă reacția lor, cînd ajunseră într-o cămăruță unde, la lumina lanternei, au apărut de sub o bucată mare de pînză trei mitraliere scurte, paturile mitralierelor fiind de fier, vreo zece revolvere, bombe de mînă și alte arme. Uimirea lor se vedea mai mult din expresia figurilor, decît din frazele iuți schimbate între ei.

În acest moment prezența italienilor, care se învîrtiseră prin casă cu ei, fără ca rușii să-i fi luat în seamă, devenise stînjenitoare. Soldații îi priveau cu un aer întrebător. Era clar că nu mai înțelegeau nimic : nici de prezența lor, nici de armele de acolo, nici de mortul aflat în dormitor.

Aldo îl rugă pe Corrado să dea o explicație. Și el începu să silabisească, indicîndu-se pe el și pe prietenii săi:

— *Mui italianski.*

Ceea ce era prea puțin. Apoi arătă camera unde zăcea cadavrul lui Camilo :

— *Partisàn ! Nie voinà ! Nie nemetzki !*

Voia să spună că mortul fusese un partizan care nu participase la război și nu era neamț.

Rușii continuau să-i fixeze în tăcere. Paolo avu o idee. A făcut o mișcare spre arme, ca să apuce o mitralieră, dar a fost iute împiedicat. Un soldat îi puse arma în piept ca să-l țină la distanță cu un aer amenințător. Ideea lui Paolo era că acele arme nu puteau fi de proveniență germană.

Încercă să se facă înțeles, să gesticuleze. Se agita mult și soldatul care-i împingea țeava armei pe stomac, îl respingea înapoi, din ce în ce mai iritat. Paolo se gîndi că un glonț putea porni, fie și din greșeală. Dar era atît de surescitat că nu încetă să gesticuleze și să spună indignat :

— *Americanski ta-ta-ta . . .*

Unul din ruși păru să înțeleagă. Luă un pistol și începu să-l cerceteze, apoi avu și el o explozie, parcă de entuziasm. Le arăta tovarășilor mînerul armei, discutînd încet. În cele din urmă se întoarse spre italieni și spuse :

— *Harasciò* — bine, făcînd semn că ies din cameră.

După emoțiile acelea și după verificarea făcută, Aldo, Corrado și Paolo nu au putut rezista ispitei de a coborî în stradă. Tunul continua să se audă bubuind, dar loviturile treceau deasupra acoperișurilor cîtorva case, rămase întregi, în Grolmann Strasse, îndreptate spre obiectivele mai retrase. Rușii străpunseseră linia în timpul nopții, cevà mai la nord, poate în Bismarck Strasse, acum cercetau zona, în timp ce le soseau ajutoare și camioane.

Cei trei italieni au coborît și s-au întîlnit cu mulți colocatari care stăteau în hol, discutînd foarte animat. Figuri bine dispuse și liniștite înlocuiau acum mutrele încruntate din zilele precedente. Deoparte, un grup de nemți beau cu cîțiva soldați ruși : trei sau patru sticle de *champagne* treceau din mînă în mînă și cîte unul sorbea direct din gîtul spart al sticlei. În camera portarului un soldat rănit zăcea pe divan, înconjurat de camarazi și civili. Medicul care-l îngrijise pe Aristide îi deschisese haina și-l examina.

Ieșind afară, Paolo și prietenii săi s-au aflat în fața unui spectacol impresionant, după ceea ce auziseră pînă atunci. De la fiecare fereastră, cît vedeai cu ochii, flutura un steag alb. Sute de prosoape și cearșafuri pavoazau clădirile rămase încă în picioare, sau dărîmate doar pe jumătate.

O mulțime de civili, toți cu brasarde albe, se învîrteau între timp, în dezordine pe străzi. Grolmann Strasse era un covor de moloz, relieve și arme. Două mașini blindate, distruse, ocupau o porțiune de trotuar. Strînși cu toții la un loc, vreo zece cai și boi stăteau neclintiți în mijlocul acelei învălmășeli.

Ceva mai înainte de Kurfüstendamm, doi cai, evident loviți de minele explodate, erau înconjurați de o mulțime de civili care îi sfîșiau cu cuțite și ferăstraie. Bărbați și femei cărau în spate hălci grele de carne și le duceau cu ei. Puținele magazine nebombardate fuseseră sparte și mulțimea se deda la jaf. Din loc în loc, în mijlocul nemților, soldații ruși asistau cu un aer satisfăcut la haosul acela. Erau aceiași ruși care-i ajutaseră pe nemți să dărîme obloanele prăvăliilor. Deschideau ușile, apoi se dădeau deoparte, ca să lase să treacă mulțimea de civili.

Vreo zece tancuri de proporții gigantice își croiau drum prin mulțime, mergînd la pas. Turelele erau deschise și echipajele așezate pe cuirase, urmăreau spectacolul și salutau cu bucurie. Purtau uniforme de pînză cafenie, cu decorații arătoase și căști negre de motocicliști; mulți dintre ei și le scoseseră. Se mai aflau și femei, îmbrăcate soldățește, în aceeași uniformă, în locul pantalonilor, purtînd fuste. Nu destul de lungi și strîmte, ca de jos să nu se vadă picioarele pînă deasupra genunchiului.

Una din aceste femei-soldat conducea circulația la intersecția cu Kurfüstendamm. Pe o estradă improvizată, se străduia să dirijeze mișcarea intensă a vehiculelor, ținînd strîns în mîini două steguleț — unul roșu și unul verde — oarecum împiedicată de pușca cea mare pe care o purta în bandulieră.

Lîngă tancuri și lîngă modernele autocare militare, se înșiruiau, din Zoologische Garten, lungi șarete de tip rural cu marginile înclinate în afară trase de cai vînjoși, cu coamele și cozile bălaie. Le conduceau soldați în ținută de campanie, blonzi și ei, masivi, cu mustățile lăsate în jos și bonetele puse pe o ureche care aminteau de *„mangiasego“* [1] de pe vremea Habsburgilor.

Pesemne că erau siberieni, aveau fețele vesele și ochii albaștri. Plesneau bicele cu o străveche dibăcie, în picioare purtau cizme scurte, stînd oarecum tolăniți și cu picioarele atîrnate peste marginile căruței. Apostrofau lumea care se oprise pe trotuare și glumeau cu femeile-soldați care le ordonaseră să se oprească, printr-un *alt!* Apoi, slăbeau hățurile lungi și îmboldeau patrupezii la galop, îndreptîndu-se veseli, cu încărcătura lor de proiectile și paie spre linia frontului, la o distanță de aproape un kilometru pe lîngă gara Halensee.

Neverosimilul acelei situații era confuzia nemaipomenită între război și pace, coexistența a două stări de spirit și fapte, atît de deosebite.

În timp ce la cîteva sute de kilometri de vest, lupta continua să se desfășoare implacabilă și crudă, aici berlinezii

---

[1] *mangiasego* (mănîncă seu) epitet disprețuitor prin care supușii regatului Lombardo-Venet îi numeau pe soldații austrieci.

și rușii sărbătoreau, de pe acum, sfîrșitul conflictului. În timp ce mulțimea salvată, uitînd de spaimele prin care trecuse, se revărsa pe străzi, ca să respire aer proaspăt, să se salute, să prade (fapt care petrecîndu-se în mod zgomotos și nu pe ascuns era doar un alt mod de a sărbători evenimentul), iar rușii, care fortificau zona eliberată, se distrau, privind acea explozie de bucurie și îndemnîndu-i pe orășeni, *tank*-uri și autocare, încărcate de trupe de asalt, traversau acea veselă și nebunească gălăgie. Oamenii care salutau rîzînd și gesticulînd de la înălțimea turelelor și de la bordul camioanelor erau nevoiți să-și închidă ferestruicile, după două intersecții, și să-și pună casca pentru a înfrunta focul.

Și, în timp ce aceștia înaintau spre linii, și *kermessa* continua, de-a lungul străzii Kurfüstendamm, Kant Strasse, Schiller Strasse, se întorceau căruțe și tărgi cu răniți și morți. Cînd soldații sanitari ajungeau la răscruce, femeile-soldați opreau circulația, blocau curierii și tancurile, pentru a le acorda prioritate. Lumea în jur se oprea un moment, privea cu un aer de tristețe, apoi reîncepea să meargă, să se strige de la un trotuar la altul, să se așeze la coadă în fața magazinelor, în jurul cailor spintecați, și mai timid, pe lîngă rușii care distribuiau țigări.

Rușii aceia erau în genere mici de statură, foarte tineri, și îmbrăcați într-un fel puțin milităresc. Se uitau în jurul lor cu seninătate, cu un aer care vădea o oarecare stînjeneală. Cînd se ivea ocazia, glumeau sau spuneau vorbe de duh, încercînd un fel de comunicare.

Un grup de trei, înconjurat de o mică mulțime, se lăsa observat, manifestînd sfială. Unul, în fața aerului încă speriat al nemților, care se apropiau din ce în ce mai mult de ei, ridică mîinile brusc cu arătătorul și degetul mare deschise și făcu : „*pum, pum, pum*“ izbucnind în rîs. A urmat o ușoară retragere, apoi s-a spart gheața.

În esperanto-ul, care se improvizează în asemenea împrejurări, se desfășură un dialog elementar între mulțime și soldați, pe bază de nume de orașe și cuvinte izolate într-o limbă sau alta. Soldații își scotoceau în memorie, prin monosilabe, tot ceea ce învățaseră în limba germană, în timpul avansării spre marea Baltică — de unde se pare

că au pornit-o spre Berlin — iar cei treizeci de berlinezi care îi înconjurau au rostit în rusă o frază de circumstanță care voia să fie o urare de bun venit și era, oricum sinceră și bucuroasă, deloc servilă. Apoi, punctul de întîlnire definitiv a fost atins prin două fraze *„Schöne Fräulein"* pe care rușii o repetară mecanic de mai multe ori, și *„Zivio Stalina"* pe care nemții se pare că au învățat-o din corespondența de pe frontul oriental. Cu ele, conform celei mai vechi tradiții între războinici, a fost pecetluit pactul de pace și prietenie între învingători și învinși.

Pe seară au început să vină din Est soldați care desfășurau fire multicolore de telefon, pentru a face legăturile cu diferitele comandamente. Și, din Vest, soseau primele coloane de prizonieri germani.

Erau formate din soldați care înaintau în șir indian, neînarmați și cu capul descoperit. Purtau uniforme murdare și rupte, făcînd parte din cele mai variate arme (erau pînă și aviatori) și aveau aspectul istovit și buimăcit al celui care nu dormise de multă vreme. La trecerea lor, mulțimea amuțea și se trăgea deoparte. S-ar fi spus că nu voia să-i vadă. Numai cîteva femei s-au apropiat de coloană ca să întindă prizonierilor ceea ce aveau în mînă în momentul acela : o pîine, o pereche de bocanci luați cu puțin mai înainte de la un mort, un fular.

Odată cu lăsarea nopții, străzile au rămas pustii. Mișcarea convoaielor militare continua fără încetare. Tunul bubuia într-una, la o mică distanță se auzeau împușcături și strigăte izolate.

A doua zi, pe neașteptate, atmosfera a fost mai încordată și mai dramatică. S-ar fi spus că, printr-o inversiune ciudată, pe măsură ce se împuținau manifestările războinice, spiritele se înăspreau.

Ploaia căzu în rafale repetate. Pe străzi circula un număr mai mic de nemți. Ocupația lor, după terminarea întîlnirilor și a saluturilor, era acum prada : nu numai magazinele și depozitele, dar și apartamentele nelocuite au fost jefuite. Curiozitatea și interesul pentru învingători

încetaseră. Nu au mai avut loc, în zona Kurfüstendamm, episoade de fraternitate.

Chiar și rușii apăreau mai puțin afabili și mai rezervați. Îi priveau pe nemți cu mai multă indiferență, decît cu o zi înainte. Nu mai colindau pe străzi, ca grupurile de recruți în timpul vacanței, fără chipiuri și cu hainele descheiate. Umblau în perechi, echipați și încorsetați, cu o oarecare solemnitate. Alții, în schimb, izolați și fără arme lungi, se plimbau, pierzînd vremea, cu un aer suspect. Adesea pretindeau ca civilii să le încredințeze ceasurile și bicicletele.

Între timp, un fel de viață pașnică se înfiripa vizibil. În piețe soseau autocare cu pîine și făină, oprindu-se să le distribuie populației. Echipa de nemți, din zonele ocupate de cîteva zile, s-au prezentat să curețe străzile de dărîmături pentru circulația vehiculelor, să înlăture zidurile periculoase care ar fi putut să se prăbușească, sau să stingă ultimele incendii. Alți nemți, muncitori specializați, au muncit toată ziua să repare conductele și canalele de scurgere. Militari ruși, în schimb, se ocupau de trupurile soldaților morți, care ca și trupurile multor civili morți se mai aflau încă împrăștiate pretutindeni.

La colțuri au apărut primele anunțuri în limba rusă, care indicau numele străzilor și direcția de urmat, pentru a ajunge la un comandament sau altul. La răscruci, numărul femeilor-soldați care se ocupau cu reglementarea circulației crescuse. Se mai putea observa că crescuse și grija pe care aceste fete, atît de expuse curiozității berlinezilor, și-au pus-o în ținută, în pieptănătură și decorații.

Nemții începeau acum să recunoască diversele corpuri de armată. Au aflat și au difuzat fulgerător vestea că militarii cu chipiul înconjurat de o bandă cărămizie aparțineau poliției militare și aveau în grijă ordinea; cei cu bandă verde erau din Enkavedé, poliția politică. Se spunea că sînt în căutarea naziștilor și a ex-prizonierilor sovietici care colaborează cu Germania.

Se mai știa, în plus, că ofițeri și soldați din Wehrmacht reușiseră să fugă din încercuiri și că se ascunseseră în pivnițe și case. Mulți ceruseră haine civile conaționalilor și nu rareori îi dezbrăcaseră sub amenințarea armelor.

Cea mai mare parte se afla încă în păduri, și patrulele rusești îi scoteau din toate ascunzișurile.

De două ori, Aldo, Paolo și Corrado (care, cu toate protestele lui Aristide, nu au făcut decît să rătăcească pe străzi) au fost martorii unor urmăriri dramatice. Un căpitan și un soldat din SS au fost descoperiți și puși pe fugă.

Căpitanul, după o alergare desperată prin mulțime, gîfîind groaznic, s-a lăsat capturat și doborît, fără a mai opune nici o rezistență.

Soldatul SS-ist, mai tînăr și mai iute de picior, s-a cățărat pe o moviliță de moloz, lipindu-se de ziduri, de unde-i amenința pe urmăritori cu revolverul. Sărea dintr-un adăpost într-altul, spre o clădire încă în picioare. Vreo zece soldați ruși îl urmăreau de la distanță, căutînd să-l înconjoare în timp ce o mulțime de cetățeni, deloc impresionați de focurile de armă, s-a adunat în stradă și a urmărit prinderea lui, cu o emoție nemaipomenită.

Militarul nazist, descărcînd mai multe focuri, reușise să ajungă în vîrful mormanului de dărîmături și să alerge pe un rest de zid, descoperit, care părea că-i permite să ajungă la clădirea vecină. La cîțiva metri de aceasta, o crăpătură largă care nu se putea observa de jos, părea imposibil de trecut. Omul a fost constrîns să se oprească. Privi în jur și văzu că nu are scăpare. Atunci începu să tragă în rușii care ajunseseră foarte aproape de el, fără să lovească pe nici unul. Apoi, cu o hotărîre neașteptată, se aruncă jos, căutînd să doboare pe unul din urmăritori. Făcu un zbor de șase sau șapte metri și fiindcă rusul îl evită la timp, se făcu praf, căzînd pe covorul de cărămizi.

Cei trei italieni și-au continuat drumul, cercetînd, toată ziua aceea, împrejurimile cartierului Grolmann Strasse, pătrunzînd oriunde intrau și nemții. O mulțime de civili, în mijlocul cărora pentru prima oară au observat și mulți străini, jefuiau pe unde apucau, fără ca nimeni să-i oprească.

Mulți luau cu ei lucruri foarte scumpe. Dintr-un magazin cu articole de îmbrăcăminte de damă, lumea lua cu brațele rochii, lenjerie și pături. Într-un depozit de stat,

o lume nemaipomenită ridica kilograme de tutun, al cărui miros dulceag se împrăștiase abundent în aer. Unii ajunseseră să se specializeze : un grup de francezi, în loc să pună stăpînire pe lucruri ivite la întîmplare, cerceta zona, în căutarea cabinetelor dentare, unde știa că s-ar găsi aur.

În timp ce jafuri de tot soiul se desfășurau netulburate, italienii au asistat, o singură dată, la o intervenție a soldaților. Într-un magazin, unde mulțimea își însușea toată marfa existentă, doi nemți, mai tineri, au pus stăpînire pe casa de bani. Un rus care tocmai intra pe ușă, observînd bine ce era, le-a impus să depună prada, făcîndu-i să înțeleagă prin gesturi că, din atîtea necesități urgente ale berlinezilor, aceea a unui magnetofon era cea mai puțin importantă...

În clădiri, ușile apartamentelor locuite erau toate deschise, aceasta fiind maniera cea mai practică pentru a împiedica forțarea lor și a evita jafurile. Șiruri întregi de oameni se desfășurau de-a lungul străzilor, intrau în magazine, urcau scările, cu naturalețea cu care ar fi intrat dintr-o biserică într-alta, în Vinerea Mare. Cînd curioșii ajungeau înaintea uneia din ușile larg deschise, lungeau gîtul, se uitau atenți dacă era cineva înăuntru și, după ce se convingeau, treceau mai departe, sau intrau cu nădejde.

În multe apartamente, puteau da piept în piept, nu cu stăpînii casei, ci cu grupuri de soldați care le transformaseră în dormitoare. Pătrunzînd în diverse camere, zăreau zeci de militari cufundați în somn, în paturi, pe fotolii, pe jos. Lîngă ei erau arme, căști, haine, cutii și sticle goale. Întregi companii se aflau poate în această stare, de douăzeci și patru de ore, după ce fuseseră duși pe linia frontului, unde luptaseră zile întregi, fără întrerupere.

Într-una din aceste case, Aldo, Paolo și Corrado au văzut un grup de soldați treji. Ședeau pe jos, sprijiniți de perete, unul lîngă altul, indiferenți, la continua mișcare de du-te-vino a vizitatorilor. Cîntau în jurul unei orchestre mici pe care o improvizaseră trei dintre ei în mijlocul camerei, cu un pian, un acordeon și o balalaică. Cîn-

tau, cu capul lăsat pe spate și ochii pierduți în gol, absorbiți de amintiri îndepărtate.

În altă casă, cînta la pian o tînără nemțoaică. Alte fete dansau cu soldații, un joc țărănesc. Petrecerea se desfășura sub ochii mulțimii care se perinda în sus și în jos pe scări și se înghesuia la intrare. Și cu toată veselia muzicii, în aer plutea o tristețe sau poate că era numai o oboseală în dansul acela, în plină lumină a zilei, în timp ce explozii îndepărtate acopereau, cînd și cînd, sunetul instrumentului.

Pe la șase, revenind acasă, cei trei italieni au aflat pe stradă, unde știrea circula de la un grup de oameni la altul că, trei ore mai devreme, într-o casă din apropiere, generalul de brigadă de artilerie, Weidling, semnase predarea necondiționată a garnizoanei Berlinului. În același moment, de la comandamentul rus din Karlshorst, generalul Zukov ordona încetarea focului.

Și așa, stînd în colțul străzii Wieland, cu picioarele frînte de oboseală, de drumul parcurs printre ruine și cu capul buimăcit de tot ce văzuseră, Paolo și prietenii lui au aflat, fără nici o emoție, că războiul se terminase.

În zilele următoare, bucuria celor patru ex-deținuți că se sfîrșise războiul a fost totuși întunecată de căutarea desperată și zadarnică a unui comandament la care să se poată prezenta pentru repatriere.

La 3 mai, după ce au peregrinat toată dimineața prin cartier, Paolo și Corrado s-au hotărît să facă o expediție în Alexander Platz, unde ar fi trebuit să funcționeze un asemenea comandament.

Au traversat Tiergarten, în care fiecare metru pătrat purta semnele luptelor recente. Aici, cu cîteva zile înainte, se făcuse conjuncția între trei mari grupuri de care blindate și contingente de infanterie rusă, care luaseră cu asalt imensul parc, pornind din puncte diferite, după mai multe zile de lupte înverșunate.

De-a lungul șoselei Charlottenburg, care taie Tiergarten de la Vest la Est, pe cele două margini ale acesteia fuseseră săpate șanțuri adînci, la fiecare sută de pași,

de unde tancurile sovietice ar fi trebuit să fie oprite prin lansarea *panzerfaust*-urilor. În fiecare, zăcea cadavrul unui tînăr din *Hitlerjugend*.

În împrejurimi, numeroase care blindate stăteau nemișcate cu cuirasele găurite și șenilele desprinse. Unele rămăseseră incendiate și pe scheletul înnegrit sau la cîțiva metri distanță, se distingeau corpurile carbonizate ale acelora care formaseră echipajul.

Pretutindeni, în jur, tunuri răsturnate, resturi de autoblindate, lăzi cu muniții, proiectile împrăștiate pe jos. Și ruine, tranșee desfundate, *bunker*-e distruse, copaci doborîți și arși.

În jurul coloanei care celebra victoria de la 1870, Sieges Säule, care stătea încă dreaptă și neatinsă în Königs Platz, în mijlocul parcului, o sută de soldați ruși trăgeau focuri de artificii, încrucișîndu-le deasupra statuii înaripate care era în vîrf. Cincizeci de tunuri aurite din secolul XIX, înșirate în jurul coloanei, demonstrau mărturia unor vechi victorii germane asupra francezilor, austriecilor, danezilor, cărora le aparținuseră cîndva acele arme.

În piața rotundă și de-a lungul Aleii Sieges, marile statui ale celor treizeci și unu de monarhi brandemburghezi și prusieni, reprezentînd șapte secole de istorie germană, erau doborîte la pămînt, mutilate și distruse. In piața regilor, efigia de marmură a lui Moltke, deoarece căzuse de pe piedestal, se ciocnise cu aceea de bronz a vechiului ministru de război, Roon.

Călare pe aceste statui, soldații ruși, mici de statură, trăgeau cu pistoalele rachetă spre cer. Alții își fotografiau tovarășii pe fundalul basoreliefurilor în bronz, pe care era reprodusă intrarea nemților la Paris, cu șaptezeci și cinci de ani în urmă.

Cîteva sute de metri mai departe, alte focuri de artificii străpungeau aerul și explodau în ciorchine luminoase deasupra imensei carcase a Reichstag-ului și a masivei și întunecatei Porți a Brandemburg-ului. Sub arcadele ei, între timp, în direcția Unter den Linden, printre două aripi de cetățeni, continuau să se scurgă mici plutoane de prizonieri.

Și Unter den Linden fusese cîmpul unor lupte îndîrjite. Aici, semnele luptelor de stradă erau imprimate pe

fațadele vechilor clădiri, aflate încă în picioare, și pe pavaj era o succesiune de obstacole și găuri atît de insistentă, încît traficul vehiculelor nu se putea încă desfășura normal. Intrarea în Wilhelm Strasse, în direcția Cancelariei, era controlată de poliția militară. Puțin mai înainte, Friedrich Strasse era înfundată, pe o lungă distanță în U-Bahn subterană. Multe clădiri, izolate în mijlocul atîtor ruine, ardeau încă și orice rafală de vînt ațința focul.

Alexander Platz, în schimb, nu apărea mult schimbată față de ultima dată cînd o văzuse Paolo. Cu toate acestea, cei doi italieni nu reușiseră să descopere comandamentul pe care îl căutau.

Se întoarseră, sleiți de putere, de lungul marș făcut și decepționați de eșec. Traversară din nou Tiergarten-ul și se încrucișară cu lungi coloane de berlinezi care reveneau în oraș, cu boarfele lor, din localitățile din Vest unde se refugiaseră. Aveau chipurile supte și palide de oboseală și de emoție și priveau în jur, fără încredere, muți.

În ziua următoare, Paolo, Corrado și Aldo și-au limitat cercetările în raza cartierului lor. Au rătăcit prin diverse birouri, instalate în clădirile mai puțin lovite și însemnate cu anunțuri în rusă și germană.

Nemții încetaseră să mai poarte brasarde albe și acum făceau coadă în fața acestor birouri unde se prezentau să-și ridice noile cartele de alimente sau să predea aparatele de radio și armele.

Pe înserat, la o coadă, cei trei italieni l-au zărit pe Japke. Nu mai era în uniformă. De cum îi văzu, își manifestă o mare bucurie și ținu să le spună că fusese din nou încadrat în serviciu, de astă dată nu în închisoare, ci într-un comisariat din centru, ca șef al poliției civile de raion, înființată de ruși. Această promovare îi fusese acordată pentru motivul că nu avusese de-a face cu partidul nazist. Acum venea și el disciplinat, să depună aparatul de radio, dar era sigur că rușii i-l vor restitui în scurt timp.

— Sînt metodici și birocrați ca și noi, zise rîzînd, ne vom înțelege de minune!

Cînd află că italienii căutau în zadar, de trei zile, un birou unde doreau să-și expună condiția lor de exprizonieri, Japke se lumină de mulțumire :

— La Charlottenburg ! exclamă. Nu v-ați gîndit la *Polizeipräsidium ?* E firesc ca poliția rusă să se instaleze acolo. Era cea mai bună închisoare din Berlin ! adăugă cu o vădită lăudăroșenie ironică în glas.

Dis-de-dimineață, a doua zi, Aldo, Paolo și Corrado s-au dus la *Polizeipräsidium.* Clădirea era efectiv ocupată de ruși și se afla într-o mare agitație. Chipiurile roșii și verzi ale celor două poliții se distingeau ușor în mijlocul mulțimii de militari și civili care se înghesuiau la intrare.

Cei trei italieni se îndreptară cu timiditate pe scările acelea și după atîtea refuzuri experimentate în zilele dinainte au fost îndrumați de sentinelă la un birou de informații. Puțin după aceea, se aflau în prezența unui căpitan din Enkavedé care îi primi cu jovialitate, mai mult chiar decît cu politețe. Se informă de cererile lor prin intermediul unui interpret care vorbea în germană, pricepu îndată despre ce era vorba, îi bătu pe umăr confidențial și încurajator și le spuse că se va interesa de ei îndată. Între timp aveau de așteptat și îi invită într-o cameră cu fotolii și divane pe care Paolo le cunoștea bine pentru că le reparase cu cîteva luni înainte.

Așteptarea, întreruptă de scurtele vizite ale unui subaltern, care îi ruga să aibă răbdare, după ce le adusese la prînz, ceva de mîncare, se prelungi pînă la cinci. La această oră, au fost din nou introduși, unul cîte unul, în biroul căpitanului, unde se mai afla acum și un maior. Declarațiile lor au căpătat forma unor procese verbale. Și iar au fost rugați să aștepte în cealaltă cameră.

Aldo și Paolo, puțin contrariați, spuseră că aveau acasă un rănit care îi aștepta de dimineață. Cu o solicitudine impresionantă, căpitanul îi asigură că se va îngriji personal să fie adus și celălalt aici : în felul acesta se vor putea întoarce în Patrie toți împreună.

Cu toată această minunată perspectivă, noua așteptare începu să devină neliniștitoare. Aldo era agitat și nu îi scutea pe ruși de comentarii răuvoitoare, rușii

fiind mari prieteni de-ai lui Paolo. Corrado stătea deoparte, tăcut, discret. Paolo, alarmat în sinea lui, nu voia să se trădeze. Spuse că era obosit și că vrea să doarmă.

Veni seara și cu ea frigul. Protestară față de căpitan care se scuză și îi invită în camera sa, încălzită. Le dădu apoi cîteva pături ; italienii le-au recunoscut dintr-o privire, deoarece aparțineau zestrei închisorii.

Înfășurați în ele și oarecum încurajați, au asistat, dormitînd, la defilarea prizonierilor nemți, introduși în cameră, cîte doi. Salutau milităreşte, luau poziția de drepți și, la întrebările interpretului, declarau generalități, gradul, arma căreia îi aparțineau.

Litania acestor indicații continuă, monotonă, ceasuri întregi. Căpitanul fuma și bea cafea. Din cînd în cînd, în timp ce un scrib înregistra numele, el consulta o listă, părînd că vrea să descopere un nume suspect. O singură dată, după această consultare, puse cîteva întrebări de lămurire unui sergent. Dar îl lăsă să plece cu ceilalți.

Paolo adormise de-a binelea și în această stare de semiinconștiență, toate numele acelea nemțești și continua repetare de calificări, foarte asemănătoare între ele, îi dădeau o stare de coșmar.

Tocmai în această stare, ca și cum ar fi asistat la aceste evenimente în vis, îl văzu intrînd pe maior, apropiindu-se de căpitan și vorbind cu el. Apoi pe acesta și pe interpret care se ridicau și veneau spre ei, cu o expresie dezolată, pentru a le comunica necesitatea de a-i mai reține un timp. Și că, neavînd unde să-i invite să-și petreacă noaptea, îi ruga să rămînă, ca oaspeți și nu ca prizonieri, într-una din celulele închisorii din apropiere.

Cu mintea tulbure încă, Paolo îl urmă pe un subofițer care îi însoți pînă la închisoare. Recunoscu scările, ușile celulelor, crăpăturile zidurilor, de parcă erau ale propriei lui case. Subofițerul îi însoți pînă la etajul al treilea, unde odinioară erau celulele femeilor, și îi introduse într-un dormitor cu patru paturi, care aparținuse slujnicelor. Le dădu un teanc de pături și închise ușa după el.

Rămași singuri, italienii priviră împrejur, fără un cuvînt. Știau bine cum se face un pat, și cum trebuia

să te urci în priciul de sus, fără a-ţi răni piciorul de muchia fierului care servea de scară şi cum, odată ajuns sus, trebuia să-ţi aşezi singur paiele ca să devină mai moi, într-atît încît făcuseră acum toate acele gesturi, mecanic.

Paolo nu avea chef să-i răspundă. Şi cum prietenul se potoli repede, întorcîndu-se cu violenţă pe paiele lui, cu aerul cuiva care doreşte să doarmă şi să fie lăsat în pace, socoti că nu mai avea nimic de spus.

Abia atunci îşi aminti că era data de 5 mai: în ziua aceea împlinea treizeci de ani.

PARTEA A TREIA

În primăvara anului 1945 și apoi, în tot timpul verii și toamnei, cete de oameni rătăciți au străbătut toată Germania.

Erau un popor de refugiați, deși aparțineau mai multor națiuni, făcîndu-te să te gîndești la vechi, biblice migrațiuni. Erau prizonieri deportați, supraviețuitori din lagărele de exterminare, lume salvată ca printr-o minune dintre zidurile lagărelor, din fundul minelor, din fabrici, de sub dărîmăturile orașelor, unde împărțiseră cu populația germană lipsurile, spaimele, ororile ultimilor ani de război. Oameni de toate rasele și din toate țările. Bărbați și femei. Acestea din urmă, adesea, ieșite din *puff*, bordelurile organizate de intendențele militare, ca o suită a trupelor Marelui Reich.

Majoritatea acestora duseseră o existență de sclavie, purtînd întipărite, adesea în carne și totdeauna în memorie, semnele suferințelor și ale umilințelor. Trăiseră în condiții în care existența putea să se curme în orice clipă. Foamea, epidemiile, bombardamentele, cruzimea naziștilor făcuseră din viața lor ceva mai mult decît un nimic. Acum erau liberi. Și salvați, chiar dacă mulți din ei rămîneau condamnați pe viață de consecințele suferințelor.

Pe lîngă deportați, mai erau și muncitorii veniți de bunăvoie în Germania, atrași de mirajul unei bune salarizări, care se dovedise după aceea iluzorie, colabo-

raționiști și chiar militari de altă naționalitate decît cea germană, încadrați în arme speciale, formate din pleava adunată din jumătate de Europă. Dar și aceștia erau — și se pierdeau — în valul milioanelor de ființe umane pe care sfîrșitul potopului le împingea spre hotare. Aruncaseră uniforma, abandonaseră fabricile, birourile, *lager*-ele — în care unii exercitaseră funcția de supraveghetori și de agenți ai poliției — și se amestecaseră cu ceilalți, deplasîndu-se cît mai repede cu putință, în speranța de a nu se întîlni cu cineva care i-ar putea recunoaște.

Luni întregi, această mulțime incalculabilă se revărsă asupra Germaniei învinse, asemenea unei miriade de insecte înfometate care ies de sub pămînt. Și omenirea asta a trăit de la o zi la alta, la voia întîmplării, fără legi și piedici, trecînd de pe un teritoriu pe altul, contopindu-se, grupîndu-se pe naționalități și pe destinații, adunîndu-se în marile centre de întîlnire, formînd coloane și tabere mobile în care autoritățile de ocupație s-au străduit să le impună un embrion de ordine.

În realitate, era vorba de o mulțime părăsită în voia soartei, a unor improvizate și schimbătoare forme de încadrare, care au variat dependent de inițiativa grupurilor de ofițeri, capelani, ex-deportați, cărora li s-a datorat, de obicei, obositoarele tentative de a transforma masa aceea informă în echipe aproximativ recenzabile, ca să poată lua parte, cel puțin, la distribuirea unor porții de mîncare.

Comisiile aliate, cărora le revenea sarcina de a aproviziona trupele de ocupație și țara întreagă, acolo unde nu mai existau comunicații și rezerve, au făcut minunea de a se îngriji în fiecare zi de subzistența tuturor refugiaților. Dar restul — cazare, asistență sanitară, transport — cînd era — nu se cunoștea.

Pentru satisfacerea acestor necesități, refugiații s-au adaptat și s-au ocupat singuri. Coloane de oameni în zdrențe s-au înșirat lent pe marile autostrăzi strategice ale Germaniei. Tîrau în spatele lor furgoane găsite ocazional, sau cărucioare „rechiziționate" de la țărani, vagonete, resturi de mobile neverosimile. Se opreau în

păduri sau în micile centre rurale, evitînd orașele, adesea totuna cu pămîntul, în care populația supraviețuitoare se adăpostea în cele cîteva clădiri scăpate de la distrugere, în pivnițe, sau sub cerul liber.

Chipul Germaniei era atunci mai mult decît chipul tragic al unei înfrîngeri, acela înfricoșător al unei țări asupra căreia se abătuse un cataclism. Totul era răvășit, sfîșiat, prăbușit. În marile centre, duhoarea cadavrelor, rămase sub dărîmături, împiedica trecerea prin zonele cele mai lovite. La Berlin, acest miros, de leșuri în putrezire, a plutit în atmosferă săptămîni întregi. Cel ce locuia în oraș se obișnuia, dar pe cel ce venea de afară îl impresiona teribil.

Supraviețuitorii nemți rătăceau printre ruine, în tentativa de a înjgheba o formă, fie chiar și primordială, de existență. Știau bine că destinul lor era în mîinile învingătorilor : mîini grele, devenite astfel, nu atît prin asprimea luptelor, cît din cauza culpelor cu care se pătaseră conducătorii naziști. Conducătorii armatelor victorioase au afirmat limpede că de acum înainte începea, pentru învinși, timpul ispășirii.

Numai la țară și în tîrguri, amprenta tragediei era mai puțin simțită. Viața municipală, munca pe ogoare, hărnicia cu care populația își continua activitățile și căuta să vindece rănile mai mici ale războiului puteau da iluzia că s-a suferit numai o înfrîngere.

Dar pe aici au trecut refugiații, *ausländer*-ii, adică străinii, cu sutele de mii. Și prezența lor dovedea că nu fusese un război ca toate celelalte.

După mai mulți ani petrecuți în foame, în teroare, în comerțul de fiecare zi cu moartea, pentru ei, violența și jaful au continuat multă vreme să fie o normă de viață, prilej de despăgubire.

Ceea ce a rămas din Germania a fost jefuit în întregime mai ales în primele săptămîni. Printre supraviețuitorii care nu mai posedau nimic, unii emigrau, tîrînd după ei piane cu coadă, cabinete dentare : gata să părăsească prada, cu prima ocazie, pentru o porție de cartofi sau cîțiva metri de stofă, socoteau că ar fi ceva mai util. Alții rătăceau fără povara bagajelor, siguri că-și pot procura tot ce le-ar fi trebuit, la primul colț de stradă.

Furtul și frauda au fost singurele forme de schimb. Monede curente au devenit tutunul, mătasea, alcoolul și bijuteriile. Tutunul era cel mai căutat. Cu toată sărăcia și lipsurile, un comerț înfloritor se dezvoltă printre refugiați.

Formelor tradiționale ale unei vieți civilizate și organizate, li s-au substituit improvizații de toate felurile. Inventivitatea, fantezia, ticăloșenia au dat, uneori, odată cu senzația libertății recucerite, și senzația că nici o limită nu-i mai putea fi opusă. Milioane de ființe umane se răzbunau pe cumpărarea forțată din toți anii aceia, dedîndu-se unui fel de destrăbălare care a călcat în picioare rezerve, pudoare și orice prudență. Mii de cazuri de dizenterie, adesea mortale, au fost consecința unor indigestii nestăpînite. Sute de morți violente, în încăierări sau în accidente, produsul unor beții aproape totdeauna colective. Bolile venerice, printre puținele rele de care bărbații și femeile acelea nu suferiseră pînă atunci, s-au răspîndit cu rapiditatea și virulența epidemiilor.

Dar dacă în unele cazuri, desfrînarea instictelor celor mai elementare și distrugătoare a dus la excese, două forțe mari i-au unit pe toți, avînd drept origine captivitatea, frica, renunțarea, care fuseseră un patrimoniu comun : o nevoie firească de solidaritate și de expansiune afectivă și o primordială dorință de afirmare, în orice formă, a propriei vitalități, bucuria de a fi în viață.

Chiar în manifestările de dezordine și de necumpătare, lumea aceea se bucura mai ales de posibilitatea de a-și putea răspîndi propriile sentimente. Focurile din tabere iluminau chipurile de persoane care regăseau, în cîntecul vechilor motive populare, gustul comuniunii cu semenul și mîngîierea unei nostalgii care nu mai era desperată.

În tabere, pe scene improvizate, se celebrau slujbe religioase de mulțumire și se organizau spectacole de varietăți le care, imparțial, mii de persoane veneau să asiste. Nu prea departe de infirmeriile, în care bolnavii cronici și răniții mureau zilnic, se organizau *blas-musette* care durau pînă în zori. Oriunde se oprea o coloană

de refugiați, se înfiripau prietenii, iubiri, episoade de umanitate, copleșitoare și nemaipomenite.

În lungi marșuri și opriri, grupurile naționale — milioane de ruși și de polonezi, sute de mii de francezi, italieni, balcanici, zeci de mii de olandezi, belgieni, scandinavi, evrei — s-au îndreptat spre respectivele lor Patrii. Și, în cuprinsul marilor coloane, fiecare își urma propriul destin, mînat de nerăbdarea — comună tuturor, totuși obsedantă și aproape tainică — de a ajunge în sînul familiei.

Asta n-a împiedicat să se formeze familii noi sau ca bărbați și femei, adesea de naționalități diferite, să se unească pentru o perioadă din călătorie sau pentru totdeauna.

Mii de nemțoaice, aruncate pe drumuri din propriile lor case, lipsite de bărbații lor dinainte, căutau printre refugiați un tovarăș de care să-și lege viața mai departe. Și totodată și modul de a fugi cu el de locurile în care au pătimit suferințe și injurii și unde nimic nu le mai reținea, decît melancolia amintirilor.

Tot astfel, bărbații ale căror familii rămăseseră în teritoriile ocupate, fără a mai putea da sau primi vești, se uneau cu aceste nemțoaice sau poloneze, evreice, grecoaice, care știau că nu mai au pe nimeni acasă.

În aceste combinații, nerăbdarea întoarcerii, care era stimulentul pornirii la drum al acestor dezmoșteniți, se mai calma. Cîte unul se oprea aici.

Astfel, în inima unei țări tradiționaliste și ordonate, migrația aceea a milioanelor de rătăciți, căpătă aspectul unei nesfîrșite curți a miracolelor, care se suprapunea, cu legile ei primitive și obiceiurile ei țigănești, societății germane.

Tabere turbulente se instalau la marginea orașelor pe jumătate distruse, în lagărele transformate în centre de tranzit, în pădurile de pini în stînga și în dreapta autostrăzilor, bătute acum numai de coloane militare și de lungi șiruri de prizonieri.

În jurul centrelor de distribuire a alimentelor, se improvizau și se reînnoiau continuu, de la o lună la alta, conglomerate de mii și zeci de mii de oameni, în

sînul cărora viața căpăta forme, manifestări, adaptări pe care puțini dintre cei ce le erau protagoniști, și le-ar fi putut închipui vreodată.

Coloanele soseau și plecau și s-ar fi spus că nu aveau nici proveniență nici direcție și că acea haotică mișcare avea numai scopul de a consimți — așa cum se întîmpla la orice sosire sau plecare — întîlniri, recunoașteri, scene de rămas bun. Iar în timpul opririlor, o întreagă serie de istorisiri, toate diferite și toate egale. Istorisiri cutremurătoare — despre felul cum scăpase fiecare de la potop — care puțin după aceea, cînd au trecut hotarele Patriei, păreau cu neputință de exprimat. Și înșiși protagoniștii au ajuns să nu le mai povestească, atît păreau de neverosimile, departe de ambianța aceea.

Și italienii, protagoniștii acestei povestiri, au fost cuprinși în vîltoarea furtunii care începea să se potolească. Povestea lor s-a împletit cu a multor altora, aproape să se confunde, transformîndu-se în unica poveste a italienilor care se revărsau, prin orice mijloace, adesea și pe jos, din cele patru colțuri ale Germaniei, unindu-se cu toții în fața mirajului trecătorii Brennero.

În lunile lor de peregrinare, în săptămînile de oprire forțată între o etapă și alta, în nopțile de veghe, și ei, ca și toți ceilalți, au avut o singură neliniște, nutrită de speranțe și temeri tot atît de irațională și de obsedante : aceea de a reuși să ajungă acasă.

Deși devenise ușor de realizat și părea apropiată, ținta li se părea încă departe de a fi atinsă, împiedicată și plină de curse : nu din cauza voinței oamenilor, de astă dată, ci de întîmplare, de imensitatea însăși a migrării la care luau parte și în care destinul lor individual, oricît de distinct, era confundat, practic anulat, ca într-o maree.

Din acele milioane de oameni, foarte mulți vor sosi acasă, aproape toți. Dar mai erau unii, cîteva mii, stigmatizați : sortiți să rămînă pe drum. Și din acest punct de vedere, după cîte se petrecuseră, acest sfîrșit apărea cumplit de crud. De aceea fiecare, fără un anume motiv, se temea să nu facă parte din rîndul celor lipsiți de noroc, al oamenilor cărora destinul le rezerva surpriza de

a trebui să dispară, tocmai după ce trecuse pericolul cel mare.

Asemenea obsesie și asemenea sugestie au fost vii încă din primul moment. După o scurtă „oprire" în închisoarea de la Charlottenburg, Paolo și prietenii lui s-au văzut trecuți dintr-un comandament în altul, la Karlshorst, Erkner, Herzfeld ; și li s-a părut că nu vor mai fi lăsați niciodată liberi, din cauza unei stupide greșeli. Pînă ce nu au fost, tot dintr-o eroare, depozitați la Biesdorf, în împrejurimile Berlinului, într-o tabără a internaților ruși. Ceea ce era straniu și alarmant.

În timpul transferărilor lor, au putut observa Berlinul (cetățenii păreau în exclusivitate preocupați să înlăture dărîmăturile), au refăcut apoi, în camion, drumul spre Wilhelmshagen, de-a lungul căruia panorama apărea schimbată acum (multe clădiri erau în cenușă, casele avariate și găurite, lungi porțiuni din pădure răvășite și arse), pe șosele s-au întîlnit cu coloane întregi de prizonieri nemți și refugiați străini.

Pe cîmpuri, țărani nemți și soldați ruși lucrau împreună. Și alți soldați, care treceau prin apropiere cu bicicleta, îi salutau veseli pe tovarășii lor.

Autostrăzile erau străbătute de vehicule militare și de convoaie de camioane, ticsite de mărfuri și animale, toate îndreptate spre Berlin. Șoferii făceau gesturi largi de salut din înălțimea cabinelor.

Din cînd în cînd, pe povîrnișurile colinelor traversate de șosele sau în luminișurile pădurilor, între pini și mesteceni, se zăreau trunchiuri de coloane sepulcrale rudimentare, aidoma unor mici obeliscuri în vîrful cărora era o stea cu cinci colțuri, vopsite în roșu. Unele izolate, altele în grupuri. Uneori erau chiar mici cimitire, și atunci erau înconjurate de garduri și împodobite cu reliefe : tunuri, *tank*-uri, cîte un car fără roți ; toate păreau încă intacte.

Tabăra în care au fost duși la Biesdorf era un vechi *lager*, în afara localității. Cînd au ajuns, era seară. O sentinelă se afla la intrare, cu pușca între genunchi. La

comandament, corpul de gardă era constituit din cîțiva ruși care purtau cartușiere și centiroane pe hainele civile : ex-deportați.

Unul din aceștia i-a condus pe noii veniți într-o baracă din apropiere și i-a invitat într-un dormitor, unde mai dormeau alte cîteva persoane. Era întuneric, totuși, pe pipăite, italienii au găsit trei paturi libere și s-au culcat.

Dimineața, au căutat să se orienteze singuri. Lagărul în care se aflau, era puțin extins și înconjurat de un gard de pari înalți și deși. Acolo puteau fi internate și trei mii de persoane, găzduia însă doar cîteva sute. Unele barăci fuseseră transformate în bucătării, săli de mese, sufragerii, dar, mai toți cei găzduiți acolo, stăteau în dormitoare sau afară, în fața lor. Erau patru ieșiri, păzite de sentinele și deși italienii au constatat că trecerea nu era interzisă, nici unul nu a trecut dincolo.

Afară, cît vedeai cu ochii, se întindeau locuințe improvizate și steaguri. Noaptea, se zăreau focuri de tabără și se auzeau glasuri, cîntece, acorduri de armonice.

În lagărul rușilor, nu era veselie. Cei de acolo erau persoane a căror situație trebuia să fi rezultat suspectă : bărbați și femei acuzați de dezertare, colaboraționiști, comportare urîtă în timpul închisorii. Nu se înțelegea bine care era condiția lor juridică. Ei înșiși nu spuneau nimic. Dar se presupunea că se aflau în proces sau în așteptarea rezultatului cercetărilor. În fiecare zi, mulți erau scoși afară pentru a fi interogați. Cîțiva chiar erau chemați, din baracă în baracă, se duceau cu prosopul pe umeri să facă baie într-un lac din apropiere, dar nu se mai întorceau.

Ceea ce-i interesa pe cei trei prieteni, era acum poziția lor. Era evident că se aflau acolo dintr-o neînțelegere, dar oricît au căutat să-și lămurească acest mister, stînd de vorbă cu comandamentul lagărului, nu au reușit să descurce nimic. La baza incertitudinii lor era teroarea căpătată împreună cu multe alte complexe — de a fi obiect de persecuție.

Le-ar fi fost foarte ușor să părăsească lagărul, dar socoteau acest gest extrem de periculos și de aceea au

preferat să se prezinte, în mai multe rînduri, în fața comandantului, să ceară explicații și permisiuni scrise. Cînd a fost evident că nici comandantul nu știa ce să facă, și nici una din persoanele din conducere nu-i autoriza în mod explicit să se încadreze într-una din coloanele de refugiați care se aflau prin împrejurimi, în loc de a lua ei singuri o astfel de inițiativă, cei trei au discutat chestiunea zile întregi, pînă a ajunge să se bată între ei.

Pînă la urmă, Aldo reuși să se interneze într-un spital, Corrado se adaptă să rămînă în lagărul rusesc în care își făcuse cîțiva prieteni, iar Paolo se pomeni singur, în prada unei inexplicabile inerții, care l-a făcut să renunțe la orice tentativă de soluție.

Viața din lagăr se desfășura monotonă și fără asprimi. Dimineața se făcea un apel în fața fiecărei barăci. Apoi fiecare cameră stabilea autonom, corvezile pentru curățenie și celelalte servicii. De la amiază pînă la ora două, se distribuia rația de mîncare. Pe seară, un nou apel, și formarea de echipe ce erau conduse în marș, în afara lagărului pe drumurile de țară. La întoarcere, a doua masă și fără nici un semnal prin care să sune stingerea, toți se retrăgeau în dormitoare.

Paolo a învățat îndată că un cuvînt magic, *balnoi*, te scutea de corvezi și marșuri și după ce l-a folosit de mai multe ori, a aflat că înseamnă „bolnav". Ciudat a fost faptul că nimeni, nici tovarășii de dormitor, nici gradații care veneau să facă apelul nu i-au contestat niciodată declarația, deși contrasta vădit cu realitatea.

Cu toată tendința de a sta separat de ceilalți, Paolo, după cîteva zile, ajunsese să intre într-o oarecare familiaritate cu cîțiva tovarăși de dormitor.

Prietenul său cel mai apropiat deveni atunci Ivan, un țăran bătrîn din regiunea Kiev, metodic și flegmatic pînă la exasperare. S-au simpatizat pentru pasiunea lor comună de a găti afară, la aer. În locul rației zilnice, se putea obține de la intendență, alimente crude, bune de gătit, pe cont propriu. Ivan era foarte îndemînatic și dacă împărțea cu Paolo plăcerea de a inventa totdeauna noi mîncări gustoase, avea în plus arta și priceperea necesare de a obține rezultate cu totul satisfăcătoare.

Pașnicul rus începea dis-de-dimineață, fie și pentru a-și înșela așteptarea, să-și pregătească lampa și să caute materiale de ars. Aduna arbuști, lemne, resturi de cărbuni și pentru aprindere își procurase, un bidon de petrol pe care îl păstra cu sfințenie. Dispunea, în plus, de o trusă completă de bucătărie.

Pe la ora unsprezece, Ivan se ducea în sala de mese, se întorcea apoi cu alimente și condimente și imediat, pe o masă instalată afară, în apropierea fîntînii, începea să-și prepare sosurile. Tovarășii îl numeau „nene" și se distrau să-l privească, în timp ce lucra, cu calm și pricepere de brutar, cofetar și bucătar.

Paolo se apropiase de Ivan, acceptînd un rol de subaltern care îl dispensa de alte sarcini permanente. Rusul accepta cu plăcere colaborarea aceea, prea puțin sîcîitoare, pentru că îi îngăduia să-și vadă de treabă singur, împărțind doar cu ajutorul său și cu tovarășii care ar fi apreciat, felurile de mîncare gătite de el, caracterizate toate de o vădită tendință spre gusturi violent picante.

În diminețile petrecute împreună, schimbînd cîte un cuvînt la zece minute — în germană, italiană, rusă, pe măsură ce vocabularul se îmbogățea — Paolo a aflat că țara lui Ivan este foarte frumoasă, pe țărmurile unui fluviu mare, că acolo era frig numai cîteva luni pe an și că fetele făceau dragoste pe cîmp chiar și înainte de revoluția din octombrie.

Unele obiceiuri ale locuitorilor păreau să fie asemănătoare celor ale țăranilor toscani. O dovedeau, de exemplu, — constată într-o zi Ivan — cele două elemente esențiale pentru o viață bună, vinul și luna, care și acolo se numeau *„vinò"* și *„lunà"*. Chestiune de accente, de nuanțe, după cum se vede.

Pentru multe alte cuvinte, dealtfel, Paolo și Ivan aflară, cu un entuziasm mereu reînnoit, că diferențele erau nesemnificative : ca *„gheroi"*, *„gorizont"*, *„gvardià"*.

Despre Ivan, personal, Paolo a putut afla doar că avea soție și trei copii. Cît despre război, fusese partizan. În rest, fusese luat de nemți și acum era încă viu.

Ceilalți din dormitor erau și mai puțin comunicativi. Se vădea la ei o dispoziție redusă pentru confidențe. Nici

un umor. Într-o seară se întîmplă ca Ivan împreună cu un marinar și un soldat, să înceapă să cînte. Dar în glasurile lor nu se simțea bucurie și lipsă de griji, ci numai nostalgie. De fapt, băuseră ceva. Și distracția dură puțin, cu participarea pasivă a celorlalți.

După cîteva zile, Paolo constată că putea să iasă în toată voia din lagăr. Într-o dimineață, se apropie de o intrare secundară și cu un aer indiferent și vinovat al unuia care știe că face un lucru oprit, trecu dincolo, sub ochii sentinelei. Acesta îl privi, aproape cu mirare, și nu îl chemă înapoi.

Acolo, într-o cîmpie nesfîrșită și aridă, pe kilometri întregi, se întindeau taberele refugiaților. Zeci de mii de persoane trăiau în barăci vechi germane, sau în corturi, cabane, adăposturi improvizate, exploatînd ușoarele denivelări ale pămîntului. Multe căruțe, răsturnate într-o parte, cu foi de cort și pături, ofereau adăpost unor familii întregi.

Pentru a ajunge să concepi prezența unei mulțimi atît de impresionante, instalată în chipul acela, forfotind continuu, ar trebui să-ți închipui că un cutremur a ras de pe suprafața pămîntului un oraș. Numai că pe chipurile tuturor nu era un aer de tragedie, ci un aer aproape sărbătoresc și parcă și în lucrurile care-i înconjurau, făcînd grandios un spectacol, altfel dezolant.

În vîrful unor prăjini fluturau drapelele fiecărei țări. Sau steaguri lipsite de o precisă semnificație națională : roșii, verzi, albastre. Sau pantaloni cîrpiți și combinezoane rupte, în semn de bătaie de joc, sau de glumă.

În preajma multor asemenea cantonamente, liberi sau în împrejurimi rudimentare, păsteau cai, porci, gîște ; și erau împrăștiate obiecte de tot felul, de la mobile la automobile vechi și fără cauciucuri, mașini industriale, statui. Pretutindeni, în jur, se zăreau lămpi de gătit, adăpători, depozite de lemne, rufe întinse, gropi rău ascunse vederii. Și ici, colo, în învălmășeala aceea, se deschideau spații în care își găseau loc bucătăriile de campanie, grupuri electrogene, mici scene. Unde nu te așteptai, pa-

nouri și inscripții în diferite limbi, aproape totdeauna pe un ton satiric, atrăgeau atenția, pentru un lucru sau altul.

Bărbați și femei erau ocupați cu fel de fel de treburi și acest du-te-vino dădea impresia unei piețe. Mulți se odihneau, întinși la soare, sau discutau pașnic, sau se adunau în jurul cuiva care cînta la vreun instrument.

În mijlocul confuziei generale și al gălăgiei, fiecare își vedea de treaba lui. Unii își rădeau barba, privindu-se în cioburi de oglindă, atîrnate de pari, alții scriau, liniștiți, pe mese puse în afara barăcilor. Unii reparau mașini de cusut, biciclete, aparate de radio. În indiferența generală, bărbați de meserie tăiau animalele pe care proprietarii le duceau apoi, de acolo, în ciozvîrte. În unele puncte se desfășurau tranzacții, cumpărări și vînzări, licitații. Unele femei aveau grijă de copii, altele îi alăptau. Cîțiva preoți instruiau un grup de soldați pentru un cîntec liturgic.

Paolo se aventură prin mulțimea aceea aferată cu treburile ei, în speranța de a întîlni vreun compatriot, dar pînă unde ajungea privirea lui, nu reuși să zărească nici un drapel italian.

Se opri, după un ceas de cercetare, într-un cantonament de militari englezi, instalați în cincizeci de corturi, bine înzestrate. Într-o groapă din apropiere, se puteau recunoaște cutiile Crucii Roșii. Erau prizonieri pe care rușii îi eliberaseră din *stalag*-ul de la Luckenwalde, de lîngă Berlin, și care așteptau ca autoritățile britanice să trimită camioane pentru a-i transfera în propria zonă.

În zona rusă nu erau mulți englezi. Ceva mai departe de acolo — spuseră cei cu care Paolo înghebă o conversație — se afla un alt grup, venit de la Altengrabow, în Magdemburg, și care trecuse printr-o peripeție cu totul neobișnuită. Într-un prim moment, la 3 mai, *stalag*-ul lor fusese eliberat de o echipă de parașutiști englezi, cărora autoritățile germane li se predaseră imediat. Dar a doua zi, la sosirea rușilor, aceștia, în loc de a-i îndrepta spre Elba, i-au trimis în Est, pentru exigențe militare, spuseseră. Se zvonea, totuși, că rușii erau interesați să aibă cel mai mare număr de ex-prizonieri anglo-americani în mîinile lor.

Pentru italieni, oricum, un lucru era bine hotărît, i-au spus lui Paolo : înainte de repatriere, rușii vor să-i trimită să repare distrugerile pe care le-au provocat fasciștii în Ucraina și pe Donet.

Englezii i-au dat două ziare din Berlin, unul tipărit încă de naziști, celălalt publicat de ocupanți. Conțineau două comunicate ale Cartierului general german și două ale celui rus. Nemții spuneau, la 1 mai : „În inima Berlinului garnizoana baricadată pe o arie foare redusă se apără eroic împotriva atacului masiv al inamicului". În ziua următoare : „Führerul", anunțau dramatic, „a căzut în luptă, în fruntea eroicilor apărători ai capitalei Reichului. Inspirat de hotărîrea de a-și salva poporul și Europa de distrugere, și-a sacrificat viața".

Într-o scurtă informație, celălalt ziar explica, fără alte comentarii că Hitler s-a sinucis. Crainicul radiofonic nazist Hans Fritsche. capturat de ruși, declarase că Hitler, Göbbels și șeful Statului Major Krebs s-au sinucis în *bunker*-ul Cancelariei. Soldații ruși scotoceau zi și noapte dărîmăturile pentru a le descoperi cadavrele.

Comunicatul Cartierului General sovietic care făcea cunoscut sfîrșitul războiului, era din 3 mai și spunea : „Trupele armatelor sovietice au ocupat Berlinul". Un comunicat precedent informa că nemții erau împinși pînă la Elba și că Polonia, Ungaria, o mare parte din Cehoslovacia și Austria erau libere, Prusia orientală și Brandemburg ocupate. În ultimele trei luni, nemții avuseseră un milion de morți și opt sute de mii căzuseră prizonieri. Se calculase numai la Berlin, în timpul luptelor finale, că armata și populația suferiseră pierderi de peste o sută de mii de persoane.

Timp de mai multe zile, Paolo a continuat să frecventeze cantonamentele refugiaților. Voia să afle știri, să cunoască oameni, să vadă dacă reușește să dea piept în piept cu vreun italian.

Seara, francezii organizau spectacole de varietăți. Pe scene mici, la lumina reflectoarelor militare, bărbați și femei se produceau cu cîntece, *sketch*-uri, scenete comice,

jocuri de forță și prestigiu. Nu toți artiștii erau francezi: se organizau și serate internaționale, cu mare sortiment de „numere". Trei sau patru „companii" își făceau concurență. Reprezentațiile durau pînă noaptea tîrziu.

Compozitori și poeți munceau febril, improvizînd replici și texte, mai toate cîntecele și schițele de mare succes fiind cele referitoare la aspectele vieții din închisoare sau cele care reușeau să fie o satiră la adresa nemților. Mulțimea intra în delir cînd vreun mim îl imita pe Hitler, sau pe tipul neamțului încăpățînat și mîncău. Barbaria, cruzimea, cinismul naziștilor erau trecute cu vederea în acele reevocări, care tindeau să pună în ridicol unele aspecte secundare ale caracterului lor teutonic, acțiunile militărești și chiar suferințele pe care toți le îndураseră.

Acestea, totuși, nu erau uitate. Dimpotrivă, era de ajuns ca o cîntăreață sau un *diseur* să facă aluzie la experiențele războiului și ale deportării, pentru ca liniștea și tensiunea miilor de spectatori, care se înghesuiau în picioare în jurul scenei, să devină teribile. Un uragan de aplauze și strigăte și fluierături anglo-saxone de aprobare îl cuprindeau în vîltoarea lor pe actor. Mulți plîngeau, fără să se rușineze, în fața tuturor. Grupuri de persoane în mare fervoare tîrau, cu forța, pe scenă, un soldat, un deportat care purta încă pe haine, ca pe o insignă de onoare acum, vechiul număr de matricolă, sau o femeie, al cărui chip chinuit de friguri și vlăguit, spunea imediat cît de cumplită fusese povestea ei.

Aproape totdeauna, seratele acelea, după ce publicul se mai rărea, culminau și se transformau în baluri colective, iar micile orchestre, cît mai ciudat combinate, cîntau pe estrade pînă în zori.

În recunoașterile lui prin tabere, Paolo făcu puține cunoștințe, în perioada aceea.

Se atașă, pentru cîtva timp de un grup de olandezi care călătorea și locuia în trei căruțe mari de circ, prevăzute cu un confort excepțional. Erau vreo douăzeci, bărbați și femei. Ziua, bărbații mergeau prin împrejurimi sau la Berlin și se întorceau încărcați de mărfuri. Se putea intui ușor că zăboveau în etapa aceea, tocmai din cauza acelui comerț propice.

Paolo a fost primit cordial, cum era și firesc să se întîmple, printre refugiați. A fost invitat să-și petreacă după-amiezele în tovărășia lor, și el acceptă bucuros, mai ales că unul din care, folosit ca sufragerie, era foarte confortabil, dichisit și înfrumusețat cu perdeluțe și tot felul de fleacuri. Cînd intra la ei, de cînd traversa caravanseraiul, avea senzația unei ambianțe pe care n-ar fi putut-o găsi, decît la sute de kilometri de acolo. Era o atmosferă de seninătate, de degajare, de familiaritate. Și printre ei dispărea, ca prin minune, starea de panică, atît de caracteristică unei febre colective.

La cinci, femeile serveau ceaiul, și toți se întreținеau în discuții civilizate, sau citind vechi reviste, ca într-un club. Unii jucau o partidă de șah. Femeile lucrau tricouri. Paolo, înfundat într-un fotoliu, visa că se află într-o casă din Groningen sau Zwolle, centre mici, de unde fusese deportat grupul, în 1942.

În direcția acestor regiuni, s-au hotărît olandezii s-o pornească într-o seară, aproape pe neașteptate, și Paolo a pierdut un refugiu unde îi era foarte ușor să-și destindă nervii ; și acei amici flegmatici nu-l întrebaseră niciodată, nici măcar cum se numește. Cu toate acestea, era în afara oricărei îndoieli, din partea tuturor, că se vor revedea foarte curînd, în Italia sau în Olanda.

În seara în care i-a salutat pe olandezi, cînd se întorcea puțin nemulțumit la cantonamentul rus, Paolo îl găsi invadat de un convoi de femei ucrainiene. Puteau fi vreo cinci mii și se îndreptau spre țara lor. Sosite pe înserat, peste măsură de obosite, după un marș lung, ele au pus stăpînire pe lagăr, sufocîndu-i aproape, pe cei care se găseau acolo. Toate barăcile, toate locurile acoperite, pînă și bucătăriile și comandamentul, au fost ocupate.

Înainte de a se culca, Paolo și Ivan au făcut o inspecție, din curiozitate, și oriunde intrau, găseau grupuri de femei care dormeau în orice pat disponibil, pe jos, în coridoare, în latrine. Era imposibil să faci un pas fără să le calci în picioare. Un miros de femeie se împrăștiase în tot cantonamentul, chiar și afară. În dormitoare rămase impregnat timp de mai multe zile, același miros, chiar după plecarea lor.

Aceste ex-deportate erau toate îmbrăcate țărănește, cu fuste largi, basmale negre sau colorate pe cap, bluze brodate. Păreau a fi aceleași din închisoarea de la Charlottenburg, multiplicate cu o sută.

Dimineața, cînd au început să circule pe afară, numeroase și gălăgioase, cantonamentul căpătă aspectul unui sat într-o zi de tîrg. Pe la ora zece, sosiră cîteva zeci de soldați. Veneau cu pretextul că ar fi în căutarea unor rude, dar era evident, din modul neconformist și îndrăzneț cu care se învîrteau pe acolo, că de fapt, căutau cu totul altceva, aventuri. Femeile s-au arătat amuzate, și a avut loc un continuu schimb de complimente, glume sărate, răspunsuri înțepătoare, care le făceau să rîdă atît pe cele tinere cît și pe cele vîrstnice.

Seara, cei mai întreprinzători au început să le sîcîie pe fete, într-atît încît, puțin înainte de a se înnopta, poliția militară i-a ridicat pe cei mai supărători. S-a început o urmărire veselă. Multe femei i-au apărat pe cei urmăriți, găsind chiar o distracție în a-i ascunde și a-i feri de captură. Cei pe care i-au prins totuși polițiștii, unul cîte unul au devenit motiv de batjocură cînd, în grupuri mici și despuiați de însemnele militare, au trecut prin mijlocul celor două aripi de spectatoare.

În zilele următoare, cu toate vizitele continue făcute în taberele refugiaților, Paolo nu a fost în stare să descopere vreun compatriot.

Într-o dimineață, Paolo a avut, în sfîrșit, vestea că o coloană de italieni urma să sosească la Biesdorf. Au venit să-i anunțe acest lucru doi tineri ruși, cu care schimbase cîteva cuvinte, dar care intuiseră starea lui sufletească. Au venit, gîfîind din cauza alergăturii, dar radioși, să-i spună că pe șoseaua de la Berlin spre Biesdorf, fusese văzută o lungă coloană de italieni, cu furgoane și steaguri.

Poate din cauza felului excitat cu care cei doi tovarăși i-au adus vestea sau poate pentru ideea, care i-a trecut imediat prin minte, de a se atașa acelei coloane și a părăsi cantonamentul puțin agreabil, Paolo se repezi spre șosea cu sufletul la gură.

Mai zdrențăroși, dacă se poate spune, decît mulți alți refugiați pe care-i văzuse pînă atunci, cu chipurile desfigurate de oboseală, italienii treceau cu pas lent, în tăcere, tîrîndu-se în urma unui mare număr de cărucioare și roabe. Erau militari și civili, bărbați și femei. Multe femei și bătrîni stăteau înghemuiți în căruțe, pe care alții le împingeau, și erau singurii care priveau într-o parte sau alta.

Pe marginea șoselei, o mînă de nemți și străini veniți în fugă din cantonamentele vecine asistau la trecerea coloanei și cînd și cînd, cîte unul adresa noilor sosiți întrebări sau vorbe înțepătoare. Italienii nu răspundeau și nu se întorceau. S-ar fi spus că nu vedeau nimic, în afara propriilor ciubote și a metrului de șosea care îi despărțea de călcîile celor ce mergeau înaintea lor.

La intervale, fie ridicat pe un car, fie dus pe spatele unuia, trecea un tricolor. Și lui Paolo i se părea că și acele drapele, împodobite cu culori roșii și verzi de orice nuanță, erau mai sfîșiate și mai umile decît cele care fîlfîiau pe stîlpii taberelor din apropiere.

Rămase un timp să privească acest spectacol, fără să hotărască ceva. Apoi se alătură unui grup și întrebă de unde venea coloana.

Un vînător de munte pe care l-a interpelat i-a răspuns că veneau dinspre Neustrelitz, la Nord de Berlin, și că erau pe drum de trei zile. Umblau noaptea, ca să evite căldura, dar și o bună parte din dimineață și seara. Popasurile se reduceau la numai cîteva ceasuri. Direcția în care se îndreptau, el nu o știa cu certitudine. Poate, pentru un moment, acolo. Dacă într-adevăr casele care se profilau la o mică distanță erau cele din Biesdorf.

Paolo spuse că tabăra aceea era fără îndoială Biesdorf și se alătură celorlalți. Întrebă cine conducea coloana și unde putea fi găsită persoana. I se spuse că comandantul era un capelan și că putea fi găsit în frunte. Era ușor de recunoscut, pentru că era singurul preot și purta o bandă neagră pe față, fiindcă nemții îi scoseseră un ochi.

— Nu știm cum se numește, spuse un puști care judecînd după îmbrăcăminte, trebuia să fie un soldat.

— Noi îl numim „corsarul".

Continuînd să meargă în pas de marş alături de ceilalţi, Paolo schimbă cu ei alte ştiri, iar cînd soldaţii au aflat că el era un deportat politic, îl sfătuiră să meargă în căutarea unui oarecare Braga şi altul, Gallina, care erau cunoscuţi din acelaşi motiv. Nimeni nu i-a specificat ce fel de „politici" erau aceştia, ca şi cînd calificarea comună era suficientă ca să stabilească un fel de rudenie între ei şi Paolo : ceva asemănător unei afinităţi regionale.

Coloana s-a oprit într-adevăr la Biesdorf. S-a instalat dincolo de tabără, mai departe de celelalte cantonamente, dincolo de o pădure, într-o fîşie lungă de pămînt arid, traversat de o linie ferată părăsită. Paolo a ajuns acolo cu unul din ultimele eşaloane, în timp ce ceilalţi descărcau bagajele şi căutau să înjghebeze un adăpost pentru noapte. În mijlocul confuziei generale, Paolo a pornit în căutarea capelanului şi a „politicilor".

Mario Gallina, un muncitor de la fabrica Borletti, arestat la Milano, la sfîrşitul anului 1943 în timpul unei manifestaţii, fusese arestat la San Vittore şi deportat în Germania. Domenico Braga, un vechi antifascist din Crevalcore, care se expusese după 25 iulie, suferise represaliile fasciştilor, care îl internaseră într-un lagăr de concentrare la Carpi, de unde nemţii l-au transferat mai tîrziu într-un lagăr de exterminare. Aici s-au cunoscut Braga şi Gallina. Şi acum aveau o lungă socoteală de rezolvat în Italia, în numele tuturor tovarăşilor care muriseră unul după altul, sub ochii lor.

Paolo a petrecut o bună parte din zi cu ei, primind veşti proaspete din Italia : veşti din toamna anului 1943.

Pe seară, cînd operaţiile de instalare în tabără au fost terminate, cei doi prieteni l-au însoţit pe Paolo la comandantul coloanei, în cabana de scînduri şi crengi care fusese construită ca sediu al comandamentului. „Corsarul" era un preot energic şi hotărît. Îşi însemnă numele lui Paolo pe lista celor o mie cinci sute de italieni care formau coloana şi îi spuse că putea rămîne chiar în seara aceea : să-şi aleagă tovarăşii care-i plăceau mai mult. Nu a vrut, în schimb, să dea ascultare complicaţiilor politico-birocratice expuse de Paolo în caz că ar

dezerta din lagărul rușilor, cît și temerii lui de a se expune unor neplăceri, în timpul călătoriei care îl aștepta de acum înainte.

— Eu nu cer nimănui nimic — îi spuse preotul. Fiecare își cunoaște propriile-i fapte și dă seamă de ele Domnului. Aici sînt oameni de toate felurile, sănătoși și bolnavi, ba chiar și fasciști. Pentru mine e deajuns că vorbesc italienește. Și poate nici atît nu le cer — adăugă el, făcînd șmecherește cu singurul ochi care-i mai rămăsese — cînd e vorba de femei. Pe femei — explică el — nu le cunosc; și în numele lor prefer să-mi vorbească cei ce mi le prezintă drept soții sau surori. Iau notă de numele lor, false poate, pe care mi le spun, și pe seama întregei coloane închei un armistițiu cu Dumnezeu pentru un număr zdravăn de păcate. Pînă acum rușii nu mi-au făcut neplăceri. Și de aici la Brennero vom mai vedea. Mai avem mult de mers.

A fost simplă apropierea. Preotul se numea don Giacinto și era din Biella. Avea o expresie agresivă, puțin ironică. În realitate, era numai lipsit de prejudecăți și tolerant față de „turma" lui. Cunoștea oamenii și îi iubea, fără a o repeta prea mult, așa cum fac de obicei preoții, și fără a se opri la fleacuri. Față de femeile germane sau poloneze care, în ciuda singurei dispozitii precise a comandamentelor aliate, urmau totuși coloana, închisese un ochi: și nu era vina lui, adăuga, dacă era singurul care i-a mai rămas. Era, însă mîndru că putuse oficia două căsătorii.

— În acest fel — spuse — contează să ajung la graniță numai cu marfă națională. Sau oricum naționalizată.

Ironia era pentru Paolo, Gallina și Braga.

Cît despre perspectivele întoarcerii, don Giacinto socotea că nu va rămîne mult la Biesdorf, deși nu știa cînd anume îi va permite comandamentul rus să continue drumul. Știa, în schimb, că proxima etapă, la Fürstenwalde, unde erau concentrați italienii, va avea o durată de cîteva săptămîni.

— Se pare că de acolo vor să ne îmbarce în trenuri, spuse. Dar trenurile trebuie să fie inventate de-acum încolo în Germania...

Sosirea coloanei italiene îl mai trezi pe Paolo din amorțeala în care căzuse. Trebuia să facă ceva pentru a-și accelera întoarcerea în patrie, să facă să dispară, în primul rînd, neînțelegerea care era probabil la originea internării sale în lagărul rușilor.

În ultimele două zile, aceștia s-au arătat foarte prost dispuși și Ivan îi destăinuise, cu o temere neobișnuită la el, că era iminentă transferarea lagărului spre Est.

Paolo se adresă din nou comandamentului rus, trecînd peste Corrado care făcea de obicei pe interpretul. Acțiunea s-a dovedit desperată. La comandament era mare confuzie. O mulțime de solicitanți de diferite naționalități umplea coridoarele și birourile. Erau persoane care cereau ceva în numele unor grupuri și erau coloane în trecere sau oprite acolo. Gradatul căruia Paolo reuși să-i expună cazul său îi spuse că trebuia să rămînă acolo unde era și că pentru dosarul lui, așteptau instrucțiuni de la Karlshorst, sediul Cartierului General. Aceasta îi făcea onoare : era posibil să fie repatriat cu avionul.

Paolo ar fi preferat s-o pornească la drum și pe jos, dar să plece chiar în clipa aceea. Reveni în dormitor mai perplex ca oricînd. Reflecta asupra situației lui încurcate, oscilînd între tentații „temerare" și teamă, cînd se auzi chemat de un glas cunoscut.

Pe moment, nu reuși să precizeze de unde venea. Apoi, privind în jur, îl zări în fața unei prăvălii pe Polò, de nerecunoscut. Se îngrășase, luase o figură de *milord*, pierzînd culoarea pămîntie care îi dădea, în închisoare, un aspect de circ, cu mari paftale și alămuri și pantaloni de călăreț. Dar era desculț.

Cu toată această ultimă originalitate, francezul alergă în întîmpinarea lui pe șosea și îl strînse în brațe. Era fericit că îl întîlnea și fără să-l întrebe ce face, îi spuse că-l va sechestra și îl va duce în locuința sa. Venise „în oraș" pentru a-și repara cizmele, dar trăia „la țară". Nu era legat de nici un cantonament ; stătea împreună cu un grup de „camarazi de ispravă" dintre care și cîteva „doamne", el fiind șeful grupului, după cum arăta și uniforma.

Alesese uniforma aceea pentru că, într-o țară ca Germania, îi conferea o autoritate. Desigur, îndată ce va

trece dincolo de Rin, își va părăsi uniforma. Pentru ziua aceea, avea în bagajul său un costum de *gabardină* care aparținuse unui cunoscut actor de Stat. La Berlin, unde rămăsese vreo două săptămîni după sosirea rușilor, și în împrejurimi, *banlieu*, unde își transferase reședința de vară odată cu primele călduri, avusese cîteva satisfacții. Pretindea ca nemții să-l salute militărește. Cizmarul care îi restituia, în momentul acela, cizmele reparate pe loc, îl numi cu respect: *„mein General"*.

După ce le-a încălțat, Polò îl luă pe Paolo de braț, continuînd să-i vorbească cu repeziciune. Ținea să-l prezinte prietenilor lui și dorea ca și el să-i cunoască. Erau persoane admirabile. Ar fi putut să se alăture grupului lor și să intre în Italia, trecînd prin Paris. Poate că ar fi ajuns chiar mai repede astfel. Cît despre balivernele cu rușii, să nu se mai necăjească.

Pe drum, Polò îi povesti o sumedenie de lucruri. Cum a ieșit de la Charlottenburg, la două zile după Paolo și cum a găsit adăpost, în timpul luptelor de acolo, la prietenii cu care se afla și acum. Trăiseră cîteva zile urîte și, din nefericire, pierduseră și un prieten. Apoi s-au refăcut și acum nu le lipsea nimic. Conviețuiau de minune, în așteptarea repatrierii, *en camerade*, chiar și cu „doamnele".

— După cele pătimite de noi toți în Germania, explică el, nu mai sînt deosebiri între bărbați și femei. Sau aproape...

Era mîndru de tovarășii lui de acolo, și fericit că l-a întîlnit pe Paolo. Ardea de nerăbdare să îl prezinte și celorlalți. Dorea (i-a spus-o limpede) ca el să le redea în amănunt toată viața petrecută la Charlottenburg; despre toți cei de acolo: nobilii polnezi, bietul profesor Waldeman și Schmidt. Și modul în care el, Polò, îl tratase pe acesta din urmă.

În timp ce înaintau pe drumurile de țară, spre tabere, discuția s-a oprit asupra unor lucruri mai generale, Polò își informă prietenul asupra tuturor evenimentelor care aveau loc în lume, în zilele acelea (poseda un aparat receptor și asculta știrile postului de radio Strasbourg). Războiul continua împotriva japonezilor. Guvernul german al lui Dönitz, format după moartea lui Hitler, se

predase la 7 mai. În Franța începuseră procesele împotriva colaboraționiștilor : Pétain și Laval fuseseră capturați. Francezii vor veni în curînd la Berlin, împreună cu englezii și americanii, pentru că aliații s-au înțeles să-și împartă capitala, ca și întreaga Germanie, în patru zone de ocupație.

Comandamentul aliat, îi mai comunică Polò, își stabilise între timp sediul central la Frankfurt pe Oder, în apropiere, în clădirea firmei Siemens. El o știa fiindcă se dusese acolo să ceară autorizația de a deschide un cabaret la Berlin, după vechea lui intenție. Un ofițer american nu înțelesese valoarea acelei inițiative. El s-a înfuriat, trimițîndu-l la naiba, și s-a întors la Berlin cu mașina pe care prietenii i-o puseseră la dispoziție. Din nefericire, au aflat ulterior, mașina fusese de fapt rechiziționată de ruși și grupul francezilor a trebuit să se supună stăpînilor.

În fața acestor întîmplări, Polò s-a dezgustat de comportarea ocupanților (se vede că Germania exercita o influență răufăcătoare asupra tuturor) și s-a hotărît să se întoarcă acasă. Dar fără grabă, cu răbdare și nerenunțînd încă la unele satisfacții.

Despre Italia știa puține lucruri : numai că erau comuniștii la putere, dar împreună cu alte partide și sub control american.

Grupul lui Polò locuia într-una din barăcile instalate în mijlocul celorlalte cantonamente (Paolo trecuse pe acolo de nenumărate ori, fără a bănui că în baraca aceea comanda vechiul lui prieten) și pesemne că fusese o baracă de comandament, fiindcă era mai mică decît altele, parțial zidită și împărțită în mai multe camere. Polò și prietenii lui s-au stabilit acolo cît se poate de comod și numeau locuința *„l' hôtel"*.

Paolo și Polò au ajuns cu puțin înainte de prînz, iar gazdele *hôtel*-ului erau ocupate cu bucătăria. Dintre cele o sută de focuri care ardeau în jur, al lor era un adevărat foc de bucătărie, un fel de cuptor pe care coceau pîini albe, o oală de supă și o ciosvîrtă de berbec la frigare. În aer se simțeau diverse arome.

Prezentarea a fost rapidă. Polò își convocă toți prietenii, le anunță marea veste a regăsirii lui Paolo, le dădu cîteva informații rapide despre el, cărora le adăugă

multe virtuți și merite politice, apoi începu prezentarea francezilor.

În primul rînd, Daniel, un tip în vîrstă, provincial și pașnic, cu un chip senin, de bătrîn mucalit de la țară, care inspira simpatie și încredere. Apoi Yves, un subțirel nervos, de vreo treizeci de ani, cu o pereche de ochelari stil *pince-nez*, fixați pe un nas mare acvilin : avea un aer distrat și putea fi un profesor de liceu sau un muzician ambulant pe care o soartă nefericită l-a smuls carierei de compozitor. Rémy, *„le colonel"* era ceea ce spunea porecla : un bătrîn ofițer din Legiune, cu trăsături aristocratice, părînd și mai solemn din cauza unei cicatrici care îi brăzda obrazul. Raymond numit *„le gamin"*, un solodat foarte tînăr, poate dezertor, pe care Polò îl definì cu prudență : „un viteaz militar în permisie". Gaston, în fine, era un tip neînsemnat : ar fi putut fi foarte bine un farmacist din provincie care făcuse parte din *„maquis"*. Despre el, Polò a spus, pe un neobișnuit ton de seriozitate, că era singurul din grup care se putea făli că le dăduse ceva de furcă nemților.

Alături de cei șase bărbați erau patru femei, care stătuseră deoparte în timpul prezentării. Polò le chemă și le prezentă lui Paolo. Paulette, deși nu mai era foarte tînără, plăcea de la prima vedere ; părea să fi fost foarte frumoasă și, deși avea fața ciupită de vărsat, și îmbrăcămintea modestă, mai păstra totuși un oarecare farmec și dădea impresia că ar poseda o puternică personalitate. Virginie, *„soi-disant"* — adăugă Polò cu aerul lui maliție — era mult mai tînără : avea un fizic atrăgător, ochi frumoși, trasă la față și părul nu mai lung de patru degete.

Cele două franțuzoaice, amîndouă evreice, fuseseră într-un lagăr de exterminare și aveau de povestit multe lucruri care l-ar fi interesat pe Paolo, după cum confirma Polò. Cu ele, venind din același lagăr, mai erau două poloneze, Rosa și Jadviga, care semănau extraordinar și deși nu păreau să fi depășit treizeci de ani își păstrau trăsăturile de femei tinere ; în aspectul general și în priviri arătau un fel de oboseală fără vîrstă. Jadviga aproape că nu mai avea dinți.

Ziua trecu repede, în discuții politice, amintiri din închisoare, ciocniri de pahare și cîntece. Yves cînta la chitară și din voce. Cîntecele lui erau foarte apreciate de prieteni. Grupul era foarte bine aprovizionat cu băuturi. Masa de seară a constat în felii de pîine cu unt, castraveți, cartofi prăjiți și țuică de caise și de prune. A durat toată seara, în timp ce Yves cînta. Într-un tîrziu, a fost invitată și Paulette să cînte. Avea un glas răgușit, sălbatic, bine timbrat ; dar, mai ales, o extraordinară expresivitate. Cînd a cîntat o melodie în care era vorba despre Franța, toți s-au emoționat.

Deși nu au vrut să-l lase să plece, Paolo se întoarse la baraca lui. Era mai amețit și mai buimăcit ca oricînd. În ciuda temerilor care existau încă, hotărîrea de a părăsi lagărul rus îi era acum limpede. Numai că nu știa dacă să meargă împreună cu coloana de italieni a lui don Giacinto sau să se alăture grupului lui Polò.

Francezii exercitau asupra lui o puternică atracție, dar era evident că nu reprezentau soluția cea mai bună, și oricum cea mai limpede. Polò, care era într-adevăr un prieten scump, îi vorbise în timpul zilei de atîtea proiecte, încît nici întoarcerea în Franța nu era prea sigură : avea unele idei proprii pe care le putea realiza mai bine la Monte Carlo, sau în vreo republică din America centrală sau într-o insulă din Pacific. Pentru a le realiza, conta în mod absolut pe colaborarea prietenilor, inclusiv pe a lui Paolo. Era încăpățînat ca un copil și naiv, în felul lui. La un moment dat, tîrziu, cînd erau suficient de amețiți, îi spusese lui Paolo :

— După cele ce s-au întîmplat, ce-ți mai pasă dacă te întorci, sau nu, acasă ? De ce să te întorci la alte amărăciuni ? Cred că e de preferat să iei totul de la capăt.

Mișcarea refugiaților era continuă și în mare vîltoare. În fiecare zi soseau și plecau oameni în grupuri mici și în coloane. Altele se formau acolo, pe loc. Cele care soseau, se instalau în locuințele lăsate libere de cele precedente : mai întîi totul era răvășit, apoi curățat, aranjat, îmbunătățit și, la sfîrșit, totul rămînea cum fusese înainte.

Chiar și mulțimea, deși se reînnoia în fiecare zi, părea totdeauna aceeași. Sortimentul de bărbați și de femei care se perindau în cantonamente, rar depășea un oarecare număr de tipuri. Erau indivizi și grupuri extraordinar de asemănătoare, situații care se repetau, identic, într-un cadru general, pitoresc și fantastic, ce-i drept, care constituia fundamentul neschimbat al acelui furnicar și al acelei succesiuni de indivizi și coloane. Din cele treizeci sau patruzeci de mii de persoane care trăiau cantonate în spațiul din jurul localității Biesdorf, era deajuns să vezi o mie, pentru a le cunoaște pe toate.

Poate ceea ce le făcea atît de asemănătoare era dorința arzătoare, vizibilă chiar în timpul petrecerilor și odihnei, care se întrezărea în fiecare : aceea de a se întoarce acasă, cît mai repede, fără a mai întîrzia nici măcar o săptămînă vechea, obsesiva sete de a ajunge să revadă plajele mării Nordului, văile și colinele provinciilor franceze, ogoarele odinioară fertile ale Poloniei, în fine, fiecare munții lui, meleagurile pe unde a trăit.

Paolo culegea mereu știri, se informa de plecări și de destinații, și se întrista văzînd că mii de polonezi, francezi, balcanici își strîngeau boccelele, se încolonau și o porneau cu cîntece și strigăte de încurajare.

Coloana italiană, în schimb, întîrzia mai mult decît prevăzuse. Oamenii erau deznădăjduiți și zvonurile în legătură cu un tratament special rezervat italienilor, prindeau consistență, deveneau o obsesie colectivă. Don Giacinto, Braga, Gallina, alții, se străduiau să-i asigure pe cei neliniștiți, să calmeze spiritele, să dea speranțe.

Erau împiedicați, însă, de un locotenent de artilerie, care nu mai era în toate mințile, se ducea de la un capăt la altul al cantonamentului, repetînd aceleași prevestiri funeste. Spunea că rușii îi vor deporta pe toți în Siberia și căuta cu înverșunare pe cineva cu care să-și împartă halucinațiile și să organizeze comploturi și fugi. În general, tovarășii îl evitau ca pe un nebun piază-rea, dar, pe nesimțite, mulți rămîneau sub influența prevestirilor lui înfricoșătoare.

Trei soldați din Roma, cu care Paolo devenise mai familiar, contracarau această propagandă nefastă cu sarcasm. Depănau, cu toată seriozitatea, adăugînd mereu

noi amănunte, povestea unei discuții pe care, ar fi purtat-o ei la Karlshorst, cu cîteva zile înainte, cu un înalt ofițer rus. Acesta le comunicase că trebuia să fie pregătiți să se întoarcă pe Donețk, pentru a lucra la reconstrucție, dar ei i-au răspuns cu energie că nu ar fi acceptat niciodată acest lucru. Generalul — spuneau ei — a fost uluit de fermitatea lor și și-a plecat capul resemnat.

Cei mai mulți rîdeau de povestea asta, dar unii nu excludeau că ea ar putea avea un fond de adevăr. Și se întîmplă chiar, în fața înrăutățirii acestor zvonuri, ca delegații întregi să meargă la cei trei soldați romani și să le ceară să reconfirme acelui general, în numele tuturor, hotărîrea categorică a italienilor în fața noilor planuri de deportare.

Paolo petrecu mai multe zile, împărțindu-se între lagărul lui don Giacinto și *hôtel*-ul francezilor. Spre compatrioți era atras de o firească predilecție și afinitate : devenise bun prieten cu don Giacinto, cu Braga și Gallina. Stătea cu plăcere și împreună cu camarazii lui Polò, reușind să se mai sustragă gîndurilor lui. Acum era în bune relații cu Rémy, cu „colonelul" și cu Gaston, partizanul.

Cel dintîi fusese realmente în Legiunea străină, dar cu gradul de sergent, cu mulți ani în urmă. Gaston era într-adevăr farmacist. Se compromisese cu Rezistența și fusese constrîns să părăsească Joinville, ducînd o existență clandestină.

O altă prietenie pe care a legat-o Paolo, aproape fără să-și dea seama, a fost cu Virginie. După părerea lui, Polò îl îndreptase către fată cu diverse pretexte și mici curse. Se gîndise să ajungă să-l atragă în grupul lui printr-o legătură sentimentală. Spunea că companîa aceea îl va dezintoxica de „boala închisorii" (care era, după el, politica) și că Virginie însăși ar fi avut de cîștigat dintr-o relație cu el.

S-a întîmplat astfel ca Virginie și Paolo să meargă în multe seri să se plimbe prin împrejurimi, în timp ce ceilalți pregăteau masa. În chipul acesta, încet, încet, Paolo a aflat povestea fetei : era o poveste de necrezut dacă nu ar fi trebuit să i-o scoată cu greu din gura ei

şi dacă Polò, prietenii şi mai ales Paulette nu i-ar fi garantat adevărul.

Virginie avea douăzeci şi unu de ani şi era din Deauville. Lucra într-o fabrică de tricotaje, şi făcea dragoste cu marinarii dar numai de la fereastră, cînd nemţii i-au deportat toată familia, cu trei ani în urmă. În *lager*, unde ai săi şi-au găsit moartea, s-a întîlnit cu Paulette şi ea i-a sugerat, ca să nu aibă acelaşi sfîrşit, să ceară comandantului să fie trimisă într-o casă de prostituţie pentru militari. Nemţii le-au acceptat cererile şi le-au trimis pe cele două femei, mai întîi la Hamburg, într-un bordel pentru recruţi, apoi în spatele frontului rus, în localităţi de al căror nume Virginie nu mai auzise niciodată. La sfîrşitul războiului, mulţumită manevrelor Paulettei, au reuşit să fie transferate la Berlin, şi de aici să fugă. S-au refugiat în grupul compatrioţilor lor, al cărui şef era Polò.

Din cele şase luni de *lager*, Virginie păstra, împreună cu semnele biciuirilor, o amintire clară : în lagărul acela, dealtfel, asistase la moartea mamei şi a tatălui ei. În schimb, din cele patrusprezece luni de peregrinări în „puff"-uri, îşi amintea destul de confuz, viaţa şi experienţele îndurate.

Acum se întorcea în Franţa, fără a împărtăşi entuziasmul celorlalţi. Cu Polò, se adaptase, la Berlin, celor mai ciudate activităţi, cu excepţia „lucrului acela" : bursa neagră, trafic de droguri, jocuri de noroc şi pînă şi activităţi antinaziste, pentru că adăpostise pe mulţi dezertori şi oameni urmăriţi de regim. Dar ca să continue, mai mult sau mai puţin, acelaşi fel de viaţă la Paris, sau în altă parte, nu se mai simţea în stare s-o facă. Dar nici să se despartă de prietenii ei şi să se întoarcă la Deauville, unde nu avea pe nimeni şi unde concetăţenii nu i-ar fi iertat, poate, faptul că ea şi-a cruţat viaţa cu preţul acela, scump, de a nu fi împărtăşit soarta pe care o suferiseră ai săi.

După cîtva timp, de cînd începuse să-i viziteze pe francezi şi pe fată, Paolo a avut impresia că planul lui Polò nu fusese chiar de neluat în seamă ; simpatia sa

pentru Virginie tindea să crească şi să se transforme într-un sentiment mai profund. Din acest motiv, într-o dimineaţă, repede, fără să fi reflectat prea mult, se hotărî să părăsească lagărul rus şi să intre în coloana italiană : mai mult decît de Siberia, se convinsese că trebuia să-i fie teamă de influenţa pe care începea să o aibă asupra lui Virginie.

Cantonamentul italienilor hotărîse să-şi strîngă corturile în ziua aceea. Înainte de ivirea zorilor, Paolo îşi luă cele cîteva lucruri şi, fără să salute pe nimeni, ieşi şi se îndreptă spre tabăra unde se afla coloana lui Don Giacinto.

Cînd ajunse în pădure, începea să se crape de ziuă. O porni pe cărările cunoscute, traversă zone distruse de război, trecu pe lîngă cîteva mici cantonamente, unde toţi mai dormeau încă. De-a lungul drumului erau două cimitire ruseşti unde, deşi nu trecuse mai mult de o lună de cînd fuseseră ridicate pietrele funerare, toate erau acoperite de muşchi, căpătînd un aspect antic, deloc funerar. Păsărelele se treziră chiar atunci şi, în zborul lor, atingeau uşor pîrîurile şi lacurile. Departe, în spatele lui, soarele se ridica tot mai mult şi pădurea, deşi primea lumină din belşug, se îndesa de umbre.

Într-un punct unde cărarea se înfunda în desişul pădurii, lui Paolo i-a ieşit în cale o figură feminină. Ţinea de mînă o fetiţă şi în mîna cealaltă o boccea mare de tot. Era o femeie de vreo treizeci de ani, cu o înfăţişare neînsemnată. Îl întrebă pe trecător din ce ţară era şi îndată ce află că era italian, se lumină la faţă. De unde pînă atunci vorbise în germană, acum începu să vorbească în italiană, deşi oarecum stricat.

Prima veste pe care i-a dat-o lui Paolo a fost aceea că italienii plecaseră în timpul nopţii. Cu ei, plecase şi omul ei, un militar din Padova, un oarecare Bianchi, pe care ea îl cunoscuse cu ani în urmă în Germania şi-i spuse că era tatăl copilei. Evident din cauza unui contratimp nu avusese posibilitatea să o anunţe.

Femeia îi spuse că este din Bjalistock, deportată de nemţi, că nu vrea să se întoarcă în satul ei unde o ameninţau ruşii că o vor trimite şi că intenţionează, cu orice chip, să caute să se reunească cu „soţul" ei. Paolo, ca

italian, ar fi putut să o ajute.

Povestea era vădit neverosimilă. Fata era prea mare pentru a putea fi copilul padovanului. Paolo nu era convins că acesta plecase, uitînd definitiv de soție și de copil. Se simțea stînjenit și nu avea nici un chef să o contrazică pentru că era mîhnit peste măsură de vestea plecării anticipate a italienilor. I se părea un semn rău, destul de grav ca să mai poată răspunde și de nenorocirile altora.

Poloneza insista și, așa cum presimțise și Paolo, îi ceru să o ia cu el pentru a o ajuta să ajungă în Italia, unde ar fi urmat să-l caute în continuare pe Bianchi. Și, în clipa aceea, fata îl luă de mînă și îl numi „papà".

Comedia îi repugna, deși nu exista nici o îndoială că era jucată ca să ascundă o dramă reală. Femeia fusese, probabil, amanta unui italian, chiar dacă fata era copilul cine știe cui. Adevărat putea fi și faptul că italianul, de la care femeia învățase limba, o părăsise, dar cine știe unde și cînd. Autentică, în fine, era și dorința de a ajunge, cu orice preț, în Italia. Paolo a avut senzația că, în același scop, femeia mai spusese aceeași poveste și altor italieni și, pornită din vreo regiune din Nord, reușise să ajungă pînă acolo, urmînd, unul după altul, mai mulți „soți". Și fiindcă fata alterna, acum, odată cu apelativul de „papà" pe acela de Bianchi, se înțelegea că și ea fusese instruită să joace rolul ei.

Paolo nu era totuși, în acel moment, într-o stare sufletească aptă unei înduioșări. Hotărî să nu-și mai complice destul de încurcata lui situație și găsi puterea să fie las, fiindcă împrejurarea i-o cerea. Spuse, scurt, că nu-i căuta pe italieni, că nu avea intenția de a merge în Italia, și că nu vedea în ce chip putea să-i fie de vreun folos. Apoi o porni mai departe, fără a mai aștepta altceva, în direcția căii ferate.

Mult timp simți, în spatele lui, privirea celor două creaturi. Pînă ce spectacolul cîmpului, cu grămezile de gunoaie împrăștiate de pămînt, barăcile de scînduri și crengi goale și pe jumătate desprinse de copaci, semnele focurilor, de-a lungul liniei ferate pe care nici un tren nu mai trecea, reușiră să-l îndepărteze de la acea dureroasă impresie.

Întinderea dezolată şi pustie, pe unde, cu o zi în urmă, văzuse agitîndu-se atîta omenire din ţara sa, îi inspira acum un sentiment de spaimă şi milă faţă de el însuşi. Se gîndea (şi poate că remuşcarea îi sugera imaginea aceea) că situaţia lui era foarte departe de aceea a polonezei din pădure. Şi pentru el, Italia continua să fie un miraj, pe care un fel de vrajă îl împiedica să o mai vadă. Dar acum, vraja aceea era în el, ca un produs al temerilor şi al nehotărîrilor lui, al inerţiei mentale în care intrase, chiar în ziua cînd nemţii încetaseră focul în Berlin. Cînd? I se părea că trecuseră mulţi ani de atunci.

Trebuia să reacţioneze, să-şi facă curaj, să se arunce în noua viaţă cu capul înainte, aşa cum făceau şi ceilalţi. Trebuia să ia o hotărîre energică. Instinctiv, nu avea încredere să-l urmeze pe Polò, oricît de numeroase erau legăturile care-l ţineau ataşat de el. Poate, îi veni în minte, că ideea cea mai justă era aceea pe care o avusese Aldo, internîndu-se într-un spital. Chiar dacă la început, i se păruse o soluţie statică, se gîndea acum, după ce trecuseră atîtea zile inutile în aşteptarea momentului cînd să o pornească pe un drum, pe contul lui, că şi spitalul l-ar fi repatriat, într-o bună zi. Şi fără îndoială, cu mijloace sigure şi iuţi.

Era vorba de un spital militar italian, la origine. După fuga ofiţerilor italieni superiori, mai înainte de sosirea ruşilor, continuase să funcţioneze sub conducerea unui locotenent medic, un oarecare Zanussi din Milano, un om energic şi activ. Paolo îl cunoscuse cu ocazia cîtorva vizite făcute lui Aldo.

La sosirea ruşilor la Biesdorf, la 22 aprilie, Zanussi nu se mişcase de acolo şi cînd ruşii au intrat în spital, i-a primit în biroul lui. Ruşii l-au confirmat în conducerea spitalului care se golise între timp de mulţi bolnavi improvizaţi, umplîndu-se cu răniţi şi bolnavi reali. Pavilionul principal găzduia numai italieni, deocamdată celelalte fiind pline de persoane de alte naţionalităţi, pe lîngă o secţie, rezervată femeilor. Personalul medical fusese întărit cu doctoriţe şi infirmiere rusoaice. Într-o vilă din apropiere, se aflau infirmieri italieni, cîteva surori, capelanul şi, de puţin timp, Aldo, care obţinuse un tratament preferenţial.

Paolo se duse să-l caute chiar în dimineața aceea pentru a-i cere un sfat și sprijin. Aldo îl asigură că Zanussi îl va primi și pe el. Problema era să obțină de la ruși permisiunea de internare : infirmierii ar fi putut să le sugereze un expedient eficace.

Au fost interpelați îndată trei care erau prezenți în acel moment și „consultul" se pronunță pentru „sistemul nasturelui" ; Paolo trebuia să înghită un nasture, să-și facă radiografia, să acuze dureri și să vomite. Aproape în mod sigur îl vor expedia la spital pentru a fi luat în observație. O dată intrat, Zanussi și ei se vor însărcina să-l facă să rămînă cît va vrea. O singură prudență: trebuia ca nasturele să aibă o formă neregulată și să fie știrbit, ca să nu se descopere trucul.

A doua zi, cu nasturele în stomac, și într-o oarecare agitație, Paolo se duse la comandamentul rus. L-au ascultat, l-au pus la raze și după o jumătate de oră se pomeni în camionul care-i ducea pe bolnavi la spital.

Cîteva infirmiere rusoaice l-au luat în primire : l-au înscris în registru, i-au dat un fel de bon și l-au dezbrăcat. Gol, se simți imund în fața femeilor acelora care îl priveau ca pe un obiect. Starea de stînjeneală i-a crescut și mai mult cînd o infirmieră l-a însoțit la duș și apoi a început să-l spele ca pe un copil. I-a dat de înțeles că ar fi putut-o face și singur. Infirmiera rîse, fără răutate, și rămase să-l supravegheze, indicîndu-i punctele de pe corp unde trebuia să se frece bine cu săpunul care mirosea a sulf. Prin gesturi, îi dădea de înțeles că trebuia să-și elimine păduchii.

Cînd termină, fata îl însoți din nou în birou unde i s-au dat o pereche de pantaloni și o cazacă de pînză. Alți bolnavi se dezbrăcau sau așteptau rușinoși la rînd. Întinsă pe o targă, zăcea o fată care nu dădea semne de viață. Era rasă pe cap și corpul ei slăbit era acoperit de plăgi și paraziți. O infirmieră, cu un fel de vătrai, băga într-un sac de hîrtie, zdrențele pe care le dezbrăcase fata aceea. Trei tinere țărănci slave asistau cu ochii îngroziți. O doctoriță spuse că trebuia să se dezbrace și ele, dar le trecu într-o cameră vecină. Paolo află mai

tîrziu că vreo douăzeci de fete sîrboaice sosiseră în dimineaţa aceea dintr-un lagăr de femei unde izbucnise o epidemie de tifos exantematic.

Pe la amiază Paolo se afla instalat într-un dormitor comun din pavilionul italian. Seara a făcut cunoştinţă cu noii tovarăşi. A doua zi se adaptase perfect mediului. Se ducea unde voia, să-şi ridice raţia de mîncare împreună cu alţi internaţi care erau în măsură să se mişte, într-o clădire anume adaptată şi transformată în cantină. O mare parte din timp şi-o petrecea în grădină.

Spitalul, sau mai bine zis mica citadelă spitalicească în care fuseseră internaţi muribunzi, grav bolnavi, convalescenţi, impostori şi apoi adunaţi medici, infirmieri, infirmiere rusoaice, surori, soldaţi din garnizoană, era un Babilon în care se petreceau, între altele, unele fapte de netăgăduit, condamnabile. Fie din cauza promiscuităţii, fie din cauza amintirii — vii în toţi — a suferinţelor trecute, fie din cauza suferinţelor care continuau între acele ziduri, se poate spune că se respira un aer de irosire şi de erotism. Poate mai mult bolnavii decît cei sănătoşi se lăsau pradă, fără stavilă, plăcerilor vieţii, pe care mulţi aveau poate să o piardă spre desperarea lui Don Carlone, capelanul, prietenul lui Aldo, care conducea cu dîrzenia unui cruciat o bătălie de la început pierdută.

Nemaivorbind de păcatele venale — de lăcomie sau de gîndire — traficul amoros între bolnavii de ambe sexe, infirmieri, infirmiere, nemţoaice care veneau aici să presteze un serviciu sau se aciuiau prin jurul spitalului şi unii indivizi atraşi chiar de faima aceea, era intens şi multiplu. Şi deşi acest fel de corupţie aproape frenetică se verifica pretutindeni în Germania, în săptămînile acelea, în spital, căpăta, mai mult decît proporţii, poate, manifestări şi mai vizibile. Partea cea mai accentuată a acelei activităţi păcătoase, într-adevăr, se epuiza în bîrfeala barbară a bolnavilor pe seama femeilor.

Tovarăşii de dormitor ai lui Paolo, o duzină, erau afectaţi de toate felurile de boli, inclusiv de aceea a simulării.

Cel mai grav era un bătrîn din Carrara, insuportabil din cauza bolii, care delira aproape fără întreru-

pere și la o săptămînă după sosirea lui Paolo, se stinse fără să fi pronunțat un singur cuvînt inteligibil.

Urma, în ordine, un soldat din Foggia, care deși nu părea a fi bolnav serios, stătea izolat, tăcut și preocupat, ca și cînd nu l-ar fi privit nimic din ceea ce se întîmpla în jurul lui. Nu era nebun: medicii le recomandau tovarășilor lui să-i țină de urît și să facă totul pentru ca el să vorbească și să-și revină. Singurul lucru pe care au reușit să-l obțină de la el a fost o serie de desene rudimentare care ilustrau grămezi, sau anumite părți de trupuri, diforme, schimonosite, pe care nenorocitul poate că le văzuse extrase din camerele de gaz.

Un alt bolnav grav și destul de tăcut era un student din Bologna, care-și pierduse un picior și mult sînge. Se spunea că fusese rănit în timpul unor lupte alături de fasciști, deși nimănui nu-i era limpede despre care anume lupte ar fi putut fi vorba. Dar, deoarece băiatul suferea destul și era deprimat, o înțelegere tacită îi împiedică pe ceilalți să mai discute amănuntul acela sau oricare altul pe seama lui.

Mai era apoi un tuberculos, prins într-o razie la Ravenna, inconștient de gravitatea bolii lui și dispus să împartă trîndăvia și distracțiile cu ceilalți, mai ușor bolnavi, cu convalescenții și cu falșii bolnavi. Cea mai riscantă distracție se desfășura în timpul nopții, cînd dormitorul era vizitat de două prostituate din pavilionul femeilor care treceau din pat în pat, la o simplă cerere, fără nici o răsplată. Cel din Ravenna era cel mai asiduu beneficiar al acestor prestări, cărora li se abandona — ultimul la rînd, după cum îi fusese impus — fără un minimum de discreție pe care ceilalți căutau s-o respecte.

Adevărați prieteni i-au fost lui Paolo doi soldați din același dormitor cu el. Erau vechi militari din aceeași unitate, deportați în Germania din Grecia, răniți, în timpul cuceririi localității Eberswalde, de către ruși, și acum convalescenți. Unul, cunoscut pentru porecla de „roșu" datorită culorii părului, era din Messina, isteț, harnic și inteligent, deși aproape analfabet. Celălalt, numit „micul toscan" era un țăran solid din Montecatini, cu o fire contemplativă și distrată, temperată totuși de o înnăscută bunăvoință cît și de influența pe care o exercita asupra lui, prietenul său mai dinamic și matur.

Acesta din urmă, cu toate că suferea încă din cauza unei răni care îi sfîntecase pieptul, reușise să devină ajutor de infirmier și se bucura de o libertate nelimitată. Cunoștea toate secretele, căile, veștile care i-ar fi putut fi utile ca „să se descurce" : preocuparea lui cea mai importantă. Slăbiciunea lui (dar, poate, ar fi mai bine să spunem puterea lui) erau femeile. Spre deosebire de toți ceilalți internați, el nu vorbea niciodată despre acest lucru și nici nu dădea de înțeles că l-ar fi interesat. Dar, în mod concret (și chiar inexplicabil, dat fiind că mijlocul lui de expresie, de bază, era limba siciliană), era un incomparabil cuceritor de inimi de femeie.

„Roșul" nu era un ganimede de toate zilele. Activitatea lui amoroasă era serioasă, metodică, rezervată. Și nu străină de considerații practice. Cultiva, cu discreția unui gentilom, diverse relații, în același timp, aproape totdeauna în funcție de interesele lui (care erau totuși și interesele prietenilor lui): avea o amantă în bucătărie, o alta printre infirmierele ruse, o a treia, nemțoaică, în localitate, situată astfel încît să-i poată fi utilă. Nimeni nu ar fi putut spune pînă unde mergea influența lui în această privință.

Cu aceeași indiferență pe care o demonstra cînd le cucerea, își părăsea femeile, cînd credea el necesar. Disprețuia aventurile ușoare sau efemere și numai cînd circumstanțele, după vorbele lui, îl constrîngeau, își asuma o răspundere. Dar cu detașare.

El, cel dintîi, considera această atitudine un fapt natural, de la care nu s-ar fi putut sustrage și de la care, ca un om priceput ce era, trăgea posibilul avantaj. Dar o făcea fără cinism, cu un fel de preocupare vigilentă de a nu comite o acțiune nepotrivită. Cînd prietenia cu Paolo devenise mai intimă, îl rugă să intervină chiar în chestiunile lui amoroase, pentru a-l ajuta să-și corecteze ceea ce credea el că ar fi excese, greșeli, părăsiri puțin onorabile și cavalerești.

În afară de asta, „micul toscan" îl urma pe „roșu" în toate acțiunile lui. În infirmerie era, în mod oficial, ajutorul ajutorului de infirmier. În bucătărie, în administrație, în diversele sectoare, delegatul și reprezentantul „roșului" : ceea ce îi conferea posibilități și chiar auto-

ritate pe care puțini o aveau. În afara spitalului, desfășura, pe socoteala „roșului", sarcini și comisioane care reintrau în vastul plan în care prietenul lui era maestru și vrăjitor, avînd drept obiectiv constant pe acela „de a se descurca".

Din cauza intensei activități a acestor prieteni, Paolo avea multe ore libere, și, în timpul zilei, și le petrecea în grădină, la soare. În primele zile, simțise o oarecare curiozitate de a discuta cu bolnavii. Cu cazaca și pantalonii de pînză albă semănau cu abisinienii. Stăteau cu sutele, lenevind pe bănci sau întinși pe iarbă sau discutau în grupuri mici. Mulți erau mutilați. Alții aveau membrele, capul sau torsul bandajate sau în ghips. Umblau sprijinindu-se în cîrje improvizate sau sărind într-un picior, pentru a se deplasa de la un grup la altul. Mulți, supți, galbeni, scheletici, arătau că au suferit privațiuni din care nu aveau să-și mai revină.

În mijlocul bărbaților, deși într-un număr mai mic, circulau diferite femei, și ele îmbrăcate într-o cămașă groasă de pînză. Italiencele erau, ori muncitoare deportate ca să lucreze în Germania, ori prostituate venite aici ca să cîștige mai mult. Acestea din urmă erau aproape toate sifilitice sau căpătaseră răni în timpul retragerii pe frontul oriental. Povesteau episoade înspăimîntătoare. Lupta lor pentru a fi încărcate în autocarele nemțești în fugă, fusese furibundă. Multe rămăseseră ucise sau pierdute. Nici un comandament, nici un capelan și nici măcar Crucea Roșie nu ar fi putut comunica dispariția lor, părinților sau rudelor. Aceste femei nu aveau nici un nume. Cele care se salvaseră nu cunoșteau despre tovarășele lor decît numele de bătălie și unele confidențe.

Bolnavilor nu le plăcea să vorbească despre politică. În materie, erau dezinformați și avea idei ciudate, produs a ceea ce înțeleseseră ei de-a lungul anilor. Argumentele preferate erau luptele de pe front la care au participat, femeile și anecdotele picante.

O temă de pragmatică era expunerea nenorocirilor suferite, cu amănunte precise asupra împrejurărilor în care s-au manifestat primele simptome sau s-a repurtat rana. Zvonuri fantastice circulau asupra miracolelor chirurgiei și a progreselor pe care războiul însuși le pro-

vocase în domeniul ortopediei. Oameni reduși la zero, fără membre, ochi, sex, se amăgeau și se sugestionau, în timpul unor discuții interminabile, că se vor întoarce acasă unde vor trăi aceeași viață dinainte. Și, din felul cum era evitată tema, s-ar fi spus că, în locul acela, nimeni nu trebuia să moară.

În schimb, în fiecare zi, sub ochii tuturor, morții erau îngrămădiți într-un vechi *bunker*, ridicat în fundul grădinii. Uneori, erau cincisprezece sau douăzeci. După amiaza tîrziu, o echipă specială venea să-i ia și fiindcă cioclii găseau mai comod să-i scoată afară pe toți, mai înainte de a-i vîrî în sacii de hîrtie, folosiți în loc de sicrie, îi sprijineau în picioare de peretele extern. Cadavrele erau uscate și galbene, de te făceau să te gîndești la o expoziție de manechine.

În direcția aceea, se aflau w.c.-urile și bolnavii care ieșeau de acolo, se opreau un moment să privească. Niciodată, în schimb, din alte puncte ale grădinii, bolnavii nu se mișcau pentru a se duce să asiste la înhumare, decît dacă fuseseră prieteni cu vreunii din morți. În aceste cazuri, se duceau în grupuri mici să dea un ultim salut, dar în grabă și fără chef. Așa că, în afară de cioclii, unica persoană care stătea înaintea *bunker*-ului, era don Carlone, cu patrafirul violet și chipul de circumstanță.

Nu multe altele erau întîmplările din spital. Dimineața, don Carlone făcea slujbă, dar în afară de duminică, numărul credincioșilor era modest. Se părea că rușii insistaseră să se organizeze spectacole sau recitări, însă nimeni nu reușise acest lucru. Numai cîte un grup, uneori, se complăcea să asculte un cîntăreț la chitară sau acordeon, care se producea — pentru a spune astfel — în particular.

O activitate care-i ținea ocupați pe bolnavi era traficul cu populația civilă. Era un punct unde rețeaua incintei spitalului, care trecea printr-o pădurice, se rupsese : acolo era „tîrgul". Aici femeile din Biesdorf veneau să schimbe, pe alimentele de care cei internați dispuneau în abundență, tutun, mici obiecte de uz casnic, la orice oră din zi. Și noaptea, după cum se zvonea, mulți oameni bolnavi se duceau pe furiș, pentru întîlniri mai secrete.

Inspecțiile comisiei sanitare aliate, care trebuiau să se producă fără avertisment, dimpotrivă, erau anunțate de fiecare dată, de infirmierele ruse. Aceea la care asistase Paolo, a pus tot spitalul în mișcare, chiar cu o seară înainte de inspecție. Camerele și coridoarele au fost spălate și puse în ordine, bolnavii au primit îmbrăcăminte nouă, fiecare lucru a fost pus la punct.

Vizita s-a desfășurat cu meticulozitate, în după-amiaza următoare. Zanussi a însoțit trei ofițeri sovietici prin toate pavilioanele, dîndu-le explicații prin mijlocirea unui translator german. Cînd i se făceau observații critice, asculta cu interes, și dădea de înțeles că va ține seama de observații. Dar italienii care-l cunoșteau îi citeau pe fața obosită și slăbită o totală indiferență.

Era un om extraordinar. Deși nu împlinise treizeci de ani, s-ar fi zis că trăise prea mult, datorită preocupărilor sale. Nu avea prieteni, nu mergea la slujba religioasă, nu ținea pe birou portrete de familie. Era în mișcare douăzeci de ore pe zi, pentru a salva cît mai multe vieți cu putință. Dar în ziua cînd Paolo îl întrebă cînd credea el că se vor putea întoarce în patrie, îl fixase într-un anume fel ciudat ; uimit parcă, și cu o privire rătăcită. Apoi, cu un zîmbet ironic și amar, îl întrebase, la rîndul lui, cum de-i mai păsa de așa ceva.

Într-o seară „roșul" convocă pe Paolo și pe „micul toscan" cu un aer misterios, ca să le spună că rușii intenționau să evacueze spitalul, în vederea sosirii altor coloane de italieni, care duceau cu ele un mare număr de bolnavi. Cei ușor răniți ar fi fost găzduiți în casele și vilele din Biesdorf, pentru convalescență. Ocazia era minunată și nu trebuia pierdută : ar fi stat ca în vilegiatură. S-ar fi îngrijit el însuși să-i înscrie pe o oarecare listă, dacă și ei erau de acord.

După două zile, cei trei italieni și alți patru militari au fost instalați într-o mică vilă din noul cartier din Biesdorf. Proprietarii cedaseră două camere la parter, dar toată casa și grădina erau de fapt la dispoziția oaspeților.

Sosirea lor, dealtfel, a fost primită cu bunăvoință de cei doi soți bătrîni care locuiau acolo împreună cu nora

și nepoțica, iar pe înserat mai venea și un feroviar în vîrstă, care lucra la Berlin. Italienii aduceau în fiecare zi, de la bucătăria spitalului, o rație suficientă, pentru a-i hrăni pe toți. Și pentru că li se îngăduiseră „externilor" să ia alimente crude, femeile s-au oferit imediat să le gătească, avînd în vedere avantajul de a economisi grăsimile, zahărul, carnea : produse atît de căutate de comerțul la negru.

S-a stabilit o convietuire armonioasă. Femeile au început să spele rufele și hainele italienilor, și ei au contribuit la viața comunității ducîndu-se să taie lemne, aducînd apă, ajutînd la bucătărie. Și astfel, furați de această activitate casnică, și alteori seara, stînd cu toții la masă, italienii reușeau să-și mai potolească dorința de a se întoarce acasă.

Grupul lor se compunea, în afara lui Paolo, a „micului toscan" și a „roșului", din doi vînători de munte din Asiago, voinici și plini de bunăvoință, un caporal florentin, plin de spirit și de inventivitate, și un artilerist din Rieti, „ușor întunecat" spunea caporalul, fiindcă la început, fusese prieten cu oaia neagră a grupului.

Acesta, un sergent roman, cu un caracter mizerabil, avea pretenția să facă pe stăpînul. Chiar de a doua zi își însușise cîteva mobile, îl maltratase pe bătrîn și o plictisise pe noră, încît Paolo a crezut că era necesar să-l mustre în prezența tuturor. Sergentul i-a răspuns impertinent, așa că „roșul" și vînătorii de munte, fără un cuvînt, l-au luat pe sus, ca să-l dea pe ușă afară. De atunci nu s-a mai arătat, și după vreo cîteva zile, caporalul spuse că-l întîlnise în tovărășia a doi soldați ruși care-i erau pesemne buni prieteni, fiindcă îl țineau de brațe, scutindu-l pînă și de efortul de a merge.

Ambianța din Biesdorf era cea mai ciudată din cîte se pot imagina. O populație cosmopolită de refugiați se îngrămădea în localitatea aceea ca într-o stațiune climaterică. Prin selecție naturală, de pe marile terenuri situate la periferie, veniseră să trăiască la oraș, elementele cele mai întreprinzătoare și echivoce : lume care nu părea să împărtășească graba generală de a se întoarce acasă, și poate că nici n-o dorea deloc ; care dispunea misterios de mijloace de subzistență deosebită, și avea de făcut

multe lucruri în oraș, lucruri ciudate : traficuri, afaceri, și chiar luni de miere.

Biesdorf fusese o suburbie a marelui Berlin, de care era legat prin mijloace rapide de transport. Lîngă populația rurală, veniseră să locuiască acolo funcționari, muncitori calificați, pensionari, comercianți, ofițeri. În ultimele luni ale războiului a fost un mare aflux de evacuați dar care s-au îndreptat spre Vest, cînd rușii ajunseseră pe Oder. La sosirea acestora, cu toate că orășelul suferise puține pagube, populația germană nu depășea numărul de locuitori din timpurile normale, și ducea o viață liniștită, retrasă, ca întotdeauna. Cîteva zile mai tîrziu au sosit refugiații și totul s-a schimbat.

Dimineața devreme, Biesdorf păstra vechiul său aspect. Străduțele noilor cartiere erau largi și curate, se întindeau spre pădurile de la periferie, printre gardurile de mărăcini, în spatele cărora înfloreau grădini mici și livezi. Aerul era proaspăt și curat. Lui Paolo, căruia îi plăcea să se plimbe la ora aceea, îi veneau în minte anumite orășele italiene de pe țărmul mării. Și într-adevăr, uneori i se părea că poate observa, la prima cotitură, între întinderea de nisip și pini, fîșia de mare, la orizont. Dar căsuțele cu acoperișurile orientate în jos îi reaminteau că în regiunea aceea era iarnă cinci luni pe an. Casele erau foarte deosebite de cele italiene : instalate în mijlocul grădinii, mai toate aveau patru ferestre, la cele două etaje de la fațadă, și o mică ferestruică sub acoperiș, cu flori pe pervaz și perdelițe colorate, în spatele geamurilor. Chiar acest aspect al lor, ordonat și deosebit, inspira un sentiment de pace și singurătate.

Pe la amiază, și după-amiază, tîrziu, aceste străzi destinate să fie străbătute de puține persoane se umpleau din nou de o mulțime animată și multicoloră. Erau orele de plimbare. Mulțimea, îmbrăcată după moda cea mai neverosimilă, le străbătea în sus și în jos de nenumărate ori. Bărbați în cămăși, canotiere, pantaloni scurți, unii în uniforme indescifrabile, și femei cu bluze și fuste colorate, *pull-overe*, pantaloni strîmți, sau chiar în costume de baie, dădeau, pe neașteptate, acelor străzi aspectul unei localități balneare.

În folclorul acela, prin el însuşi original, descopereai ceva nefiresc, din cauza îmbrăcămintii, deoarece purtau ceea ce le cădea la îndemînă, haine rectificate, desperechiate, toate de o proveniență clară, fără echivocuri : jaful din Berlin. Cu o dezinvoltură fantastică, mulțimea umbla pe străzi, arătînd ostentativ pantaloni noi cu pantofi scîlciați sau bocanci militari, fuste de culori foarte vii cu jerseuri vechi şi de culori spălăcite, un costum de mare ținută, îmbrăcat fără cămaşă şi fără ciorapi. Şi pe deasupra o grotesc㠄 pretenție de eleganță, ca a cuiva care ar vrea să se răzbune pentru faptul că trăise ani de zile numai în zdrențe. *Foulards*, batiste de buzunar, agrafe, flori la butonieră, sau la pălării atrăgeau atenția celor ce, străini de acea societate pitorească, s-ar fi aflat în mijlocul lor în timpul plimbării.

Într-adevăr, nemții dispăreau în orele acelea. Soldații ruşi, vizibil surprinşi, treceau grăbiți prin mulțime, de parcă ar fi încercat să se salveze, ajungînd iute în cartierele lor. Stăpîni de netăgăduit rămîneau traficanții francezi şi levantini, care găseau modul de a-şi desfăşura liniştiți afacerile în timpul acestui du-te-vino cît şi filfizonii latini şi balcanici, de neconfundat în punctele lor de observație, care fulgerau femeile cu priviri de foc, obținînd prea puține îmbujorări autentice, semne de acceptare şi promisiuni.

În realitate („roşul" i se văitase lui Paolo) în mediul acela pînă şi dragostea îşi pierduse savoarea spontaneității. De la aventurile neaşteptate şi de la întîlnirile tăcute din primele săptămîni, care avuseseră ca alcov pădurea şi brazdele de pămînt, se trecuse acum la camerele mobilate şi chiar la casele de întîlnire. Multe femei splendide care defilau în plimbarea zilnică, se dăruiau pentru bani în *budoirs*-e discrete, şi însoțitorii lor aveau funcția de impresari.

„Roşul" pesemne că avusese, în această privință, dureroase deziluzii. El, care avea totuşi o teorie despre dragoste, lipsită de prejudecăți, susținînd că se putea obține în mod spontan, fie şi cu ajutorul unei plini, detesta cuceririle total mercenare. Şi, după cîteva zile de infatuare pentru *vamp*-ele de pe bulevard, se întorsese la relațiile casnice şi tradiționale cu simple țărănci

nemțoaice, cu rusoaice-soldați, pline de dezinvoltură, cu cîte o poloneză sau franțuzoaică, dornice de a se lăsa cucerite.

În haosul care-i înconjura, italienii aflați împreună cu Paolo, cînd se simțeau obosiți să mai iasă în oraș, aveau un refugiu sigur, unde se retrăgeau de lumea aceea nebună și extravagantă : era bucătăria din locuința lor provizorie, unde proprietarii casei erau încîntați să-i primească seara, ca să mai schimbe o vorbă cu toții, cum ar fi fost într-o bucătărie italiană de la țară, la Asiago, Montecatini, sau la Rieti.

Nimic nu era mai sugestiv și mai amăgitor, în realitate, decît acele seri petrecute în jurul focului ; în timp ce bătrînul Joseph, suferind de o rană la un picior, trăgea din pipă ascultînd, Klaus, îndărătnicul feroviar discuta, plin de însuflețire, despre politică, Mathilde era atentă la mașina de gătit pe care pusese cîteva băuturi care aminteau de vechiul *vin brûlé*, iar Hilda o mîngîia pe micuța Ingrid cu aerul foarte grijuliu și oarecum dur al văduvei care știe că a rămas singură să lupte și, totuși, cu o anumită langurozitate și priviri furișe în care se descoperea deznădăjduita ei slăbiciune de femeie.

Două erau legăturile umane profunde și tainice care-i țineau uniți pe italieni cu nemții : fetița și mortul.

Paolo aflase de la Hilda că fiul lui Joseph și al Matildei fusese un S.S.-ist, dat ca dispărut în Italia. Tînărul (Hilda admisese cu o candoare descumpănitoare) era un om de nimica, și din ceea ce aflaseră, ea și bătrînii pe furiș, în timpul permisiilor, nu se comportase după legile Domnului, nici în Polonia și nici în Franța, nici dincoace de Gotica. Îi jurase credință lui Hitler și războiul îl făcuse să devină și mai hain. În fiecare din scurtele lui reîntoarceri acasă, ea și bătrînii își dăduseră seama de realitate, dar nu îndrăzniseră să-l contrazică în vreo dispută. Acum, Hilda regreta că în timpul celei de a doua permisii, pe la sfîrșitul anului '41, el o făcuse să devină mama lui Ingrid, care era sin-

gura ei dragoste, dar și desperarea ei, fiindcă îi amintea de tatăl ei, de Hans, în trăsături și caracter.

Oricum, fiul lui Joseph murise acum, mai mult ca sigur, în Toscana. Și numai bătrîna se amăgea că-l va mai vedea vreodată, întorcîndu-se. De aceea și pentru că mai credea că era încă în viață, refugiat în vreo casă italiană și, în orice caz, fiindcă ea și Joseph știau ceea ce suferă mama și tatăl unui soldat dispărut, îi primiseră pe italieni cu o bucurie sinceră. Dragostea față de Hans — bun sau rău cum era — și credința în Dumnezeu îi făcea pe cei doi bătrîni să se simtă din ce în ce mai legați de acei tineri, care nu vorbeau limba lor, dar se mișcau, rîdeau și stăteau la masă și le spărgeau lemnele în același fel, voinicesc și dezinvolt, pe care-l avea Hans.

O altă legătură o reprezenta Ingrid, fetița, care-i tiraniza pe italieni ca un general, cu diferența că ei i se răspundea în schimb cu o mare afecțiune. Fiica hitleristului era o fetiță care abia împlinise trei ani, frumoasă, cum sînt, de obicei, copiii germani : părul de culoarea cenușie, ochii albaștri, obrajii catifelați și trandafirii.

Văzînd-o astfel, durdulie și plină de sănătate, s-ar fi spus că războiul nici n-o atinsese. Războiul, în schimb, îi făcuse mai rău, îi rămăsese în sînge. Cei șapte italieni și-au dat seama din prima zi, cînd o întîlniseră în grădină. Ingrid venise în întîmpinarea lor, plină de bucurie, pînă cînd nu l-a descoperit pe caporalul florentin. Văzîndu-l, scoase un țipăt, și alergase să se ascundă la mamă-sa, în ale cărei brațe plînse îndelung, pradă unei terori, la prima vedere inexplicabilă. Acest lucru i se întîmpla — explica Hilda — de cîte ori vedea persoane cu ochelari, de cînd soldații germani, în retragere, trecuseră pe acolo cu măști anti-gaz, printre explozii și incendii.

Poate că și din cauza acestei întîmplări, cei șapte „unchi" italieni o îndrăgiseră, luîndu-se la întrecere în griji și daruri, ca să-și dispute prietenia, vrînd parcă să se facă iertați, că făcuseră și ei parte din rîndul oamenilor din război. Petreceau ore în șir, jucîndu-se cu fetița și cel mai nefericit era caporalul care se găsea mereu în situația de a rămîne să o privească de la distanță, as-

cuns, sau să şi-o apropie luîndu-şi ochelarii, adică, fără s-o poată vedea.

După cîteva zile, de la cazarea lor în locuinţa lui Joseph, Paolo s-a hotărît să ia două iniţiative : să se întoarcă la Polò şi să se prezinte la Comandamentul rusesc. Ruşilor voia să le propună să se facă ceva pentru informarea italienilor, acum numeroşi şi la Biesdorf, despre situaţia pe care aveau s-o găsească în Patrie.

Întîlnirea cu Polò şi cu ai săi a fost, ca de obicei, motiv de emfatică bucurie. Francezii l-au primit, de parcă s-ar fi întors dintr-o expediţie, şi au vrut să-l ţină la ei toată ziua. Polò nu s-a abţinut să-i spună că în săptămînile acelea, „Franţa şi Virginie l-au aşteptat credincioase".

Situaţia grupului era acum uşor înrăutăţită, deoarece autorităţile franceze, stabilite în primele zile ale lunii iunie la Berlin, începuseră să se ocupe de prizonieri şi să-i repatrieze în ritm accelerat. Polò vorbea de generalul De Tassigny, ca despre un vechi prieten cu care avusese o dispută regretabilă. Jura că el şi grupul său nu s-ar fi lăsat înrolaţi din nou în regimente. Intenţionau să ajungă acasă prin mijloace proprii, comod, şi aveau s-o facă cu preţul de a aştepta restabilirea funcţionării trenurilor cu vagoane de dormit pe linia Berlin-Paris.

Paolo întui că adevărata raţiune a acelei îndignări era poate de natură mai meschină, şi fiindcă Polò făcea acum aluzie la eventualitatea de a nu se mai reîntoarce cu nici un chip în Franţa. Dar nu lăsa să se vadă asta, aşa cum încerca să facă să nu se observe plăcerea pe care o simţise revăzînd-o pe Virginie.

Ea, în timp ce grupul se reuni în totalitatea lui în jurul mesei, s-a aşezat lîngă el şi a rămas acolo, tot timpul, fără să ia parte la discuţie. Se rafinase, şi era mult mai senină, decît fusese ultima dată, cînd o văzuse Paolo şi nu arăta nici un fel de stingherire faţă de tovarăşii lui, ca să-i demonstreze propria-i simpatie. Polò îi atrase atenţia şi-i spuse lui Paolo că el era, de fapt, prea puţin amabil, insistînd în ideea de a nu se uni cu grupul. Paolo îi răspunse că şi el o simpatiza pe Virginie şi că

avea o reală afecțiune față de toți, dar nimic n-avea să-i stăvilească totuși hotărîrea de a lua acceleratul din Berlin cu direcția Roma.

Comandamentul rus la care s-a dus să-și expună proiectele, își avea sediul într-o vilă nu prea depărtată. Amănuntul avea importanță fiindcă a trebuit să revină de șase ori. Rușii cu greu pricepeau ceea ce el le propunea. La sfîrșitul tratativelor, Paolo și-a dat seama că ar fi făcut mai bine să nu ceară nici o autorizație și a bănuit că acolo erau înțelegeri între aliați, care interziceau ocupanților să promoveze orice propagandă politică printre refugiați. Pentru că el, totuși, i-a întrebat, rușii au socotit la sfîrșit că proiectele lui erau interesante, dar nu i-au spus nici da, nici nu : i-au sugerat să intre în legătură cu un grup de italieni care se ocupau mai de mult cu asemenea lucruri.

Acești italieni, despre a căror prezență Paolo nu mai auzise, formaseră un fel de Comitet de Eliberare : erau șase, toți eliberați dintr-un lagăr de exterminare și destul de șubrezi ca sănătate. Cînd s-a dus la ei Paolo și-a dat imediat seama că nu se putea face mare lucru cu ce mai rămăsese din oamenii aceia, în sensul în care ar fi vrut el. În afară de starea lor, ei nu făceau decît să continue disputele academice pe care probabil că le purtaseră luni în șir, în închisoare.

Andreani, un republican din Parma, de vreo cincizeci de ani, se arăta cel mai înclinat să lărgească discuțiile cu alți italieni din regiune, dar și el era neconcludent și abstract. Biancifiore din Pesaro era anarhic și veleitar : ar fi vrut să înceapă revoluția italiană din Biesdorf. Avocatul Oneglia, din Milano, se socotea liberal și nu-și ascundea tendința monarhică. Giulio Rasi era un profesor din Roma, aparținînd mișcării liberal-socialiste. Doi tineri comuniști din La Spezia, Filpo și Turchi, ar fi acționat cu mai mare inițiativă, dacă nu ar fi suferit influența celorlalți și dacă nu i-ar fi devorat tuberculoza.

Prima confruntare a acestora cu Paolo a fost furtunoasă. Giulio, în special, a criticat cu violență planul său de a redacta o gazetă de perete. Fără un scop clar, fără o înțelegere între cei care ar fi trebuit să o compileze, ar fi fost prea puțin serios : și chiar, a spus, prea puțin

onest. Disputa a devenit înflăcărată şi a trecut pe planul politic propriu-zis, înglobîndu-i şi pe ceilalţi.

Tîrziu, cînd toţi obosiseră şi au început să vorbească despre lucruri personale, între Giulio şi Paolo s-a legat o înţelegere neaşteptată. Au început cu descoperirea faptului că locuiau pe aceeaşi stradă, la Roma. Apoi au descoperit că aveau unele cunoştinţe comune. Şi unul şi celălalt făcuseră acelaşi drum, de la fascismul din prima tinereţe, la antifascism, lovindu-se de aceleaşi obstacole, de aceleaşi amărăciuni. Doar printr-o pură întîmplare, şi-au dat seama că nu se cunoscuseră, cu cîţiva ani mai înainte. Giulio, în momentul arestării, îşi lăsase acasă tînăra soţie care aştepta, peste cîteva săptămîni, un copil.

Deşi aspru şi susceptibil la schimbări bruşte de stări de spirit, Giulio era un om dotat cu mari calităţi. Experienţele şi suferinţele deportării îi şlefuiseră calităţile, conferindu-i o blîndeţe deosebită, în contrast cu asprimile ocazionale care erau reflexul ameliorării sau înrăutăţirii bolii sale. Pe lîngă momentele de depresiune fizică, aceasta îi dădea o luciditate extraordinară şi o esenţă remarcabilă în gîndire.

Au fost de ajuns cîteva zile pentru ca, în ciuda divergenţelor politice, Giulio şi Paolo să se împrietenească şi ca primul să înceapă să-l prefere pe noul prieten, în mod chiar prea evident, vechilor tovarăşi din *lager*. Se legă de el cu pasiunea tipică bolnavului pentru cel sănătos, părîndu-i-se probabil că Paolo, mai mult decît ceilalţi, l-ar putea ajuta să se salveze.

Această prietenie rapidă dar bine înrădăcinată, după cum a generat contrarietate între prietenii lui Giulio, i-a suscitat şi lui Paolo probleme neprevăzute. Tovarăşii alături de care trăia nu i-au ascuns, după cîteva zile, că se simţeau jigniţi pentru că-şi luase obiceiul să petreacă o parte din după-amiază şi aproape toate serile lîngă Giulio.

— Ai cunoscut prieteni învăţaţi, i-a spus cel din Rieti, şi pe noi, bieţi ignoranţi nu ne mai iei în seamă.

La care „roşul" a întrecut măsura, arătîndu-se atît de ofensat, încît nici nu i s-a adresat direct :

— Îţi dai seama acum ? — spuse. Eu, Toscana şi Al-

pii, am decis să-l lăsăm să se coacă. Nu vezi că e îndrăgostit copt?

Toscana și Alpii erau cel din Toscana, „micul toscan", și cei doi „alpini", vînătorii de munte, și aluzia la îndrăgostirea lui Paolo era felul cel mai disprețuitor pe care „roșul" putea să-l folosească pentru a-l răni.

Paolo s-a simțit îndurerat de faptul că-și supărase tovarășii, și a încercat să remedieze lucrurile, propunîndu-le să-l însoțească într-o seară la Giulio. Propunerea a fost acceptată fără entuziasm și reuniunea a fost un faliment, deși întîlnirea fusese pregătită dinainte, atît de Paolo cît și de Giulio, ca cele două grupuri să se poată împrieteni.

Dar Biancifiore, anarhistul, a început imediat să-i apostrofeze pe soldații aceia înalți și robuști, întrebîndu-i ce-au făcut în săptămînile acelea, ca să pregătească eliberarea. Curățind cartofi în bucătăria nemților și alergînd după femeiuștile din Biesdorf, se pregăteau să se întoarcă în Italia doar ca să reînceapă să trudească în serviciul acelorași stăpîni. Avocatul Oneglia s-a vîrît într-o discuție în care, cu frenezia de a face elogiul ordinii și al valorilor tradiției, n-a lipsit mult ca să izbucnească într-o apreciere deghizată a fascismului.

Numai din respect pentru Paolo, cei șase oameni din grupul lui n-au replicat lecțiilor care li se pregătiseră. Dar cînd avocatul a lăsat să-i scape un semn de „înțelegere" pentru rege, a fost un murmur general. Și caporalul florentin l-a întrerupt:

— Pe acela lasă-l în pace, domnule avocat. Poate să redevină bun, dar cu altă ocazie...

Și cum cu o clipă mai înainte, Oneglia vorbise despre „excesele" care duseseră la uciderea lui Mussolini, semnificația replicii era evidentă.

La întoarcere, Paolo s-a străduit să-și justifice noii prieteni, amintind de starea lor de sănătate. Dar chiar și acest argument nu i-a convins prea mult pe tovarășii săi. Soldatul din Rieti spuse că politica oamenilor bolnavi îi făcea aceeași impresie ca și puritatea femeilor urîte. Unul dintre vînătorii de munte a observat în schimb, dar fără sarcasm:

— Pentru predici, există biserica de alături. Se fac și în italiană, ce-i drept, mai scurte, și fiecare se poate duce cînd are chef de ele.

— Oricum, spuse „roșul", în concluzie, rezumînd gîndurile tuturor, noi preferăm să ne petrecem seara în bucătărie, cu nemții. Ne înțelegem mai bine cu ei...

În săgeata asta era clară dojana adresată lui Polò care de la o vreme, n-a mai fost prezent la nopțile lor albe. Și, cum nemții despre care vorbea „roșul" erau oameni cumsecade, nu puteai să nu le dai dreptate. Paolo a primit reproșul și a promis că a doua zi își va petrece și el seara în bucătărie împreună cu toți ceilalți. Hotărîrea a fost primită cu bucurie, aproape ca o revenire.

Joseph, Mathilde, Hilda și Klaus s-au arătat bucuroși de vestea aceasta. Mathilde spuse că avea să dea seratei un caracter de sărbătoare și în timpul zilei, împreună cu nora ei, s-au străduit să pregătească prăjituri și băuturi. Cei doi vînători de munte au procurat făină și zahăr în timp ce femeile au găsit cîteva ouă, care erau foarte rare chiar și la țară.

Bucătăria era călduță și mirosea bine, cînd au intrat italienii, rași proaspăt și aranjați ca de vizită. Klaus adusese un acordeon : spuse că i-l împrumutase un rus la Berlin, dar, mai tîrziu, după ce băuse, a admis că îl luase în schimbul ceasului său. Și toți l-au dojenit cu afecțiune.

Așezați în jurul mesei, în timp ce focul din sobă îi înveselea, bînd și mîncînd pe îndelete toată seara, fiecare deveni expansiv. Klaus și Joseph au cîntat, pe rînd, străduindu-se să descopere motive pe care să le cunoască și italienii, ca să poată cînta în cor.

Deodată, cu timiditate, după ce au cîntat arii de operă și motive celebre, și cîntece italiene devenite populare în Germania, prin Beniamino Gigli, Klaus cîntă la întîmplare primele note din *Lili Marlen*, întrebîndu-i din privire pe italieni dacă putea să continue. Și pentru că aceștia au început să-l acompanieze cu cuvinte italienești, el, Joseph și cele două femei au cîntat în nemțește.

Faptul că au cîntat împreună i-a emoționat pe toți. Lui Hilda și Mathildei le străluceau ochii în lacrimi. Bărbaților le tremura uneori glasul. Mathilde, în sfîrșit, s-a lăsat purtată de sentiment și trecînd peste o rezervă

tenace, aproape un secret, a mers să caute fotografia fiului, ca să le arate cît de frumos era şi, chiar, spunea ea, să-l poată recunoaşte, dacă vreodată l-ar întîlni pe meleagurile lor.

Hans nu era frumos, în uniforma aceea, cu părul tuns, ochii lipsiţi de expresie, buzele răutăcioase. Fotografia era gata să-i răcească pe toţi (Hilda era vizibil iritată) şi fotografia a trecut rapid din mînă în mînă, pînă cînd a revenit în mîinile tremurînde ale mamei, care a rămas să-l privească mai mult. Într-atît, încît, Joseph i-o luă cu delicateţe, ca s-o pună deoparte.

Atunci Klaus încercă să repare atmosfera de stînjeneală generală, propunînd să cînte cu toţii împreună *Trink, trink...* vechiul cîntec de petreceri. S-au prins cu toţii de braţ, împrejurul mesei şi au început să se legene, după cum le era obiceiul. Şi, cum fiecare încerca să dea vecinului un ghiont din ce în ce mai puternic, pînă în cele din urmă, Hilda ajunse să-l răstoarne cu picioarele în sus pe unul dintre cei doi vînători de munte. Această scenă le readuse buna dispoziţie.

Eisenhower, Montgomery, Jukov şi De Tassigny se întîlniseră din nou la Berlin.

Stadtbahn îşi reluase activitatea.

Ziarele publicaseră ştirea, din surse ruseşti, că nu se descoperise cadavrul lui Hitler şi că cercetările printre ruinele Cancelariei încetaseră. Mulţi germani afirmau că nu era mort.

Generalul Berzarin, guvernatorul Berlinului, murise pe loc, la 17 iunie, într-un accident de maşină. Ruşii bănuiau că accidentul fusese provocat.

O dispoziţie a autorităţilor aliate îi obliga pe germani să cedeze locul străinilor la cozi, în localuri publice, la suirea în mijloacele de transport public. Străinii au observat că practica aceea fusese de mult adoptată.

La Biesdorf ruşii adunaseră, în parcul central, trupurile neînsufleţite ale soldaţilor lor, îngropate provizoriu în păduri şi de-a lungul drumurilor din împrejurimi, acolo unde căzuseră : pietrele funerare cu steluţele roşii

în vîrf, ridicate în noul cimitir, erau în număr de o sută cincizeci şi şase.

Nemţii din partea locului descoperiseră o nouă activitate : recuperarea proiectilelor de război. În fiecare zi cineva îşi dădea duhul.

O mulţime de refugiaţi luaseră cu asalt o vilă nelocuită : după jaf avusese loc o încăierare, un schimb de focuri şi patru morţi.

Peste şapte mii de francezi şi belgieni îşi ridicaseră corturile în trei zile, pentru a se reîntoarce la Berlin. De aici, coloanele militare de maşini aveau să-i transporte spre Vest.

Coloana de italieni formată după plecarea aceleia a lui don Giacinto era pe punctul de a pleca spre Fürstenwalde. Grupul de ex-deţinuţi politici italieni ajuns la cinci, după moartea unuia din cei doi tineri din La Spezia, avea să fie transferat, la rîndul lui, într-o camionetă, pusă la dispoziţie de comandamentul rus.

Cînd a venit şi ziua aceea, Paolo şi ceilalţi din grupul său s-au dus să asiste la ambele plecări. Giulio i-a cerut lui Paolo să-i promită că avea să-l ajungă în curînd.

Într-adevăr, pentru Paolo şi tovarăşii săi, sosise momentul să se hotărască să plece de acolo. Zvonurile în legătură cu lentoarea repatrierilor contrabalansa nerăbdarea reîntoarcerii. Perspectiva de a se deplasa cu vreo sută de kilometri, ca apoi să stea săptămîni întregi în locuinţele care s-ar fi nimerit, nu-i încuraja deloc să părăsească actuala situaţie, fără îndoială, mai avantajoasă. Totuşi, era cazul să facă încă un pas, cel puţin, spre Italia.

Au discutat despre asta cîtva timp. „Roşul" era cel mai îndărătnic la ideea plecării : spunea că la Fürstenwalde, aveau să aştepte mult timp ; că o călătorie de trei zile, cu două nopţi dormite în aer liber, nu era deloc prudent să se facă într-un grup mic. Raţionamentele sale aveau un oarecare fundament, chiar dacă luau aspectul unui pretext.

Ultimul pe care l-a invocat a fost, dealtfel, depăşit de ştirea fulgerătoare, trimisă într-una din acele seri de Polò, conform căreia grupul lui se deplasa a doua zi în

zori, spre Fürstenwalde. Italienii se puteau uni cu ei. Ar fi străbătut traseul cu uşurinţă, în mici etape, făcînd uz de două căruţe cu cai de care dispuneau francezii.

Ultimele rezistenţe ale „roşului" au căzut. Paolo s-a dus să-l salute, în spital, pe Aldo, care intenţiona să rămînă. „Roşul" şi vînătorii de munte dispărură toată seara. Ceilalţi au petrecut-o în sînul familiei lui Joseph. Şi a fost o seară tristă. Nemţii erau mîhniţi de neaşteptata lor hotărîre.

Au rămas cu toţii cîteva ore lîngă foc, ca să mai schimbe doar cîteva fraze. Apoi a venit clipa despărţirii. Soldaţii au promis să-i trimită lui Ingrid fructe şi jucării din Italia. Erau convinşi că aveau s-o facă. Mathilde şi Hilda n-au promis nimic, dar au dorit să afle adresa fiecăruia. Klaus şi Joseph îşi răsuciră nervoşi mustăţile, strîngînd mîinile celor patru prieteni care plecau.

Mai înainte de răsăritul soarelui, italienii şi francezii s-au întîlnit pe şoseaua Herzfelde. Polò aştepta călare. Femeile stăteau în căruţe, încărcate cu saltele, plăpumi, ustensile şi vase de tot felul. Bărbaţii mergeau pe jos. Nu toţi erau pregătiţi de plecare, deoarece Daniel şi Gaston, cei mai vîrstnici, se hotărîseră să se unească cu o coloană franceză care se întorcea la Berlin. Veniseră cu toate astea să-şi însoţească prietenii la locul întîlnirii, şi-şi luară rămas bun de la ei cu o oarecare emoţie.

— Cine ajunge primul la Paris... începu Gaston serios.

Dar Polò îl întrerupse cu un aer ironic şi totuşi trist, cîntînd melodia :

„Si tu vas à Paris-dis bonjour aux amis...".

Şi Paulette din vîrful căruţei care se apropia, se făcu ecoul lui cu vocea ei răguşită şi caldă :

„...Et dis leurs-que mon coeur — est triste..."

Astfel, fără să dea frîu liber sentimentelor, amplificînd şi mai mult fervoarea, francezii s-au despărţit şi micul grup o porni la drum pe şoseaua provincială în rectilinie perfectă în direcţia Est.

După o jumătate de oră, soarele care se ridicase, cuprinse iute şoseaua şi lumină în plin feţele călătorilor.

Mergînd cu ochii pe jumătate închiși, vedeau cîmpurile din jurul lor ca printr-un val de aur. Închizînd ochii, aveau impresia că se formaseră globuri de foc în fața pupilelor lor. O căldură plăcută pătrundea în chipul și în trupul lor.

Grupul înainta în tăcere, deoarece majoritatea nu era obișnuită să meargă în pas de marș, și se înțeleseseră să nu-și irosească răsuflarea cu pălăvrăgeli și cîntece. În frunte se afla Polò, Paolo, „roșul", unul dintre vînătorii de munte și caporalul din Florența. Urmau cele două căruțe ai căror cai robuști erau conduși, pe rînd, de Paulette, Virginie, Jadviga și Rosa.

Alternînd, fiecare dintre bărbați se suia într-o căruță ca să se mai odihnească și cîte una din femei cobora, ca să-și mai dezmorțească picioarele. Yves, Rémy, Raymond, „micul toscan", soldatul din Rieti și celălalt vînător de munte închideau șirul, studiindu-se reciproc.

Raymond, pesemne dezertor, îl simpatizase pe „micul toscan", dîndu-și seama că acesta era *„le gamin"* al grupului italian. Rémy, fost sergent în Legiunea străină, îl privea pe vînătorul de munte cu ochi de mare cunoscător, apreciindu-i mersul elastic și regulat. Yves era cel mai neliniștit : făcea naveta de la un capăt la altul al coloanei și se suia în cîte o căruță cu o mai mare frecvență decît a altora, lăsîndu-se transportat de ele.

Pe la ora zece, femeile au distribuit pîine, cîrnați și cîte un pahar de țuică, foarte tare, dîndu-le vigoare, favorizînd primele schimburi de păreri între italieni și francezi.

Șoseaua tăia cîmpul deschis : pe ogoare vegetația era sărăcăcioasă și abia dacă se zărea ici colo cîte o fermă. Din cînd în cînd se întîlneau mici așezări rurale și puținii nemți de acolo nu dădeau atenție coloanei în marș. Pe aceeași șosea veniseră rușii de la Kustrin. Dar pe porțiunea aceea de drum nu se vedeau urme de lupte : pesemne că nemții o străbătuseră în grabă, fără să opună rezistență.

La Km 26 de Berlin s-au încrucișat cu autostrada care duce spre Frankfurt și aici aveau de cotit la dreapta. După deviație, Polò le ordonă *halt* și-i invită pe prieteni să stea o oră ca să mănînce o rație de hrană rece. Era

pe la amiază. La ora cinci aveau să facă un popas, ca să pregătească masa de seară şi adăposturile unde să-şi petreacă noaptea.

Cînd şi-au reluat drumul îşi simţeau picioarele frînte de oboseală. Prima parte a drumului a fost dură. Pînă şi caii se arătau îndărătnici s-o pornească.

Între timp panorama se schimbase. Autostrada, foarte amplă, se adîncea într-o zonă de păduri şi mici lacuri, sugestivă, dar parcă înfricoşătoare. Traficul era redus. Numai autovehiculele militare ruseşti şi cîte o maşină rechiziţionată cu tăbliţă cu număr german treceau cu repeziciune, mai totdeauna în direcţia Berlinului.

Pînă la jumătatea după-amiezii, nu au mai întîlnit alte coloane de refugiaţi. Acestea călătoreau în genere noaptea. Pe la ora patru descoperiră o tabără, care începea de la marginea şoselei şi se adîncea în pădure. Se vedeau multe steaguri roşii, dar era vorba de cehoslovaci care se pregăteau să o pornească din nou. A fost un schimb rapid de saluturi şi urări de bine în cinci sau şase limbi.

La cinci, după cum stabiliseră, Polò a spus că venise timpul să găsească un loc unde să înnopteze. Era mai bine să se îndepărteze de şosea şi să se adăpostească în desişul pădurii, dacă era posibil, pe lîngă vreun lac. Cei doi vînători de munte, „micul toscan" şi Raymond au mers în recunoaştere şi au găsit de îndată locul potrivit. A urmat o oarecare agitaţie pentru a duce caii într-acolo, dar cînd au ajuns, au convenit cu toţii că era locul ideal pentru o tabără. Rariştea se întindea sub o boltă de pini, care forma un acoperiş verde, aproape fără deschidere. Pe pămînt, o pătură densă de ace de pini, făcea să devină inutile saltelele. La cîţiva paşi, un lac limpede şi liniştit atingea uşor rădăcinile copacilor.

De îndată, fiecare a dat o mînă de ajutor ca să poată înjgheba mai iute tabăra. Cu căruţele răsturnate pe o latură a lor, şi cîteva pături întinse, a fost improvizat un soi de adăpost, sub care ar fi putut dormi cu toţii, feriţi de frigul şi umiditatea nopţii. S-au îngrămădit undeva şi o parte din lucrurile încărcate în căruţe, bineînţeles ceea ce era mai de preţ. Afară, lîngă rîu, s-a aprins un

foc şi s-a improvizat un fel de vatră pe care femeile începuseră să pregătească de masă.

Animaţia a durat vreo două ore, cu o anumită oboseală care, înfruntată cu sînge cald şi avînt, a fost suportată de toţi. Cînd s-au oprit totuşi şi s-au aşezat în jurul focului, ca să mănînce, şi-au dat seama că oboseala le luase pofta de mîncare, pînă cînd şi pofta de a fi binedispuşi. Au fumat cîte o ţigară stînd pe jos, pe pămînt, aproape fără să vorbească, privind lacul şi noaptea. Apoi s-au hotărît să se culce. Fiecare se înfăşură în pătură şi uită de tot şi toate.

Dimineaţa, oboseala le rămăsese în muşchi (ba chiar, devenise şi mai puternică, deoarece toţi se văitau de întinderi muşchiulare, înţepături şi dureri reumatice), dar le dispăruse din creier. Trezirea, în ciuda durerilor, a fost veselă şi burlescă. Mulţi au început să se autocaracterizeze, siliţi să meargă îndoiţi de mijloc sau cu genunchii moi, luîndu-şi peste picior şi tovarăşii. După micul dejun, au căzut cu toţii de acord ca în ziua aceea să nu meargă mai departe : locul era încîntător şi trebuia să se bucure de el.

Abia atunci, în cursul dimineţii, cele două grupuri s-au cunoscut şi s-au apropiat mai mult. Într-o atmosferă prietenoasă, italienii şi francezii şi-au împărţit diferite corvoade, luîndu-se la întrecere în a aduce femeilor lemne şi apă pentru bucătărie. Totul se desfăşura într-o învălmăşeală veselă, printre glume şi replici spirituale. „Roşul" se întrecea în amabilităţi cu polonezele şi francezii îl imitau. Rémy şi vînătorul de munte au discutat despre vînătoare, fiecare în dialectul său. Paulette i-a impus lui Paolo şi celorlalţi doi italieni să-şi tundă părul. Yves a avut grijă de toate.

Erau cu toţii ocupaţi şi agitaţi, cînd, la o mică distanţă, se auzi o explozie. Uruitul îi făcu să încremenească pe locul unde se aflau : fiecare se uita la celălalt, şi în jurul lor, spre pădure, în timp ce o a doua explozie şi o a treia au urmat primei. Tăcerea şi imobilitatea lor a mai durat alte cîteva secunde. Apoi, Paolo şi-a dat seama că

Rémy şi Raymond nu erau de faţă. Îi strigă lui Polò, atrăgîndu-i atenţia de absenţa lor, şi el îi răspunse alergînd :

— Ei sînt, fără îndoială...

La o sută de metri în faţa lor, pe malul lacului, cei doi francezi, în apă pînă la piept, împingeau spre mal, braţe întregi de peşte. Dezlănţuiseră măcelul cu bombe de mînă, ca să le poată oferi apoi tovarăşilor, au explicat ei, un fel de mîncare, neobişnuit.

Polò îi dojeni cu severitate, amintindu-le că muniţiile aveau să le servească în caz de apărare. Dacă ruşii ar fi ştiut că coloana mergea cu o încărcătură de bombe, ar fi urmat o întorsătură urîtă a situaţiei. Raymond acceptă chelfăneala, în timp ce Rémy se arătă oarecum jignit. Apoi, cu condiţia ca peştii să fie bine gătiţi, şi-a recunoscut vina şi s-a restabilit pacea.

Înainte de masă, italienii şi francezii, afară de „micul toscan" şi Polò care nu ştiau să înoate, s-au hotărît să facă o baie : un înot bun avea să le ţină loc de aperitiv. În cîteva clipe, au rămas în chiloţi şi s-au aruncat în apă. Apoi s-au întors entuziaşti, ca să le invite pe cele patru femei. Şi cum ele nu dispuneau de costume de baie, propunerea li s-a părut nu lipsită de maliţiozitate.

Femeile s-au eschivat, amuzate, în timp ce bărbaţii insistau, apropiindu-se cu un aer de ameninţare glumeaţă. Strigăte de îndemn şi de sfidare erau lansate pe un ton aluziv. Voiau să vadă care din ele avea să dea dovadă că e făcută mai rău, rămînînd îmbrăcată. Au propus o întrecere de frumuseţe franco-poloneză. Lui Polò i se cerea o intervenţie, un ordin.

Deşi propunerile francezilor erau echivoce şi impertinente, nimeni n-a depăşit anumite limite şi mai ales, nici una n-a lăsat să se întrevadă că între acei bărbaţi şi acele femei ar fi fost relaţii mai intime. Un fel de ingenuitate era în jocul lor, deşi părea exagerat. Cu o aceeaşi candoare s-au comportat şi femeile cînd s-au hotărît să-şi mulţumească tovarăşii.

Doar începutul a părut descumpănitor. Paulette, cu un aer de sfidare a ieşit din grup şi a luat-o înspre bărbaţi, făcîndu-le semn să înceteze gălăgia. Între timp începu să se dezbrace de cele cîteva lucruri cu care era

îmbrăcată. Imediat au muțit cu toții, în timp ce ea înainta spre lac, lăsînd să-i cadă rochia. Cînd a ajuns în sutien și chiloți cu o ultimă mișcare, se aruncă în apă și dispăru din ochii tuturor.

A fost ca un „îndemn" lansat unei haite de cîini : toți bărbații au pornit-o la întrecere, cu strigăte de amenințare, și de uraa !, la adresa Paulettei. Se aruncară în apă, se scufundară și apoi se întoarseră gîfîind ca să le tîrască în apă și pe celelalte femei. Dar Jadviga, Rosa și Virginie își scoseseră ceea ce le era superfluu, alergînd și ele spre lac.

Dacă fusese ceva ambiguu în gluma aceea, baia rece și emulația sportivă au recreat o atmosferă camaraderească. Și cînd cele patru femei au ieșit din apă cu îmbrăcămintea lor sumară, devenită transparentă și lipită pe trup, pînă și „roșul" evită să le privească pentru a nu le stînjeni.

După masă, toți au rămas să se bucure de soare și de mireasma de rășină, discutînd în mici grupuri, sau rămînînd singuri să mediteze. Paolo, Polò, Paulette și Virginie înfruntară din nou tema în legătură cu ceea ce aveau să facă fiecare la întoarcere.

Polò era optimist, deși nu mai era sigur că s-ar fi întors în Franța (se gîndea acum la Africa de Nord, unde avea să se ducă poate împreună cu Rémy care cunoștea bine regiunea). Paulette nu arăta nici un fel de neliniște și nici o preferință. Conta pe idea de a se stabili într-un loc oarecare, unde să găsească de lucru și să stea liniștită, după anii aceia cumpliți.

Era evident că felul ei calm și sigur de a-și trasa o perspectivă ținea să o influențeze în primul rînd pe Virginie care rămînea de obicei taciturnă. Fără să reflecteze prea mult, Paolo îi adresă și ei unele întrebări în legătură cu viitorul, cu o mai mare franchețe decît uzase altădată, căutînd s-o trezească din toropeala care o cuprindea pe fata aceea, de cîte ori se abordau asemenea subiecte. Îi vorbi despre vîrsta ei fragedă, despre sănătatea fizică pe care și-o păstrase, de farmecul naturii

care-o înconjura, și cum natura însăși era de ajuns ca să dea savoare vieții.

Polò consimțea la aceste discuții, neobișnuit de serioase. Se înțelegea că subiecte asemănătoare trebuie să fi fost atinse de el și de Paulette de mai multe ori, și că acum era mulțumit de faptul că un străin i le înfățișa Virginiei. Avea aerul că spune triumfător : „Îl vezi, și el spune același lucru". Și, cum o cunoștea pe fată, cu pretextul că e ocupat cu anumite treburi, o lăsă singură cu Paolo, luînd-o cu el și pe Paulette care era și ea intrată în joc.

Singură, într-adevăr, Virginie deveni mai comunicativă, și renunță la atitudinea rezervată, în spatele căreia obișnuia să se eschiveze. Ea se îndoia de reușita soluției, care-i fusese sugerată, la vremea ei, de Paulette. Acest lucru era calvarul ei inițial. La ce oare îi servise ? Ar fi ispășit tot restul vieții umilința aceea. Părinții ei, morți în *lager*, nu ar fi vrut s-o știe salvată la prețul acela. Consătenii ei de la Deauville nu ar fi iertat-o. Destinul ei era să moară cu ai săi : refuzase însă cu lașitate, dăruindu-se miilor de nemți. Ca femeie, ca franțuzoaică, și ca evreică, era mai mult decît înfrîntă : ar fi fost mai bine dacă s-ar fi sinucis.

Pe măsură ce-și revărsa amarul ciudei, pe care o simțea împotriva ei însăși, totuși, părea că prinde curaj. Aproape fără să-și dea seama, începu să vorbească despre ceea ce pătimise. N-o mai făcuse niciodată. Optsprezece ani, la Deauville. Apoi, arestarea în masă de către naziști, trenul plumbuit, călătoria nesfîrșită, primii morți. Apoi, *lager*-ul, cum nu-și închipuise că ar putea fi nici infernul. Mulțimea care țipă sub loviturile de vergi, care-și dispută un codru de pîine, zgîriindu-se cu unghiile. Bărbați și femei care se schimbă, treptat, în animale. Tatăl, mort de inaniție, mama spînzurată. Iată : foamea, loviturile, tot ceea ce i se întîmplase ei nu fusese nimic. Dar, ceea ce văzuse, ceea ce învățase, aceasta era cumplit. Ideea de a muri, ajunsese singura speranță, de a se sustrage de la chinul acela.

Paolo a observat că Polò îi urmărea de la distanță. Pesemne că înțelesese, din felul în care vorbea și gesticula Virginie, că se întîmpla ceva. Evită ca alții să-i deranjeze. Se înnoptase aproape. „Roșul" veni să le aducă de mîncare,

schimbînd o privire semnificativă cu Paolo. Virginie nu-şi dădu seama. Începu să mănînce, în timp ce vorbea tot mai antrenată.

Voia să-i spună lui Paolo că n-o urmase pe Paulette, ca să continue să trăiască, ci numai pentru a ieşi din locul acela. De ceea ce se petrecuse după, aproape că nu-şi mai amintea. Ştia că fusese oribil. Dar totul se desfăşurase ca în vis. Ultimele amintiri clare erau acelea din *lager*. Apoi, văzuse pe o altă persoană desprinzîndu-se de ea, mişcîndu-se, făcînd anumite lucruri. Simţind chiar o oarecare bucurie că unele din toate acelea luaseră sfîrşit într-o bună zi. Dar era vorba de altă fiinţă : Virginie rămăsese de fapt în *lager*.

N-a fost uşor să iasă din obsesia acelei discuţii. Fetei îi era frig. Se apropiase de Paolo şi n-ar fi vrut să se mai mişte de lîngă el. Nu se simţea în stare să doarmă împreună cu toţi, să se arate tuturor în starea aceea de tulburare. Între altele părea să aibă şi febră. Poate că baia de dimineaţă îi făcuse rău.

Au rămas cîtva timp tăcuţi. Apoi, Paolo a ajutat-o să se ridice, şi a condus-o spre tabără. Tovarăşii ceilalţi aprinseseră între timp focul, şi se strînseseră în jurul lui. Cîntau cu o voce scăzută într-o atmosferă liniştită. Cînd Paolo şi Virginie s-au apropiat de ei nu s-au întrerupt. Paolo îi aruncă o privire lui Polò şi acesta le-a făcut semn femeilor. Paulette şi Jadviga au luat-o pe fată în grija lor ; tremura toată, şi au aşezat-o purtînd-o aproape pe braţe, sub acoperişul jos format din pături. A intrat şi Rosa acolo. Nu s-a auzit nimic altceva dinăuntru. Bărbaţii în cerc continuau să îngîne cîntecul lor monoton.

Mai tîrziu s-au dus cu toţii la culcare, sub cerul liber, înfăşuraţi în pături ca beduinii.

A doua etapă a călătoriei a fost mai puţin obositore, căpătînd aproape caracterul unei excursii. Grupul se armoniza perfect. Francezii se adresau „roşului" în sicilianâ. Cei doi vînători de munte se împrieteniseră cu Remy, care avusese imprudenţa să-i provoace la o întrecere de rezistenţă. Nici unul dintre cei trei n-a vrut să

se servească de căruțe, oferindu-le un remarcabil avantaj celorlalți. Polò era de o nemaipomenită bună dispoziție, și acum rumega din nou proiectul de a-l însoți pe Paolo în Italia, dat fiind că el nu voia să-l urmeze la Paris.

Și Virginie se trezise neobișnuit de vioaie. Fiindcă nimeni nu făcuse aluzii la ceea ce se întîmplase seara, apărea oarecum stînjenită în fața atențiilor tovarășilor ei. Ca să le arate că se restabilise, a vrut să parcurgă o bună bucată de drum pe jos.

Șoseaua se desfășura încă pe mulți kilometri în mijlocul pădurilor și al cursurilor de ape. Trecea peste Spree și canalul care leagă acest rîu de Oder. Traversîndu-l, lui Paolo i-au revenit în minte anumite povestiri pe care le auzise despre cumplita luptă care se dăduse în zona aceea. Poate că nu departe de acolo, canalul acela tîrîse sute de cadavre.

Acum apa curgea limpede și în anumite puncte se furișa, pe sub o boltă joasă și bogat înfrunzită, într-un peisaj care nu se potrivea cu scenele de violență despre care depuneau mărturie copacii dezrădăcinați, urmele de incendii și gropile adînci, de pe acum acoperite, totuși, de o vegetație bogată.

În loc de țărăncuțe și păstori, se întîlneau însă, cînd și cînd, pădurari negri și păroși, care te duceau cu gîndul la vechii locuitori. Păreau animale sălbatice, luate prin surprindere la marginea pădurii. Rămîneau nemișcați, uluiți și cu priviri rătăcite. Apoi dispăreau în adîncul desișului, afundîndu-se prin poteci și cărări, numai de ei știute.

Cine știe de ce, pe la asfințit, aceste apariții strecurau în trupurile călătorilor o oarecare neliniște. Cu toții, fără să și-o comunice, au avut impresia că figurile acelea enigmatice ar fi avanposturile unui trib sălbatic ; și că nu ar fi fost prudent să înnopteze prin locurile acelea.

Pe cît de absurde păreau asemenea temeri, de cum au găsit o rariște în apropierea unei așezări omenești, toți au căzut de acord că era bine să poposească acolo. A urmat obișnuita tevatură cu pregătirea cît mai iute a culcușurilor și a cinei. Apa era la o distanță foarte mare, încît au trebuit să se mulțumească cu un ceai „englezesc", după cum a definit Paolo rația scăzută revenită fiecăruia.

După ce au mîncat, Paolo și Virginie s-au pomenit alături și au rămas să mai discute împreună cu toți ceilalți. Dar în discuțiile lor se întrevedea un subînțeles și o taină.

Marșul a fost reluat spre amiază, după ce au mîncat ceva. Mai lipseau doar cîțiva kilometri pînă la Fürstenwalde, și bărbații și femeile i-au străbătut pe jos, mergînd dezordonat, toți împreună, ținîndu-se de braț și cîntînd cu glas tare. Doar vînătorii de munte și Remy și-au continuat întrecerea, mergînd în pas de marș, dispreţuind cîntecele și frivolitățile, ca adevărați maratoniști.

Pe înserat, conform calculelor făcute, au ajuns în ramificațiile rurale din Fürstenwalde, și s-au hotărît să facă popasul în afara așezărlor omenești. A doua zi, în zorii dimineții aveau să-și facă intrarea în oraș.

Au descoperit o mică vale brăzdată de Spree, unde le-a fost ușor să ajungă și cu căruțele ; s-au așezat acolo ca să-și petreacă ultima noapte, înjghebînd cu iuțeală adăpostul și aprinzînd focul.

În timp ce mîncau, Virginie a venit să se așeze lîngă Paolo ca de obicei. În timpul zilei schimbaseră cîteva cuvinte, dar merseseră în marș, mai tot timpul, unul de brațul celuilalt, într-un fel de quartet format cu Jadviga și Yves, ca să se ajute reciproc să înainteze, scandînd pasul cu cîntecul.

Acum, ghemuindu-se lîngă el, se sprijinea de brațul lui, cu dezinvoltură și intimitate, rămînînd mult timp să asculte o discuție pe care o deschisese Paolo cu Rémy pe tema influenței alimentației în diverse clase sociale. Experiențele pe care le făcuseră cu toții dovedeau — după părerea lui Paolo — că obișnuința de a mînca fin și delicat, a claselor înstărite, contribuie să confere un sens de bunăstare și optimism care se reflecta apoi în acțiunile și raporturile vieții cotidiene. În timp ce hrana insuficientă și grea a claselor umile, contribuie să coboare pînă și nivelul intelectualilor. Rémy nu era de acord și cita exemple de sobrietate care caracterizează cîteva triburi africane într-o măsură ceva mai evoluate decît altele. Dovada : asceții din toate timpurile.

Discuția era condusă fără o angajare specială, mai mult ca să treacă vremea, și nu-i interesa prea mult pe cei prezenți, în ciuda indiscutabilei actualități.

Mulți, afirmînd că sînt obosiți, după cele trei zile de marș, și-au luat rămas bun de la ceilalți, vîrîndu-se apoi sub cort. Cînd și Rémy, care fusese cu ochii pe vînătorii de munte fiindcă nu voia să se culce înaintea lor, admise că ultimii 20 km pe care-i resimțea în picioare, îl invitau să se ducă la culcare, Virginie spuse totuși că nu voia să se culce. Se simțea bine, fără să facă nimic, ci doar să privească luna.

A fost ca un cuvînt de ordine. Unul după altul, chiar ultimii rămași, au dat vina pe toropeală și dureri în mușchi, și și-au cerut scuze că trebuie să se retragă. Polò, se ridică ultimul, tîrîndu-se în spatele femeilor care se tolăniseră lîngă el, ca în jurul unui pașă, și apoi „micul toscan", fiind poate singurul care nu înțelesese încă nimic.

După ce au rămas singuri și în tăcere, Paolo s-a gîndit să găsească subiecte care să devieze discuția de la temele atacate cu două seri în urmă. Dar Virginie părea să fi uitat tot : discuțiile și problemele de la care porniseră. Mai întîi a vorbit ea, într-o doară, de impresia pe care i-o făcea în seara aceea culoarea cerului, despre unele amintiri din copilăria ei, la Deauville, și de imaginea talazurilor mării în serile senine și înstelate. Acum totul era calm. Și marea și războiul departe.

S-au întins pe pajiște, pe spate, cu brațele deschise și lăsate în voie, în iarba scurtă și răcoroasă. Vorbeau fără să se privească, reevocînd fiecare, senzații vechi și foarte asemănătoare, de parcă ar fi trăit în aceleași locuri, avînd aceleași emoții. Și-au reamintit de bucuria de a sta din nou pe o pajiște, într-o noapte de vară, lîngă ființa iubită. Au simțit același dor, aceeași sugestie că senzația aceea se verificase într-un trecut foarte depărtat. Și că acum o retrăiau. Valea aceea mică, foșnetul frunzelor, susurul apelor Spree erau aidoma lucrurilor văzute și ascultate, nu-și aminteau cînd, undeva, în Franța sau în Italia.

— Parcă aș fi acasă, spuse Paolo.

Virginie se apropie și mai mult de el :

— Și mie mi se pare că trăiesc vremea cînd așteptam prima dragoste.

Paolo o strînse de mînă în semn de înțelegere. Apoi n-au mai vorbit.

Au sosit la Fürstenwalde dis-de-dimineață. S-au alăturat unei coloane de cîteva sute de italieni care defilau pe autostradă tocmai cînd ajungeau și ei dinspre vale. Coloana mersese toată noaptea în pas de marș, sub comanda unui ofițer de marină. El nu voia ca străinii să se amestece cu oamenii săi, dar a fost asigurat că la Fürstenwalde fiecare avea să meargă pe seama sa. Nici lui Paolo și nici lui Polò nu i-a surîs perspectiva de a se supune autorității unui ofițer. Mai puțin ca oricînd, perspectiva le surîdea militarilor italieni.

La Fürstenwalde îi aștepta o surpriză amară. Intrarea în oraș era barată de un post de control. Refugiații erau împărțiți după naționalitate, în diferite lagăre desființate și create anume pentru asta. În general se vorbea de tabere italiene, dar acolo se aflau francezi, unguri și greci.

Aceste tabere erau mai bine organizate decît cele de la Biesdorf. Fiecare adăpostea în jur de două mii de oameni și avea un comandant de vreo douăsprezece persoane. Înainte de formarea unei noi tabere, rușii îi regrupau pe refugiații noi într-un parc, în centrul orașului, așteptînd să se adune un număr de două mii.

În momentul cînd Paolo și prietenii săi au ajuns în parc, după ce au fost separați de francezi, una din aceste tabere era în toiul instalării, cea mai mare parte formînd-o coloana lui don Giacinto. Paolo ajunse pe urmele preotului care împărțea acum comanda cu un grup de ofițeri și cu Giulio. În cursul dimineții, Paolo și căpitanul de marină au fost cooptați fără dificultate.

Giulio părea oarecum restabilit și l-a însoțit pe Paolo și pe „roșul" ca să dea împreună o raită printre grupurile care își ridicau corturi în parc, după cum puteau și ei. Domina o vădită proastă dispoziție din cauza neajunsurilor acelei precare așezări, mai ales că se zvonea că fiind ocupate toate locurile disponibile, noua tabără

avea să fie instalată în aer liber, pe cîmp. Între altele, ofițerul care luase comanda, tindea să instaureze o disciplină de tip militar.

Isprăvind recunoașterea, Paolo rămase să lenevească cu tovarășii săi în spațiul liber, ales pentru a înnopta. Vînătorii de munte întîlnind, între timp, un grup de camarazi, în corturi, le propunea să se unească cu ei, pentru a forma o echipă. „Roșul" nu era entuziasmat de proiect, dimpotrivă se arăta de o mizerabilă dispoziție. Mai mult ca oricînd, nu-i surîdea ideea de a rămîne într-un lagăr organizat. Spuse că a doua zi, se va duce să vadă dacă era posibil să găsească o cazare mai bună și mai independentă în oraș.

A doua zi, fiecare plecă pe contul lui. Paolo și „micul toscan" au început să-i caute pe francezi. Au străbătut orășelul care era acum extins și populat și au observat că nemții, nefiind amestecați în masa de refugiați, ca la Biesdorf, îi privea pe străini cu un aer oarecum temător. Din felul cum erau îmbrăcați, magazinele pline, din activitatea cîtorva șantiere, se înțelegea că viața civilă își reluase cursul, într-un ritm aproape normal.

Pe la trei, ora celei de-a doua rații, Paolo, „roșul", și alții s-au reîntîlnit în parc, toți foarte nemulțumiți. Paolo nu reușise să-l reîntîlnească pe Polò, și „roșul" constatase că nu există posibilitatea de a se sustrage destinului celorlalți refugiați. Și la comandamentul rus, unde pătrunseseră, li se spusese să stea liniștiți că poate în seara aceea, va fi constituit oficial al Optulea lagăr italian și va fi așezat într-un loc adăpostit.

Era o veste bună și Paolo s-a grăbit s-o transmită lui Giulio și lui Don Giacinto. Dar ei i-au răspuns sceptici, că asemenea vești le mai fuseseră date și între timp. În așteptare, nu le rămînea decît să se organizeze mai bine în locul unde se aflau.

Și astfel, cu discuții banale și pregătiri lipsite de chef, trecu mai toată după-amiaza din a doua zi. Paolo, tovarășii lui și o duzină de vînători de munte — cu care se hotărîseră să se unească — se ocupau de întinderea corturilor într-un loc mai ferit și mai des al pădurii,

cu meticulozitatea inutilă pe care o folosește cel ce nu are nimic de făcut. Cînd, pe neașteptate, au fost atrași de glasuri și strigăte care veneau dintr-un luminiș din apropiere.

Tonul și ritmul glasurilor erau neobișnuite. Nu era vorba de o discuție contradictorie. Se auzeau fraze izolate, rostite cu calm și apoi o mare tăcere. Pe urmă, din nou, glasuri iritate ; deși nu țipau, păreau că vor să întărîte pe cineva.

S-au îndreptat în direcția aceea, ca să afle că era o poveste care dura de mai multe ore. Încă de dimineață, cîțiva soldați crezuseră că printre oamenii dintr-o coloană mai mică, sosiți cu o seară în urmă, recunosc pe un spion, un trădător, care cît timp fusese în *lager* intrase în serviciul nemților. Îl întrebaseră de unde venea și omul răspunsese evaziv. I s-a cerut să recunoască adevărul, dar el nu recunoștea nimic. Discuția contradictorie se lungise multă vreme, înflăcărîndu-se de cîte ori apărea un nou venit, curios.

Acum, odată cu lăsatul serii, mulți se reîntorseseră din împrejurimi formînd un grup din care porneau strigăte și mai întărîtate și ostile împotriva colaboraționistului și solicitări celor trei soldați, care-l identificaseră, să se hotărască să-i dea o lecție.

Două, trei sute de persoane, așezate în cerc, în jurul acuzatului, dar încă la o distanță apreciabilă, îl insultau și nu-l slăbeau cu privirea ca nu cumva să o ia la fugă. Aveau aerul că așteaptă ceva, dar se înțelegea că în realitate nu știau ce trebuia să facă. Pînă în cele din urmă, cei trei acuzatori împreună cu alți zece care îi împingeau din spate, ajunseră la vreo trei, patru metri de acuzat, închiși și ei în cercul mulțimii, șovăitori și ei în ceea ce aveau de făcut.

Omul stătea acolo singur, lîngă un copac, pe o mică movilliță : masiv și înalt, cu o față cu trăsături aspre și animalice, brăzdate de riduri, îl făceau să pară mai bătrîn decît era în realitate. Era îmbrăcat pe jumătate în uniformă militară, cu o atitudine de prefăcută indiferență. Se sprijinea cu spatele de copac și cu mîinile se juca mecanic cu două rămurele. Privea în jurul lui, cu ochii stinși și — s-ar fi spus — cu un aer plictisit.

Cu oboseală în glas, unul dintre acuzatorii săi, un soldat mic cu un aer neliniștit mai repetă odată :

— Tu stăteai la Ravensbruck — trebuie să recunoști ! . . .

Și altul, un artilerist voinic și brun, cu accent meridional :

— Degeaba faci pe șmecherul — adăugă el —. Te-am recunoscut. Nu-ți aduci aminte de loviturile pe care ni le-ai dat ?

Al treilea, un lombard, îmbrăcat cu o uniformă veche din Africa, păru că-și amintește tocmai atunci de o împrejurare foarte gravă :

— Spune, îl mai ții minte pe Masetti ? — îl întrebă. Cel căruia i-ai dat cincizeci de lovituri, fiindcă furase cîțiva cartofi ? Știi că a murit ?

Al doilea, de parcă acum îi veneau în minte amănuntele, unul după altul :

— Mda, n-ai de unde să știi, — a spus el ironic — tu erai plecat cînd a murit el. Ai plecat după bombardamentul din septembrie. Și pe acolo ai trecut de plăcere, nu-i așa ?

Și primul păru că e trezit de amintiri :

— Uite, se repezi să spună — vorbește-ne de Masetti, pirpiriul acela din Foggia. E cu putință să nu-ți aduci aminte ? Și totuși tu l-ai omorît. . .

Omul nu le răspunse. Se înghemuise, cu un aer neliniștit. Și cum cei trei soldați nu mai adăugau nimic, așteptînd, avu un gest de enervare.

Mulțimea dădea semne de nerăbdare. Nu era satisfăcută de felul cum se desfășura polemica. Din cercul, din ce în ce mai mare, cinci sau șase persoane se desprinseră din grupul lor ca să ajungă pînă în față. Un soldat a înaintat, ținînd de braț pe un marinar.

— Și el te recunoaște — spuse soldatul —. Te-a văzut la Stolpe, în lagărul de tranzit. Și acolo făceai pe spionul. . .

Omul nu-și pierdu timpul, privindu-l pe noul martor.

— N-am fost la Stolpe, a mormăit cu o voce stinsă. Lăsați-mă în pace !

Părea calm și doar istovit de acea poveste lungă, dar chipul lui devenise mai palid și ochii i se înflăcărau

uneori cînd arunca cîte o privire dincolo de gardul viu format de oamenii care-l înconjurau.

Un civil din grupul care venise în față, un om vîrstnic cu părul alb, dar robust la trup, se apropie în sfîrșit de punctul cheie :

— Atunci spune-ne de unde vii — îl somă el. Cine te cunoaște aici, unde-ți sînt tovarășii ?

Apoi pe un ton mai neliniștit :

— Și nu mai sta acolo, țeapăn ! se repezi el, ridicînd glasul. Dă-ne dovada că nu ești o canalie ! De ce nu recunoști nimic și nu încerci să te aperi ?

Omul a făcut un gest evaziv, aproape resemnat, ca cel căruia i se cere ceva imposibil. Nu-și pierdea calmul. Dar mulțimea părea că se înfierbîntă și că freamătă, pe neașteptate. Se stîrni un murmur și apoi s-au auzit mai multe glasuri :

— Are dreptate ! Dezvinovățește-te ! Cheamă-ți tovarășii !

După o scurtă tăcere, o voce izolată de femeie.

— Atunci, mărturisește că nu ai tovarăși ! — izbucni ea. Ai venit singur și te-ai vîrît printre noi, crezînd că te poți strecura, fugind de pedeapsă...

Animația crescu, în timp ce primul rînd de spectatori tindea să vină în față, pe nesimțite, împinși de ceilalți. Omul cu părul alb îl apucă pe artilerist și-l puse față în față cu acuzatul.

— Privește-l bine ! — îi spuse. Îl recunoști ? Ești convins că e el ?

Soldatul făcu semn că nu are îndoieli. De asemenea și tovarășii săi, care se apropiaseră și ei între timp.

— El e, spuse lombardul, e cel care l-a omorît pe Masetti. Spuneau cu toții că era un „*todesco*“ [1].

Apoi, se întoarse spre om cu o neașteptată vehemență :

— Nu-i adevărat că ești neamț ? Ești un nemțoi împuțit ! Pun rămășag că și numele tău e nemțesc ! Cum te cheamă ? Arată-ne actele !

Omul avu o tresărire, dar nu reacționă. Între timp,

---

[1] *Todesco=tedesco* în ital. înseamnă neamț.

cercul se strînse și mai mult și ceilalți din grupul din față ajunseseră la doi pași de el. Din mulțime se auzeau strigăte, amenințări, înjurături, o vociferare confuză. O femeie își croi drum, și ajunse lîngă bătrîn, lîngă soldați și marinari.

Omul se ridică. Acum se vedea că-i era teamă. Spuse ceva sub impulsul emoției dar vociferarea mulțimii îl acoperi. Ceilalți, toți odată, îi contestau atitudinea, îl insultau. Marinarul, care se arătase pînă atunci cel mai blînd, îi dădu un brînci. Omul se clătină ușor și nici nu încercă să se apere. Femeia îl scuipă în față. Omul se șterse cu mîneca hainei și privirea lui implora milă. Era pămîntiu și încremenit.

A urmat o pauză, un moment de șovăire. Mulțimea devenise compactă și agitată, cînd cineva despică omenirea aceea strînsă, ca să se posteze în primul rînd. A urmat o explozie de ură. Cu toții împreună au început să strige și să-i întărîte pe cei ce se așezaseră mai în față. Au zburat două, trei lovituri strașnice, pe care omul le primi și de astă dată fără să reacționeze. N-a spus decît cu o voce destul de tare pentru a putea fi auzit și de departe :

— Nu mă loviți, pentru numele lui Dumnezeu, nu mă loviți !

A mai primit alte cîteva palme, dar nu prea tari. Deodată a fost cuprins de teamă : instinctiv s-a dat în lături, făcînd gestul — doar gestul — de a se îndepărta. Mai înainte de a se fi urnit de lîngă copac, opt-zece mîini îl apucară din toate părțile. Cineva l-a luat de un picior. A căzut. S-au năpustit asupra lui. S-au auzit lovituri surde și tari, dar nu sonore ca palmele, ci înăbușite ca de pumni și de șuturi date cu picioarele.

Lumea nu mai vocifera. Majoritatea nu reușea nici să vadă ceea ce se mai întîmpla. De aceea ascultau cu toții loviturile cum se ascultă o muzică. Din cînd în cînd, cineva își mai făcea cu hotărîre loc să treacă, și se ducea la locul unde omul acela era snopit în bătăi, pentru a lua și el parte.

Au trecut astfel vreo două trei minute. După care, cînd nimeni nu se aștepta, omul apăru din învălmășeala aceea, și se repezi în față. Cei mai mulți s-au dat la o

parte. Doar unii dintre ei îi mai repeziră cîte un brînci sau cîte un picior. Omul voia s-o ia la goană. Era înfricoșător din cauza bătăilor care-l desfiguraseră și din cauza teroarei care i se citea pe figură. Alerga pe locul liber, creat de ceilalți, lăsînd dîre de sînge.

N-a fost cu putință să se deslușească cine se repezi să-l urmărească : erau douăzeci sau treizeci, întărîtați și scoși din minți, setoși să-i mai tragă cîteva lovituri. O mînă ridică un vătrai și nu-i mai dădu pace fugitivului. Omul căzu, se ridică din nou, reîncepu să gonească. Dar mai încet, clătinîndu-se.

Acum, fugeau doar cîțiva după el ca să-l bată. Mulțimea îi urmărea pe urmăritori. Se oprea cînd se opreau și ei, fiindcă cel urmărit căzuse pe jos ; fugea din nou, cînd omul reușea să se ridice, să scape de ei și să alerge, în timp ce și ceilalți reîncepeau să-l urmărească. Dar se țineau la distanță. Între timp începură să se ridice din ce în ce mai tare, deși zadarnice, glasuri de „Gata, Gata !"

Chiar la marginea parcului, omul a căzut pentru ultima oară fără să se mai ridice. Îl ajunseră șapte opt pietre.

Cînd s-a sfîrșit totul, o mulțime de oameni formă din nou un cerc în jurul lui. Domnea o tăcere deplină și cercul tindea să se depărteze, să plece din locul unde își dăduse sufletul omul acela. Cei care-l omorîseră gîfîiau și erau speriați ca și ceilalți.

A doua zi au venit rușii să anunțe că se formase al Optulea lagăr, și că trebuia ca toți oamenii să fie transferați în două mari clădiri de la periferie. Un colonel, care se dădea drept comandant, începu să dea ordine, inutile, deoarece toți știau ceea ce aveau de făcut și nu era nici un motiv ca un grup să preceadă sau să urmeze un altul.

Clădirile destinate locuințelor erau două construcții populare neterminate : nu aveau tocuri la uși, tencuială, balustrade, instalații sanitare. Coloana ajunse acolo, după un fel de petrecere, pe străzile micului oraș, într-o mare și veselă dezordine. Au lăsat căruțele în curte și au in-

vadat cele patru sau cinci sute de camere, transportînd în ele saltele de paie, pături, boccele, tot felul de bagaje. Doar după ce s-au instalat, Paolo, Giulio și Don Giacinto au aflat că cei de la comandament se instalaseră într-o cameră dintr-o vilă din apropiere. Chiar a doua zi au fost și ei convocați acolo. Paolo l-a luat cu el pe „roșu" și pe „micul toscan".

Comandamentul era alcătuit dintr-un colonel, care își angajase ordonanță, doi maiori, doi căpitani, un oarecare, îmbrăcat în civil, deși părea să fie un ofițer din miliție (colonelul, cu un aer impasibil, îl chemă de mai multe ori „*seniore*") și din grupul de ex-deținuți politici căruia le fusese asimilat, impropriu, Don Giacinto. Mai erau și vreo șase sergenți cu funcții de furieri, ca „roșul" și „micul toscan".

Încă de la primul raport, s-a delimitat contrastul între militari și civili. Ofițerii s-au iritat imediat, pentru că, discutînd cu ei, Giulio și Paolo li se adresau pe nume, fără să țină cont de grad. Dar adevăratele divergențe priveau criteriile de organizare a lagărului, pe care ofițerii îl considerau ca pe un regiment.

Cîteva zile mai tîrziu, conflictul a devenit și mai serios, pentru că s-a constatat că cei mulți ce se întorceau în țară, destul de prost instalați, ar fi putut să se mute, convenabil, într-un *lager*, aflat la o mică distanță, în mijlocul unei păduri de pini, care trebuia doar reamenajat. Opoziția militarilor a fost netă, dar Paolo și ceilalți ex-deținuți politici se simțeau sprijiniți de majoritatea mulțimii aceleia. Decisivă și neprevăzută a fost contribuția „roșului" care acționase pe contul său, obținînd de la căpităneasa rusoaică, responsabilă cu aprovizionarea, asigurarea că, dacă italienii se vor muta în acel *lager*, va trimite ea acolo toate proviziile.

Era esențialul. În dimineața următoare, cea mai mare parte a echipelor erau pregătite de drum pentru a se transfera. Colonelul a dat dispoziție să revină toți la locurile lor : n-a fost ascultat. Neînțelegerea ar fi putut ajunge pînă la comandamentul orașului, dar controversele s-au lungit fără rost.

Italienii care luaseră parte la „răzvrătire" s-au dedicat, timp de mai multe zile, reparării barăcilor, cu-

rățirii lagărului de resturi, punerii în funcție a latrinelor, a conductelor de apă, a curentului electric. *Lager*-ul se afla în vecinătatea unei mari fabrici, distruse, de unde a fost posibil să se obțină materiale de tot felul.

Comandamentul „rebel" era compus din Paolo, Don Giacinto, Giulio, supraviețuitorii grupului său, „roșul", „micul toscan" și un locotenent medic care era printre ei, un anume Modugno. Problemele importante, în fața cărora s-au aflat, au fost multe, și în unele cazuri foarte delicate. În afara celor elementare ale aprovizionării, ale serviciilor igienice, a unui minim serviciu sanitar, s-au impus și altele, de natură mai complexă, cum ar fi presupusa necesitate de a se încredința cine erau bărbații și femeile care constituiau populația lagărului, pentru a le ușura tuturor intrarea în Italia, și necesitatea reală de a răspunde diferitelor exigențe, nu strict materiale, ale vieții colective.

Deși erau ținuți în acest *lager*, oamenii erau liberi să meargă prin oraș și prin împrejurimi. Erau frecvente furtișagurile și incidentele cu nemții : a trebuit să se ia măsuri, să fie înfrînate, să fie aplanate conflictele și împiedicate excesele. Chiar și raporturile din interiorul lagărului nu erau totdeauna pașnice : se întîmplau și aici furturi, încăierări, certuri din cauza femeilor, făcînd necesară o sumară administrare justițiară.

Comandamentul rus le-a adus la cunoștință că ședearea lor acolo nu va fi prea scurtă, pentru că trebuia să facă în așa fel încît neliniștea care-i cuprinsese din nou pe toți, nostalgia, amărăciunile acelei opriri forțate să găsească măcar o atenuare într-o viață care să nu fie abrutizantă. S-a încercat să se dea cîte o ocupație unei mase de oameni, practic trîndavi, să se organizeze distracții și activități culturale, să se controleze ca distracțiile născocite de fiecare în parte să nu depășească totuși limitele unei moralități generoase.

În primele zile, pe cînd ceilalți din comandament rezolvau probleme mai grele, Giulio se dedică recensămîntului celor prezenți. În fiecare dimineață își așeza măsuța cu mașina de scris în fața barăcii și umplea

fişe, pe baza unui chestionar pe care-l adresa verbal bărbaţilor şi femeilor.

La sfîrşitul acestei acţiuni (lăsînd deoparte noile sosiri care aveau loc aproape în fiecare zi) a rezultat că tabăra era formată din 1 684 de persoane. O mie erau militari, cinci sute civili şi restul femei. Vreo treizeci de femei erau nemţoaice sau poloneze. Mai erau doi albanezi, un grec şi un negru din Tripoli. Deşi chestionarul evitase întrebări privitoare la rasă, Giulio, auzindu-le numele a constatat că erau cel puţin vreo cincizeci de evrei, dintre care un grup din Livorno şi altul din Viareggio, în condiţii demne de milă.

Peripeţiile prin care trecuseră toţi oamenii aceia fuseseră cam aceleaşi. Nu lipseau totuşi şi unele poveşti şi situaţii deosebite, care, tocmai din această cauză, scăpau unei catalogări precise şi, în general, erau trecute sub tăcere de către cei interesaţi.

Un grup de muzicanţi care cîntaseră în Germania, constituia atracţia din al Optulea lagăr. Un negustor, care călătorea cu toată familia şi un car încărcat cu mărfuri, ajunsese să-şi instaleze în *lager* un fel de bazar, transformînd practica schimbului în natură, care era curentă, într-o activitate normală.

Pentru tineri, foşti marinari, dotaţi şi ei cu o cantitate importantă de bagaje, nu făceau un mister din faptul că luaseră de la familiile care-i găzduiseră tot ceea ce li s-a părut de valoare, sub formă de represalii, adăugau ei. Vreo douăzeci de mineri veniţi din Silezia suferinzi de o boală iremediabilă îşi suportau propria nenorocire cu mare demnitate, refuzînd să fie scutiţi de corvezi şi evitînd să tulbure cu vaietele lor climatul de veselie zgomotoasă şi superficială care caracteriza viaţa lagărului. Apoi mai erau aici atîtea alte tipuri şi personaje, care păreau de neînchipuit că ar putea exista într-o comunitate de o mie cinci sute de suflete.

Astfel, era greu de imaginat că printre acele cîteva sute de persoane puteau fi atîţia bărbaţi şi femei, necăjiţi cu toţii, stînjeniţi, afectaţi de stranii manii. În fiecare zi cineva alerga la comandament. Era vorba de mici lamentări şi acuzaţii împotriva tovarăşilor, denunţuri de furturi, tentative de intrigi. În două cazuri, Paolo s-a

aflat în fața unor femei care veneau să-i ceară sfatul, fiindcă rămăseseră însărcinate. În diferite ocazii, fete care nu înțelegeau să se supună anumitor legi primitive, impuse de raporturile între bărbați și femei, au venit să ceară protecție.

Pe cît de plină de mișcare și în aparență veselă, viața din lagăr tindea spre monotonie. Refugiații veneau și plecau, frecventînd orașul, celelalte lagăre de italieni, un mare teatru în aer liber, pe care îl înjghebaseră rușii, fermele și atrăgătoarele localități din împrejurimi. Dar lipsa știrilor despre plecare îi făcea pe toți să fie agitați și nemulțumiți. Unii dintre ei plecau la întîmplare: linia Frankfurt—Berlin trecea pe acolo, chiar dacă erau în tranzit numai trenuri de marfă.

Ca o încercare de calmare a nerăbdării refugiaților, dat fiind că serviciile din lagăr, plimbările, dansurile, și alte numeroase ocazii, nu erau suficiente să umple imensul timp reprezentat de o zi, comandamentul luă inițiativa de a-i pune să muncească, pe cei care ar fi vrut, în fabrica din apropiere. În ciuda distrugerilor, unele secții puteau fi reparate și, grație depozitelor de cărbuni și de fier, se putea proceda la producția unor piese izolate, căldări, cisterne, țevărie. Toate acestea erau un dar pe care deportații italieni intenționau să-l lase Germaniei.

Comandamentul rus s-a opus acestui proiect, sau poate că nu i-a înțeles scopul. Dar asta n-a împiedicat ca într-o dimineață șapte sute de voluntari, împărțiți pe echipe, să se ducă în incinta fabricii alăturate și să înceapă să înlăture molozul. Puțin mai tîrziu și-a făcut apariția un grup de soldați ruși înarmați; a fost un moment de tensiune. Dar italienii nu și-au întrerupt lucrul: dimpotrivă, și-au dublat eforturile, făcînd semne prietenești militarilor. Aceștia n-au luat inițiativa. Au stat să păzească fabrica pînă la mijlocul după-amiezii, apoi au plecat, răspunzînd saluturilor celorlalți și n-au mai apărut.

Munca în fabrică a umplut doar timpul cîtorva sute de refugiați. Ceilalți au continuat să piardă vremea prin *lager*, și în afara lui, ocupîndu-se cu multiple activități pe care le cerea sau le consimțea o existență rătăcitoare.

Dar continuau să fie și ei neliniștiți, deseori deprimați, mereu pradă zvonurilor, chiar absurde, care ajungeau pînă la ei. Asemenea zvonuri erau aduse în special de cei care făceau naveta la Berlin, și care erau și divulgatorii celorlalte știri, puține, care ajungeau să fie cunoscute în lagăre cu întîrziere și aproximație.

La începutul verii s-a aflat că la 3 iulie a ajuns la Berlin a Doua Divizie Americană, căreia îi fusese încredințat un sector al orașului și districtele occidentale, pînă la Zehlendorf și Potsdam. Știrea a făcut ca imediat să se răspîndească zvonul că era mai ușor să ajungi în Italia prin zona americană și mulți au început să emigreze în direcția aceea.

Apoi, s-a aflat că, două zile mai tîrziu, ajunsese la Berlin și a Șaptea Divizie engleză, și că se instalase în cartierele nord-occidentale, ridicînd *Union Jack* pe Stadionul olimpic. Englezii organizaseră de-a lungul Șoselei Charlottenburg o paradă spectaculoasă la care asistase în liniște o mare mulțime de berlinezi.

La zece iulie, Montgomery rostise la Postul de radio din Hamburg un discurs destul de dur pentru nemți, în care le explica motivele interdicțiilor rigide impuse trupelor ocupante, împotriva oricărei forme de fraternizare. Mareșalul ajunsese — se spunea — pînă acolo, încît se adresase fetelor, atrăgîndu-le atenția să nu iasă în oraș în rochii scurte și subțiri, deoarece comandamentele observaseră că această aparentă neglijență ascundea un plan precis cu intenția de a face să eșueze non-fraternizarea.

Ca întotdeauna, știrile din Italia erau puține.

Această senzație de părăsire n-a favorizat deloc tentativele lui Paolo de a face să sporească o oarecare activitate politică. O gazetă de perete care constituise motiv de atracție într-un prim moment, n-a mai putut fi expusă apoi, din cauza desenelor și a frazelor prea puțin ortodoxe care erau adăugate acolo. După o curiozitate primitivă, inițiativa de a ține conferințe și dezbateri, chiar cu un caracter pur educativ, a slăbit, rămînînd circumscrisă la vreo cîteva zeci de persoane.

Discuțiile politice s-au redus la cele care apăreau între unii componenți ai comandamentului, seara, cu participarea vreunui fugar de la barăcile vecine, care venea să stea alături, la foc, mai mult ca să-i treacă timpul. Deși „politicii" oficiali se micșoraseră ca număr, prin moartea celui de-al doilea comunist din La Spezia și a anarhistului din Pesaro și, deși boala lui Giulio se agrava din zi în zi, în jurul lui, continuau să se întrunească toți cei care doreau să discute despre politică.

Dezbaterile se desfășurau mai ales între Giulio, Paolo, Oneglia, și cîțiva dintre ceilalți care voiau să li se alăture trup și suflet. Și pentru că toți aveau idei înrădăcinate și precise, maturizate timp de luni și ani de închisoare, despre modul cum să rezolve greutățile de după război, leacuri universale și palingeneze erau expuse, contrazise, disecate, cu înverșunarea celor ce continuau să trăiască în afara realității.

Frecventatori asidui ai acelor reuniuni erau componenții barăcii vecine cu cea a comandamentului : un grup ciudat, compus din patru meșteșugari bătrîni, un evreu din Viareggio, un anume Donati, subminat de tuberculoză, și o figură aparte de femeie, numită „Susanna printre bătrîni", care ajuta la gospodăria comunității.

Donati, depășind o oarecare timiditate, intervenea adeseori, și într-o seară a ajuns să-și expună o teorie, ba chiar, un proiect precis, despre modul cum trebuie asigurată bunăstarea tuturor. Pe baza unor calcule ale sale, Statul, odată stăpîn pe mijloacele de producție, ar fi putut să garanteze fiecăruia, încă de la naștere, o pensie variabilă în funcție de vîrstă, cerînd drept compensație o anumită perioadă de muncă, între 25 și 45 de ani. Și fiindcă spuse că avea la el chiar un tabel cu indicarea diverselor pensii și a impozitului respectiv, Paolo a remarcat, în glumă, ca unic inconvenient al proiectului, pe acela că era necesar ca valorile monetare să fie aduse la zi, dată fiind devalorizarea care era în curs. Donati s-a simțit jignit și de atunci n-a mai scos o vorbă.

„Roșul", „micul toscan" și cîțiva vînători de munte stăteau și ei lîngă foc, cu brațele sprijinite pe genunchi, atenți să nu piardă nici o replică. Uneori, cînd unul din-

tre ei trebuia să se îndepărteze, din cauza vreunor treburi, îl ruga pe vecinul său să fie cît se poate de atent. Cînd se întorcea, după două sau trei ore, se informa rapid despre diversele faze ale dezbaterii și reîncepea să urmărească argumentările.

Don Giacinto evita să ia parte la disputele astea. Spunea că nu înțelege nimic din politică, dar, în fond, activitatea sa din lagăr trecea dincolo de grija pentru suflete. Deseori i se întîmpla să se afle în fața unor chestiuni personale, delicate, pe care trebuia să le rezolve. Cînd era vorba de probleme de-ale femeilor, se prefăcea că nu vrea să se ocupe. Ca pînă la urmă să le dea sugestia justă : „de expert", insinua Paolo, ca să-l facă să se înroșească. Pentru că preotul se opunea cu tenacitate să discute cu el probleme pe care îl asigura că nu le cunoaște, Giulio îl numea „Socrate".

În realitate don Giacinto devenise, alături de Paolo, cel mai bun prieten al lui Giulio. În zilele cînd Giulio nu se dădea deloc jos din pat, Paolo și preotul îi țineau de urît și discuțiile se refereau la trecut, nostalgia care era patrimoniul tuturor, și la speranțele, mai mult sau mai puțin fundamentale, nutrite de fiecare. Niciodată, don Giacinto n-a încercat să poarte o discuție despre subiecte legate de credință, după cum a remarcat Paolo. Nu-și propunea salvarea acelui suflet ; se lupta alături de ceilalți, încercînd să-l smulgă pe Giulio din ghiarele morții ca să-l restituie soției și copilului care-l așteptau la Roma.

Aceste personaje, din felul cum începuse să vorbească Giulio despre ele, deși nici nu-l cunoștea pe al doilea, erau mereu prezente printre ei. În după-amiezile lungi și fierbinți avea impresia că femeia și copilul ieșiseră la plimbare și că, înainte de a se însera, aveau să se întoarcă. Giulio vorbea despre ei cu duioșie și fără teamă. Mai ales lui Paolo, simțea nevoia să-i „reconstituie" ceea ce putea face Bruna în zilele acelea. Și în aceste presupuneri el separa și amesteca, propriile-i temeri și închipuri, cu acelea ale lui Paolo pentru Nanda.

Dar îndatoririle comandanților nu lăsau prea mult timp unor asemenea stări de reverie. Refugiații nu știau

ce să mai facă să le treacă timpul, dar cine se ocupa de ei, tocmai din cauza unei asemenea inactivități, era obligat să fie atent la o mulțime de lucruri, dintre cele mai ciudate. Situațiile omenești de care trebuia să se ocupe don Giacinto și Paolo, sau amîndoi, erau numeroase.

În afara relațiilor, mai mult sau mai puțin, legitime și bine cunoscute ca existente în *lager*, bărbații din cel de-al Optulea lagăr aveau interesele lor chiar și în afară, ca să-și mențină faima pe care și-o dobîndiseră italienii în Germania. Bolile venerice veneau valuri, valuri, și, în consecință, locotenentul Modugno, care instalase un mic spital și un post de prim ajutor, cu vreo zece voluntari, era foarte ocupat.

Odată se pomeni în fața unui caz, care nu mai era de ordin strict sanitar. Îi comunică lui Paolo că cinci sau șase oameni pe zi i se prezentau ca să fie îngrijiți pentru forme acute de blenoragie și toți o indicau ca purtătoare a bolii infecțioase pe o tînără fată din tabără, tenace negativistă la invitațiile medicului. Paolo a promis s-o convoace și s-o convingă să se îngrijească, dar cînd i-a adus-o un vînător de munte, după ce o luase cu forța din baraca ei, se trezi în fața unei ființe demne de toată mila, speriată și în același timp agresivă:

O făcu responsabilă de excesele despre care știa tot lagărul și fata se închise într-o tăcere îndîrjită. Cu încăpățînare, cu capul plecat, ostentînd plictiseală și dispreț, îl privea pieziș, fără să răspundă, pînă cînd și-a pierdut și el calmul. Cînd a invitat-o să se gîndească la propriul ei aspect prăpădit, în care se vedea stigmatul dezmățării, fata își reveni brusc ; îl fixă pe Paolo cu un aer sfidător, scoase din halatul ei prăpădit o batistă, și scuipă în ea un cheag de sînge.

În *lager*, cincizeci de perechi trăiau conjugal, deși puține aveau acte în regulă. În fiecare duminică, la slujbă, don Giacinto pomenea despre acest lucru, fără succes. Multe — știa el — ar fi vrut să se căsătorească, dar bărbații spuneau că vor să amîne ceremonia pentru cînd aveau să ajungă acasă. În sfîrșit, într-o bună zi, preotul a putut să anunțe că în ziua următoare va celebra nunta unei fete din Brema, care avea să devină în curînd mamă,

cu un caporal din Bolzano, hotărît să reglementeze această legătură.

A fost o petrecere nemaipomenită la care a luat parte tot lagărul. Slujba religioasă s-a desfășurat dimineața, și don Giacinto a ținut o predică foarte reușită. Mireasa, cu vălul alb, plîngea. Plîngeau și celelalte femei prezente. Și multe fețe aspre de soldați și de muncitori păreau încordate de emoție. A urmat banchetul, cu vin italienesc pentru miri, oferit de către „roșu" și, după-amiază, muzică și dans. Festinul s-a prelungit pînă tîrziu și n-a lipsit nimic, cu excepția primei nopți de nuntă — ironie repetată de toți — pînă la saturație.

Un alt eveniment care a văzut reunit tot lagărul a fost un „proces" împotriva a doi soldați și a unui civil care îndeplineau fapte de vitejie în afara *lager-ului* și nu se limitau doar să fure cartofi sau să maltrateze vreun neamț. În lagăr erau cunoscuți pentru insolența lor și în oraș erau suspecți pentru agresiuni, în scop de jaf. Într-o zi s-a aflat că doi italieni dintr-un alt lagăr fuseseră uciși și prădați, și o serie de indicii orientau bănuielile asupra celor trei criminali. Alarma a devenit acută, delegații s-au dus la comandament și acesta ca să prevîntîmpine alte necazuri și mai mari a promis că va lua imediat măsuri.

Mai întîi, vînătorii de munte, care executau, de obicei, misiuni de ordine, au fost însărcinați să-i captureze pe banditi. Operația s-a desfășurat noaptea și fără incidente. Avocatul Oneglia a condus „procesul". La sfîrșitul interogatoriilor lui, unul din cei trei mărturisise. În afară de asta, în bagajul inculpaților fuseseră găsite obiecte care aparținuseră celor doi uciși.

„Procesul" s-a desfășurat a doua zi, în pădurea de pini, în prezența tuturor componenților lagărului. Printre aceștia fuseseră aleși șapte „judecători populari" care au luat loc la cîteva mese. Alături, a fost așezată masa „acuzării publice", susținută de Paolo. De cealaltă parte, într-o incintă înconjurată de vînătorii de munte, au fost conduși cei trei inculpați și mulțimea s-a așezat în jurul lor, tăcută.

Au început acuzațiile, și un alt răufăcător, aflat la strîmtoare, pînă în cele din urmă, a mărturisit. Numai

ultimul a continuat să nege, protestînd împotriva ilegalității acestei proceduri.

Mulțimea începuse să-și piardă răbdarea și să se agite ; din mai multe părți s-au auzit voci care reclamau o sentință exemplară. Giulio s-a ridicat atunci, să explice că acel tribunal nu putea decît să certifice responsabilitatea unui act, și să ia măsuri prevăzătoare, nu să dea pedepse. N-a fost ușor să-i convingă pe cei prezenți, care la argumentările lui Giulio și apoi ale lui Oneglia, Paolo și don Giacinto au replicat insistent cu strigăte de : „la moarte !“, „la moarte !“.

La sfîrșit „curtea“ s-a retras într-o baracă, vrînd să ia o hotărîre, în timp ce mulțimea continua să protesteze, iar cei trei inculpați priveau spre vînătorii de munte, cu un aer înfricoșat acum, căutînd o protecție.

Hotărîrea „judecătorilor“ a fost ca cei trei ticăloși să fie arestați și dați pe mîna autorităților italiene, împreună cu actele „procesului“. Sentința a fost primită cu strigăte ostile. Dar Paolo a anunțat pe un glas solemn, în numele comandamentului, că hotărîrea va fi respectată, împotriva oricui s-ar opune.

Astfel, din ziua aceea, a fost necesar să se includă printre serviciile lagărului, și acela al supravegherii deținuților ; nu numai pentru a evita pericolul unei eventuale evadări, ci și pentru a împiedica vreun grup de rău intenționați să forțeze baraca în care erau închiși deținuții ca să le administreze o dreptate sumară.

În mod gradat, al Optulea lagăr a început să funcționeze ca o comunitate primitivă, reglementată de norme și legi pe care le furnizau diferitele nevoi și obiceiuri. În fiecare zi lagărul primea și încadra noi refugiați, sosiți din Est, Nord și Vest.

Printre aceștia, într-o dimineață, a sosit un țăran din Suzzara, personaj straniu, cu o barbă în chip de Isus Christos și ochi pătrunzători cu o privire de nebun. A primit imediat porecla de „Predicatorul“, pentru a propaga cu o vigoare și o agresivitate singulară, un fel de solidaritate de comunitate.

O oarecare vreme a constituit un divertisment și un motiv de curiozitate în lagăr. Mai mult decît să le țină discursuri, bătrînul acesta îi apostrofa și-i maltrata pe auditori, îndemnîndu-i să promoveze o mișcare de „schimburi libere" între cizmari și dulgheri, între tîmplari și măcelari, în intenția de a distruge parazitismul negustorilor intermediari.

— Voi sînteți, — spunea din înaltul estradelor improvizate — cei ce faceți case, îmbrăcăminte, mîncare. Dar cînd vă duceți să cumpărați toate astea, le plătiți de zece ori mai mult, pentru că patronii și le-au însușit, profitînd de prostia voastră.

Bătăios și sigur pe sine, nu se lăsa abătut de obiecții sau de ironii. Odată, un tinerel l-a întrebat de cîți ani socotea el că e nevoie pînă cînd sistemul său va ajunge să-l elimine pe ultimul capitalist, făcînd aluzie și la vîrsta sa destul de înaintată. „Predicatorul" îl făcu să tacă, susținînd că vîrsta e o concepție relativă și că el putea să fie mai tînăr decît interlocutorul său.

— Eu am șaizeci de ani și tu treizeci — îi spuse — și e foarte bine așa. Dar anii trecuți nu contează. Cine poate ști cîți ne-au mai rămas amîndurora? Să presupunem că eu trăiesc pînă la optzeci de ani și tu mori, în schimb, la patruzeci de ani, și iată că eu am mai puțin cu zece ani decît tine!

Paradoxuri similare făceau o anumită impresie și lumea alerga să-l asculte pe „Predicator", fiindcă îl socotea mai distractiv decît pe Paolo și don Giacinto.

Apoi, într-o zi, așa cum venise, omul dispăru, și s-a spus, în glumă, că rușii l-au luat la ei, pentru a-l duce să predea la Universitatea din Moscova. Unii au rămas cu îndoieli în privința adevărului celor spuse.

Zvonurile cele mai fantastice își găseau întotdeauna un oarecare credit în lumea aceea rătăcită. Odată se răspîndi vestea că nemții din ținutul acela căutau în secret, pe la țară, comorile ascunse de naziștii fugiți. Grupuri de refugiați se organizară imediat, ca să concureze populația vicleană.

Noaptea, echipe de cercetare se puneau în mișcare și urmînd indicațiile și pistele cele mai extravagante, mergeau să sape ici sau colo, în locuri pustii. Nu s-a

aflat niciodată despre vreo descoperire, dar părerea curentă era că norocoșii păstrau secretul. Astfel că diverse echipe au început să se spioneze între ele. Și țăranii nemți, convinși că pasiunea aceea pentru arheologie tindea numai să le strice ogoarele, au venit de repetate ori, să se plîngă la comandament.

În ciuda unor asemenea divertismente și preocupări, cu trecerea timpului, starea de spirit a refugiaților tindea să se înrăutățească. Gîndul la casă, la familii, la întoarcere, oricît de mult ar fi fost evitat și înlăturat de vreun expedient, preocupa gîndurile tuturor. Și pentru că preferau să nu se vorbească despre asta, exista mereu un subînțeles, un rău ascuns, care lua proporții și-i rodea pe oamenii aceștia, în aparență voioși și fără griji.

Erau apoi cazuri de descurajare neașteptată sau de revoltă. Din cînd în cînd, cîte unul hotăra să părăsească lagărul cu gîndul să ajungă pe jos la Brennero. Se prezentau mereu delegații care solicitau cu insistență să li se ceară vești rușilor. A fost o tentativă de sinucidere a unui sergent major care se arătase întotdeauna rațional și calm.

Don Giacinto, Paolo, Giulio — cînd reușeau s-o facă — se plimbau printre bărăci, ca să mai comunice cu bărbații și femeile, să le asculte păsurile, să-i îmbărbăteze, să-i îndemne să reziste. Dar era o acțiune aproape desperată. În timpul deportării, cînd așteptau cu toții, din răsputeri, ziua în care aveau să fie eliberați, nimeni nu se gîndise la ce avea să se întîmple în ziua aceea. Ideea repatrierii imediate fusese atît de firească încît acum, stagnarea aceea, de luni în șir, părea nedreaptă ; mai mult decît o nouă adversitate, părea să fie manifestarea de revoltă din partea celor care comandau acum.

Și psihologia persecuției se răspîndea, pătrunzînd în adîncul sufletelor înăsprite de toate cele prin care trecuseră. Întîmplări ca încercarea de sinucidere a sergentului major, sau faptul că din micul spital al lui Modugno, în fiecare săptămînă trebuia să fie însoțit la cimitir un evreu sau vreun miner din Silezia, făcea să crească depresiunea generală.

O situație descumpănitoare se crease printr-o împrejurare cu totul de nebănuit. Donati, tînărul evreu din

Viareggio, din baraca vecină cu cea a comandamentului, reuşise să-şi procure un pian (numai „roşul" şi cei doi vînători de munte ştiau cum) şi începuse să dea concerte, în fiecare seară. Dar starea sa de spirit, legată şi de boala galopantă, devenea tot mai melancolică. Mulţimea, care se aduna să-l asculte cîntînd, pleca mai tristă de cum venise.

Cîntecele cu subiect nostalgic, dramatic matern, pe care Donati şi le descoperea în memorie, erau nenumărate. Motivul cu care, ca un bun marinar, obişnuia să încheie seratele acelea, devenise faimos : toţi îi ştiau refrenul. Spunea : *„Torna ogni vela e tu non vuci tornare / che lacrime amare fai piangere tu..."* [1]. Lumea îl cînta în cor, încet, încheind seara. Apoi se întorcea la barăci, în tăcere, mîhnită, identificîndu-se cu toate pînzele acelea de corabie care nu voiau să se mai întoarcă.

S-a întîmplat ca Donati să moară pe neaşteptate, cum se întîmplă totdeauna în cazurile acelea. I s-a făcut o înmormîntare excepţională. Într-o dimineaţă senină, toţi componenţii lagărului l-au însoţit la micul cimitir al italienilor, care ocupa un sector în Friedhof din Fürstenwalde. Deodată, încet, aproape în şoaptă, cortegiul intonă : *„Torna ogni vela e tu non vuoi tornare..."*

Cei din localitate şi străinii care priveau cortegiul de pe margine, s-au gîndit, poate, că era vorba de vreun cîntec funebru italienesc.

Fie că mureau de tuberculoză, fie că făceau dragoste, fie că-şi amăgeau vremea furînd cartofi sau căutînd comori, scotocind pămîntul de pe ogoare, fie că se străduiau să pună din nou în mişcare cu ajutorul vreunei biele şi riscînd complicate agregate, altădată acţionate sub controlul inginerilor laureaţi în *Hoch-Schule* a Reichului, bieţii italieni care contribuiseră la sute de evenimente petrecute în Germania, din Sila, din Oltretorrente, din Parma sau din Porta Cica din Milano, continuau să fie cei mai cumpliţi oropsiţi ai soartei.

---

[1] „Se-ntorc corăbiile toate, doar tu nu vrei să vii / ce lacrimi amare mă faci tu să plîng..."

Cei care ţineau acum de Naţiunile Unite erau învingători, chiar dacă erau refugiaţi şi ex-deportaţi. Francezii erau repatriaţi în camioane sau în avioane (Polò şi grupul său, prinşi în vîrtejul unuia dintre convoaie, abia au avut timp să alerge să-şi ia un patetic adio de la prietenii italieni). Ruşii şi polonezii aveau un tratament preferenţial, pe care şi-l meritaseră, plătind un preţ de milioane de morţi. Grecii, iugoslavii, ungurii făceau parte dintre „popoarele martire". Englezii erau englezi. Evreii, dintre care fiece om salvat reprezenta zece cadavre, te făceau să ţi se strîngă inima, numai văzîndu-i, şi oricine le-ar fi cedat trecerea. Cetăţenii din ţările mai mici sau neutre, olandezi, scandinavi, asiatici — prin faptul că mai erau persoane izolate şi nu o colectivitate, erau primiţi şi îndrumaţi în chip de turişti care-şi rătăciseră paşaportul. Pentru toţi aceştia existau Crucea Roşie, ambasade, delegaţii şi comitete.

Italienii, în schimb, erau foşti duşmani şi învinşi: o masă nesfîrşită de zdrenţăroşi şi de puşlamale, de oameni mereu dispuşi să trudească, ce se uimeau (lăsînd să se înţeleagă, pe deasupra) dacă primeau o *minestra* fără contraplata unei munci. Italienii — opt sute de mii în Germania — se spunea — aşteptau. Nu aveau pe nimeni care să-i reprezinte.

Toate resursele lor constau în priceperea înnăscută, în capacitatea limitată de a se acomoda, de a şti „să se aranjeze": prea puţin. Chiar şi arma lor secretă, dragostea, se risipea în paturi nupţiale din păduri, aducîndu-le puţină afecţiune, pîine şi faimă proastă.

Aşteptau, rupţi de lume şi părăsiţi în voia soartei. Şi, între timp, mureau de boli vechi şi de răni. Sau, chiar cînd dădeau impresia că sînt ironici şi hazlii, sau îşi făceau iluzii să compenseze cu o mîncare bună toată foamea suferită în timpul atîtor ani, lîncezeau de nostalgie.

Paolo reflecta, neconsolat, la lucrurile astea, gîndindu-se la soarta tovarăşilor săi. Se străduiau desigur şi uneori păreau mai întreprinzători şi mai nepăsători decît alţii. Dar erau dezarmaţi şi singuri în lucrurile importante. Despre ţara lor nu mai ştiau nici măcar cine comanda atunci, la Roma, şi mai ales, cine comanda, nu ştia de ei.

Era de ajuns ca un bătrîn general să apară la orizont cu trufia și galoanele cunoscute, pentru ca după încercări de revoltă, proteste și gesturi de batjocură, mai veche și tolerată obișnuință a supunerii, o conștiință strămoșească a inutilității de a rezista în fața oricui ar reprezenta, legitim sau nu, o urmă de autoritate, îi transforma într-un pluton de recruți, chiar și pe cei mai inteligenți și mai vioi. Dezordonat și pitoresc, dispus la glume, la umor, dar întotdeauna gata să accepte ordine de la cine deținea misterioasa putere de a comanda.

La Fürstenwalde au ajuns numai doi dintre generali, cu o mulțime de permise rusești de liberă trecere. Rușii, din motive practice, preferau ca lagărele să fie comandate de ofițeri, presupunînd că aceștia au mai mare experiență în materie de organizare și mai mare prestigiu asupra mulțimii, constituită mai ales din foști militari.

Cînd au sosit în micul orășel, cei doi generali au fost găzduiți într-o vilă și puși în contact cu comandanții diferitelor lagăre. Situația anormală din Lagărul al Optulea le-a fost imediat descrisă de către comandantul oficial care, deși rămînea în afara lagărului, nu părăsise partida. Rușii se ținuseră departe de neînțelegerea creată, și căpităneasa, prietenă cu „roșul", continua să trimită provizii în lagăr. Dar colonelul se comporta ca un monarh fără putere. Generalii puși la curent cu situația n-au avut dubii asupra legalității titlului său ; au spus că trebuia să destituie comandantul „rebel" și să restabilească ordinea.

Operațiunea s-a petrecut concomitent cu un eveniment funest care a facilitat-o.

În zilele acelea ajunsese acolo o caravană de țigani ; douăzeci de bărbați și treizeci de femei, ce vorbeau limba maghiară ; erau scamatori, acrobați, dansatori. Au cerut găzduire la al Optulea Lagăr și au propus s-o răsplătească, organizînd o mare serbare. În așteptarea ei, femeile au început să prezică viitorul și să ușureze prezentul unui mare număr de italieni.

Timp de patruzeci și opt de ore lagărul a fost într-o zarvă de nedescris în vederea pregătirilor. Țiganii au

adaptat sala (una dintre barăci), și au împodobit-o (mai de mult fiind folosită ca local de distracții), au aranjat băuturile — alcoolice și dulci, de fabricație proprie — și au instalat lumini și reflectoare.

La începutul reprezentației, nu mai puțin de o mie de spectatori s-au înghesuit în baracă. Au fost dansuri, jongleriii, și un balet al fetelor, îmbrăcate sumar, care i-a încîntat pe bărbați, pînă la extaz. Apoi s-a pornit dansul, la care au luat parte și țigăncile.

Atmosfera, la început zgomotoasă, a devenit încărcată. Participanții s-au micșorat ca număr, iar cei care rămăseseră păreau inflamați. Serbarea tindea să se transforme într-o bacanală. Don Giacinto era contrariat. Într-un tîrziu, Paolo și ceilalți și-au dat seama că nu mai era nimic de făcut. Era de preferat ca lucrurile să fie lăsate să-și urmeze cursul. Preotul nu s-a lăsat convins și a vrut să rămînă.

A doua zi în zori, s-a aflat că a fost o încăierare, în afara barăcii, pe întuneric. Mulți, care rămăseseră să danseze, nici nu și-au dat seama. Țiganii plecaseră în timpul nopții. Victimile încăierării erau toate dintre refugiați : un mort și patru răniți. Mortul era Don Giacinto.

Vestea i-a impresionat pe toți. Paolo și prietenii săi au alergat la locul unde fusese găsit cadavrul, și au constatat că avea numeroase lovituri de pumnal. Era imposibil de găsit ucigașul, mai mult ca sigur un țigan. Probabil că preotul fusese anunțat că se iscase o încăierare, și s-a dus acolo cu gîndul să-i despartă pe rivalii certăreți. După cum spuneau ei, probabil că îl înjunghiaseră, fără ca refugiații din jur să-și fi dat seama de ceva în întunericul și în învălmășeala aceea.

Între timp vestea s-a răspîndit în oraș, în celelalte lagăre, a ajuns la generali. Era tocmai ceea ce trebuia. Au venit în persoană, să facă o anchetă. Apoi s-a adus la cunoștință că „comandamentul rebel" era scos din funcție ; că în locul lui intra cel oficial, comandat de colonel. Șefii echipelor erau obligați să vină zilnic la raport la el, în locuința unde rămînea.

În zilele de schimbare a comandamentului, Paolo rămăsese la căpătîiul lui Giulio. Refuzase să se prezinte ofițerilor și evitase să-i primească pe tovarășii care ve-

neau să-i ceară să opună rezistență. Le răspunse că acum repatrierea devenise iminentă și că era mai bine pentru toți să accepte noua situație. În realitate, de la moartea lui Don Giacinto, îi pierise orice poftă de a mai discuta și starea lui Giulio îl preocupa mai mult decît orice.

A treia zi, baraca în care locuia vechiul comandament a fost golită : au fost luate de acolo depozite de provizii, mese, mașini de scris, registre. Operația a fost supravegheată de soldați ruși, ca să se evite eventualele incidente. Paolo a rămas, împreună cu Giulio, Oneglia, „roșul", „toscanul" și cei doi vînători de munte din Asiago. Și locotenentul Modugno a continuat să doarmă aici, pentru că își păstrase funcția de îngrijire a bolnavilor din infirmeria *lager*-ului.

Prima oară cînd Paolo a ieșit în aer liber, un grup de femei a venit să-i aducă haina preoțească a lui Don Giacinto, spălată și călcată. Se vedeau bine găurile făcute de înjunghieturile primite. Prietenii dispărutului s-au mirat că el n-a fost înmormîntat în veșmîntul preoțesc. Cadavrul său a fost luat și înhumat fără să participe și lumea, ca să împiedice demonstrațiile, așa s-a spus.

Dar numai atunci Paolo și prietenii preotului au aflat că ceilalți preoți din Fürstenwalde se reuniseră în consiliu și decretaseră refuzul înmormîntării religioase a lui Don Giacinto, pentru că circumstanțele morții sale păreau suspecte și circula zvonul că fusese ucis în timp ce participa la o orgie.

Să protestezi acum era inutil. Două zile mai tîrziu, Paolo, „micul toscan" și „roșul" s-au dus la modestul cimitir să depună veșmîntul său de preot, desacralizat, pe grămada de pămînt sub care era înmormîntat prietenul lor. Nu se pricepeau la anumite lucruri ca să știe ce altceva ar fi putut dori el de la ei.

Pentru Paolo, viața de simplu internat a început astfel. Se scula dimineața și ieșea afară să scrie. Făcea plajă, făcea duș, mînca cu prietenii. După-amiază rămînea în *lager*, unde avea atîția prieteni, sau mergea cu „roșul" în oraș.

„Roșul" cunoștea toate localurile și toate secretele din Fürstenwalde. Avea liberă trecere la comandamentul rus și în diverse case nemțești. Ținea un *carnet* la zi cu numele văduvelor înstărite, care se înmulțeau din zi în zi, pe măsură ce soseau comunicatele oficiale ale morților de război. I-a prezentat și lui Paolo pe trei sau patru dintre ele, care îl considerau prieten.

Dar Paolo, cea mai mare parte din vreme o petrecea în tovărășia lui Giulio, care suporta, de la o zi la alta, accentuarea sau diminuarea gravității bolii sale. Uneori se simțea în putere să facă scurte plimbări prin *lager*, dar în general rămînea în pat. Deși era august, îi era mereu frig. Noaptea, cînd delira, se visa în mijlocul zăpezii.

În ciuda acestor lucruri, continua să nu se alarmeze de starea lui. Și să facă proiecte de viitor, pentru cînd se va fi întors. Voia să se ducă, pentru cîtva timp la mare cu Bruna, ca să petreacă toamna acolo. Și pretindea ca Paolo să-i promită că-i va însoți împreună cu Nanda.

— De acolo te vei alege cu un fiu, ai să vezi — îi spunea.

Îi mărturisise că în timpul lunii de miere, petrecută în locul acela, Bruna rămăsese repede gravidă. Natura, aerul, marea, polenul florilor erau de vină.

— Dacă tu ai avea un copil, — îl dojenea pe Paolo, — ai fi mai sigur că te întorci. Un copil nu e numai un mod de a fi continuați : este ceea ce te ține în viață, mai mult decît orice medicament.

Era mîndru de fiul lui pe care nu-l cunoștea. Și, deși acum avea chipul supt și ca de ceară, și mîinile și picioarele piele pe os, arăta că nu dădea importanță lucrurilor acestora. Sau se prefăcea — Paolo nu l-a înțeles niciodată.

Stînd pe marginea patului, în timp ce-și trăgea cu greu pantalonii și-i clănțăneau dinții de frig, Giulio rîdea singur pe seama slăbiciunii lui. Cu pumnii mici, osoși, își lovea toracele, scoțînd sunete cavernoase. Spunea zîmbind :

— Auzi, cum sună a doagă ! Cît timp nu scuip sînge, lui Modugno îi place să spună că nu sînt bolnav. Crezi

că n-am înțeles ? Dar eu am să vă îngrop și pe tine și pe el !

Adevărul era că Giulio scuipa sînge de o bună bucată de timp. Nu-și dăduse seama sau o ascundea prietenilor : poate lui însuși. „Micul toscan" îl surprinsese odată, privindu-și propria expectorație în batistă. Și pentru că nu s-a retras destul de iute, Giulio îi spusese cu naturalețe :

— Mai am puțin guturai, la naiba ! Și cînd te gîndești că sîntem într-o pădure de pini !

Marea forță a lui Giulio consta în acest fel al său de a-și face iluzii, de a nu se lăsa învins, de a păcăli moartea. Ori de cîte ori îi era posibil, se scula și făcea ceea ce făceau și ceilalți. Și niciodată nu s-a plîns și nu i-a plictisit pe tovarășii săi cu durerile lui. Dimpotrivă, el era cel care-i consola pe ceilalți.

— În privința Nandei, — îi spunea lui Paolo cu maliţiozitate — să știi că mă duc primul la ea. Dacă aflu că te-a înșelat, o omor. Apoi, îi spun că ți-e foarte rău, că ți-ai pierdut mîini, picioare, tot. Dar cînd mă va asigura că te mai iubește încă, te duc la ea. O să vezi ce efect ! Așa sînt făcute femeile : cu cît sîntem mai nenorociți, cu atît simt nevoia mai mult să ne iubească. Dar, — adăuga surîzînd trist — și cu cît sîntem mai bine, cu atît țin mai mult la noi cu adevărat.

Glumea, ținea oamenii în jurul lui, încerca să-și înveselească tovarășii, dădea lecții de curaj. Dar în fiecare seară, cînd Paolo se întorcea din plimbările sale, îl întreba dacă avea noutăți despre plecare. Atunci se înțelegea neliniștea care-l frămînta în adîncul sufletului.

Giulio și Paolo legaseră, în ultima vreme, o frumoasă prietenie cu Erminia și cu artizanii din baraca vecină. După moartea lui Donati nimeni nu mai cînta la pian, seara. Și bătrînii și femeia veneau să-și petreacă restul serii de după cină, în camera unde zăcea Giulio.

Erau serate patriarhale, în care se vorbea despre vechi amintiri. Fiecare evoca fericiri trecute, amintiri de familie, petreceri familiare și mese cu colțunași cu brînză și cu carne, cu salam de Modena și diverse specialități ;

își aminteau de ziua cînd ceasornicarul din Imola sărbătorise nașterea primei sale fetițe, care avea acum în jur de treizeci de ani, sau cînd Egisto, cel mai bun bijutier din Cesena cîștigase la loto și cînd Erminia, care era din Crema, se căsătorise cu cel mai bogat măcelar din oraș cu convingerea că face o căsătorie bună.

Povestea Erminiei era cunoscută, dar Paolo mai știa și unele aspecte mai scabroase și secrete. Femeia, în ciuda unei oarecari gelozii din partea bătrînilor, venea des în baraca în care fusese găzduit comandamentul pentru a se face utilă și pentru a avea grijă de Giulio. Cînd nu avea de cusut, pregătea prăjituri, dulcețuri, ceaiuri pentru bărbații săi. În după-amiezile cînd Paolo rămînea în *lager*, ca să scrie în camera lui, venea cu o budincă și cu un ceai de ierburi care — după spusele ei — folosea la calmarea nervilor.

O dată a venit la fereastră cu o farfurie cu bunătăți ca de obicei, și a început, aproape fără să-și dea seama, o discuție mai lungă ca de obicei. În ciuda celor treizeci și patru de ani ai săi, Erminia era timidă și rezervată. În *lager* se știa că rămăsese văduvă. Lui Paolo i-a spus, cu aerul celui ce e mereu pe punctul de a se retrage ca să nu deranjeze, că soțul o părăsise și că ea dorea să-i mărturisească „lucruri pe care nu i le-ar fi spus nici măcar lui Don Giacinto". Avea nevoie de un sfat.

Cînd rămăsese singură, cu mulți ani înainte, se mutase la Milano și începuse să lucreze la fabrică. În ultima vreme vopsea caroserii și n-o ducea rău. În curînd se va întoarce și va reîncepe să lucreze. Dar o veche supărare o chinuia. De mai multe ori, în trecut, se gîndise să stea cu cineva. Numai că bărbații care-i dădeau puțină atenție (și nu-i lipsiseră, pentru că — spunea ea — fusese plăcută în tinerețe și mai era și acum, o asigura Paolo), de îndată ce aflau că a fost măritată, adoptau un comportament de derbedei. Ani de-a rîndul și-a apărat onoarea. Chiar și în Germania, ceea ce era de mirare. Dar la ce-i servise ? Rămăsese singură, își împărțea viața între fabrică și camera mobilată, duminicile ei erau dezolante.

Întrebarea îl punea în încurcătură. Paolo știa că femeia era sinceră ; că era într-adevăr deznădăjduită.

I-a spus deci că a făcut bine că s-a comportat astfel și dacă nu i se părea că avusese avantaje, avantajele erau caracterul ei curat și optimist, care o făcuse să suporte atîtea încercări și o făcea să privească viitorul cu încredere. Forța ei consta în a fi cunoscut și îmblînzit viața, singură, în a fi știut ceea ce-i rezerva ea ; și că nu există feți frumoși și că bărbații valorează atît cît valorează, și nimic mai mult. Acum, dacă i s-ar ivi ocazia, la Milano, ar putea să-și lege viața de cineva care să fie în stare s-o iubească, după cum merita. Și dacă nu, să renunțe. Să-și păstreze independența și puritatea sentimentelor, care rămîn totdeauna tot ce poate oferi viața mai bun.

Îi dădu aceste sfaturi, mai mult pentru a evita să-i provoace vreo deziluzie pentru trecutul cinstit căruia îi sacrificase tinerețea, decît pentru că ar fi fost într-adevăr convins. Erminia îl ascuta avidă, vizibil consolată. Apoi, îi spuse că dacă aceeași sugestie i-ar fi venit de la Don Giacinto, ar fi primit-o cu rezerve, utilă doar pentru cealaltă viață ; dar din partea lui o accepta drept bună și pentru viața asta. Că o să țină cont de sfatul lui.

După ce femeia a plecat, cu o evidentă ușurare în suflet, Paolo se simți șovăitor și plin de scrupule. Nu bănuise niciodată că a da un sfat cinstit și a elogia virtutea, i-ar putea provoca o neplăcere atît de mare, o neplăcere care semăna cu remușcarea.

Într-o zi, a venit pe negîndite vestea că în Italia se formase un nou guvern, pe la jumătatea lunii iunie ; și că milioane de șomeri manifestau în piețe. O personalitate necunoscută, dar cu siguranță importantă, vorbise în termeni alarmanți despre „problema" celor reîntorși la vatră.

Pentru cei de acolo, deci, întoarcerea celor din afară constituia o problemă, un eveniment mai mult temut, decît dorit. Era clar că nimeni nu l-ar fi grăbit. Și ceea ce-i aștepta — se putea ghici cu ușurință — era șomajul, subvențiile, cozile în fața oficiilor de plasare ; toate, lucruri pe care mulți le cunoșteau dealtfel.

Aceste perspective au aruncat asupra foștilor prizonieri o nouă umbră de tristețe, făcînd să fie și mai spasmodică suportarea acelui popas. Se temeau acum să nu ajungă prea tîrziu, și să nu mai găsească de lucru. Și nimeni nu cerea altceva decît să lucreze, de îndată ce se va întoarce acasă.

Circula, între timp, zvonul că cei patru „mari" erau pe punctul de a se întîlni la Berlin. Părea că nu era totul limpede în raporturile lor. Însuși faptul că începeau discuțiile era puțin liniștitor. Oricare ar fi fost dezacordul, primii care aveau să suporte consecințele ar fi fost cei întorși la vatră. Un comunicat aliat făcuse cunoscut că „*displaced persons*" care se aflau în lagărele din Germania se ridicau pînă la douăsprezece—cincisprezece milioane. La Fürstenwalde, unde italienii nu atingeau cincisprezece mii și părea că erau un popor. Cincisprezece milioane de persoane, de încărcat în vagoane și de transportat la diverse destinații, ar fi cerut kilometri de trenuri. Și luni, și luni de zile. Și în primul rînd, se apropia sfîrșitul verii.

Exodurile, altă dată izolate, au devenit colective. Cu zecile, cei internați în al Optulea lagăr au abandonat Fürstenwalde cu care și provizii. Paolo se simți și el ca într-o pînză de păianjen. În Italia viața mergea înainte, cei mai curajoși plecau, Giulio murea alături de el și el rămînea aici să facă plajă, să umple foi inutile de notițe, să adune confidențele diferitelor Erminii și flori de revent de pe cîmp.

Într-o dimineață, s-a trezit cu hotărîrea, demnă de luat în seamă, de a înfrunta și el soarta, luîndu-l cu sine și pe Giulio, care reîncepuse să meargă în zilele acelea, chiar dacă se susținea cu greu.

Comunică deci hotărîrea sa „roșului" și „micului toscan" și întîmpină o oarecare rezistență. Cei doi soldați erau convinși că situația ar fi fost neschimbată, chiar dacă ei ajungeau la sectorul american. Totuși „roșul" a acceptat să le ușureze acțiunea și să-l însoțească pe Paolo în explorarea lui, mai ales ca să-i ajute să-l îngrijească pe Giulio. În continuare, avea să vadă.

Proiectul era să ajungă, într-o primă etapă, la Biesdorf, să-l caute pe Aldo și eventual să i-l încredințeze

pe Giulio. Apoi, după o a doua etapă la Berlin, să meargă în zona lacurilor, în Vest, unde erau taberele americane.

Fără să anunțe pe cineva ca să nu creeze complicații, (și ca să nu înfrunte despărțiri dureroase) cei trei prieteni părăsiră *lager*-ul mai înainte de ivirea zorilor. Orășelul era liniștit și pustiu. Chiar și taberele refugiaților erau încă adormite. Numai bucătăriile rusești dintr-o șură mare, dădeau o senzație de veselie, cu focurile lor aprinse și cu agitația celor ce pregăteau de mîncare.

Drumul pe care-l aveau de parcurs ca să ajungă la linia ferată trecea pe lîngă cimitir, așa că au făcut un mic ocol ca să-i dea un ultim salut lui Don Giacinto.

Gara era distrusă, dar unele linii fuseseră reparate. Doi feroviari stăteau nemișcați, sprijiniți de un zid, așteptînd și ei marfarul de Berlin. Prin gară trecu un tren militar : locomotiva avea în bot o stea aurie cu cinci colțuri, înconjurată de spice ; vagoanele erau închise ermetic. Trenul încetini, dar fără să oprească.

Nu după multe vreme, sosi, lent și astmatic, trenul de mărfuri care opri pentru manevră. Vagoanele erau încărcate cu provizii alimentare și animale. Erau și civili care călătoreau cocoțați deasupra vagoanelor sau în cabinele frînarilor. Fără să fi sperat, cei trei italieni își găsiră loc într-o asemenea cabină, feriți de vînt.

În timpul opririlor succesive, multă lume se agăță de vagoane și trei femei au vrut să intre în locul acela strîmt, încărcate cu boccele și coșuri. Erau traficanți de bursă neagră. Spuneau că la Berlin era mare foamete, dar și mulți bani în circulație.

Pe baza informațiilor acestora, Paolo decise să coboare la Neukölln. De acolo le-a fost ușor să găsească un mijloc de transport spre Biesdorf ; un vechi tramvai, scîrțîindu-și roțile, traversă cartierele Treptov, Stralau, Lichtemberg — toate din greu încercate de război și acum pline de animație — și din afara orașului începu să gonească, prin mijlocul naturii, spre mica suburbie.

La Biesdorf, cei trei prieteni s-au dus direct la spital, ca să-l interneze pe Giulio, peste măsură de istovit și suferind. Aldo nu se mișcase de acolo dar, la ideea că-și revenise, voia să încerce și el vreo cale de ieșire. Paolo îi expusese propunerile lui și el le găsi rezonabile ; avea

să se unească grupului. Dar pentru un moment s-a hotărît ca el să rămînă în spital alături de Giulio, așteptînd ca „roșul" să-i aducă vești despre ce ar putea găsi el și Paolo în drumul lor de recunoaștere spre Vest.

A doua zi, cu același tramvai, cei doi au ajuns la Berlin. Aspectul orașului era schimbat, deși devastările se vedeau intacte și poate mai îngrozitoare decît în cursul luptelor. Paolo și „roșul" au traversat cartierele de Est ca să ajungă la Hussiten Strasse, unde căutau o anume doamnă, Margarethe, la care îi îndreptase un sergent din Palermo, prieten cu „roșul", ca să-i găzduiască o noapte.

Străzile erau animate și în zonele centrale fuseseră amenajate, pentru o primă necesitate, unele clădiri pe jumătate distruse. Se vedeau în exclusivitate magazine de alimente și cantine publice. Lumea avea un aspect neglijent. Peste tot, cozi lungi, resemnate. Amestecați în mulțimea berlineză, mulți militari ruși.

Paolo era nerăbdător să-i arate „roșului" locurile în care fusese el în timpul luptei. Se făcuse seară cînd au plecat de la Margarethe, după ce s-au înțeles că aveau să se întoarcă să doarmă acolo. Au luat-o spre Kurfürstendamm, într-un anume fel, cartierul general al lui Paolo. Un autobuz, în care calitatea lor de străini i-a făcut să găsească loc imediat, i-a dus la țintă, trecînd prin Pâriser Platz și Tiergarten. În Luisen Strasse au văzut comandamentul rus, cu un mare steag rusesc ce flutura în vîrful clădirii. Alt steag flutura pe arcul Brandemburgului. Paolo îi arătă cu un aer de mîndrie, ruinele Adlonului, spunîndu-i prietenului că luase masa în restaurantul acela cu cîteva ore înainte de sosirea rușilor.

Dincolo de Poarta Brandemburg-ului, începea zona ocupației britanice. După ce au traversat parcul în autobuz, au intrat pe jos în oraș. Pe străzi, în mijlocul mulțimii, era un mare număr de militari englezi, mai îngrijiți și mai eleganți decît rușii. În privința uniformelor de campanie ale acestora, englezii și, ceva mai departe, americanii, purtau uniforme bine lucrate, călcate, înfrumusețate de garnituri și medalii. Stranii figuri de cavaleriști cu bascuri ornate cu panglici, aparținînd Di-

viziei „*Desert Rats*“ care veneau din Africa, se plimbau cu un aer puțin arogant.

De-a lungul cartierului Kurfürstendamm și pe străzile din jur erau instalate multe *canteens* (cantine) și cluburi N A A F I în puținele clădiri rămase întregi : în fața acestor localuri stăteau militari și fete. Aceea era ora fraternizării. În ciuda cunoscutelor dispoziții date de Montogmery, grupuri de tinere nemțoaice, foarte frapante, se perindau de-a lungul marii artere. S-ar fi spus că restul populației se retrăsese, din discreție.

Pe copaci și pe pereți erau lipite numeroase cartonașe. Unele cereau vești despre militari dispăruți și erau completate cu fotografii care-i prezentau pe cei căutați în atitudini hilare și cutezătoare, pe fundalul unor piețe și monumente celebre din principalele capitale din Europa. Altele erau anunțuri economice, ale celor ce ofereau sau cereau de lucru, găzduire sau obiecte din cele mai disparate. Femei de orice vîrstă și condiție, cu casă proprie și serviciu asigurat, adresau celor întorși de pe front, șomerilor, refugiaților din Est, invitația de a-și reface o familie. Anunțuri similare, dar de o natură mai echivocă, erau marcate de săgeți și desene ce frizau pornografia.

Paolo și „roșul“ au mers multă vreme năuciți prin mijlocul mulțimii. Pe Grolmann Strasse, „Peppino“ tot închis era, doamna Henning și iubita lui Camilo, dispărute.

Cei doi prieteni s-au dus să ia masa într-un *tabarin*, de mizerabilă categorie, rezervat civililor.

Localul, mizerabil și înțesat, era frecventat de străini, de cei ce se ocupau cu bursa neagră, de cîte un neamț întunecat la chip și de cei întorși de pe front, care ostentau stigmatele propriului trecut războinic, de la îmbrăcăminte și pînă la chipul lor jalnic. Vreo douăzeci de *entraîneuses* ocupau o parte din mese. O orchestră de *jazz* făcea mult zgomot și o pistă minusculă demonstra că se putea dansa și promitea atracții de varietăți.

Paolo și „roșul“ s-au înțeles imediat cu chelnerul să plătească cu țigări ceea ce consumaseră : acest lucru nu le-a creat dificultăți, dimpotrivă, au avut chiar un tratament preferențial. Spectacolul a fost la înălțimea celor-

mai rele mîncăruri servite la localul acela. Două șansonetiste au recitat în germană și în franceză scurte strofe licențioase pentru a căror înțelegere era mai mult decît suficientă mimica lor. O demonstrație nerușinată de pederaști și un *can-can* „îndrăcit", prezentat de șase balerine ofilite, n-au reușit să distreze nici publicul cel mai puțin pretențios. Ultimul număr, deși îndrăzneț, a demonstrat, prin comparație cu restul, un anumit stil. A constat în apariția pe scenă a unei adolescente nude. Un asexuat, în chip de croitor, i-a desenat apoi pe corp, sărind și dansînd, detaliile unei rochii de mireasă. După ce și-a încheiat opera, cu ajutorul unei trene care acoperea șoldurile fetei, bărbatul i-a așezat pe cap o coroană de flori și în mîinile încrucișate pe piept un *bouquet* nupțial, plimbînd-o apoi prin sală, pentru ca publicul să-i poată admira gluma iluzionistică.

Întoarcerea la Hussiten Strasse n-a fost nici ușoară, nici scurtă. Pe străzile semi-întunecoase, se învălmășea o lume suspectă : soldați beți, figuri dubioase de posibili tîlhari. Femeile, în schimb, nu se arătau, poate tocmai din cauza nesiguranței în care s-ar fi aflat.

Cu o imprudentă întîrziere, a doua zi, Paolo și „roșul" au pornit-o spre Potsdam pe la trei după-amiaza, după ce au luat masa împreună cu *frau* Margarethe. Prima parte a drumului, cu trenul, a fost comodă, în ciuda aglomerației. De la ferestrele trenului, în afara peisajului obișnuit al pădurilor și al lacurilor, acum se zăreau numeroasele instalații pe care comandamentele de aliați le dispuseseră, ca să transforme zona într-un centru de odihnă și distracție pentru trupă. În localitățile cele mai încîntătoare apăreau sanatorii și cluburi. Micile stabilimente și *cottages* de pe malurile lacurilor, funcționau ca stațiuni helioterapice. Călătorii relatau însă că era interzis să faci baie acolo din cauza numărului mare de cadavre care poluau apele acelea.

La Nikolassee, trenul a făcut o oprire mai lungă și poliția aliată i-a percheziționat pe călători. La cîțiva kilometri, la vechea reședință Kronprinz, în Cecilienhof Palace, din Potsdam, se desfășura întîlnirea „celor mari".

O armată de polițiști păzea străzile, tîrgurile, centrele. Echipe explorau cîmpurile. Nemții din Potsdam, Nowawes, Wannsee erau supuși orelor de camuflaj.

Evenimentul istoric n-a ușurat deloc sarcina celor doi italieni. În baza unor vagi indicații, ei au coborît la Nowawes și au început să cerceteze.

Peregrinarea de la un comandament la celălalt s-a prelungit pînă în seara următoare. Americanii păreau că ignorează existența italienilor pe pămîntul nemțesc : formulele lor priveau numai cazul de *displaced persons* (deplasarea persoanelor) din națiunile care luptau împotriva Germaniei sau erau neutrale. Italia nu se număra printre acestea. La sfîrșit s-a descoperit că la Gütergotz, la vreo zece kilometri de Nowawes, exista un lagăr de triere, unde au putut găsi găzduire și cei doi italieni.

Spre deosebire de cum se întîmplase la ruși, aici Paolo și „roșul" au fost înregistrați de comandamentul american și au primit un permis de la *„Allied Expeditionary Forces"*, *„Displaced Persons Index"* cu numărul de înregistrare și avertizare de a nu-l pierde ca să aibă astfel garanția sigură a întoarcerii acasă : *„Keep this card all times to asist your safe return home"*, spunea tipăritura.

După două zile, „roșul" întreprinse călătoria de întoarcere, ca să-i aducă pe Giulio și pe Aldo. Nu și-au luat nici un fel de rămas bun, pentru că cei doi prieteni, „roșul" și Paolo erau siguri că se vor revedea. În schimb, după alte două zile, au sosit Aldo și Giulio, singuri, aducînd vestea că „roșul" preferase să se întoarcă la Fürstenwalde ; îi cerea scuze lui Paolo și-l saluta, cu promisiunea de a veni să-l caute la Roma de îndată ce se va întoarce. Era clar că sicilianul, care-l urma pe Paolo de atîta vreme, preferase de astă dată să rămînă cu „micul toscan", vînătorii de munte și zdrențărosii din lagărul al Optulea, o lume săracă la fel ca și el. Și asta îi provocă lui Paolo o stare de umilință și durere.

N-a avut multă vreme să se oprească asupra acestei despărțiri. Giulio ajunsese la Gütergotz în condiții desperate. În lagăr, mulți dintre cei internați care nu mai văzuseră probabil spectacole de soiul ăsta, au venit să-l vadă ca pe o curiozitate.

Un medic american, chemat de Paolo, s-a arătat, în schimb, mult mai uman. Spuse că ar fi putut să-l spitalizeze imediat pe bolnav, ba chiar că era de datoria lui s-o facă. Dar n-ar fi servit la nimic. Prevenindu-l pe Paolo s-a ajuns la concluzia că era preferabil să încerce să-l ducă în Patrie. Poate că Giulio ar mai fi rezistat încă vreo cîteva săptămîni.

— Există, — spuse medicul, — fenomene incredibile în materie de rezistență în fața morții, aici în Germania. În primăvară, am lăsat să plece din spitale oameni condamnați de noi să moară în cîteva zile și totuși mai trăiesc și azi. E vorba de organisme distruse care supraviețuiesc peste limitele oricărei posibilități fizice, fără să mai asimileze mîncarea, decît în virtutea unei voințe înspăimîntătoare, dobîndită de-a lungul anilor prin rezistența la rău. Este vorba, socotim noi, de un fel de imunizare, provocată de faptul că acestor nenorociți moartea le-a fost administrată ca un venin, în doze mici.

Paolo cunoștea aceste lucruri. Medicul, înțelegîndu-l, îi spuse, ca să încheie :

— Asemenea epave, cum a ajuns și prietenul dumneavoastră, sînt adevărate mărturii ale nazismului. Nimic altceva în afara acestor trupuri vlăguite de viață și totuși vii, nu poate arăta mai bine ce a fost nazismul.

Era un om superior. Contravenind ordinelor, a evitat să denunțe cazul, și l-a ajutat pe Paolo în tentativa de a încerca să-l transporte pe Giulio în Italia. Cînd Paolo îi întinse mîna, fără să vorbească, americanul i-o strînse puternic, cu un aer de înțelegere, ca și cînd i-ar fi încredințat unui prieten o sarcină îndrăzneață și riscantă. Și îi promise plecarea peste cîteva zile.

Ceea ce părea de necrezut, era faptul că Giulio nu-și dădea seama de gravitatea situației sale, nici măcar acum. Se comporta în așa fel încît descuraja orice încercare de a-l preveni. Vorbea de convalescență și de vindecare. Ba chiar de politică. Se minuna de lipsa de pregătire a italienilor și proiecta să lase învățămîntul ca să se dedice acestui fel de educație. Apoi, în mod inevitabil, revenea asupra subiectelor sentimentale. Vorbea despre Bruna, despre copil, îngrijorîndu-se că a trebuit să-i lase fără apărare în toată perioada aceea.

— Dacă mi-ar spune că asta ar putea să-i folosească — murmura — aș accepta să renunț să-l cunosc, să nu mă mai întorc niciodată . . .

Voia ca Paolo să-i explice în amănunt proiectele lor de sosire la Roma. Era încîntat să asculte din nou tot ceea ce aveau să facă, de îndată ce vor coborî din tren. Ca să-i scoată din încurcătură pe prieteni, vorbeau despre asta pe un ton glumeț. Cînd Paolo și Aldo veneau să se așeze alături de el, informîndu-se asupra sănătății lui, evita să intre în amănunte și spunea :

— Lăsați, destul. Acum, Paolo ne mai povestește de-ale noastre . . .

Cei trei italieni au fost trimiși într-o dimineață, cu un convoi de francezi la Braunschweig. Erau patru sute și s-au urcat în zece autocare, cu stele mari, albe, pictate pe radiatoare și pe părțile laterale.

Francezii din camionul în care s-au urcat Aldo, Giulio și Paolo, erau foști militari și și-au dat seama de starea bolnavului. Au încercat să-i ușureze neplăcerile călătoriei și să-l scutească de senzația de a fi un invalid. Cîntau cîntece din țara lor și depănau povești impertinente.

Doi tineri din Paris i-au făcut un culcuș din mantale și pături și-au rămas alături de el, împreună cu Paolo și Aldo, ajutîndu-l de cîte ori voia să se ridice să vadă panorama și să coboare în timpul opririlor.

— Cine știe cîți prieteni și cîte rude n-ar vrea să fie în locul nostru ! se justifică cineva.

Călătoria a fost rapidă. Autocarele ajunseră pe autostrada Magdemburg-Frankfurt și se îndreptară spre Vest, de-a lungul cîmpurilor deschise, pentru că drumul evita centrele urbane, care, se recunoșteau, din cînd în cînd, la distanță. Semnele războiului erau puține.

Teritoriul era încă în zona de ocupație rusească și întîlneau grupuri de militari, tancuri, posturi de blocaj. Soldații ruși și americani se salutau glumind. Chiar și cu francezii, rușii glumeau cu plăcere. La un loc de blocaj, toți — francezi, americani și ruși, — au început să cînte *Marseillesa*.

Elba au trecut-o pe la amiază. Fluviul trasa linia de demarcație între cele două zone, după ce fusese punctul în care se uniseră cele două armate. Podul distrus era reparat cu mai multe scînduri solide, sprijinite pe bărci mari. Camioanele se aventurau unul cîte unul și, sub greutatea lor, podul improvizat și șubred se curba. Apa, de culoare albastru închis, era foarte aproape : tîra lent arbuști și ziduri. Cînd s-au apropiat de celălalt țărm, francezii au intonat *Marșul batalioanelor,* deși nu defilau sub Arcul de Triumf.

După Elba, a reînceput goana. Șoferii se distrau depășindu-se, conducînd mașinile greoaie ca pe automobile de curse. Echipajele respective își lansau, în glumă, o sumedenie de insulte.

La înălțimea orașului Helmstadt, coloana se opri la postul de blocaj american și acolo s-a ținut un fel de conferință. Cînd au pornit-o din nou, circula vestea că respectivul convoi va devia drumul spre Hannover : la Braunschweig nu mai erau cazări disponibile. Doi motocicliști au mers înaintea autocarelor, făcînd naveta de la unul la altul. Se căuta, în triunghiul dintre Braunschweig, Hannover și Celle, un *lager* unde să se poată înnopta.

Era după-amiază tîrziu și toți începeau să fie obosiți. Giulio ațipise și probabil că avea febră. Cei doi francezi, noii prieteni, împreună cu Aldo și Paolo i-au făcut paravan, ca ceilalți să nu-i tulbure odihna. Schimbară puține fraze, ca și cum ar fi fost cu adevărat vechi prieteni și orice comentariu fusese făcut cu mult timp înainte.

Noaptea, s-a dat ordinul să se facă o oprire într-un *lager* situat în mijlocul cîmpiei, în realitate, foarte întesat. Oamenii din convoi au fost aranjați într-o baracă și, cea mai mare parte, a trebuit să doarmă pe jos. Dar erau cu toții atît de sleiți de oboseală și amețiți de vînt, încît acea mică neplăcere nici nu s-a resimțit măcar.

Dimineața au aflat că se găsesc în *lager*-ul din Belsen. Cu patru luni înainte, ajungînd aici trupele aliate, găsiseră treizeci de mii de internați, în pragul nebuniei, printre grămezi de cadavre, încă neînmormîntate. Comandantul englez al pieței, nemaiștiind cum să dezinfecteze unele sectoare, dăduse ordin să fie arse cu aruncătoare de flăcări. Acum un imens teren negricios, plin

de tot felul de resturi, se întindea lîngă barăcile supraviețuitorilor.

Înainte de a o porni din nou, francezii se duseră să viziteze zona aceea și Aldo și Paolo li se alăturară.

O grămadă de oase calcifiate, în mijlocul deșertului de cenușă, constituia monumentul comemorativ din Belsen. În fața acestuia, un căpitan ordonă drepți, prezentînd onorul. Imobilitatea și liniștea celor puțini care mai trăiau părea să stabilească un fel de comunicare cu legiunile de morți ale căror trupuri dispăruseră în locul acela.

Cînd s-a dat ordinul „pe loc repaus!" și firava coloană s-a întors înapoi, s-a întîmplat să se grupeze, marcînd pasul. Nu se auzea altceva, în întinderea bătută de soarele după-amiezii, decît cadența acelui marș neașteptat.

Seara, convoiul a fost cazat, pentru un popas mai confortabil, în lager-ul din Burgdorf, la cîțiva kilometri de Braunschweig. Era un lagăr de cîteva mii de refugiați, de diferite naționalități, inclusiv italieni. Organizarea era analogă celei din Fürstenwalde. Lipseau doar corvezile pentru că americanii angajaseră un personal german pentru servicii. Erau și numeroase femei franceze, poloneze și grecoaice.

Ultimele formau o comunitate ciudată : proveneau toate din același lagăr de concentrare și purtau pe antebrat, înfierat, marcajul cu care le însemnaseră naziștii. Erau îmbrăcate în costumele naționale din țara lor și constituiau mai mult decît o atracție, curiozitatea lagărului, pentru faptul și mai ales pentru modul în care își aduceau o contribuție extraordinară la comerțul amoros al internaților.

Trăiau la un loc într-o baracă, evitînd orice alt contact cu ceilalți refugiați ; veneau la masă, învăluite și aproape ascunse în șalurile negre, în grupuri mici, tăcute și discrete ; se arătau rezervate și severe. Dar în cursul zilei, se plimbau izolate sau perechi, și dacă se apropia cineva de ele, făceau în așa fel încît să le ducă în pădurea care era alături de lager, pe o colină mică,

şi se întindeau, pe iarbă, în locuri izolate, deseori fără să spună nici un cuvînt.

Asemenea abandonuri nu erau nici sentimentale, nici mercenare. Grecoaicele se dăruiau cu răceală şi detaşare, de parcă era vorba de o datorie sau de un ritual. Apoi se ridicau în grabă, evitînd să-l privească pe bărbat şi întorcîndu-se aproape întotdeauna singure, înfăşurate în şalurile negre ca să se reunească cu celelalte în comunitatea lor. Cine le posedase, chiar cu o jumătate de oră înainte, şi i se întîmpla să le întîlnească printre bărăci, îşi încrucişa privirea cu ochii reci şi inexpresivi care-l fixau ca şi cum ar fi privit un orizont foarte îndepărtat.

Comportarea lor ajunsese să-i descurajeze şi aproape să-i timoreze pe bărbaţii din lagăr, într-atît încît, mai totdeauna, femeile provocau întîlnirile, în special cu noii veniţi, care nu intraseră încă în climatul legendei înfricoşătoare care plutea în jurul lor. Francezii le definiseră *„le mantidi"* (călugăriţele). Şi apelativul, aproape la fel în toate limbile, era folosit curent, deşi cea mai mare parte din refugiaţi nu-i cunoştea încă semnificaţia, ci dimpotrivă, se înşela asupra înţelesului acelei porecle.

Originea acestei comportări cu totul speciale — ca toate excesele, înfrînările şi nebuniile mulţimii aceleia — probabil că era de căutat în dramele pe care le pătimiseră aceste grecoaice, înainte sau în timpul deportării. Poate, faptul că ele erau singure, fără bărbaţi, putea lăsa de presupus că aceştia fuseseră exterminaţi sub ochii lor, în satele Tessaliei sau ale Peloponezului, de unde veneau şi unde aşteptau să se întoarcă. Şi poate că felul lor de a iubi ascundea ceva groaznic şi vindicativ care provenea din experienţe şi dureri despre care nu mai vorbeau şi ale căror unică mărturie putea fi stigmatul, destinat animalelor, pe care-l purtau toate, ceva mai sus de încheietura mîinii.

Dormitorul comun în care îşi găsiseră loc cei trei prieteni era în parte ocupat de zece soldaţi italieni cu care se împrieteniră imediat, uimindu-se şi admirîndu-i pentru faptul că ei nu sosiseră în Germania conform filierei tradiţionale a raziilor.

Un caporal din Matera, „căsătorit" în mod oficial cu o bulgăroaică, petrecea, sub ochii tuturor, o patetică lună de miere. Trei vînători de munte, foarte binevoitori și îndatoritori, ca și tovarășii lor de arme și un marinar din La Spezia, glumeț și insolent, aveau prerogativele și sarcina, ei spuneau monopolul, de a lua de la tovarășii lor, zarzavaturi și fructe cu care să-și întregească rația, abundentă, dar monotonă, a americanilor. Doi frați napolitani, artilerişti și tîmplari amîndoi, îi întreținеau seara pe tovarăși, vorbindu-le de unele lucruri nu prea plăcute, pe care le cunoscuseră în Germania, cu multe amănunte colorate, și despre altele, foarte plăcute, pe care aveau de gînd să le întreprindă la Bagnoli, peste cîteva săptămîni.

Dar centrul atenției și al grijilor tuturor deveni în curînd Giulio. Dacă împrejurările ar fi permis, fiecare dintre oamenii aceia i-ar fi dat puțin din propriul lor sînge, numai să-l smulgă pe profesor de la o moarte care era prezentă în dormitor ca un personaj, și despre care fiecare vorbea, se informa, voia să-i cunoască intențiile și acțiunile.

Giulio devenise un spectru. Refuza aproape toată mîncarea. Nu se mișca din pat. Petrecea o parte din zi și din noapte într-o stare de inconștiență, care era într-o măsură moarte.

Cînd însă, neașteptate și inexplicabile energii îl făceau să stea treaz, își mai regăsea luciditatea. Deși fără vlagă, vorbea și glumea cu noii tovarăși, se interesa de situația lor. Il luase sub protecția lui pe caporalul din Matera, care se preta cel mai ușor în a deveni motiv de distracție pentru ceilalți. Uneori se lua în rîs pe sine însuși, pentru starea în care era și pentru unele din neputințele sale, demne de milă :

— Cine mă duce la closet ? — întreba. Dacă nu se sacrifică nimeni o să fie rău pentru noi toți !

Paolo și Aldo stăteau mai tot timpul la căpătîiul lui. Rugau să fie înlocuiți, numai cîteva ore de după-amiază pentru a se dezmorți, făcînd doi pași, pentru a vorbi cu persoane normale și a prinde putere ca să nu se prăbușească în fața acelui muribund care le impunea o stare

de tensiune și chiar o dezinvoltură, de care se simțeau din zi în zi mai puțin capabili.

Uneori ajungeau pînă în sat. Burgdorf era un sat puțin întins, cu cîteva magazine în centru, două localuri și patru sau cinci berării, unde veneau străinii din *lager*, unii negustori de vite și grupuri de nemți, întorși de pe front.

Aceștia din urmă soseau pe rînd, tîrziu după-amiaza, îmbrăcați în parte, cu haine militare. Luau loc în jurul meselor, la început fără să vorbească, ci schimbînd doar semne care ascundeau saluturi interzise. Apoi, în timp ce suporturile de halbe goale formau grămezi tot mai înalte, conversația se anima. Se distingeau din dialectul lor pur, nume de orașe, de generali, de fapte pe care războiul le făcuse celebre. Uneori povestirilor le urmau toasturi : tineri fără un braț, sau fără un ochi, se ridicau, ținînd în mînă halbele de ceramică, cu intenția clară de a se face auziți de străinii de la celelalte mese.

Veștile care circulau, în zilele acelea, printre nemți, spuneau că aliații nu se puseseră de acord la Potsdam, că Hitler stătea ascuns, că s-ar putea să izbucnească un nou război, dînd prilej Germaniei să se refacă. Mulți se adunau să asculte la radio, în ciuda interdicțiilor oficiale și învîrteau ore în șir butonul, în speranța de a prinde transmisiuni clandestine, de existența cărora erau toți convinși.

După un somn normal, Giulio se trezi într-o dimineață, ca de obicei, foarte slăbit, dar parcă mai bine dispus. Rugă să fie însoțit să se spele. Apoi se așeză din nou în pat, așteptînd prima rație, pentru el însemnînd puțin lapte.

Pe la opt discută cu Aldo și Paolo. Simțea o oarecare oboseală cînd vorbea și vorbea în șoaptă, ceea ce ajunsese ceva firesc în ultima vreme. Se informă despre cei doi tovarăși care se duseseră în sat cu o seară mai înainte și nu se mai întorseseră. Spuse că în dimineața aceea voia să se radă. Ceru să-l caute pe bărbier. A avut o mică discuție cu Aldo asupra folosirii gerunziului în italiană și franceză.

Deodată lăsă să se înțeleagă că voia să fie ridicat pe perne. Respira greu și nu mai reușea să se exprime. A avut un colaps. Paolo aruncă o privire unui tovarăș, prin care-i ceru să meargă să cheme un medic francez care îl mai vizitase și înainte pe bolnav. Poate că era nevoie de o injecție ca să-i mențină inima.

Giulio ținea ochii deschiși, și-și trecea privirea asupra tuturor tovarășilor care se apropiaseră. Schiță un zîmbet caporalului din Lucca. Apoi rămase să-l fixeze pe Paolo, zîmbindu-i și lui cu efort. Era clar că nu mai aveau nimic să-și spună fiindcă își spuseseră tot, mai ales ceea ce nu-și spuseseră niciodată, în legătură cu Bruna și cu copilul.

La un moment dat a vrut să-și ridice, cu greu însă, brațul, și să strîngă pumnul : era gestul cu care se salutau antifasciștii slavi. În alte condiții, Giulio nu l-ar fi făcut, pentru că nu corespundea exact ideilor sale. Dar acum voia să însemne doar, că rămîneau uniți. Paolo îl înțelese și-i strînse pumnul.

Agonia dură puține minute. Aldo și ceilalți tovarăși care se ținuseră deoparte, ca să nu-i ia aerul, se așezară încet și în tăcere în jurul patului, cînd el închise ochii, rămînînd imobili, să scruteze progresele morții pe chipul lui. Paolo se simți stînjenit că era singurul care stătea jos și pentru că Giulio nu-l mai vedea, se ridică și el.

Muribundul încruntase fruntea, vrînd parcă să se concentreze : poate că și atunci făcea un efort de gîndire. Au mai trecut cîteva clipe. Apoi și-a destins fruntea și a avut un fior, ca și cum l-ar fi atins o mînă înghețată.

Giulio îi părăsise. Acum, problema era felul în care putea fi înmormîntat. Comunicînd decesul la comandament, cadavrul ar fi fost ridicat și dus într-o groapă comună. Paolo voia să-l cruțe măcar de asta. Unii tovarăși au sugerat să fie transportat în cimitirul nemțesc, la o mică distanță în afara satului, pe ascuns. Ar fi aranjat totul seara.

Începu vegherea mortului. Dar nu era vorba numai de o veghe : trebuia să fie atenți ca nimeni dintre străini să nu-și dea seama de moartea lui. Accesul în dormitor a fost interzis celor care nu făceau parte din el : un

vînător de munte şi unul dintre napolitani au stat de gardă la uşă.

Paolo preferă să stea cea mai mare parte din zi afară. Nu s-a dus în sat, deoarece se temea să nu se întîmple ceva. Se plimbă prin lagăr în tovărăşia lui Aldo. Vorbi cu persoane pe care le cunoştea din vedere. Făcu un duş, făcu plajă, se duse la masă. Din cînd în cînd se întorcea în dormitor, să-l vadă pe Giulio. O dată văzu că fuseseră depuse flori la picioarele lui. Îi rugă pe tovarăşi să nu se mai repete : ar fi putut bate la ochi. Seara întîrzia să se lase. Pe la jumătatea după-amiezii, păru că vremea se urîţeşte. Apoi se înseninâ : vîntul risipi cîţiva nori joşi şi cerul apăru curat şi albastru. Avea să fie lună.

Trebuia să aştepte orele zece, pentru ca *lager*-ul să devină mai puţin animat. La ora aceea, majoritatea refugiaţilor se retrăgea în dormitoare. Doar cîte un grup izolat mai rămînea să discute sau să cînte în jurul cîte unui foc. Şi din interiorul dormitoarelor venea zgomot de voci şi muzică. Un grup de francezi, în faţa unei barăci vecine, asculta obişnuitele cîntece, cîntate la un acordeon. Mai departe, într-un loc de trecere, vreo treizeci de iugoslavi, bărbaţi şi femei, se adunaseră în jurul unui foc, cu păturile pe spate, murmurînd, în şoaptă, vechi cîntece ţărăneşti. Baraca comandamentului, plasată chiar la intrare, era luminată, dar închisă : americanii ascultau radioul şi jucau cărţi.

Pe Giulio îl înveliseră într-o pătură. Paolo îi golise buzunarele şi îi luase obiectele şi hîrtiile, punîndu-le împreună cu lucrurile lui. Doi bărbaţi l-au ridicat ; corpul era ţeapăn şi uşor. Puteau înainta cu uşurinţă, aproape fără efort.

Se formă o mică procesiune, care se îndreptă în tăcere, circumspectă, spre ieşire. Francezii rămaseră să privească puţin surprinşi, şi o voce, din întuneric întrebă :

— Ce este ? O înmormîntare ?

Dar era doar o glumă. În realitate se gîndiseră probabil că era vorba de unul din multele traficuri, mai mult sau mai puţin secrete, care se petreceau în lagăr. Dacă nu chiar un sac de cartofi, legătura pe care o duceau

italienii cu un aer suspicios, putea să fie chiar una dintre comorile despre care se povestea.

Iugoslavii nu spuseră nimic. Au văzut grupul trecînd, dar nu şi-au întrerupt cîntecele.

Drumul spre cimitir era întunecos şi pustiu. Nu s-au întîlnit cu nimeni.

În cimitir poate că erau vreo trei sute de morminte, cu cruci din fier forjat, puţină marmură, cîteva portrete sub geamuri murdare şi îngălbenite. Unele erau foarte vechi, de la începutul secolului, părăsite. În partea cea mai nouă erau morminte de bătrîni şi de tineri, morţi în anii războiului.

Deoparte, pe zidul care înconjura cimitirul, pe o lespede, era gravată lista morţilor din război. Aproape toată Europa era amintită aici ; chiar şi Africa de Nord şi unele dintre mările care ating continentul. Unele inscripţii erau incomplete : indicau numele, prenumele, gradul, data naşterii, dar lipsea data morţii şi localitatea unde căzuseră soldaţii. Nici lista nu era terminată : trebuia să fie actualizată, pe măsură ce veşti sigure ajungeau în ţară.

Numai cinci sau şase soldaţi, pe o porţiune care se mărginea cu lespedea, zăceau într-adevăr, cu oasele lor, sub pămînt.

Tovarăşii lui Giulio aduseseră două lopeţi. Începuseră să sape după mormîntul cel mai recent, în care era o femeie de şaizeci de ani, mamă a cinci copii. Pămîntul era umed şi moale : munca a fost scurtă.

În timp ce săpau, doi soldaţi au ieşit din cimitir şi s-au întors cu cîteva ramuri aproape drepte. Cu două din ele au făcut o cruce fixată cu cîteva cuie vechi. Un vînător de munte îi întinse lui Paolo o scîndurică pe care să înscrie numele lui Giulio. Paolo îl rugă pe unul din tîmplari să cresteze literele. Nu ştia data naşterii prietenului, şi puse să se treacă doar numele şi cifrele care indicau ziua aceea.

Giulio a fost coborît în fundul gropii. Paolo se aplecă să dea la o parte pătura, dar era prea puţină lumină ca să reuşească să-i distingă trăsăturile : văzu doar o nemaipomenită paloare. Apoi, într-o clipă au aruncat pă-

mînt peste trupul lui, au schițat un mic mormînt și deasupra au înfipt crucea.

După ce s-a terminat și asta, nimeni nu știa ce să mai facă. Rămaseră cu toți în liniște, cu capul plecat, cîte unul în poziție de drepți. Apoi, Paolo spuse :

— Să mergem !

Dar imediat și-a dat seama că o spusese prea iute, și că vocea lui răsunase ca un ordin.

Zilele care au urmat au trecut egale și repezi. Lui Paolo i se părea că nu mai e grăbit. După ce se dusese Giulio, avea impresia că însăși perspectiva întoarcerii nu mai prezenta prea mult interes, ca și cum patrimoniul de speranțe și de amintiri pe care-l avea în comun cu dispărutul, s-ar fi pierdut, din moment ce n-ar fi putut să-l mai evoce cu nimeni, nici măcar cu Aldo. Dealtfel, nu erau numai amintiri, ci proiecte, intenții, fapte care aveau să se întîmple de acum încolo, și fără Giulio nu s-ar mai fi întîmplat.

Aldo își dădea seama de aceste revolte și slăbiciuni, și făcea tot posibilul să-l consoleze, să-l distreze. Îi vorbea de Giulio, de ceea ce fusese nobila sa viață, de sarcina care le rămăsese lor acum. Apoi, fără să lase să se întrevadă, începu să vorbească independent de Giulio, despre iminenta întoarcere, de momentul sosirii, de tot ce făcuse obiectul unor fantezii și confidențe cu prietenul dispărut.

Paolo cădea în aceste curse, demne de compătimire. Se înflăcăra în discuții, zăbovea asupra amănuntelor, spunea :

— Ne vom duce împreună la Bruna, îi vom spune ceea ce a spus Giulio... Dar pe urmă, o descurajare neașteptată îl făcea să devină sceptic și rău :

— Ce întoarcere ! spunea. Vezi doar : Giulio a murit și nu există lucru mai nedrept. Nu știm ce-o să fie peste o săptămînă. Poate că nici n-o s-o mai găsim pe Bruna, n-o să mai găsim pe nimeni. Poate că nici noi n-o să mai ajungem...

Numai ordinul de plecare, neașteptat ca întotdeauna, îl trezi pe Paolo din starea lui de apatie. A fost absorbit

și antrenat în animația generală. Drumul în camion a durat numai două ore. Au coborît la Braunschweig oprindu-se apoi într-o cazarmă imensă, unde erau cîteva mii de italieni, înghesuiți în șapte sau opt clădiri. Călătoria ar fi continuat peste cîteva zile, în tren, direct spre Brennero.

Acele ultime zile păreau că nu mai trec deloc. Viața din lagăr era insuportabilă, pentru că se desfășura întocmai ca într-o cazarmă. Un comandament italian, invizibil, împărțea dispoziții dintr-o vilă care găzduise mai înainte statul major al cine știe cărui regiment al Wermacht-ului. Într-un colț al curții, era un afișier unde erau expuse ordinele, listele cu oamenii care formau diferitele echipe, indicația subofițerilor, desemnați să le comande. Într-un sector separat, apăreau din cînd în cînd ordinele de plecare. Suite de persoane încremeneau în fața acestui loc în fiecare oră din zi.

Pentru a se sustrage agitației așteptării finale, Aldo și Paolo au încercat să-și ocupe cea mai mare parte din timp, plimbîndu-se prin oraș. După Berlin, Braunschweig era cel mai mare centru nemțesc pe care-l cunoscuseră. Și acesta fusese încercat de bombardamente, mai ales la periferie, unde fusese odată zona industrială. Totuși, viața civilă își reluase ritmul. Erau restaurante și berării în care se putea avea o mîncare fără cartelă, chiar fără să te îngrijești de preț. Mulți ofițeri și soldați aliniați umblau pe străzi. Și multe femei lucrau la birouri și în magazine.

După cîteva zile, Aldo și Paolo cunoșteau destul de bine orașul, localurile, punctele de atracție. Intraseră chiar în discuții cu cîte un neamț, întîlnit prin berării. Spre deosebire de țărani, nemții din burghezia citadină se arătau preocupați de politică și nu uitaseră de vechea vrajbă pe care o aveau față de italieni, pentru „trădarea" lor din '43. Acum italienii se întorceau fericiți și plini de speranță acasă, dar aveau puține motive să fie veseli. învingătorii aveau să fie mai duri cu ei decît cu nemții : deoarece demonstrează cel puțin că știau să se bată.

Alte sentimente a demonstrat în schimb un profesor pe care Aldo și Paolo l-au cunoscut în timpul unei discuții

şi care i-a invitat la el acasă. Fără să se mîndrească, le spuse că nu fusese niciodată nazist şi le formula previziuni mai puţin optimiste pentru Germania. Nu atît pentru înfrîngerea suferită, cît pentru că, în ciuda pretenţiilor, uneori brutale, de epurare, expuse de aliaţi, se temea că aceştia ar favoriza consolidarea unei stări sufleteşti de *revanşă*, mai ales printre foştii combatanţi.

Aldo şi Paolo au petrecut cîteva seri plăcute împreună cu el, soţia şi cei doi fii, maturi, discutînd şi ascultînd muzică, sustrăgîndu-se astfel oboselii care-i chinuia.

În lagăr, Paolo şi tovarăşii lui din Burgdorf fuseseră încredinţaţi unei echipe, comandată de un sergent major care-i detesta pe civili, şi ar fi vrut să-i trateze ca pe recruţi. Cabana în care erau găzduiţi era foarte încăpătoare şi găzduia numeroase echipe : era o învălmăşeală nemaipomenită. Aldo şi Paolo rămaseră uniţi cu cei doi tîmplari napolitani, cu vînătorii de munte, marinarul din La Spezia şi caporalul din Matera, de care bulgăroaica nu se despărţea o clipă.

Perechea îşi încheiase idila şi era neliniştită, acum, de trei neplăceri : primirea pe care o va avea în sat — care nu era de fapt Matera, ci o fracţiune izolată din mijlocul munţilor, — comunicarea, răutăcioasă şi gratuită a sergentului major, că femeia nu va urca în tren, şi persecuţia din partea unui grup de tineri obraznici din altă echipă.

Glumele acestora deveniseră atît de sîcîitoare încît, într-o zi, au culminat într-o încăierare între cele două grupuri, din care toţi au ieşit prost. Aldo s-a ales cu o tăietură la buză. Dar în ciuda rănii, înfuriat şi ameninţător, cum niciodată nu-l mai văzuse Paolo, îl înfruntă pe sergentul major care-i părtinise pe violenţi, îl luă deoparte şi-l avertiză că dacă ar fi spionat sau ar fi făcut ceva în momentul plecării ca s-o împiedice pe bulgăroaică să-şi urmeze bărbatul, el, şi nu femeia, ar fi rămas pe jos.

După incident, viaţa dormitorului s-a desfăşurat monotonă încă vreo cîteva zile. Paolo şi Aldo au continuat să facă naveta între cazarmă şi oraş, din ce în ce mai nerăbdători să plece.

Pe măsură ce zilele treceau, şi prin semne certe, se apropia plecarea, simţeau că şi încordarea lor e mai

acută. Deveneau tot mai tăcuți și mai absorbiți. O stare proastă, absurdă și nejustificată îi făcea susceptibili. Însăși familiaritatea lor, reîntregită din plin și devenită o prietenie fraternă, după moartea lui Giulio, ajunsese tăcută și părăsită în voia gîndurilor. Au căzut de acord, în mod deschis, că era mai bine să nu-și complice existența cu întrebări și griji cărora nici unul nu le putea găsi o rezolvare. În timpul zilei, cînd nu erau la plimbare prin Braunschweig, rămîneau în paturile de campanie, cu mîinile sub cap, gînditori.

Vestea plecării a fost adusă într-o seară, cu puțin înainte de masă, de un soldat analfabet din Palmi, care o intuise văzînd o foaie de afiș în panoul comandamentului. Tot dormitorul s-a dus să o verifice. Era adevărată : se pleca a doua zi în zori.

O neașteptată agitație i-a cuprins pe toți. Se părea că după atîta așteptare, vestea i-a surprins pe toți nepregătiți. Cei mai mulți au început să-și facă bagajele. Unii au ieșit din cazarmă. Iar alții s-au dus să-și ia rămas bun de la prietenii și tovarășii din alte tabere. Sergentul major anunță că a doua zi de dimineață, la orele patru, voia să-i vadă pe toți aliniați în curte, în fața clădirii în care dormeau, cu bagajele făcute la perfecție. Aveau de parcurs pe jos cîțiva kilometri, pînă la gară, și nu voia să aibă nici o neplăcere.

— Femeile, spuse, sînt un bagaj ca oricare altul. Cine le are, să nu le facă văzute. Eu nu vreau să văd nici una. Și nu le voi vedea, încheie el pe un ton ambiguu, amintindu-și, desigur, de avertismentul lui Aldo.

Aldo și Paolo nu aveau bagaje de făcut. Și nu aveau pe cine saluta în lagăr. Au hotărît să se ducă în oraș.

Au străbătut toate străzile, acum bine cunoscute. Peste tot, nemți și americani. Au intrat în diverse localuri. Au trecut să-și ia rămas bun de la profesor, și s-au scuzat că nu pot întîrzia mai mult, pentru că trebuia să se întoarcă în lagăr.

Dar au pornit-o pe alte străzi, la întîmplare, fără nici o țintă, ca și cum nu s-ar mai fi putut opri : au continuat

să intre în berării și în localuri ; să se oprească în fața monumentelor și ale lespezilor, să salute pe vînzătorele sau pe funcționarele pe care le cunoscuseră numai cu cîteva zile înainte, și care nu-și mai aminteau de ei.

Încercau aproape un sentiment de neliniște, de nostalgie. De necrezut, fără să vrea, adresau un salut sentimental Germaniei. Și-au petrecut acolo cei mai răi ani din viața lor, au suferit samavolnicii, fel de fel de chinuri : și totuși, părăsind acele locuri, se simțeau emoționați și rătăciți.

Mărturisindu-și această paradoxală senzație, pe care și-au constatat-o amîndoi, au continuat să meargă mai departe, neștiind dacă făceau acest lucru pentru a-și confirma magia în care intraseră sau pentru a căuta să o întrerupă.

Vedeau ici și colo cafenele în aer liber, cu mesele pe trotuare, care le aminteau pe cele din Kurfüstendamm, din timpul luptelor. Chiar și mulți nemți pe care îi întîlneau, le aminteau de cei cunoscuți la Berlin, Wilhelmshagen, Biesdorf. Ajunseră la concluzia că nemții semănau foarte mult între ei.

Apoi s-au străduit să simtă puțină ură împotriva lor, puțină ciudă. Dar nu au prea reușit. Gîndul lor nu era în stare să se concetreze asupra acestor stări sufletești. Își aminteau, prin cuvinte neterminate și aluzive, pe care și le schimbau fără nici o ordine, episoade, emoții, temeri prin care trecuseră amîndoi deopotrivă. Și în acel vîrtej de amintiri, gîndul lor se pierdea, incapabil de a se opri asupra unor sentimente ostile, și violente, pe care totuși le nutriseră cîndva.

S-au reîntors în lagăr, frînți de oboseală. Totuși nu au reușit să închidă ochii. Din cînd în cînd, din paturi, își adresau frînturi de cuvinte, fără să aștepte vreun răspuns.

— Îți amintești de *frau* Emma ?

— Și de Heute ?

— Și de Cesira ?

— Și de cehoslovaca din Wilhelmshagen ?

— Dar de Aristide ?

Cine știe ce s-a mai întîmplat cu ei ? Și cum de-a putut fi uitat pînă și unul ca Aristide ? Poate că și el

murise. Ca Giulio, don Giacinto, Federico, von Patten...

Fără a-i spune ceva prietenului, Paolo se gîndi chiar și la „îndrăgostitele" lui din Schloss, la măturătoarea rusoaică, la *„fornarina"*, la Jacqueline, la Virginie.

Lăsa în urmă o viață de om. A crezut totdeauna că tot ceea ce i se întîmpla în timpul acela, nu era nimic, și că va socoti numai ceea ce va urma după aceea, după ce va fi închisă paranteza, la întoarcere. Acum înțelegea că nu putea uita pe nimeni, că toate imaginile, deși atît de îndepărtate și aproape ireale, rămîneau totuși în el, fără a face efortul de a și le aminti : erau mai mult decît o amintire.

Pe la ora trei dimineața, tovarășii începură să se agite. Strîngeau în baloturi păturile și le fixau pe ranițe și pe bagaje. Își pregăteau ceaiul și cafeaua. Treptat, treptat, s-a ajuns la un adevărat vacarm. Mulți, de emoție, nu-și mai găseau propriile lucruri.

Doi preoți și-au făcut datoria să-i întrebe dacă voiau să se spovedească. L-au urmat vreo douăzeci.

Caporalul din Lucca s-a apropiat de paturile lui Aldo și Paolo cu o cană mare de ceai fierbinte. Apoi veni și femeia și le aduse pîine cu unt. S-au așezat pe marginea paturilor, au mîncat și au băut în tăcere. La sfîrșit, caporalul spuse, în dialectul lui :

— Dacă ei nu-i dau voie să vină cu mine, eu rămîn aici.

Paolo îl asigură. Îi arătă pe cele patru sau cinci femei care se aflau în dormitor : urmau să plece toate. Niciodată nu se mai pomensie ca după plecarea unui tren militar, să rămînă vreo femeie pe peron.

Marinarul din La Spezia prevesti că va ploua, în ziua aceea. Mulți s-au rugat să nu plouă. Vînătorii de munte s-au întors de la baie, goi pînă la brîu. Erau singurii care se spălaseră. Soldatul din Palmi nu se simțea bine. Aldo pricepu că avea febră. Alți cîțiva din dormitor erau, de asemenea, bolnavi. Dar nu voiau să se știe, de teamă să nu fie lăsați să plece.

Înainte de ora fixată, erau cu toții afară, încolonați, fiecare cu lucrurile lui, țopăind, pentru că le era frig.

Alte echipe se aliniau ceva mai departe. Şi-au adresat strigăte de chemare şi de salut. Coloana, în totalitatea ei, trebuia să fie de opt sute de oameni, sub comanda unui medic maior.

Din corpul de clădire al comandamentului au ieşit şefii de echipă. Sergentul major devenise cumsecade. Îi trecu în revistă pe oamenii lui fără să le facă nici o observaţie. Numai unui bătrîn civil îi spuse că legătura lui era prost făcută şi că era prea grea pentru el : nu ar fi putut-o duce în spate. Îi rugă pe cei din preajma bătrînului, să-l ajute. Apoi atinse în tăcere cu mîna coardele unei chitare pe care o purta un soldat, în bandulieră. Scoase un sunet neaşteptat, care atrase atenţia tuturor. Mulţi i-au cerut soldatului să le cînte ceva.

În momentul acela sosi maiorul. Se opri la fiecare echipă. Întrebă pe sergentul major cîţi oameni avea în grijă. Şaptezeci şi patru. Lipseau doi după socoteala lui. Nu era nimic. Se vor aşeza în rînd cîte trei.

Aşteptarea mai dură cîtva timp. Se părea că nu mai are sfîrşit. Clădirea comandamentului era luminată. Ofiţerii veneau şi plecau, unii chiar alergînd. Doi motociclişti americani au sosit de afară şi s-au oprit la bariera de la intrare, lăsînd farurile aprinse, de asemenea şi motorul, care făcea zgomot.

Ca şi cum mesajul lor ar fi ajuns pînă acolo, se răspîndi fulgerător zvonul unui contraordin. Trenul militar nu mai pleca. Se mai întîmplase şi în alte dăţi. Avusese loc o ciocnire la Erfurt. Asta nu însemna nimic. Fapt era că americanii şi ruşii nu ajunseseră la un acord. Toate plecările erau suspendate. Se părea că, de-a lungul întregii linii de demarcaţie, se dăduse ordinul unei stări de alarmă. Au spus-o nemţii din Braunschweig. Ei, fără să pară, ştiau tot.

Începea să se lumineze de ziuă cînd coloana o porni la drum. Ranite şi legături păreau la început uşoare. Drumul străbătea cartierele de periferie, apoi se întindea pe cîmpuri aride.

Începu un răpăit uşor de ploaie, dar încetă în curînd. De-a lungul coloanei au apărut şase sau şapte umbrele, provocînd mult haz.

Gara era în afara oraşului. Dar nu era gara propriu-zisă a oraşului Braunschweig. Aceasta nu mai era în picioare. Era o gară improvizată, o veche haltă de mărfuri.

Un peron lung. Coloana se alinie în toată lungimea lui. Maiorul trecu de la un cap la altul pentru a comunica oamenilor că fiecare echipă trebuia să se împartă în grupuri de patruzeci. Un grup pentru fiecare vagon. Aşteptau ordinul să se urce în vagoane.

Cînd trenul apăru încet, mai întîi cîţiva, apoi toţi au dat buzna în vagoane, de-a valma, unii peste alţii, fără a mai respecta nici un fel de repartiţie.

Mai trecu o jumătate de oră. Fiecare se instalase bine. Locomotiva şuieră, dar nu se urni. Atunci au început toţi să cînte.

EPILOG

Primul lucru pe care Paolo nu a reușit să-l înțeleagă la Roma a fost de ce anume Nanda se hotărîse să închirieze casa. Noii chiriași nu au știut să-i spună unde s-a dus să locuiască. Într-un cartier mai îndepărtat, desigur. I-au dat numărul de telefon dar nu i-a răspuns nimeni.

Paolo se îndreptă atunci spre casa părinților săi pentru a se întîlni cu ei, pînă una alta, și a căpăta vești mai precise.

Poate că nici nu trecuse un sfert de oră de la sosirea lui, cînd și începură să vină să-l vadă vecinii și cunoscuții. Toți voiau să-l salute, să-l vadă, să știe ceva despre el, să-i comunice o sumă de lucruri. Pe scurt, casa se umplu de oameni care îl sufocară cu întrebările și cu povestirile. Cei ce ajungeau la urmă, erau mai aprinși ca primii. Fiecare pretindea pentru el puțină atenție, îi amintea de vechi întîmplări. Chiar de persoane de care, în clipa aceea, nu-și mai amintea nimic.

A fost obligat să redea de mai multe ori peripețiile prin care trecuse, pe scurt, prezentîndu-le — își dădu seama — aspectele cele mai banale. Și să asculte ceea ce ceilalți au crezut și au spus despre el, în timpul absenței lui. Cum s-au putut descurca cu părinții lui. Tot ceea ce au îndurat pînă au ajuns să știe ceva : prin Crucea Roșie, Vatican, nemți ; apoi, guvern, ambasade, Vatican, Crucea Roșie. Și niciodată vreo veste.

O mătușă nu se putu stăpîni să-i mărturisească faptul, că în afară de mama lui, a fost singura care mai spera să-l vadă.

Mamă-sa nu spunea nimic. Numai, cînd și cînd, îi pipăia brațele, umerii, ca să se asigure că, într-adevăr, nu avea nimic vătămat.

Dar nici tată-său nu-și mai lua ochii de la el. Stătea deoparte în timp ce toți ceilalți îl înconjurau, și mai mult decît mulțumit, părea foarte mîndru de el : ca și cum el ar fi ajuns cel dintîi într-o întrecere.

Îi spusese că Nanda locuia acum în altă parte a orașului și lucra într-un birou al Aliaților. Dar nu știa cu precizie unde anume. Avea numai adresa ei de acasă, dar nu și numărul de telefon.

Din asta și din alte cîteva indicii și tăceri, Paolo înțelesese că raporturile între Nanda și ai săi nu fuseseră prea strînse, în perioada aceea.

Încerca un oarecare sentiment de ciudă împotriva tatălui său pentru că i se părea că el nu făcea nimic pentru a-i aduce înapoi soția. Uneori se înălța deasupra tuturor pentru a vedea dacă nu cumva apare și ea în spatele celor ce se strîngeau în jurul lui.

În sfîrșit ajunse să se elibereze de insistențele tuturor ; mîinile, întrebările și vorbele, parcă îl îmbătaseră. Și reuși să o pornească spre noua casă a Nandei. Era mulțumit că nimeni nu-l însoțește.

Asta însemnă totuși o ulterioară întîrziere pentru că, în ciuda tuturor indicațiilor, greși tramvaiul și fu constrîns să facă un ocol mare. Ajunse cu puțin înainte de ora șase și Nanda nu venise încă. Portăreasa îi spuse că de obicei se întoarce acasă pe la opt.

În așteptarea ei, se hotărî să cutreiere cartierul, pe care îl cunoștea puțin. Era un cartier dincolo de Tibru, cu străzi drepte și largi, care îi aminteau de Torino. Sau de Berlin.

Zîmbi, gîndindu-se la ideea fixă pe care o avea cu Berlînul. În realitate, străzile nu semănau deloc cu cele dintr-un oraș german. Dar acum, și cine știe pentru cîtă vreme, orice vedea îi „amintea" de Germania.

La opt, încercă să sune la ușa Nandei. Ea nu se întorsese încă. Ieși din nou în stradă, fără a se îndepărta de astă dată. Așteptarea îl necăjea pentru că îi provoca senzația că nu face altceva decît să spioneze sosirea soției. Chiar și Nanda ar fi simțit-o, văzîndu-l astfel.

Cînd și cînd, portăreasa ieșea în poartă și-l privea. Cînd a venit ora să închidă, se apropie de el și îl întrebă ce avea de gînd. Paolo îi răspunse că preferă să aștepte pe scară. Dar i se păru inevitabil, acum, să-i precizeze cine era.

— Sînt soțul doamnei, îi explică. Și avu un sentiment aproape neplăcut.

Femeia înțelesese acest lucru de la început și îl întrebă dacă sosise în ziua aceea și de unde.

— Din Germania, spuse.

Portăreasa făcu: „Ah!" și îl privi acum cu toată atenția. Senzația neplăcută a lui Paolo se accentuă. Se simțea expus și ridicol. Femeia avea un fiu prizonier în India. Deși nu era același lucru, a vrut să știe cum o duceau prizonierii în Germania.

Paolo trebui să-i relateze și ei cîte ceva din viața lui, petrecută acolo. Cînd s-au despărțit, erau orele unsprezece. Se urcă pe scări și continuă să o aștepte la ușă.

Cînd sosi Nanda, îl găsi dormitînd. Poate că tocmai acest lucru a micșorat emoția revederii.

Se simți scuturat de umeri și se trezi față în față cu soția lui, mai mult uimită decît emoționată. (Desigur nu putea să scoată nici un strigăt: se aflau pe scări, în toiul nopții).

El a avut nevoie de cîteva secunde, ca să se dumirească. Visa ceva, și nu mai știa ce. Se strădui să se concentreze și să se convingă că într-adevăr în fața lui era Nanda, în carne și oase. Apoi i se aruncă în brațe și începu să-i vorbească.

Dar simți ceva ca și cum și-ar fi spus totul la telefon, înainte, în toată ziua aceea. După două sau trei fraze, tăcu. Era descurajat, nedumerit. Faptul că a fost surprins dormind, îl umilea.

Chiar și Nanda părea dezorientată. Nu știa ce să facă. (Nu făcea, totuși, cum făcuse mama lui, să plîngă

și imediat să rîdă. Iar el, strîngînd-o în brațe, simți că tremura toată).

Se uita lung la el, ca și cînd trebuia să facă un mare efort pentru a-l recunoaște. Pentru a treia oară îl întrebă :

— Ce mai faci ? Dar nu încerca să-i pipăie brațele, cum făcuse mama lui.

Apoi, trezindu-se cu greu, dintr-un penibil moment de distracție, exclamă :

— Doamne, cum te-ai schimbat !

În sfîrșit, se hotărî să deschidă ușa. Era un apartament mic, urît, rău mobilat, sărăcăcios. Cînd au intrat în vestibul, Nanda păru că se trezește. Spuse :

— Nu mi se pare adevărat...

Paolo i-a fost recunoscător pentru asta, și i se adresă cu cîteva diminutive de mîngîiere, pe care și le foloseau cînd erau tineri logodnici. Dar constată că pronunțase un cuvînt ieșit din uz, nepotrivit, din vremuri prea îndepărtate.

Ea îl întrebă dacă voia să mănînce ceva. (Ce altceva trebuia să-i spună ?). Nu-i era foame : voia să știe, să afle ceva.

Nanda totuși pregăti masa. Începu să-i explice de ce a schimbat casa. O făcuse pentru a-și rezolva o oarecare diferență de chirie. Calculele, făcute în baza noilor prețuri, nu i se păreau clare lui Paolo.

Se așeză pe singurul scaun din bucătărie, în timp ce ea aprindea focul. Se străduia să fie atent la ce-i spune, întrerupînd-o cu întrebări cît mai rare. Cele mai multe însă îi rămîneau nespuse. În sfîrșit, pentru că nu înțelegea nimic din povestea aceea cu chiriile blocate și deblocate, o rugă să-i spună ceva despre ea, în general.

Ce a mai făcut oare între timp ? Mai nimic. Atîta timp cît el a stat la închisoarea Regina Coeli, s-a îngrijit să-i procure alimente, să-i ducă lenjerie de schimb, să-i scrie. Apoi, după ce a fost deportat și nu a mai știut nimic, a început ocupația germană : o perioadă de coșmar și de probleme elementare, penibile. Odată cu sosirea aliaților, a căutat un angajament pentru a cîștiga ceva, și pentru a scăpa de griji. Pentru că, a suferit, firește, în permanență, din cauza lui

Dintre cunoscuți n-a văzut prea mulți. Prietenii de odinioară se înrolaseră cu toții în Rezistență. Cîțiva au venit s-o întrebe de el. Dar nutreau prea puține speranțe. Făcuse și alte cîteva cunoștințe, noua funcție o acaparase cu totul, și rar își putea permite o ieșire. Apoi, așa cum i-a mai spus, nimic altceva: așteptare și iar așteptare.

Nanda îi spunea toate astea pe un ton calm, detașat. Ascultînd-o, s-ar fi spus, că în tot timpul acela nu se întîmplase nimic: nici ei, dar nici în Roma și nici în întreaga Italie.

Cînd el căuta să afle și alte amănunte, sau îi adresa întrebări directe, îi răspundea aproape mereu: „Nimic". „Nu știu". Sau ridica din umeri.

Lui Paolo îi era greu să-și amintească dacă felul acela rezervat și măsurat în care îi vorbea soția sa făcuse totdeauna parte din caracterul ei sau poate că era nou, neobișnuit.

Desigur, se schimbase mult, privind-o mai atent, chiar fizic. Nu se putea spune că era mai puțin frumoasă, sau îmbătrînită. Dimpotrivă. Devenise însă mai femeie, mai matură.

Avea un aspect mai calm și mai serios, un aer de siguranță, un control în cuvinte și în gesturi. Și chiar ceva grav și mocnit în adîncul privirii, care îl făcea să fie mai reținut, îl intimida. Nu reușea să și-o închipuie, în timp ce alergau, împreună, prin parcuri, pe bicicletă, la mare. I se întîmpla ceva contrar celor așteptate: tocmai el se simțea mai puțin îndrăzneț și mai stingher.

— Gîndește-te că am fost la cinema, eu care mă duc atît de rar, îi spuse, revenind la felul straniu al întîlnirii lor.

El unde a fost, la Berlin, sau la München, în tot timpul acela? Odată, parcă, un ofițer neamț îi spusese tatălui său că convoiul fusese îndreptat înspre unul din acele orașe. Ba chiar, spre Innsburck. Prin mijlocirea acelui neamț, i-au expediat cîteva flanele și haine groase. Primise ceva? Nu, nimic.

Paolo începu să vorbească de frigul de la Berlin, lăudîndu-se puțin cu obiceiul și tăria lui de a nu se îmbrăca

cu flanele și paltoane, atribuind acest lucru și faptului că înfruntase două ierni în Germania. I-a redat amănunte despre von Patten, Federico și Aldo, căruia nu i-a lipsit mult să se prăpădească din cauza frigului. Dar fără să-i fi explicat cine erau aceștia.

Nanda nu reușea să-l urmărească și, în legătură cu frigul, îi povesti cum schimbarea casei i-a permis să locuiască într-un apartament încălzit, datorită unor măsuri gospodărești eficace din clădirea aceea.

De astă dată nu înțelegea Paolo. Făcu o observație care nu avea nici o legătură cu ce spusese ea și amîndoi au făcut mare haz.

Rîdeau de-a binelea. Totuși el ar fi vrut să o întrebe cum de nu se gîndise la „profanarea" pe care o săvîrșise, cedînd vechea casă. Timp de trei ani, el nu și-o închipuise decît în casa *aceea*. Dar asta chiar nu i-o putea spune.

Nanda îi oferi o farfurie cu supă. (Avea în casă cuburi de supă praf, americane, dar nu de la bursa neagră : le primea de la birou). Îi vorbi despre aliați, despre mentalitatea lor și despre obiceiurile pe care le aduseseră cu ei. Despre ușurința cu care angajau personal italian. Era de ajuns să te prezinți cuiva. (Paolo ar fi vrut să o întrebe de ce le-a solicitat un post acestora, și nu vechilor prieteni).

Dar Nanda începuse să-i relateze, ca și cum și-ar fi amintit dintr-o dată, de percheziționile din casă, după arestarea lui, și de broșurile pe care i le găsiseră acolo. (Paolo o știa prea bine : broșurile îi fuseseră puse sub ochi, după diverse interogatorii, de funcționarul de la OVRA [1], pentru a-l face să înceteze de a mai nega. Era un amănunt la care, ce-i drept, nu se mai gîndise. Este

---

[1] *OVRA : Opera, Vigilenza, Repressione, Antifascismo* = organizație secretă a regimului fascist, cu misiunea de a reprima orice mișcare antifascistă.

adevărat apoi că, multe luni, totul a depins de faptul de a fi putut ghici ceea ce descoperiseră agenții în locuința lui. Atunci ar fi dat cine știe cît ca să afle. Acum, neliniștea din perioada aceea îi apărea ca pierdută într-un trecut îndepărtat și înmormîntată sub un noian de alte griji mai recente).

Totuși faptul că soția lui îi amintea acel amănunt cu o emoție atît de vie, constituia un punct de legătură, în haosul discuțiilor desfășurate pînă atunci.

În timp ce se mai răcea supa, Nanda și-a dat seama că nici nu-l întrebase dacă voia să se spele. Îl însoți la baie. Din nou, umblînd prin casă, Paolo fu năpădit de un umilitor simțămînt de neîncredere. A ținut ca Nanda să nu se îndepărteze de el în timp ce se spăla pe mîini. Îi era teamă, ca rămînînd singur, să nu înceapă să scruteze în jur.

— Fiindcă veni vorba, întrebă, reluînd firul discuției, ce s-a întîmplat pînă la urmă cu funcționarul de la OVRA ?

Nanda nu știa. Nu știa nici de soarta altor tovarăși. Știa numai despre unul din ei că, după ce a fost arestat, s-a declarat la dispoziția fasciștilor. Și că, după război, a murit.

În timpul mesei, conversația a decurs și mai dezordonat. Nanda i-a explicat că nu s-a înscris în partid numai din indolență. Dar frecventa, în afara funcției pe care o avea, diverse cercuri ale tovarășilor. Participase și la unele manifestații și în timpul uneia, fusese lovită.

Paolo, la rîndul lui, a vrut să-i spună despre întîlnirea cu comuniștii germani. Și apoi — cine știe de ce ? — idila cu Jacqueline. Dar Nanda nu-și putea da seama de semnificația acelui episod, fără a cunoaște precedentele, ambianța, situația de fapt. Auzise, totuși, că mulți prizonieri se întorceau din Germania căsătoriți. Dar și asta era altceva.

Paolo o întrebă dacă nu cumva cunoscuse, în strada unde locuiau înainte, o colegă de universitate, care își avea soțul deportat în Germania. Putea să i-o descrie, aproximativ, chiar dacă nu o văzuse niciodată. Era vorba de Bruna, soția lui Giulio.

Nanda nu auzise vorbindu-se de ea, nici măcar după eliberare. Paolo rămase contrariat, dar începu totuși să-i povestească despre Giulio și despre moartea lui.

— E înspăimîntător, îl întrerupse Nanda. La început, lumea nu voia să creadă că se întîmplă lucruri atît de atroce. Cu cîteva luni în urmă, totuși, jurnalele au început să publice fotografii din lagăre. Dacă ai ști ce a făcut tatăl tău pentru a le împiedica să ajungă în mîna mamei ! Tu, ce-i drept, adăugă, după o scurtă pauză, te-ai descurcat destul de bine...

Lui Paolo, observația îi displăcu, dar nu arătă. Reîncepu să vorbească despre foame, pierzîndu-se în amănunte pe care el însuși le considera fără importanță. Și despre ghiftuielile cu Aristide și Aldo, din timpul luptelor care se desfășurau la Berlin.

Dar trebuia să-i spună și cine erau acești tovarăși. Și de ce anume era liber în timpul acestor lupte ; de ce a fost într-o închisoare și nu într-un *lager*, așa cum continua ea să creadă ; ce au însemnat bombardamentele de la Alexanderplatz ; de ce nu-l judecaseră, între timp. Și tot restul, tot restul.

Se făcuse ora trei. Nanda trebuia să se trezească la șapte. Lui Paolo nu-i era somn, dar se gîndi că era inutil să mai continue, la ora aceea. Trebuia să înceapă să povestească amîndoi, ceea ce se întîmplase în acest timp, să reia totul de la capăt, amănunt cu amănunt.

— Avem nevoie de multe zile, spuse. Acum nimeni nu ne va mai putea împiedica s-o facem.

Nanda se hazardă să spună că, din păcate, era ocupată atît dimineața, cît și după-amiaza.

Regretă, dar Paolo rămase din nou dezorientat, amărît. Simți, acum și mai precis, o repulsie față de serviciul acela al ei. Ca și pentru activitatea, cunoștințele, interesele actuale ale Nandei. Era oare cu putință ca nici întoarcerea lui acasă să nu-i poată întrerupe ritmul vieții noi pe care și-o crease ?

— Vei cere o permisie, spuse. Și cu un ton care voia să fie glumeț, dar sună sever, adăugă : voi veni eu să o cer în numele tău !

Nanda spuse : „Da !“ cu un aer zeflemitor, pentru a-l face să înțeleagă cît de puțin posibilă era realizarea dorinței lui.

Se ridicară de la masă și se îndreptară spre dormitor. Abia acum îi explică Nanda că reușise să obțină casa aceea de la Comisariatul locuințelor, printr-un cerc de cunoștințe, despre care îi va vorbi mai tîrziu.

Camera în care dormea Nanda era modestă dar curată și dichisită. Paolo intră acolo aproape cu circumspecție, aruncînd o privire în jur, rapidă și pe furiș. Singurul lucru pe care l-a văzut excepțional, a fost cantitatea de cărți, care zăceau peste tot. Cărți recente, ale unor edituri necunoscute.

Pe noptieră se afla un radio mic, american. Nanda îl deschise : se transmiteau cîntece de dans chiar și la ora aceea.

Cu toată nota ei de frivolitate, soția și-a reluat din nou expresia severă, absorbită, puțin dură, care dealtfel îi aparținuse întotdeauna. Se mișca prin cameră, calmă, fără a-l privi și fără a-i destăinui nici un sentiment. Cînd potrivi mai bine cearșaful, totuși, Paolo avu impresia că îi tremurau mîinile.

— Știi, — îi spuse, rupînd liniștea, — azi dimineață nu mă gîndeam că vei dormi aici... Cei drept, — adăugă, — de multe ori am crezut că nu te voi mai vedea...

Nu era o emoție (și nici bucurie) în cuvintele acelea. Era o simplă admitere : nici măcar o mărturisire de care să se simtă jenată.

— De cîtva timp, continuă, veneau mulți prizonieri din Germania. Și tot aflînd ce se întîmpla acolo, mereu mai deznădăjduită eram, că nu te voi mai revedea. În situația ta, apoi, toți spuneau...

Avu o clipă de șovăială. O nuanță, ca și cînd ar fi vrut să-l scutească de ceva. Apoi continuă cu glas ferm :

— În sfîrșit : ai înțeles. Spuneau că nu te mai întorci. Singura care nu se putea resemna deloc era...

Paolo știa bine : mamă-sa. I-au spus-o trei sau patru persoane. Cine știe de ce, toți doreau să-l informeze că îl credeau dus din lumea asta. Poate credeau că îi fac

plăcere. Și nu-și dădeau seama că în felul acela el se convinge că nimeni nu-l mai aștepta, în afară de propria-i mamă.

Nu ascultă ultimele cuvinte ale Nandei.

— Regret pentru toți, spuse, am pielea rezistentă.

Tonul era greșit și a constatat numai după ce fraza a fost pronunțată. Căută să o rectifice :

— De-ai ști, vru să spună, cît am îndurat ca să scap cu viață !

Dar și tonul acesta era greșit. Se rușină de inflexiunea patetică pe care o luase glasul, fără voia lui.

Pentru a-și ascunde jena, reluă discuția pe care o începuseră cu puțin înainte. Era slab, mai mult decît obosit și buimăcit : slab și indulgent cu sine însuși. N-a știut să reziste la tentația de a-i propune să citească, înainte de a se culca, o poezie pe care i-o dedicase.

— Astfel, încercă să se justifice, îți vei face și tu o idee.

Era vorba de cîteva versuri pe care le scrisese cînd se simțise el mai desperat și mai abrutizat de foame ca niciodată.

Nanda îi arătă că acceptă cu plăcere propunerea. Continua să facă pregătirile pentru noapte. Luă dintr-un dulap două pijamale, le așeză pe pat (miroseau a flori de cîmp), apropie un scaun, făcu puțin spațiu pe masă.

El scoase din buzunar cîteva foi de hîrtie mototolite și încărcate de o caligrafie minusculă. I le arătă de departe, pentru a-i arăta în ce condiții fusese constrîns să le scrie. Puse pe noptieră alte cîteva hîrtii și lingura, pe care era imprimată zvastica și vulturul celui de al Treilea Reich, unica amintire pe care o păstrase. Apoi se așeză pe marginea patului.

Nanda punea în ordine, așa cum făcuse totdeauna, îmbrăcămintea pe care o scotea de pe ea, în timp ce el citea. Deși ocupat cu lectura, Paolo observă că ea avea lenjerie fină și elegantă, întocmai ca odinioară. Mai zări, cînd ea veni lîngă el și deschise șifonierul, pentru a-și pune rochia, și un mare asortiment de fuste, pulovere, bluze, pe care el nu le mai văzuse niciodată, bineînțeles.

Citea în mod mecanic, dar bine (cunoștea versurile acelea pe dinafară), în timp ce Nanda era întoarsă cu

spatele și continua să se miște între masă și pat, grijulie, să nu-l tulbure.

La un moment dat se așează și ea pe marginea cealaltă a patului. Paolo își ridică privirea pentru a face o pauză. Dar, înainte de a ajunge s-o îndrepte înspre direcția în care se afla ea, zări figura unui bărbat.

Era pentru prima oară, după atîția ani, că i se întîmpla să se vadă în întregime într-o oglindă. Rămase cu o senzație cu totul neplăcută. Hainele vechi și mult prea largi îl arătau mizerabil. Avea pe el o cămașă de vară peste măsură de purtată, găsită cine știe pe unde, cu un guler rebel și strîmb în jurul unei cravate pe care Aldo i-o dăduse în dimineața aceea. Părul îi era ciufulit, aspru, chipul vînăt din cauza bărbii nerase, ochii încercănați de oboseală și strălucind de insomnie. Îi răsună din nou în urechi (dar căpăta acum un alt ton, nu numai îndurerat) exclamația Nandei care îl speriase cu puține ore mai devreme : „Doamne, cum te-ai schimbat !".

Se simți consternat pe neașteptate. Privirea i se încețoșa parcă. Poate că era pe punctul de a leșina. Desigur, Nanda nu a observat nimic, pentru că tocmai cînd el depunea un efort sporit de a reîncepe lectura versurilor, exclamă cu un glas liniștit și convins :

— Este foarte frumoasă, într-adevăr...

Ea crezuse, din pauza lui, că poezia s-a terminat.

Dar în clipa aceea, Paolo a înțeles că, oricîte zile va mai avea de trăit, nu ar mai fi reușit să ducă pînă la capăt lectura poeziei începute.

A spune totul ca și a înțelege totul, era atît de imposibil. Paolo constată că și Nandei i s-au întîmplat, în timpul acela, anumite lucruri care nu puteau fi explicate. Și că un număr de ani de așteptare în casă, în condiții de libertate, sîcîită de neplăceri materiale mai puțin grave, nu era un fapt foarte deosebit de cîțiva ani de așteptare într-o celulă sau într-un *lager*. Greu de judecat, în ambele cazuri.

Numai că Nanda era conștientă de asta, în momentul întîlnirii lor, și așa se și explica comportarea ei. El, în

schimb, nu sesizase. Și era vina lui. Dacă ar fi știut încă de la început, ar fi făcut ca ea, și ar fi spus : „Nimic" și „Nu știu". Sau să fi ridicat din umeri. Regreta profund că nu se comportase în felul acela.

O senzație de pudoare violată îl făcea să simtă acum un fel de ciudă împotriva Nandei, care adormise lîngă el. O neliniște, din ce în ce mai insistentă, îl făcea să urască tot mai mult patul acela. Privea, pe cadranul ceasului, trecerea orelor, așteptînd nerăbdător să se lumineze de ziuă. Voia să se miște cu orice preț, să iasă, să vadă Roma.

În sfîrșit, își dădu seama că agitația interioară îl depășea. Se ridică din pat, făcu un duș, se îmbrăcă în liniște, și lăsă un bilet pe care scrise numai cîteva cuvinte. Apoi luă bicicleta și coborî în stradă.

Afară, i se păru că respiră altfel. Cerul era încă închis, aerul înțepător, străzile pustii și tăcute. Primul semn de viață pe care îl zări, a fost o brutărie, în care intră pentru un moment pentru a lua o pîine albă, îmbietoare pentru că era caldă, destinată desigur bursei negre.

Ceva mai departe, la capătul străzii, un bar tocmai deschidea. A trebuit să aștepte să se încălzească mașina de cafea *espresso*. Unul după altul veneau acum muncitorii și tramvaiștii. Comentau evenimentele politice, știrile sportive, neplăcerile raționalizării alimentelor. Vorbeau zeflemitor. Paolo îi asculta cu toată atenția, avid.

Ieși din local, se sui pe bicicletă și pedală cu energie pentru că acum îi era frig. Pe o porție de drum merse împreună cu muncitorii care se duceau la unele șantiere îndepărtate și se îndreptau spre centru. El, însă, o apucă spre Monte Mario, în sus, în cartierul din Spatele Palatului Farnesina. Clădirile mari erau ocupate acum de aliați, de cluburile sportive și de stadioanele utilizate ca depozite și parcaje.

Într-un punct ridicat, pe un fel de terasă, se opri pentru a se odihni puțin. De acolo se putea domina întinderea nesfîrșită a orașului, acum cînd lumina zilei era tot mai limpede : verdele parcului Borghese, arterele principale, indicate de lungi șiruri de felinare, meandrele

Tibrului, palatele istorice, bisericile. Decorul se împlinea treptat, treptat, apărînd pe zone, pe măsură ce ieșea din ceața ușoară a dimineții. Soarele, care se ridica încet, schița rînd pe rînd contururile caselor și monumentelor și făcea să strălucească geamurile îndepărtate ale ferestrelor. În multitudinea culorilor, domina culoarea roz închis : străveche și spălăcită.

Dincolo de munte, erau cocioabele și barăcile, în care locuiau evacuații, șomerii și prostituatele.

Unele din aceste femei se întorceau acasă abia acum. Treceau direct peste cîmp, ca să scurteze drumul, desculțe și cu pantofii sub braț, lîngă poșetă.

Nimic din discuțiile lor nu lăsa să se înțeleagă că ele ar ține seama de părerea lumii despre profesia lor. Se văitau în schimb, ca toți ceilalți, de rezultatul practic al zilei care trecuse, de asprimea și de surprizele meseriei. Cu același ton, vorbeau apoi despre lucruri comune : boli, legitimații, copii.

În timp ce Paolo trecea pe lîngă unul din asemenea grupuri, o femeie, care nu mai era tînără, îl rugă să o ia pe ghidonul bicicletei și să o ducă pînă acasă, în vîrful urcușului. Locuia într-o cameră dintr-o căsuță abuzivă, fiind construită pe coasta muntelui. Se plîngea că o costa trei mii de lire pe lună.

Cînd au ajuns, femeia îl invită pe Paolo să-i țină companie la masă. Îl luase drept un șomer sau un vagabond.

În fața ușii, au găsit o gălețică cu lapte, abia muls. Pîinea o adusese ea, proaspătă, din oraș. Au aprins focul și au pregătit ceva de mîncare, pe o masă plină de lenjerie de cîrpit, pe care femeia o puse deoparte.

În cameră mai erau alte cîteva mobile și obiecte. Într-un colț era o doniță cu apă (apa i-o furnizau vecinii, pentru cîteva lire : familia unui zidar, care ocupa celelalte două camere ale casei) și, lîngă pat, pe jos, un radio cu baterii.

În timp ce mîncau, discutau cu destul haz, bine dispuși de parcă se cunoșteau de multă vreme. Nu și-au povestit nimic din viața proprie. Numai cîteva ironii la adresa vieții, în general, și cîteva aluzii la dificultățile

momentului. După-masă au aprins o țigară, afară, la soare, fără a mai schimba nici un cuvînt. Apoi Paolo înțelese că pentru femeie venise ora de culcare și își luă rămas bun de la ea, promițînd că va reveni.

În cealaltă parte a casei, familia zidarului își făcea baia de dimineață în jurul unei căzi, pe un spațiu mai mare. Erau trei băieți, două fete adolescente, o femeie în vîrstă și o bătrînă. Cînd Paolo trecu, femeile îl salutară cu amabilitate, iar fetele fugiră să se ascundă în casă, făcînd haz, urmărite de frații lor. Femeia mai în vîrstă le atrase atenția să nu mai fie gălăgioși fiindcă o deranjau pe vecină. Numai atunci, Paolo află că se numea Ines.

Cîteva minute mai tîrziu, coborînd neîntrerupt, ajunse la Ponte Milvio. Piața era murdară și plină de gunoaie. În mijloc, bărbați și femei, toți înfrigurați își instalau tarabele cu mărfuri. Alții descărcau coșuri cu legume din două camioane. De pe străzile din jur apăreau muncitori cu gulerul ridicat și pachetul cu mîncare sub braț. Grupuri de biciclișți se îndreptau spre Cassia și Flaminia. Din Tibru se înălțau valuri de ceață și umiditate.

Paolo se opri în piață și privi de jur împrejur. Apoi, trecu podul și o apucă de-a lungul rîului. Pe țărm, drage și căruțe erau în mișcare. Caii trăgeau cu greu poverile și căruțașii îi îndemnau cu biciul, dar nu cu strigăte mînioase, ci prietenești.

La Villa Glori, bulevardele și parcurile apăreau pustii la ora aceea. Parcul era părăsit. Obstacolele și băncile fuseseră răsturnate sau distruse. În vale spre albia rîului, femei bătrîne, aplecate, culegeau cicoare.

Roma putea fi dominată și de pe înălțimea aceea. Dar distanța era mai mică și viziunea mai puțin detașată. Orașul începuse să se trezească : se distingeau vehicule și persoane pe arterele mai apropiate. Pe dreapta, lîngă hipodrom, un grup de bărci și colibe, arăta o oarecare animație : oameni în cămăși se agitau printre lungi șiruri de rufe întinse, și conducte, la oarecare înălțime, din care, ici și colo, curgea apă. Veneau zgomote și glasuri, aduse de vînt.

Paolo poposi mai mult timp acolo. Se întinse pe iarbă

și rămase să contemple pinii și cerul, fără a face vreun efort de a-și controla gîndurile. La un moment dat, reuși chiar să nu se mai gîndească la nimic. Avea ochii încărcați de verde și albastru, aceleași culori pe care le au și pădurile de pini din Germania, doar că verdele celor din Italia era mai intens.

Au urmat zile confuze, opace, fără sens. Paolo n-ar fi știut să spună cîte.

Își petrecea timpul într-o stare de inerție: fără somn noaptea și tulburat în timpul zilei. Cu Nanda se vedea la ora prînzului, a cinei, seara. Chiar și cu vechii prieteni, după cîteva întîlniri grăbite, înțelese că nu mai avea nici un motiv să-i frecventeze. Legături, solidaritate, întîmplări din ultimii ani — de care el fusese rupt — îi țineau destul de uniți. Pînă și în limbaj, în aluzii, în rememorările sintetice de date și de episoade — care nu-i spuneau nimic lui — se simțea cît de înrădăcinate și exclusive erau acele noi legături.

În fiecare dimineață, puțin înainte sau după ivirea zorilor, se ridica din pat, fiindcă nu mai reușea să rămînă întins fără să doarmă și fiindcă simțea nevoia să se obosească, cel puțin fizic. Nanda nu era de acord cu acest fel de comportament și credea prea puțin în justificările lui. Totuși, evita să-l contrarieze.

El se îmbrăca cu grijă, ca să n-o trezească, se apropia de ea, o săruta pe obraji, cu un sentiment de duioșie și detașare, și apoi se îndrepta spre ieșire. Aici, cîteodată glasul somnoros al soției îl ajungea din urmă, atrăgîndu-i atenția, mereu asupra acelorași lucruri.

Roma era un oraș imens, pe care toamna blîndă izbutea să-l uniformizeze în atenuarea culorilor și a panoramelor. Paolo făcea un scurt popas la un bar, unde lua o cafea, apoi se suia pe bicicletă și o pornea spre periferie.

---

[1] Mormînt comun în care au fost îngropați 335 ostateci italieni uciși de trupele SS la 24. III. 1944 drept represalii pentru atentatul în care și-au pierdut viața 32 soldați nemți.

În unele dimineți ajungea pînă la *Fosse Ardeatine*[1] unde fuseseră găsite și așezate alături de celelalte, în mod provizoriu, rămășițele pămîntești a doi din bunii lui prieteni. Ajungea acolo pe cînd se lumina de ziuă, se dădea jos de pe bicicletă și rostea cuvintele : „*Ciao* Peppe! *ciao* Giovanni !". Și asta-i dădea o emoție plăcută.

Alteori se îndepărta pînă la *Santuario del Divino Amore*. Și acolo descoperise un cimitir mic, în spatele grădinii bisericii : fuseseră îngropați cîțiva militari și civili, majoritatea necunoscuți, morți în timpul luptelor din Roma, cu doi ani în urmă. Lîngă ei, se odihneau trei soldați nemți, ale căror plăcuțe stăteau agățate de cruci. Mormintele lor erau părăsite, în jurul lor creșteau mărăcini și se zbenguiau cîinii, în fugă după lăcuste.

Paolo, cocoțat pe un zid de alături, rămînea acolo, își aprindea o țigară și începea să privească ogoarele, în soare.

În cîte o zi simțea nevoia să se întîlnească cu cei vii cu care avea mai multă nevoie să se întrețină, în realitate. Numai că în aceste cazuri nu-și mai căuta prietenii de odinioară, care ajunseseră din ce în ce mai ocupați și mai distrați. O chemare instinctivă îl atrăgea acum spre semenii lui, foștii deținuți.

Era foarte ciudat cît de ușor reușea să-i recunoască. Îi identifica pe stradă, în tramvai, în localuri. Nanda făcea haz de el, considerîndu-i această pricepere și predilecție drept o nevinovată manie. Iar el accepta hazul ei, spunîndu-i :

— E atît de simplu ! Nu vezi ? Poartă toți o stea albă pe frunte...

Deși se confundau cu partizanii, cu șomerii și cu nesfîrșitul șir al celor oropsiți, foștii prizonieri păstrau, într-adevăr, un fel de candoare care îi făcea, totodată, mai expuși la dezamăgiri și amărăciuni, dar mai prompți la manifestările entuziaste și la speranțele din zilele acelea.

Paolo cunoscuse destui și, cîteodată, rămînea mult în tovărășia lor. Nu numai pentru a reevoca amintiri și peripeții din închisoare, dar și pentru a participa la unele manifestații care erau frecvente în perioada aceea.

Într-o seară i se întîmplă să se afle în mijlocul uneia din aceste manifestații. Era foarte importantă, îi spuseseră. Pe la ora nouă stăteau cu cîteva mii de demonstranți în piața Viminale, supraveghind ferestrele luminate ale marelui palat. Intrarea era păzită de mulți soldați din garda călare.

Nu era nici un aer de furtună. Era frig. Agenți și demonstranți își frecau mîinile, și văzîndu-i de la distanță, părea că ar fi exprimat o oarecare satisfacție. În schimb, din cînd în cînd, din mulțime, se ridica un cor de proteste și de îndemnuri adresate lui Parri, ca să reziste. Parri era șeful guvernului și nu se înțelegea motivul pentru care invocațiile și strigătele deloc ostile dădeau emoții neașteptate polițiștilor, făcîndu-i să tresară.

În unele momente, treceau automobile ministeriale și despărțeau mulțimea. Demonstranții se adunau în jurul lor, fără animozitate, ca să primească știri și lămuriri.

Bărbații din ele, rosteau cuvinte scurte și îi invitau să fie calmi. Alții erau mai vorbăreți. Apăreau palizi și excitați, cu chipuri vinovate. Deschideau ușa automobilului, se ridicau pe scară și se lansau în declarații pregătite dinainte, după cum era ușor de constatat. Cei prezenți îi ascultau plictisiți.

Femeile, mai mult decît bărbații, erau mai insistente. Repetau :

„Vrem Adunare Constituantă !".

De fapt spuneau : „Vrem pîine, vrem de lucru, vrem zile mai bune !".

Cei din automobile răspundeau, siguri, că Adunarea Constituantă va fi creată fără întîrziere : se și stabilise acest lucru. Pe femei nu le interesa de fapt să știe ce anume ar fi adus Adunarea Constituantă. Pentru ele, era ca un cuvînt magic, în care păreau incluse toate aspirațiile lor.

„Băgați de seamă", îi avertizau, „ne-ați făgăduit-o !".

Și se dădeau deoparte, pentru a lăsa automobilele să treacă, îndreptîndu-se spre Corpul consultativ, spre Quirinale, spre sediile partidelor.

Așteptarea, în această ultimă seară, se prelungi mult și, dată fiind ora, părea ca o veghere în jurul unui invizibil

catafalc. Paolo s-a gîndit atunci, că oamenii aceia vii, trepidanți și încruntați, nu aduceau omagiu unui singur mort, ci atîtor mii de morți. Dar și-a dat seama că nu era cu putință să ia acele cadavre și să facă din ele drapele și arme pentru a dezlănțui o mișcare să poată zdrobi conjurația prin mijlocirea căreia sacrificiul lor — și acela al tuturor supraviețuitorilor — era gata să fie înmormîntat.

În marea piață, în mijlocul mulțimii aceleia, observînd chipurile încordate și serioase ale demonstranților, nu se simțea desperat. Înțelegea necesitatea acelei așteptări pasive, dar nu impasibile. Oricum, morții pe care îi avea în inimă nu-i apăreau, în acel moment, inutili și trădați. Privind lucrurile, chiar, cum ar fi putut să le vadă victimele acelea, acum în afara timpului, fără agitație și grabă, evenimentele dobîndeau o dimensiune limitată și minusculă.

În clipa aceea, luminile ferestrelor se stinseră una după alta, pe fațada palatului. Mulțimea începu să se retragă în tăcere, liniștită. Dacă miniștrii mergeau la culcare, era semn bun. Numai a doua zi s-a aflat că, la ora aceea, Parri se dusese la Quirinale să-și prezinte demisia.

Desperarea l-a cuprins pe Paolo mai tîrziu, acasă. I se părea că simte desperarea tuturor foștilor prizonieri, ca și cum el singur o simțea pentru ei toți. În același timp, a avut impresia că o cedare îl separă de ultimii săi tovarăși. Dar ei erau matricea rezistenței sale. Ei aveau antrenamentul de a suporta renunțări și mîhniri, făcuseră experiența modului în care se poate rezista chiar cînd ești convins că nu mai sînt speranțe, și posedau aptitudinea de a înlocui aspectele cele mai brutale și umilitoare ale realității cu resursele fanteziei.

Totul consta, pentru el, în a nu rupe legătura cu ei, a nu rătăci felul de magie care-i făcuseră să supraviețuiască și să se întoarcă la casele lor. „Ei" — îi spusese în zilele acelea Nandei, glumind — „nu se recunoșteau numai prin „steaua din frunte", care arăta candoarea lor necoruptă, dar și prin faptul că purtau, prinse de omo-

plați, aripi : două aripi mari, crescute în timpul prizonieratului".

În noaptea aceea, lui Paolo i se păru că ceva îi smulge aripile acelea prețioase. Constată că, în timp ce se gîndea la anii de lagăr, în minte îi reveneau perioada și peripețiile acelea, cu nostalgie ; și că judeca lucrurile de azi ca și cum s-ar fi aflat într-o nouă închisoare și că regretă vremea pe cînd trăia într-o închisoare adevărată.

I s-au perindat pe dinaintea ochilor, zecile de tovarăși pe care îi cunoscuse și-i văzuse suferind și sperînd la Regina Coeli, în temnițele germane, în lagăre. Retrăi așteptarea spasmodică pe care o împărtise cu ei, atît de fierbinte în speranțe, și care îi apărea, în comparație cu starea sufletească de acum, ca o condiție de grație. Cei care o trăiseră, cei vii, nu mai puțin decît cei morți, se confundau în halucinația lui, într-o unică mulțime de sacrificați. Și aceia, chiar, care s-au putut întoarce, păreau că au un destin mai amar decît al celorlalți, care nu reușiseră să o facă : cei care — ca Giulio, don Giacinto, Waldeman, Federico — dispăruseră înainte, în certitudinea că orice rău va lua sfîrșit odată cu reîntoarcerea lor acasă. Și că după reîntoarcere, totul va fi minunat.

Constată că această sugestie avea să-l sufoce. Și că avea nevoie de un sprijin, fie chiar și un pretext, pentru a o alunga cît mai departe.

Se ridică din pat cu o hotărîre limpede în minte. Mînți ceva Nandei într-un bilet. Îi spuse că timp de o zi sau două va fi reținut departe, de unele treburi neașteptate. Evită să o trezească, pentru a nu fi obligat să-i dea explicații. O sărută delicat, așa cum făcea mereu, cînd ieșea la ora aceea. Apoi, pe ascuns, își căută hainele de prizonier, se îmbrăcă cu ele și ieși în stradă, fără a mai lua bicicleta.

Străzile pustii și în întuneric i-au fost de folos pentru a-i păstra starea de exaltare în care se afla. Întîlni patrule care nu l-au luat în seamă. Se întîlni cu primii muncitori care se îndreptau spre periferie, cu ultimele prostituate, care nu se resemnau să părăsească piața Tritone. Luă o băutură la un bar de noapte încă deschis.

În timp ce aștepta lîngă tejghea, o fată se apropie de

el, sleită de oboseală. Îi spuse că este un fost prizonier care s-a oprit la Roma pentru cîteva ore, înainte de a-și continua drumul spre Sud. Naivitatea fetei îi întări convingerea că poate ajunge să simuleze pînă la capăt cealaltă minciună pe care o avea în suflet pentru a și-o povesti lui însuși. Voi să-i ofere ceva de băut, dar fata îl preveni, spunîndu-i că ea trebuia să facă acest lucru. Închină așadar în cinstea reîntoarcerii lui acasă. Era prima persoană care i-a făcut această urare de bun venit.

Treptat, treptat, ce se îndepărta de zona centrului, străzile erau mai puțin luminate, mai singuratice, orașul apărea mai liniștit și mai modest, cufundat într-un somn cinstit. Ajunse într-un cartier de funcționari: portarii deschideau porțile palatelor. Într-o lăptărie, doi tineri discutau, înmuind pîinea de culoare închisă în cafeaua cu lapte. Apoi se trezi la periferie și în plin cîmp, tăcut și odihnitor.

Paolo se îndreptă spre gara unde îl lăsase trenul militar, împreună cu Aldo, într-o dimineață care i se părea acum extrem de pierdută în memorie. Cînd ajunse acolo nu era nici un tren. Trebui să aștepte și așteptarea i s-a părut cea mai enervantă.

În sfîrșit apăru un marfar lung, pufăind greu, identic cu cel care îl adusese pe el din Germania. Învălmășeala și agitația care s-au stîrnit în jurul vagoanelor îi îngădui să intre într-un vagon descoperit. Celor care se găseau în el, le spuse că vine dintr-un alt vagon, pentru că acesta i s-a părut mai puțin aglomerat. Nimeni nu s-a mirat.

Restul așteptării a fost fără obstacole, și fără tulburări. A început o conversație cu tovarășii. Cîțiva îi aminteau imaginea fizică a celor de odinioară. Erau, cînd veseli și cînd întunecați, cînd curioși și cînd inerți, întocmai cum fuseseră ceilalți. Dar, mai ales, la fel ca și ceilalți, nu știau încă nimic. Pe la amiază, cînd trenul se puse în mișcare, Paolo făcea parte din coloana aceea, așa cum s-ar fi integrat într-o asemenea coloană, cu două săptămîni înainte, la Hannover sau Braunschweig.

În timp ce trenul se îndepărta de Roma, iluzia deve-

nise completă. Se entuziasmă de poveștile din închisoare pe care le relatau acum noii tovarăși. Povesti și el despre perioada lui de prizonierat, ca și cum era într-adevăr ultimul lucru de care-și mai amintea. Vorbi despre el, despre Nanda, de propriile lor speranțe, așa cum ar fi făcut-o altă dată. Ascultă neliniștile naive și neîntemeiate ale altora. Îi sfătui greșit pe doi calabrezi fiindcă ar fi putut jura că-i cunoscuse la Fürstenwalde sau la Burgdorf. Cîntă cîntecele care îi înveseleau și-i emoționau pe tovarăși. Se uimi și se întristă, văzînd distrugerile din cîmpia romană. Îi crescu inima cînd văzu marea.

Într-o gară s-au cumpărat ziare. Conțineau știri despre manifestațiile prizonierilor de odinioară și ale șomerilor și despre tratativele duse în vederea formării noului guvern. Nimeni dintre cei din vagon nu cunoștea vreun nume din cele menționate. Celor de față le reținu atenția faptul că cei întorși acasă se agitau împotriva guvernului. Desigur, ultimul care eșuase, trebuia să fie un guvern fascist, care pretindea prizonierilor să înalțe imnuri imperiului. De asta a și căzut. Tot astfel se va întîmpla cu oricare altul dacă nu va recunoaște sacrificiile lor.

Paolo asculta discuțiile acelea tulburat profund și extaziat. Nu interveni, pentru că, pretextă el, nu se pricepea la politică. Toți i-au spus că e mai bine așa : deocamdată trebuia să se gîndească, să se bucure că a ajuns acasă și să se distreze. Dar cîțiva s-au întristat dintr-o dată.

La Terracina li s-au distribuit sticle cu vin. Paolo bău împreună cu ceilalți, uitînd de toate. Apoi se culcă pe scîndurile desfăcute ale vechiului vagon. Voia să încerce, în afara frigului, suferința acelei poziții incomode și să se vaiete, așa cum făceau și ceilalți și cum era normal pentru unul care este constrîns să călătorească într-un tren militar sau într-un marfar.

Ceasuri întregi, rămase ametit și fericit schimbînd vorbe de spirit cu tovarășii, care făceau haz mai ales de logodnice sau de soții. Devora în același timp panorama, cerul care se întuneca în acest scurt apus, și privi halucinat propriile-i veșminte ca și pe ale celorlalți. Ajunse chiar să se mire că nu-l zărește pe Aldo lîngă el.

Seara, la Gaeta, mîncă o mîncare mizerabilă, savurînd-o cu nesaț, ca odinioară. Se culcă din nou. Simți din nou anxietățile, nesiguranța confuză, spaima nestăpînită, care l-au ținut treaz, în cealaltă călătorie timp de atîtea nopți. Apoi adormi, cu vise absurde, ca în alte timpuri.

Cînd se trezi, trenul oprise tocmai într-o gară. Era trecut de miezul nopții. Îi spuseră numele unui mic centru rural. Se gîndi că ajunsese la destinație. Se aruncă repede din vagonul de marfă, însoțit de saluturile și glumele tovarășilor care rîdeau de zăpăceala lui din momentele acelea.

Ieși din gară, afară. Oboseala și vinul îi făceau mersul nesigur. Se aventură, la întîmplare, pe străzi necunoscute și tăcute. Străbătu o porțiune lungă, fără a întîlni pe nimeni, printre grupuri de case tot mai rare.

În fața unei porți, se opri buimăcit, ca într-un vis. Privi mai atent apoi, timp de cîteva secunde vechea clădire care se deslușea printre gardul de fier. Aprinse o țigară cu mîna care îi tremura puțin, și trase de funia care atîrna lîngă poartă.

Sunetul clopoțelului întrerupse liniștea și răsună îndelung în jur. I se păru că întreg orașul se trezește.

După puțin timp, auzi lătratul unui cîine, apoi cineva apăru la poartă. Un glas furios întrebă ce s-a întîmplat. Paolo rosti un nume de femeie, primul care îi veni în minte.

Glasul îi răspunse că persoana pe care o căuta nu locuise niciodată acolo. Apoi, poarta se închise, trîntită cu furie.

SFÎRȘIT

Redactor : DOINA FLOREA-CIORNEI
Tehnoredactor : MIHAI BUJDEI

Apărut 1974. Format 54×84/16. Coli tipo 29
Bun de tipar la 7.IX.1974. Tiraj 31.000 ex.
Editura „Junimea", str. Gh. Dimitrov, nr. 1
IAȘI — ROMÂNIA

Tiparul executat la Intreprinderea poligrafică Iași, str. Vasile Alecsandri nr. 6 sub cd. 250
Republica Socialistă România

Lei 15,50

O dramatică și tulburătoare călătorie în lumea dantescă a lagărelor de concentrare și a închisorilor naziste în preajma prăbușirii celui de al III-lea Reich.

Eroul romanului, luptător antifascist, descoperă în acest infern adevăratele valori ale existenței : dragostea, demnitatea, curajul și solidaritatea umană.